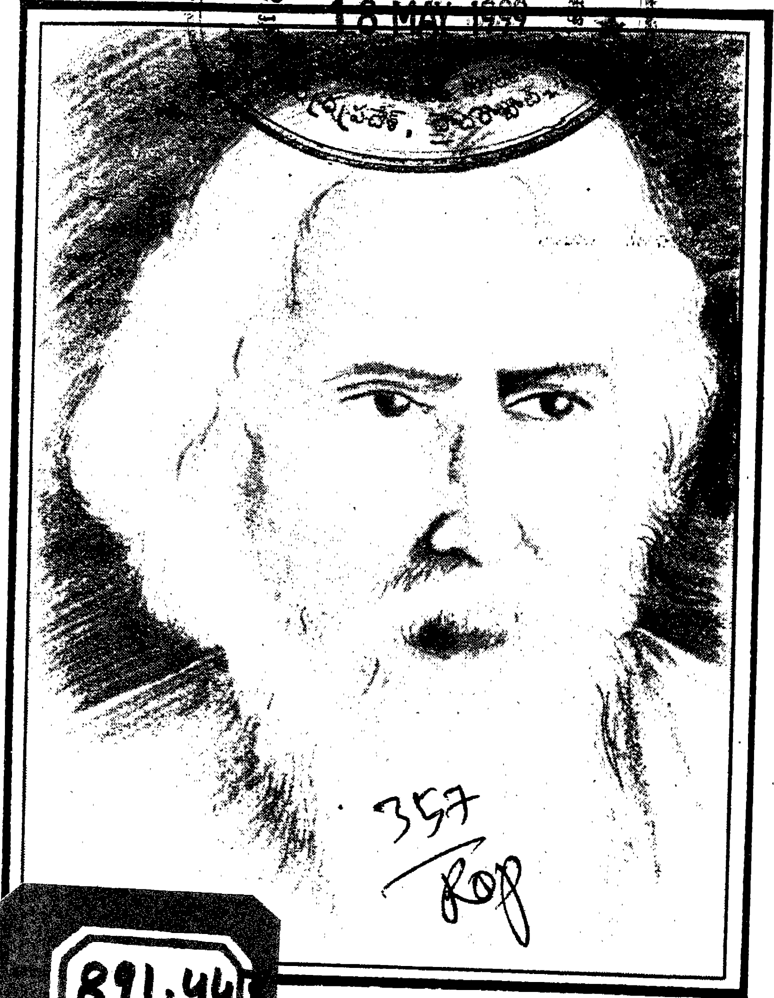
గోరా

రవీంద్రనాథ్ ఠాగూర్

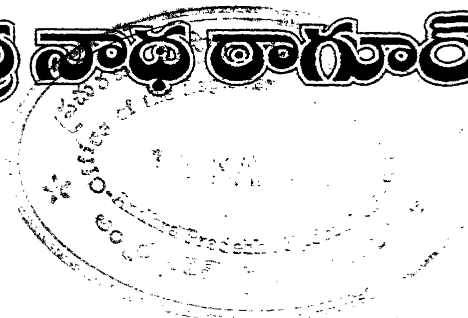
అనువాదకులు

జహంస, కవికులాలంకార

శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వర కవులు

గోరా

రవీంద్రనాథ్ టాగూర్

అనువాదకులు

కవిరాజహంస, కవికులాలంకార

శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వర కవులు

ప్రతులకు :

చాగంటి సత్యనారాయణ మూర్తి

బి-304, మర్కజ్ మర్యాద అపార్ట్‌మెంట్స్,

అడిక్‌మెట్, హైదరాబాద్ - 500 044.

వెల. 120/-

పీఠిక

పలుకు నిలుకరింపఁ బలుకున నలరింపఁ బలుకు భావమునను వెలుకరింపఁ
బలికి పలుకరింపఁ బలుకుమ్ముఁ బులకింప నీరవీంద్రుఁ డొక్కఁడే యిలంగు.

ఈనవల రవీంద్రకవిచంద్రు విరచిత వంగభాషామాతృక కనువాదము. విశ్వభారతీమూర్తి యగు రవీంద్రునివాణి యిందు సహస్రముఖముల సరసమనోరంజనమున శాంతమధురగానము చేసినది. దేశాభిమానుల దివ్యతత్త్వము లిందున్నవి. మతాభిమానుల మంత్రబీజము లిందున్నవి. సంస్కరణాభిమానుల సాధుభావము లిందున్నవి. కవితాభిమానుల కావ్యకళ లిందున్నవి. ఇది నవలయేకాదు, నవభావకుసుమాకరము, నవరస కమలాకరము, నవరత్నరత్నాకరము, నవనవానందసుధాకరము, నవజీవనప్రభాకరము!

మనోభావములఁ గన్నులఁగట్టుటకును హృదయాంతర్భావముల హృదయముల ముద్రించుటకును వివిధప్రకృతుల విచిత్రముగఁ జిత్రించుటకును రవీంద్రుఁడు మిగులనేర్పరి. భావనాతీతములగు ప్రకృతి రహస్యములను బలుకులలో బయటఁబెట్టుటయం దతఁడు గడుదిట్ట.

శ్రీ రవీంద్రఠాగూరు వంగభాషయందలి తమ కృతులనన్నిటి నాంధ్రీకరించుటకు మాకవకాశము కల్పించినందులకు వారికి మేమెంతయుఁ గృతజ్ఞులము.

మాయెడలఁ బరిపూర్ణాదరభావము కలిగి మమ్మెల్ల విధముల నాత్మీయులనుగా భావించి మాయుద్యమమును మన్నించి మాకవితను గౌరవించు శ్రీ రఘుపతి వేంకటరత్నమునాయుఁడుగారి యమూల్య ప్రేమమున కీగద్యకావ్యము నాంధ్రీకరించి యంకిత మొనరింపఁగలిగినందులకుఁ బరమానందభరితులము!

వేంకట పార్వతీశ్వర కవులు.

గోరా

౧

శ్రావణమాసమందలి యొకనాఁటి ప్రభాతసమయమునఁ గలకత్తానగరమున ఘనాఘనవినిర్ముక్తమగు నాకాశము నిర్మలబాలాతపకాంతులచే విరాజిల్లుచుండును. అప్పుడు పనియేమియు లేకయున్న వినయభూషణుఁడు తనసౌధమున రెండవయంతస్తునందలి వరండాలో నొంటిగ నిలువఁబడి వీధివెంట వచ్చుచు బోవుచుండు వారిని గనుంగొనుచుండెను. కాలేజీచదువు చాలదినములక్రిందటనే పూర్తియైనను నాతఁడింకను సంసారమధ్యమునఁ బ్రవేశింపలేదు. ఆతనికి సభలను సాగించుట యందును వర్తమానపత్రికలకు వ్రాయుటయందును మనసున్నది గాని యంతగా వానియందుఁగూడ శ్రద్ధపూర్తిగా లేదు అందుచేతనే నేఁటియుదయమున నాతనికేమిచేయుటకుఁదోఁచక చంచలహృదయముతో నటునిటుఁ జూచుచుండెను. అప్పుడు పరవశుఁడైయున్న హరిదాసుఁడొకఁడు చెంగటనున్న యంగడి కెదురుగనిలువఁబడి యీక్రిందివిధముగ గానము చేయుచుండెను.

"అపరంజిగూటిలో, నంతలో నెతోఁచి యపురూపమై పోవుచిలుకా!
ఎపుడువచ్చెదవో నీవెపుడుపోయెదవో నిన్నెన్నఁడే నెఱుఁగనే చిలుకా!
జీవరత్నమువోలి నీవెప్పుడైన, నాచేతికందితివేనిఁ చిలుకా!
భావసూత్రంబుతోఁ బట్టి నీపాదాల బంధించివైతునే చిలుకా!

ఆ హరిదాసునిఁబిలిచి యాచిలుకపాట పూర్తిగఁబాడించి వ్రాసికొనవలయునని వినయునకుఁ గోరికగలిగెను; కాని రాత్రియంతయును జలిగానుండుటచేఁ గప్పుకొన్న దుప్పటమునయినను దొలగించుట కిష్టములేనంతటి బద్ధకముగా నుండుటవలన నాతఁడాగీతమును వ్రాసికొనఁజాలకపోయెను. కాని యాగీతస్వర మాతనిహృదయమధ్యమున బ్రతిధ్వనించుచునే యుండెను.

అప్పుడాతనియింటి కెదురుగా వీధినిపోవుచున్న యొకయద్దెబండిపై బలమైన జోడుగుర్రములబండి యొకటి పడుటచే బండిచక్రము విరిగిపడిపోయెను. గుఱ్ఱపుబండి యతివేగముగ నదృశ్యమైపోయెను. అద్దెబండి పూర్ణముగా బోరగిలఁబడలేదు. కాని యొకప్రక్కకుమాత్రము వొరిగిపోయెను. అదిచూచి వినయభూషణుఁడు తత్తరముఁతోఁగ్రిందికిదిగి వీధిలోనికివచ్చెను. అప్పటికాబండిలోనుండి పదునేడు పదునెనిమిదేండ్ల వయసుగల యొకయువతీరత్నము మెల్లగాదిగియెను. మరియు లోపలనున్న పెద్దమనుష్యుఁడగు నొకవృద్ధుఁడు దిగుటకుపక్రమించుచుండెను. వినయభూషణుఁడా వృద్ధునిఁబట్టుకొని మెల్లగాక్రిందికిదించెను. అప్పుడావృద్ధుని వదనము వివర్ణమైయుండుటంగాంచి వినయుఁడాదరముతో 'అయ్యా! మీకు దెబ్బతగిలినదా?' అని ప్రశ్నించెను.

వృద్ధుడు లేదని చెప్పుచు నించుక మందహాసము తెచ్చుకొన బ్రయత్నించెను. గాని యానవ్వంతలోనే విలీనమైపోయి యాతఁడు మూర్ఛిల్లుటకు సిద్ధముగానుండెను. వినయుఁడాతనిం బట్టుకొని యుత్కంఠితయై చూచుచున్న యాసుందరిం గాంచి "ఈ యెదుటిదియే మాయిల్లు! లోపలకిం బోవుదము!" అనియెను.

తోడనే వినయుఁడావృద్ధుని లోనికిఁదీసికొనిపోయి యొకపర్యంకముపైశయనింపఁజేసెను. ఆసుందరి యప్పుడాగది నలువంకలను బరిశీలించి యొకమూలనున్న జలకలశమును గాంచి యందలిజలము నొకగ్లాసుతోఁదెచ్చి యావృద్ధుని మొగముపైఁజల్లి చల్లగా విసరుచు వినయభూషణునిఁ గాంచి 'వైద్యుఁ డెవఁడైన దొరకునా?" అని ప్రశ్నించెను.

ఆయింటికి సమీపమునందే యొకడాక్టరుండెను. వినయుఁడాతని దీసికొని వచ్చుటకై యొకసేవకునిఁబంపించెను. ఆగదిలో నొకబల్లపై నొకయద్దమును, దలనూనె సీసాయును, దలదువ్వుకొను వస్తువులునుండెను. వినయుఁడాయువతివెనుక నిలువఁబడి యద్దములో నామెవదనప్రతిబింబమును దదేకదృష్టితోఁ గాంచుచు స్తంభీభూతుఁడై యుండెను అతఁడు చిన్నతనమునుండియుఁ గలకత్తాయందే యుండి చదువుకొనుచుండెను. అతనికిఁగల లోకజ్ఞానమంతయును బుస్తకములవలనఁ గలిగినదిమాత్రమే. సంబంధములేని గొప్పయింటి యాడువాండ్రతో నాతఁడిదివఱకెన్నఁడును గలిసియుండలేదు.

ఆయద్దములో నాతఁడారమణీమణి మనోహరవదనమండలమును గాంచుచుండెను. ఏమి యారామణీయకము! అతనిచూపులలో నాసుందరి వదనసౌందర్యము శృంగారరేఖలను విభజించి చూడవలయునను నుద్దేశములేదు.

కేవలమును బ్రేమోద్వేగముచే నించుక వంగియున్న యా రమణీయతరు ముఖకమలమందలి లావణ్యసౌకుమార్యము లాతనివృత్తులకు సృష్టియందలి సద్యఃప్రకాశితమగు నొకనూతనవిస్మయము నాపాదించుచుండెను.

కొంతసేపటి కావృద్ధుడు మెల్లమెల్లగఁగన్నులను విచ్చి 'అమ్మా!' అనియొ నిట్టూర్పు విడిచెను. అప్పుడాయువతి కన్నులనీరునిండఁ దన నెమ్మొగము నాత మొగమునొద్దఁజేర్చి ప్రేమార్ద్రస్వరముతో "బాబా!" మీకెక్కడదెబ్బ తగిలినది అనియెను.

"నేనెక్కడకు వచ్చితిని?" అనిపలుకుచు వృద్ధుఁడు మెల్లగలేచి కూర్చుం టకుఁబ్రయత్నించెను. అంతలో వినయుఁడాతనియొద్దకువచ్చి "అయ్యా! మీరు లేవ దు. ఇంచుకవిశ్రమింపుడు. ఇంతలో డాక్టరువచ్చును!" అనియెను.

అప్పుడు వృద్ధునకు బాగుగ స్మృతి కలుగుటచే 'నాతలపైనీ భాగముననించుక వేదనగా నున్నది; కాని యంతవిశేషబాధ యేమియునులేదు.'' అనియెను.

అంతలోఁ బాదరక్షల శబ్దముతో డాక్టరచ్చటికివచ్చి యావృద్ధునిబరీక్షించి "విశేషాపాయ మేమియునులేదు. కొంచెము వేఁడిపాలలో నించుక బ్రాందినిచేర్చి త్రాగింపుడు!" అనిచెప్పి వెడలిపోయెను. ఆమాటకు వృద్ధుఁడతి సంకుచితచిత్తముతో విరక్తుడయ్యెను. ఆసుందరి వృద్ధునిభావమును గ్రహించి 'బాబా! ఏలసంకోచించెదరు? డాక్టరువచ్చినందులకును మందునకును గావలసినసొమ్ము మనయింటికిబోయి పంపించి వేయుదము!'' అనిపలుకుచు నామె వినయభూషణుని మొగమువంక జలకించెను.

"ఆహా! ఏమి యానయన విలాసము! ఆకన్నులు పెద్దవియా, చిన్నవియా, నల్లనివా, యెఱ్ఱనివా యను వితర్కము మనసునకు దోఁపించుటలేదు! చూపులయందొక యసందిగ్ధప్రభావము విరాజమానమగుచున్నట్లు ప్రథమదర్శనముననే పొడకట్టుచుండెను. ఆదృష్టులయందెట్టి సంకోచమును లేదు. ఎట్టిద్వైదీభావమునులేదు కేవలము నవి యేకమాత్ర స్థిరశక్తిసంపన్నములై యుండెను."

వినయభూషణుఁడు ప్రయత్నపూర్వకముగ మాటాడుట కుపక్రమించి "వైద్యునకిచ్చినది స్వల్పము అందుకొఱకు – అదిమీరు – అదినేనే" అనియెను. ఆ సుందరి యాతని మొగమువంకనే చూచుచుండుటచే సరిగానాతడు మాటాడఁజాలక పోయెను. కానివైద్యునకుఁ గొంతసొమ్మీయవలసియుండు ననుసంగతి మాత్రము నిస్సంశయముగాఁ దెలిసిపోయెను.

అప్పుడు వృద్ధుడు " నాకు బ్రాందియక్కరలేదు'' అనియెను. ఆయువతి యామాట కడ్డమువచ్చి "ఏమిబాబా! డాక్టరుగారు చెప్పినట్లు చేయవలదా? అనియెను.

వృద్ధుడు 'ఇప్పటి డాక్టరులకది దురభ్యాసమైపోయినది నానీరసము వేఁడి పాలుపుచ్చుకొన్నను దగ్గిపోవును." అనిచెప్పియాతడు పాలనుమాత్రముఁ ద్రాగి యించుక విశ్రాంతినంది వినయభూషణునింగాంచి 'ఇక మేము పోయెదము. మీకుఁ జాలశ్రమకలిగించితిమి' అనియెను. తోడనే యాసుందరి వినయునివంకఁజూచి "ఒకబండి" అనియెను. వృద్ధుడు సంకోచముతో 'ఆయనకింకను తొందర గలిగించుట యేల? మనయిల్లు సమీపమేగదా! ఒకనిమిషములోఁ బోవుదుము!'' అనియెను. అంత నారమణీమణి 'వలదుబాబా! మీరునడువజాలరు" అనియెను.

వృద్ధుడింక మాటాడలేదు. వినయుఁడు స్వయముగఁబోయి బండిని దీసికొని వచ్చెను. బండినెక్కుటకుముందేవృద్ధుఁడాతనింగాంచి 'మీ పేరేమి?"అనిప్రశ్నించెను.

విన:— నా పేరు శ్రీ వినయభూషణచట్టోపాధ్యాయుడు.

వృద్ధు:— నాపేరు పరేశచంద్రభట్టాచార్యుడు. మేమీసమీపమునందే 78 వ నంబరు గృహమునందున్నాము. అవకాశము గలిగించుకొని యెప్పుడైనను మీరు మాయింటికి వచ్చినచో జాలసంతోషించెదను.

అప్పుడాయువతియుఁ దనవయనద్వయ విలాసముచేతనే నిశ్శబ్దముగా నాప్రార్థనమును సమర్థించెను. వినయుఁడా బండిమీదనే పోయి వారినింటికిఁ జేర్చి రావలయునని కొనియెను; గాని యది శిష్టాచార మగునో కాదో యనుసంశయముచే నిలిచిపోయెను. బండికదలునప్పుడా సుందరి వినయునకొక చిన్న నమస్కారమును గావించెను. ఆమె అట్లుచేయునని యాతఁడిదివఱ కెంతమాత్రమును దలంచియుండకపోవుటచే హతబుద్ధియై ప్రతినమస్కారము చేయజాలకపోయెను. ఈవిధముగా నాతఁడీ చిన్నతప్పుచేసి గృహంబుఁ బ్రవేశించి పలుమాఱు తన్నుఁదానే నిందించుకొనఁదొడంగెను. తరువాత నాతఁడు వారువచ్చినది మొదలు పోవువఱకును దానాచరించినపనులన్నిటిని విమర్శించుకొనియెను. అప్పుడు తన యాచరణమంతయు నసభ్యముగనే యున్నట్లాతనికిఁదోచెను. సమయోచితముగ బ్రవర్తింపజాలక పోయినందుల కాతఁడాందోళన పడఁదొడంగెను. అరమణీమణి వృద్ధుని మొగము దుడిచినచేతిరుమాలు గదిలో నాపర్యంకముమీదనే పడి యుండెను. వినయుఁడు తత్తరముతోఁ బోయి దానిని దీసికొనియెను. అప్పుడాత హృదయాంతరాళమున—

'అపరంజి గూటిలో నంతలోనెతోచి
యపురూపమైపోవుచిలుకా
ఎపుడు వచ్చెదవో నీవెపుడుపోయెదవో ని
న్నెన్నడే నెఱుగనే చిలుకా!"

అనగీతము ప్రతిధ్వనితము కాదొడంగెను. ప్రొద్దెక్కుచుండెను. వర్షాకా తపము తీక్ష్ణమగుచుండెను. వినయున కాదినమున నేపనియందును మనసు లేక యెను. ఆతనికప్పుడు తనభవనముతోఁగూడ కలకత్తాపుర మంతయును మాయానగ ముగా దోచుచుండెను. ఆవర్షాప్రభాత తీవ్రాతప మాతని మస్తిష్కమధ్యమున ప్ర శించి ఆతని రక్తనాళములలో బ్రవహించి అతని యంతఃకరణసాన్నిధ్యమునందు జ్యోతిర్మయయవనికబోలి దోచుచు నాతని సమస్తజీవితమును నికృష్టమైనది దోపజేయుచుండెను.

అప్పుడే డెనిమిదేండ్ల బాలుడొకడు వీధిలో నిలువంబడి యింటినంబరును శీలించుచుండెను. వినయుఁడు మేడపైనుండి అతనిగాంచి 'ఈయిల్లే' అని చెప్పుచు జ లున క్రిందికిదిగిపోయి పరమాదరముతో నాబాలకునిలోనికిదీసికొనివచ్చి అతని మొగ ంక దిలకించుచుండెను. ఆబాలుడప్పుడు 'మాయక్క మీకీచీటినిచ్చిరమ్మని వ

బంపినది' అనియుత్తరము వినయునకిచ్చెను. వినయుఁడు దానినందుకొని చూచెను. కవరుపై నింగ్లీషులిపితో దనపేరు వ్రాయబడియుండెను. లోపల నెట్టిచీటియును లేదు. కేవలము కొన్ని రూపాయలుమాత్రముండెను.

తరువాత నాబాలకుఁడు వెడలిపోవదలంచెను గాని వినయుఁడాతనింబోనీయక చేయిపట్టుకొని రెండవయంతస్తుమీదికి దీసికొనిపోయెను ఆబాలకుని నెమ్మేనిరంగాతని సోదరికంటె నొకచాయతక్కువ. కాని అతని నెమ్మొగమున నామె పోలికలు కావలసినన్ని యున్నవి. అతనింగాంచుటచే వినయుని హృదయము ప్రేమానందరసప్రపూర్ణమయ్యెను. ఆపిల్లవాఁడు మిగుల ప్రతిభావంతుఁడు. అతఁడుగదిలో నున్న యొక చిత్రఫలకముగాంచి 'ఇది యెవ్వరిప్రతిబింబము?'' అనిప్రశ్నించెను.

విన:— ఇదినామిత్రునిది.

బాలు:— మిత్రునిదా? అతఁడెవ్వరు?

విన:—(నవ్వుచు) నీవాతని నెఱుంగవు. నామిత్రుఁడు గౌరమోహనుఁడు అతనిని గోరా యని పిలుతురు. చిన్నతనమునుండియు నేను నాతఁడు నొకచో జదువుకొంటిమి.

బాలు:— ఇంకను జదువుకొనుచున్నారా?

విన:— లేదు. ఇప్పుడు చదువుమానివైచితిమి.

బాలు:— మీకు జదువంతయును బూర్తియైనదా?

వినయభూషణుఁ డంతటిపిల్లవాని యెదుటనైనను దనగర్వమును బ్రకటించు నుత్సాహము నడంచుకొనఁజాలక "ఔను నాకుఁ జదువంతయును బూర్తియైనది" అనియెను. అప్పుడాబాలుఁడు విస్మితుఁడై యొక్కనిట్టూర్పు విడిచెను. అంతవిద్యయు దనకెప్పుడు పూర్తియగునో యని ఆతఁడు భావించుకొనియెను గాఁబోలు!

విన:— అబ్బాయీ! నీపేరేమి?

బాలు:— నాపేరు సతీశచంద్రముఖోపాధ్యాయుఁడు.

వినయుఁడు విస్మితుడై 'ముఖోపాధ్యాయుఁడా! అనిప్రశ్నించెను.

క్రమముగా వినయుఁడాబాలకునిఁ బ్రశ్నించి పరేశచంద్రుఁడు వారితండ్రి కాఁడనియు నాబాలకుని నాతనిసోదరిని జిన్నతనమునుండియు, నాతఁడు పెంచుచుండె ననియు బాలునిసోదరిపేరు రాధారాణి యనియు, పరేశుని సహధర్మిణి యాపేరునకు బదులుగా నామెకు 'సుచరిత' యని నామకరణము గావించెననియుఁ దెలిసికొనియెను.

చూచుచుండఁగనే బాలుఁడగు సతీశునకు వినయునికడ మిగులఁజనవు కలిగెను. సతీశుఁడు కొంతసేపైనతరువాత నింటికిఁబోయెద ననియెను. వినయుఁడు 'నీవొక్కఁడవును బోఁగలవా?'' అనిప్రశ్నించెను.

సతీశుఁడు గర్వముతో 'ఏమి! నేనొంటరిగ నేపోఁగలను!' అనియెను.

విన:— వలదు. నేనుగూడ వచ్చి నిన్నింటికిఁ బంపెదను.

తనసామర్థ్యమునుగూర్చి వినయుఁడు సంశయించుచుండెనని సతీశుఁడభిమాన పడి "నేనొంటిగ బోలేనా? అనిచెప్పుచు దానిదివఱకొంటిగా బోయినసంగతులం గూర్చి యనేకవిస్మయకరంబులగు దృష్టాంతములనువక్కాణింపదొడంగెను. కాని, వినయుఁడాబాలకునితోఁగూడ నాతని యింటిగుమ్మమువఱకును బోయెను. దానికి గారణమాబాలునకు దెలియలేదు. అప్పుడు సతీశుడు మీరులోనికి రారా?' అనిప్రశ్నించెను.

వినయుఁడు తనమనశ్చాంచల్యము నంతయు నడంచుకొని 'మఱియొకప్పుడు వచ్చెదను" అనియెను.

తరువాత వినయభూషణుడింటికివచ్చి తనపేరువ్రాసిన యాకవరును జేబులో నుండి పైకితీసి చాలసేపటివఱకును జూచుకొనియెను. పిమ్మట నాతడాకవరును రూపాయలతోఁగూడ నొకపెట్టెలో భద్రముగా దాచిపెట్టెను. ఆసొమ్మెట్టి యావశ్యక సమయమందైనను వ్యయపఱుపగూడదని యాతడు నిశ్చయించుకొనియెను.

౨

వర్షాసంధ్యాకాశ మతినిబిడముగ నంధకార మాక్రమించుకొనియెను. వర్ణ హీనంబులును, వైచిత్ర్యవిహీనంబులు నగు మేఘముల నిశ్శబ్దశాసనమునకు లోబడి కలకత్తానగరమంతయు బ్రకాండశునకమువోలి గుండెలపై మెడ ముంచుకొనిచుట్టి చుట్టుకొని పడియుండెను. సాయంకాలమునుండియును జినుకులు పడుచుండుటచే వీథులన్నియును బురదగానుండెను. ఆబురదను దేల్చికొని పోవునంత బలముగా వర్షించుటలేదు. అట్టిసమయమున—నిర్జనగృహమధ్యమునందుటకు గాని వెలుపలకు బోవుటకుగాని యుత్సాహము కలిగింపని యాసమయమున నిరువురుపురుషులు మేడ మూడవయంతస్తుపై కూర్చుండియుండిరి.

ఆమిత్రులిరువురును జిన్నతనమునుండియు బడిలోనుండి వచ్చి యచ్చటనే కూర్చుండి యాటలాడుకొనుచుండెడివారు. పరీక్షకు ముందచ్చటనే బిగ్గఱగాఁ బాఠములచు జింతనసేయుచు నున్మత్తులవలెఁ బ్రచారముచేయుచుండెడివారు. బడినుండివచ్చి వేసవికాలపు రాత్రులలో నచ్చటనే భోజనముచేసెడివారు. అచ్చటనే రాత్రిరెండు గంటలవరకును దర్కవితర్కములు చేసుకొనుచు నిదురించిసూర్యకాంతులు మొగంబుల పైఁబడినతరువాత నదరిపడిలేచి లోనికిఁబోవుచుండెడివారు. కాలేజిచదువు ముగిసినతోడనే వారా మేడమీఁదనే హిందూహితైషిణీసభను నెలకొల్పి నెలకొకసారి మీటింగుచేయుచుండిరి. అందొకఁడా సభకధ్యక్షుఁడు, రెండవవాడు కార్యదర్శి.

సభాధ్యక్షుని పేరు గౌరమోహనుడు. అతనిమిత్రులాతని 'గోరా' యని పిలుచుచుందురు. అతఁడందఱ నసందర్భముగాఁదిరస్కరించుచుండును. అతనిని గాలేజి పండితుఁడు రజతగిరి యనిపిలుచుచుండెను. అతనిశరీరచ్ఛాయ కేవలమును దెలుపు, అతఁడు సామాన్యముగ నాఱడుగుల పొడుగుండును; జమిలిరొమ్ముకవాఁడు అతని ముష్టిబంధము వ్యాఘ్రముష్టివలె దృఢమైనది. కంఠస్వరము మోటుగను, గంభీరముగ నుండును. ఆకస్మికముగ విన్నచో నదటుకలిగించును. అతనివదన ముండవలసినదాని కంటెఁ బెద్దదియుఁగఠినమైనదియు నైయుండెను. అతని క్రిందదౌడయు జుబుకమును దుర్గద్వారమునందలి దృఢార్గళమువలెనుండెను. అతనికన్నులపై భ్రూరేఖలు లేవనియే చెప్పవచ్చును. అతనియోష్ఠాధరములు సన్ననివై తప్పవడి యుండును వానిపై నాసికఖడ్గమువలె వంగియుండును. కన్నులు చిన్నవియే కాని తీక్ష్ణములైయుండును. అతనిదృష్టి బాణమువలె నతిదూరమున నదృశ్యస్థానమునుగూడలక్ష్యముచేసి క్షణములో వచ్చి సమీపవస్తువునందుఁగూడ విద్యుచ్ఛక్తిని బ్రయోగింపఁగలదు. గౌరమోహనుఁడు చూపులకంత సుందరుఁడని జెప్పుటకవకాశములేదు. కానియాతని జూడకుండ నున్న వారులేరు. అతఁడెల్లప్పుడు నందరికన్నులఁబడుచునేయుండును.

అతని మిత్రుఁడగు వినయభూషణుఁడు చదువుకొన్న గొప్పయింటి బంగాళీ బిడ్డవలెనే నమ్రస్వభావుడు. స్వభావసౌకుమార్యమును కుశాగ్రబుద్ధియును గలసిన యాతని ముఖశ్రీ విశిష్టతేజముతో విరాజిల్లుచుండును కాలేజితరగతులలో నాతఁ డెప్పుడును మొదటివాడుగనేయుండెను. గోరా యేవిధముచేతను నాతనితో సమానుఁడు కాజాలకుండెను. గోరాకుఁజదువునందంత యాసక్తియును లేదు; అంతత్వరగాఁ దెలిసికొను బుద్ధిశక్తియును లేదు. వినయభూషణుఁడే తగినంతసాయముచేసి గౌరమోహనుని గాలేజిపరీక్షలలోఁ దనవెనువెంటనే యుత్తీర్ణుఁడగునట్లు గావించెను.

గోరా — వినయా! వింటివా? అవినాశచంద్రుఁడు బ్రహ్మసమాజమును నిందించెను. దీనినిబట్టి యాతఁడు స్థిరహృదయుఁడై స్వాభావికావస్థ యందుండునని తోఁచుచున్నది. ఏమినీవంతగా మొగము ముడుచుకొనుచున్నావు?

విన:— ఎంతపనిచేసెను; ఈసంబంధమున నింకను నెట్టిప్రశ్నలు వచ్చునో నేనూహింపఁ జాలకున్నాను.

గోరా:— అట్లయినచో నది నీమానసికదోషము! ఒకసమాజమువారు మనసమాజమును భేదించివైచుచుండఁగా మనము నిశ్చలభావముతోఁ బ్రవర్తింపవలయు ననుట స్వాభావికనియమము కాదు. మనసమాజమువారు వారితప్పులను దెలుపవలయును. వారు నేర్పుతోఁజేయు పనులన్నియును మనకన్నులతో సామాన్యములుగాఁ జూడవలయును. వారిగొప్పతనము మనకంటెఁ దక్కువగా నుండునట్లు చేయవలయును-

ఇవియే మనసమాజమున కుచితకృత్యములు. పరసమాజ బలమేవిధముగ క్షీణించునో యావిధముగఁ బనిచేయవలయును.

విన:— ఇట్టిపనులు స్వాభావికముగా మంచివని నేను చెప్పజాలను.

గోరా:— ఇంచుక తీవ్రస్వరముతో 'మనకు మంచిచెడ్డలతోఁ బనిలేదు. ఈ పృథివియందుఁ గేవలము మంచివారేయిద్దఱుముగ్గురుందురో కాని తక్కినవారందఱును సాధారణులే. అట్లుగాకున్నచోఁ జనులు నడుచుటయును, జీవితములు గడచుటయును గూడ కష్టమే. బ్రాహ్మసామాజికుఁడు తనగొప్పతనమును బ్రకటించుచుండగా నితరమతస్థుఁ డాతనిలోపల నుగ్గడించినప్పు డాతఁడాకష్టమును సహించియుండవలయును. వారుసంతోషముతోఁ గులుకుచుండఁగా విరుద్ధపక్షమువారుఁగూడ వారిని గీర్తించుచు వారివెనుకనే పోవుట యెన్నఁటికిని కలుగదు. అట్లుచేయవలయుననుట లోకవిరుద్ధము.

విన:— నేనుసమాజమును నిందించుటలేదు. వ్యక్తులనుగూర్చి—

గోరా:— ఇఁక సమాజనింద యనిన నెట్టిది? మతామతవిచారముచేయుటయే సమాజకార్యము. వ్యక్తులమూలముననే సమాజమైనది, ఆహా! ఎంతయోగ్యుడవు! అట్లయినచో నీవుమాత్రము నిందనీయుఁడవు గావా!

విన:— కావచ్చును. కాని నేనందుకొఱకు సిగ్గుపడుచుందును.

గోరా:— వినయుని కుడిచేతి మణిబంధమును గట్టిగఁ బట్టుకొని "వినయా! న్నిమాటలేల? ఇఁక నీపనిజరుగదు. ఎంతమాత్రమును జరుగదు" అనియెను.

వినయుఁడొక నిమిషమూరకుండి 'ఏమి? ఏమిజరిగినది? నీకాభయమేల?" అనియెను.

గోరా:— నీహృదయము దుర్బలమైపోయినట్లు నాకుస్పష్టముగా దెలియుచున్నది!

వినయుఁడించుక యుత్తేజితుఁడై 'దుర్బలమా? ఏమి! నాకిష్టమేయున్నచో నేనిప్పుడే వారియింటికిఁ బోఁగలను. వారుగూడనన్నుఁ బిల్చియే యున్నారు. కాని నేనుపోవుటలేదు' అనియెను.

గోరా:— వెళ్లలేదు కాని యామాటమాత్రము మఱచిపోవుటలేదు. వెళ్ళలేదుగదా యని రేయింబవలు భావించుచునే యున్నావు. అట్లుచింతించుటకంటె వెళ్ళుటయే మంచిదికాదా?

విన:— అట్లయినచో నీవునన్ను వెళ్ళుమనియే చెప్పుచుంటివా?

గోరా:— నవ్వుచుఁ దొడలపైఁ జఱచుకొనుచు "లేదు— నేను వెళ్ళుమనుటలేదు. కాని వెళ్ళునప్పుడు నీయంతట నీవే యెవ్వరికిని దెలుపకుండఁ బరుగెత్తిపోయెదవని మాత్రము నేనువ్రాసియియ్యఁగలను. తిరువాత దినమంతయునాయింట నేయుండి

యిచ్చుట భోజనమునకు ప్రారంభించెదవు. క్రమముగా బ్రాహ్మసమాజపుపట్టీలోఁ బేరు వ్రాయించుకొని యొక్కసారిగా దిగ్విజయ ప్రచారకుఁడ వయ్యెదవు!" అనియెను.

వినః— ఏమనుచున్నావు? తరువాత?

గోరాః— తరువాత నేమున్నది? చచ్చినను గౌరవములేదుగదా! బ్రాహ్మణకులమునఁబుట్టి జంతువుంబోలి చావవలయును. నీయాచార్య వ్యవహారము లన్నియుఁ బోవును. దిక్ప్రదర్శనయంత్రములేని యోడవలె నీవు దిక్కు తెలియకుండఁబోవును. అప్పుడు నీవు, నౌకయొడ్డునకుఁ జేరుటయే కుసంస్కారమనియు సముద్రమధ్యమునఁ గేవలమును దేలిపోవుటయే స్వభావగమనమనియునుదోఁచును. కాని వాకీవిషయమునఁ బూర్ణముగాఁ దెలుపుటకు ధైర్యముచాలదు. ఇంతయేల? నీవు వెళ్ళుము. అధఃపతనమున కభిముఖుఁడవై నిలిచియుండి మమ్మూరక యేలభయపెట్టెదవు?

వినయుఁడు మందహాసముచేయుచు "వైద్యుఁడాశ వదలుకొన్నచోటుల నెల్ల రోగి మరణించుటగలుగదు. ఇప్పుడంతటి వినాశకాల సూచనలేవియు నగపడుటలేదు," అనియెను.

గోరాః — లేదా?

వినః— లేదు.

గోరాః— నాడి చెదరిపోవుటలేదా?

వినః — లేదు దివ్యముగా నున్నది.

గోరాః— స్త్రీహస్తముచే స్పృశింపఁబడినంతమాత్రమున మ్లేచ్ఛాన్నము దేవతా నివేదనమున కర్హము కానేరదని నీమనమునకుఁ దోఁచుటలేదా?

వినయుఁడు విరక్తిభావముతో "గోరా! ఇఁక చాలింపుము! కూర్చుండుము!" అనియెను

గోరాః— నామాటలోఁ దప్పేమున్నది? స్త్రీహస్త మెండకన్నె లుఁగనిది కాదు. పురుష కరస్పర్శము చేసిన యాపవిత్ర కరపల్లవము పేరెత్తుటయే నీకుఁగష్టముగా నున్నది.

వినః— గోరా! నాకు స్త్రీజాతియందు భక్తిగలదు. మనశాస్త్రములును—

గోరాః— స్త్రీజాతి నెట్లుభజింపవలయునో యాశాస్త్రములే చెప్పుచున్నవిగాదా! అదిభక్తిగాదు — అట్లన్నచో మొగముపైనుమియుదురు.

వినః— నీవు కేవలమును మొండివాదము సేయుచున్నావే!

గోరాః— స్త్రీలగురించి "పూజార్హాగృహదీప్తయః" అనిశాస్త్రములు చెప్పుచున్నమాటనిజమే-ఏమనిన వారుగృహమును బ్రకాశింపజేయువారు గావున పురుషుల హృదయమును బ్రకాశింపఁజేయుదురుగావున వారు పూజార్హాలనిచెప్పు పాశ్చాత్య సాంప్రదాయము కేవలము నింద్యమైనది.

విన:— అక్కడక్కడ లోపము లగపడినంతమాత్రమున నుత్తమపద్ధతుల నీవిధముగా విమర్శింప వచ్చునా?

గోరా:— (తెల్లబోయి) వినయా! నీ కాలోచనాశక్తి శూన్యమైపోయినది అందుచేతనే నామాటతలకెక్కకున్నది. విదేశసాంప్రదాయమున స్త్రీలనుగూర్చి చెప్పిన యత్యుక్తులన్నియును కేవల మోహపూర్ణములైనవి. దివ్యమందిరమున గృహిణీపీఠము నలంకరించియున్న శ్రీ గౌరీ సరస్వతులుమాత్రమే పూజార్హలు. ఆ మెట్టుదిగి యీవలకు వచ్చినతరువాత స్త్రీలనుగురించి కావించుస్తుతిభాషణము లన్నియు దూషణములే కాని వేఱుకావు. ఎందుచేత నీమనసు పక్షివలె నెగిరిపోయి పరేశబాబుగృహము చుట్టును దిరుగుచున్నదో; యాభావమునే యింగ్లీషుభాషలో 'లవ్' అనిచెప్పుదురు. దానినే యింగ్లీషువారి ప్రపంచమునందలి పరమపురుషార్థముగా భావించుచుందురు. నీవిట్టి చిక్కులలోఁ బడకుందువుగాక!

వినయుఁడు చబుకుదెబ్బ తిన్న క్రొత్తగుఱ్ఱమువలె నెగసిపడి 'గోరా! ఇంకఁ జాలింపుము. శ్రుతిమించిపోవుచున్నది' అనియెను.

గోరా:— మించుటకేమున్నది. ఏమియును లేదు. స్త్రీ పురుషుల పరస్పర సంబంధము మనోవికారమునకుఁ గారణమని మనమెన్ని యింగ్లీషుపుస్తకములలోఁ జదువలేదు!

విన:— ఓహో! బాగుగ నేగ్రహించితివి. స్త్రీ పురుషసంబంధ మెట్లుండవలయునో యట్లుండనీయక మోహావేశముచే నియమోల్లంఘనము చేసినచో నది యనర్థదాయకమే యగును. ఈయపరాధ మొక్కవిదేశీయులది మాత్రమేనా? ఈసంబంధమున నింగ్లీషువారి కవిత్వము మిథ్యయైనచోఁ గామినీకాంచనములఁ బరిత్యజించుటయే సర్వవిధముల శ్రేయోదాయకమని చెప్పిన మనవారికవిత్వమును మిథ్యయే! మానవహృదయములు కాంతాకనకములయెడల మోహముగ్ధలైపోవుట స్వభావము. అందుచేతనే నీతిబోధకులగు కొందఱుకవులు ప్రేమయందలి సౌందర్యాంశమును మాత్రమే సముజ్జ్వలముగవర్ణించి మోహమును నిందించియున్నారు. మఱికొందఱుకవులు మోహపరిపూర్ణములగు కామినీకాంచనములు కేవలము పరిత్యాజ్యములనియే విధించియున్నారు. ఈరెండును నిరుదెఱఁగులగు భిన్నప్రకృతుల భిన్నపద్ధతులు. ఇందొకదానినిమాత్రమామోదించి రెండవదానిని దిరస్కరించుట సమంజసము కాదు.

గోరా:— కాదు! నీవు పొరబాటుపడుచున్నావు. నీయవస్థ యింతవఱకు మారిపోయినది. అంతఃకి వేదాంతము నీతలలోనున్నప్పుడు నీవునిర్భయముగా 'లవ్' చేయవచ్చును. కాని సమయమువచ్చినప్పుడట్టిభావము నడంచుకొను సామర్థ్యముండవలయును. ఇదియే మనసామాజిక నియమము.

వినః— (వ్యస్తహృదయముతో) గోరా! నీకు మతిపోవుచున్నదా! ఇంకను నాకు 'లవ్' అనియెదవేమి? కాని నేనొకమాట యంగీకరించెదను. నేను పరేశ బాబునుజూచి యాతనిసంగతి తెలిసికొన్నప్పటినుండియు నాకువారియందు గౌరవము కలిగినది. అందుచేతనే వారిజీవితచరిత్రములు దెలిసికొనవలయునని నాకుఁ గోరిక కలుగుచున్నది.

గోరా:— మంచిమాటయే. అట్టికోరికలనే యడంచుకొనవలయును. నీవెంత ప్రయత్నించినను వారిజీవితచరిత్రము నందొక్క యధ్యాయమునైనను ముగింపఁజాలవు. వారు కేవలమును శ్రద్ధనాపరులు. నీవు వారిస్థితిగతులనుగూర్చి ప్రయత్నించుటకుఁ గడంగితివేని నీకుఁ దుదకు వారి యనుజ్ఞాపత్రము లేకుండ దర్శనము చేయుటకుఁగూడ నవకాశము లేకుండఁబోవును.

విన:— నీయందున్న గొప్పదోషమే యిది. పరమేశ్వరుఁడు సర్వశక్తులను నీకొక్కనికే ప్రసాదించెననియు, దక్కిన మావంటివారందఱును కేవలము దుర్బలులనియు నీయభిప్రాయము!

గోరాకీమాట క్రొత్తగాదోఁచెను. అందుచే నాతఁడుత్సాహముతో వినయుని వెన్నుపైఁ జరచుచు 'మిత్రమా! సరిగాఁజెప్పితివి! ఇదియే నాయందున్న దోషము' అనియెను.

విన:— కాదు. నీబుద్ధియందింతకంటెను మఱియొకదోషమున్నది. పరులనెల్లప్పుడును దిరస్కరించుచుండుటయేగాని వారియందలి మంచితనమును గ్రహించునుద్దేశము నీకెంతమాత్రమును లేనేలేదు.

వారిట్లు సంభాషించుకొనుచుండఁగా గోరా సవతియన్నయగు మహిముఁడు లంబశరీరము కలవాఁడగుటచే వగర్చుకొనుచు మేడమీఁది కెక్కివచ్చి 'గోరా!' అని పిలిచెను. గోరాతత్తరముతో లేచి నిలువఁబడి 'ఏమి సెలవు?' అనియెను.

మహి:— విశేషములేమి? వర్షాకాల మేఘములన్నియు మనమేడమీఁదనే యలముకొని గర్జించుచున్నట్లగుపడుచున్నది. ఇంగ్లీషు తెలిసికొని భారతసముద్రమున సగముదూరము దాఁటితివా? ఇంగ్లీషునకు లోపములేదు; కాని 'క్రిందిగదిలోఁ దల నొప్పితోఁ బడియున్న మీవదినకు నీసింహవాదము దుస్సహముగానున్నది.

అని చెప్పి యాతఁడు దిగిపోయెను.

3

గోరాయును వినయుఁడును మేడదిగుట కుపక్రమించుచుండఁగా గోరాతల్లి పైకివచ్చెను. తోడనే వినయుఁడామెకుఁ బ్రణామంబుచేసి యామె పాదధూళిని శిరంబునఁదాల్చెను. గోరాతల్లియగు నానందమయిని జూచినచో నామె గోరాతల్లియని యెవ్వరు ననుకొనరు. ఆమె సన్నముగాఁ బలుచగా సమోన్నతముగా నుండును.

ఆమె కుంతలము లందందు నెరసియున్నను వైకిమాత్రము స్పష్టముగా నగపడుటలేదు. ఆకస్మికముగఁ జూచినచో నామె నలువదియేండ్లకు లోఁబడి వయసు గలదానివలె నగపడును. ఆమెవదనమండల మతిసుకుమారమైనది. నాసికయు, నోష్ఠాధరములును, చుబుకమును, లలాటమును దిద్దితీర్చినట్లుండును. ఆమొగంబునఁ దేజోమయంబగు బుద్ధిశక్తి యెప్పుడును దాండవించుచుండును. ఆమె శ్యామలాంగి. గోరాశరీరచ్ఛాయతో నామెను బోల్చుట కెంతమాత్రము నవకాశము లేదు. ఆమెను జూచినంత మాత్రముననే యొకవిధమగు వింతకలుగును. ఆమె లంగాయును 'గమీజును ధరించును. మన కథాకాలమునాటి కప్పటినవనాగరిక యువతులందఱట్టి దుస్తులను ధరించుట యున్నదిగాని చాలమంది యిల్లాండ్రట్టివారిని కిరస్తానీలని నిందించుచుండిరి. ఆనందమయి భర్త కృష్ణదయాళుఁడు కమీషనరుపని చేసెను. చిన్నతనమునందే యామె యాతనితోఁ గలసి పశ్చిమదేశమంతయును దిరిగివచ్చెను. అందుచేతనే యామెకట్టి దుస్తులను ధరించుట కెట్టిసంశయమును లేకుండబోయెను. సామాన్య గృహిణివలె నామె యింటిపనులను జేయుచు, బంధువులతో భాషించుచుఁ బొరుగిండ్లకుఁ బోవుచు నీవిధముగాఁ బ్రొద్దుపుచ్చుకొను స్వభావముగలది కాదు.

ఆమె మేడమీఁదకువచ్చి 'గోరా! నీకేకలు క్రిందికిఁగూడ వినఁబడునంతటి యుత్సాహపూరితములై యుండుటచే వినయుఁడు వచ్చియుండునని నేనప్పుడే యనుకొంటిని. చాలదినములనుండి యిల్లంతయు నిశ్శబ్దముగా నున్నది. ఏమి బాబూ! వినయా! వచ్చుటలేదేమి? అనారోగ్యముగ లేదుగద?" అనియెను.

విన:— లేదమ్మా వర్షాకాలముగదా!

గోరా:— అమ్మా! వింటివా యీతని ప్రత్యుత్తరము! ఈవర్షాకాలము పోయి వచ్చో నెండకాలము వచ్చెననును! ఊరక దేవతలపై దోషారోపణము చేసినను వారు ప్రత్యుత్తరము చెప్పరుగదా! మనసులోనియుద్దేశ మాయంతర్యామి యొక్కఁడే తెలిసికొనగలడు.

విన:— గోరా! నీమాటలకర్థములేదు.

ఆనం:— వినయా! ఆమాట నిజమే బాబూ! నేనందుకొఱకుఁ జెప్పుటలేదు. మానవహృదయము లొకప్పుడు నిర్మలములుగను, మఱియొకప్పుడు కళంకితములుగను నుండును. కాని యెల్లప్పుడు నేకరీతిగా నుండవు. ఈవిషయమును గూర్చి చెప్పవలసిన వచ్చినచో నెంతయో యున్నది. వత్సా! రమ్మా! లోనికిరమ్మా! తినుటకేమైనఁ బెట్టెదను రమ్మా!

గోరా తీవ్రముగఁ దలవడ్డముగఁ ద్రిప్పుచు "వలదు! వలదు! అట్లెన్నటికిని జరుగదు! వినయుని నీయింటిలో నేమియును దిననీయను" అనియెను.

ఆనం:— కౌను బాబూ! నిన్ను నేను దినుమని చెప్పలేదు. నీతండ్రి శిష్టాచార సంపన్నుఁడు! స్వయముగ వండుకొనిగాని భుజింపడు! వినయుఁడు నాప్రియు

కుమారుడు. అతఁడు నీవలె దుడుకువాఁడు కాఁడు. కేవలము నీవే యాతని బలవంతముగ నిరోధించుచున్నావు.

గోరా:— ఆమాట నిజమే. ఆ క్రిస్టియను దాసిని దొలగించువరకును నీయింట భుజించుట జరుగదు.

ఆనం:— గోరా! నీ వంత మాటయనకుము! చాల కాలము నుండి నీ వామె చేతియన్నము తినుచున్నావు. చిన్నప్పటినుండియు నిన్నామెయే పెంచినది. ఆమె చేసిన పచ్చడియే గాని నీకు రుచిగా నుండదు. చిన్నతనమున నీవు స్ఫోటక పడినప్పుడామె నీకుఁ జేసిన యుపచారము నేను నా జీవితములో మఱచిపోఁగలనా?

గోరా:— ఆవిశ్వాసము కలదేని నీ వామెకు ఊరక జీతము నిమ్ము, భూమిని గొని పెట్టుము; ఇల్లు కట్టించి పెట్టుము; నీ యిష్టము వచ్చిన యుపకారము చేయుము. అంతే కాని దాని నింటియందుంచుకొనుట మర్యాద కాదమ్మా!

ఆనం:— గోరా! కావలసినంత ధనమిచ్చివైచినచో ఋణము తీరిపోవు ననుకొనుచున్నావు కాఁబోలును! దానికి భూములక్కఱలేదు; ఇల్లక్కఱలేదు; నిన్నొక నిమిషము చూడకున్నచో నది బ్రతుకఁగలదా?

గోరా:— సరే. అట్లయినచో నీ వామె నే యుంచుకొనుము. కాని వినయుఁడు మాత్రము నీయింట భుజింపఁడు. నియమమును పాలింపవలయును. అమ్మా! నీవంతటి శిష్టవంశమున జన్మించితివి గదా ఆచారమును పాటింపనక్కఱ లేదా?

ఆనం:— బాబూ! ఈ మీయమ్మ యొకప్పుడాచారమున పాలించినదే! అందుకొఱకప్పుడెందఱికో కన్నులనీరు నిండినది. అప్పుడు నీ వెక్కడనున్నావు? ప్రతిదినమును శివాలయమునకుఁ బోయి పూజచేయుచుఁ గూర్చుండి మీ తండ్రి వచ్చి పిలిచినను నెంతసేపటికిని వచ్చెడిదానను గాను. అపరిచితుఁడగు బ్రాహ్మణుని చేతియన్నమైనను దినుటకు సందేహించెడిదానను. ఆ కాలమున నిప్పటివలె రైలు చాలదూరము వఱకును లేదు. అప్పుడు బండ్లమీఁదను, పల్లకులమీదను గొన్ని దినములు తిండిలేకుండ ప్రయాణము చేయవలసివచ్చెడిది. మీ తండ్రిగారెంత ప్రయత్నించియు నా యాచారమును మాన్పింపఁజాలకపోయిరి. భార్యనగు నన్నుఁగూడ వెంటబెట్టుకొని యాయన తన యుద్యోగపు గ్రామములు తిరుగుచుండుటచేఁ బెద్దయుద్యోగులగు దొరలాయనను బొగడుచు నధికారములు జీతము గూడ వర్ధిల్లఁ జేయుచుండిరి. ఆ గౌరవము వలననే మా కుదరుచుగా నొకచోటనుండి యొకచోటికి మారుటయుండెడిది కాదు. ఇప్పుడాయన పెద్దవాఁడై యుద్యోగము వదలుకొని కావలసినంత ధనము సంపాదించి యాకస్మిక పరివర్తనముఁ గాంచి శిష్టాచార సంపన్నుఁడయ్యెను. కాని, నాకు మాత్ర మట్టి భాగ్యము కలిగినది కాదు. నా సప్త పురుషాంతర సంస్కారము లన్నియుఁ గ్రమముగా నిర్మూలములై పోయినవి. అవి యింక నెంత ప్రయత్నించినను లభించునా?

గోరా:— నీపూర్వ పురుషులమాట యటుంచుము. వారిప్పుడు నిన్నేమైన నిరోధింతురా? కాని నీవు మేము గౌరవించుపద్ధతుల నవలంభింపవలయును. నీకు శాస్త్రమునందు గౌరవములేకపోయినను ప్రేమయందభిమాన ముండగూడదా?

ఆనం:— ఓరీ! నీవింతగా నాకు బోధింపనక్కఱలేదు. నాహృదయమును నేనెఱుంగుదును. నాస్వామి, నాపుత్రుఁడు, నన్నుఁ దమ స్వత్వముగాఁ జేసికొని నాపాదములకు సంకెలల వైచినప్పుడింకను నాకు సుఖమెక్కడిది? నిన్నెప్పుడు నాయుత్సంగమునఁ జేర్చికొంటినో యప్పుడే నాయాచారమంతయుఁ గొట్టుకొనిపోయినది. చంటిబిడ్డను వక్షమునఁ జేర్చుకొను నానందము నెఱింగి యింకను కులాచారమునఁ గ్రమముగ బాలింపఁగలవా రీపృథివియందెవ్వరును జన్మించియుండలేదు. ఆయానందమును గ్రహించినప్పుడే నేనిట్లు నిశ్చయించుకొంటిని. ఇప్పుడు నేనెవ్వరినైనఁ గ్రిస్టియను లనిగాని, హీనకులజు లనిగాని నిందించినచోఁ బరమేశ్వరుఁడు నాకునునీకును నెడఁబాటు ఘటిల్లఁజేయునేమోయని భయపడుచుందును. కుమారా! నీవు నాయొడిని నిండించి నాగృహంబును బ్రకాశింపఁజేయుచు నుండుము! నేనీప్రపంచమునంలి యెల్లజాతుల చేతినీళ్ళను ద్రాగెదను.

అప్పటి యానందమయిమాటలను వినయుని హృదయమునందేదియో యస్పష్టముగ నొక సందేహచ్ఛాయ సోఁకెను. అప్పుడాతఁ డొక్కసారిగా నానందమయి వంకను గౌరమోహనుని వంకను దిలకించెను తోడనే యాతని సంశయము దూరమై పోయెను.

గోరా:— అమ్మా! నీమాటలంత యుక్తియుక్తములుగాలేవు. శాస్త్రగౌరవము గలిగి యాచారమును బాటించువారి యిండ్లయందుఁ గూడ బిడ్డలు జీవించుచునే యున్నారు. అట్టిచో నీశ్వరుఁడు కేవలము నీవిషయమునమాత్రమే క్రొత్తచట్టము నుపయోగించునను బుద్ధి నీకెట్లు కలిగినది?

ఆనం:— బాబూ! ఎవ్వఁడు నిన్ను నాకొసంగెనో యాతఁడే నాకిట్టి బుద్ధిని గూడఁ బ్రసాదించినాఁడు. ఆసంగతి నేనేమని చెప్పుదును! ఈవిషయమున నాస్వాతంత్ర్య మేమియును లేదు. కాని, వెఱ్ఱివాఁడా! నీవెఱ్ఱితనమును జూచి నవ్వవలయునో యేడువవలయునో నాకేబోధపడకున్నది. సరే. ఆమాటలకేమి! వినయుఁడు నాయింటిలో భుజింపఁడుగదా?

గోరా:— అమ్మా! ఒక్కసారి కక్కుర్తిపడినచోఁ బనిసాయులుబడవలసివచ్చును. అది నాకిష్టములేదు. అతనిది శుద్ధబ్రాహ్మణకుటుంబము. అతఁడొకటిరెండు మంచి మాటలకుఁ బొరపాటు పడకూడదు. అతఁడెన్నింటినో వదలుకొనవలయును; ప్రవృత్తుల నణఁగించుకొనవలయును; జన్మగౌరవమును నిలుపుకొనవలయును; తల్లీ! కోపపడకుమా. నీపాదధూళిని గైకొందును.

ఆనం:— ఏమంటివి? నాకుఁగోపమా? నీవుచేయుపను లేవియును జ్ఞానముతోఁ జేయుటలేదని చెప్పుచున్నాను. నేనునిన్ను బెంచి పెద్దవానిని జేసితిని. ఏమైననేమి- నీమతమునందు నాకెంతమాత్రమును గౌరవము లేదు. అదియే నాకుఁగష్టముగా నున్నది. పోనిమ్ము నీవు నాయింటిలోనుండి నాచేతులలో విహరింపకపోయినను నీవు ప్రతి దినమును బ్రాతస్సాయంకాలమున వచ్చి నాకన్నులఁబడుచున్నచో నదియే నాకుఁ బరమానందము. వినయా! అట్లు బిక్కమొగము వైచికొనియుంటివేమి బాబూ! నీ మనసు మిగుల మెత్తనిది. నాకుఁగష్టముగా నున్నదనుకొంటివి కాఁబోలును? లేదు నాయనా! మఱియొకప్పుడెప్పుడైన నిన్నుఁబిలచి మంచిబ్రాహ్మణునిచేతనే వంటచేయించి పెట్టెదను లెమ్ము! నీవు మఱియొకలాగనుకొన వలదు. నేనుమాత్రము మాలక్ష్మి దాసి చేతియన్నమునే తినియెదను.

అని చెప్పి యామె క్రిందికిదిగిపోయెను. వినయుఁడు కొంతసేపటివఱకు మౌనముతో నిలువఁబడి పిదప మెల్లమెల్లగా 'గోరా! నీ వెఱ్ఱిచాలవఱకు ముదిరిపోయినది' అనియెను.

గోరా:— అణుమాత్రమైనను లేదు. ఎవ్వరిమతమును వారు నిలుపుకొనుటకు బ్రయత్నించుచుందురు లోపమున కేమాత్రమును సందొసంగినను గ్రమముగ నంతయును జెడిపోవును.

విన:— ఆహా! ఏమితల్లి!!

గోరా:— ఆసంగతి నీవు బోధింపనక్కఱలేదు. నాకును దెలియును! నాతల్లివంటి తల్లి యెవ్వరికిని లేదు. కాని యాచారమును బాలింపనప్పుడు తల్లినైనను నేనొక్కనాఁటికి గౌరవింపను. చూడుము వినయా! నీకొక్కటేమాట చెప్పుచున్నాను. మనసు నఁదుంచుకొనుము. హృదయమత్యుత్తమమైనదే కాని సర్వోత్తమమైనదిమాత్రము కాదు.

విన:— గోరా! ఇప్పటియమ్మమాటలవలన నామనమునకెంతో తల్లడముగానున్నది. ఆమె తనమనసులోని యుద్దేశమును మనకుఁ దెలుపఁజాలనందులకుఁ జింతిల్లుచున్నట్లగుపడుచున్నది.

గోరా — (యించుక యధీరుఁడై) వినయా! అంతదూరముగా నాలోచింపవలదు. అందువలన వృధాకాలహరణమే గాని లాభము లేదు' అనియెను.

విన:— మిత్రమా! నీవీప్రపంచమునందలి యెట్టియుత్తమవస్తువైనను మంచికంటితోఁ జూడఁజాలవు. ఇంతేకాక కల్పనాబలముచే నీవుచూడనివస్తువునుగూడఁ దిరస్కరించుచునేయుందువు. అమ్మ యెందుచేతనో గాని వ్యస్తహృదయయై యున్నది. ఆమెకేదియో గృహసంబంధమగు విచారముండియుండును. గోరా! నీవామె చెప్పిన మాట వినగూడదా?

గోరా:— వినవలసినంతవఱకు వినియేయుంటిని. ఇంకను వినవలఁచినచో, చెడ్డ మాటలుకూడ వినవలసివచ్చునని నాప్రయత్నము మానుకొంటిని.

౪

మతప్రసిద్ధమగు నొకయుపదేశము నెంతతీవ్రముగ విందుమో యంతతీవ్రముగ దానిని మానవులయెడలఁ బ్రయోగించుపట్టున నెల్లసమయములందును ధైర్యమును వహింపఁజాలము. విశేషించి వినయునికడ నట్టిధైర్యము లేదు. వినయుని హృదయ ప్రవృత్తి యతిప్రబలమైనది. అందుచేతనే యాతఁడు మతచర్చ చేయుపట్టునమతమే సర్వోత్తమమైనదని భావించుచుండెను. కాని వ్యవహార సమయములయందు మానవులనంతకంటెను విశేషముగ గౌరవింపకుండ నుండఁజాలఁడు. గోరాచేఁ బ్రచారితములగు మతపద్ధతులలో నెన్నిటిని వినయుఁడు మతమునందలి గౌరవముచేఁ బ్రేమించుచుండెనో, యెన్నిటిని గోరాయందలిప్రీతిచే గౌరవించుచుండెనో చెప్పుటకష్టము.

ఆవర్షాకాలసంధ్యాసమయమున వినయుఁడు గోరా యిల్లువిడచి పంకిలమగుమార్గమున మెల్లఁగా దనయింటికిఁ బోవుచుండెను. అప్పుడాతని హృదయమున మతము, మానవుఁడు నను రెండువిషయములను గూర్చి చర్చ జరుగుచుండెను. కాలము ననుసరించి ప్రకాశముగనో, గూఢముగనో తటస్థించుచుండు నానావిధములగు నాఘాతములనుండి సమాజమును రక్షింపదలంచినచో, నాహారవిహార విషయములయందు సయితము విశేషించి జాగ్రత్తగా నుండవలయునని గోరా వినయునకు బోధించియుండెను. వినయుఁడు దానినతి సులభముగనే గ్రహించెను. ఆయుపదేశమునకు విరుద్ధముగానున్న వారితో గోరా యతితీవ్రముగ వాదించియుండెను. శత్రువులు కోట నలుదెసల ముట్టడించినప్పు డాత్మసంరక్షణమునకై కోటయందలి ప్రత్యేకమార్గములను, సందులను, ద్వారములను, గిటికీలను, రంధ్రములను బంధించి యుంచుట యౌదార్యమునకు లోపము కాదనిగూడ నాతఁడుపదేశించియుండెను. కాని నేఁడు తల్లియగు నానందమయి యింట భుజింపుటకు గోరా యడ్డగించుట వినయునకు హృదయాఘాతమై యాంతరిక వేదనను గలిగించుచుండెను.

పాపము వినయునకుఁ దండ్రిలేఁడు; తల్లి చిన్నతనమునందే మరణించినది; పినతండ్రిమాత్రము స్వదేశమునందుండెను. వినయుఁడు చిన్నతనమునుండియుఁ గలకత్తాయందే యొంటరిగానుండి చదువుకొని పెద్దవాఁడయ్యెను. గోరాతో స్నేహము కలిగినప్పుడే యాతని కానందమయి వాత్సల్యము లభించినది. అప్పటినుండియు వినయుఁడామె నమ్మాయని పిలుచుచుండెను. వినయుఁడు తఱచుగా నానందమయి యింటికిఁ బోవుచు నామెయొద్దనుండి తనకుఁ గావలసిన వన్నియును బలవంతముగఁ దీసికొని తినుచుండెడివాఁడు; ఆమె తనకును గోరాకును వడ్డించుసమయమున ‘నీవు పక్షపాతము చేయుచున్నావు” అని యామెపైఁ గృత్రిమకోపమును జూపుచుండెడివాఁడు. తానొకటి రెండు దినములు రాకుండినచో నానందమయి తనకొఱ కెంతయాత్ర పడుచుండెడిదో, వచ్చినప్పుడు చెంతగూరుచుండి తనకుభోజనము పెట్టుట కామె యెంత వేడుక

పడుచుండెడిదో, సభముగించి యెప్పుడువచ్చునా యని యామె తనకొఱకెట్లు నిరీక్షించుచుండెడిదో వినయునకు బాగుగఁదెలిసియున్న. అట్టి వినయుఁడిప్పుడు సామాజిక నియమముల ననుసరించి తనయింట భుజింపకుండుట యానందిమయి సహింపఁగలదా? వినయుఁడు మాత్రము సహింపఁగలఁడా?

"ఇంతటినుండి నీకు మంచిబ్రాహ్మణునిచే వండించి పెట్టెదను. ఇఁక నెన్నఁడును నాచేతియన్నమును బెట్టను లెమ్ము" అని నగుమొగముతోఁ దల్లి చెప్పినది. కాని యీపలుకు హృదయశల్యముగాదా! ఈమాటనే వినయుఁడు సారెసారెకు మనంబున భావించుకొనుచు నిల్లుచేరుకొనియెను.

ఆ శూన్యమందిర మంధకారమయమై యుండెను. నలుదెసలఁ గాగితములును, బుస్తకములును గత్తరగాబడియుండెను. వినయుఁడగ్గిపుల్లతో దీపమును వెలిఁగించెను. అతని వ్రాఁతబల్లపై గప్పఁబడిన తెల్లనిబట్టపై వందందుఁజమురుడాగులు పడియుండెను. ఆయింటిలో నాతనిప్రాణములు కొట్టుకొనిపోవుచుండెను. మానవసంఘమును, స్నేహభావము ననునిమయము లిప్పుడాతని హృదయమున ముద్రితములై యుండెను. దేశోద్ధరణము సమాజరక్షణము నను సమస్తకర్తవ్యములు నేమతమునందును, స్వప్నముగను, సత్యముగను, నాతని కగుపడుటలేదు. ఒకనాఁటి శ్రావణ నిర్మలప్రభాతసమయమునఁ బంజరమునొద్దకువచ్చి మరల నాపంజరమునుండి వెడలిపోయిన యాచిలుకయే యాతనికిఁ బ్రత్యక్షసత్యముగాఁ గానవచ్చుచుండెను. ఆయజ్ఞాతవిహంగింగూర్చి యాతనిహృదయ మందింకను నెట్టియాలోచనయుఁ బుట్టలేదు. కాని యింతకుముందే గోరా తన్నుఁ బ్రవేశింపకుండఁజేసిన యానందమయి మందిరప్రతిబింబమే యాతని హృదయమునం దంకితమైయుండెను.

ఆగదియందలి చలువఱాతినేల మిలమిల మెరయుచుండెను. ఒకసోఫాపై రాయంచ ఱెక్కఁబోలి తెల్లని మెత్తని పాన్పు పఱుపబడియుండెను. దానిప్రక్కనున్న చిన్నబల్లపై దీపమింకను వెలుఁగుచునే యుండెను. ఆదీపమునొద్ద నిజముగా నానందమయి వన్నెవన్నెల దారములను గైకొని యొక కంబళముపైఁ జిత్రశిల్పమును గావించుచుండెను. దాని లక్ష్మి క్రింద నొకపీటపైఁగూర్చుండి యొక్కటేధోరణిగా నేమేమియో మాటలాడుచుండెను. చాలవఱకానందమయి యామాటలను వినుచుండుటయేలేదు. తల్లియగు నాయానందమయి మనసునకుఁ గష్టముగా నున్నప్పుడెల్ల గుట్టు పనిలో నిమగ్నయగుచుండును. అట్టిపనిలో నిమగ్నయైయున్న యామెనిస్తబ్ధవదనమండలమే యిప్పుడు వినయుని మనోనయనములకు గోచరించుచుండెను. అప్పుడాతఁడు తనలో "ఈవదనమునందలి ప్రేమతేజమే నామనోవైకల్యమును బాఱఁదోలి నన్ను రక్షించుఁగాక! ఈపవిత్రముఖమండలమే నామాతృభూమి ప్రతిమాస్వరూపమగుగాక! ఇదియే నాకుఁ గర్తవ్యకార్యప్రేరకమగుఁగాక! ఇదియే నన్ను స్వధర్మనిరతునిం

గావించుఁగాక అని యనుకొనుచు మనసునందే యామెంగూర్చి యొకసారి అమ్మా!" యని పిలిచి అమ్మా! నీయన్నము నాకమృతము కాదని యెట్టిశాస్త్రములు సప్రమాణముగ నిరూపించినను నేను విశ్వసింపను" అనియెను.

నిశ్శబ్దముగానున్న వినయునిగృహమునందలి పెద్దగడియారము టిక్కుటిక్కు మనుచు నేయుండెను. ఆయింటనుండుట యాతనికి దుస్సహమయ్యెను. దీపమునొద్ద గోడపైనుండి యొకబల్లి పురుగులను బట్టుకొనుచుండెను. వినయుఁడు దానివంక నించుక సేపు చూచిచూచి చటాలునలేచి గొడుగుఁదీసికొని వెలుపలికివచ్చెను. ఏమిచేయవలయునో యాతఁడు నిశ్చయించుకొనలేదు. మరల నానందమయి నొద్దకుఁ బోవలయు ననియే యాతని యభిప్రాయమైయుండును. కాని యాకస్మికముగా నాతనికి నేఁడాది వారమనియు, బ్రాహ్మసభయందు కేశవచంద్రుఁడుపన్యసించు ననియు జ్ఞప్తికివచ్చెను. అది తోఁచినవెంటనే వినయుఁడు తక్కినవాని నన్నింటిని మఱచిపోయి వేగముగా నడవ నారంభించెను. ఉపన్యాసమీపాటికిఁజాలవఱకు ముగియవచ్చునని తోఁచినది గాని యాతఁడు మాత్రము తనయుద్దేశమును మార్చుకొనలేదు.

అతఁడు పోవునప్పటికి సామాజికులందఱును వెలుపలికి వచ్చుచుండిరి. వినయుఁడు గొడుగు వైచుకొని యొకప్రక్కను నిలువఁబడిపోయెను. అప్పటికి పరేశబాబు శాంతప్రశన్నవదనముతో మందిరమునుండి యీవలకువచ్చెను. అతనితో నలుగురైదుగురు పరిజనులుండిరి, వారిలోనొకతరుణ మనోహరవదనమును వీధిదీపపువెలుఁగున వినయుఁడొక్కసారి మాత్రము వీక్షించెను. తోడనే బండిచక్రములచప్పుడయ్యెను. వెంటనే యదృశ్యమైపోయెను, వినయుఁడింక నింటికిఁబోక తిరిగితిరిగి తిన్నగా గోరా యింటికిఁబోయెను. అప్పటికి సంధ్యాంధకారము సాంద్రమైపోయెను. అప్పుడు గోరా యొక దీపము నొద్దఁగూర్చుండి యేమిటో వ్రాయుచు మొగము పైకెత్తకయే "వినయా! ఇదియేమి! ఈగాలి యేవైపునుండి వచ్చినది?'' అనియెను.

వినయుఁడామాటవినకయే ''గోరా! నిన్నొకమాట యడిగెదను. నీయుద్దేశమున భారతవర్షము సత్యస్వరూపమైనదేనా? స్వప్నస్వరూపమైనదేనా? రేయింబవలు నీవాలోచించుచుందువుగదా- ఈవిషయమున నీయభిప్రాయమేమి?'' అనియెను.

గోరా వ్రాయుట మాని తీవ్రదృష్టితో వినయునివంక నించుకసేపు విలోకించి కలము నొకచోనుంచి కుర్చీవెనుకకు మొగముద్రిప్పి 'వినయా! నావికుఁడు తననౌకను సముద్రమున విడిచి యేపనులలో నిమగ్నుఁడైయున్నను దానుపోవు రేవును లక్ష్యము నందుంచుకొనునట్లే నేనును నాభారతవర్షమును నామనసునందునిలుపుకొనియున్నాను" అనియెను.

విన:— నీభారతవర్షమెక్కడనున్నది?

గోరా:— గుండెలపైఁ జేయుంచి "ఈదిక్ప్రదర్శనయంత్రము (కంపసు) నిరంతరము నేవైపునకు ముల్లునూపుచున్నదో నాభారతవర్షమచ్చటనే యున్నది. అంతేకాని మీమార్షల్ దొరగారి హిందూదేశచరిత్రలో లేదు" అనియెను.

వినః— నీముల్లేవైపునకు దిరిగియున్నదో అచ్చటనేమైననున్నదా?

గోరా:— లేకేమి? నేను దారితప్పిపోవుచున్నను; మునిఁగి చచ్చిపోవచ్చును; కాని నాముల్లా యదృష్టస్థానమునే—భాగ్యలక్ష్మీస్వరూపమగు నారేవునే లక్ష్యము చేయుచున్నది. అదియే నాసమగ్రభారతవర్షము అదియే ధర్మపూర్ణమైనది; జ్ఞానపూర్ణమైనది. అట్టిభారతవర్షము మరియెచ్చటను లేదు. అదికానిదంతయు నలువైపుల నసత్యమే—ఈనీకలకత్తాపట్టణము, ఈకచేరీలు, ఈకోర్టులు, ఈభవనములు — ఇవియన్నియును బుద్బుదప్రాయములు! ఛీ!

అనిచెప్పి గోరా వినయుని మొగమువంకఁ దదేకదృష్టితోఁ గొంతసేపటివఱకును జూచుచుండెను. వినయుఁడేమియును మాఱాడక భావించుకొనఁ దొడఁగెను. అప్పుడు గోరా మరల నందికొని 'వినయా! ఎచ్చట మనము చదివియుంటిమో, వినియుంటిమో, ఉద్యోగములకొఱకగపడ్డవారినెల్ల నాశ్రయించుచుంటిమో, ఇంతచేసినను గుటుంబపోషణమునకుఁ దగినంత సంపాదించుకొనుటకు దిక్కులేక యుంటిమో యిట్టి యీయైంద్రజాలిక మిథ్యాస్వరూపమునే భారతవర్షసత్యస్వరూపముగా భావించుచు నిందలి యిరువదియైదుకోట్లప్రజలును మిథ్యాగౌరవమును గౌరవముగను మిథ్యాకర్మమును సత్కర్మముగను నెంచుకొనుచు విభ్రాంతులై సంచరించుచున్నారు. ఇట్టిమరుమరీచికామధ్యమునందేయుండి యెట్లో మనమందఱమును బ్రాణములనునిలుపుకొనఁగలుగుచున్నాము. అందుచేతనే నానాఁటికిఁ గృశించి పోవుచున్నాము. సత్యభారతవర్షమొకటియున్నది. అదియే పరిపూర్ణభారతవర్షము! అందుండుభాగ్యమే లభింపకున్నచో మన మేజ్ఞానముతో, నేహృదయముతో సత్యజీవామృతమును గ్రోలఁగలుగుదుము? అందుచేతనే సర్వమును మఱచిపోవలయునని చెప్పితిని. బిరుదుచదువులు బిరుదుమాయలు, ముష్టిమోహములు సర్వమును ద్రోసివైచి మనయోడ నారేవున కభిముఖముగా నడిపింపవలయును. మునిఁగిన మునుఁగుగాక! చచ్చినఁజత్తుముగాక! కాని నేను నాభారతవర్ష సత్యమూర్తిని-పూర్ణమూర్తిని ఎప్పటికైన మఱచిపోఁగలనా? అనియెను.

వినః— గోరా! నీవిట్లుద్రేకముతోఁ జెప్పుచుంటివా, సత్యముగనే చెప్పుచుంటివా?

గోరా:— మేఘగంభీరభాషణములతో 'సత్యమే చెప్పుచున్నాను!" అనియెను.

వినః— గోరా! నీవలె నెవ్వరును గ్రహింపలేరా?

గోరా:— అట్లందఱును గ్రహించునట్లు చేయుటయే నాపని! సత్యస్వరూపమును దెలిసికొనజాలకున్నచో లోకులు ఛాయాస్వరూపమునందే యాత్మసమర్పణముచేసికొనరా? భారతవర్షసర్వాంగసౌందర్య మందఱికన్నులయెదుటను బ్రదర్శింపవలయును. అప్పుడందఱును దానికివశులైపోవుదురు. అప్పుడునీవు చందాలకొఱకు గుమ్మముల వెంటఁ దిరుగవలసియుండదు నాఁ జనులు తమకుఁదామె ప్రాణములనైన సమర్పించుటకు సర్వసిద్ధులైయుందురు!

వినః— గోరా! అట్లయినచో నాకాసత్యస్వరూపమును జూపింపుము! కాదేని లోకముతోఁబాటుగ నన్నుఁబోనిమ్ము!

గోరా:— సాధనచేయుము! విశ్వాసమున్నచో నుపాసనాబలమువలన నీకు సుఖముకలుగఁగలదు. సుఖాసక్తులగు మనదేశాభిమానులంతగా సత్యవిశ్వాసము కలవారుగారు. అందుచేతనే వారు తమశక్తియందును, నితరులశక్తియందునుగూడ నమ్మకములేనివారగుచున్నారు. స్వయముగాఁ గుబేరుఁడు ప్రత్యక్షమై వరమిచ్చెదననినను గవర్నరు దొరగారి జమాదారు మెడలోని గిల్టుడవాలికంటె నెక్కువ కోరుకొనుటకు వారికి ధైర్యముండునని నేననుకొనను. వారికి విశ్వాసములేదు కావుననే ధైర్యమును లేదు!

వినః— గోరా! అందఱిస్వభావము నొక్కరీతిగా నుండదు. నీవు నీబుద్ధియందే విశ్వాసము కలిగియున్నావు; స్వశక్తినే యాశ్రయించి పనిచేయుచుందువు అందుచేతనే నీవితరుల స్థితిగతులను గ్రహింపఁజాలవు. నీవునన్నేదైన పనియందు నియోగింపుము. నాకుఁ బ్రొద్దుపోవుటలేదు. నీయొద్ద నున్నప్పుడుమాత్రమే నాకుఁ గొంచెము కాలక్షేపమగుచున్నది. తరువాత నూరక యుండవలసివచ్చుచున్నది.

గోరా:— నీవు పనిమాట యడుగుచున్నావా? స్వదేశసంబంధము లగువానిని నిస్సంకోచముగను, నిస్సంశయముగను, సంపూర్ణముగను బ్రేమించుటయును, దేశమునందు విశ్వాసములేనివారి హృదయములయందట్టి ప్రేమభావమును బుట్టించుటయును మనకిప్పుడవశ్య కర్తవ్యమై యున్నది. దేశవిషయమున నభిమానహీనులమైయుండి మనము మనహృదయములను దాసత్వవిషయముచే దుర్బలములైనవానిగాఁ జేసివైచుకొన్నాము. మనలో నొక్కొక్కఁడు నాదర్శకుఁడై దానికి బ్రతీకారమును గావింపఁగలిగినచో నప్పుడు మనకార్యక్రమమునకు సుక్షేత్రము లభింపఁగలదు. అట్లుకాక మనమేపని చేసినను గేవలమును బాఠశాలయందలి చరిత్ర పాఠపుస్తకము ననుసరించి యితరులందఱు చేసినపనివలెనే యుండును. ఇట్టి నిరర్థక కార్యమునకై సత్యముగా మన సర్వశక్తులను, బ్రాణములను నెట్లర్పింపఁగలుగుదుము! అట్లుచేయుట మన హైన్యమును మఱింత వర్థిల్లఁజేసికొనుటయే.

ఇట్లు వారు సంభాషించుకొనుచుండఁగా నొకహుక్కాను చేతఁబట్టుకొని మృదు మందాలస భావముతో మహిముఁడాయింటఁ బ్రవేశించెను. ఇది కచేరినుండి వచ్చి, తేనీరుత్రాగి హుక్కాగొట్టము నోటఁబెట్టుకొని, హుక్కాను చేతఁబట్టుకొని, వీధిగుమ్మమునొద్దఁ గూర్చుండి మహిముఁడు తంబాకు సేవించు సమయము! ఇఁకఁ గొంత సేపటికి ఒక్కొక్కరుగా నిరుగుపొరుగు స్నేహితులందఱును వత్తురు. అప్పుడు సింహద్వారముకడనున్న గదిలోఁ గూర్చుండి వారందఱును పేఁకాట యాడుకొందురు. మహిముఁడు లోపలఁ బ్రవేశించినతోడనే గోరా కుర్చీనుండిదిగి నిలువఁబడియెను. మహిముఁడు హుక్కాను బీల్చుచు 'భారతోద్ధరణమునకై కొట్టుకొనుచున్న నీవు సంపూర్ణముగా నీసోదరు నుద్ధరింపఁగలవు!'' అనియెను.

గోరా మహిమునివంకఁ జూచుచు నూరకుండెను. అప్పుడు మహిముఁడు 'మా ఆఫీసునకుఁ గ్రొత్తగావచ్చిన దొర బుల్ డాగ్ వలెఁ జాలదుర్మార్గుఁడు. అతఁడుబంగాళీ బాబులను 'బేబూ' అని పిలుచుచుండును. తల్లిచచ్చుచున్నదన్నను నెవ్వరికిని సెలవీయఁడు. ఒక్కనికైనను నెలజీతము పూర్తిగాముట్టనీయఁడు. గుమస్తాలజీతమంతయును జరిమానాలక్రిందనే కడతేరిపోవుచున్నది. అతనిపేర నేయాకాశరామన్న యుత్తరమువచ్చినను దానిని నేనువ్రాసితిననియే యనుమానించి సత్యాసత్యములు గ్రహింపకుండగనే నాచేత క్షమాపణపత్రమును బలవంతముగ వ్రాయించుకొనుచుండును. మీరు, యూనివర్శిటీసముద్రమును మథించి బయలుదేరిన రత్నములు. ఈయుత్తరమును బాగుగ సవరించి వ్రాసిపెట్టుఁడు "even handed justice neverfailing generosity, kind courteousness" మొదలగునవి తీసివేయవలయును.

గోరామాటాడకూరకుండెను. వినయుఁడు నవ్వుచు 'అన్నా! ఇన్నితప్పులొక్క గుక్కలో నెవఁడు పలుకఁగలఁడు?" అనియెను.

మహి:— శత్రునియందు శాఠ్యమునే ప్రయోగింపవలయును. నాకుఁజాలదినములనుండి వారితో సంబంధమున్నది వారిసంగతి నాకుదెలియనిదేదియును లేదు. ఆదొర లసత్యము చెప్పువారినే గౌరవించుచుందురు. ఆవశ్యకమైనచో వారెట్టిపనినైనను జేయుదురు. వారిలోనొకఁడు తప్పుపనిచేసినను నందఱు దానినే యామోదించుచుందురు. మనమట్లు చేయఁగలమా? కావునఁ దెలియకుండులాగున వారినెంత మోసముచేసినను మనకుఁ బాపములేదు"

అని మహిముఁడు పకపక నవ్వసాగెను. వినయుఁడుగూడ నవ్వు నాఁపుకొనజాలకపోయెను.

మహి:— సత్యము చెప్పియే వారినప్రతిభులం గావింపవలయునని మీరనుకొనుచున్నారు కాఁబోలును! పరమేశ్వరుఁడు మీకిట్టిబుద్ధులు ప్రసాదించుటచేతనే

దేశమునకిట్టి గతికలిగినది! ఎవ్వడైనను సాహసించి యాతనిదొంగతనము బట్టుకొన్నచో వాతఁడంతమాత్రమును దనపనికి సిగ్గుపడక పైపెచ్చు పరమసాధువువలె బైఁబడి కొట్టుటకు సిద్ధపడును. ఇదినిజమే నా?

విన:– సత్యము కాకేమి?

మహి:– అంతకంటెను నసత్యప్రవర్తనముకు దిగి మిథ్యావినయముతో నాతని పాదములను సేవించినచో నప్పుడాతఁడు నీకు సేవకుఁడైపోవును. అందువలన మనకును మంచి కితాబులు లభించుటయే కాక మనశాంతికి భంగములేకుండ నుండును. బాగుగ నాలోచించినచో నిదియే దేశభక్తి. కాని మన గోరాకీమాటయున్నఁగోపము– ఆతఁడు హిందువుఁడైనప్పటినుండియు నగ్రసోదరుఁడనని నన్ను గౌరవించుచుండెను. కాని యిప్పుడేమో నామాట లాతనికి నచ్చుటలేదు. కాని, యేమి చేయుదును. ఆతఁడు సోదరుఁడు! అసత్యసంబంధమునందుగూడ సత్యమునే చెప్పవలసివచ్చుచున్నది. వినయా! ఆయుత్తరమునొకసారి చూడుము! ఉండుముండుము! నేను చిత్తువ్రాసి యున్నాను. అది తీసికొని వచ్చెదను.

అని చెప్పుచు మహిముఁడు తంబాకు సేవించుచు వెలుపలకుబోయెను. అప్పుడు గోరా వినయునింగాంచి "వినయా! నీవన్నగారి గదిలోనికిఁబోయి చూచుచుండుము. ఇంతలో నేను నాయుత్తరమును బూర్తిచేసికొందును." అనియెను.

౩

'వినుచున్నారా? నేను పూజామందిరములోనికి రానులెండి! భయములేదు. ఆహ్నికకృత్యములు ముగిసినచో మీరొకసారి యాగదిలోనికి రండు! మాటాడవలసిన పనియున్నది. ఎవ్వరైనసన్న్యాసులు వచ్చినచో నింక మీదర్శనమే దొరకదు. అందువేతనే యిప్పుడు వచ్చి మనవిచేసుకొనుచున్నాను! మఱచిపోక యొకసారి రండు" అని భర్తకుదెలిపి యానందమయి యింటిపనులు చేసికొనుటకుఁ బోయెను.

కృష్ణదయాళుఁడు శ్యామలశరీరుల తరగతిలోనివాఁడు. ఆతఁడంత పొడుగరి కాఁడు. అతని మొగ మంతయును నెరసినగడ్డముచేఁ గప్పబడియుండును. అందలి పెద్ద కన్నులుమాత్రమే స్పష్టముగఁ గానవచ్చుచుండును. ఆతఁడెప్పుడును గైరికవసనములను ధరించి చేతియందుఁ గమండలువును, పాదములయందుఁ బాదుకలను దాల్చి యుండును. ఆతని నడినెత్తి యంతటను బట్టతలయయ్యెను. మిగిలిన కుంతలములను జేర్చి యాతఁడు మొగముమీఁదనే ముడివైచుకొని యుండును.

పశ్చిమమునందున్న దినములలో నాతఁడు గోరాతోఁగలసి మద్యమాంసములను భుజించినవాఁడే. ఇప్పుడాతనికి దేశమునందలిపూజారులు, పురోహితులు, వైష్ణవులు సన్న్యాసులు మొదలగువారి పాదములపైఁబడి ప్రపత్తిని జూపుటయే పౌరుషమును

జ్ఞానము కలిగినది. అట్టివారిలో నిప్పుడాతఁడు గౌరవింపనివారెవ్వరును లేరు. క్రొత్త సన్యాసియెవ్వడైన నగపడినచో నాతనియొద్దఁ గ్రొత్తమార్గమును నేర్చుకొనవలయునని ప్రయత్నించుచుండును. నిగూఢమగు ముక్తిపథమునందును, నిగూఢమగు యోగమార్గమునందును నాతనికిఁగల యాశకు మేరలేదు. తాంత్రిక సాధనము నభ్యసింపవలయునని యాతఁడుపదేశమునంది కొంతకాలము ప్రయత్నము చేసెను. అప్పుడొక బౌద్ధపురోహితుని దర్శనములభించుటచే నాతనియుపదేశములవలనఁ గృష్ణదయాళుని ప్రథమోద్దేశ మిప్పుడు మారిపోయెను

అతని ముప్పదియవయేఁట నాతనిప్రథమభార్య యొకమగశిశువును బ్రసవించి స్వర్గస్థురాలయ్యెను. తల్లిచావునకుఁ గారణమయ్యెనను కోపముతో నాతఁడాబిడ్డను మేనమామగారియింటికిఁ బంపివైచి యావైరాగ్యముచేఁ బశ్చిమమునకు వెడలిపోయెను. మఱి యాఱుమాసములకుఁ దరువాతఁ గాశివాసియగు సార్వభౌముని మనుమరాలిని, బితృహీనను, ఆనందమయిని నాతఁడు పెండ్లిచేసుకొనియెను. పశ్చిమదేశమునందే యాతఁడుద్యోగముచేసి పెద్దయధికారుల గౌరవమును సంపాదించియుండెను. ఇంతలో సార్వభౌముడు మరణించుటచే నితరపోషకు లెవ్వరును లేని యానందమయి నాతఁడు తన యొద్దకే తీసికొనిపోయెను

సిపాయిమ్యూటిని సమయమునందుఁ గృష్ణదయాళుఁడు తన నేర్పరితనముచే నొకరిద్దఱు పెద్దదొరలప్రాణములను రక్షించెను. అందుచే నాతనికి యశస్సును, జాగీరును గూడ లభించెను. మ్యూటినీ ముగిసిన కొలఁదికాలములోనే యాతఁ డుద్యోగమును వదలుకొని పసిబిడ్డయగు గోరాను దీసికొని కొంతకాలము కాశీయందు నివసించి యుండెను. గోరా కైదేండ్ల వయసు వచ్చునప్పటికి కృష్ణదయాళుఁడు కలకత్తానగరమునకు వచ్చి యప్పుడు తనపెద్దకుమారుఁడగు మహిమునిగూడ మేనమామయొద్దనుండి తనయింటికిఁ బిలిపించుకొని పెద్దవానినిఁ జేసెను. ఇప్పుడు మహిముఁడు తనతండ్రి గౌరవమునుబట్టి దొరతనమువారి ట్రెజరీలో నతిగౌరవముగఁ బనిచేయుచుండెను.

గోరా చిన్నతనమునుండియుఁ దనబడియందును బడిపిల్లలయందును నధికారము చేయుచుండెను ఉపాధ్యాయపండితుల జీవితములు మంచివికావని నిరూపించుటయే యాతనిప్రధానోద్దేశము, నామోదము నైయుండెను. అతనికించుక వయసు వచ్చినప్పుడే బడిపిల్లల క్లబ్బునందు "అస్వతంత్రులై యెవ్వరు జీవింపఁగోరుదురు ? ఇరువదికోట్ల ప్రజలనివాసము!" అను విషయములనుగూర్చి యింగ్లీషు భాషయందుపన్యసించి క్షుద్రవిద్రోహులకు సేనాపతియయ్యెను. క్రమముగా గోరా బాలకసభయను గుడ్డును భేదించుకొని వచ్చి యువకసభయందుఁ గాకలీస్వరమును విస్తరింపఁజేయుచుండెను. అది కృష్ణదయాళుని హృదయమున కతి కుతూహలముగనే యుండెను.

నూచుచుండగనే నగరమందు గోరాకు గౌరవప్రపత్తులు వర్ధిల్లుచుండెను. కాని యింటియందుమాత్ర మట్లులేదు. మహిముఁడప్పటికి యుద్యోగము చేయుచుండెను. అతఁడు గోరానుజూచి యొకప్పుడు "దేశాభిమానాగ్రణి" యనియు నొకప్పుడు "అపరహరీశముఖర్జీ!" యనియుఁ బరిహసించుచుండెను. అందుచే గోరా యప్పుడప్పుడన్నను గొట్టఁబోవుటగూడ జరుగుచుండెను. గోరాకుగల యాంగ్లేయద్వేషముచే నానందమయి మనమున విచారించుచుండెను. ఆమె యాతనిఁ శాంతింపఁజేయుట కనేక విధముల బ్రయత్నించెను. కాని లాభములేకపోయెను. గోరా వీధులయందును ఘట్టములయందును నెట్లయిన నింగ్లీషువారితో డీకొనఁగలిగినచో, దనజీవనము ధన్యమగునట్లు తలంచుకొనుచుండును.

క్రమముగా నప్పుడు గోరా కేశవచంద్రుని యుపన్యాసములకు ముగ్ధుఁడై బ్రహ్మసమాజముచే విశేషముగా నాకర్షింపబడియెను. మరలనిప్పుడు కృష్ణదయాళుఁడు పూర్వాచార పరాయణుఁడై గోరా తన గదిలోపలికి వచ్చుటకుఁగూడ సహింపకుండెను. అతఁడు ప్రత్యేకముగ నొకయిల్లుతీసికొని ద్వారమునందు సాధనాశ్రమ మను పేరుతో నొకబోర్డును గట్టుకొనియెను. తండ్రియట్లుచేయుట గోరాకుగష్టముగ నుండెను. 'ఈమూఢత్వమును నేను సహింపఁజాలను! ఇది నాకన్నులకు శూలమువలె నున్నది.' అనియనుకొనుచు గోరా తండ్రితోడి సర్వసంబంధములు తెగదెంపుజేసుకొని యెక్కడికైనఁ బోవుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఆనందమయి యాతని నెట్లో మందలించి, బోధించుచుండెను.

గోరా యవకాశము దొరికినప్పుడెల్లఁ దండ్రికడకు వచ్చుచుఁ బోవుచుండి బ్రాహ్మణపండితులతో వాదములుచేయుట కారంభించుచుండెను. అది తర్కమే కాదు. విచారణమనియే చెప్పవచ్చును. అందుజాలమంది పండితులకుఁ బాండిత్యముకంటె ధనలోభమే హెచ్చుగానుండుటవలన వారు గోరా నతిక్రమింపఁజాల రయాతఁడనినఁ బెద్దపులివలె భయపడుచుండిరి. వారిలోఁగేవల మొకహరచంద్ర విద్యావాగీశ్వరునియందు మాత్రమే గోరాకు గౌరవము కలిగెను.

కృష్ణదయాళుఁడీ విద్యావాగీశ్వరుని వేదాంతచర్చకొరకు నియోగించియుండెను. గోరా మొట్టమొదట నీతనితోఁగూడ నుద్ధతభావముతో వివాదపడుటకుఁ బ్రయత్నించెను, గాని యది కొనసాగలేదు. విద్యావాగీశ్వరుఁడు కేవలము పండితుఁడు మాత్రమే కాక యత్యాశ్చర్యకరముగ నుదారస్వభావుఁడు కూడ నైయుండెను. కేవల సంస్కృతవిద్యాభ్యాసమువలన నిట్టి తీక్ష్ణపరిశాంతబుద్ధి లభించునని గోరా యూహించియైన నుండలేదు. విద్యావాగీశ్వరుని నడవడియందు శాంతిక్షమములును ధైర్యగాంభీర్యములును బరిపూర్ణములై యుండుటచే నాతనియెదుట గోరా విధేయత చూపకుండ నుండఁజాలకపోయెను. అప్పటినుండి గోరా హరచంద్రునియొద్ద వేదాంతద

నములను జదువుట కారంభించెను. గోరా యేపనినైనను సగముసగము చేయువాఁడు కాఁడు. అతఁడు కేవలము నప్పుడు దర్శనాలోచనమునందే నిమగ్నుఁడైపోయెను.

ఘటనాక్రమమున నాసమయమునం దొక యాంగ్లేయ మతగురు వొకపత్రిక యందు హిందూశాస్త్రములను సమాజమును నెదిరించియావిషయమునఁ దనతో వాదించుటకు హైందవపండితుల నాహ్వానించెను. అదిచూచి గోరా మండిపడియెను. అవకాశము దొరికినప్పుడెల్ల దాను శాస్త్రములను లోకాచారములను నిందించుచు విరుద్ధమతస్థుల నెంతగాఁ బీడించుచున్నను నిప్పుడు విదేశస్థుఁడొకఁడు హిందూమతము నధిక్షేపించుట గోరా కంకుశముతోఁ బొడిచినట్లయ్యెనుఁ. గోరా యప్పుడు పత్రికాముఖముననే వాదించుట కారంభించి ప్రతిపక్షులు హిందూమతమునందును, సమాజమునందును నారోపించిన దోషములలో నొకదానినైనఁ గొంచెమైన నంగీకరింపలేదు. పత్రికాధిపతియింక నేను ప్రకటింపఁజాల ననునంతవఱకును వాదము జరిగెను. గోరా యికఁగోపమునడంచుకొని యింగ్లీషులో "హిందూయిజమ్" అను నొకపుస్తకమును వ్రాయనారంభించెను. అందుసాధ్యమైనంతవఱకు సమస్తయుక్తులను శాస్త్రములను నుద్ఘాటించి హిందూధర్మమును గూర్చియు హిందూసమాజ శ్రేష్ఠత్వమునుగూర్చియుఁ బ్రమాణములను సంగ్రహింపదొడంగెను. ఈవిధముగా గోరా మిషనరీలతో వాదించి తుదకు దనవాదమును నెగ్గించుకొనియెను "నాదేశము విదేశీయుల కోర్టులయందు, విదేశీయుల శాసనానుసారముగా విచారింపఁబడుటకు నేనంగీకరింపను. ఏమైననేమి విదేశీయులయాదర్శములతో మే మేకీభవింపజాలము. మాజన్మభూమియందలి యాచారములను విశ్వాసములను, శాస్త్రములను సమాజములను గౌరవించుటయందు మే మెవ్వరియొద్దను నించుకంతయైన సంకుచితులమై యుండఁజాలము సబలముగ—సగర్వముగ మాదేశగౌరవమును మా నెత్తిపైఁబెట్టుకొని మాదేశమునకు మాకు నెట్టి యవమానమును గలుగకుండ రక్షించుకొందుము" అనిచెప్పుచు గోరా గంగాస్నానములను సంధ్యాహ్నికములను జేయుట కారంభించెను.

అతఁడు నెత్తిపైనొక చిన్నజుట్టుపిలక నుంచుకొని తినుట త్రాగుట మొదలగు వానిలోఁగూడ జాగరూకుఁడైయుండెను. ఇది మొదలాతఁడు ప్రతిదినమున సంధ్యాకాలమున దల్లిదండ్రుల పాదధూళిని దలనుదాల్చుట కారంభించెను. ఇదివరకు వలె నింగ్లీషుభాషలో 'కాడ్, స్నోబ్' అని నిందించుటమాని గోరా తనయన్నగారగు మహిముని జూడఁగనే లేచి నమస్కారముచేయ మొదలుపెట్టెను. ఈయాకస్మికభక్తింగాంచి మహిముఁడు నోటికివచ్చినట్లెల్ల ననుచున్నను గోరా దానికిఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చుటలేదు. గోరా తనయుపదేశముచేతను నాచరణముచేతను దేశమునందలి కొంతమందిని దనతోఁ జేర్చుకొనఁగలిగెను.

ఆసమాజమువారందఱును నాతని సహాయ్యముచే నెమ్మదిగనుండి "మేము మంచిచెడ్డలనుగూర్చిగాని, సభ్యతాసభ్యతలనుగూర్చిగాని యొకరియొద్దఁ బ్రకటించుకొను నుద్దేశము గలవారము కాము. మాకు మేమే తోడుగా కేవలము మాకష్టసుఖములను మేమే యనుభవించుచుందుము." అని పలుకుచు సర్వసంసిద్ధులైయుండిరి.

గోరాయెడలం గలిగిన యీనూతనపరివర్తనము కృష్ణదయాళున కెంతమాత్రము నిష్టముగ లేకుండెను. అతఁడొకనాఁడు గోరానుబిలిచి 'బాబూ! హిందూశాస్త్రమతి గంభీరమైనది. మహర్షులు స్థాపించిన యీధర్మమునుగూర్చి దెలిసికొనుట సామాన్యులకు సాధ్యము కాదు. నీవిట్టిపనికిఁబూనుకొని కష్టపడకుండుటయే మంచిదని నాకుఁదోఁచుచున్నది. నీవు చిన్నవాఁడవు. ఇంగ్లీషువిద్య బాగుగ నభ్యసించితివి. నీవు బ్రహ్మసమాజమునఁ జేరినచో వారందఱును నీవుచెప్పినట్లు చేయుచుందురు. నీవట్లు చేరుట నాకెంతమాత్రమును గష్టముగనుండదు. మఱియు సంతోషముగ నే యుండును. కాని నీవీమార్గము నే యవలంబించినచో నీకంతగా నుపయోగముకలుగదు. ఇది నీకుఁ దగినపద్ధతి గాదు.' అనియెను.

గోరా:— అదియేమి యట్లనుచున్నారు? నేను హిందువుడను. నాకిప్పుడు గాకున్న నెప్పటికైనఁ బ్రయత్నించినచో హిందూధర్మతత్త్వము తెలియకమానదు. ఎప్పటికిని దెలియకున్నచో నప్పుడుదీనిని బరిత్యజింపవచ్చును. నేను పూర్వజన్మమున హిందూసమాజసంబంధమును విడువఁజాలనివాఁడ నగుటచేతనే నాకిప్పుడీబ్రాహ్మణజన్మము లభించినది. ఇట్లే ప్రతిజన్మమునందును హిందూధర్మము నవలంభించుచుఁ దుట్టతుదకు సర్వోత్తమస్థానముఁ గాంచెదను. ఏదైనఁబొరపాటుచే నిప్పుడైనఁ ద్రోవ తప్పినను మరల ద్విగుణీకృత వేగముతో యథామార్గమునకు మరలవలయును.

కృష్ణదయాళుఁడు తలద్రిప్పుచు "కాని, బాబూ! హిందువునని చెప్పుకొన్నంత మాత్రమున హిందువు కానేరడు. ముసల్మానుకా వచ్చును—క్రిష్టియను కావచ్చును కాని హిందువగుటయా? ఎంతమాట! అదిమాత్రము సాధారణ కార్యము కాదు!" అనియెను.

గోరా:— ఆమాట నిజమే కాని నేను హిందువునై జన్మింపఁగలుగుటచేతనే సింహద్వారమునొద్దకు రాఁగలిగితిని. ఇప్పుడు సరిగఁ బ్రయత్నించినచో నతిసులభముగనే లోపలఁబ్రవేశింపఁగలను.

కృష్ణ:— బాబూ! నేను నీతో వాదింపఁజాలను. కాని నీమాటయందును సత్యము లేకపోలేదు. ఎవ్వరికర్మఫల మెట్లున్నదియో యట్లు కాకమానదు. దానినిమాత్ర మెవ్వరు నడ్డగింపఁజాలరు. భగవత్సంకల్పమునకు మనమేమి చేయగలము? మనకేమి తెలియును?

భగవదుద్దేశము, కర్మఫలము, సోహంవాదము, భక్తితత్త్వము ననునీసమస్తవిషయములను కృష్ణదయాళుఁడు సంపూర్ణముగను, సమానముగనే గ్రహించెను. కాని వీని సమన్వయమునుగూర్చి గాని ప్రయోజనమునుగూర్చిగాని యాతనికింతవఱకు నెంతమాత్రము ననుభవము కలుగలేదు.

ఇన్నాళ్లకు నేఁడు కృష్ణదయాళుఁడు స్నానాహ్నికములను ముగించుకొని యానందమయి గదిలోనికివచ్చి యొకబల్లపైఁ దనచిత్రాసనమునే పఱచికొని యెట్టి సంపర్కమును దనకుఁగలుగకుండునట్లు చూచుకొని సావధానముగఁ గూర్చుండి యుండెను.

ఆనం:— మీమీ తపస్సులో నింటిగొడవయే లేకుండఁబోయినది. కాని నేను మాత్రము నిరంతరమును గోరాకొఱకు భయపడిపోవు చున్నాను.

కృష్ణ:— భయమేమి!

ఆనం:— నేను సరిగాఁ జెప్పఁజాలను. గోరా యిప్పుడు హిందూమతము నవలంబించి పనిచేయుచున్నాఁడు. క్రమముగా నందువలన నెట్టికష్టములు సంఘటిల్లునో యని భయపడుచున్నాను. ఈతనికి వడుగు చేయవద్దని నేనప్పుడే చెప్పియుంటిని. మీరు నామాట లెక్కచేసినారు కారు. మెడలో రెండుమూడునూలుపోచలను వైచినంత మాత్రమున వచ్చినదియు లేదు; పోయినదియు లేదని నాకు సమాధానము చెప్పితిరి. కాని యవి వట్టి నూలుపోగులు కాలేదు. ఇంతఱకును బుట్టిముంచినవి!

కృష్ణ:— ఔను. ఆతప్పంతయును నాదే—నీబలవంతముచేతనే నేను పొరఁబడితిని. అప్పుడు నీవాతని నెంతమాత్రము విడువఁజాలకుంటివి. ఆదినములలో నేనును నిర్లక్ష్యముగా నుంటిని. ధర్మకర్మములుగూర్చి నాకప్పు డెట్టిజ్ఞానమును లేనేలేదు. ఇప్పుడైనచో నట్టిపని చేయఁగలుగుదునా?

ఆనం:— మీరేమన్ననుసరియే! నేనుమాత్ర మధర్మము చేయలేదు. నే నాబిడ్డను బెంచుట కెంతకష్టపడితినో మీరే యెఱుఁగుదురు. ఎవ్వరేమిచెప్పిన నట్లు చేసితిని! ఎన్నిమందులు ఎన్నిమంత్రములు నుపయోగించితినో మీరెఱుఁగరా? ఒకనాఁటి రాత్రి సజ్జనిండఁ బువ్వులుంచుకొని శివపూజ చేయుచున్నట్లు కలగంటిని తరువాతఁ గొంతసేపటి కాపువ్వులు మాయమైపోయి యంతకంటెను దెల్లనగు పిల్లవాఁడొకఁడు నా కాసజ్జలో నగపడియెను. అప్పుడు నాకేమియును బోధపడలేదు. నాకన్నుల నీరు నిండిపోయెను. నేనప్పుడాబిడ్డను తత్తరముతో బోయి యెత్తుకొంటిని. తోడనే నాకు నిద్రాభంగమయ్యెను. తరువాతఁ బదిదినములు గాకుండఁగనే నాకీగోరా లభించెను. ఇదినా కీశ్వరప్రసాదము! నేనాతని నెట్లువిడువగలను? నేనీతనిని బూర్వజన్మమున గర్భమునుధరించి యెంతయో కష్టపడియుందును. అందుచేతనే యీతఁడు నన్నమ్మాయని పిలుచుటకు వచ్చియున్నాఁడు. ఈతఁడెంత విధాయకుఁడుగా మనకు

లభించెనో యాలోచించి చూడుఁడు. అప్పుడు నలువంకల హత్యలు యుద్ధములు జరుగుచున్నవి. మనమే ప్రాణభయముచేఁ జచ్చిపోవుచుంటిమి. అట్టిసమయమున నర్ధరాత్రివేళ నాయాంగ్లేయయువతి మనయింటికి వచ్చి దాఁగినది. ఆమెనింటనుంచుకొనుటకు మీరు భయపడితిరి. నేనప్పుడు మీకుఁదెలియకుండ నామెను బసులసాలలోఁ గాఁచితిని. ఆరాత్రియే యామె యొకమగశిశువును బ్రసవించి మరణించినది. అట్టితల్లిదండ్రులులేని యాబిడ్డను నేను బెంపకున్నచో నాతఁడెట్లు బ్రతుకును? మీరప్పుడా బిడ్డను పాదిరీకొప్పగింపవలయునని తలంచితిరి. పాదిరీ యాబిడ్డకుఁ దల్లియా తండ్రియా? అతనికేల యొప్పగింపవలయును? అతఁడేల యాబిడ్డను రక్షించును? అట్లు లభియించిన యాబిడ్డ కడుపునంబుట్టిన బిడ్డకంటెఁదక్కువా? మీరేమన్నను సరియే నాబిడ్డ నెవ్వఁడు ప్రసాదించెనో స్వయముగా నాతఁడే తీసికొనవలయును గాని నా ప్రాణము లుండగా నేనీతని నెవ్వరికి నొప్పగింపఁజాలను.

కృష్ణ:— ఆసంగతి నాకుఁదెలియును. అందుచేత నీవునీగోరాతోనే యుండుము. నాకా యభ్యంతరమేమియును లేదు. అతఁడుమనబిడ్డయేయని చెప్పుచున్నప్పుడాతనికి వడుగుచేయకున్నచో సంఘములో గౌరవము కలుగదు. అందుచేత నేయాతని నుపనయనము చేసితిమి కాని యిప్పుడు రెండుసంగతులాలోచింపవలసి యున్నది. న్యాయానుసారముగా నాసర్వస్వమును మహిమునకే చెందవలసియున్న—అలాగు—

ఆనం:— మీ ఆస్తిలో భాగమెవ్వరు కోరుచున్నారు? మీసర్వస్వమును మహిమునకే యీయవచ్చును— అందొకపైసయైనను గోరాకక్కఱలేదు. వాఁడు మగవాఁడు! బాగుగఁ జదువుకొన్నవాఁడు స్వయముగా సంపాదించుకోఁగలవాఁడు వానికొకరిధనములో భాగమెందుకు? వాఁడు బ్రతికియుండుటయే పదివేలు, నాకెట్టి భాగ్యముతోడను బనిలేదు.

కృష్ణ:— అక్కఱలేదు అతనికంత యన్యాయముచేయను. భూసంపత్తియంతయు గోరాకేయిచ్చెదను. అందువలన నాతనికి వత్సరమునకు వేయిరూపాయిలు వచ్చును. ఇప్పుడాతని వివాహమునుగురించి యాలోచింపవలయును. ఇదివఱకుజరిగిన కేదియో జరిగినది. ఇఁక నేనాతనికి బ్రాహ్మణకన్యను మాత్రము హిందూమతప్రకారము పెండ్లిచేయఁదలఁచుకొనలేదు. నీకుఁగోపమువచ్చినను సరియే; ఏమైనను సరియే —

ఆనం:— ఆహాహా! మీవలెఁ బ్రపంచమంతయును గంగావనియే పరిహరింపవలయుననునంతటి ధర్మజ్ఞానము నాకులేదు. బ్రాహ్మణకన్యనే పెండ్లిచేయవలయు నని నేనేల కోరవలయును? ఏలపట్టుపట్టవలయును?

కృష్ణ:— బ్రాహ్మణులబిడ్డవై యుండియు నీవెట్టిమాటయనుచున్నావు?

ఆనం:— అయిననేమి? నేను నాబ్రాహ్మణత్వమును వదలుకొన్నాను. మన మహిముని పెండ్లిసమయమున కిరస్తానీదానవని నన్నందఱును నిందించియేయున్నారు.

లభించెనో యాలోచించి చూడుఁడు. అప్పుడు నలువంకల హత్యలు యుద్ధములు జరుగుచున్నవి. మనమే ప్రాణభయముచేఁ జచ్చిపోవుచుంటిమి. అట్టిసమయమున నర్ధరాత్రి వేళ నాయాంగ్లేయయువతి మనయింటికి వచ్చి దాఁగినది. ఆమెనింటనుంచుకొనుటకు మీరు భయపడితిరి. నేనప్పుడు మీకుఁదెలియకుండ నామెను బశులసాలలోఁ గాఁచితిని. ఆరాత్రియే యామె యొకమగశిశువును బ్రసవించి మరణించినది. అట్టితల్లిదండ్రులులేని యాబిడ్డను నేను బెంపకున్నచో నాతఁడెట్లు బ్రతుకును? మీరప్పుడాబిడ్డను పాదిరీకొప్పగింపవలయునని తలంచితిరి. పాదిరీ యాబిడ్డకుఁ దల్లియా తండ్రియా? అతనికేల యొప్పగింపవలయును? అతఁడేల యాబిడ్డను రక్షించును? అట్లు లభియించిన యాబిడ్డ కడుపునంబుట్టిన బిడ్డకంటెఁదక్కువా? మీరేమన్నను సరియే నాబిడ్డ నెవ్వఁడు ప్రసాదించెనో స్వయముగా నాతఁడే తీసికొనవలయును గాని నా ప్రాణము లుండగా నేనీతని నెవ్వరికి నొప్పగింపఁజాలను.

కృష్ణ:— ఆసంగతి నాకుఁదెలియును. అందుచేత నీవునీగోరాతోనే యుండుము. నాకా యభ్యంతరమేమియును లేదు. అతఁడుమనబిడ్డయేయని చెప్పుచున్నప్పుడాతనికి వడుగుచేయకున్నచో సంఘములో గౌరవము కలుగదు. అందుచేత నేయాతని నుపనయనము చేసితిమి కాని యిప్పుడు రెండుసంగతులాలోచింపవలసి యున్నది. న్యాయానుసారముగా నాసర్వసమును మహిమునకే చెందవలసియున్న — అలాకు —

ఆనం:— మీ ఆస్తిలో భాగమెవ్వరు కోరుచున్నారు? మీసర్వస్వమును మహిమునకే యీయవచ్చును — అందొకపైసయైనను గోరాకక్కఱలేదు. వాఁడు మగవాఁడు! బాగుగఁ జదువుకొన్నవాఁడు స్వయముగా సంపాదించుకోఁగలవాఁడు వానికొకరిధనములో భాగమెందుకు? వాడు బ్రతికియుండుటయే పదివేలు, నాకట్టి భాగ్యముతోడను బనిలేదు.

కృష్ణ:— అక్కఱలేదు అతనికంత యన్యాయముచేయను. భూసంపత్తియంతయు గోరాకేయిచ్చెదను. అందువలన నాతనికి వత్సరమునకు వేయిరూపాయిలు వచ్చును. ఇప్పుడాతని వివాహమునుగురించి యాలోచింపవలయును. ఇదివఱకుజరిగిన దేదియో జరిగినది. ఇఁక నేనాతనికి బ్రాహ్మణకన్యను మాత్రము హిందూమతప్రకారము పెండ్లిచేయఁదలఁచుకొనలేదు. నీకుఁగోపమువచ్చినను సరియే; ఏమైనను సరియే —

ఆనం:— ఆహాహా! మీకువలెఁ బ్రపంచమంతయును గంగానదియే ప్రవహింపవలయుననునంతటి ధర్మజ్ఞానము నాకులేదు. బ్రాహ్మణకన్యనే పెండ్లిచేయవలయు నని నేనేల కోరవలయును? ఏలపట్టుపట్టవలయును?

కృష్ణ:— బ్రాహ్మణులబిడ్డవై యుండియు నీవెట్టిమాటయనుచున్నావు?

ఆనం: — అయిననేమి? నేను నాబ్రాహ్మణత్వమును వదలుకొన్నాను. మన మహిముని పెండ్లిసమయమున కిరస్తానీదానవని నన్నందఱును నిందించియేయున్నారు.

అప్పుడు నేనన్నిటికి నంగీకరించి మారుమాటచెప్పకుండఁ దప్పుకొనిపోయి యుంటిని. లోకులందఱును నన్ను కిరస్తానీయనుచున్నారు. ఇంకను ననేకవిధముల ననుకొనుచున్నారు. నేనందఱిమాటలను సహించి చెప్పుచున్నాను! కిరస్తానీలుమాత్రము మనుష్యులుకారా? మీరుమాత్రమే గొప్పజాతివారని పరమేశ్వరుఁడు నిశ్చయించి యాదరించి యున్నచో నాతఁడొకప్పుడు పటానుల పాదధూళియందును, మఱియొకప్పుడు మొగలాయీల పాదధూళియందును నిప్పుడు కిరస్తానీల పాదధూళియందును మీతలలను దొరలించుట కేల యంగీకరించును?

కృష్ణ:— ఆమాటలకేమి లెమ్ము! నీవాఁడుదానవు. ఆసంగతులు నీవు గ్రహింపఁజాలవు. కాని, సంఘమొకటియున్నది. దాని కంతయును దెలియును. దానిని నీవు గౌరవింపవలయును.

ఆనం:— నాకుఁ దెలిసికొనవలసిన పనిలేదు. నేను గోరాను నాబిడ్డగా నెంచుకొని పెంచుకొన్నప్పుడే నాయాచారవ్యవహారములను మతమునుగూడ వదలుకున్నాను. నేనుమతముకొఱకు భయపడి యెప్పుడును దాఁగియుండలేదు! నేను ప్రత్యక్షముగనే ప్రవర్తించుచు నెల్లర నిందలకును లోనగుచునేయున్నాను. కేవల మొక్క సంగతి మాత్రమే దాఁచియుంచితిని. దానికొఱకే దేవుని కెక్కడఁగోపము వచ్చునో యని భయపడుచున్నాను. చూడుడు! గోరా కిదియంతయును జెప్పివేయవలయునని యున్నది తరువాత నేమైనను సరియే.

కృష్ణదయాళుఁ డాత్రముతో 'వలదు. వలదు. నేను జీవించియుండగా నారహస్యము బయటఁబెట్టవలదు. గోరానే తెలిసికొననిమ్ము! తెలిసినతరువాత నాతఁడేమి చేయునో మనమూహింపఁజాలము. సమాజములో గోలపుట్టును. ఇంతేకాదు; దొరతనమువారేమి చేయుదురో చెప్పఁజాలము. గోరాతండ్రి యుద్ధములో మరణించినట్లును, నాతనితల్లి ప్రసవించి మరణించినట్లును మన మెఱిఁగియుండియు నప్పుడు రిపోర్టుచేయలేదు. ఇప్పుడది యంతయును గలసి పెద్దగందరగోళమగును. అట్లయినచో నాసాధనయును, భజనయును, మంటఁగలసిపోవును. ఇంకను నెట్టికష్టములు కలుగునో!" అనియెను.

ఆనందమయి నిరుత్తరయై కూరుచుండెను. కృష్ణదయాళుఁడు కొంతసేపటివఱకు నూరకుండి యనంతరము మెల్లగా గోరా పెండ్లివిషయమై నేనొకవిధముగా నాలోచించితిని. పరేశభట్టాచార్యుఁడు చిన్నతనమునందు నాతోఁ జదువుకొన్నవాఁడు. అతఁడు స్కూళ్లఇన్‌స్పెక్టరుపనిచేసి పెన్షన్ తీసికొని యిప్పుడుకలకత్తాయందున్నాఁడు. అతఁడు ఘోర బ్రహ్మసామాజికుఁడు. అతనియింటఁ జాలమంది కన్యలున్నట్లు వినియున్నాను. గోరా కెట్లయిన నాతనితోఁ జనువు గలిగించినచో వాఁడు తఱచుగా నాయింటికిఁ బోవుచుండును. అప్పుడు వాని కాకన్యకలలో నెవ్వ

రినైనఁ బెండ్లియాడవలయు నను కోరిక కలుగవచ్చును. తరువాత దేవుఁడున్నాఁడు' అనియెను.

ఆనం: — ఏమనుచున్నారు? గోరా బ్రహ్మసామాజికుల యిండ్లకుఁ బోవుటయా ఇప్పుడాతనికా కాలము తిరిగిపోయినది.

ఇట్లనుచుండఁగనే గోరా తన మేఘమంద్రస్వరముతో 'అమ్మా!' యని పిలుచుచు నాగదిలోఁ బ్రవేశించి కృష్ణదయాళుఁడట నుండుటఁ గాంచి విస్మితుఁడై పోయెను. ఆనందమయి చటాలున లేచి యాతనియొద్దకుఁ బోయి ప్రేమాశ్రుపూర్ణనయనములతో 'ఏమి బాబూ! ఏమి కావలయును?' అనియెను.

“విశేషమేమియును లేదు. ఏమియు నక్కఱలేదు. కూర్చుండుము” అని చెప్పి గోరా వెడలిపోవుట కుద్యుక్తుఁడగుచుండెను. అప్పుడు కృష్ణదయాళుఁడు 'రమ్మ! కొంచెము సేపు కూరుచుండుము! నిన్నొకమాట యడుగవలసి యున్నది. నా బ్రాహ్మణమిత్రుఁ డొకఁడిప్పుడు కలకత్తాకువచ్చి హెదోశలాయందు వసించియున్నాఁడట!” అనియెను.

గోరా:— పరేశభట్టాచార్యుఁడా?

కృష్ణ:— ఔను, నీవాతని నెఱిఁగియుందువు?

గోరా:— మన వినయుఁడు యిల్లాతని యింటియొద్దనే, వినయునివలన నే నాతని సంగతి వినియుంటిని.

కృష్ణ:— నీవాతని క్షేమసమాచారమును దెలిసికొని నాకుఁ జెప్పెదవా?

గోరా యించుక సేపాలోచించి యాకస్మికముగా “రేపటియుదయమున నచ్చటికిఁ బోయెదను” అనియెను. ఆనందమయి యామాటకించుక వింతపడియెను. గోరా మరల నాలోచించి యంతలోనే 'రేపు నేనచ్చటికిఁ బోఁజాలను.” అనియెను.

కృష్ణ:— ఎందుచేత?

గోరా:— రేపు నేను త్రివేణికిఁ బోవలయును.

కృష్ణదయాళుఁ డాశ్చర్యముతో 'త్రివేణియా?' అనియెను.

గోరా:— ఔను. రేపు సూర్యగ్రహణస్నానము!

ఆనం:— అదియేమి పని గోరా! స్నానముచేయఁదలఁచినచోఁ గలకత్తాయందు గంగలేదా? త్రివేణి లేకయున్నచో నీవు స్నానము కాదా? ఇక్కడ స్నానము చేయువారందఱును మూఢులేనా?

ఆమాటకు గోరా యెట్టి ప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. చాలమంది తీర్థయాత్రికు లచ్చటికి వత్తురను నుద్దేశముతో గోరా త్రివేణికిఁ బోవలయునని సంకల్పించుకొనియెను. కాలము దొరకినప్పుడెల్ల నాతఁడు తనసమస్తసంకోచములను, సకలపూర్వసంస్కా

రములను బరిత్యజించి దేశమునందలి సామాన్యు లందఱితోడను కలసి సమానక్షేత్రమున సమభావముతో నిలిచి 'నేను నీవాఁడను! మీరు నావారు!' అని చెప్పుకొనుట కభిలాష పడుచుండును.

౨

నగమురాత్రివేళకే యాకసమంతయును నిర్మలమైనట్లు వినయుఁడు ప్రాతఃకాలమునలేచి చూచి తెలిసికొనియెను. అప్పటి యాప్రభాతకాంతి పసిబిడ్డపాలబుగ్గలపైఁ జిఱునవ్వుఁబోలి నిర్మలమై వికసించియుండెను. ఒకటిరెండు తెల్లని మేఘశకలములు మాత్రము నిష్ప్రయోజనముగ నాకసమునం దందందుఁ దిరుగాడుచుండెను.

వినయుఁడు వరండాలో నిలువఁబడి పులకితశరీరుఁడై యాప్రభాత సౌందర్యమును దిలకించుచుండెను. అప్పుడు పరేశబాబొకచేతితోఁ గఱ్ఱను, రెండవచేతితో సతీశుని హస్తమును బట్టుకొని యావీథిని బోవుచుండెను. సతీశుఁడు తలయెత్తి వినయునిఁగాంచి చప్పటులఁ జఱచుచు 'వినయబాబూ!' అని కేకవైచెను. అప్పుడు పరేశుఁడును మొగమెత్తి వినయునిఁగాంచెను. తోడనే వినయుఁడు క్రిందికిదిగియెను పరేశుఁడు సతీశునితోఁగూడ వినయుని మందిరమునఁ బ్రవేశించెను. అప్పుడు సతీశుఁడు వినయునిచేయి పట్టుకొని మీరాదినమున మాయింటికి వచ్చెదనంటిరి. రాలే దేమి?' అనియెను. వినయుఁడు సస్నేహముగ నాబాలుని వెన్నుపైఁదట్టుచు మందహాసము చేసెను.

పరేశుఁడు సావధానముగఁ దనచేతికఱ్ఱను బల్లపైనుంచి కుర్చీపైఁ గూర్చుండి 'ఆనాడు మీరులేకున్నచో మేము చాలఁగష్టపడిపోయి యుందుము! చాల నుపకారము చేసితిరి." అనియెను.

వినయుఁడు వ్యస్తహృదయముతో 'నేనుచేసిన దేమున్నది? అనియెను.

అప్పుడు సతీశుఁ డాకస్మికముగా 'వినయబాబూ! మీకుఁ గుక్కలేదా!' అని ప్రశ్నించెను.

విన:— లేదు కుక్కలేదు.

సతీ:— కుక్కను బెంపకపోవుటయేమి?

విన:— ఆమాట నాకెప్పుడును దోఁచలేదు.

పరే:— ఈసతీశుఁడాదినమున మీయింటికి వచ్చినట్లు వినియుంటిని. చాలనల్లరి చేసెనుగాఁబోలును! వీఁడెప్పుడు నిట్లే వదరుచుండును. అందుచేతనే వీనికి వీనిసోదరి 'భక్తియార్ ఖిల్జీ' యని పేరుపెట్టినది.

విన:— నేనుకూడ మాటకారినే! అందుచేతనే మాయిద్దఱికిని స్నేహము కలిసినది. ఔనా సతీశా?

సతీశుఁడామాట కుత్తరము చెప్పలేదు. కాని తన నూతన నామకరణము వినయునకు దెలిసిపోవుటచేఁ దనగౌరవమునకు భంగము గలిగెనని యాతఁడు మనసులో సిగ్గుపడుచు 'అదియును మంచిదే. భక్తియార్ ఖిల్జీయును మంచివాడే. వినయబాబూ! భక్తియార్ ఖిల్జీ యుద్ధముచేసెనుగదా? ఆతఁడు బంగాళమును జయించెను. గదా" అనియెను.

వినయుఁడు నవ్వుచు మొదట నాతఁడు యుద్ధమే చేసెను. ఇఁకనిప్పుడు యుద్ధముతోఁ బనిలేదు. ఇప్పుడాతఁడొక్కటే ధోరణిగా మాటలాడుటయే గాని బంగాళావిజయముతో నాతనికిఁ బనిలేదు.' అనియెను.

ఈవిధముగా గొంతసేపు సంభాషణజరిగెను. అందరికంటెను దక్కువగా మాటాడినవాఁడు పరేశుఁడు. ఆతఁడు కేవలమును సుప్రసన్న కాంతవదనముతో నడుమనడుమ నవ్వుచు నొకటిరెండుమాటలాడుచుండెను. సెలవుదీసికొను సమయమున నాతఁడు కుర్చీనుండి దిగిలేచి "మాయిల్లీవైపుననేయున్నది." అనియెను.

సతీ:— ఈయనకు మనయిల్లు తెలియును; ఆనాఁడీయన నాతోఁగలసి మన యింటి గుమ్మమువఱకును వచ్చియున్నాఁడు.

ఆమాటకంతగా సిగ్గుపడవలసిన పనిలేదుగాని వినయున కదియేమో దొంగతనము చేసి దొరకిపోయినట్లు మనసులో సంకోచము కలిగెను.

పరే:— అట్లయినచో మీరు మాయిల్లెఱుఁగుదురు. కావున నెప్పుడైన మీరు—

విన:— అట్లుమీరు సెలవీయనక్కఱలేదు. నేను—

పరే:— మన మొక్కచో నుండియు నింతవఱకును గలిసికొనుటయే లేదు.

వినయుఁడు వీధివఱకును వచ్చి పరేశుని సాగనంపి ద్వారమునొద్ద నించుకసేపు నిలువఁబడియుండెను. పరేశుఁడు మెల్లమెల్లగ నడచుచుండెను. సతీశుఁడేమేమో మాటలాడుచు నాతని ననుసరించి పోవుచుండెను. వినయుఁడు తనలో "ఈపరేశ బాబువంటి వృద్ధుని నేనెప్పుడును జూడలేదు. ఈతనిపాదధూళిని తలఁదాల్పవలయు నని కోరికయగుచున్నది. ఈసతీశుఁడో, అతిచమత్కృతి గలపిల్లవాఁడు! బ్రతికి బాగుగ నున్నచో గొప్పవాఁడు కాఁగలడు. వీనికెంతబుద్ధియో యంత సరళత యున్నది" అని యనుకొనియెను.

ఆబాలకుఁడును, వృద్ధుఁడును నెంతమంచివారైనను వారియెడల నీయల్పపరిచయ మాత్రమున నింతటిస్నేహమును, భక్తియుఁగలుగుట యసంభవమే కాని వినయుని హృదయ మింతకంటె నధికపరిచయమైనచో సహింపఁజాలదనియే తోఁచుచున్నది. అప్పుడు వినయుఁడికనెట్లయినఁ బరేశునింటికిఁ బోకతప్పదనియుఁ బోకున్నచో మర్యాద కాదనియు నిశ్చయించుకొనియెను. కాని గోరాబోధించిన భారతవర్ష మాతనిఁ గూర్చి "నీవచ్చటికి బోవలదు! జాగ్రత్త!" అని నిరోధించుచుండెను. వినయుఁడు

తరచుగా సమాజము నిషేధించిన నియమముల నన్నిటిని పాలించుచుండెను. అనేక సమయముల యందాతఁడు సంశయముగఁదోఁచిన నియమములనుగూడ నంగీకరించెను. ఇప్పుడాతని హృదయాంతరము నందొక విద్రోహభావము కలిగెను. భారతవర్షమనినఁ గేవలమును నిషేధముల ప్రత్యక్షస్వరూపమువలె నాతనికిఁ దోఁచెను.

ఇంతలో సేవకుఁడు వచ్చి వంట యైనదని చెప్పెను. కాని వినయుఁ డింకను స్నానమే చేయలేదు. పండ్రెండు గంటలయ్యెను. ఆతఁడాకస్మికముగా 'నేను భోజనము చేయను. మీరుపొండు.' అని యొక గొడుగు వైచుకొని వీధిలోఁబడియెను. ఒక యుత్తరీయమైనను బుజముపై వైచుకొనలేదు; తిన్నగా గోరాయింటికిఁ బోయెను. గోరా ప్రతిదినమును మధ్యాహ్నసమయమున 'అమ్హెర్స్టు' వీథినున్న హిందూహిత సమాజమునందుండి బంగాళమునందున్న తమసమాజము వారి కందఱకును జాబులు వ్రాయుచుండును. అచ్చటనే యాతనిభక్తు లాతనియుపదేశములంగాంచుచు నాతనికిఁ దోడుపడి పనిచేయుటయే ధన్యత్వముగా భావించుచుందురు. నేఁటిదినమునఁగూడ గోరాయచ్చటికే పోయియుండెను. అందుచే వినయుఁ డొక్కసారిగా గంతువైచి యంతఃపురమున నానందమయి గదిలోఁ బ్రవేశించెను. అప్పుడానందమయి భోజనము చేయుచుండెను. లక్ష్మిదాని పార్శ్వమునఁ గూర్చుండి యామెకు వడ్డించుచుండెను.

ఆనందమయి యాశ్చర్యముతో వినయునింగాంచి 'ఏమిబాబూ! ఇప్పుడు వచ్చితివి?' అనియెను.

వినయుఁ డామెదగ్గఱకుఁబోయి కూర్చుండి 'అమ్మా! నాకుఁజాల నాఁకలిగా నున్నది. అన్నము పెట్టుము!' అనియెను.

ఆనందమయి వ్యస్తహృదయముతో 'అయ్యో! బాబూ! ఎంతపనిజరిగినది! వంటబ్రాహ్మణుఁడిప్పుడే వెళ్ళిపోయినాఁడు. మీరు—మఱి—' అనియెను.

వినః— నేను నీయింట బ్రాహ్మణుని చేతియన్నమును దినుటకై రాలేదు! అట్లయినచో మాయింట బ్రాహ్మణుఁడులేడా? ఆతఁడేమిపాపముచేసినాఁడు? నేనిప్పుడు నీపాత్రలోని ప్రసాదమును భుజించుటకే వచ్చియుంటిని—లక్ష్మి! నాకొక గ్లాసుతో మంచినీళ్లు దెచ్చిపెట్టుము.

లక్ష్మి జలమును దెచ్చెను. వినయుఁడు గడగడత్రాగెను. అప్పుడానందమయి యొక ప్లేటును దెప్పించి తనపాత్రలోనియన్నము నతిప్రేమతో దానినిండ నెత్తి యాతని కొసంగెను. వినయుఁ డెన్నిదినములనుండియో తిండిలేనివానివలె నాయన్నమును దినుచుండెను.

ఆనందమయి హృదయవేదన యిప్పుడు దూరమైపోయెను. ఆమె సుప్రసన్న వదనముఁగాంచుటచే వినయునిగుండెలలోని బరువుదిగిపోయెను. ఆనందమయి బాలీసు

కొట్టుచుఁగూరుచుండెను. వినయుఁడామె పాదములచెంతఁ జేతిపైఁ దలనుంచుకొని యర్ధశాయియై పడియుండెను. మఱియు నాతఁడు ప్రపంచమంతయును మఱచిపోయి పూర్వమువలెనే యుత్సాహముతో నానందమయితో మాటలాడుచుండెను.

ఈబంధమొకటి తెగినను, వినయుని హృదయమునందింకొక బంధ మతిదుస్సహముగా నుండెను. అతఁడానందమయి మందిరమునుండి వెడలి యొక్కసారిగా వీథివెంట బయలుదేఱెను. పాదములు భూమిపై నిలువనంతటి వేగముతో నాతఁడు పోవుచుండెను. అతఁడింతవఱకు నొరులకడఁ దెలుపుటకుఁగూడ సంశయించుచున్న కార్యము నిప్పుడెంతప్రమోదుటను ప్రత్యక్షముగఁ జేయవలయునని నిశ్చయించుకొనియెను. వినయుఁడొక ముహూర్తములో 78 వ నంబరు గృహద్వారమునొద్దకుఁ జేరుకొనియెను. అప్పటికే యావలివైపునుండి పరేశుఁడు వచ్చుటకివచ్చి చేరుకొనియెను.

"వినయబాబూ! దయచేయుము! చాలసంతోషముగానున్నది." అని చెప్పుచుఁ బరేశుఁడు వినయుని వీధిగదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి కూర్చుండఁజేసెను.

ఒకచిన్న టేబిలు, క్రింద నొకప్రక్క నొకబెంచి, మఱియొకవైపునఁ గఱ్ఱకుర్చీలును బెత్తపుఁగుర్చీలును, గోడపై నొకవైపున రంగువైచిన యేసుక్రీస్తుని పటమును, మఱియొకవైపునఁ గేశచంద్రసేనుని పటమునుండెను. టేబిలుపై నొకటిరెండు వార్తాపత్రికలుండెను. ప్రక్క నొకపేపరువెయిటుండెను.

ఒకమూలఁ జిన్న యలమారుండెను. దానినిండ వరుసలువరుసలుగా థియోడోరు పార్కరుగారిచే రచింపఁబడిన పుస్తకములన్నియు నమర్పఁబడి యుండెను. అలమారునకుఁ బైభాగమున గుడ్డతోఁ గప్పఁబడిన యొకగ్లోబుండెను.

వినయుఁడు కూరుచుండెను. కాని యాతని హృత్పిండ మతివేగముగఁ గొట్టుకొని పోవుచుండెను. అతనివెనుకవైపునున్న ద్వారమును దెఱచుకొని యెవ్వరైన నాలోపలఁ బ్రవేశింతురేమో యని గూఢమైనమనమునకుఁ దట్టుచుండెను.

పరే:— వినయబాబూ! నేఁడు సోమవారముగావున సుచరిత నామిత్రునికుమార్తెకుఁ జదువుచెప్పుటకై వారియింటికిఁ బోయినది. చదువుకొనువారిలోఁ దనయీడు వారుగూడ నుండుటచే సతీశుఁడు నామెతోడనే యచ్చటికిఁ బోయియున్నాఁడు. ఇప్పుడేవారిని నేనచ్చటికిఁబంపి వచ్చితిని. ఇఁక గొంతయాలస్యమైనచో మీదర్శనము దొరకక పోయియే యుండును.

ఆమాటవిని వినయుఁ డొక్కసారిగా నాశాభంగమును, హృదయపరితాపము ననుభవించెను. పరేశునితో నాతఁడు మనోహరముగను సహజముగనే మాటలాడెను. ప్రసంగవశమునఁ బరేశుఁడువినయునిచరిత్రమంతయును దెలిసికొనియెను. వినయునకుఁ

దల్లిదండ్రులు లేరు. అతని పినతండ్రి స్వగ్రామమునందే యుండి జమీని జూచుకొను చుండెను. అతనికిరువురు తనయులుండిరి. వారిరువురును వినయునితోఁ గలసి యొక చోట నేజదువుకొనిరి. అందుఁ బెద్దవాఁడిప్పుడు జిల్లాకోర్టులోఁ బేరుగల వకీలైయుండెను. చిన్నవాఁడు చదువుకొను సమయమునందే యీ కలకత్తానగరమున మరణించెను. వినయుఁడు డిప్యూటీ మేజస్ట్రీటు పనికొఱకుఁ బ్రయత్నించునని పినతండ్రి యాశపడు చుండెను. కాని వినయుఁడెట్టియత్నమును జేయక నిరర్థక కార్యములయందు నియుక్తుఁడైయుండెను. ఈసంగతులన్నియును బరేశుఁడు దెలిసికొనెను.

గంటసేపయ్యెను. పనిలేకుండ నూరకచాలసేపు గూరుచుండుట మర్యాద కాదని యెంచి వినయుఁడులేచి 'నాప్రియమైన సతీశునిఁజూచుట కలుగనందులకు విచారగా నున్నది. నేనువచ్చితినని యాతనితోఁజెప్పుడు!' అనియెను.

పరే: — ఇఁకనించుక సేపాఁగినచో నాతనిఁగూడఁ జూడవచ్చును. వారువచ్చు వేళయైనది. ఆలస్యముకాదు.

ఆచిన్నమాటపై నాధారపడి మగలఁగూర్చుండుట వినయునకుఁ జిన్నతనము గాఁదోఁచెను. పరేశుఁడింకొకసారి నిర్బంధించినచో నాతఁడాఁగియే యుండును. కాని పరేశుఁ డధికప్రసంగము చేయుస్వభావము కలవాఁడుకాఁడు. అందుచే వినయునకు సెలవుగైకొనవలసియే వచ్చెను. అప్పుడు పరేశుఁడు "మీరప్పుడప్పు డొకసారి దయచేయుచుండుఁడు" అనియెను.

వినయుఁడు వీధిలోనికివచ్చెను గాని యప్పుడాతనికిఁ దనయింటికిఁ బోవలసినపని యేమియు నున్నట్లు దోఁచలేదు. అచ్చట నేమియుఁబనిలేదు. అతఁడు పత్రికలలో లేఖలను వ్రాయుచుండును. ఇంగ్లీషువందాతని లేఖలను జాలమంది గౌరవముతోఁ జదివి యానందించుచుండిరి. కొన్నాళ్లనుండి యాతనికి వ్రాయుటకుఁ దోఁచుటలేదు. వ్రాయుటకు బల్లయొద్దఁ గూర్చుండుటయే తడవుగా నాతనిమనసు చెదరిపోవు చుండెను. అందుచేతనే వినయుఁడిప్పు డింటివైపు తిరుగక యకారణముగ మఱియొక వైపునకుబయలుదేరెను. అతఁడు రెండుమూఁడడుగులు వడచునప్పటికే 'వినయబాబూ! వినయబాబూ!' అనియొక బాలకంఠస్వరము బిగ్గఱగా వినవచ్చెను.

వినయుఁడు వెనుదిరిగి చూచెను. ఒకయద్దెబండిలోనుండి తొంగితొంగి చూచుచు సతీశుఁడట్లు పిలుచుచుండెను. ఆబండిలో నింకొకరుకూడఁ గూర్చుండియుండిరి. దుస్తులనుబట్టి వారెవ్వరో తెలిసికొనుట యాతనికంత కష్టము లేకపోయెను. బంగాళీ పెద్దమనుష్యుల మర్యాదననుసరించి యాతఁడాబండివైపునకుఁ జూపులు నిగుడింపకుండ నుండుటకు సమర్థుఁడు కాకపోయెను. ఇంతలో నచ్చటనే బండిదిగి సతీశుఁడు వచ్చి యాతనిచేయిపట్టుకొని "రమ్ము! మాయింటికిరమ్ము!" అనియెను.

విన:— నేనిప్పుడు మీయింటియొద్దనుండియే వచ్చుచున్నాను.

సతీ:— ఆహా! మేము లేనప్పుడు వచ్చితివా?

సతీశుని నిర్బంధమును వినయుఁడు తప్పించుకొనఁజాలకపోయెను. ఆబాలుఁడు వినయుని బంధితునివలెఁ గావించి గృహంబునఁ బ్రవేశించి బిగ్గఱగా 'బాబా! వినయబాబును దీసికొనివచ్చితిని' అని కేకవైచెను. పరేశుఁడు లోపలినుండి వచ్చి వినయునింగాంచి మందహాసముచేయుచు 'బలవంతునిచేతికి దొరకితిరి. శీఘ్రముగఁ దప్పించుకొనుట కవకాశములేదు. సతీశా! మీయక్కను బిలువుము!' అనియెను.

వినయుఁడు లోనికిఁబోయి కూర్చుండెను. ఆతనిగుండెలు కొట్టుకొనుచుండెను. పరేశుఁడాతనిఁగాంచి 'మీకాయాసముగ నున్నట్లున్నది! సతీశుఁడు కొంటెపిల్లవాఁడు బలవంతముగ లాగికొనివచ్చెను గాఁబోలును! అనియెను. సతీశుఁడు తన సోదరిని వెంటఁబెట్టుకొని యాగదిలోఁ బ్రవేశించెను. అప్పుడు వినయుఁడొక మృదు మధుర పరిమళము నాఘ్రాణించెను; అంతలోనే పరేశుఁడు 'రాధా! వినయబాబు వచ్చెను. నీవీయన నెఱుఁగుదువు!" అనిపలికిన పలుకు నాకర్ణించెను. అందుచే వినయుఁడదరిపడి మొగమెత్తిచూచెను. సుచరిత యాతనికి నమస్కారముచేసి యెదురుగ నొకకుర్చీపైఁ గూర్చుండెను. ఈసారిమాత్రము వినయుఁడు ప్రతినమస్కారము చేయుట మఱచిపోలేదు.

సుచ:— మీరు వీధివెంటఁబోవుచుండిరి. సతీశుఁడు మిమ్ములను జూచి యెంత యాఁపిన నాఁగక బండిలోనుండి తొంగితొంగి చూచుచు మిమ్ములను బిలువనారంభించెను. మీరేదియో పనిమీఁదఁ బోవుచుండి యుందురు—ఇబ్బంది యేమియును లేదుగద!

సుచరిత నిస్సంకోచముగఁ దనతో మాటలాడునని వినయు డూహించియైన నుండలేదు. ఆతఁడు నివ్వెఱపడి తత్తరముతో "లేదు చెడిపోవు పని యేమియును లేదు" అనియెను.

అప్పుడు సతీశుఁడు సుచరితకొంగు పట్టుకొని లాగుచు 'అక్కా! ఒకసారి తాళము నిమ్ము! నాసంగీతపుబెట్టెను దెచ్చి వినయబాబునకుఁ జూపించెదను" అనియెను.

సుచరిత నవ్వుచు 'ఈభక్తియార్ ఖిల్జీతో సహవాసముచేసినవారికి నెమ్మది యుండదు. వారీతనిసంగీతము వినవలసినదే. ఇంకను నెన్నికష్టములైనఁబడవలసినదే. వినయబాబూ! నీ యీస్నేహితుఁడు చిన్నవాఁడేకాని యీతని స్నేహాధికారము మాత్రము చాలగొప్పది. దీనినిమీరు సహింపఁజాలుదురో చాలరో మాత్రము నే నెఱుఁగను" అనియెను.

ఇట్లు నిస్సంకోచముగఁ దనతో సంభాషించుచున్న సుచరితతో స్వాభావముగ మాటలాడుటకు వినయునకు సాధ్యముకాకపోయెను. ఆతఁడుసిగ్గుపడఁగూడదని ప్రతిజ్ఞ

చేసికొనియును నేదియో యొకవిధమున దొంగచాటుగా నతికియు నతుకనట్లు 'లేదు-ఏమియును లేదు. మీరట్లు — నేను — నాకట్లుండుట చాలసంతోషమే!'' అనియెను.

ఇంతలో సతీశుఁడు సోదరియొద్దనుండి తాళమును దీసికొనిపోయి సంగీతపుఁ బెట్టెను దీసికొనివచ్చెను. అదియొక యద్దపుఁబెట్టెలోఁ దరంగిత నీలసముద్రమువలె నల్లనిరంగుగల గుడ్డపై నాటపడవతోఁగూడ నమర్పఁబడియుండెను. సతీశుఁడు సంతోషముతో దానిని వాయించుట కారంభించెను. ఆస్వరముతోఁగూడ నాయాటపడవ కదలుచుండెను. అప్పుడాబాలుడు పడవ వంకను వినయునివంకను చూచుచు, దన హృదయోత్సాహము నడఁచుకొనఁజాలక యదేపనిగ వాయించుచుండెను. ఈవిధముగా సతీశుఁడు నడుమనుండి వినయుని సంకోచమును మెల్లమెల్లగాఁ దొలఁగించుచుండెను. నడుమనడుమఁ దలయెత్తి యొకసారి సుచరితతోఁగూడ నాతఁడు మాటలాడుచునేయుండెను.

ఇట్లు కొంతసేపయినతరువాత లీలయాగదిలోనికి వచ్చి 'అయ్యయు, నమ్మయును మిమ్ములను మేడమీఁదికి రమ్మనుచున్నారు.' అనిచెప్పెను.

౬

మేడమీఁది వరండాలో నొకబల్లపైఁదెల్లనివస్త్రము పరుపబడియుండెను. దానికిఁజుట్టును కుర్చీలమర్పఁబడెను. ఆపరిక్కను పిట్టగోడవంచను చిన్నచిన్న కుండీలతోఁ బూలమొక్కలుంపఁబడియెను. ఆయూరనే వీధిలోని దిగిసెనచెట్లకొమ్మలును, దమాలవృక్షశాఖలు నలముకొనియుండెను. వాని నవపల్లవములు వర్ష జలక్షాళితములై మిలమిల మెరయుచుండెను. ఇంకను సూర్యాస్తమయము కాలేదు. పశ్చిమాకాశమునుండి నీరెండ యావరండాయందొక భాగమునకుఁ బ్రసరించుచుండెను.

మేడపై నెవ్వరును లేరు. కొంతసేపటికి సతీశుఁడు తెల్లనినల్లని రంగులుగల కుక్కపిల్లను వెంటబెట్టుకొని యచ్చటికివచ్చెను. ఆకుక్క పేరు టుడే. ఆకుక్క నేర్చిన విద్యయంతయును సతీశుఁడు వినయునకుఁజూపించెను. అది ఒక కాలెత్తి సలాముచేయును; తలనేలపైనుంచి ప్రణామముచేయును; చిన్నబిస్కట్టుముక్కను జూపినచోఁ దోఁకపైఁగూర్చుండి రెండుకాళ్ళనుజోడించి భిక్షమడుగును. ఈవిధముగా కుక్క సంపాదించిన కీర్తిని సతీశుఁడు తనవశముచేసుకొని గర్వపడుచుండును. ఈయశోలాభమాత్రమున నాకుక్క కించుకంతయు నుత్సాహములేదు. అది కీర్తికంటె బిస్కట్టుముక్కనే యెక్కుడుగా గౌరవించుచుండును.

ఏదియో యొకగదిలోనుండి రమణీమణుల మందహాసములును, కౌతుకకలనిస్వనములును, వానితోఁగూడ నొక పురుషకంఠస్వరమును వినవచ్చుచుండెను. అంతులేని యాహాస్యాలాపములు వినయుని హృదయాంతరమునందొక యపూర్వ మాధుర్యమును, దానితోఁగూడ నొకవిధమగు నీర్ష్యావేదనమును గలిగించుచుండెను. ఈవిధముగా

మందిరములోపలి సుందరీమణుల యానంద కలకల స్వనములను వినయుఁడు తనవయస్సు వచ్చిన తరువాత నెన్నఁడును విని యుండలేదు. ఈయానంద మధురరస మాతని కెంతసమీపమునఁ బొంగిపొరలుచున్నను, నాతని కదిదూరమునందున్నట్లే యుండెను. అప్పుడు వినయుఁడు చెవులు గింగురుమనునట్లు సతీశుఁడు పలుకుచున్న పలుకులలో నొక్కదానినైనను మనసుంచి వినుటకు సమర్థుఁడు కాఁజాలకపోయెను.

ఇంతలో పరేశునిభార్య తనమువ్వురుతనయలను వెంటఁబెట్టుకొని యటకువచ్చెను. వారితోఁగూడ నొకయువకుఁడుకూడ వచ్చెను. ఆతఁడు వారికి దూరబంధువు.

పరేశునిభార్య పేరు వరదాసుందరి. ఆమె యంతచిన్నవయసుది కాదు. కాని యామె యతిప్రయత్నముతో నలంకరించుకొని వచ్చినట్లు చూచినమాత్రముననే బోధపడును! ఆమె చాలాకాలము క్రిందటివఱకును సామాన్యస్త్రీలవలెనే కాలముగడిపి యాకస్మికముగా మారి యిప్పటికాలపు నాగరికయువతులను మీరి చరింపవలయునని యాత్రపడుచుండెను. అందుచేతనే యామె సిల్కుచీర యంతగా గరగరలాడుచుండును. ఆమె జోటిపడిమ లంతగా టకటకలాడుచుండును. ఆమె యీపృథ్వియందలి యన్ని వస్తువులను బ్రాహ్మసామాజికు లుపయోగించునవి యగునా కాదాయని కడు జాగరూకతతోఁ బరిశీలించుచుండును. ఆకారణముచేతనే యామె సుచరితకు రాధారాణి యనునామమును మార్పివైచెను.

ఆమె పెద్దకుమార్తె పేరు లావణ్య. ఆమె లావుగానుండును. నగుమొగముతో నుత్సాహముగా నుండును. అందరితోడను గలసిమెలసి మాటాడుట యామెకెంతయో వేడుకగా నుండును. ఆమెముఖమండలము వర్తులమై, కన్నులు విశాలములై శరీరచ్ఛాయ సముజ్జ్వలశ్యామలమై యుండును. ఆమె వేషభూషణ రచనలయందంతటి వేడుకపడు స్వభావముకలదికాదు. కాని యీవిషయమున నామె తల్లి యిష్టము ననుసరించి ప్రవర్తించుచుండును. ఎత్తుమడిమలుగల జోళ్ళను! తొడుగుటయామెకిష్టము లేదు. అయినను మానుటకవకాశములేదు! ఉదయమునందే దుస్తులను దొడుగుసమయమునఁదల్లియే యామెకు పౌడరువైచి చెక్కులకు రంగువైచుచుండును. ఆమె లావుగనుండుటచేఁదల్లి యామెకు దుస్తులను గుత్తముగఁ గుట్టించును. వానిని దాల్చి యామె మరలో నొక్కఁబడిన బేలువలె నుండును.

రెండవకుమార్తె పేరు లలిత. ఆమె యెల్లవిషయములందును నప్పగారికి విపరీతముగ నుండును. ఆమెయక్కకంటెఁ బొడుగు-సన్నము-మఱియు నించుకనలుపు ఆమె మితభాషిణి—తనకుదోఁచినపద్ధతిని మెలంగుట కిష్టపడుచుండును. ఆమె స్పష్టముగను, కఠినముగను, ఖండితముగను మాటలాడుచుండును. వరదాసుందరియామె యనిన భయపడుచుండును. ఆమెమనసు నొప్పించుటకుఁ దల్లి యెంతమాత్రమును సాహసింపఁజాలదు.

చిన్నబిడ్డయగు లీల పదునాల్గేండ్లది. ఆమె పరుగెత్తుటయందును, గంతులు వైచుటయందును, నల్లరిచేయుటయందును మిగులసమర్థురాలు. ఆమెకును సతీశునకు ను నిరంతరమును బోరాటము జరుగుచునే యుండును. విశేషించి కుక్కనుగూర్చియే నాదినాదియని యాయిరువురకును జగడము! ఇంతవఱకది యెవ్వరిదైనట్లును దేలనేలేదు. ఆకుక్కయింతవఱకు నెవ్వరిని దనయధికారిగా నిశ్చయించుకొనలేదు. కాని యాయిరువురిలోవను సతీశునే యదియెన్నుకొనియుండెను. ఏమనిన—లీల యనుగ్రహవేగమును భరించుట కాక్షుద్రజంతువు సహింపఁజాలకపోయెను. ఆబాలిక యాదరము కంటె నాబాలకుని శాసనమే దానికి సహ్యముగా నుండెను.

వరదాసుందరి వచ్చినతోడనే వినయుఁడు లేచి యించుకవంగి నమస్కారముచేసెను. అప్పుడు పరేశుఁడు భార్యంగాంచి "ఆదినమున వీరిగృహముననే మేము" అనియెను.

వర:— ఔను! మంచియుపకారము చేసినారు. మీకు నేననేక ధన్యవాదములఁ గావించుచున్నాను.

ఆమాటలువిని వినయుఁడు సంకుచితుఁడై యెట్టిప్రత్యుత్తరమును జెప్పఁజాలక పోయెను. ఆకాంతలతో వచ్చిన యువకునితోడనే యాతఁడు సంభాషించుచుండెను. అతని పేరు సుధీరుడు; కాలేజీలో బి యే పరీక్షకు జదువుచుండెను. అతని యాకృతిదర్శనీయమైనది. గౌరవర్ణము; అతఁడు సులోచనములను దాల్చియుండెను. అతనికప్పుడే నూగుమీసములు మొలకెత్తుచుండెను. అతని హృదయము చంచలమైనది. ఒక్కచోనొక ఘడియైన గూర్చుండజాలఁడు; ఏదియో యొకపని చేయుచునేయుండును. అతఁడెప్పుడు నాఁడువారితోఁగలసి నవ్వుచుఁ బరిహసించుచు నల్లరిచేయుచుండును. వారుకూడ నాతనిఁ దర్శించుచుందురు. కాని యాతఁడు లేకున్నచో వారి కొకనిమిషమైనగడవదు. సర్కసులు చూపించుటకు, జూయలాజికల్ గార్డెనునకుఁ దీసికొనిపోవుటకును, మంచిమంచివస్తువులను గొనితెచ్చి పెట్టుచుండుటకును నాతఁడు సిద్ధముగానుండును. స్త్రీలతోఁగలసి యంతనిస్సంశయముగా సుధీరుఁడు మెలంగుట వినయునకాశ్చర్యముగను, గొప్పగను దోఁచెను. ఇట్టివ్యవహారమునుగూర్చి వినయుఁడు మొదటమనసులోనే యాతని నిందింపఁ దొడగెను. కాని క్రమముగా నాతనిహృదయమునఁదిరస్కారముతోఁబాటు నీర్ష్యాభావముకూడ సమ్మిళితమయ్యెను.

వరదాసుందరి వినయునింగాంచి "మిమ్ములనొకటి రెండుసారులు సమాజములోఁ జూచినట్లున్నదే!" అనియెను.

వినయునకప్పుడు తనతప్పు బయలుబడినట్లయ్యెను. అతఁడనావశ్యకముగా సిగ్గుపడుచు "ఔను. నేను కేశవచంద్రుని యుపన్యాసమును వినుటకై యప్పుడప్పుడు వచ్చితిని" అనియెను.

వర:— మీరు కాలేజీలోఁ జదువుకొనుచున్నారా?

విన — లేదు ఇప్పుడు చదువుకొనుటలేదు.

వర:— ఎంతవరకుజదివితిరి?

విన:— ఎం. యే. ప్యాసుచేసితిని.

ఆమాటవిని బాలకునింబోలియున్న యాయువకునియందు వరదాసుందరి కత్యంత ప్రేమ యుదయించెను. అప్పుడామె పరేశునివంకఁ దిరిగి నిట్టూర్పు విడుచుచు "మన మనూ బ్రతికియున్నచో నిప్పటికి వాడును ఎం. యే. ప్యాసగునుగదా!" అనియెను.

వరదాసుందరి ప్రథమసంతానమగు మనోరంజనుఁడును తొమ్మిదవయేఁటనే మరణించెను. ఏయువకుఁడు పెద్దపరీక్ష ప్యాసయినను, పెద్దయుద్యోగము చేసినను పెద్ద పుస్తకమును వ్రాసినను, మంచిపనిచేసినను దనకుమారుఁడు జీవించియున్నచో నిట్లు చేయఁగలుగును గదా యని వరదాసుందరి భావించుకొనుచుండును. ఏమైననేమి ఆతఁడు లేడు. ఇంక నిప్పుడామెకుఁ దనకుమార్తెల గుణములను జనసమాజమునందుఁ బ్రచారము చేయుటయే యవశ్యకర్తవ్యమై యుండెను.

ఆమె తనకుమార్తెల చదువునుగురించి విశేషముగా వినయునకుఁ దెలియజేసెను. తనకుమార్తెల బుద్ధిగుణమునుగూర్చి దొరసాని యెప్పుడెప్పుడేయేరీతిగా గౌరవించెనో యాసంగతులుకూడ వినయునకుఁ దెలుపకుండ నుండలేదు. ఒకప్పుడు గరల్సు స్కూలులో బహుమతులిచ్చు సందర్భమున లెఫ్టినెంటు గవర్నరు దొరయు, దొరసానియు వచ్చియుండిరి. అప్పుడు వారికిఁ బుష్పహారము వైచుటకు బడిపిల్లలందఱిలోను లావణ్యమయి యొక్కతయే నియోగింపఁ బడియెను. అప్పుడు దొరయును దొరసానియునుగూడ లావణ్యమయి నెన్నియో ప్రియభాషణములతో నాదరించిరి. ఆ సంగతియు నామె వినయునకుఁ దెలుపకపోలేదు.

తుట్టతుదకామె లావణ్యమయింబిలిచి 'అమ్మా! కుట్టుపనినిగురించి నీకు బహుమానము వచ్చినదికాదా? ఏది! దానిని దీసికొనిరమ్ము!'' అనియెను.

ఊలుదారముతోఁ జేయఁబడిన చిలుక-ఇదియాయింటికి వచ్చుమిత్రులచేతను బంధువులచేతను విఖ్యాతిఁగాంచినది. ఇది చాలాదినములక్రిందట దొరసాని సాయముచే లావణ్యమయిచేఁ జేయఁబడినది. ఈరచనమునందు లావణ్యమయి గొప్పతనమున్నదని కాదు—నూతనముగ నుండుటచేఁ బ్రదర్శనీయమయ్యెను. ఆప్రదర్శన మెందులకని పరేశుఁడు వారించుచునే యుండును. గాని క్రమముగా నాతఁడట్లు చెప్పుటమానుకొనియెను. లావణ్యమయి యాయూలుచిలుకను దెచ్చి చూపెను. వినయుడు విస్మయవిస్ఫారిత నయనములతో నందలి చిత్రరచనముం గాంచుచుండెను. అంతలో సేవకుఁడువచ్చి పరేశబాబునకొకయుత్తరమునిచ్చెను. పరేశుఁడాచీటిని జదువుకొని ప్రఫుల్లవదనముతో "బాబును మేడమీఁదికి దీసికొనిరమ్ము!" అనియెను.

వర:— వారెవరు?

పరే:— నా చిన్ననాఁటి స్నేహితుడు కృష్ణదయాళుఁడు. నాకు పరిచితునిఁ జేయుటకై తనకుమారుని బంపియున్నాఁడు.

ఆకస్మికముగ వినయుని గుండె గుభిల్లుమనియెను. మొగము వివర్ణమైపోయెను. పరక్షణమందే యాతఁడు ధైర్యము తెచ్చుకొనియెను. ఇప్పుడాతఁడెట్టి ప్రతికూల వాదమునైనను ఖండించి తన్ను సమర్థించుకొనుటకు సంసిద్ధుఁడైయుండెను. బ్రాహ్మ సామాజికుల నగౌరవముగఁ జూడవలయుననియు, వారిని బాగుగఁ బరిశీలించి పరీక్షింపవలయుననియు గోరా మొదటినుండియు బోధించుచు వినయున కించుక యుత్తేజమును గలిగించి యుండెను.

౧౦

ఒకతబుకులో రుచ్యములగు ఖాద్యవస్తువులను, తేనీటికిఁ గావలసిన వస్తువులును, సిద్ధముచేసి యొక సేవకునిచేఁ బట్టించుకొని సుచరిత మేడమీఁదికి వచ్చికూర్చుండెను. ఆసమయముననే సేవకునితోఁగూడ గోరాయు వచ్చుటఁ బ్రవేశించెను. సుదీర్ఘమును శుభ్రమునగు నా గోరా రూపమును, వేషమును గాంచి యందఱును విస్మితులైపోయిరి.

అతని కపాలమున గంగామృత్తికారేఖలు ముద్రితములై యుండెను. అతఁడొక ముతకధోవతిని గట్టి పట్టుపట్టీలుగల చొక్కాను దొడిగి ముతక చౌకమును భుజముపై వైచుకొని స్వదేశపాదరక్షలను దాల్చియుండెను. అతఁడు వర్తమానకాల నూతన పద్ధతులకు విరుద్ధముగా మూర్తీభవించి విద్రోహమువలెఁ గానవచ్చుచుండెను. అతని యిట్టి వేషము నిదివఱకు వినయుఁడును జూచియుండలేదు. ఇప్పుడు గోరా హృదయమున నొకవిరోధాగ్ని కూడాఁ బ్రజ్వరిల్లిపోవుచున్నది.

అతఁడు ప్రాతఃకాలమున నొకస్టీమరుపై నెక్కి గ్రహణ స్నానమునకు యాత్రికులతోఁగలసి త్రివేణికిఁబోవుచుండెను. మార్గమధ్యమున నొక్కొక్క స్టేషనునుండి చాలమంది స్త్రీ లొకరిద్దఱుపురుషుల సాయముదీసికొని స్టీమరునెక్కుచుండిరి. కాని కావలసినంతచోటు లేకపోవుటచే సమ్మర్దముగా నుండెను. కాలిబురదచే స్టీమరంతయును బాడియగుటవలనఁ దొందరలో నెక్కునప్పుడు జాఱి కొందరు గంగాజలమునఁ బడిపోవుచుండిరి. కొందఱిని కళాసులు త్రోసివైచుచుండిరి. ఎక్కినవారు కొందరు తమతోడివారు రాలేదని వెనుదిరిగిచూచి వ్యాకులపడుచుండిరి. నడుమ నడుమ జడివాన యొకటిరెండుసారులు కురిసి వారిని దడిపివైచుచుండెను. కూర్చుండుతావంతయును బురదతో నిండియుండెను. పాపమప్పుడా యాత్రికుల మొగములును, గన్నులును భయము, చాంచల్యము, ఉత్కంఠ, కరుణ మున్నగు భావములచేనిండి

యుండెను. సామాన్యులగు వా రేమిచేయఁగలరు? స్టీమరు నాయకుఁడు మొదలు సేవకునివఱకు నెవ్వరును దమ కెట్టిసాయమును జేయకుండుటచే నేమియు గత్యంతరముం గానక వారు కొట్టుమిట్టాడుచుండిరి. ఇంతేకాక కళాసులుకూడ వారిని భయపెట్టుచుండిరి. అట్టిసమయమున గోరా సాధ్యమైనంతవఱ కాయాత్రికులకు సహాయ్యము చేయుచుండెను.

అప్పుడు పైని మొదటిక్లాసు డెక్కుమీఁద నొకయాంగ్లేయుఁడును నొకనవనాగరిక బంగాళీబాబును గూర్చుండి పరస్పరమును హాస్యసంభాషణము చేసికొనుచుఁ జుట్టలు కాల్చుకొనుచుఁ జిత్రముగఁ జూచుచుండిరి. అప్పుడప్పు డాయాత్రికుల కష్టములను వారి యవివేకమునుగూర్చి పరిహసించుచు నాయాంగ్లేయుఁడు నవ్వుచుండెను. బంగాళీబాబును వానితోఁగూడఁ బండ్లిగిలించుచుండెను. ఈవిధముగా నొకటిరెండు స్టేషనులు గడచునప్పటికి గోరాయిఁక సహింపఁజాలకపోయెను. తోడనే యాతఁడు పైకిఁబోయి వజ్రగర్జనము చేయుచు "ఛీ! మీకు సిగ్గు లేదా" అనియెను. ఆంగ్లేయుఁడు కఠోరదృష్టితో గోరా యాపాద మస్తకమును బరీక్షించెను. అప్పుడు బంగాళీయువకుఁడు "సిగ్గా? ఔను; మనదేశమునం దింతమంది పశువులవలె మూఢులైపోయిరని సిగ్గు పడవలసినదే!" అనియెను.

గోరాముఖ మెఱ్ఱవడిపోయెను. ఆతఁడు తీవ్రస్వరముతో 'మూఢునిమించిన పశువుకూడనున్నాఁడు, వాఁడే హృదయములేనివాఁడు' అనియెను.

బంగాళీ కోపముతో "నీవిక్కడ నిలువఁగూడదు. ఇదిమొదటిక్లాసు. ఇది నీచోటుకాదు!" అనియెను.

గోరా:—కాదు. నీవంటివానితోఁ గలసియుండుచోటు నాకక్కరలేదు. ఈ యాత్రికులున్నచోటే నాచోటు! మీ క్లాసునకురమ్మని నన్ను మీరు బలవంతపెట్టవలదు

అనిచెప్పి గోరా క్రిందికిదిగిపోయెను. తరువాత నయ్యాంగ్లేయుఁడు తనపడక కుర్చీ చేతులపైఁ బాదములను సాచి పరుండి యొకనవలను జదువుకొనుచుండెను. ఆతనితో నున్న బంగాళీయువకుఁడు మరలనాతనితో మాటలాడుటకుఁ బ్రయత్నించెను, గాని యాంగ్లేయుఁడు వినిపించుకొనలేదు. ఆతఁడు తాను సామాన్యులగు నేగస్తుల వంటివాఁడఁను గానని నిరూపించుటకై బట్లరునుబిలిచి 'తినుటకేమైన నున్నదా?' అని ప్రశ్నించెను. బట్లరు 'లేదు. కొంచెము లేనీరు, రొట్టెయుమాత్రమే యున్నవి" అనియెను. ఆమాట విని దొరకు వినుపించులాగున నింగ్లీషుభాషతో బంగాళీయువకుఁడు 'ఈస్టీమరునందు సదుపాయములు చాలహీనముగా నున్నవి?" అనియెను.

దొర యెట్టిప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. అప్పుడాతని బల్లపైనుండి న్యూసు పేపరు క్రిందపడిపోయెను. తోడనే బంగాళీలేచి దానిని దీసి దొరకిచ్చెను. కాని యాదొర

యాతనికొక్క ప్రశంసావాక్యమునైనను బహుమానముగ నీయలేదు. స్టీమరు చందననగరమునకుఁబోయెను. అందఱును దిగిపోవు సమయమున నాకస్మికముగా దొర గోరాయొద్దకువచ్చి తనటోపీని దీసివైచి 'అయ్యా! నేనుచేసిన తప్పునకు సిగ్గుపడుచున్నాను. నన్ను క్షమింపవలయునని కోరుచున్నాను." అని వేడుకొని వెడలిపోయెను. కాని చదువుకొన్న బంగాళీ వాఁడు సామాన్యులగు తనవారి దుర్గతిని గాంచుచుఁ దానేమో గొప్పవానివలె విదేశీయునితో నవ్వుచుండెనేకాని, తుదకైనఁ దనతప్పు తెలిసికొని పశ్చాత్తాపపడలేదను క్రోధముచే గోరా హృదయము దగ్ధమైపోవుచుండెను. దేశమునందలి జనసామాన్యమంతయు నిట్లే తమ్ముఁ దామవమానించుకొనుచు దుర్గతికి లోనైపోవుచున్నారు. పశువులతో సమానముగఁ జేసినను సహించుచున్నారు దేశమంతయు నిట్టి యజ్ఞానముచే నికృష్టమై పోవుటకు గోరాగుండెలు పగిలిపోవుచుండెను.

దేశమునకుఁ జిరకాలమునుండి సంభవించుచున్న యవమానము దుర్గతిని గాంచుచు విద్యాధికు లగువారేమియును కలుగఁజేసికొనక తమ్ముగానట్లు నిర్భయముగా సంచరించుచు నదియే తమకెంతయో గౌరవముగా భావించుచున్నారు. ఇది యన్నిటికంటెను గోరాహృదయమును బాధించుచుండెను. అందుచేతనే యాతఁడిప్పుడు విద్యాధికులగు వారిసమస్తపుస్తక విజ్ఞానమును, వారియనుకరణ సంస్కారములను సంపూర్ణముగ నాక్షేపించుటకే కపాలమున గంగామృత్తికా రేఖలనుదాల్చి చెప్పులజోడు తొడిగికొని వికసితహృదయముతో బ్రాహ్మసామాజికుల యింటికి వచ్చియుండెను.

గోరా యిప్పటివేషముం గాంచి యుద్ధవేషమని వినయుఁ డనుకొనియెను. గోరా యిప్పుడచ్చటి కెందుకొఱకు వచ్చెనో తెలియకుండుటచే వినయునిహృదయమున భయమును నించుక సంకోచమును, విరోధభావమును గూడఁగలిగెను.

వరదాసుందరి వినయునితో మాటలాడుచున్నంతసేపును సతీశుఁడొకమూలఁ గూర్చుండి బొంగరము త్రిప్పుకొనుచు నాటలాడుకొనుచుండెను. గోరావచ్చినతోడనే యాతఁడాయాటమాని వినయుని ప్రక్కకు వచ్చి నిలిచి తదేకదృష్టితో గోరాను జూచుచు వినయుని చెవిచెంతఁ జేరి "నీస్నేహితుఁడాతఁడేనా?" అని ప్రశ్నించెను. వినయుఁడు 'ఔను!' అనియెను.

గోరా మేడమీఁదికి వచ్చినప్పుడే యొకసారి వినయుని మొగమువంకఁ జూచెను. మఱి యాతనిఁజూడనట్లే యుండెను. ఆతఁడు పరేశునకు నమస్కారముచేసి, నిస్సంశయముగా టేబిలుకడనున్న యొకకుర్చీనీవలకులాగి వారికిఁ గొంచెముదూరముగావైచుకొని కూర్చుండెను. అచ్చట నాఁడువాండ్రున్నారని యైన నాతఁడు లక్ష్యముచేయలేదు. అట్లుచేయుట యాతనికగౌరవముగా నగపడలేదు. అట్టి యసభ్యచరిత్రునియెదుట నుండి తనబిడ్డలను దీసికొని పోవలయునని వరదాసుందరి భావించు

చుండెను. ఇంతలో బరేశుఁడామెను బిలిచి 'ఈతని పేరు గౌరమోహనుఁడు. నా స్నేహితుఁడగు కృష్ణదయాళుని కుమారుడు" అని చెప్పెను.

అప్పుడు గోరా యామెవంక కుఁదిరిగి నమస్కారము చేసెను. సుచరిత యిది వరకే వినయునివలన గోరాసంగతి వినియున్నను, నీవచ్చినవాఁడే వినయుని మిత్రుఁడని యామె తెలిసికొనజాలకపోయెను. ప్రథమదృష్టియందే యామెకు గోరాపైఁ గోపము కలిగెను. ఇంగ్లీషు చదువుకొన్న వారిలో నింతటి పూర్వాచారపరాయణత్వ ముండుటం గాంచి సహించియుండునంతటి సంస్కారమును, సమానభావమును నామెకు లేవు.

పరేశుఁడు తనబాల్యమిత్రుఁడగు కృష్ణదయాళునిఁగూర్చి గోరాకుఁ జెప్పఁ దొడంగెను. మాచిన్నతనమున మేమిరువురను గాలేజిలో జతగానుండి చదువుకొన్నాము. మాయిరువురిబుద్ధులును గొండశిఖరములపై నుండెడివి. ఎట్టిదానిని విశ్వసించువారము కాము; హోటలులలో భుజించుటయే కర్తవ్యకార్యముగా భావించెడివారము. మేమిరువురమును జాలదినములు సంధ్యాసమయమున గోళదీర్ఘికయందుండి ముసల్మాన దుకాణమున కబాబులను దినుచు రాత్రి రెండుజాములవరకును హిందూసమాజ సంస్కారవిషయమునుఁ జర్చించుచుండెడివారము.

వరదాసుందరియంతయును విని ఇప్పుడాయన యేమి చేయుచున్నారు? అ ప్రశ్నించెను.

గోరా:— ఆయనయిప్పుడు హిందూమతాచారములను పాలించుచున్నార

వరదాసుందరి కోపముతో మండిపడుచు "అట్లుచేయుట కాయనకు సిగ్గు లే పోయినదా" అనియెను.

గోరా నవ్వుచు సిగ్గుపడుట దుర్బలస్వభావుల లక్షణము! కొందఱు కొందఱ తండ్రిపేరు చెప్పుకొనుటకుగూడ సిగ్గుపడుచుందురు" అనియెను.

వర:— పూర్వమాతఁడు బ్రాహ్మసామాజికుఁడు కాఁడా?

గోరా:— ఒకప్పుడు నేనుకూడా బ్రాహ్మసామాజములోనివాఁడనే.

వర:— ఇప్పుడు మీరు సాకారోపాసనముఁ విశ్వసించుచున్నారా?

గోరా — కారణములేకుండ సాకారమును నిరసించునంతటి కుసంస్కార దాస్యదశయందునులేదు. సాకారమును నిందించినంతమాత్రమున దానికి లోప కలుగునా? ఆకారరహస్యమును ఛేదించుటకు సమర్థు లెవ్వరున్నారు?

పరేశుఁడు మందహాసము చేయుచు "ఆకారమనఁగనే యంత విశిష్టమై యుండుఁ ను." అనియెను.

గోరా:— అంతము లేకున్నచోఁ బ్రకాశమే లేదు. అనంతుఁడు దన ప్రకాశ కొఱకే యంతము నాశ్రయించుచుండును. కాకున్నచో నాతనికిఁ బ్రకాశమెక్క—

ఎవ్వనికిఁ బ్రకాశము లేదో యాతనికి సంపూర్ణత్వమును లేదు. వాక్యమధ్యమునందలి భావమువలెనే యాకారమధ్యమున నిరాకారము పరిపూర్ణమై యున్నది.

వరదాసుందరి తలయూచుచు "నిరాకారముకంటె సాకారమే పరిపూర్ణమైన దనియా మీరు చెప్పుచున్నారు?" అనియెను.

గోరా:— నేను చెప్పకపోయినంతమాత్రమున వచ్చినదేమియును లేదు. ఈప్రపంచమునం దాకారము మనమాటలపై నాధారపడి యుండలేదు. నిరాకారమే సత్యముగాఁ బరిపూర్ణత్వము నందియున్నచో నిఁక నాకారమున కెచ్చటను జోటులేకయే యుండును.

ఈ యుద్ధతుని వాదమును ఖండించి యెవ్వరైన నీతనికిఁ బరాభవము కల్పించిన బాగుగ నుండునని సుచరిత వేడుకపడుచుండెను. వినయుఁ డాతనిమాటల నాలకించుచు నూరకుండుట యామెకుఁ గష్టముగా నుండెను. గోరా యెంతతీవ్రముగ మాటలాడుచుండెనో యాతనిఁ దిరస్కరింపవలయునను నుద్దేశము సుచరిత హృదయములో నంతకంటెఁ దీవ్రమగుచుండెను.

ఇంతలో సేవకుఁడు తేనీరుకొఱకు వేడినీళ్లను దెచ్చెను. సుచరిత లేచి తేనీరు సిద్ధముచేయు పనియందుండెను. నడుమనడుమ నొకసారి వినయుఁడు భయముతో సుచరిత మొగమువంకఁ దిలకించుచుండెను. ఉపాసనాసందర్భమున నిప్పుడు గోరా చెప్పినమాటలయెడలఁ దనకభిప్రాయభేదము లేకపోయినను బిలువని పేరంటముగా నితరమతస్థుల యింటికివచ్చి గోరావారికి విరుద్ధమగు తనయభిప్రాయమును నిస్సంశయముగా బ్రకటించుట వినయునకుఁ జాలకష్టముగా నుండెను. గోరా యిప్పటి కలహాచరణముతోఁ బరేశుని యాత్మసమాహిత ప్రసన్నభావమును బోల్చి యెల్లవిధముల విమర్శింపఁగా వినయుని హృదయము పరేశునియెడల భక్తిపరిపూర్ణమైపోయెను. అప్పు డాతఁడు తనలో 'అభిప్రాయభేదములతో నిమిత్తము లేదు. అంతఃకరణమధ్యమునఁ బూర్ణత్వము స్తబ్ధత్వము, ఆత్మ ప్రసన్నత్వము—ఇవియే యన్నిటికంటెను దుర్లభములైనవి. మాటలలోఁ గొన్ని సత్యములును, గొన్ని యసత్యములను గైకొని యెంత తర్కించిన నేమిలాభము? అనుభవమునందు సత్యమైన దేదియో యదియే శుద్ధసత్యము" అనిభావించుకొనియెను.

పరేశుఁడు సంభాషణ సమయమునం దప్పుడప్పుడు తనకన్నులను మూసికొని తనహృదయాంతరాళమునందలి దివ్యశక్తిని నాకర్షించుచుండును. ఇదియాతని కభ్యాసము. అప్పటి పరేశుని నిర్మలాంతఃకరణ విశిష్టంబగు శాంతవదనమును వినయుఁడు తదేకదృష్టితో గాంచుచుండెను. అట్టి వృద్ధునియందు భక్తినిఁ జూపక మొండివాదము చేయుచున్న గోరాను జూచి యాతఁడు చిరాకుపడుచుండెను.

సుచరిత తేనీయాసిద్ధముచేసి పరేశుని మొగమువంకఁ జూచెను. ఎవరికీయవచ్చు
నెవ్వరి కీయఁగూడదో యని యామెకు సంశయముకలిగెను. అప్పుడు వరదాసుంద
గోరానుజూచి "మీరిది యేమియును దీసికొనరు కాఁబోలును!" అనియెను.

గోరా:—తీసికొనను.

వర:—ఏమి? జాతిబోవునా?

గోరా:—ఔను.

వర:—మీరు—జాతిని విశ్వసింతురా?

గోరా:— ఏలవిశ్వసింపఁగూడదు? సమాజమును గౌరవించుచున్నప్పుడు జా
గూడ గౌరవింపవలయును.

వర:—సమాజము చెప్పినవానినెల్ల మీరు నమ్మెదరా?

గోరా:—నమ్మకున్నచో సమాజమునకు భంగముకలుగదా?

వర:—కలిగినచో నష్టమేమి?

గోరా:—అందఱమును గూర్చుండియున్న కొమ్మవిరిగిపోయినచో నష్టములేదా?

సుచరిత మనసులో నత్యంతవిరక్తయై "అమ్మా! ఈ వృథావాదమువలన నే
లాభము? వారు మనతేనీరు త్రాగరు!" అనియెను.

అప్పుడు గోరా తనతీవ్రదృష్టి నొకసారి సుచరితవంకకు మరలించెను. సుచ
వినయునివంకఁ జూచి యించుక సంశయముతో "మీరో?—" అనియెను.

వినయుఁడెప్పుడును తేనీరు త్రాగలేదు; ముసల్మానులు చేయురొట్టెలను, బిస్క
ట్లను దినుట యాతఁడు చాలదినములు మానివైచెను. కాని యిప్పుడు తినకుండ నుండు
లేదు. వినయుఁడప్పుడు ధైర్యముతో మొగమెత్తి 'తినకేమి?' అని గోరాముఖమువం
జూచెను. గోరా యోష్ఠప్రాంతమున రేఖామాత్రముగనున్న కఠోరహాస మా
కనపడెను. వినయునకా తేనీరుతిక్తముగను, నరుచిగనే యుండెను; గాని యాతఁడు
త్రాగుటమాత్రము మానలేదు. అప్పుడు వరదాసుందరి తనలో "ఆహా! ఈ వినయ
కుమారుఁడు చాలమంచివాఁడు." అని యనుకొని గోరా యొద్ద నుండి తనదృష్టిని వి
యునివంకకు మరలించెను. అదిచూచి పరేశుఁడు తన కుర్చీని గోరాకు సమీపముగ
దీసికొని మృదులస్వరమున నాతనితో సంభాషించుచుండెను.

ఇంతలో చీనాబాదముపాల్వా నమ్మువాఁడొకఁడు వీధిని బోవుచుండఁగా లీ
చూచి చప్పటులు చఱుచుచు 'అన్నా! సుధీరా! ఆచీనాబాదమువానినిఁ బిలువుము!'
అనియెను. ఆమాటలోనే సతీశుఁడు లేచి వరండా పిట్టగోడ యొద్దకుఁబోయి వాని
గేకలువైచి పిలువఁదొడఁగెను.

ఆ సమయమునందొక పెద్దమనుష్యుఁ డచ్చటికి వచ్చెను. ఆతని నందఱును
'పానూబాబూ!' అనిపిలుతురు. కాని యాతనిపేరు హారానచంద్రనాగుఁడు. ఈతఁడు

బుద్ధిమంతుఁడనియు; విద్వాంసుఁడనియు సమాజములోఁ బ్రసిద్ధియున్నది. ఏపక్షమందును, నెట్టిమాటయు నింతవరకు స్పష్టముగాఁ జెప్పకపోయినను నీతనికిని సుచరితనను బెండ్లియగునను నూహ యాకాసము వఱకు వ్యాపించి యుండెను. పానూబాబు హృదయము సుచరితయందు లగ్నమయ్యెననుట కెవ్వరికిని సందేహము లేదు. దీని ననుసరించియే యాకన్యలందఱును సర్వదా సుచరితను బరిహాసము చేయుచుండిరి.

పానూబాబు స్కూలుమాష్టరుపని చేయుచుండెను. వరదాసుందరి స్కూలు మాష్టరని చెప్పి యాతని గౌరవించుటలేదు. అతఁడు తనవిద్యార్థులలో నెవ్వరినైన బ్రేమించుటకు సాహసింపలేదుగదా యనియే యామె కాతనియెడల గౌరవము! ఆమెకుఁ గాఁబోవు జామాతలు డిప్యూటీ మెజస్ట్రేటుగిరి యనులక్ష్యమును భేదింపఁగల వారై యుండవలయునని యామెకోరిక.

సుచరిత హారానబాబున కొకకప్పు తేనీటి నిచ్చుచుండగా లావణ్య దూరమునుండి యామె మొగముకంకఁజూచి తానించుక మొగము త్రిప్పుకొని నవ్వెను. ఆ నవ్వును వినయుఁడు చూడకపోలేదు. స్వల్పకాలములోనే యొకటిరెండు విషయములందు వినయుని దృష్టియించుక తీక్షణముగను, సతర్కముగను బ్రవర్తింపఁదొడంగెను. పూర్వమాతని కింతటిదర్శన నైపుణ్యములేదు. హారానబాబును, సుధీరుఁడును నీయింటిలోని యాఁడువాండ్రు కందఱకును చాలదినములనుండి పరిచితులై యుండిరి. వారు వీరి జీవితచరిత్రములో నేకీభవించి యుండుటయేకాక యింటియందలి స్త్రీల పరస్పర రహస్య సంజ్ఞలకుఁ గూడ లక్ష్యములై యుండిరి. ఇది కేవలమును వినయున కసహ్యముగాఁ దోఁచెను.

హారానబాబు వచ్చుటవలన సుచరిత హృదయమునందొకింత యాశకలిగెను. అతఁడెట్లయిన వాదించి గోరాను గర్వభంగముచేసి తనయొడలిమంట చల్లార్చునని యామె యుద్దేశము! అతని తర్కములకామె యిదివఱకనేకపర్యాయములు విరక్తియేయై యుండెను. కాని యిప్పుడాతర్కవీరునింగాంచి సుచరిత యానందముతో గ్రొత్తయైయున్నఁ డేనీరును నొసంగెను.

పరే:—పానూబాబూ! ఈతఁడు నాస్నేహితుని—

హారా:—నేనీతనిని బాగుగ నెఱుంగుదును. ఈతఁడొకప్పుడు మనబ్రాహ్మ సమాజమునం దత్యుత్సాహము గల సభ్యుఁడై యుండెను.

అని చెప్పి హారానబాబు గోరాతో మాటలాడకుండగనే తేనీరు త్రాగుటక యుపక్రమించెను. అప్పుడు సుధీరుఁడు సివిల్ సర్వీసు పరీక్ష ప్యాసయి యింగ్లండునుండివచ్చిన యొకబంగాళీయువకుని గౌరవించు సందర్భమును గుఱించి ప్రస్తావించెను హారానబాబు తూష్ణీభావముతో మన బంగాళీ లెంతెంతటి పరీక్షలు ప్యాసయినను సరియే, వారేమియును జేయఁజాలరు. ఏబంగాళీయైనఁ గలెక్టరుపని చేసెనా? జడ్జీపని

యముగఁ జేసివైచెను. ఆ తర్కకోలాహలముచే వినయుని చెవులు గింగురుమనిపోవు ండెను. పరేశుఁడు సాయంకాలప్రార్థనమునకై లేచిపోయి యుద్యానవనమునందలి ఒక చంపకవృక్ష వేదికపైఁ గూరుచుండెను. వరదాసుందరికి గోరా యెడల నెంతటి ముఖ్యముకలిగెనో హారానబాబు నెడలనంతటి సౌముఖ్యము కలిగియుండెను. ఆయుభ యుల వాదము నామె కసహ్యముగా నుండుటచే వరదాసుందరి వినయునింగాంచి 'వినయబాబూ! మనము లోనికిఁబోవుదము రమ్ము!" అనియెను.

ప్రేమపూర్వకమగు నామె యాదరమునుబట్టి వినయున కటనుండి తప్పకలోని బోవలసి వచ్చెను. వరదాసుందరి తనకుమార్తెలనుగూడఁ బిలిచెను. సతీశుఁడా వాద మునకుఁ బూర్వమే కొంచెము బాదముహల్వాను తీసికొని తనకుక్కతో నంతర్ధానుఁ డైపోయెను.

వరదాసుందరి లోపలికిఁబోయి లావణ్యంగాంచి 'అమ్మా! నీనోటుబుక్కును తీసికొనివచ్చి వినయబాబునకుఁ జూపుము!' అనియెను.

ఆయింటికిఁ గ్రొత్తగ వచ్చినవారి కందఱకును దననోటుబుక్కును జూపుట లావణ్యమయి కభ్యాసమై యుండెను. వినయునకుఁ జూపవలయునని యామెయును వేడుకపడుచునే యుండెను, గాని యావృథావాదము జరుగుచుండుటవలన నవకాశము కలిగినది కాదు.

వినయుఁడాబుక్కును దెఱచి చూచెను. అందుమూర్, లాంగ్‌ఫెల్లో మొదలగు ఇంగ్లీషుకవుల పద్యములు లిఖింపఁబడి యుండెను. అందలియక్షరములు పట్టిపట్టి వ్రాసి నట్లు చక్కగా నగపడుచుండెను. విషయముల నామములును, పద్యముల ప్రథమా క్షరములును, చక్కని చిలుకక్షరములతో వ్రాయఁబడియెను. ఆదస్తూరి చూచి విన యుఁడు నిజముగా విస్మితుఁడయ్యెను. ఆదినములలో నట్టి యింగ్లీషుపద్యముల నాఁడు వాండ్రు కాపీచేయఁగలుగుట యెంతగౌరవము! అప్పటివినయుని యాభిముఖ్యముం గాంచి వరదాసుందరి తన రెండవబిడ్డయగు లలితంబిలిచి 'అమ్మా! నీకీపద్యములు—" అనియెను.

విస్పష్టముగా "అమ్మా! నాకాపద్యములు రావు. నాకవి బాగుగ జ్ఞప్తియందు లేవు" అనిచెప్పి దూరమునందున్న కిటికీయొద్దకుఁబోయి వీథివంకఁజూచుచుండెను.

వర:—బాబూ! ఈమె కన్నియును వచ్చును. కాని యాడంబరముగాఁ దనకు వచ్చునని చెప్పుకొనుట దీనికిష్టములేదు. ఈమె చిన్నతనమునుండియు నిట్లేయున్నది. ఎంతదుఃఖసమయమందైన నీమె కన్నీరుపెట్టుకొనదు. ఈవిషయమున నీమె తండ్రిని బోలినది.

అని యీవిధముగా లలితవిద్యాబుద్ధులను గుఱించి వినయునకుఁ బరిచయము కలిగించెను. ఇఁక లీల వంతువచ్చినది. మొట్టమొదట మాత్రము లీల సిగ్గుపడియెను. కాని పిమ్మటఁ గిలకిలనవ్వుచు సంగీతపుఁ బెట్టెవలె నర్థములేకుండ నొక్క గుక్కలో

"Twinkle twinkle little Star" అనుపద్యమును గడగడఁజదివివైచియిఁక సంగీతవిద్యాపరీక్ష జరుగునని యనుకొని యొక్కపరుగున నటనుండి వెడలిపోయెను.

ఆవల మేడపై నింకను బ్రబలముగా వాదము జరుగుచునేయుండెను. క్రమముగా హారానబాబు కోపము హెచ్చగుటచేఁ దర్కమును విడిచి తిట్లలోనికి దిగుచుండెను. అతని యసహానభావమునకు విరక్తయై సుచరిత సిగ్గుపడి గోరాపక్షము నవలంభించెను. అది హారానబాబునకు హృదయశల్యముగా నుండెను. ఆకసమున నంధకారమును, శ్రావణమేఘములును ఘనీభవించుచుండెను. వీధిలోఁ బువ్వులమ్మువారు పువ్వుహారములను దీసికొని కేకలువైచుచుఁబోవుచుండిరి. ఎదుటనున్న తమాలశాఖయందలి చిగురు జొంపమున మిణుగురు పురుగులు మిలమిలమెరయుచుండెను. ఆప్రక్కనున్న పుష్కరిణీ జలంబులపై నిబిడాంధకారచ్ఛాయ లలమికొనియుండెను.

పరేశుఁడు సంధ్యోపాసనము గావించుకొని మరల మేడమీఁదికి వచ్చెను. ఆతనిఁ గాంచి గోరాయును హారానబాబును సిగ్గుపడి తమవాదమును విరమించిరి. అప్పుడు గోరాలేచి నిలువఁబడి 'రాత్రియైపోయినది· నేను మరల నింకొకప్పుడు వచ్చెదను!" అనియెను.

ఇంతలో వినయుఁడును లోపలినుండి సెలవుగైకొని మేడమీఁదికివచ్చెను. పరేశుఁడు గోరానుజూచి "బాబూ! నీకు బుద్ధిపుట్టినప్పు డెప్పుడైననిటకువచ్చుచుండుము. కృష్ణదయాళుఁడు నాసోదరునివలె నుండెడివాఁడు. ఆతనికి నాకు నిప్పుడుమతభేదము కలిగినది. అందుచేఁ జూచుకొనుటయైనఁ దటస్థించుటలేదు. ఉత్తరప్రత్యుత్తరములైనను లేవు. అయినను జిన్ననాఁటి స్నేహభావము మాత్రము రక్తనాళములలోఁ బ్రవహించుచునే యున్నది. కృష్ణదయాళుని సంబంధమువలన నీవుమాకుఁ జాలదగ్గఱవాఁడవైతివి." అని ప్రేమమయ శాంతస్వరముతోఁ బలుకుచు వాదముచే నలసియున్న గోరా హృదయమునకు విశ్రాంతిని గలిగించెను.

మొట్టమొదటమాత్రము గోరా పరేశునంతగా లెక్కచేయలేదు. కాని వెడలిపోవునప్పుడుమాత్ర మాతఁడు భక్తిపూర్వకముగాఁ బరేశునకుఁ బ్రణామము చేసిపోయెను. అప్పుడు గోరా సుచరితతో నెట్టిమాటయును వాడకుండఁగనే సెలవు గైకొనకుండఁగనేపోయెను. ఆఁడుదియగు సుచరిత మగవాఁడగు తనయెదుట నుండుటకుఁ దా నాచరణరూపముగా నంగీకరించుటయే యగౌరవమని గోరాకుఁ దోఁచెను. వినయుఁడును బరేశునకు వంగినమస్కరించి సుచరిత వంకఁదిరిగి యామెకును నమస్కరించి సిగ్గు పడుచుఁ దత్తరముతో గోరా వెనువెంటనే వెడలిపోయెను.

వినయుఁడును గోరాయు నట్లు వెడలినతోడనే హారానబాబు తొందరగాఁ బరేశునియొద్దకువచ్చి 'మనస్త్రీల నింటికివచ్చినవారందఱితోడను మాటాడనిచ్చుట నాకంత బాగుగఁ దోఁచుటలేదు!" అనియెను.

సుచరిత యిదివఱకే లోలోపలఁ గ్రోధముతో మండిపోవుచుండెను. ఇఁక నామె
పఁచుకొనఁ జాలక "బాబా! అట్టినియమము నే గౌరవింపవలసివచ్చినచో నింతటి
డి మేము మీతోఁగూడ మాటాడుట న్యాయము కాదు, అనియెను.

హారా.— సమాజమువారితో మాత్రము మాటాడవచ్చునను నియమ మొకటి
ండవలయును.

పరేశుఁడు నవ్వుచు 'నీవు పారివారికజనానాపద్ధతి నొకదానినిఁజూపి క్రిమ
గా సమాజమున కంతకును మరల జనానాపద్ధతిని గల్పింపఁజూచుచున్నట్లున్నావు!
సకలమతములయందలి పెద్దమనుష్యులతోడను గలసి స్త్రీలు సంభాషించుట
చితమనియే నాయుద్దేశము! అట్టియవకాశము కల్పింపకున్నచో బలవంతముగ వారి
శక్తుల నడ్డగించినవారమగుదుము! ఈవిషయమున భయపడుటకుఁగాని, సిగ్గుపడుట
గాని కారణ మేమియును లేదు" అనియెను.

హారా:—భిన్నమతములవారితో స్త్రీలు కలిసియుండఁగూడదని చెప్పుటలేదు.
లయెదుట నెట్లు మసలవలయునో యితరమతములవారి కాగౌరవము తెలియదని
యుచున్నాను.

పరే:— కాదు కాదు అట్లనుకొనుట తప్పు! అది గౌరవము తెలియకపోవుట
. అది కేవల మొకవిధమైన సంకోచము—స్త్రీలతోఁగలసి మెలసి యుండినఁగాని
సంకోచము పోనేరదు.

౧౧

ఆదినమున వాదమునందు గోరా నోడించి సుచరితయెదుటఁ దనజయపతాకను
ంపవలయునని హారానబాబెంతో యాశపడియుండెను. మొదట సుచరితయు
యాశతోనే యుండెను. కాని దైవయోగముచే నదివిపరీతమైపోయెను. ధర్మవిశ్వా
నందును, సామాజిక నియమముల యందును గోరా భిన్నాభిప్రాయుఁడై యు
స్వదేశాభిమానము, స్వజాత్యభిమానము ననువిషయముల యందుగల సుచరిత
ప్రాయమున కాతఁడనుకూలుఁడై యుండెను. ఆమెయెల్లప్పుడును స్వదేశవ్యవహార
ను గూర్చియే యాలోచించుచుండునది కాకపోయినను, స్వజాతినిందను విన్నంత
్రమున గోరాయప్పుడాకస్మికముగ సింహనాదము చేయుచు విజృంభించుట యా
హృదయాంతరమునందున్న దేశాభిమానభావమున కనుకూల ప్రతిధ్వనివలెనుండెను.
టి ధైర్యములో; నింతటి దృఢవిశ్వాసముతో నామెయెదుట దేశమునుగూర్చి
విధముగ మాటాడిన వాడింతవఱ కెవ్వరును లేరు.

ఇంతేకాక గోరాయును వినయుఁడును వెడలిపోయినతరువాత హారానబాబు
మొదల నవమానకరమగు నపవాదమునారోపించెను, అప్పుడేసుచరిత నీచస్వభావుఁ

ణము లేశమాత్రమును లేదు — అంతటి కఠోరంబును, బ్రిబలంబు నగు నాతని
ఉదాసీనభావమును సహించుటకుఁగాని, తిరస్కరించి త్రోసివైచుటకుఁ గాని సుచ
కిప్పుడసంభవముగా నున్నదా? అంతమంది ప్రతిపక్షులయెదుట నాతఁడాత్మగౌర
మును బోఁగొట్టుకొనకుండఁ బ్రిగర్భ్యముచే మండిపడుచు వాదమునకు డీకొని
ను. ఆసమయమునందొకప్పుడు సుచరిత హారానబాబు చేసిన యన్యాయవాదమును
మెచ్చుకొనవట్లుగపడెను; అప్పుడొకసారి గోరాయామె మొగముపంకఁజూచెను.
చూపునందు లేశమాత్రమైనను సంకోచభావములేదు! ఆచూపులలో నెట్టిభావము
ద్రో యవేద్యముగానుండెను. 'ఈయువతికి సిగ్గులేదా? ఈమెకింత గర్వమా?
గవారలు మాటాడుకొనుచుండఁగా బిలుగని పేరంటముగా నిచ్చటి కేలవచ్చినది?
యప్పుడాతఁడు తనమనసులో ననుకొని యుండునా? ఒకవేళ నిజముగా నప్పు
తని మనసులో నట్లేయున్నను నంతమాత్రమునఁ బోయినదేమి? ఏమియును లేదు.
ని సుచరిత హృదయమింకను బరితపించుచునే యుండెను. దానిని మఱచిపోవు
కును, కప్పివైచుటకును నామె యనేక ప్రయత్నములను జేయుచుండెను. కాని
ధ్యమగుటలేదు. గోరాపై నామెకుఁ గోపమున్నది, ఆతఁడు దురాచారి యనియు,
గ్రహుఁడనియు నామెమనసులో నిందించుచుండెను. కాని, విపులకాయుఁడును
రకఁడుఁడు నగు నాతని నిస్సంకోచదృష్టి స్ఫూర్తి సమ్ముఖముననఁదా నెంతయో హీన
గా నుండెనని సుచరిత యనుకొనుచుండెను. ఏవిధముచేతను నామె తన గౌరవమును
పుకొన జాలకుండెను.

సుచరిత యీవిధముగాఁ జాలరాత్రివరకును మనఃపరితాపము ననుభవించుచుఁ
రుచుండెను. దీపములను సన్నముగఁ జేసికొని యింటివారందరును నిద్రించు
ండిరి. ఇంతలో ద్వారము మూసినచప్పుడయ్యెను. సేవకులు పనులను ముగించుకొని
ద్రించుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నట్లామె గ్రహించెను. అప్పుడు లలిత రాత్రిదుస్తు
ధరించి యచ్చటికి వచ్చి సుచరితతో మాటాడకుండ నామెప్రక్కనే యొకగోడ
నుకొని నిలిచియుండెను. లలిత తనపైఁ గోపగించినదని గ్రహించి సుచరిత మనసు
నే నవ్వుకొనియెను. నేఁడు లలితయుఁ నామెయు బరుండవలయునని నిశ్చయించు
నియుండిరి. సుచరిత యామాటయే మరచిపోయెను. కాని మఱచిపోయితినని చెప్పిన
త్రమున లలిత క్షమించునది కాదు. అన్నిటికంటె మఱపునే యామె గొప్పతప్పుగా
వించుచుండెను. సమయోచిత వాక్యములచే నామె సమాధానపడునదియును గాదు
తవరకు నామె యెట్లో నూహించి యొంటరిగాఁ బరుపుపైఁ బడియుండెను. ఆలస్య
వకొలఁదియు నామెకోపము హెచ్చిపోవుచుండెను. తుదకామె యెట్లును సహిం
జాలక ప్రక్కవిడిచి లేచివచ్చి మౌనముచేతనే తానింకను మేల్కొని యున్నట్లు
లియఁజేయుటకై యచ్చటికి వచ్చెను.

సుచరిత నవ్వుచు 'ఏదియో యొకరకము!" అని చెప్పుచు సన్నతళుభ్రిలలాట
ున తిలకధారణముఁ గావించి యున్న యాగోరామూర్తి నొకసారి మనసునకుఁ దెచ్చు
ని తిరస్కరించెను. అట్లు నిందించుటకుఁ గారణమేమనఁగా — అతని కపాలము
ందలి గంగామృత్తికాతిలకమునందుఁ బెద్దపెద్ద యక్షరములతో 'మీతో నాకెట్టి
ంబంధము లేదు!'' అని లిఖింపఁబడి నట్లుండెను. ఈ భేదబుద్ధి సంబంధమగు దుర్గర్వ
ును ధూళిపాలు చేయఁగలిగినప్పుడు గాని సుచరిత యొడలిమంట చల్లారదు—

క్రమముగా నాలోచన లడఁగిపోయెను. ఇరువురును నిదురించిరి. రాత్రి రెండు
ంటలవేళ సుచరిత మేల్కాంచి చూచెను. వర్షము కురియుచుండెను. నడుమ నడుమ
ేమతెరను భేదించుకొని వచ్చి విద్యుత్కాంతులు కన్నులు మిఱుమిట్లు గొలుపు
ుండెను. గదిలో నొకమూల నింతవఱకును వెలుఁగుచున్న దీపమారిపోయెను. ఆనిశ్శబ్ద
ిధసమయమునందు—ఆయంధకారమునందు — ఆ యవిరామ వర్షనిస్వనములందు—
ుచరిత హృదయమునందేదియో యొకవిధమగు వేదన యగుచుండెను. ఆమె యిటు
ు దొరలుచు నిద్రించుటకుఁ బ్రయత్నించెను. లలిత హాయిగఁ గాఢముగ నిదు
ుచున్నందుల కసూయపుట్టినది గాని సుచరిత కించుకంతయైనను నిద్రపట్టినదికాదు.
మె చిరాకుతో శయ్యనుండి లేచి వెలుపలికి వచ్చి తలుపునొద్ద నిలిచి చూచుచుం
ను. అప్పుడప్పుడు వాయువేగముచే వానజల్లామెపైకి వచ్చుచుండెను. ఇప్పుడు
రలఁ దిరిగితిరిగి సాయంకాలపు సంగతులన్నియు నొక్కొక్కటిగా నామెహృదయ
ునఁ బొడకట్ట నారంభించెను.

ఆసంధ్యారాగ రంజితమగు వరండాయందు గోరా ప్రచండ వదనమండలము
ృష్టిచిత్రమువలె నామెస్మృతిపటమునఁ దోఁచుచుండెను. మఱియు వాదమునందు విని
ఱచిపోయిన మాటలన్నియును గోరా గంభీర ప్రచండ స్వరముతోఁగూడ నొక్కొ
క్కటిగా జ్ఞప్తికి వచ్చుచుండెను. చెవులలోఁ బ్రతిధ్వనించు చుండెను.—"మీ రెవ్వరి
ి వేఱులమనుచున్నారో, నేనాజాతివాఁడనే. మీ రేసంస్కారము దుష్టమైన దను
ున్నారో ఆసంస్కారమే నాది. మీరు మీ దేశమును బ్రేమింపనంతవఱకు — మీ
ేశమునందలి ప్రజలతో సమానముగ నిలువఁబడనంతవఱకు—దేశమును నిందించు మీ
ోటినుండి వెలువడు నొక్క యక్షరమునైనను నేను సహింపజాలను!" అనిగోరాపలుకు
ుండును. దానికిఁ బ్రత్యుత్తరముగా హారానబాబు 'ఇట్లున్నచో దేశమును బాగు
ేయుటెట్లు?" అనియెను. గోరాగర్జించి లేచి బాగుచేయుటయా? అదితరువాతి
ాట! బాగుచేయుట కంటెను బ్రేమించుట గొప్పది. శ్రద్ధగలిగి యుండవలయును.
ునమందఱ మేకము కావలయును. అప్పుడు దేశము తనంతటఁదానే బాగుపడును.
ారు నేఁడు దేశమును ఖండఖండములుగఁ జేయుచున్నారు. దేశమంతయును జెడ్డసంస్కా

౧౨

గోరాయును వినయుఁడును వీథిలోనికి వచ్చినతోడనే వినయుఁడు 'సోదరా!
ా! కొంచెము మెల్లగా నడువుము! నీయడుగులు నాయడుగులకంటెఁ జాల పెద్దవి.
డుగులుసాచి వడిగ నడచుటచే నాకు నీతోఁ గలసివచ్చుట కాయాసముగా నున్నది'
యెను.

గోరా:— నేనొంటిగనే పోవఁదలఁచితిని. నా కనేకవిషయములను గుఱించి
ాలోచించుకొనవలసి యున్నది.

అని చెప్పుచు నాతఁడు స్వాభావిక శీఘ్రగమనముతోఁ బోవుచుండెను. విన
ని హృదయము పరితపించిపోవుచుండెను. వినయుఁడిప్పుడు గోరాకు విరుద్ధముగా
మోల్లంఘనమును గావించెను. ఈవిషయమున గోరా యాతనిఁ దిరస్కరించి
ాట్లు పెట్టినచో వినయునకు సుఖముగనే యుండును. ఒక్కతుపాను పట్టినచో వారి
కాలస్నేహమును నాకాశము నిష్కళంకమే యైయుండును. అట్లు జరిగినచో విన
డొక్క నిట్టూర్పు విడిచి బ్రతికితి ననుకొనియే యుండును.

గోరాయిట్లు కోపగించి తన్నుఁ బరిత్యజించి పోవుట వినయున కన్యాయముగా
పడలేదు. అయినను వార చిరస్నేహబంధమున కింత కాలమున కిప్పుడొకవిధమగు
శ్వాసము కలిగెను.

ఆ వర్షరాత్రియందలి నిస్తబ్ధాంధకారమును జలింపజేయుచు నడుమనడుమ వర్ష
ఘు మాహ్వానించుచుండెను. వినయుని హృదయమున దుస్సహమగు భారముతోఁ
చుండెను. చిరకాలమునుండి పట్టియున్న మార్గమును విడిచి తనజీవిత మింకొక
తనమార్గమునకు మరలుచునట్లాతనికిఁ బొడకట్టెను. ఆయంధకార మధ్యమునం
ప్పుడు గోరా యొకవైపునకుఁ బోయెను; వినయుఁడు మఱియొక వైపునకుఁ బోయెను.

మఱునాఁటి యుదయమున లేచునప్పటికి వినయుని హృదయము తేలికయై బో
ను. రాత్రియంతయు నాలోచనలతో నాతఁడు తనహృదయ వేదనను నిష్కారణ
గఁ జేసికొనియెను — ఉదయమున లేచి విమర్శింపఁగా గోరాతోడి స్నేహమున
ను, బరేశుని పరివారముతోడి సంభాషణసంబంధమునకును గేవలము పరస్పరవిరోధ
ుమియును లేదని యాతనికిఁ దోఁచెను. అప్పుడు వినయుఁడు తాను రాత్రి పడిన
రితాపమునంతయును దలంచుకొని "ఎంతపని జరిగినది" అని యొకసారి నవ్వు
నియెను.

తోడనే యాతఁ డొక యుత్తరీయమును బైనివైచుకొని త్వరితగమనముతో
రాయింటికిఁ బోయెను. అప్పటికి గోరా క్రిందిగదిలోఁ గూర్చుండి వార్తాపత్రికను
దువుకొనుచుండెను. వినయుఁడు వీథిలో నుండగనే గోరాచూచెను. కాని విన

గోరా:—సమాజరక్షణ మనఁగాఁ కేవలమును గౌరవమును గాపాడుకొనుట గా?

విన:—అన్ని సమయములయందు నట్లుకాదు చూడుముగోరా! సమాజ శాసనము హృదయమునకుఁ గష్టముగా నున్నప్పుడు మాత్రము నేను—

గోరా యిఁక శాంతమును సహింపఁజాలక వినయునింక మాటాడనీయక గర్జిం ను "నీవు మాటిమాటికిని నీహృదయాఘాతమును గూర్చియే చెప్పుచు సమాజమునల్ప దానిగను, నీచమైనదానిగను దోసిపైచుచున్నావు కాని సమాజమున కాఘాత చో నాబాధయెంతవరకు వ్యాపించునో నీవనుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనఁ గలిగినచో నఃకష్టమునుగూర్చి తెలుపుటకు సిగ్గుపడియే యుందువు! పరేశబాబు కుమార్తెల దయముల కించుకకష్టమును గలిగించుట నీకు దుస్సహముగాఁదోచెను, కాని స్వల్ప త్ర మగు నీమనఃకష్టముకొఱకు సంఘమునంతను బాధించుటకు సిద్ధపడఁగలిగితివి!" నెను.

విన:—గోరా! అట్లయినచో సత్యముచెప్పుచున్నాను. ఒకగ్లాసు తేనీరుత్రాగి మాత్రముననే దేశమున కంతకును బాధకలిగినచో నాబాధయందే దేశమున కుప ము కలుగఁగలదు. ఈమార్గము ననుసరించియే ప్రయత్నించినచో దుర్బలమగు దేశము నుద్ధరింపవచ్చును.

గోరా:—ఓమహాశయా! ఈయుక్తులన్నియు నేను నెఱుంగుదును. నేనంతటి హీనుఁడనని తలంపవలదు. కాని యివి యన్నియునుబ్రకృతి విషయములు కావు. చేసినబిడ్డ మందు మ్రింగనప్పు డారోగ్యవతియగు తల్లి యౌషధమును దాను చి యాతనికి బోధించును నీకును నాకునుగల సంబంధమట్టిది. ఇది యుక్తివచనము . ఇందుఁ బ్రేమ ప్రధానమైనది. అట్టి ప్రేమయే లేకున్నచోఁ దల్లికిని, బిడ్డకును సంబంధము నష్టమైపోవును. ప్రేమ లేకున్నచోఁ గార్యమును నష్టమైపోవును. ప్పుడు తేనీటిగ్లాసునుగూర్చి వాదించుటలేదు. కాని సమాజముతోడి సంబంధ విచ్ఛేదము కావించుటకు నేను సహింపఁజాలను. దానిముందఱఁ దేనీటిని బరిత్య మట యేపాటిపని? పరేశబాబు తనయులహృదయములకుఁ గష్టముగలిగించుట క్కలెక్కయా? విదేశీయులగునందఱితోడను గలసిమెలసి యేకమైయుండుటయే ప్రటి యవస్థలో మనకన్నిటికంటెను బ్రధానకార్యమైయున్నది. అట్లు కలిసికొన్న కు తేనీరు త్రాగుటయా, మానుటయా యను విషయము రెండుమాటలలో సిద్ధాం గాఁగలదు.

విన:—అట్లయినచో నాకు రెండవ తేనీటిగ్లాసు చాలకాలమువఱకును లభింపదు పోలును!

గోరా:—అక్కఱలేదు. ఎంతయో కాలము పట్టదు! కాని, వినయా! ఇంకను నే దులకు? హిందూమతమునందలి ప్రియవిషయములతోఁగూడ నన్నును విడువవలసిన యము వచ్చినది! కాకున్నచోఁ బరేశబాబు పుత్రికలకు మనఃకష్టముగా నుండదా?

చియుండలేదు. కాని, వినయుఁడు తన గౌరవముమాట యేమైనను స్నేహగౌర వ మాత్రము బాగుగఁ బరిశీలించుచుండును. పరేశబాబు నింటికిఁబోయి తానుగోరా డల సెన్నఁడును జేయని యపచారమును జేసితినని వినయుఁడు తెలిసికొనియేయుం డె. కాని యట్లుచేసినందులకు గోరా తన్నుఁ బరిహసించి తిరస్కరించు నని మాత్రమే తఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. అట్లు కాక గోరా యీవిధముగాఁ దన్నుఁ ద్వేషిం చిపోవునని యాతఁడూహించియైన నుండలేదు. వినయుఁడిట్లు విడిచి కొంతదూరము త్రము పోయి మరల వెనుకకుఁ దిరిగి వచ్చెను. మిత్రభావమున కట్టి యగౌరవము గునో యనుభయముచే నాతఁడు గోరాయింటికిఁ బోఁజాలకపోయెను.

అప్పుడు వినయుఁడు గోరా కొకయుత్తరమును వ్రాయఁదలఁచి కలమును, కాగి మను దీసికొని కూర్చుండెను. అతఁడు వ్రాయుచు నకారణముగాఁ గలము మొద్దుగ ్రియుచున్నదని విసిఁగికొని యొకకత్తితో దానిని జాగరూకతతో సంస్కరించు చుండెను. ఇంతలోఁ గ్రిందినుండి "వినయా!" అను కేక వినఁబడియెను. తోడనే విన యుఁడు కలమును గ్రిందఁ బడవైచి తొందరగాఁ గ్రిందికిఁబోయి "సోదరా! మహిమా! దయచేయుము! పైకిరమ్ము!" అనియెను.

మహిముఁడు మేఁడమీఁదికి వచ్చి వినయుని మంచముపైఁ గూర్చుండి యింటి యందలి వస్తుసముదాయమును బాగుగఁ బరీక్షించుచు "చూడుము వినయా! నాకు ల్లు తెలిసికొనవలయుననియే కాక యప్పుడప్పుడు నీ క్షేమ సమాచారములు తెలిసి కొనవలయుననికూడఁ గోరిక కలుగుచుండును. కాని మీరు పరిష్కృతకాలపు నాగరిక లరు. మీయింట తంబాకు దొరకుట కవకాశములేదు — అందుచేతనే విశేష ప్రయోజనములేక —" అనియెను.

వినయుఁడు తత్తరముతో లేచెను. అతనింగాంచి మహిముఁడు నీవిప్పుడు బజారు కుఁబోయి నాకై తంబాకుతెచ్చిపెట్టవలయునని యనుకొనుచున్నావు కాఁబోలును! క్కఱలేదు. నూతనముగా నపరిశుభ్రమగు చేతులతోఁ జేసినహుక్కాను నేనుప యోగింపఁజాలను" అనిచెప్పి యొకవిసనకఱ్ఱ నందుకొని విసరుకొనుచు "నేఁటి యాది వారమునఁ బగటినిద్రకు నీళ్ళువదలుకొని నీయింటికి వచ్చుట కొకముఖ్యకారణమున్నది. వు నాకొకయుపకారము చేయవలయును!" అనియెను.

విను:—ఎట్టియుపకారము?

మహి:—చేసెదనన్నచోఁ జెప్పెదను.

విన.—నాచేఁతనైనచోఁ జేసెదను.

మహి:—అదికేవలము నీచేతనే కాఁగలదు. మఱియేమియునుగాదు. నీవొక్క సారి 'ఊఁ' యనినఁ జాలును!

మహిముఁడు సాధారణముగా విడిచిపెట్టుస్వభావము కలవాఁడుకాఁడు. ఆతఁ
ప్పుడు వినయుని స్తిమితునిగాఁ జేసివైచెను. వినయుఁడేమి చెప్పుటకును దోఁచక
దకు ఆలోచించుకొనుటకు నాకించుక గడువీయవలయును!" అని వేఁడుకొనియెను.

మహి:—ఆలాగే! నేనుమాత్రి మీరాత్రియే స్థిరపరుపుమని చెప్పితినా?

విన:—కాని, నేను మావాళ్ళతో—

మహి:—ఔను! వాళ్ళతోఁ దెలుపకుండ నెట్లు? మీపినతండ్రి జీవించియుం
గా వారి యిష్టము వచ్చినట్లే నడచుకొనవలయును.

అని చెప్పిమహిముఁడు తనజేబులో మిగిలియున్న తమలపాకుల నన్నిటిని దీసి
ని నమలుకొనుచు దనయభీష్టము సఫలమైనట్లుగనే భావించుకొనుచు వెడలిపోయెను.

ఈవివాహవిషయమునుగూర్చి యానందమయి యింతకుముందే వినయునియొద్ద
వ్యాపదేశముగా బ్రస్తావించి యుండెను. కాని వినయుఁడప్పుడామాట చెవినిబెట్టి
లేదు. ఇప్పటిప్రస్తావనమైనను వినయుఁడంతగాఁ బాటింపలేదు. కాని యాప్రశ్న
తని హృదయమునందొకచో స్థానమును గాంచకపోలేదు. ఈవివాహముస్థిరపడి
నో వినయుఁడు గోరాకుటుంబములోనివాఁడగును. అప్పుడు గోరా వినయుని సులభ
గా విడువఁజాలఁడు. వివాహవ్యాపారమును హృదయవేగముతోఁ గలిపి ముడి
ట్టుట యింగ్లీషుపద్ధతియని యాతఁడింతవరకును బరిహసించుచుండెను. అందుచేత నే
ముఖిని బెండ్లియాడుట యాతని కసంబద్ధముగాఁ దోఁచుటలేదు. ఈవిషయమును
రించి మహిముఁడు గోరాతోఁ బ్రస్తావింపక మానఁడని యాతఁడనుకొని సంతో
ంచెను. ఈసందర్భమున గోరా తన్ను నిర్బంధించు ననికూడ నాతఁడు భావించు
నియెను. తాను మహిమునియొద్దఁ దనసమ్మతిని దెలుపకపోవుటచే మహిముఁడు
రామూలమునఁ దన్ను నిరోధించుటకుఁ బ్రయత్నించు ననియును భావించు
నియెను.

ఈయాలోచనలతో వినయుని హృదయమప్రసన్నమైపోయెను. వినయుఁడప్పుడు
రాయింటికిఁ బోవలయునని యుత్తరీయమును బైనివైచుకొని బయలుదేరెను.
ఁడు కొన్నియడుగులు నడచునప్పటికి వెనుకనుండి 'వినయబాబూ!' అని పిలిచి
ర్గయ్యెను. వినయుఁడు తిరిగిచూచెను. సతీశుఁడాతని బిలుచుచుండెను. అప్పుడు
శుని వెంటఁబెట్టుకొని వినయుఁడు మరల నింటఁ బ్రవేశించెను. సతీశుఁడు జేబు
ండి యొకరుమాలుమూటను బైకిదీసి 'దీనిలో నేమున్నదో చెప్పుకో!" అనియెను

వినయుఁడు "తలకాయ, కుక్కపిల్ల—"అని యీవిధముగా నసంభవములగు
టలుచెప్పి సతీశునిచేఁ గాదనిపించుకొనియెను. అప్పుడు సతీశుఁడు మూటను
ప్పయైదునల్లనిపండ్లను బైకిఁదీసి "యివియేమిటో చెప్పుము చూతము!"అనియెను.

న్నటిని దనకుఁ బ్రేమపూర్వకముగఁ బంపి తనయెడల నాత్మీయత్వమును బ్రకటించి న్న యామెను గౌరవింపకుండుట వినయునకు దుర్ఘటమయ్యెను.

వినయుఁడు పరేశబాబు నింటియొద్దకుఁ బోవునప్పటికి లోపలనుండి పానూబా ు, మఱికొందర పరిచితవ్యక్తులును వెలుపలికి వచ్చుచుండిరి. ఆనాఁడు లీల జన్మ ము కావున వారందఱును మధ్యాహ్నిక భోజనమునకు నిమంత్రితులై యుండిరి. వ్వడ పానూబాబు వినయుని జూచియుఁ జూడనట్లు వెడలిపోయెను.

లోపలఁ బ్రవేశించునప్పటికి వినయునకు హాసకోలాహల ధ్వనులును, గమనా ంనపద శబ్దములు వినవచ్చెను. సుధీరుఁడు లావణ్య తాళపుఁజేతిని దొంగిలించెను; తేకాదు—ఆమె డ్రాయరులోని నోటుబుక్కునుదీసి యందలి కవియశఃప్రార్థినుల క్షేపించు పద్యముల నాదొంగ నలువురియెదుటను జదువుటకుఁ బయత్నించు ండెను. అదికారణముగా నుభయపక్షములకును సంఘర్షణ మగుచుండెను. అప్పుడా షుల సమరరంగమున వినయుఁడు ప్రవేశించెను.

అతనిం గాంచినంతనే లావణ్యపక్షమువారందఱు నంతర్ధానమైపోయిరి. సతీశుఁడు ియానందమును బంచుకొనుటకై వారివెన్నంటియే పోయెను. మఱికొంత సేపటికి చరిత యాగదిలోనికివచ్చి ‘‘అమ్మ మిమ్మొకసేపాఁగుమన్నది. ఆమె యిప్పుడే చ్చను. తండ్రిగా రనాథబాబుగారి యింటికిఁ బోయియున్నారు. ఆయనకూడఁ రలోనే వచ్చెదరు!” అనియెను.

సుచరిత యప్పుడు వినయుని సంకోచభావము వెడలించుటకై గోరాప్రస్తావము ్తనప్పుడు ‘‘ఆయన యింక నెప్పుడును మాయింటికి రారని తోఁచుచున్నది!’’ యెను.

విన:—ఎందుచేత?

సుచ:—మేము పురుషులయెదుట బహిరంగముగా సంచరించుట యాతనికి ద్ధముగాఁ దోఁచినది. ఆఁడువాండ్రిల్లు విడిచి బయటికి వచ్చుట యాతఁడు సహిం జాలఁడని తోఁచుచున్నది.

దీనికిఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పుటకు వినయుఁడు చిక్కులఁబడియెను. ఆవాదమును ింపగలననని యాతనికి గుతూహలముగనే యుండెను. కాని యసత్యము చెప్పుట ట్లు? వినయుఁడప్పుడు సుచరితం గాంచి ‘ఆఁడువాండ్రకు గృహకార్యములయందు పూర్ణమగు శ్రద్ధ లేకయున్నచో వారిస్వధర్మనిష్ఠకు నష్టము కలుగునని గోరా ద్దేశము!” అనియెను.

సుచ:—అట్లయినచో స్త్రీపురుషులు కలిసియింటిపనులను వీధిపనులను బ్రత్యేక గవిభాగించుకొనుట బాగుగా నుండును; అప్పుడు పురుషుని లోపలికి రానిచ్చి ో వారివీధిపనులన్నియు జెడిపోవునని చెప్పవలసి యుండునుగదా! మీరునుమీ రునిమతములోఁ జేరినవారేనా?

వినయుఁ డింతవఱకు స్త్రీనీతిసంబంధమున గోరామతమునే యవలంభించి యుండెను. ఆమతము ననుసరించియే యాతఁడు పత్రికలకుఁగూడ వ్రాసియుండెను. కాని యీవిషయమున వినయుని స్వతంత్రాభిప్రాయ మింతవఱకును వెలువడి యుండలేదు.

విన:— కేవలము నీసందర్భమున మనమందఱము నభ్యాసమునకు దాసులమై యున్నాము. అందుచేతనే స్త్రీలు, వీధిలోఁ దిరుగుచుండగా జూచినప్పుడు మనః కష్టము గలుగుచున్నది. అదియన్యాయమనిగాని, యకర్తవ్యమనిగాని యితరులు నిందిఁచినచో దానిని ఖండించుటకు మనమనేకవిధములగు ప్రమాణములను నిరూపించుటకు బ్రయత్నించుచుందుము. ఈసందర్భమున యుక్తి కేవలము నుపలక్ష్యమాత్రమైనది. సంస్కారమే ప్రధానము!

సుచరిత గోరాప్రస్తావమును విడువక యేవియో చిన్న చిన్న ప్రశ్నలను వైచుచుండెను. వినయుఁడును గోరాపక్షమున దానుజెప్పవలసిన దంతయును బాగుగనే చెప్పుచుండెను. ఇంతయుక్తియుక్తముగను నింతయుదాహరణ పూర్వకముగను, నింత స్పష్టముగను వినయుఁడీవఱ కెన్నడును మాటలాడియుండలేదు. తనమతమును గోరా సయితమింతస్పష్టముగను, సముజ్జ్వలముగను జెప్పఁజాలునో చాలఁడో సందేహమే! తనబుద్ధికిని, బ్రబోధసామర్థ్యమునకును నింతటి యపూర్వోత్తేజము కలిగినందులకును వినయుని హృదయమున నొకవిధమగు నానందముదయించెను. ఆయానందముచే నాతని వదనమండలము దీప్తిమంతము కాఁజొచ్చెను. వినయుఁడప్పుడు సుచరితంగాంచి 'చూడుము! ఆత్మానాంవిద్ధి' తన్నుఁదాను దెలిసికొనవలయునని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి. అట్లు కాకున్నచో ముక్తి లేదు. మాగోరా యీయాత్మ ప్రబోధమును భరతవర్ష మంతటను వ్యాపింపఁజేయుటకే యావిర్భవించెనని చెప్పఁగలను! నేనాతని సామాన్యమానవునిగాఁ దలఁచుటలేదు. మనవంటివారి హృదయములన్నియును, దుష్కార్షణములకును, నవీనప్రలోభములకును వివశములై పోవుచున్నప్పుడుగూడ నాతఁడొక్కఁడే యీసమస్తనిక్షిప్తతామధ్యమున సుస్థిరుఁడై నిలువఁబడి సింహగర్జనముతో "ఆత్మానం విద్ధి" అను పురాతన దివ్యమంత్రమును ప్రబోధించుచుండును."

ఈవిధముగాఁ జాలసేపటివఱకు నాలోచన జరుగుచునే యుండెను. సుచరితయు నాత్రముతో వినుచునేయుండెను. కాని, యింతలో నాకస్మికముగా సతీశుఁడు ప్రక్కగదిలోనుండి కేకలువైచుచు

'సర్వదృష్టమైన జగముమాయ యటంచు
సర్వజీవితంబు స్వప్నమనుచు
సత్యమరయకుండ సర్వము తొట్రిలుచుండ
బోధనంబునేయఁ బోకుమోయి!'

అని యొకగీతమును పాడుచుండెను. పాపము, సతీశునకుఁ దమయింటికి వచ్చి పోవువారియెదుటఁ దనవిద్యాప్రాగల్భ్యమును జూపుట కవకాశములేదు. లీలకూడఁ దనయింగ్లీషుకవితా పఠనముచే సభలో మెప్పందుచుండును. కాని వరదాసుందరి యెన్నఁడును సతీశుని సభకుఁ బిలుచుటలేదు. మఱియు నెల్లవిషయములందును సతీశుఁడు లీలకుఁ బ్రతిద్వంద్వియై యుండెను. ఎట్లయిన నామెకు గర్వభంగము చేయవలయుననియే యాతనిప్రధానోద్దేశము! నిన్నను వినయునియెదుట లీలకుఁ బరీక్షయైనది. అప్పుడే నాహూతుడగు సతీశుఁడామె నోడించుట కెట్టి ప్రయత్నమును జేయలేదు. చేసినను, వరదాసుందరి యాతని నడ్డగించియే యుండును.

అందుచేతనే యిప్పుడాతఁడు ప్రక్కగదిలోఁ గూర్చుండి యుచ్చైస్స్వరముతో నీవిధముగాఁ గార్యచర్యయందుఁ బ్రవృత్తుఁడైయుండెను. ఆపాట నాలకించి సుచరిత నవ్వు నాఁపు కొనఁజాలకపోయెను.

ఇంతలో లీల విడిపోయినజడ వెన్నునఁ జీరాడుచుండ నచ్చటికివచ్చి సుచరితను గౌఁగిలించుకొని యామెచెవిలో నేమియో చెప్పుచుండెను. అప్పుడే సతీశుఁడును జటాలున వచ్చి లీలవెనుక నిలువఁబడి 'లీలా! చెప్పుము చూతము! మనోయోగము అనగా నేమి? " అనియెను.

లీల:—చెప్పను.

సతీ:—ఓస్! చెప్పవు తెలియదుగనుక చెప్పవు!

వినయుఁడు సతీశునిదగ్గఱకుఁ దీసికొని నవ్వుచు 'నీవు చెప్పుము! మనోయోగమనగా నేమి?'' అనియెను.

సతీశుఁడు సగర్వముగాఁ దలయెత్తి 'మనోయోగమనగా, మనోనివేశము!" అనియెను.

అప్పుడు సుచరిత "మనోనివేశమనఁగా నీకేమిబోధపడినది?" అనిప్రశ్నించెను.

ఆత్మీయుని విపత్తునఁ బడఁదోయుట కాత్మీయుఁడు కాక మఱియెవ్వఁడు సమర్థుఁడు కాఁగలఁడు? సతీశుఁడా ప్రశ్నమును వినియు విననట్లుగా నొక్కపరుగునవల్లకుఁ బోయెను. వినయుఁడు పరేశునింటినుండి సెలవు గైకొని గోరాయింటికిఁ బోవఁ దలఁచి వచ్చియుండెను. ఇంతసేపటినుండియు గోరా ప్రస్తావమే చెప్పుకొనుచుండుట వలన నాతనికాయుద్దేశము మఱియును బ్రబలమయ్యెను. అందుచేతనే యాతఁడు గడియారము నాలుగు గంటలు కొట్టుట నాలకించి చటాలునఁ గుర్చీనుండిలేచెను.

అప్పుడు సుచరిత "మీరిప్పుడే పోవలయునా? అమ్మ మీకొఱకు దేనీరుసిద్ధము చేయుచున్నది. ఒక్కించుక సేపాఁగి పోఁగూడదా?" అనియెను.

వినయునకిదిపరీక్షగాలేదు— ఆజ్ఞవలెనుండెను. అందుచే నాతడట్లేకూర్చుండిపోయెను. ఇంతలో లావణ్య సిల్కుదుస్తులనుధరించి యచ్చటికి వచ్చి 'సోదరీ!" తేనీరు సిద్ధమైనది. అమ్మ మేడమీఁదికి రమ్మన్నది!" అని చెప్పెను.

మేడమీఁదికిబోయి వినయుడు టీతాగుటయందుఁ బ్రవృత్తుఁడై యుండెను. అప్పుడు వరదాసుందరి తనపుత్రికల జీవితచరిత్రమంతయు నాతనికిఁ దెలుపుచుండెను. లలిత సుచరితను గదిలోనికిఁ దీసుకొనిపోయెను, లావణ్య యొకకుర్చీపైఁ గూర్చుండి కుట్టుపని చేసికొనుచుండెను. కుట్టుపని చేయునప్పుడామె కోమలాంగుళము లెంతయో సుందరములై యుండునని యెవ్వరో యొకప్పుడు ప్రశంసించియుండిరి! అప్పటి నుండియు నామె యేదియో ప్రత్యేక కారణ మున్నప్పుడు తప్ప యెల్లప్పుడును బదిమందియెదుటనే కుట్టుపని చేయుచుండును.

ఇంతలోఁ బరేశుఁడు వచ్చెను. సాయంకాలమయ్యెను. నేఁడాదివారము ఉపాసనా మందిరమునకుఁ బోవలసియుండెను. అప్పుడు వరదాసుందరి వినయునింగాంచి "అభ్యంతరము లేకున్నచో మీరును మాతోఁగూడ సమాజమందిరమునకు వచ్చెదరా?" అనియెను. వినయునినుండి వ్యతిరేకమగు ప్రత్యుత్తరమురాలేదు. తరువాత రెండుబండ్లు చేసికొని యందఱును బ్రార్థనామందిరమునకుఁ బోయిరి. వారచ్చటి నుండి వెలుపలికివచ్చి మరలఁ బండ్లనెక్కుచున్నప్పుడు సుచరిత యాకస్మికముగా నదరిపడి "అదిగో! గౌరమోహనబాబు బోవుచున్నాడు!" అనియెను!

గోరా వారినిజూచియే యుండుననుట కెట్టిసంశయమును లేదు. కాని చూడనట్లే యాతఁడతి త్వరితముగఁ బోవుచుండెను. అప్పటి గోరా యౌద్ధత్యమునకును, నశిష్టత్వమునకును, వినయుఁడు లజ్జించి పరేశబాబుయెదుటఁ దలవంచుకొనియెను. కాని తన్నుఁ జూచియే గోరాయింతటి ప్రబలవేగముతో విముఖుఁడై పోవుచుండెనని వినయుఁడు స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనియెను. అందుచే నింతవఱకు నాతని హృదయమున వెలుఁగుచున్న యానందతేజోరేఖ యొక్కసారిగా నంతర్ధానమైపోయెను. వినయుని భావపరివర్తనమును, నందులకుఁ గలకారణమును సుచరిత యప్పుడే గ్రహింపగలిగెను. మిత్రుఁడగు వినయుని యెడల నిట్లు ప్రవర్తించినందులకును బ్రాహ్మసమాజము నింత యన్యాయముగ నగౌరవించినందులకును గోరాయెడల సుచరితకు మరలఁ గోపముకలిగెను. అతని నెట్లయినఁ బరాభవింపవలయునని యామె మనస్సులోనే సంకల్పించుకొనియెను.

౧౪

గోరా మధ్యాహ్నభోజనము చేయుచుండెను. ఆనందమయి యటకు వచ్చుచు వచ్చుచు "నేఁటిఉదయమున వినయుఁడు వచ్చియున్నాఁడు! నీవాతనిఁ జూచితివా?" అనియెను.

గోరా భోజనపాత్రనుండి మొగము నెత్తకయే "ఆ! చూచితిని" అనియెను.

ఆనందమయి సమీపమునకు వచ్చి కూర్చుండెను; చాలసేపటివఱకును మాటాడ లేదు. తరువాత నామె "అతని నుండుమని చెప్పుచునే యున్నాను. ఏమోగాని యాతఁడు పరాకుగ లేచిపోయినాఁడు." అనియెను.

గోరా యెట్టి ప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. మరల నానందమయి 'అతనిమనస్సున కేదియో కష్టము తోఁచినది. గోరా! అతఁడట్లుండుట నేనెన్నఁడును జూడలేదు! నామనస్సంతయును గలఁగిపోవుచున్నది!" అనియెను.

గోరా మాటాడక భోజనముచేయుచుండెను. ఆనందమయి గోరానత్యధికముగ బ్రేమించుచునే యుండును. గాని యాతఁడేనిన నించుక భయపడుచుండును. అప్రసన్నుఁడై యున్నప్పుడామె యాతనితో మాటాలు పెట్టుకొని తొందర కలిగింపదు. ఇప్పుడైనను నామె మాటాడకయే యుండును. కాని వినయుని గూర్చి యామె మనసున వేదన కలుగుచుండుటచే నిట్లు సంభాషించినది. ఆమె మరల గోరానుద్దేశించి 'బాబూ! ఇటు చూడుము! పరమేశ్వరుఁడనేక జీవులను సృష్టించెను. కాని యందఱకు నొక్కటే త్రోవను దెఱచి యుంచలేదు! వినయుఁడు నిన్నుఁ బ్రాణముతో సమానముగఁ బ్రేమించి యున్నాఁడు. వాఁడు నీవుచేయువాని నన్నిటిని సహించుచున్నాఁడు. కాని అతఁడు నీత్రోవనే రావలయునని బలవంతపెట్టుట సమంజసము కాదు." అనియెను.

గోరా:— అమ్మా! మఱికొంచెము పాలు తెచ్చిపెట్టుము!

ఇంతటితో సంభాషణ మాఁగిపోయెను. అనంతర మానందమయియును భోజనము చేసి తనపఱుపుపై మౌనముతోఁ గూర్చుండి కుట్టుపని చేసికొనుచుండెను. ఇంతలో లక్ష్మివచ్చి యొకసేవకుని యుపచారమునుగూర్చి యామెకు నివేదింపవలయునని వృథాప్రయత్నము చేసిచేసి తుదకొకబల్లపైఁ బరుండి నిదురించెను.

గోరా యుత్తరములను వ్రాసికొనుచుఁ జాలసేపు కాలక్షేపము చేసెను. గోరా తనపైఁగోపముగ నున్నాఁడని వినయుఁడీదివఱకే స్పష్టముగ గ్రహించియుండెను. కాని యాకోపము నెట్లయిన శాంతింపఁజేయుటకై వినయుఁడు గోరాచెంతకు వచ్చి యుండలేదు. కారణము తెలియక గోరా యెల్లపనులయందును వినయుని యడుగుల చప్పుడు వినుటకై చెవియొగ్గియే యుండెను. ప్రొద్దుపోవుచుండెను. వినయుఁడు వచ్చుటలేదు. వ్రాయుటమాని గోరా లేచుటకు సిద్ధముగనుండఁగా మహిముఁడా గదిలోనికి వచ్చి కుర్చీపైఁగూర్చుండి "గోరా! శశిముఖి పెండ్లిమాట యేమాలోచించితివి?" అనిప్రశ్నించెను.

ఈమాట గోరా యొకప్పుడైనను భావించి యుండలేదు. కేవలము నపరాధము చేసినవానివలె నాతఁడూరక నిర్విణ్ణుఁడై కూర్చుండెను. అప్పుడు మహిముఁ డర

శుల్కములు హెచ్చుటను గూర్చియు, గృహమున ధనాభావమై యుండుటంగూర్చి యుఁ దెలిపి యుపాయ మాలోచింపు మనియెను. గోరా యెంతయో యాలోచించి కర్తవ్యమును నిశ్చయింపఁజాలకపోయెను. మహిముఁడప్పుడు వినయునిమాట సూచించెను. మహిముఁడింత తలక్రిందుగా నిప్పుడు మాటాడవలసినపనిలేదు. కాని గోరా యభిప్రాయ మేమో, యతఁడేమిచెప్పునో యని మహిముఁడు భయపడుచుండెను.

ఈసందర్భమున వినయునిమాట వచ్చునని గోరా యెన్నఁడును స్వప్నమునందైనను భావించి యుండలేదు. పెండ్లియాడకుండ దేశోద్ధరణకార్యములయందే జీవితములను గడపవలయునని గోరాయును వినయుఁడు నిదివఱకే నిశ్చయించుకొని యుండిరి అందుచేతనే గోరా యప్పుడు "వినయుఁడు పెండ్లిచేసుకొనునా?" యని ప్రశ్నించెను.

మహి:—ఇదియేనా మీహిందూత్వము? ఎన్నిపిలుక లుంచుకొన్నను, నెన్ని బొట్లు పెట్టుకొన్నను నెముకలను బట్టియున్న యింగ్లీషుపద్ధతి మాత్రము మిమ్ములను విడువదు. శాస్త్రప్రకారము బ్రాహ్మణకుమారునకు వివాహమునునది యొకసంస్కార మని యెఱుఁగవా?

మహిముఁడిప్పటి యువకులవలె నాచారము నుల్లంఘించుటయును లేదు. శాస్త్రముల ననుసరించుటయును లేదు. హోటలులో భోజనములు చేసి గొప్పతనమును ప్రదర్శించుట గాని, గోరావలె నిరంతరమును శ్రుతిస్మృతుల రాద్ధాంతసిద్ధాంతములు చేయుచుండుట గాని వివేకలక్షణముగా మహిముఁడు భావించుటలేదు. కాని "ఏదేశమునం దాయాచారము!" అనునట్లు గోరాయెదుట శాస్త్రమునే ప్రదర్శింపవలసినవాఁ డయ్యెను.

ఈప్రస్తావము రెండుదినములకు ముందుగనే జరిగినచో గోరా వినిపించుకొనకుండెడివాఁడే—కాని యిప్పుడాతఁడెంతమాత్రము నుపేక్షింపఁ జాలకపోయెను. ఇంతేకాక యీప్రస్తావమును బట్టి యిప్పుడే వినయునింటికిఁబోయి యొకసారి చూడవలయునని గోరా కుద్దేశము కలిగెను, తుట్టతుదకు గోరా మహిముని జూచి 'మంచిది! వినయుని యభిప్రాయ మెట్లున్నదియో చూచెదను!" అనియెను.

మహి:— అది తెలిసికొనవక్కఱలేదు. అతఁడు నీమాట నెంతమాత్రము నతిక్రమింప జాలఁడు. కాని చెప్పుటయును మంచిదే. నీవుగూడఁజెప్పవచ్చును.

ఆసంధ్యాసమయముననే గోరా వినయునియింటికిఁ దుపానువలెఁబోయిచూచెను. ఇంటనెవ్వరును లేరు. సేవకునిఁబిలిచి యడుగఁగా "బాబు 78 నెంబరుగృహమునకుఁ బోయియున్నారు" అనిచెప్పెను. పరేశుబాబు కుటుంబముమీఁదను బ్రహ్మసమాజముమీఁదను గోరా కొక్కసారిగా విరుద్ధభావమును, విరక్తిభావమును కలిగెను. అప్పుడు గోరా తనహృదయమధ్యమున భయంకర విద్రోహభావము తాండవమాడుచుండఁగా

బరేశుని యింటివైపునకుఁ బోయెను. వినయున కనిష్టముగ నున్నను బ్రాహ్మసామాజికులగు వారిహృదయము మండిపోవునట్లు స్పష్టముగా మాటలాడవలయునని గోరానిశ్చయించుకొనియెను. ఆతఁడు తిన్నగాఁ బరేశునింటికిఁ బోయెను. కాని యచ్చట నెవ్వరును లేకపోయిరి. అందఱును బ్రార్థనామందిరమునకుఁ బోయియుండిరి. వినయుఁడు కూడ బోయియుండునా యని యాతని కొక్కింతసేపు సంశయము కలిగెను. కాని యాతఁడీపాటికి నాయింటికే పోయియుండునని గోరా యనుకొనియెను.

గోరా యింకఁ నట నిలువఁజాలక స్వాభావికమగు శరవేగముతో మందిరమువైపునకుఁ బోయెను. గుమ్మమునొద్దకుఁ బోయి చూచునప్పటికి వినయుఁడు వరదాసుందరితోఁగూడ బండి నెక్కుచుండెను. నట్టనడివీథిలో సిగ్గులేక యితరకుటుంబస్త్రీలతోఁగలసి యొక్క బండిపై నెక్కి చనుచుండుటయా? మూఢుఁడా! ఈవిధముగా నింతలోనే నాగపాశబద్ధుఁడవై పోయితివా? ఇంతశీఘ్రముగ—ఇంతసులభముగ—ఇఁక స్నేహమునకు గౌరవములేదు!— గోరా గిఱ్ఱునఁ దిరిగి ప్రబలవేగముతో వెడలిపోయెను. బండిలోని 'యంధకారమధ్యమునందుండి వినయుఁడు వీథివంకఁ బరిశీలించుచు మౌనముతోఁ గూరుచుండెను.

'ఆచార్యునియుపదేశ మీతని హృదయాంతరాళమునఁ బనిచేయుచున్నది. ఈతడేమియును మాటాడుటలేదు'' అని వరదా సుందరి యనుకొనియెను.

గోరా రాత్రియింటికివచ్చి చీఁకటిలో మేఁడమీఁద నిటునటు తిరుగుచుండెను. మహిముఁడు వగర్చుకొనుచు నచ్చటికివచ్చి 'మనుష్యులు ఱెక్కలు లేనివారుగదా! వారు మూడంతస్తుల మేడలు కట్టుకొనుటయెందులకు? భూచరులగు మానవు లాకాశవిహారము చేయుటకు ఖేచరులు సహింతురా?— గోరా! నీవువినయునియొద్దకు బోయితివా?' అనియెను.

గోరా దానికి సరిగాఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పక వినయునితో 'శశిముఖిఁ బెండ్లియగుట యసంభవము!" అనియెను.

మహి:—ఏమి? వినయున కిష్టములేదా?

గోరా:—నాకిష్టములేదు!

మహిముఁడు చేతులు త్రిప్పుచు 'సరిసరి! మరల నింకొక నూతన చాంచల్యము కలిగినట్లున్నదే! నీకిష్టములేదా? కారణమేమి?" అనియెను.

గోరా:—వినయుని మాసమాజమున నిలిపి యుంచుట చాలకష్టమని నాఁకు దోచుచున్నది. మనయింటిబిడ్డ నాతని కిచ్చుట నాకిష్టములేదు.

మహి:—ఎంతమందిరో హిందూమతాభిమానులను జూచితిని. కాని నీవంటి వానినెచ్చటను జూడలేదు. నీయెదుటఁ గాశీపండితులుకూడ నిలువనట్లు కనఁబడుచున్నది. నీవు భవిష్యత్ఫలమును నిర్ణయించువానివలె నగపడుచున్నావు. అతఁడు క్రిస్టియనుఁడయినట్లును, గోమాంసమును దినుజాతివాఁడై పోయినట్లును నీకుఁ గలవచ్చినదని కూడ నెప్పుడో యొకప్పుడు చెప్పుదువు.

అని యిట్లెన్నియో మాటలాడి మహిముఁడు తుదకు "నేను నాబిడ్డ నొకమూర్ఖుని చేతిలోఁ బెట్టజాలను. చదువుకొన్నవాఁడు, బుద్ధిమంతుఁడైనవాఁడెప్పుడైన శాస్త్రము నతిక్రమించును గాక! ఆతప్పున కాతనితో వాదించి యాతనిఁ దిరస్కరింప వచ్చును. కాని యతని పెండ్లి కడ్డమువచ్చి 'నాబిడ్డకు శాస్తి చేయుచున్నావేమి? నీవన్నియునుఁ దలక్రిందులాలోచనములు!" అని చెప్పుచు మహిముఁడు క్రిందికి దిగిపోయి యానందమయింగాంచి "అమ్మా! నీవొకసారి గోరాను మందలింపుము' అనియెను.

ఆనందమయి యుద్విగ్నచిత్తముతో "ఏమిజరిగినది?'' అనియెను.

మహి:—వినయుఁడు మనశశిఖిని బెండ్లియాడునట్లు నేనొక విధముగా నంగీకరింపఁజేసి యుంటిని. సాయంకాలము గోరానుగూడ సమ్మతింపఁజేసితిని. ఇంతలోనే గోరా వినయుఁడు సంపూర్ణముగ హిందువుఁడు కాఁడనియు, మనుపరాశరులమతముతో వానికిఁ గొంచెమో గొప్పయో యభిప్రాయభేదమున్నదనియు, స్పష్టముగా గ్రహించినట్లు చెప్పి మొండిపడుచున్నాఁడు. కోపము కలిగినప్పు డాతఁడెట్లుండునో నీకే తెలియును. కలియుగమున జనకుఁడెవ్వఁడైనను బణము నేర్పఱచి పరిదర్శించినప్పుడుగాని గోరా సీతాదేవినైనను శ్రీరామచంద్రుడైనను గౌరవింపఁడని నేను పందెమువైచి చెప్పఁగలను. మనుపరాశరులకుఁ దరువాత నీప్రపంచములో నాతఁడు నిన్నొక్కతెను మాత్రమే గౌరవించుచుండును. కావున నాబిడ్డ యుద్ధరింపఁబడుటకు నీవిప్పుడొక గతిని గల్పింపుము! అటువంటి వరుఁడెంత ప్రయత్నించినను మనకింక లభింపఁడు!

అని చెప్పి మహిముఁడు మేడమీఁద గోరాకును దనకును జరిగిన సంభాషణ మంతయు నెఱింగించెను. వినయునియెడల గోరా విరోధభావము కలిగియున్నట్లు తెలిసికొని యానందమయి మిగుల నుద్విగ్నహృదయయై పోయెను. తోడనే యామె మేడమీఁదికిఁ బోయెను. గోరా యప్పటికిఁ బ్రచారమును మాని గదిలోనికిఁ బోయియొక కుర్చీపైఁ గాళ్ళుసాచి యొక కుర్చీపైఁ బరుండియుండెను. ఆనందమయియును నొక కుర్చీని దెచ్చుకొని యాతని కెదురుగఁ గూర్చుండెను. గోరా యానందమయిని గాంచి రెండవకుర్చీపైనున్న పాదములను దీసివైచి లేచికూర్చుండెను.

ఆనం:—బాబూ! గోరా! నాదియొకమాటయున్నది. వినయునితో జగడమాడకుము! మీయిరువురను సోదరులుగనే : నేను భావించుచున్నాను. మీయిరువురిలో నెడఁబాటు కలిగినచో నేను సహింపఁజాలను!

గోరా:— బంధువు బంధమును త్రెంచుకొనఁదలఁచుచుండఁగా నూరక యాతని వెను వెంటఁదిరుగుచు నేను నా కాలమును వ్యర్థము చేసుకొనఁజాలను!

ఆనం:—బాబూ! మీయిరువురిలో నేమి జరిగినదో నే నెఱుఁగను. కాని, వినయుఁడు బంధమును త్రెంచుకొనఁ దలంచుచుండెనని విశ్వసించుచున్నావు. అట్లయినచో నిఁక నీస్నేహబంధమునకు దృఢత్వ మెక్కడనున్నది?

గోరా:—అమ్మా! నేను తిన్నని నడవడినిమాత్రమే ప్రేమింతును. రెండవనౌకయందడుగు పెట్టు స్వభావముగలవారి పాదములు నానౌకనుండి తొలగింపఁబడవలసినదే. ఇదినాకుఁగష్టమైనను సరియే, వారికిగష్టమైనను సరే.

ఆనం:—ఏమి జరిగినదో చెప్పుము చూతము! బ్రహ్మసామాజికుల యింటికిఁ దఱచుగఁ బోవుచుండుటయేనా యాతని యపరాధము?

గోరా:— ఇంకనుజాల సంగతులున్నవి తల్లీ!

ఆనం:—ఉండిన నుండనిమ్ము! కాని నేనొక్కమాట యడిగెదను. నీవు సకల విషయములను దిరస్కరించుచుందువు. నీవు పట్టినపట్టు నెవ్వరును విడిపింపఁజాలరు. అట్టినీవు వినయునిపట్టు నంత తేలికగాఁజూచెదవేమి? ఒకవేళ నవినాశుఁడు మీసంఘమునుండి విడిపోవఁదలఁచినచో నీవు సులభముగా నాతనిని విడువఁగలవా? నీకన్నుల యెదుట వినయుఁడింత లోకువయైపోవుట నీస్నేహితుఁడగుట చేతనేనా?

గోరా మాఱుమాటాడక భావించుకొనుచుండెను. ఇప్పటి యానందమయి మాటలవలన గోరాకుఁ దనహృదయము విస్పష్టముగాఁ గానవచ్చెను. స్వధర్మ నిర్వాహణము కొఱకాతఁడు మిత్రత్వమునుగూడఁ బరిత్యజింప వలయుననియే యింతవఱకును దలంచుకొనుచుండెను. ఇప్పుడది యంతయును దప్పుత్రోవయని యాతనికి స్పష్టముగా నగపడుచుండెను. గోరా తనకు స్నేహాభిమానమున బాధ కలుగుటచే వినయునకు స్నేహసంబంధమున నంత్యశిక్ష చేయవలయునని ప్రయత్నించి యుండెను. కానియిప్పుడాతఁడు వినయునితోడిసంబంధమును నిలుపుకొనుటకు స్నేహమే సర్వసమర్థమైనదనియు మఱియొక విధముగాఁ బ్రయత్నించుట స్నేహమున కగౌరవమనియు సంపూర్ణముగ గ్రహించుకొనియెను.

తనమాట గోరాహృదయమునకు నాఁటినదని యానందమయి గ్రహించి మఱియేమియు మాటాడకుండఁ జల్లగా వెడలిపోవుట కుద్యమించెను. ఆకస్మికముగ గోరాయు నదగిపడిలేచి చిలుకకొయ్యనున్న యుత్తరీయమును బైనివైచికొనియెను.

ఆనం:—ఎక్కడకుఁబోయెదవు బాబూ?

గోరా:—వినయునియొద్దకు—

ఆనం:—వంటయైనది భోజనముచేసి మఱిపొమ్ము!

గోరా:—నేనిప్పుడు పోయి వినయుని దీసికొనివచ్చెదను. అతఁడుకూడ నిచ్చటనే భుజించును.

ఆనందమయి మాఱుమాట చెప్పక క్రిందికిఁబోవుచు మెట్లపై నడుగుల చప్పుడు విని యాఁగి—"ఇదిగో! వినయుఁడు వచ్చినాఁడు!" అని యామె యనుచుండఁగనే వినయుఁడు వచ్చిపడియెను. ఆనందమయి కన్నులఁ నీరునిండిపోయెను. ఆమె ప్రేమార్ద్ర హృదయముతో వినయుని వెన్నుపైఁ జేయివైచి దువ్వుచు "బాబూ! వినయా! నీవు భోజనము చేసి రాలేదా?" అనియెను!

విన:—లేదమ్మా!

ఆనం:—నీవిక్కడనే భుజింపుము!

వినయుఁడు గోరావంకఁ జూచెను. అప్పుడు గోరా "వినయా! నీకు వేయేండ్ల యాయుష్యమున్నది! నేనిప్పుడే నీకొఱకు రావలయునను కొంటిని. నీవే వచ్చితివి!" అనియెను. ఆనందమయి హృదయభారము తీరిపోయెను. ఆమె తత్తరముతోఁ గ్రిందికి దిగిపోయెను.

ఇరువురు మిత్రులును గదిలోఁ గూర్చుండిరి. ఎవ్వరినోటికిని మాటలు వచ్చుట లేదు. అప్పుడు గోరాయే యేదియో యొకమాట యెత్తుకొని "వినయా! మన చిన్నతనమునం దొక జిమ్నాస్టిక్ టీచరుండెడివాఁడు. అతఁడు మంచిబోధకుఁడు సుమా!" అనియెను. కాని తమ మనసులోని మాటలను వెలువరించుట కెవ్వరును సాహసింపజాలకుండిరి.

తరువాత వారిరువురును భోజనమునకుఁ బోయిరి. భోజనసమయమున వారిమాటను బట్టి యానందమయి వారిమనసులోని తెర యింకను మాయమై పోలేదని గ్రహింపఁ గలిగెను. అప్పుడానందమయి 'వినయా! చాలరాత్రియైనది, నీవీరాత్రి యిచ్చటనే పరుండుము! ఇంటికిఁ గబురు పంపెదను!" అనియెను.

వినయుఁడు గోరా మొగమువంక బెదరిబెదరి చూచుచు 'భుక్త్వా రాజవదాచరేత్' భుజియించి వీధుల వెంటఁదిరుగుట శాస్త్రసమ్మతముగాదు. కావున నేనిచ్చటనే శయనించెదను" అనియెను.

భోజనానంతరమున నిరువురు మిత్రులును మేడమీఁదికిఁబోయి యొక చాఁపడాబాపైఁ బఱచుకొని కూర్చుండి యుండిరి. భాద్రపదమాసము—శుక్లపక్షచంద్రికలలో నాకాశము తేలిపోవుచుండెను. పలుచనైపోయిన తెల్లని మేఘశకలములు కునుకుపాట్లు పడుచున్నవియుంబోలె నప్పుడప్పుడొక్కొక్కసారి చంద్రకాంతికి మాంద్యమును గల్పించుచుఁ బోవుచుండెను. ఎల్లయెడల దిగంతములపర్యంతమునఁగల నానా విధమందిరముల నిమ్నోన్నతచ్ఛద శ్రేణులయందును, వాని నడుమనడుమ నున్న వాని

సమవిషమ వృక్షాగ్రములయందునుగూడ వెన్నెలలును, ఛాయలును సమ్మిళితములై యనిర్వేద్యంబును, నప్రిమోజనంబును నగు నొక ప్రకాండస్వరూపమును దాల్చి యుండెను.

చర్చిలోని గడియారము పదునొకండు గంటలు కొట్టెను. మంచుసమ్మ్రవాఁడు తనతుదికేకను వైచి వెడలిపోయెను. బండ్లునడుచుచప్పుడు తగ్గిపోవుచుండెను. గోరా యింటివీధియందు జాగరణ లక్షణము లేవియును లేవు, కేవలము సమీపమునందలిగుఱ్ఱపుసాలలోని గుఱ్ఱముల సకిలింపులును కుక్కల భౌభౌరావములు, నప్పుడప్పుడువినవచ్చుచుండెను. ఇరువురును గొంతసేపటివఱకు మౌనముతోనే యుండిరి. వినయుఁడు మొట్టమొదటఁ గొంచెము సంశయించి క్రమముగా ధైర్యమువహించి తనమనసులోని మాటలకు బంధవిముక్తిని గావించెను. వినయుఁడు 'సోదరా! గోరా! నాహృదయము నిండిపోయినది! ఈమాటలన్నియును నీకునచ్చవని నేనెఱుగుదును! కాని నీకుఁ జెప్పకున్నచో బ్రతుకఁజాలను! అది మంచిదియో చెడ్డదియో నేనెఱుఁగను — కాని దానియెదుట నెట్టిచాతుర్యమును నిలువదని మాత్రము నిశ్చయముగఁ జెప్పఁగలను. పుస్తకములలో ననేకవిషయములనుగూర్చి చదివి నాకన్నియును దెలియునని నేఁటివఱకును, సంతోషించుచునే యున్నాను. చిత్రపటమున నదిని జూచినప్పుడు — ఈఁదుట సులభమేయని భావించుకొంటిని—కాని యిప్పుడు నిజముగా జలమధ్యమునఁ బ్రవేశించి యీఁదుట సాధారణకార్యము కాదని స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనఁగలిగితిని!' అని యీవిధముగా వినయుఁడు తనజీవితమునఁ దోచిన యాశ్చర్య భావోదయమునుగూర్చి రహస్యముగా గోరాయెదుట నుపోద్ఘాతమును గావించెను.

వినయుఁడు చెప్పుచుండెను —ఇప్పుడాతనికి సమస్త దినములయందును, రాత్రులయందును, నెచ్చటను దెరపి లేనట్లును, సమస్తాకాశమునందు నెచ్చటను నెట్టి మిత్రుఁడును లేనట్లును దోఁచుచు సమస్తము నొక్కసారిగా నిండి నిబిడీకృతమై యుండెను. వసంతకాలమున మధుపూర్ణమగు వికసనోన్ముఖకదళీకుసుమమువలె నుండెను. ఇప్పుడు సమస్తమును నాతని కభిముఖముగా నుండెను. సమస్తము నాతని స్పృశించుచుండెను. సమస్తమును నొకవిధమగు నూతనభావముచేఁ బరిపూర్ణమై యుండెను. ఈ ప్రపంచము నింతగాఁ బ్రేమించుచున్నట్లును, ఈ యాకాశము నింతయాశ్చర్యముగఁ గాంచుచున్నట్లును, ఈయాలోకనము నింతయపూర్వముగఁ బ్రకాశించుచున్నట్లును, ఈవీథులయందలి పథికప్రవాహము నింతసత్యముగ భావించుచున్నట్లును, నాతఁడింతవఱకెఱుఁగనే యెఱుఁగఁడు! ఆతఁడు తనశక్తినంతను నాకాశమునందలి సూర్యునివలెఁ బ్రపంచమునకుఁ జిరంతన సామగ్రిగాఁ జేయవలయునని సంకల్పించుకొనియెను.

ఈవిధముగా వినయుఁడు దానెవ్వరినిగుఱించి యీమాటలన్నియును జెప్పుచుండెనో సులభముగా బోధపడకుండునట్లు మాటలాడుచుండెను. ఎట్టినామ నిర్దేశ

మును జేయుటలేదు. సూచన జేయుటకుఁగూడ నాతనికి సంకోచము కలిగెను. ఇట్లు మాటాడి తానపరాధముచేయుచున్నట్లుకూడ నాతఁడు గ్రహింపఁగలిగెను. ఔను ఇది యన్యాయమే— అవమానమే — కాని యిప్పు డీనిర్జన నిశీథసమయమున — నీనిస్తబ్ధాకాశ మధ్యమున మిత్రుని సమీపమునఁ గూర్చుండి వినయుఁ డీయపరాధ లేశమును, బరిమార్జితముగఁ జేసికొనఁజాలకపోయెను.

ఆహా! ఏమి యామె వదనమండలము! ఆకోమలవదనమున జీవకళ యెంత సుకుమారముగఁ బ్రకాశించుచున్నది! ఆనవ్వులలో నాయంతఃకరణ మెట్టివింత కాంతులతో విస్పష్టమగుచున్నది! ఏమి యాలలాటమునందలి జ్ఞానతేజము! ఏమి యా చిగురుతొంగలి ఱెప్పలనీడల మిలమిలమెఱయు నాకన్నదోయి యనిర్వచనీయ సౌందర్యము! ఆహా! ఆహస్తములు సేవకును స్నేహమునకును వినియోగించి తమ సౌందర్యమును సార్థకపఱచుకొనుచున్నవి.

వినయుఁ డీవిధముగాఁ బ్రశంసించుచుఁ దనజీవనమును, యౌవనమును ధన్యమైన వానిగా భావించుచుండెను. అతని హృదయమంతయు నానందప్రపూర్ణమై యుండెను. లోకములోఁ జాలమంది జనులు దేనిని దమజీవితమునందు సంపూర్ణముగాఁ గనుఁగొనఁజాలకుండఁగనే మరణించుచున్నారో, యట్టి ప్రేమమూర్తి నిప్పుడు వినయుఁడు తన కన్నులయెదుట మూర్తీభవింపఁజేసికొని సందర్శించుచు నానందించుచున్నాఁడు! ఇంతకంటె నాశ్చర్యకరమయ మేమున్నది?

కాని, ఇదియేమివెఱ్ఱి! ఇదియేమి యన్యాయము! అన్యాయమే యగుఁగాక! ఇఁక సవరించుకొనుట కుపాయము లేదు. ఈ ప్రవాహమునందే పడి యేదియో యొక యొడ్డునకుఁ జేరవలయును. లేదా దీనిలోనే తేలిపోవలయును! లేదా దీనిలోనే మునిఁగి పోవలయును! ఇఁక నుపాయాంతరము లేదు! ఉద్ధరింపఁబడవలయు ననుకోరికయును లేదు. ఎప్పటికైన నీసమస్త సంస్కారములను, నీసమస్తస్థితులను మఱచిపోఁగలుగుటయే జీవితమునకు సార్థకపరిణామము!

గోరా మాటాడక వినుచుండెను. ఈమేడపై నాయిరువురకు ననేక సంభాషణములతో నిదివఱ కెన్నియో వెన్నెలరాత్రులు గడచిపోయినవి. వివిధసాహిత్యములను గూర్చి వివిధలోక చరిత్రములనుగూర్చి వివిధసమాజ హితపద్ధతులనుగూర్చి భవిష్యజ్జీవన సంబంధమున నిరువురకును గలుగుచుండు వివిధ సంకల్పములను గూర్చి యిదివఱకా యిద్దఱికిని సంభాషణము జరిగెను. గాని యిప్పటి మాదిరి సంభాషణ మెన్నఁడును జరిగియుండలేదు. మానవహృదయమునందలి యిట్టి సత్యపదార్థము, ఇట్టిప్రబలప్రకాశము ఈవిధముగా నెన్నఁడును గోరాకుఁ బ్రత్యక్షగోచరముకాలేదు. ఇట్టివిషయములన్నియు

కవిత్వాకర్షణములనియెంచుచు నింతకాలమువఱకును గోరా సంపూర్ణముగ నుపేక్షించియుండెను. కాని యవి యిప్పుడు ప్రత్యక్షసిద్ధము లగుటచే నాతఁడు త్రోసివేయఁజాలకపోయెను. ఇంతేకాదు—ఆ యావేగ మాతని హృదయమునందును వ్యాపించెను. ఆయుచ్ఛ్వాస మాతని సకలాంగకములయందును విద్యుద్వేగమున నుప్పొంగెను. ఆతని యౌవనసంబంధమగు నొక యగోచరస్థానము నావరించుకొనియున్న తెర యిప్పుడొక్క నిమిషములో విడిపోయెను! ఇంతకాలమునుండియు రుద్ధమైయున్న యాభాగమున శరన్నిశీథచంద్రిక లొక్కపారిగాఁ బ్రవేశించి యొకవిధమగు ప్రేమను వర్ధిల్లఁజేసెను.

చంద్రుఁడప్పటికిఁ గ్రిందికిదిగిపోయెను. నిద్రపోవుచున్న వాని మొగమునందలి నవ్వువలె నప్పుడు తూర్పుదిక్కునం దాలోకాభాస మల్పమాత్రమైయుండెను. ఇంత సేపటికి వినయునిమనను తేలికపడియెను. అప్పుడాతని కించుక సంకోచము కలుగుటచే గొంతసేపూరకుండి పిమ్మట "గోరా! ఇప్పటికి నాసంభాషణ మంతయును నీకు క్షుద్రముగాఁ దోఁచియుండును. నీవు నీమనసులో నన్ను నిందించుచుంటివి కాఁబోలును! కాని యేమిచేయుదును. నీయెదుట నెన్నఁడు నేదియుఁ దాఁపఁజాలను—ఇప్పుడును దాఁపలేదు. నీవుగ్రహించినను సరియే, గ్రహింపకున్నను సరియే!" అనియెను.

గోరా:—వినయా! ఈసమస్త విషయములను నేను సరిగాఁ దెలిసికొంటినని చెప్పఁజాలను. రెండుమూడు దినములక్రిందటివఱకు నీకును దెలియదు! జీవితమునందలి యిట్టియావేగములును, నావేశములును, క్షుద్రములైనవని నేనింతవఱకు నుపేక్షించుచున్న మాటమాత్రముసత్యమే.—కాని నిజముగా నివిక్షుద్రములు కావు. వీనిశక్తిని వీని గాంభీర్యమును, నేను ప్రత్యక్షము చేసికొనలేదు. అందుచేతనే యివి యవస్తువులనియు మాయామాత్రములనియు నేననుకొంటిని. కాని నీయందిప్పు డట్టితీవ్రానుభవమును గన్నులారఁ జూచియుండియు నేనెట్లసత్యము చెప్పఁగలను? ముఖ్యవిషయ మేమనిన—స్వధర్మనిరతుఁడగు వాఁడితర ధర్మములయందలి సత్యము తనకంటె నల్పమైనదిగా భావింపకున్నచోఁ గార్యనిర్వహణము చేయఁజాలఁడు. అందుచేతనే పరమేశ్వరుఁడు దూరవస్తువులు మానవదృష్టులకు సూక్ష్మములగునట్లుగాఁ జేసియున్నాఁడు. సర్వసత్యములను సమానముగఁ బ్రత్యక్షముజేసి మానవుని విపన్నమగ్నునిగాఁజేయలేదు. మనమొక్కటేదిక్కు ననుసరించిపోవలయును. అన్నిటి నొక్కచో గుదిగ్రుచ్చవలయునను లోభమును త్యజింపవలయును—అప్పుడుగాని సత్యముగ్రహింపఁజాలము. నీవిప్పుడెచ్చటనిలిచి నీసత్యమూర్తిని బ్రత్యక్షము చేసికొంటివో, యాసత్యమూర్తిని గూర్చి నేనును నీవునిలిచినచోటున నిలిచి యభివాదము చేయఁజాలము. అట్లయినచో నాజీవితసంబంధమగు సత్యమును వదలుకొనవలసి వచ్చును. ఈమార్గమైనఁ గావలయును; లేదా యామార్గమైనఁ గావలయు!

విన:—సోదరా! వినయుఁడెన్నటికిని గోరా కాఁజాలఁడు! నేను నన్ను భరించుకొని నిలిచియున్నాను. నీవు నిన్నుఁ ద్యజించుకొని నిలిచియున్నావు!

గోరా యసహ్యాభావముతో 'వినయా! మాటమాటకును గవిత్వము చేయకుము. నీమాటలనుబట్టి నేనొకసంగతిని స్పష్టముగా గ్రహించితిని. నీజీవితమున నీవిప్పుడొక ప్రబలసత్యము నెదుట నభిముఖుఁడవై నిలిచియున్నావు. దానితో నాటలాడినలాభము లేదు. సత్యమును గ్రహించినంతనే దానియందాత్మ సమర్పణము చేయవలయును. అంతకంటె మఱియొక యుపాయములేదు. నే ననుసరించిన మార్గమునఁబట్టి యందలి సత్యమునుగూడ నెప్పటికైన నీవలెనే నేనును సంపాదింపఁగలనని నాయుద్దేశము. నీ విప్పుడును బుస్తకములఁ జదివి ప్రేమపరిచయమునందే పరితృప్తుఁడ వగుచుంటివి. నేనునట్లే చదువుచు స్వదేశప్రేమనే తెలిసికొనుచుంటిని. పుస్తకములలోని ప్రేమకంటె ననుభవసిద్ధమగు ప్రేమయెంత సత్యమైనదియో నీవిప్పుడు గ్రహింపఁగలిగితివి. ఇప్పుడా ప్రేమ నీసచరాచర సమస్తప్రపంచము నావరించుకొని యున్నది. దీనినుండి నివృత్తినందుటకు నీకెచ్చటను దావులేదు—ఈవిధముగనే స్వదేశప్రేమ యెప్పటికైన సంపూర్ణరూపమేమో నాకుఁ బ్రత్యక్షమైనచో నాదినమున నాకుఁ జోటు లేకుండఁబోవును. ఆదినముననే యది నాసమస్త ధనప్రాణములను, నాయస్థిమజ్జారక్తములను, నా యాకాశాలోకములను, నాసర్వస్వమును ననాయాసముగ నాకర్షించివైచును. స్వదేశ సంబంధమగు నాసత్యమూర్తి యెంతయాశ్చర్యకరమైనది! ఎంతయపురూపమైనది! ఎంతసునిశ్చితమైనది! ఎంతసుప్రసన్నమైనది! ఆయానందము ఆవేదన ఎంతప్రచండమైనది! ఎంతప్రబలమైనది! అది వననిర్ఝరిణింబోలి యొక్క నిమిషములో జననమరణములను దాఁటిపోవును! నీమాటలనుబట్టి నాకాసత్యమూర్తింగూర్చిన యనుభవము కొంచెముగాఁ గలుగుచున్నది! నీజీవితమునందలి యీయనుభవ మిప్పుడు నాజీవితమున నాఘాతమువలె నున్నది. నీవలె నేనుగూడ నాసత్యము నెప్పటికైన ననుభవింపఁజాలుదునో చాలనో చెప్పఁజాలకున్నాను, కాని నేను పొందగోరిన యనుభవమును ఛాయామాత్రముగ నీమూలముననే గ్రహింపఁగలిగితిని!

అని పలుకుచు గోరా లేచి యటునిటుఁ దిరుగ నారంభించెను. పూర్వదిక్కునందోఁచిన ప్రభాతకాంతు లాతనియెదుట మాటాలాడుచున్నట్లును, వార్తలఁ బ్రకటించుచున్నట్లును, ప్రాచీనతపోవన సంబంధములగు వేదమంత్రముల నుచ్చరించుచున్నట్లును బొడకట్టెను. గోరా సర్వాంగకములును బులకించిపోయెను. ఒక్కనిమిషమాతఁడు స్తంభితుఁడై నిలువఁబడిపోయెను. అతని బ్రహ్మరంధ్రము భేదించుకొని యొకజ్యోతిర్లేఖ సూక్ష్మమృణాళముంబోలి బయలుదేఱి యొక జ్యోతిర్మయశతపత్రమును సమస్తాకాశమునందు వ్యాపించులాగున వికసింపఁజేసినట్లాతనికిఁదోఁచెను. అతని సమస్త ప్రాణములును

సమస్త చేతనములును, సమస్తశక్తులు నొక్కసారిగా దానియందానంద నిశ్శేషితములై పోయినట్లు పాడకత్తెను!

గోరా తన్నుఁదానే మఱలించుకొని వచ్చి యాకస్మికముగా 'వినయా! నీవిట్టి ప్రేమనుగూడ దాఁటవలసియున్నది. అచ్చటనే యాఁగిపోయినచో లాభములేదు. నన్నిపు డాహ్వానించిన మహాశక్తి యెట్టిసత్యస్వరూపిణియో యొకప్పుడు నీకు జూపించెదను. నా హృదయమిప్పుడానందముచే నిండిపోయొకది. నేనిప్పుడు నిన్ను మఱి యెవ్వరి చేతులలోనను విడువఁజాలను!'' అనియెను.

వినయుఁడు గోరాసమీపమునకువచ్చి నిలువఁబడియెను. గోరా యప్పుడాతని నొకవిధమగు నపూర్వోత్సాహముతోఁ గౌగిలించుకొని 'తమ్ముడా! వినయా! మనము మరణించినచో నొక్కసారిగా మరణింతము! మనమిరువురము నొక్కటిగా నుందము మనకెవ్వరును విచ్ఛేదమును గల్పింపజాలరు! భేదమును గూర్పజాలరు!'' అనియెను.

గోరా యీగభీరోత్సాహవేగము వినయుని హృదయాంతరాళమును గూడఁ దరంగితముగఁ జేసివైచెను. వినయుఁడేమియు మాటాడకుండ గోరా ప్రేమాకర్షణవలన నాత్మసమర్పణము లగావించుకొనియెను. ఆయిరువురు నట్లే కౌఁగిలించుకొని ప్రచారము చేయుచుండిరి. పూర్వాకాశమున నుదయరాగ మలముకొనియెను. అప్పుడు గోరా 'సోదరా! నేను నాదేవిమూర్తిని గాంచినస్థానము సౌందర్యస్థానము కాదు—అది దుర్భిక్షదారిద్ర్యములును, దుఃఖావమానములును గలస్థానము! అక్కడ బాటలు పాడి పువ్వులతోఁ బూజ కాదు—రక్తమునర్పించి ప్రాణములతోఁ బూజింపవలయును! నాకుమాత్ర మదియే యన్నిటికంటె నానందముగా నుండును. అచ్చట సుఖవిస్మృతి యెంతమాత్రము లేదు! ఆత్మశక్తిపూర్ణమగు జాగరణమే నిండియుండును! అది మధుర మోహనమూర్తి కాదు!—దుర్ఘమమును దుస్సహమునగు నొక యావిర్భావము! ఎంత నిష్ఠురమైనది! ఎంతభీకరమైనది, అందలికఠిన ఝుంకారము సప్తస్వరముల యేకీభావ వినానందముకంటెను గభీరతమంబై యుండును. తలఁచుకొన్నచో నాహృదయమున నుల్లాసము పొంగిపోవుచున్నది. ఇదియే పురుషానందమని నాకుదోఁచుచున్నది. ఇదియే జీవిత సంబంధమగు తాండవనృత్యము! పురాతన ప్రళయ యజ్ఞకుండమునందలి యగ్ని జ్వాలలలో నూతనమనోజ్ఞ దివ్యమూర్తిని దర్శించుటకే పురుషునిసాధన! రక్తవర్ణమగు నాకాశక్షేత్రమున బంధముక్తంబును, జ్యోతిర్మయంబునగు భవిష్యత్తును జూడఁగలిగితిని! ఈయాసన్న ప్రభాతకాంతులలోపలను జూడఁగలిగితిని! చూడుము! వినయా! నాగుండెలలో నెవ్వరో ఢమరుకమును మ్రోగించుచున్నారు!'' అని వినయుని చేయి పట్టుకొని గోరా తన గుండెలపైఁ బెట్టుకొనియెను.

విన:—సోదరా! గోరా! నేను నీతోడనే యుండెదను. కాని, నీవెన్నఁడును నన్ను మఱియొకలాగు తలంపవలదు. విధివలె నిర్దయుడవై నీవు నన్నొక్కసారిగా నీతో నీడ్చుకొనిపొమ్ము! మనమిరువురము నొక్కదారినిఁబోవుదము. కాని నాకు నీయంతటి శక్తి లేదు!

గోరా:—మనయిరువురిలోను బ్రకృతిభేదమున్నది. కాని యొకమహానందమున మనభిన్నప్రకృతులను మనమేకముచేసికొనవలెను! నీయందును నాయందునుగల ప్రేమను మన మా యనంతప్రేమమునందైక్యము చేయవలయును. ఆ ప్రేమ యట్టి సత్యస్వరూపమును దాల్చునంతవఱకు మనయిరువురిలోను ననేకాఘాతములును, సంఘాతములును, విరోధములును, విచ్ఛేదములును, గలుగుచునే యుండును. మన ప్రేమకు సత్యత్వము కలిగినచో నప్పుడు మనము భిన్నత్వమును బంధుత్వమును గూడ మఱచిపోయి ప్రచండమగు నాత్మసమర్పణ మధ్యమున నాత్మబలముచే నేకీభావముం గాంచి నిలువఁగలము! ఈదుర్భరానందమే మనమిత్రత్వమునకు శేషపరిణామము కావలయును!

వినయుఁడు గోరాచేయి పట్టుకొని "అట్లే యగుగాక!" అనియెను.

గోరా:—అంతవఱకును నేను నిన్ననేకవిధముల బాధించుచుందును. నాబాధలన్నియును నీవు సహింపవలయును. ఏమనిన—ఈ మనమిత్రత్వమే మనజీవితమునకు బరమలక్ష్యముగాఁ జూచుకొనఁగూడదు. అయినను దానినివర్ధిల్లఁ జేసికొనుటకే ప్రయత్నింపవలయును. కాని తృణీకరింపరాదు. అది లేకున్నచో నుపాయమును లేదు. అది వర్ధిల్లినప్పుడే మనయత్నము సర్వము సార్థకము కాఁగలదు.

ఇంతలో నడుగులచప్పుడు వినవచ్చుటచే గోరాయదరిపడిచూచెను. ఆనందమయి మేడమీఁదికి వచ్చినతోడనే యాయిరువురను రెండుచేతులఁబట్టుకొని గదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి "పొండు! ఈపాటికిఁ బరుండుడు!" అనియెను అప్పుడు గోరావినయు లిరువురును "మాకింక నిద్దుర రాదమ్మా!" అనిచెప్పిరి. "వచ్చును!" అనిచెప్పుచు నానందమయి యొక శయ్యపై వారిద్దరిని బరుండఁజేసి తలుపులుమూసి వారిప్రక్కయొద్ద గూర్చుండి విసరుచుండెను.

విన:—అమ్మా! నీవు విసరుచుఁగూరుచున్నచో మాకు నిద్దురరాదు.

ఆనం:—ఎందులకురాదో చూతము! నేనిక్కడనుండి లేచిపోయినచో మీరు మరల మాటలకారంభింతురు.

ఆయిరువురును నిద్రించినతరువాత నానందమయి మెల్లగా గదినుండి వెలుపలికిఁ బోయెను. ఆమె మెట్లను దిగుచుండఁగా మహిముఁడు మీఁదికెక్కుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఆనందమయి యాతని వడ్డగించి "ఇప్పుడు వలదు! రాత్రియంతయును వాళ్ళకు నిద్రలేదు. ఇప్పుడే నేనువారిని నిద్రింపఁజేసి వచ్చుచున్నాను!" అనియెను.

మహి:—ఆహాహా! ఏమిమిత్రత్వము! పెండ్లిమాట లేమైన జరిగినవేమో తెలిసినదా?

ఆనం:—తెలియదు—

మహి.—ఏదియో కొంచెము జరిగియే యుండును. 'ఎప్పటికి లేచెదరు? శీఘ్రముగాఁ బెండ్లిజరుగకున్నచో నెన్నియో విఘ్నములు తటస్థించును.

ఆనందమయి నవ్వుచు 'వారినిద్రపోవుటలో మాత్రము విఘ్నములు లేవు. వారి దినమధ్యమునందే లేచెదరు!' అనియెను.

౧౨

"మీరు సుచరిత కింకను బెండ్లిచేయరు కాదా?" అని వరదాసుందరి ప్రశ్నించెను.

పరేశబాబు స్వాభావిక శాంతగంభీరభావముతోఁ గొంతసేపటివఱకును గడ్డమును దువ్వుకొనుచుఁ బిమ్మట మృదుస్వరముతో "వరుఁడెక్కడ నున్నాఁడు?" అనియెను.

వర:—ఏమి? పానూబాబునకు సుచరితకు పెండ్లిమాటలు జరుగనే జరిగినవి. మనమందఱము నెఱుంగుదుము! సుచరితయు నెఱుంగును.

పరే:—రాధారాణి పానూబాబును సరిగా నెన్నుకొన్నట్లు నాకుఁ దోఁచుట లేదు.

వర:—ఈమాటలు నాకంత బాగుగఁదోఁచుటలేదు. సుచరితను మనము మన బిడ్డలకంటె నెప్పుడైనఁదక్కువగాఁ జూచితిమా? అందుచేతనే యీమాటకూడఁజెప్ప వలసివచ్చుచున్నది. ఆమెకీ ప్రత్యేకభావమేల? పానూబాబువంటి విద్వాంసుఁడు, ధార్మికుఁడు తన్నుఁగోరియున్నాఁడు, ఈయవకాశము సామాన్యముగఁ బోఁగొట్టుకొనవలసినదా? మీ రేమన్నను సరియే మనలావణ్య యీమెకంటె నెన్నియో విషయములందధికురాలు! నేనిప్పుడు చెప్పుచున్నాను. ఆమె సుచరితవలె మనము నిర్దేశించిన వరుని బెండ్లియాడనని చెప్పదు! ఎన్నటికినిఁ జెప్పదు! మీరీవిధముగా సుచరిత యహంభావత్వమును వర్ధిల్లజేయుచున్నచో నిఁక నామెకుఁ దగినవరుఁడు దొరకుటయే దుర్లభమైపోవును.

పరేశుఁడికఁ నేమియు మాటాడలేదు. వరదాసుందరితో నాతఁడెప్పుడును వాదము చేయఁడు! విశేషించి సుచరితవిషయమున నసలే వాదము చేయఁడు!

సుచరితతల్లి సతీశుని బ్రసవించి మరణించెను. అప్పటికి సుచరిత కైదేండ్లవయసు! ఆమెతండ్రి రామశరణ హావల్దారు. భార్యమరణానంతరమున బ్రాహ్మసామాజికుఁ డయ్యెను. మఱియు రైతులదుర్మార్గమువలన నాతఁడు స్వగ్రామము విడిచి ఢాకాకు వచ్చి పోస్టాఫీసులో నుద్యోగము సంపాదించుకొని యుండెను. ఆసమయము

వందేయాతనికిఁ బరేశబాబుతో విశేషమైత్రి కలిగెను. అప్పటినుండియు సుచరిత పరేశుని దనతండ్రితో సమానముగఁ జూచుకొనుచుండెను. ఇంతలో రామశరణుఁ డాకస్మికముగ మరణించెను. అతఁడు మరణసమయమునఁ దనసర్వస్వమును బుత్రికా పుత్రకులు సమానభాగములుగాఁ దీసికొనవలయుననియు, వారు పెద్దవారగువఱకును బరేశబాబు వ్యవహరించుచుండవలయు ననియు మరణశాసనము వ్రాసి బిడ్డలను బరేశున కొప్పగించెను. అదిమొదలుగా సతీశుఁడును, సుచరితయుఁగూడఁ బరేశుని కుటుంబమువారై యుండిరి.

పానూబాబు విశేషోత్సాహముగల బ్రాహ్మసామాజికుఁడనియు, సకల సమాజ కార్యములయందును నాతనిచేయి యుండుననియుఁ బాఠకులిదివరకే వినియున్నారు. అతఁడు రాత్రిపాఠశాలయందు శిక్షకుఁడు, పత్రికాసంపాదకుఁడు; స్త్రీవిద్యాలయ కార్యదర్శి—అతని కెంతమాత్రమును శాంతిలేదు. ఈయువకుఁ డెప్పటికైన బ్రహ్మ సమాజమునం దత్యున్నతాధికారముం గాంచునని యందఱు నాశపడుచుండిరి. అతని యింగ్లీషు భాషావైశద్యమునుగూర్చియు, దర్శనశాస్త్ర పారదర్శిత్వముం గూర్చియు సమాజమునందే కాక వెలుపల విద్యార్థులలోఁగూడ విఖ్యాతి వ్యాపించియుండెను. ఈ సకలవిశేష కారణములను గైకొని సమాజమువారివలెనే సుచరితయును, పానూబాబును విశేషముగ గౌరవించుచుండెను. ఆమె ఢాకానుండి క్రొత్తగాఁ గలకత్తాకు వచ్చిన దినములలో నెట్లయిన పానూబాబుతోఁ బరిచయము చేసికొనవలయునని యామెకు కుతూహలము కలుగుచుండెను.

తుట్టతుదకు సుప్రసిద్ధుఁడగు హారానబాబుతో నామెకుఁ బరిచయము కలుగుటయే కాదు, హారానబాబు తన హృదయమందలి ప్రేమభావమును సుచరితయెదుట నిస్సంకోచముగఁ దెలుపఁగలుగునంతటి చనువుకూడఁ గలిగెను. అంతటినుండి యాతఁడు సుచరిత లోపములను బూరించుటయందును, నామెతప్పులను సవరించుట యందును, నామెయుత్సాహమును వర్ధిల్లఁజేయుటయందును, నామె యున్నతి సాధనముంగూర్చి యాలోచించుటయందును నిమగ్నుఁడైయుండెను. దీనినిబట్టి యాతఁడామెను దనకుఁ దగినసహధర్మిణిగాఁ జేసికొనఁగోరి ప్రయత్నించుచుండెనని యెల్లరకును స్పష్టపడిపోయెను. అంతటిసుప్రసిద్ధుఁడగు హారానబాబు హృదయమును జయింపఁగలిగి నందుల కప్పుడు సుచరితయును దనమనసులో భక్తిసమ్మిశ్రితమగు గర్వానుభవమును గాంచియుండెను.

పెద్దవారలెవ్వరును బ్రస్తావింపకపోయినను సుచరితను హారానబాబునకే యిచ్చుటనిశ్చయమని యందఱును భావించుకొనిరి. సుచరితయును దనమనసులో వల్లెయను కొని యాతఁడు సమాజహితమునకై తనజీవితము నెట్లు ధారపోయుచుండెనో యట్లే తానును శిక్షాసాధనములమూలమున నాతనికుపయుక్తురాలను గావలయునని యొకవిధ

మగు నుత్కంఠ కలిగియుండెను. ఈవివాహకల్పన యామెకు భయము, సంభ్రమము, బాధ్యతా నిర్దేశము మొదలగువానిచేఁ గల్పింపఁబడిన యొకవిధమగు జాతికోటవలె బోధయగుచుండెను. అది యుద్ధముచేయుట కుపయోగించునదిగాని సుఖముగ నివసించుటకుఁ గాదు—అది యైతిహాసికముగాని, పారివారికముగాదు!

ఇట్టి స్థితిలోఁగూడ కన్యకపక్షమువారి కందఱకు నీవివాహము సౌభాగ్యదాయకమనియే తోఁచుచుండెను. కాని హారానబాబుమాత్ర మన్యోన్యానురాగము లేకుండ బాగుగనుండునంతమాత్రముననే పెండ్లి చేసికొనుట పరమోత్కృష్ట జీవితబాధ్యతల నెఱిఁగియున్న తనవంటివానికిఁ దగినపని కాదని భావించుచుండెను. ఈ వివాహమువలన బ్రహ్మసామాజమున కెంతవఱకు లాభము కలుగునో సంపూర్ణముగఁ దెలిసికొనకుండఁ గార్య ప్రవృత్తుఁడగుటకాతఁడు సంశయించుచుండెను. అందుచేతనే యాతఁడాదినుండి సుచరితను బరీక్షించుచుండెను.

పరీక్షించుటయును, బరీక్షింపబడుటయుఁగూడ నయ్యెను. హారానబాబు క్రమముగాఁ బరేశుని కుటుంబమునకుఁ బరిచితుఁడైపోయెను. ఇంటివారందఱు నాతని పానూబాబని పిలుచునంతటి చనవయ్యెను. ఇప్పుడాతని విగ్రహము నింగ్లీషువిద్యాభాండారముగను, దత్వజ్ఞాననాధారముగను బ్రహ్మసమాజ మంగళావతారముగను జూచుట యసంభవమయ్యెను. ఇప్పుడాతఁడందఱియెదుటను నొకమానవమాత్రుఁడుగనే యుండెను. ఇప్పుడాతఁడు కేవల గౌరవసంభ్రమముల కధికారిగాక, గుణదోషములకుఁ నిష్టానిష్టములకును నధీనుఁడైపోయెను.

ఆశ్చర్యవిషయమేమనిన—హారానబాబు సంబంధమగు నీభావ మిదివఱకు సుచరిత భక్తి నాకర్షించియుండెనో, యాభావమే యిప్పుడామె హృదయమున కాఘాతమగుచుండెను. హారానబాబు బ్రహ్మసమాజమునకు రక్షకుఁడైయుండి సమాజ సత్యమును, సమాజమంగళమును, సమాజసౌందర్యమును బాలించుభారమును వహించుపట్టున సమర్థునివలెఁ గానవచ్చుచుండెను. మానవునకు సత్యముతోడి సంబంధము భక్తిసంబంధమే—అది మానవుని వినయవంతునిగాఁ జేయును. అదిలేక యహంకారమును నౌద్ధత్యమును గలమానవునియందు సత్యము నెదుట క్షుద్రత్వముగ నగపడుచుండును. ఈవిషయమున సుచరిత హారానబాబును, బరేశునితోఁ బోల్చి చూచి భేదమును గ్రహింపకుండ నుండఁజాలకపోయెను. పరేశుని ప్రశాంతవదనమును జూచినంతనే యాతని హృదయమందలి సత్యమహత్వము కన్నులఁబడుచుండును — హారానబాబు మొగమునందట్లగుపడుట లేదు. ఆతని బ్రాహ్మత్వమనియెడు నొకవిధమగు నుగ్రమైన యాత్మ ప్రకాశ మన్నిటికంటెను మంచి మాటలయందును గార్యములయందును నమంగళ స్వరూపముతో బహిర్గత మగుచుండును.

హారానబాబు బ్రహ్మసమాజమంగళమును గూర్చి యాలోచించుపట్టునఁ బరేశ బాబునందుగూడఁ దప్పు పట్టుకమానఁడు. అట్టిసమయములయందు సుచరిత యా హారి భుజంగినివలె నసహిష్ణురాలై పోవుచుండును. ఆకాలమున బంగాళాదేశమునందలి ఇంగ్లీషువిద్యాధికులలో భగవద్గీత చదువునాచారము లేదు. కాని పరేశబాబు సుచరితచే నప్పుడప్పుడు గీతను జదివించుచుండెను. మహాభారతమంతయు నాతఁడు సుచరితకుఁ జదివి వినిపించియుండెను. హారానబాబున కది సమ్మతముగాలేదు. అతఁడిట్టిగ్రంథము లేవియు బ్రాహ్మగృహము లందుండఁగూడ దనుపక్షములోనివాఁడు! అతఁడు వీని నెన్నఁడును జదువలేదు. రామాయణము, భారతము, భగవద్గీత ఇవి యన్నియు హిందువుల గ్రంథములని యాతఁడు వేఱుపఱచుచుండును. శాస్త్రచర్చలయందును మంచిచెడ్డల నిర్ణయించు సకలవిషయములందును బరేశబాబు బ్రాహ్మనియమములను, నబ్రాహ్మ నియమములనుగూడ ఖండించుచుండును. అది హారానబాబునకు హృదయశల్యముగానుండును. పరేశునియందు బహిరంగముగఁ గాని రహస్యముగఁ గాని దోషారోపణము చేయుట సుచరిత యెంతమాత్రమును సహింపఁజాలకుండెను. హారానబాబట్లుప్రవర్తించుచుండుట చేతనే క్రమముగా సుచరిత కాతని యందుఁ గటువుదోఁచెను.

ఈవిధముగాఁ దనసాంప్రదాయకోత్సాహవేగముచే హారానబాబు సుచరిత హృదయమునుండి నానాఁటికి వైముఖ్యము బొందుచుండెను. కాని యిప్పటికినివారి వివాహవిషయమై యెవ్వరికి నెట్టిసంశయమును గలుగుటలేదు. ఎవ్వఁడైన నొకఁడు ధర్మసమాజమను దుకాణమునందుఁ దనపేరునఁ బెద్దయక్షరములతోడి పెద్దతరగతి టిక్కెట్టును గొనియున్నను, గ్రమముగా నితరలోకమునందాతఁడు తనయల్పమూల్యత్వమును దానే గ్రహింపఁగలఁడు! అందుచేతనే పరేశబాబు హారానుని వాంఛితమును గూర్చి యసహిష్యంచుకొనలేదు. హారానబాబు నందఱును సమాజమునకు భవిష్యదాలంబస్వరూపముగ భావించుచుండిరి. అతఁడును వారియభిప్రాయముల నంగీకరించియే యుండెను. హారానబాబువంటి వానియెడఁ సుచరితకు సమ్మతికలిగెనో లేదో యను విషయమే విచారణీయము—హారానబాబు సుచరితకెంతవఱకు నచ్చియుండెనో యా సంగతి యామె హృదయమునకే తెలియకుండెను.

ఈవివాహవిషయమున సుచరిత యుద్దేశము తెలిసికొనుట ముఖ్యమని యెవ్వరును భావింపలేదు. అట్లే సుచరితయును దనసంగతిని భావించుకొనలేదు. బ్రాహ్మసమాజమునందలి యందఱవలెనే యామెయును ప్రవర్తించుచుండెను. హారానబాబు "నేనీమెను బెండ్లియాడెదను" అని చెప్పిన నాఁటినుండియు నామె వివాహరూపమగు కర్తవ్యము నంగీకరించియుండెను.

ఈ విధముగనే జరుగుచుండెను. ఇట్లుండగా నాదినమున గోరా యెదుట సుచరిత హారానబాబుం గూర్చి యొకటిరెండు తీవ్రవాక్యముల నుచ్చరించి యుండెను. ఆస్వరమునుబట్టి యామె హారానబాబునంతగా గౌరవించుటలేదని పరేశుఁడు సంశయించెను. అయిరువురి హృదయములను గలియకుండుటకుఁ గారణమున్నదని యెంచియే పరేశుఁడు వరదాసుందరి పశ్నలకుఁ బూర్వమువలె నిప్పుడు ప్రత్యుత్తరమీయఁజాలకపోయెను. అప్పుడు వరదాసుందరి సుచరితను రహస్యముగఁ బిలిచి 'నీవు మీ తండ్రిగారికి విచారమును గూర్చుచున్నావు'' అనియెను.

ఆమాటవిని సుచరిత యదరిపడియెను. ఆమెపొరపాటుననైనను, బరేశుని హృదయమున కెన్నఁడును గష్టము గలిగింపఁజాలదు. అప్పుడు సుచరిత వివర్ణవదనముతో 'అమ్మా! ఇదియేమి? నేనేమిచేసితిని!" అనియెను.

వర:—నాకెట్లు తెలియును తల్లీ! నీవు పానూబాబును బ్రేమించుటలేదని యీయనకుఁ దోఁచినది కాఁబోలును! నీకు నాతనికిని వివాహము స్థిరపడినట్లు బ్రహ్మ సమాజమువారందఱు నెఱుఁగుదురు. ఇట్టిస్థితిలో నీవుమాత్రము—

సుచ:—అమ్మా! అట్లనియెదవేమి? నేనెవ్వరి యొద్దను నసంబద్ధముగ నేమియు మాటాడలేదే!

సుచరిత కాశ్చర్యపడుటకుఁ గారణమున్నది. ఆమె హారానబాబు నెడలఁ గేవలము విరక్తురాలై యున్నమాటనిజమే—కాని వివాహమునుగూర్చి యామె యెప్పుడును మనసులోనైనను నెట్టియాలోచనమును జేసికొని యుండలేదు. తనసమస్త జీవిత సుఖదుఃఖములు నీవివాహమునందే యిమిడి యున్నవని పాపమామెకుఁ దెలియదు. ఆదినమునఁ బరేశబాబునెదుటనే తాను హారానబాబును దిరస్కరించినసంగతి యామె కప్పుడు జ్ఞప్తికివచ్చెను అందుచేతనే యాతఁ డుద్విగ్నుఁడై యుండెనని గ్రహించి సుచరిత పరితపించి పోవుచుండెను. ఆమె యిట్టి తప్పిదమిదివర కెన్నఁడును జేసియుండలేదు. ఇఁక నెన్నఁడును జేయనని సంకల్పించుకొనియెను.

అంతలో హారానబాబు వచ్చెను. వరదాసుందరి యాతని తనగదిలోనికిఁ బిలిచి "మంచిది. పానూబాబూ! నీవు మాసుచరితను బెండ్లియాడెదనని యందఱు ననుకొనుచున్నారు. కాని నీనోటినుండిమాత్ర మెప్పుడును నొక్క మాటయైనను వినలేదు. నీకు నిజముగా నట్టి యభిప్రాయమే యున్నయెడల స్పష్టముగాఁ జెప్పకపోవుటకుఁ గారణమేమి?" అనియెను.

హారానబా బీక విలంబనమున కోర్వఁజాలకుండెను, ఎట్లయిన సుచరితను దన బందీగాఁ జేసికొనుటయే సుఖమని యతఁడనుకొనియెను. తనయందలి ప్రేమను గూర్చి, బ్రహ్మసమాజ హితమునుగూర్చి యోగ్యతాపరిశీలనమునుగూర్చి యోచించుట

యవంతర కరణీయముగా నాతనికిఁ దోఁచెను. తోడనే యాతఁడు వరదాసుందరిం గాంచి 'పునరుక్తిగా నుండునని నేనీవిషయమునుగూర్చి మాటాడుటలేదు. సుచరిత పదునెనిమిదవ యేఁటికొఱకుఁ బ్రతీక్షించుచున్నాను" అనియెను.

వర:— మీరింకను బోడిగించుచున్నారా? నేను పదునాలుగేండ్లు వయసేచాలు ననుకొనుచున్నాను.

ఆనాఁడు తేనీరుత్రాగునప్పుడు పరేశుఁడు సుచరిత భావముంగాంచి యాశ్చర్య పడియెను. ఆమె యంతశ్రద్ధతో హారానబాబు నెన్నఁడును గౌరవింపలేదు. ఆతఁడు వెడలిపోవుటకు నుద్యమించుచుండఁగా లావణ్యచేసిన శిల్పకళను బరీక్షింపవలయునని చెప్పి సుచరిత యాతని నాఁపి కూర్చుండఁజేసెను! అందుచే బరేశుని హృదయము నిశ్చింతమయ్యెను, ఆతఁడప్పుడు తానుపొరబాటు పడితిననికొనియెను. ఈయిరువురి లోనను నిదివఱ కొకవిధమగు ప్రణయకలహము జరిగినది. మరలనిరువురు నెప్పటివలెనే కలిసికొన్నారు!' అనిభావించి యాతఁడు మనసులోనే నవ్వుకొనియెను.

హారానబాబు వెడలిపోవునప్పుడు పరేశునియెదుట వివాహ ప్రస్తావముం దెచ్చెను. ఇఁక నాలస్యము చేయుట నాకిష్టములేదనికూడఁ జెప్పెను! పరేశుఁడించుక యాశ్చర్య ముతో 'నీవు బదునెనిమిదేండ్లు వయసు వచ్చినతరువాతఁగాని కన్యలకుఁ బెండ్లిచేయరా దని చెప్పితివి కాదా? ఇట్లునీవు పత్రికలలోఁ గూడఁ బ్రకటించితివి!' అనియెను,

హారా:— ఈమాట సుచరిత యెడల వర్తింపదు. ఏమనిన ఆమె మనఃపరిణా మము వయోవృద్ధులగు స్త్రీలకంటెను మించియున్నది.

పరేశుఁడు ప్రశాంత దృఢస్వరముతో 'పానూబాబూ! అట్లేయుండుఁగాక! అయినను విశేషమగు నహితములేనప్పుడు నీమతము ననుసరించి రాధారాణివయసు పూర్ణమగువరకును బ్రతీక్షించుటయే కర్తవ్యము!' అనియెను.

హారానబాబు తనదౌర్బల్యము బయల్పడినందులకు లజ్జితుఁడై 'నిశ్చయముగాఁ గర్తవ్యమే. కేవల మిప్పుడు నాయుద్దేశ మేమనిన—ఒకదినమున మనవారి నందఱను బిలిచి యీశ్వరప్రార్థనము గావించి సంబంధము స్థిరపఱచుకొనవలయునని" అని యెను.

పరే:— సరే; మంచిమాటయే!

౧౭

రెండుమూఁడు గంటలు నిద్రించినతరువాత గోరాకు మెలకువవచ్చెను. పార్శ్వ మున నింకను వినయుఁడు నిద్రించుచుండుటం గాంచి యాతనిహృదయమానందప్రపూర్ణ మై పోయెను. ఒకప్రియమైన వస్తువును బారవైచికొన్నట్లు కలఁగని యంతలో మే ల్కొని యావస్తువును జూచికొన్నప్పు డెంత యానందముగ నుండునో గోరాకిప్పుడట్లుం డెను. వినయుని బరిత్యజించినచోఁ దనజీవిత మెంతవఱకుఁ గుంటుపడిపోవునో గోరా

యప్పుడు మేల్కొని లేచి ప్రక్కను నిద్రించుచున్న వినయునిఁజూచి యనుభవము నకుఁ దెచ్చుకొనియెను. ఈయానంద ఘాతముచే నాతఁడు చంచలుఁడై తొందరగా వినయుని మేల్కొల్పి "పనియున్నది రమ్ము!" అనియెను.

గోరాకుఁ బ్రతిదినమును జేయువిధాయక కార్యమొకటి యున్నది. అతఁడు చదువుకొన్న నిమ్న జాతి బాలురయిండ్లకుఁ బోవుచుండును. వారికుపకారము చేయుటకుఁ గాని, యుపదేశము చేయుటకుఁగాని కాదు—కేవలమొకసారి వారిని జూచుటకే పోవుచుండును. తనతోఁ జదువుకొన్న వారినిఁగూడ గోరా యింతగాఁ జూడఁడనియే చెప్పవచ్చును. ఆబాలకులందఱును గోరాను దాదాఠాకూరని పిలుచుచు నాతని హుక్కా మూలమున నభ్యర్థించుచుందురు. కేవలమును వారి యాతిథ్యమును స్వీకరించుటకే గోరా తంబాకును సేవించుచుండును.

వారిలో నందుఁడనువాఁడు గోరాకుఁ బ్రధానభక్తుఁడై యుండెను. అతఁడొక్క వడ్రంగికొడుకు! ఇరువదిరెండేండ్లవాఁడు, అతఁడు తనతండ్రిదుకాణమునందుండి కట్టెపెట్టెలను జేయుచుండును. అతఁడు ఫుట్ బాల్ క్రికెట్టు మొదలగు నాటలయందద్వితీయుఁడు. ఖేలనరంగమునందాతని మించిన వాఁడెవ్వఁడును లేఁడు. గోరా యొక ఖేలనరంగమును స్థాపించి యందుగొప్ప యింటిబిడ్డలతోఁగూడ నీవడ్రంగిపిల్లలనుగలిపి యాటలాడించుచుండెను. నందున కన్నియాటలును సమానముగాఁ దెలియును. అతఁడాటల యందు మేలుచేయి వడయుచుండుట గొప్పయింటిబిడ్డల కందఱకు నసూయాకరముగా నుండెను. కాని గోరా శాసనముచే నాతని నెవ్వరు నేమియుఁ జేయఁజాలకుండిరి.

ఒకనాఁడా నందునికాలిలో 'ఉలి' గ్రుచ్చుకొనియెను. అందుచే నాతఁడాటకు వచ్చుటలేదు. గోరా కొన్ని దినములనుండి వినయునిగూర్చి విచారము కలిగియుండెను అందుచే నాతనికి నందునిజూచుట తటస్థింపలేదు. నేఁటి ప్రాతఃకాలమున గోరా వినయుని వెంటబెట్టుకొని నందుని జూడవలయునని బయలుదేఱెను. వారట్లు యింటి గుమ్మమునొద్దకుఁ బోవునప్పటికి లోపలనుండి స్త్రీఁడువాండ్ర రోదనధ్వనివినవచ్చెను. నందునితండ్రిగాని మరియితర పురుషులుగాని లోపలలేరు. ఆప్రక్కనొక తంబాకు దుకాణమున్నది. ఆయంగడివాఁడు వచ్చి నేఁటి తెల్లవారుజామున నందుఁడు మరణించెనని చెప్పెను.

నందుఁడు మరణించెను! అంతటి స్వాస్థ్యము, అంతశక్తి, అంతటి తేజము, అంతటి హృదయము, అంతటి యల్పవయసు—అట్టి నందుఁడీ తెల్లవారుజామున మరణించెను! నందుఁడొక సామాన్యుఁడగు వడ్రంగి పిల్లవాఁడు—అతనియభావముచే నింతటి ప్రపంచము నందొకచిన్న కుటుంబమునకు మాత్రము కొలదిసేపుమాత్రమేకష్టముగానుండును. కాని, గోరాకిప్పుడు నందునిమరణ మతిదారుణముగను, నసంగతముగను నసంభ

గను దోఁచెను—అతఁడు ప్రతివస్తువును జీవకళతోఁ జూచుచుండును. ఇంతమంది జీవించియున్నారు కాని యాతనివంటి ప్రియదర్శి యెక్కఁడనున్నాఁడు!

అతఁడు ధనుర్వాతముచే మరణించెనని తెలియవచ్చెను. నందునితండ్రి డాక్టరు కొఱకుఁ బ్రయత్నించెను గాని నందుని తల్లిమాత్రము తనబిడ్డకు భూతము పట్టినదని చెప్పి డాక్టరు వలదని బలవంతముగ నడ్డగించెను. భూతవైద్యుఁడు రాత్రియంతయు నాతని శరీరమున రక్షలు వైచెను; కొట్టెను; మంత్రములు చదివెను. జబ్బు హెచ్చుచేసెను! ఆసమయమునందే నందుడుఁ గోరాను బిలువవలయునని బలవంతము చేసెను. అతఁడు వచ్చి డాక్టరు వైద్యము చేయించునేమో యనుభయముచేఁ దల్లి సమ్మతింపలేదు. గోరా యీసంగతులన్నియును తెలిసికొనియెను.

అటనుండి తిరిగివచ్చునప్పుడు వినయుఁడు 'ఆహా! ఎంతటి మూఢత్వమున కెంత శాస్తియైనది!" అనియెను.

గోరా:—ఇట్టిమూఢత్వము నొకమూలకుఁ ద్రోసివైచి వెలుపలనున్నచో శాంతి లభించునని నీవనుకొనుచున్నావు కాఁబోలును! కాదు ఈప్రబల మూఢత్వమునకుఁ బ్రబలశిక్ష యయ్యెనని నీవు స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనఁగలిగినను, నీవీవిషయమును నీసన్నిధినుండి యొక్క యాక్షేపోక్తి మాత్రమునఁ ద్రోసివేయఁజాలవు.

మనసునందలి యుత్తేజనముచే గోరాపాదవిక్షేపము క్రమముగా వేగవంతమగుచుండెను. వినయుఁడాతనిమాటకు మాఱుచెప్పక వేగముగా నాతనితో నడచుటకు బ్రయత్నించుచుండెను. గోరా యించుక సేపూరకుండి యాకస్మికముగా "కాదు వినయా! నానందుని జంపివైచిన భూతవైద్యుని దెబ్బ నన్ను బాధించుచున్నది. నాదేశమునంతను బాధించుచున్నది. ఇట్టివిషయములన్నియు స్వల్పములనిగాని, విచ్ఛిన్నఘటనములనిగాని నేనెంతమాత్రము నూహింపఁజాలను" అనియెను.

అప్పుడుగూడ వినయుఁడు నిరుత్తరుఁడై యుండుటచే గోరాగర్జించుచు 'వినయా! ఇప్పటి నీమనములోని యుద్దేశము నేనుగ్రహించితిని! ఇట్టివానికిఁ బ్రతీకారము లేదనియు నున్నను నట్టిది లభించుకాలము చాలదూరమునందున్నదనియు నీ వనుకొనుచున్నావు! నేనట్లనుకొనుటలేదు— అనుకున్నచో జీవింపఁజాలకయే యుందును—నాదేశమున కెట్టి యఘాతమైనను దానికిఁ బ్రతీకారమున్నది. అది యెంతగొప్పదైనను నేనే చేయఁగలను. అది నాకెంతమాత్రము నసాధ్యముకాదు— ఈవిశ్వాసము నాహృదయమున దృఢముగా నుండుటచేతనే నేనీదిగంత వ్యాప్తమగు నింతటి దుఃఖమును, నింతటిదుర్గతిని, నింతటి యవమానమును సహింపఁగలుగుచున్నాను!" అనియెను.

విన:—ఇంత తీవ్రముగా దేశమంతట నాక్రమించుకొనియున్న యీప్రబల దుర్గతి కెదురుగా నిలువఁబడి విశ్వాసమును నిలిపి యుంచుకొను నంతటి సాహసము నాకులేదు.

గోరా:—దుర్గతి చిరస్థాయిదై యుండుననుమాట నేనెన్నటికిని విశ్వసింపఁ జాలను. ఈసమస్త ప్రపంచసంబంధమగు జ్ఞానశక్తియును, ప్రాణశక్తియును దానిని ద్రోసివైచుటకుఁ బ్రయత్నించుచునే యున్నది. వినయా! ఈసంగతి నీకు నేనెన్నిసారులు చెప్పితిని, ఇది యసంభవమని నీవుకలలో నైనను భావింపవలదు! మనదేశము నకు ముక్తిలభించును! ఈమాట మనసునందుంచుకొనియే మనము ప్రతిదినమునను సంసిద్ధులమై యుండవలయును. భారతవర్ష విముక్తికై యెప్పుడో ముందొకప్పుడు మహారణము జరుగఁగలదని మీరందఱును దానిపై నాధారపడి నిశ్చింతులై యున్నారు! నేను చెప్పునదేమనిన, యుద్ధము జరుగుచునే యున్నది! ప్రతినిమిషమును జరుగుచునే యున్నది. ఇట్టి సమయమున మీఅందరును నిశ్చింతులైయుండుటకంటెఁ గాపురుషత్వము మఱియొకటి లేదు.

విన:—గోరా! నీకును మాకును జాలభేదమున్నది! మనదేశమందలి మార్గములందును, ఘట్టములందును బ్రతిదినమును జరుగుచుండుసంఘటనముల నన్నిటిని నీవెప్పటికప్పుడే నూతనదృష్టులతోఁ బరీక్షించుచుందువు. ఇట్టివానినన్నిటిని మేము మా నిశ్వాస ప్రశ్వాసములను మఱచినట్లే మఱచిపోవుచుందుము. వీనియందు మా కాశగాని నిరాశగాని లేదు. ఈవిషయమున మా కానందమును లేదు! దుఃఖమును లేదు. దినములపై దినములు గడచిపోవుచున్నవి. ఈప్రపంచ మధ్యమున మాకెచ్చటను మమ్మునుగూర్చి గాని మాదేశమునుగూర్చిగాని యనుభవము కించిన్మాత్రమును లేదు!

ఆకస్మికముగ గోరాముఖ మెఱ్ఱవడిపోయెను. ఆతని కపాలమునందలి రక్తనాళములు పొంగిపోయెను. ఆతఁడు రెండుచేతులను బిడికిలిబట్టి వీధినడుమ రెండుగుఱ్ఱముల బండివెనుక నేనడచుచు వజ్రగర్జన స్వరముతో వీధిలోనివారందరును భయపడునట్లు "బండినాపుము!" అనికేకవైచెను. లావుపాటి బంగాళీబాబొకఁ డాబండిని నడపుచుండెను. ఆతఁడొకసారి వెనుకకుఁజూచి తనచురుకైన గుఱ్ఱములను జబుకుతో నదలించి యొక్కనిమిషములో నదృశ్యుఁడైపోయెను.

అప్పు డొక ముసల్మానువృద్ధుఁ డొకజంగిడిలో ఫలములు, కూరలు, రొట్టెలు, వెన్న, మొదలగు నాహారపదార్థముల నుంచి తలపైఁబెట్టుకొని యొకదొరగారి వంటసాలవైపునకుఁ బోవుచుండెను. ఆబంగాళీబా బాతనిని దప్పుకొనుమని కేకవైచెను. గాని యావృద్ధుఁడాకేకను వినివినకుండగనే బండియాతని తలపైఁ బడునట్లువచ్చెను. ఆతఁడెట్లో తప్పించుకొని బ్రతికెనుగాని నెత్తిపైనున్న పదార్థములు చెల్లాచెదరై క్రిందఁబడిపోయెను. ఇంతేకాక యాబంగాళీబాబు బండిపైనుండియే యాతనివంకఁ దిరిగిచూచి యావృద్ధుని నోటికివచ్చినట్లుతిట్టి చబుకుతోఁగొట్టెను. అందుచే నాతని మొగము చీరుకొనిపోయెను. పాపమావృద్ధుఁడు "అల్లా"ను స్మరించుచు నిట్టూర్పులు

విడుచుచుఁ బడిపోయినవస్తువులను జంగిడిలోని కెత్తుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. గోరా చటాలున నచ్చటికిఁబోయి యావస్తువుల నేరి యాతని జంగిడిలోనికిఁ జేర్పఁ దొడంగెను. గోరావంటి గొప్పవాఁడట్టిపని చేయుచుండుట కావృద్ధుఁడు సంకుచితుఁడై "బాబూ! మీ రేలకష్టపడియెదరు? ఇఁక నివి యెందులకును బనికిరావు" అనియెను. అవి చెడిపోయినవఁ వని గోరాకుఁ దెలియును. తానాపని చేయుచున్నందులకా వృద్ధుఁడు సిగ్గుపడుచుండెననియు నెఱుంగును. సాహాయ్యమను కారణమునఁ జేయుచున్న యీపనిలో నంతవిశేషము లేదనియును నెఱుంగును. కాని యొక పెద్దమనుష్యుఁడా వృద్ధు నవమానింపఁగా మఱియొక పెద్దమనుష్యుఁడా యవమానితునితోఁ దన్ను సమానునిగాఁ జేసికొని ధర్మ సంక్షోభమునందు సామంజస్యమును గల్పించెనని లోకులుగ్రహించుటకై యాతఁడా ప్రయత్నమును జేసెను. కాని యీసంగతిని గ్రహింపఁగలుగుట లోకులకుఁ జాల కష్టము! జంగిడి పూర్తియయ్యెను. గోరా యాముసల్మానునిం గాంచి 'నీకు జాలనష్టము కలిగినది. నీవు దీనిని భరింపజాలవు రమ్ము! మాయింటియొద్ద నీకు వీనిమూల్య మంతయు నిచ్చివైచెదను. కాని నిన్ను బంగాళీబాబు తిట్టినప్పుడు నీ వొక్క మాటయైన నాడక యవమానమును సహించియుంటివి! అల్లా నిన్నీ విషయమున క్షమింపఁజాలఁడు!" అనియెను.

వృద్ధు:—బాబూ! ఎవ్వఁడు దోషియో, అల్లా వానికి శాస్తి చేయును. నాకేల చేయును?

గోరా:—దోషమును సహించువాఁడు కూడ దోషియే. ఏమనిన—వాఁడు ప్రపంచమునం దొక దోషమును సృష్టించినవాఁడగుచున్నాఁడు. నీకు నామాట బోధపడలేదు. కాని యిప్పుడు తెలిసికొనుము. మంచితనముగ నుండుటయే మతధర్మము కాదు. అట్లుండుటవలన దుష్టులను వర్ధిల్లఁ జేసినట్లగును. మీ మహమ్మదీసంగతిని స్పష్టముగ గ్రహించుటచేతనే యాతఁడు మంచితనమను రూపమునిచ్చి మతమును వ్యాపింపఁ జేయలేదు.

అక్కడకు గోరాయిల్లు దూరమగుటచే వృద్ధుఁడు వినయునింటికిఁ గొనిపోఁబడియెను. గోరా వినయుని ద్వారముకడనొద్ద నిలువఁబడి "సొమ్ము తీయుము!" అనియెను.

విన:—అంత తొందరయేల—కొంచెమాగుము! నేనిచ్చెదను.

అని యాతఁడు తాళమును వెదకుచుండెను. అగపడలేదు— గోరాయిఁక నాఁగక ద్వారపుతలుపును బలవంతముగఁ బట్టిలాగెను. తోడనే దుర్బలమైయున్న బీగము పట్టువదలి తలుపు తెఱవఁబడియెను. అప్పుడు గోరాకు ముందుగా నాపెట్టెలో నొక చిత్రపటము కన్నులఁబడియెను. అది పరేశబాబు కుటుంబ చిత్రపటము! దానిని వినయుఁడు సతీశునివలన సంపాదించియుండెను.

గోరా కొంతసొమ్ము తీసి ముసల్మానునకిచ్చి యాతనిఁ బంపివైచెను. కాని యా చిత్రపటమును గూర్చి యేమియును మాటాడలేదు. ఆతఁడట్లూర కుండుటంగాంచి విన

యుఁడును మాటాడజాలక పోయెను. తరువాత నొకటిరెండు మాటలు జరిగెను. వినయుఁడు స్వస్థుఁడయ్యెను. అప్పుడు గోరా యాకస్మికముగ లేచి 'నేను పోయెదను' అనియెను.

విన:—ఓహో! నీవొక్కఁడవే పోయెదవా? అమ్మ నన్నుఁగూడ మీయింటికి భోజనమునకుఁ బిలిచినది. కావున నేనుకూడ వచ్చెదను.

ఇరువురును బయలుదేఱిరి. త్రోవలో గోరా యేమియును మాటాడలేదు. ఆ డ్రాయరులోని చిత్రపటమును జూచినతోడనే గోరా యాకస్మికముగాఁ దనజీవితముతో నెట్టిసంపర్కమును లేని యొక మార్గము ననుసరించి వినయునిహృదయమింకను బ్రవహించుచునే యున్నదని స్మరించుకొనియెను. గోరాయట్లు మౌనమును వహించుటకుఁ గారణమును వినయుఁడు గ్రహించెను. కాని దానిని బలవంతముగ భంగించుట కాతఁడు సంశయించెను. గోరా హృదయము పడినచోట నొకవిధమగు నిగూఢసత్యమున్నదని కూడ వినయుఁడు గ్రహింపగలిగెను.

ఇంటియొద్దకుఁ బోవునప్పటికి మహిముఁడు ద్వారమునొద్ద వీధివంకఁ జూచుచు నిలువఁబడియుండెను. అతఁడా మిత్రులిరువురను గాంచి విశేషములేమి? రాత్రి యంతయును మీకునిద్దురయేలేదు. ఇంతసేపటివఱకు నింటికిరాకుండుటచే నేత్రోవలోనైన హాయిగ నిద్రించుచుంటిరేమో యనుకొంటిని. తక్కువపొద్దు పోలేదు! వినయా! పొమ్ము! స్నానమునకుఁ బొమ్ము!' అనియెను.

అట్లు వినయుని స్నానమునకుఁ బంపి మహిముఁడు గోరానుచూచి 'గోరా! నీతో జెప్పిన మాటనుగూర్చి యేమైన నాలోచించితివా! వినయుఁడనాచారి యని సందేహించినచో నీరోజులలోఁదగిన హిందూవరుఁడెక్కడ దొరకును? కేవలము హిందువైన నేమిలాభము? చదువుకొన్నవాఁడు కావలయును, అదియు నిదియును గలిగియున్నచో నాతఁడు కేవలము శాస్త్రసమ్మతుఁడును గాడు—శాస్త్రనిషిద్ధుఁడును గాఁడు మధ్యముఁడై యుండును. నీకొక్క కూతురున్నచో నామతముతో నీవేకీభవించి యుందువు!" అనియెను.

గోరా:—అన్నా! మీరుచెప్పినమాట సత్యమే. వినయుఁడుకూడ నభ్యంతరము చెప్పఁడనుకొందును.

మహి:— ఒక్కమాట వినయునియంగీకార మెవ్వరికిఁ గావలయును? నీయంగీకారమే సర్వప్రధానమైనది! నీవొక్కసారి వినయునితోఁ జెప్పుము! వాకింతకంటె నేమియునక్కఱలేదు. నీమాట ఫలించినను సరియే — ఫలింపకున్నను సరియే —

గోరా:—సరే—అలాగే!

మహిముఁడు తనలో "ఈసారి మిఠాయి దుకాణమున భక్ష్యములకును గొల్లవాని దుకాణమునఁ బాలుపెరుగులకు నుత్తరువు చేయుదును"అని యనుకొనెను.

గోరా తొందరగా వినయునిఁగలసికొని "వినయా! శశిముఖిని నీకుఁ బెండ్లి చేసెదవని దాదా గట్టి పట్టు పట్టి యున్నాఁడు. నీ యభిప్రాయమేమి?" అని ప్రశ్నించెను.

విన:—నీయభిప్రాయమేమో ముందుగాఁ జెప్పుము!

గోరా:—నాకదియేమో చెడ్డగాఁ దోఁచుటలేదు.

విన:—ఇదివఱకు నీవు చెడ్డయనియే చెప్పితివి మనయిరువురిలో నెవ్వరును బెండ్లి చేసికొనఁగూడదనియే నిశ్చయించుకొంటిమి.

గోరా:—ఇప్పుడు సవరించుకొందము. నీవు పెండ్లిచేసికొనుము — నేను జేసికొనను.

విన:—ఒక్కయాత్రయందు పృథక్ఫలమేమి?

గోరా:—పృథక్ఫల మగునను భయముచేతనే నేనిట్లేర్పఱచితిని. పరమేశ్వరుఁడొక్కొక్క మానవుని విశేషభారగ్రస్తునిగను, నొక్కొక్కని సహజముగనే భారవిహీనునిగను గల్పించుచుండును. ఈయిరువురును సమానముగా నుండవలసివచ్చినచో నిందొకఁడు బహిరాడంబరమును దనపైఁ బెట్టుకొనవలసియుండును. నీవు వివాహభారమును వహించినచో నప్పుడు నీకును నాకును సమానత్వము గలుగును.

వినయుఁడు నవ్వుచు "నీవు చెప్పినకారణములనుబట్టి నావైపుననే బరువుండవలయును!" అనియెను.

గోరా:—ఈభారమును సహించుటకు నీకభ్యంతరమున్నదా?

విన:—తూనిక సమానమగుటకుఁ జేతికి దొరకిన దేదైనను సరిపడును. అది రాయైననేమి? ఇటుకయైననేమి? ఏమైనను సరియే—

గోరా యీవివాహమునుగూర్చి యింతయుత్సాహముతోఁ జెప్పుటకుఁ గారణము వినయుఁడు గ్రహింపకపోలేదు. పరేశబాబు నింటిలోనివారి నెవ్వరనైనఁ దాను పెండ్లియాడుదునని గోరా యనుమానించుచుండెనని తెలిసికొని వినయుఁడు నవ్వుకొనియెను. మధ్యాహ్న భోజనానంతరమున రాత్రినిద్రను దీర్చుకొనుట మూలముననే పగలుగడచిపోయెను. ఆపగలువారి కెట్టిసంభాషణమును లేకపోయెను. సంధ్యాంధకార చ్ఛాయలు జగద్రంగమునఁ దెరవైచినప్పుడు—ఆమిత్రులయిరువురి హృదయములలోనను దెర దిగిపోయినప్పుడు—మేడమీఁద వినయుఁడాకాశమువంకఁ జూచుచు "గోరా! చూడుము! నేనొక్కమాట చెప్పుచున్నాను. మన స్వదేశప్రేమయందొక విధమగు గొప్పయసంపూర్ణత్వ మున్నట్లు నాకుఁ దోఁచుచున్నది! మనము మన భారతవర్షమును సగముగాఁ జేసి చూచుచున్నాము!" అనియెను.

గోరా:—ఎట్లు చూచుచున్నాము?

విన:— మన మీ భారతవర్షము కేవలము పురుషులదని మాత్రమే చూచుచున్నాము. స్త్రీలది యెంతమాత్రమును గాదనియే—

గోరా:—నీవు లోపలను, వెలుపలను, జలములను, స్థలములను, శూన్యములను, ఆహారములందును, నామోదములందును, కార్యములందును, సర్వస్థలములను, స్త్రీలను గూర్చి యింగ్లీషువారివలెఁ జూడఁదలఁచుచున్నావు. పురుషులకంటె స్త్రీలనే యధికముగఁ జూడవలయునని నీయుద్దేశము; దానియందు మాత్రము దృష్టిసామంజస్యమునకు నష్టము కలుగలేదా?

విన:—కాదు కాదు. నీవీవిధముగా నామాటలను ద్రోసివేయవలదు. ఇంగ్లీషువారివలెఁ జూడవలయునని యెవ్వరుచెప్పిరి? మనదేశమునందలి స్త్రీ భాగమునుగూర్చి మనమంతగాఁదగురీతి నాలోచించుటలేదని చెప్పితిని. నీమాట చెప్పుచున్నాను—నీవొక్క నిమిషములోనైనను స్త్రీలనుగురించి యాలోచించుటలేదు. ఈప్రపంచము స్త్రీహీనమైనట్లుగనే నీవు భావించుచుందువు. ఇట్టి జ్ఞానమెన్నటికిని సత్యజ్ఞానము కానేరదు.

గోరా:—నేను మాయమ్మను జూచినప్పుడు ఆమెను భావించినప్పుడు—ఈదేశమునందలి సమస్త స్త్రీల వాస్థానమునందే చూచి తెలిసికొనుచుందును.

విన:—ఇవి మఱపించుటకుఁ జక్కఁగాఁ గూర్చినమాటలేకాని వేఱుకావు. ఇంటిపనులలో నింటిలోని యాత్మీయస్త్రీలతోఁ బరిచయమున్నంతమాత్రమున నది స్త్రీజాతియందంతటను సత్యపరిచయము మాత్రము కాదు. ఇంగ్లీషుమతము ననుసరించి మాటాడినచో నీవు మండిపడియెదవు. నేనట్లు చెప్పఁదలఁచుకొనను లేదు. మన స్త్రీలెంతవఱకేవిధముగా సమాజమునఁ బ్రకాశితలై యున్నచో వారిమర్యాదకు భంగముకలుగకుండనుండునో నేను చెప్పఁజాలను. కాని వారిని బ్రచ్ఛన్నలంజేసి యుంచుటచే మనదేశస్థులందఱు నర్ధసత్యజ్ఞానులై యున్నారనియు, వారిహృదయములయందుఁ బూర్ణప్రేమయుఁ బూర్ణశక్తియు మాత్రము ప్రకటితమగుట లేదనియు నేను చెప్పగలను.

గోరా:—వినయా! పగలు, రాత్రి, యనునవి దినమునకు రెండుభాగములు. అట్లే పురుషులు స్త్రీలును సమాజమునకు రెండుభాగములు. సమాజస్వభావము ననుసరించి స్త్రీలు రాత్రింబోలి ప్రచ్ఛన్నలు. వారిసమస్త కార్యములును నిగూఢములు, నిభృతములు అస్వాభావిక సమాజమునందు బలవంతముగ రాత్రి పగలు చేయఁబడుచుండును. అందు దీపప్రకాశములచే రాత్రియంతయును నృత్యగానములచేఁ గడచిపోవుచుండును. అంతమాత్రమున నేమిలాభము? రాత్రిసంబంధములగు స్వాభావనిభృతకార్యముల కన్నిటికిని నష్టముకలుగును. క్లాంతి యతిశయించుచుండును. క్షతిపూరణముగాక యుండును—మానవుడున్మత్తుఁడై పోవును. మనము మన స్త్రీలను బహిరంగకర్మక్షేత్ర

మునకుఁ దెచ్చినచోఁ వారి నిగూఢకార్యవ్యవస్థ యంతయును జెడిపోవును. అందువలన సమాజస్వాస్థ్యమునకును శాంతికిని భంగము కలుగును. సమాజమునందొక విధమగు మత్తత ప్రవేశించును. ఆమత్తతయే శక్తి యనుభ్రాంతి కలుగును. కాని యాశక్తియే వినాశనమును గలిగించును. సమాజశక్తి యొకభాగము పురుషుఁడు; రెండవభాగము స్త్రీ— పురుషుఁడు వ్యక్తుఁడు. వ్యక్తుడన్నంతమాత్రముననే ప్రధానుఁడు కాఁడు. స్త్రీయవ్యక్త; ఈయవ్యక్త శక్తిని వ్యక్తగాఁజేయదలంచినచో సమస్త మూలధనమును వ్యయపఱచిసమాజమును దారిద్ర్యమున ముంచివైచినట్లగును. అందుచేతనే పురుషులందరును యజ్ఞక్షేత్రముననిలిచి, స్త్రీలందరును భాండారములయందు నిలిచియున్నచో నప్పుడు స్త్రీ లదృశ్యలైయున్నను యజ్ఞము సర్వసంపన్నమగునని చెప్పుచున్నాను. సమస్త శక్తి నొక్కసారిగా నొక్కవైపున నొక్కచోట నొక్కరీతిగా నుపయోగించువాడున్మత్తుఁడే కాని వేఱుకాదు!

విన:—గోరా! నేను నీమాటకుఁ బ్రతివాదము చేయఁదలచుకొనలేదు. కాని నేను చెప్పినమాటకు నీవును సరిగాఁ బ్రతివాదము చేయుటలేదు! ప్రధానాంశము.

గోరా:—వినయా! దీనినిగుఱించి యెంత మాటాడినను వాదము ముగియదు. స్త్రీలవిషయమున నీవు యోచించుచున్నంతబాగుగా నేనుయోచించుట లేదని యంగీకరించుచున్నాను. నీకావిషయమున ననుభవమున్నది. నాకాయనుభవము గూర్చిన ప్రయత్న మెప్పుడును సఫలముకాలేదు. అందుచే నీసంబంధమున నాకభిప్రాయభేదము కలుగుచున్నది. ఇంతవఱకు నేనంగీకరించుట చాలునా?

గోరా యీప్రసంగమును దాఁటివైచెను. కాని బీజమునువిడచివైచినను నదియొక ప్రదేశమునందుఁ బడి యనుకూలసమయమున నంకురించుట కభ్యంతరముండదు. గోరా యింతవఱకుఁ దనజీవితక్షేత్రమున స్త్రీలను దూరముచేసియేయుంచెను. అట్లుచేయుట యభావమని ని లోపమనిగాని యాతఁడు కలలోనైనను భావింపలేదు. ఇప్పుడు వినయుని యవస్థగాంచుటచే లోకమున స్త్రీలకుఁగూడ విశేషశక్తియును బ్రభావమును గలవని గోరాకు గోచరించెను. కాని ‘వారిస్థాన మెక్కడ, వారిప్రయోజన మేమి” అను విషయములఁగూర్చి యాతఁడింకను స్థిరపరచుకొనజాలకుండెను. అందుచేతనే వినయునితో నీవిషయమున వాదించుట యాతనికి బాగుగ లేకపోయెను. వినయుని యభిప్రాయము నంగీకరించుటకుఁగాని త్యజించుటకుఁగాని గోరాశక్తుఁడు కాకపోయెను కావుననే యాతఁడావాదమును వదలుకొనియెను!

వినయుఁడు రాత్రి యింటికిఁబోవుచున్నప్పు డానందమయి యాతనిం బిలిచి “వినయా! శశిముఖిని నీవు పెండ్లియాడు సంగతినిశ్చయమైనదా?’’ అని ప్రశ్నించెను.

వినయుఁడు సిగ్గుతో నవ్వుచు ‘అమ్మా! స్థిరపడినది. ఈశుభకార్యమునకు గోరాయే సంధానకర్తయైనాఁడు’’ అనియెను.

ఆనం:—శశిముఖి మంచిబిడ్డ—కాని బాబూ! నీవు చిన్నతనపుఁబనిచేయవలదు. నీహృదయము నేనెఱుఁగుదును! కొంచెము మోమోట పెట్టుచున్నారని యెంచి తొందరపడి పనిచేయకుము. ఆలోచించుకొనుటకు నీకుఁగావలసినంత సమయమున్నది. నీవైనను బాలుఁడవు కావుగదా! ఇంతగొప్పకార్యము నశ్రద్ధగాఁ జేయఁగూడదు!

అని బోధించుచు నాతనివీపుపై దువ్వుచుండెను. వినయుఁడేమియు మాటాడక మెల్లమెల్లగా వెడలిపోయెను.

౧౮

వినయుఁడానందమయి మాటలను భావించుకొనుచు నింటికిఁబోయెను. ఆనందమయి చెప్పిన యేమాటయును వినయుఁడింతవఱ కెన్నఁడు నుపేక్షించి యుండలేదు. ఆరాత్రియాతనిహృదయము నందొక భావము ముద్రింపఁబడియెను.

మఱునాఁటి యుదయమున లేచునప్పటి కాతని కొకవిధమగు బంధమునుండి విడివడినట్టుగా ననుభవమునఁదోఁచెను. విశేషమూల్యము నొసంగి గోరా స్నేహఋణమును దీర్పఁగలిగితినని యనుకొనియెను. వినయుఁడొకవైపున శశిముఖినిఁ బెండ్లియాడి జీవితవ్యాప్తమగు నొక బంధమును గల్పించుకొనుట కంగీకరించి మఱియొకవైపున నింకొక బంధమును వదల్చుకొనుటకు బాధ్యుఁడై యుండెను. వినయుఁడు బ్రాహ్మ వివాహము చేసికొనుటకు లుబ్ధుఁడైయుండెనని గోరాయనుమానించి యామిథ్యాసంచయమునకు శశిముఖి వివాహమును జామీనుఁజేసి నిశ్చింతుఁడై యుండెను. అటు తరువాత వినయుఁడు నిస్సంశయముగాఁ బరేశబాబునింటికి రాకపోకలు సాగించుట కారంభించెను.

వినయుఁడెంత చనవుగలచోటనైనను నాత్మీయునివలె సంచరించు స్వభావము కలవాఁడు కాడు. కాని గోరావిషయమున సంశయము దూరమైనతోడనే యాతఁడు క్రమముగాఁ బరేశునియింటివారందఱికిని జిరకాలబంధునివలె నైపోయెను. సుచరిత హృదయము వినయునిపై నించుక వ్రాలి యున్నదని భావించి మొట్టమొదటఁ గొంతకాలము వఱకును లలితహృదయము వినయునిపై గత్తిని దూయుచుండెను. కాని సుచరిత భావమంతగా నాతని యెడలఁ బక్షపాతము వహింపలేదని లలితయిప్పుడు గ్రహించెను. అందుచే నిప్పుడామె హృదయమునందలి విద్రోహము దూరమయ్యెను. వినయబాబు చాలమంచివాఁడని చెప్పుటకు లలితహృదయమున కిప్పుడెట్టి కష్టమును లేకుండఁబోయెను.

పానూబాబుకూడ నింతవఱకును వినయునియెడల విముఖుఁడై యుండెను. ఆతఁడుకూడ నిప్పుడు వినయుడు పెద్దమనుష్యుఁడే యని యంగీకరించుచుండెను. ఆతఁడు గోరా మంచివాఁడు కాఁడని చెప్పుట చేతనే వినయుఁడు మంచివాఁడను భావమును

సూచించుచుండెను. వినయుఁ డెప్పుడును పానూబాబుతో వాదము పెట్టుకొనుట లేదు. అట్టివాదము జరుగకుండుటకే సుచరిత ప్రయత్నించుచుండెను! అందుచేతనే టీటేబిలు నొద్ద వినయుడు శాంతిభంగము చేయకుండ నుండెను.

కాని పానూబాబు లేనప్పుడు సుచరిత వినయునితో నాతనిమతవిషయమును గూర్చి మాటలాడుచుండెను. ఇంతటివిద్యాధికులగు గోరాయును వినయుఁడునుగూడఁ బ్రాచీన దురాచారముల నేల మన్నించుచుండిరో తెలిసికొనవలయు ననుకుతూహల మామెకు వర్ధిల్లుచుండెను. ఇట్టిమతము నవలంబించియున్న గోరాను గాని, వినయుని గాని యామె స్వయముగా నెఱుఁగకయే యున్నచో సుచరిత రెండవమాట వినకుండ వారిని గర్హించియే యుండును. కాని గోరాను జూచినప్పటినుండియు నామె యాతని నంతగా నగౌరవించి మనసులోనుండి త్రోసివేయఁజాలకుండెను. అందుచేతనే యామె గోరా మతమును, జీవితమును సంపూర్ణముగఁ దెలిసికొనుటకై ప్రశ్నలపైఁ బ్రశ్నలను వైచి వినయు నడుగుచుండెను. అన్ని మతములను గూర్చియుఁ దెలిసికొనుటయే సుచరిత బుద్ధిమతి యగుట కుపాయమని పరేశబాబు నిశ్చయించుకొనియుండెను. అందుచేతనే నాతఁ డెన్నఁడు నావాదమున కభ్యంతరమును గల్పింపడయ్యెను.

ఒకనాఁడు సుచరిత వినయునింగాంచి "గౌరమోహనుఁడు నిజముగానే జాతి భేదమును గౌరవించుచుండెనా? కాక దేశాభిమానముచే నట్లు చెప్పుచుండునా?" అని ప్రశ్నించెను.

విన:—సోపానపరంపర యొకదానికంటె నొకటి మీఁదై విభాగింపఁబడవలయు నని నీవంగీకరింతువా?

సుచ:—అట్లున్నచోఁ గ్రిందినుండి మీఁదికెక్కుట కనుకూలముగా నుండునని యంగీకరింతును. లేకున్నచో దానిప్రయోజనమే లేదు. సమానప్రదేశమున సమానముగ నున్న మెట్లతోఁ బ్రయోజనమేమున్నది?

విన:—మన సమాజముకూడ నట్టి సోపానపరంపరయే. క్రిందినుండిమీఁది కెక్కుటయే దానియుద్దేశము! ఆదిమానవ జీవితమున కొకవిధమగు పరిణామమును గల్పించు చుండును! సమాజమే—ప్రపంచమే పరిణామశీలమైనదని చెప్పఁజూచినచో నిఁక నెట్టివిభాగ వ్యవస్థతోడను నిమిత్తము లేదు. కాని యట్లయినచో యైరోపీయ సమాజములవలె నొకదాని నొకటి మించవలయునను నుద్దేశము ప్రబలి నిరంతరమును బోరాటములు జరుగుచునే యుండును.

సుచ:—మీమాట నాకు స్పష్టముగా బోధపడుటలేదు! ఏయుద్దేశముచే సమాజమున వర్ణవిభాగము కల్పింపఁబడెనో యాయుద్దేశము సఫలమైనట్లు మీరు నిరూపింపఁగలరా?

విన:— ఈప్రపంచమున సఫలతాస్వరూపమును నిరూపింపఁ గలుగుట యసాధ్యకార్యము! భారతవర్షము సామాజిక ప్రశ్నకు జాతిభేదమను నుత్తరము నిచ్చియున్నది. ఆయుత్తర మింకను విస్మృతముగాలేదు—ఇప్పటికి నాప్రత్యుత్తరము భూమ్యంతరాళములఁ బ్రతిధ్వనించుచునే యున్నది యూరపుఖండమింకను సమాజ ప్రశ్న కింతకంటె మంచియుత్తర మేదియు నిచ్చియుండలేదు. అచ్చటఁ గేవలము గందరగోళమును బోరాటమును మాత్రమే జరుగుచున్నవి. కాని, భారతవర్ష సంబంధమగు నీప్రత్యుత్తరమింకను సాఫల్యముకొఱకుఁ బ్రతీక్షించుచునే యున్నది.

సుచరిత సంకోచముతో 'మీరుకోపపడవలదు. సత్యముచెప్పుఁడు! ఇవి యన్నియును గౌరమోహనునిమాటలకుఁ బ్రతిధ్వనులేనా? కాక మీరు సంపూర్ణముగ విశ్వసించియే చెప్పుచున్నారా?" అనిప్రశ్నించెను.

వినయుఁడు నవ్వుచు 'నేను సత్యమునే చెప్పుచున్నాను. గోరావలెనే విశ్వసింపవలయునను బలవంతము నాకులేదు. సమాజమునందు జాతిభేదవిషయమునఁ గానవచ్చు వికృతులను జూచినప్పుడు నాసంశయముల నాతనికిఁ దెలుపుచునే యుందును. కాని యప్పు డాతఁడు గొప్పవస్తువునందలి ప్రత్యేకస్వల్పభాగమునుబట్టి పరీక్షించినచో సందేహములు కలుగుననియు, విఱిగిన కొమ్మనుబట్టిగాని, రాలినయాకును బట్టిగాని వృక్షసంబంధమగు చరమపరిణామమును నిశ్చయింపఁరాదనియు, వనస్పతినే పరీక్షించి దానిమంచిచెడ్డల నెఱుంగుటకుఁ బ్రయత్నింపవలయు ననియు బోధించుచుండును.

సుచ:— ఆకులను, కొమ్మలనుబట్టి నిర్ణయింపరాదుగాని ఫలమునుబట్టి నిర్ణయింపవచ్చును. జాతిభేదఫలము మనదేశమున కెంతవఱ కుపకరించినది?

విన:— నీవిప్పుడు చెప్పినది యవస్థాఫలముకాని, కేవలమును జాతిభేదఫలము కాదు. కదలినదంతముతో నమలినచో మనకు బాధగానుండును. అది దంతములతప్పుగాదు—కదలినదంతముతప్పు. నానాకారణములచే మనలో వికారమును దౌర్బల్యమును గలుగుచుండును. అంతమాత్రమున భారతవర్షాభిప్రాయమే వికృతమైనదిగా మనము భావింపఁగూడదు. గోరా యిందుకొఱకే తఱచుగా 'స్వస్థుఁడవై యుండుము.— సబలుఁడవై యుండుము!' అనిబోధించుచుండును!

సుచ:— మంచిది. అట్లయినచో బ్రాహ్మణులు నరదేవతలని మీరంగీకరింతురా?

విన:— ఈపృథ్వియందలి గౌరవములన్నియును జాలవఱకు మనముకల్పించుకొన్నవే— బ్రాహ్మణుని యథార్థ బ్రాహ్మణునిగాఁ జేయఁగలిగినచో నది సమాజమునకు సామాన్యలాభ మనుకొంటివా? మనము నరదేవతలనే కోరుకొనుచున్నాము. మనము బుద్ధిపూర్వకముగా యథార్థముగా సమస్తాంతఃకరణములతోడను వాంఛించినచో నరదేవతలను బడయఁగలుగుదుము! అట్లుకాక మూఢులమై ప్రవర్తించినచో సమస్త

దుష్కర్మములను జేయుచు మనశిరంబులపైఁ బాదధూళిని బ్రసాదించు మూలముననే జీవితమును గడుపుకొనుచుండు నరదేవతను వర్ధిల్లఁజేసినవార మగుదుము.

సుచ:— మీరుచెప్పిన యిట్టి నరదేవతలెచ్చటనైన నున్నారా?

విన:—ఉన్నారు! బీజములందు వృక్షములిమిడియున్నట్లే యున్నారు. భారత వర్షసంబంధమగు నాంతరంగికాభిప్రాయమిట్టి ప్రయోజనమధ్యముననే యున్నది. ఇతరదేశములన్నియును విల్లింగ్టన్ వంటి సేనాపతులను, న్యూటన్ వంటి వైజ్ఞానికులను రాత్‌చైల్డువంటి లక్షాధికారులను గోరుకొనుచుండును—కాని, మనదేశ మెప్పుడును బ్రాహ్మణులనే కోరుకొను చుండును. ఎవ్వఁడుభయంకరుఁడు కాకుండునో, యెవ్వఁడు లోభమును నిరసించుచుండునో, యెవ్వఁడు దుఃఖమును జయించునో, యెవ్వఁడభావమును లక్ష్యముచేయకుండునో, యెవఁడు పరబ్రహ్మమునఁ జిత్తమును నిలిపి యుండునో యాతఁడే బ్రాహ్మణుఁడు! గభీరుఁడును, శాంతుఁడును, ముక్తుఁడు నగు నట్టి బ్రాహ్మణునే భారతవర్షము వాంఛించుచున్నది. అట్టి యదార్థ బ్రాహ్మణుని బొందగలిగి నప్పుడే భారతవర్షమునకు స్వాతంత్ర్యము లభింపగలదు! మనము రాజు నెదుటఁదల వంచి యుండియు నత్యాచారము లనియెడు బంధనములలో మెడలు దూర్చుచుండుట లేదా? కేవలమును మనము మనభయములకు వినతులము; మనలోభములకు వివశులము! మనమూఢత్వములకు దాసానుదాసులము! బ్రాహ్మణులను దపస్సు చేయనిమ్ము; వారే భయమునుండియు లోభమునుండియు మూఢత్వమునుండియు మనల నుద్ధరించెదరు గాక! మనము వారినుండి యుద్ధమును గోరవలదు! వాణిజ్యమును గోరవలదు! మఱి యెట్టి బ్రయోజనమును గోరవలదు!

ఇంతవరకు నూరక వినుచున్న పరేశబాబప్పుడు మృదులస్వరముతో "భారత వర్షమన నేమో నేనెఱుఁగుదునని చెప్పజాలను; మఱియు దాని వాంఛిత మేమో, యది యెప్పుడు సిద్ధించునో కూడ నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁజాలను. కాని జరిగిపోయిన దినమెప్పటికైనఁ దిరిగివచ్చునా? వర్తమానమున సంభవమగు దానినే మనము సాధింప వలయును కాని యతీత విషయములకై చేతులుచాచుచు వృథాకాలహరణము చేయుంట వలన నేమిప్రయోజనము?" అనియెను.

విన:—నేనును మీరూహించినట్లే యూహించి చాలసారులు గోరాతోఁజెప్పి యుంటిని. అప్పుడు గోరా 'అతీత మతీతమని త్రోసివైచి కూర్చున్నంతమాత్రముననది యతీతమగునా? ఏసత్యమునుగూడ నెన్నటికిని నతీతము కాఁజాలదు!'' అని చెప్పు చుండును!

సుచ:—ఇప్పుడుమీరు చెప్పిన యీపద్ధతులు సాధారణజనుల కలవియగునట్లు లేవు. అందుచే మీమతము దేశమునంతటను వర్తింపదేమోయని సంశయము కలుగు చున్నది.

విన:— మేము పరమహిందువులమని యభిమానముతోఁ జెప్పుకొనుచుండు దేశీయులందఱును హిందూబంధువులేయని గోరా యెన్నఁడు నంగీకరింపఁడు. ఆతఁడు హిందూధర్మము నంతరంగములనుండియే బాగుఁగ పరీక్షించుచుండును. ఆతఁడెన్నఁడును హిందూమతము సుఖప్రాణియని తలంచియుండలేదు. అది యెప్పుడు నేవియో కొన్ని యాకస్మిక సంపర్కములచేఁ గృశించుచుఁ నకారణాఘాతములచే బాధపడుచు నుండునని యాతని యుద్దేశము!

సుచ:— కాని యాతఁడీ యాకస్మిక సంపర్కముల విషయమునఁ జాలవఱకు సావధానుఁడై యుండుననియే తోఁచుచున్నది.

విన:—ఆతని సావధానత యత్యద్భుతమైనది.! ప్రశ్నించినంతమాత్రమున నాతఁడు ఇతరమతసంపర్కములచే జాతి పోవుననియు, నితరమతభోజనముచేఁ బాపము కలుగుననియు, నివి యన్నియు, నభ్రాంతసత్యములనియు, వీనినన్నిటిని నేనంగీకరింతుననియుఁ జెప్పుచుండును. కాని యివియన్నియు నుద్రేకపూరితములగు మాటలని నా యభిప్రాయము. ఆతఁడీసంగతుల నందరియెదుటను బిగ్గరగా జెప్పుచుండును. సాధారణజనుల కెక్కడ మతగౌరవమునందశ్రద్ధ కలుగునో యనియు, నితరమతస్తుల వలన దనకెక్కడ నపజయము కలుగునో యనియు నాతఁడెల్లప్పుడును హిందూమతమందలి సామాన్యవిషయములను గూడఁ ద్రోసివేయక గౌరవించుచు జాగరూకుఁడైయుండెను. నాయొద్దఁగూడఁ దనశైథిల్యమును బ్రకటింపకుండ జాగ్రత్తగా మెలఁగుచుండును.

పరే:— బ్రహ్మసమాజమునందుఁగూడ నిట్టివారు చాలమందియున్నారు. వారు హిందూపద్ధతులన్నిటి ననాలోచితముగఁ బరిహరించుచుందురు. కాని వారు తమ మతమునందలి కుసంస్కారములనుగూడ నంగీకరించుదురని యితర్లు ననుకొనునట్లుగాఁ బ్రవర్తించుచుందురు. ఈప్రపంచమునం దిట్టివారి ప్రవర్తనములు సహజములుగా నుండవు. ఊరక నటన మాత్రముననే గందరగోళము చేయుచుందురు. వారు సత్యమును దుర్బలమైన దానినిగా భావింతురు. సత్యమును కౌశలముచేతను బలవంతముచేతను రక్షించుటయే వారి కర్తవ్యవిషయము. 'సత్యము నాపై నాధారపడి యున్నది. నేను సత్యముపై నాధారపడియుండలేదు." ఇదియే వారి ప్రధానసూత్రము. నేనెప్పుడును పరమేశ్వరుని కభిముఖుఁడనై బ్రాహ్మసమాజమునందైనను సరియే, హైందవ చండీమండపమునందైనను సరియే, సర్వస్థలములయందును, సత్యమునకు సర్వదా వినతుఁడనై స్వభావముగ విద్రోహరహితముగ సాష్టాంగప్రణామము చేయుదును— బహిర్గతములగు నెట్టి యాటంకములను నన్నడ్డగింపజాలవు.

అనిచెప్పి పరేశబాబు తనహృదయమును హృదయాంతరమున సమాధానము చేసి యట్లు క్షణకాల స్తబ్ధుఁడైయుండెను. ఇంతసేపటివఱకును జరిగినమాటలపై నిప్పటి పరేశునిమాట లొకవిధమగు మధురస్వరముతోఁ గలసియుండెను. అది కేవలము మాటలలోని మధురస్వరమే కాదు—పరేశబాబు జీవితమునందలి గంభీర ప్రశాంత సంబంధమగు మధురస్వరము! అప్పుడు లలితా సుచరితల వదనకమలములం దానంద భక్తి తేజము ప్రకాశితమయ్యెను. వినయుఁడు మౌనముతో నుండెను. గోరాయందుఁ బ్రచండ నిరోధభావ మున్నదనియు మతోద్ధారకులకు మనోవాక్కర్మములయందు సహజ సరళశాంతభావము ఉండవలయుననియు, గోరాకట్లు లేవనియు వినయుఁడెఱిఁగియే యుండెను. ఇప్పటి పరేశునిమాటలను విని వినయుఁడాసంగతి మఱియును స్పష్టముగా గ్రహించెను.

ఆరాత్రి సుచరిత పరుండి యుండఁగా లలితవచ్చి మంచముపై నొకపార్శ్వమున గూరుచుండెను. అప్పుడు లలితమనసులో నేదియో యుద్దేశమున్నదని సుచరిత గ్రహించెను. అది వినయుని సంబంధమై యుండునని కూడ ననుకొనియెను. అందుచేతనే సుచరిత తానే మాటలాడుట కారంభించి "లలితా! వినయుఁడు చాలమంచివాఁడు సుమా!" అనియెను.

లలి:—ఆతఁడెప్పుడును గోరామాటలనే చెప్పుచుండుటచే నీకు మంచివాఁడు కానేమి?

ఈ మాటలలోని భావమునుమాత్రము సుచరిత గ్రహింపలేదు. అందుచే నామె సరళభావముతో "ఆమాట నిజమే! ఆతఁడు గోరా మాటలుచెప్పుచుండఁగా వినుట నాకుఁ బరమానందముగా నుండును. నిజముగా గోరాను జూచినట్లే యుండును." అనియెను.

లలి:—నాకంతయానందముగా నుండదు—కోపముగా నుండును.

సుచ:—(ఆశ్చర్యముతో) ఏమి?

లలి:—గోరా, గోరా, యని రేయంబవలు గోరామాటలే! వినయునిమిత్రుఁడగు గోరా గొప్పవాఁడే యగుఁగాక! వినయుఁడు కూడ మనుష్యుఁడేనా?

సుచరిత నవ్వుచు "ఏమీ? నీకీ సంశయమేల కలిగినది?" అనియెను.

లలి:—ఆతని మిత్రుఁడు వినయునిఁ దనప్రత్యేకత్వమును బ్రకటించుకొనజాలనంతటి యసమర్థునిగాఁ జేసివైచినాఁడు! గాజుపురుగు బొద్దింకను బట్టుకొన్నట్లున్నది! ఈస్థితిలో నాకు గాజుపురుగునందును గోపమే; బొద్దింకయందు నగౌరవమే!

లలిత మాటలయందలి తీవ్రత్వమును గాంచి సుచరితయేమియు మాటాడక నవ్వుచుండెను. అప్పుడు లలిత "సుచరితా! నీవు నవ్వుచున్నావు! గోరా వినయునిఁ బోలిన స్నేహితుఁడైన నాకర్షించి యసమర్థురాలిగాఁ జేయదలంచినచో నేనెంతమాత్రమును సహింపఁజాలను. లోకు లేమనుకొన్న నేమి? నీవుమాత్రము నన్నట్లాకర్షించి యాచ్ఛ

న్ను రాలిగాఁ జేయలేదు. నీస్వభావముగూడ నట్టిదిగాదు. అందుచేతనే నేను నిన్నుఁ బ్రేమించుచున్నాను. నీవు తండ్రిగారియొద్దనుండి యీ యుపదేశమును బడయఁగలిగితివి. ఆయన ప్రకృతుల ననుసరించి స్థానములను నిర్ణయించుచుండును" అనియెను.

ఈకుటుంబమునందు లలితయు, సుచరితయు మాత్రమే పరేశునకుఁబరమభక్తులై యుండిరి. తండ్రిపేరు విన్నంతమాత్రముననే వారిహృదయములు వికశించిపోవును.

సుచ:—తండ్రిగారితో సమానులెవ్వరున్నారు? కాని వినయబాబు మాత్రమతి నిపుణముగా మాటలాడఁగలఁడు! నీవేమన్నను సరియే.

లలి:—ఆమాటలాతనివి కావు గనుకనే యంతచిత్రముగా నున్నవి. అతఁడు స్వయముగనే మాటలాడినచో నింతకంటె దివ్యముగను సహజముగను నుండును. ఆలోచించి యాలోచించి జ్ఞప్తికిఁదెచ్చుకొని పలికినమాటలు నాకంత బాగుగలేవు. ఆచమత్కారభావణములకంటె స్వభావభాషణములే నాకు బాగుగనుండును.

సుచ:—కోపగింపకుము. సోదరి! గోరామాటలే వినయునకు స్వభాషణము లయిపోయినవి!

లలి:—అట్లేయైనచో నది యెంత యగౌరవము! ఈశ్వరుడు బుద్ధినిచ్చుట యితరులమాటలను వ్యాఖ్యానము చేయుటకా? వాక్కు నిచ్చుట యితరులమాటలను జమత్కరించుటకా? ఇట్టి చమత్కార భావణములతో నాకుఁ బనిలేదు!

సుచ:—కాని వినయుఁడు గోరానంతగాఁ బ్రేమించుచుండెనని యేల భావింపగూడదు. అతనితో నీతనిమనను కలసిపోయినది!

లలి:—(విసుఁగుతో) లేదు! లేదు! లేదు! పూర్తిగాఁగలిసిపోలేదు.! గోరాచెప్పినట్లు మెలంగుట యాతని కభ్యాసమై పోయినది! అది ప్రేమకాదు — దాసత్వము! ఆయిరువురిమతము నొక్కటియే యనికూడ నీవు సాహసించి చెప్పుచున్నావు. ప్రేమ యున్నచో నాతనిమతముతో నేనేకీభవింపకున్నను నాతని గౌరవింపవచ్చును. గుడ్డితనము లేకున్నను నాతనికిఁ దన్నర్పించుకొనవచ్చును. నీవట్లు తలంచుటలేదు. వినయుఁడు గోరాను గౌరవించుచునే యున్నాఁడు. ప్రేమచేతనే—మఱియొక విధముగా గౌరవించుచున్నట్లు నేనంగీకరింపను. ఆసంగతి యాతనిమాటలలోనే స్పష్టపడుచున్నది. సోదరీ! నీవు గ్రహింపలేదా? నిజము చెప్పుము!

సుచరిత లలితయూహించిన ట్లూహింపలేదు. గోరా సంపూర్ణ స్వరూపమును గ్రహించుటయందే యామె వ్యగ్రయై యుండెను. ప్రత్యేకముగ వినయుని స్వభావమును బరీక్షించుటయం దామెకుఁ గుతూహలములేదు. అందుచే సుచరిత లలిత ప్రశ్న కుత్తరము చెప్పక సోదరీ! నీసిద్ధాంతమే నిశ్చయ మనుకొందము! యిప్పుడు నీయుద్దేశ మేమి?" అనియెను.

లలి:—ఆతని మిత్రుని నిర్బంధమునుండి వినయుని విడిపించి స్వాధీనము చేసికొనవలయు నని నాయుద్దేశము!

సుచ:—సోదరీ! అట్లయినచోఁ బ్రయత్నము చేయఁగూడదా?

లలి:—నాప్రయత్నమాత్రమున లాభము లేదు. నీవుకొంచెము తలఁచుకొన్నచో నగును.

వినయుఁడు తనయందనురాగము కలిగియుండెనని నిగూఢముగ నెఱిఁగి యుండియు నవ్వుచు సుచరిత యామాటను నవ్వులాటక్రిందఁ ద్రోసివైచుటకుఁ బ్రయత్నించెను.

లలి:—ఆతఁడు గోరా బంధమునుండి విడివడి నీకనుకూలములగు పద్ధతులనవలంబించి యున్నచో నప్పుడు నేను వినయుని మంచివాఁడందును. ఈతని మత మింకను గోరాతోఁ గలిసిపోలేదు. ఈస్థితిలో మఱియొకఁడెవ్వఁడైన నైనచో నీపాటికి బ్రాహ్మసామాజబాలికలను దిట్టుచు నొక నాటకమును వ్రాసియేయుండును! ఈతఁడింకను శాంతముగనే యుత్సాహముగనే యున్నాఁడు. నిన్ను బ్రేమించుచున్నాఁడు. తండ్రిగారి యెడల భక్తి గలిగియున్నాఁడు. ఆతఁడు గోరావంటివాఁడు కాఁడనుట కిదియే ప్రమాణము. అక్కా! వినయబాబు నెట్లయిన స్వతంత్రునిగాఁ జేసితీరవలయును! అంతటివాఁడు కేవలమును గోరాకుఁ బ్రచారకుఁడై యుండుట నాకసహ్యముగా నున్నది!

ఇంతలో "అక్కా! అక్కా!" అనిపిలుచుచు సతీశుఁ డాగదిలోనికి వచ్చెను. వినయుఁడాతని సర్కసులోనికిఁ దీసికొనిపోయెను. సతీశునకు సర్కసు చూచుట యిదియే మొదటిసారి. అందుచే వాఁడు చాలరాత్రియైనను నుత్సాహముతో సర్కసునుగూర్చి వర్ణించుచు 'అక్కా! వినయబాబును పరుండుట కిక్కడకే తీసికొనిరావలయునని ప్రయత్నించితిని గాని రేపు మరల వచ్చెదనని చెప్పి తనయింటికిఁ బోయినాఁడు! అక్కా! నిన్నుఁగూడ నొక్కసారి సర్కసులోనికిఁ దీసికొనిపోవలయునని యాతనితోఁ జెప్పితిని!" అనియెను.

లలి:—ఆతఁడేమనియెను?

సతీ:—ఆఁడువాండ్రు పెద్దపులినిజూచి భయపడుదురేమోయని చెప్పినాఁడు! కాని నేనుమాత్రము పులిని జూచిభయపడలేదు!

అని యాతఁడు తనపౌరుషమును బ్రకటించి గర్వముతోఁ గూరుచుండెను.

లలి:—కాదా మఱి? మీవినయబాబు సాహసము తెలిసిపోయినది. సోదరా ఈసారి మేమే యాతని బలవంతముగ సర్కసునకుఁ దీసికొనిపోయెదము.

సతీ:—రేపు పగలే సర్కసుజరుగును.

లలి:—అట్లయినచో బాగుగనున్నది. పగలేపోవుదము!

మఱునాఁడు వినయుఁడు వచ్చినతోడనే లలిత "వినయబాబూ! సమయమునకు వచ్చితిరి! రెండు!" అనియెను.

విన:—ఎక్కడకుఁబోవలెను?

లలి:—సర్కసునకు.

పగటివేళ బహిరంగముగా నాఁడువాండ్రను వెంటఁబెట్టుకొని సర్కసునకుఁ బోవుట! వినయునకేమియుఁ దోఁచకుండఁబోయెను.

లలి:—గోరాబాబునకుఁ దెలిసినచోఁ గోపపడునాయేమి?

లలిత యిట్లు ప్రశ్నించుటకు వినయుఁడదరిపడియెను. లలిత మరల "ఆఁడువాండ్రతోఁగలసి సర్కసునకుఁ బోవుటకు గోరాకిష్టముండునా?" అనియెను.

విన:—నిశ్చయముగా నుండదు.

లలి:—అయిష్టమెట్టిదియో వ్యాఖ్యానముచేసి చెప్పుడు! నేను సోదరి సుచరితను దీసికొని వచ్చెదను. ఆమెకూడ వినును.

ఆమాట పొడిచినట్లున్నను వినయుఁడు నవ్వివైచెను. అప్పుడు లలిత "వినయబాబూ! నవ్వెదరేమి? ఆఁడువాండ్రుపులినిజూచి భయపడెదరని రాత్రిమీరు సతీశునితోఁ జెప్పితిరఁట! మీరుమాత్రమెవ్వరికిని భయపడరు కాబోలు?" అనియెను.

తరువాత వినయుఁడాఁడువాండ్రతోఁగలసి సర్కసునకుఁ బోయెను. గోరాకును దనకును గలసంబంధమును గూర్చి లలితయు నాయింటిలోని స్త్రీలందఱు నెట్టియుద్దేశముతో నుండిరో వారిమాటలనుబట్టి వినయు డూహించుకొనఁదొడంగెను—

మఱియొకప్పుడు వినయుఁడాయింటికి వచ్చినప్పుడు లలిత రిత్తకుతూహలముతో "వినయబాబూ! ఆనాఁటి సర్కసుకథ నంతయును మీరు గోరాబాబునకు నివేదించితిరా?" అనియెను.

ఈ యెత్తిపొడుపుమాట వినయుని చెవులలో గింగురుమనియెను. అతనికర్ణమూలములెఱ్ఱబడిపోయెను. అప్పుడు వినయుఁడు "ఇంకను జెప్పలేదు!" అని యుత్తరమిచ్చెను. ఇంతలో లావణ్యయటకు వచ్చి "వినయబాబూ! ఒక్కసారి వచ్చెదరా? అనియెను.

లలి:—ఎక్కడకు? సర్కసునకా?

లావ:—సరిసరి! ఈవేళ సర్కసెక్కడనున్నది? నారుమాలుపైఁ బెన్సలుతో నందముగా నొకచిత్రమును వ్రాసి పెట్టినచో నేను దానిలోఁ గుట్టుకొందును. వినయబాబు చాల సుందరముగాఁ జిత్రింపఁగలడు!

అనిచెప్పి లావణ్య యాతనిఁ దీసికొనిపోయెను—

౧౬

మఱునాఁటి యుదయమున గోరా వ్రాసికొనుచుండఁగా వినయుఁడాకస్మికముగా వచ్చి యనావశ్యకముగనే "ఒకనాఁడు నేను పరేశబాబు కుమార్తెలను సర్కసులోనికిఁ దీసుకొనిపోయితిని" అనిచెప్పెను.

గోరా వ్రాసికొనుచునే "వింటిని" అనియెను.

వినయుఁడు విస్మితుఁడై "ఎవ్వరుచెప్పిరి?" అనియెను.

గోరా —అవినాశుఁడు—అతఁడుకూడ నాదినమున సర్కసునకుఁ బోయెను" అని మఱియేమియు మాటాడకుండ గోరా వ్రాసుకొనుచుండెను.

గోరాకిదివఱకే యీ సంగతి తెలిసినది. అవినాశుఁడు మరలఁ జెప్పియుండెను. ఈవిషయమున వర్ణనములును వ్యాఖ్యానములును గూడ జరిగియే యుండును. తన పూర్వ సంస్కారమును బట్టి వినయునకిది యంతయును లజ్జాకరముగా నుండెను. ఈ సంగతి యితరుల కెవ్వరికినిఁ దెలియకున్నచో వినయునకు సంతోషముగా నుండును!

రాత్రియంతయును కలలో లలితతో వాక్కలహము చేసినసంగతు లన్నియు వినయునకప్పుడు స్మృతికి వచ్చెను— 'పిల్లవాఁడు తనసంరక్షకునకు భయపడినట్లు వినయుఁడు గోరాకు భయపడుచుండును. ఇట్టి తప్పుత్రోవను బడినచో మనుష్యుడు తనమానవత్వమునే మఱచిపోవును. వినయుఁడును గోరాయును సమానులు. ఇట్టిచో నసమానత్వము నారోపించి గోరాను బూజించుట వినయుని తప్పు! అట్లు పూజచేయించుకొనుట గోరాకును దప్పే వినయుఁడు బాలకుఁడు కాఁడు. గోరా యాతనికి సంరక్షకుఁడు కాఁడు!' ఇదియే లలిత వాదము.

గోరా మాటాడక వ్రాసికొనుచున్న కొలఁదియు వాఁడిబాణములవంటి లలిత మాటలు వినయుని హృదయమునకుఁ దాఁకుచునే యుండెను. ఆశరాఘాతములను వినయుఁడు తప్పించుకొనఁజాలకుండెను. చూచుచుండఁగనే వినయున కొకవిధమగు కోపము కలిగెను. 'సర్కసునకుఁ బోయినంతమాత్రమున నేమి? ఈ నా విషయమును గూర్చి గోరాయెదుటఁ దీవ్రముగా విమర్శించుట కవినాశుఁడెవ్వఁడు? ఆకుఱ్ఱగుమ్మడికాయచేయు విమర్శనములను గోరామాత్ర మేల చెవియొగ్గి వినవలయును? నేనేమి గోరాకు బానిసనా? ఎవ్వరితోఁ గలిసితినో, యెక్కడకుఁ బోయితినో యీ సంగతు లన్నియు నాతనికి నేనేల నివేదింపవలయును? చెప్పకున్నంతమాత్రమున స్నేహమున కేమైన నుపద్రవము కలుగునా?" అని యిట్లాతఁడు భావించుకొనుచుండెను.

వినయునకు సహజముగాఁ దన మనసులోని పిఱికితన మగపడుచున్నది! అందుచేతనే యాతఁడవినాశునియెడలను, గోరాయెడలను నంతగాఁ గోపపడుచుండెను. ఇంతసేపటివఱకును దనతో నొక్కమాటయైన నాడలేదని వినయునకు గోరామీఁదఁగూడఁ గోపము.

కలిగెను. సర్కసునకుఁ బోవుటనుగూర్చి గోరా కఠినముగా నొకటి రెండుమాటలన్నచో మిత్రత్వమునకు సమభావము కనఁబడి వినయునకుఁ గొంచెమూఱటకలిగియే యుండును. కాని గోరా గంభీరముగ నధికారివలెనుండి మౌనముచేతనే వినయు నవమానించెను. అందుచే లలిత వాఁడిబాణములవంటి మాటలు వినయుని హృదయమును మాటిమాటికిని భేధింపఁదొడఁగెను.

ఇంతలో మహిముఁడు హుక్కాతో వచ్చుటికివచ్చి డబ్బీలోని తమలపాకులను గొన్నిటిని వినయునకిచ్చి బాబూ! వినయా! మేమంతయు స్థిరపరచుకొన్నాము. ఇఁక మీపినతండ్రియొద్దనుండి జాబువచ్చినచో నిశ్చింతగా నుందును. నీవాయన కుత్తరము వ్రాసితివా?" అనియెను.

ఇప్పుడీపెండ్లిమాట వినయునకుఁ జిరాకుగానుండెను. ఇందు మహిముని తప్పేమియు లేదని యాతఁడెఱుంగును. మాట యిచ్చుటయు నైపోయినది. కాని, వినయున కది యెంతో దీనత్వముగా దోఁచుచుండెను. ఆనందమయి యాతని నొక విధముగా హెచ్చరించినది! అతనికిఁగూడ నీవివాహ మంతయిష్టముగా లేదు. కాని గందరగోళములో నొక్కనిమిషములో నెట్లు స్థిరపడిపోయినది! గోరా యాతని బలవంతపెట్టెనని చెప్పుటకు వలనుపడదు. వినయుఁడభ్యంతరము చెప్పినప్పుడుగదా గోరా బలవంతపెట్టుట? అట్లు జరుగలేదు! కాని—ఈ కానిమీదనే లలితమాట బల్లెపుఁబోటువలె వినయుని దాఁకెను—అప్పుడెట్టిబలవంతమును లేదు గాని చిరకాలము నుండియున్న ప్రభుత్వమాతని లోఁబరచుకొనియెను. వినయుఁడు ప్రేమచేతను మంచితనముచేతను గోరాయధికారము ననాయాసముగా సహించుట కలవాటుపడియుండెను. అందుచే నాయధికారమే మిత్రత్వము నెత్తికెక్కి కూర్చుండెను! వినయుఁడీ సంగతి యింతవరకు నూహింపనేలేదు. కాని యిప్పు డంగీకరింపకుండుట కుపాయములేదు. అందుచే నాతఁడు శశిముఖిని బెండ్లియాడి తీరవలయును!

విన:—లేదు. ఇంకను మాతండ్రిగారికి జాబు వ్రాయలేదు.

మహి:—అదినాదేతప్పు. ఆయుత్తరము నీవు వ్రాయవలసినది కాదు. నేనే వ్రాయవలసినది—వారి సంపూర్ణవిలాస మేమో చెప్పెదవా?

విన.—మీకింతతొందరయెందులకు? ఆశ్వీజ కార్తీకమాసములలోఁ బెండ్లిండ్లు జరుగుట కవకాశములేదు కదా! ఇఁక మార్గశిరము—కాని దానికిని గొడవయున్నది. మాకుటుంబములో నెప్పుడో యెవ్వరికో యామాసమునఁ గష్టముకలిగినది. అప్పటి నుండియు మాకుటుంబమునందు మార్గశిరమాసమున శుభకార్యములు జరుగుటలేదు.

మహిముఁడు హుక్కా నొకమూలనుంచి 'వినయా! విద్యాధికులగు మీవంటి వారే యిట్టిపెట్టిలో మునిఁగిపోయినచో నిఁక మీచదువంతయును పఠించి చచ్చుట

కేనా? ఈపాడుదేశములో శుభముహూర్తములు దొరకుటయే కష్టముగా నున్నది. అందుపై నింటింటికి నొకపద్ధతియని యభ్యంతరములు కల్పించుకొన్నచో నిఁక శుభకార్యము లెట్లు జరుగును?" అనియెను.

విన:—భాద్రపదాశ్వీజమాసములను మీరేల యంగీకరించుట లేదు?

మహి:—నేనా? ఏమిచేయుదును బాబూ! భగవంతుని నమ్మక పోయినను సరియే కాని భాద్రపదాశ్వీజములను, శనిగురువులను తిథినక్షత్రములను నంగీకరింపక పోయినచో నింటిలో నిలువనే లేము? అంగీకరింపక యేపనియైనఁ జేసినచో నందెట్టిలోపమైన! కలిగినయెడల మనసునకుఁ గష్టముగ నుండును. లోకము ననుసరించి పోవలయును మలేరియాజ్వరమునకు భయపడినట్లు లోకాభిప్రాయమునకు భయపడవలయును! నేను సామాన్యముగాఁ ద్రోసివేయఁజాలను!

విన:—మావాళ్ళకుఁగూడ మార్గశిరమాస మనిన నదియే భయము! ఇంతకు మా పినతల్లి యసలే యంగీకరింపదు!

అని చెప్పి వినయుఁడప్పటికెట్లో తప్పించుకొనియెను. అతని మాటలయందలి స్వరమునుబట్టి వినయుని యుద్దేశము మారినదని గోరా గ్రహించెను. కొన్ని దినముల నుండి వినయునిరాక లేదు. పరేశునింటి కాతఁడు తఱచుగఁ బోవుచున్నట్లు గోరా వినియుండెను. వివాహసంబంధమున నిప్పటి వినయుని మాటలు గోరాకుఁ గష్టము గలిగించెను. గోరా యిఁక వ్రాయుటమాని మొగమెత్తి "వినయా! నీవొకసారి యంగీకరించితివి. మరల నన్నగారి నిప్పుడేల సంశయములోఁ బెట్టి బాధించెదవు?" అనియెను.

వినయుఁ డాకస్మికముగ నసహిష్ణుఁడై "నేనంగీకరించితినా, బలవంతముగ నంగీకరింపఁబడితినా?" అనియెను.

గోరా విస్మితుఁడై కఠినస్వరముతో "నిన్నెవరు బలవంతపెట్టిరి?" అనియెను.

విన:—నీవు—

గోరా:— నేనా? నేనీవిషయమున నీతో నైదాఱుమాటలకంటె నెక్కువ ప్రసంగించితినా? అదియేనా బలవంతము!

నిజముగా వినయుఁడన్నమాటకు నిదర్శనము లేదు. గోరా చెప్పిన మాటయే నిజము. గోరా కొలఁదిగనే మాటాడెను; బలవంతముచేయలేదు. కాని యొకమాట సత్యము! గోరా వినయునికడనుండి యాతని సమ్మతిని లాగికొనియెను. దీనికి బాహ్య ప్రమాణమల్పమే. కాని, యిట్టి తగవునందు మానవహృదయమునం దోఁచు సంక్షోభము మాత్రమల్పమైనదికాదు! అందుచేతనే వినయుఁడసంగత క్రోధస్వరముతో "బలవంతము చేయుటకు విశేషప్రసంగ మక్కఱలేదు!" అనియెను.

గోరా యొక్కయెదుటున బల్లయొద్దనుండి లేచి "ఏమీ! మఱియొకసారి చెప్పుము! నిన్ను యాచించిరో, బలాత్కరించిరో యపహరించుట కీనీమాట వరాలమూట కాదు!" అని పలుకుచు 'దాదా!' యని పిలచెను.

ప్రక్కగదిలో నున్న మహిముఁడు పిల్లివలె నచ్చటికివచ్చి నిలువఁబడియెను. గోరాయాతనిఁగాంచి "దాదా! శశిముఖిని వినయుఁడు పెండ్లియాడఁడని నేను మొట్ట మొదటనే చెప్పితిని గాదా? నాకిష్టములేదనికూడఁ జెప్పలేదా?" అని ప్రశ్నించెను.

మహి:—ఔను నీవుతక్క మఱియెవ్వఁడు నట్లుచెప్పలేదు. మఱియొక సోదరుడైనచో నన్న బిడ్డపెండ్లివిషయమున మొదటినుండియు నుత్సాహముగనే యుండును!

గోరా:—వినయునితోఁ జెప్పుమని మీరు నన్నెందులకుఁ గోరితిరి?

మహి:—నీవు చెప్పినచోఁ బనిజరుగునని నేననుకొంటిని. ఇంతకంటెఁ గారణమేమున్నది?

గోరా మొగమడ్డుచేసుకొని "నాకీవ్యాపారముతో నిమిత్తములేదు. పెండ్లిండ్లను గూర్చుటయే నాపని కాదు! నాకింకను జాలపనులున్నవి!'' అని చెప్పుచు నాతఁ డింటినుండి వెడలిపోయెను. హతబుద్ధి యగు మహిముఁడీవిషయమున మాటాడకుండఁగనే వినయుఁడు నటనుండి లేచిపోయెను. మహిముఁడు గోడకుఁ జేరగిలఁబడికూర్చుండి నోట మాట లేకుండ హుక్కాను బీల్చుకొనుచుండెను.

గోరా వినయులలోఁ బరస్పరము నిదివఱకనేక వాక్కలహములు జరిగినవి కాని యింతటి ప్రచండాగ్ని జ్వాలవంటి వ్యాపార మెన్నఁడును జరుగలేదు. వినయుఁడు తాను చేసిన యీపనికిఁ బ్రథమమున స్తంభితుఁడై పోయెను. ఆతఁడింటికిఁ బోయి తనహృదయశల్యమును బెఱికివైచుకొనుటకుఁ బ్రయత్నముచేయుచుండెను. అంతశీఘ్రముగా గోరాహృదయమున కంతటియాఘాతమును గలిగించినందుల కాతని కాహారవిహారములపై నసహ్యభావము కలిగెను. విశేషించి గోరాపై దోషారోపణము చేయుట యాతనికి దుఃఖితముగను, నసంగతముగను దోఁచెను! ఆబాధచే నాతనిహృదయము పరితపించ పోవుచుండెను. ఆతఁడప్పుడు నిశ్చయముగా "నేను చేసినది—అన్యాయము! అన్యాయము!! అన్యాయము!!!'' అని యనుకొనియెను.

రెండుజాములైనతరువాత నానందమయి భోజనముచేసి కుట్టుపని చేసికొనుచు కూర్చున్న సమయమున వినయుఁడు వచ్చి యామె చెంతఁ గూరుచుండెను. ప్రాతఃకాలమున జరిగినసంగతి యంతయు నానందమయి మహిమునివలన నిదివఱకే వినియుండెను. భోజనసమయమున గోరా మొగము చూచినప్పుడే యేదో పుట్టిమునిఁగినదని యామె గ్రహించియుండెను.

విన:—అమ్మా! నేను తప్పుచేసితిని. శశిముఖి పెండ్లివిషయమున నేనీయుదయమున గోరానన్న మాటలు చాల నసహ్యములైయున్నవి.

ఆనం:—అగుఁగాక! బాబూ! మనకునకుఁ గష్టముగా నున్నప్పు డిట్టిపనులే జరుగుచుండును. దాని కేమి! ఈ కోప మొకటిరెండు దినములకు నీవును మఱచిపోవు దువు; గోరాయును మఱచిపోవును.

విన:—కాని, అమ్మా! శశిముఖినిఁ బెండ్లియాడుటకు నాయభ్యంతర మేమియు లేదు. ఆమాటయే నీకుఁ జెప్పవచ్చితిని.

ఆనం:—వత్సా! తొందరపడి పోరుతగ్గించుకొనవలయు నని ప్రయత్నించి మఱియొక పోరు తెచ్చుకొనవలదు. వివాహమనునది జీవితకాలబంధము—విరోధము రెండుమూఁడు దినములనాఁటిది!

వినయుఁడామె మాటలను వినిపించుకొనలేదు. మరల గోరాయొద్దకుఁబోయి తన యభిప్రాయమును దెలుపుటకు కాతనికి ధైర్యము లేకపోయెను. వినయుఁడు మహిముని కడకుఁబోయి పెండ్లి కెట్టియభ్యంతరమును లేదు, మాఘమాసమునఁ జేయవచ్చును. మా తండ్రిగారి నంగీకరింపఁజేయుభారము నాదే" అని చెప్పివైచెను.

మహి:—తాంబూలములు పుచ్చుకొనవలయునుగదా, ఎప్పుడు?

విన:—అన్నియును గోరాతో నాలోచించి చేయవచ్చును.

మహి:—మరల గోరాతో నాలోచనయా?

విన:—అది లేకుండ నేదియు జరుగదు

మహి:—అట్లయినచో నల్లేచేయుదును కాని—

అనిచెప్పి యాతఁడు తమలపాకులను నోటవైచుకొని నములుచుండెను.

౨౦

ఆనాఁటికిఁ గాక మఱునాఁడు మహిముఁడు గోరాగదిలోనికిఁబోయెను. అతని నీవిషయమున మరల నొప్పించుట చాలకష్టమని మహిముఁడను కొనియెను. కాని మహి ముఁడు వచ్చి వినయుఁడు చెప్పిన మాటలనన్నింటిని జెప్పినతోడనే గోరా "మంచిది! తాంబూలములు పుచ్చుకొనవచ్చును!" అనియెను.

మహి:—నీవిప్పుడు సరియే యంటివి. మరియెప్పుడైన నడ్డము చెప్పకుము.

గోరా:—నేనెప్పుడును మారకి యడ్డముచెప్పను. నిరోధించి—

మహి:—అందుచేతనే నిన్నుఁ వేడుకొనుచున్నాను. నీవూరకుండవలదు; నిరో ధింపనువలదు! కురుపక్షమునందలి నారాయణ బలముతోఁగాని, పాండవపక్షమునందలి నారాయణునితోఁగాని మాకు నిమిత్తములేదు. నేనే నాయిష్టమువచ్చినట్లు చేసుకొం దును. నేను పొరపాటు పడితిని. నీసహాయ్య మింతవిపరీతమైనదని నాకిదివఱకుఁ దెలి యదు. ఎట్లయిననేమి? ఈశుభకార్యము జరుగుట నీకిష్టమేనా?

గోరా:—ఆ! నాకిష్టమే.

మహి:—అట్లయినచో నీయిష్టమే నాకుఁజాలును. నీప్రయత్నముతోఁ బనిలేదు.

ఇఁక వినయుని దూరమునం దుంచరాదనియు, నాతని విపత్తినుండి దాను గావలియుండవలయు ననియు గోరా తలచెను. తానుగూడఁ బరేశునింటికిఁ దఱచుగాఁ బోవుచున్నచో వినయు నొకహద్దులో నిలిపి యుంచినట్లగు నని యాతఁడు నిశ్చయించు కొనెను. జగడము జరిగిన మఱునాఁడే యపరాహ్ణ సమయమున గోరా వినయునింటికిఁ బోయెను. ఇంతలో గోరా తనయింటికి వచ్చునని వినయుఁడనుకొనలేదు. ఆ కారణము చేవినయుని హృదయమున నాశ్చర్యమును సంతోషమును గలిగెను. ఇంతేకాక ముందుగా గోరా యెట్టి విరూపభావము నగపడకుండఁ బరేశబాబు పుత్రికలమాటయెత్తుట మఱియు నాశ్చర్యకరముగా నుండెను. ఈవిషయమున వినయుని హృదయమున నుత్తేజనము కలిగించుటకు గోరా విశేషప్రయత్నము చేయనక్కఱలేకపోయెను. వారామాటలను మరలమరలఁ జెప్పుకొనుచుండఁగనే రాత్రియైపోయెను.

గోరా యామాటలనే తలంచుకొనుచు నొంటిగా నింటికివచ్చి నిదురించువఱకును బరేశుని పుత్రికలను గూర్చియే భావించుచుండెను. ఆభావము నాతఁడేవిధమునను దన హృదయమునుండి మరల్చుకొనఁ జాలకుండెను. గోరా జీవితమునం దిట్టి భావమీవఱ కెన్నఁడును గలుగలేదు. అఁడు వాండ్రను గుఱించి యాతఁడెన్నఁడును యోచించియే యుండలేదు! ఈజగద్వ్యాపారమునందు స్త్రీ సంబంధమగు నాలోచనము కూడ నొక విషయమే యని వినయుఁడీ సారి సప్రమాణముగ నిరూపించియుండెను.

మరునాఁడు వినయుఁడు గోరాయొద్దకువచ్చి "పరేశునింటికొకసారి పోవుదము. చాలదినములనుండి పోవుటలేదు. వారెప్పుడును నీమాటయే యడుగుచుందురు." అనియెను.

గోరా మాఱుమాట చెప్పక యంగీకరించెను. ఆతని హృదయమునఁ బూర్వమువలె నిరుత్సాహభావములేదు. గోరాకుఁ బ్రప్రథమమునఁ బరేశబాబు పుత్రికలయెడలఁ గేవల ముదాసీనభావమే యుండెను. తరువాత వారియెడల నవజ్ఞాపూర్ణ మగు నిరోధ భావముండెను. ఇప్పుడాతని హృదయమున నొకవిధమగు కుతూహలభావ ముద్రేకించి యుండెను. వినయుని హృదయ మేకారణముచే నింతగా నాకర్షింపఁబడుచుండెనో తెలిసికొనవలయునని గోరాకిప్పుడు విశేషాభిలాష కలిగెను.

ఆ యిరువురును బరేశునింటికిఁ బోవునప్పటికి సాయంకాలమయ్యెను. అప్పుడు మేడ రెండవ యంతస్తుపై దీపమునొద్దఁ గూర్చుండి హారానబాబు పరేశున కొకయింగ్లీషు లేఖను జదివి వినిపించుచుండెను. పరేశబాబు మాటమాత్రమేగాని యాచదువు సుచరిత వినవలయునని హారానుని యుద్దేశము. సుచరిత యెదురుగా టేబిలునకు దూరమునందొక కుర్చీపై గూర్చుండి విసనకఱ్ఱను వెలుతురులో మొగమునకుఁ జాటుచేసుకొని

మౌనముతోఁ గూర్చుండి యుండెను. సుచరిత తన బాధ్యతను ననుసరించి వినవలయు నని విశేషప్రయత్నము చేయుచు నేయుండెను. కాని యుండి యుండి యామె మనసు చెదరి పోవుచుండెను.

ఇంతలో సేవకుఁడు వచ్చి గోరావినయుల యాగమనమును దెలియఁజేసెను. అప్పుడు సుచరిత యాకస్మికముగఁ బులకితయైపోయెను. తోడనే యామె లేచిపోవుట కుద్యమించుచుండగాఁ బరేశుఁడు "రాధా! ఎక్కడకుబోయెదవు? వారు మనగోరా యును, వినయుఁడును" అనియెను.

సుచరిత సంకుచితయై కూరుచుండెను. హారానుని దీర్ఘ లేఖాపఠన మాఁగిపోయి నందులఁ కామెకు సంతోషము కలిగెను. గోరావచ్చెనని యామె కుత్సాహము కలుగక పోలేదు. గాని హానూబాబుండఁగా వచ్చినందుల కామె కించుక సంకోచము నస్వస్థత యుఁ గలిగెను. ఇరువురకును వాదమును గలహమును గలుగునని యో మఱియెందుచేత నో గాని యామె యట్లుండెను. దానికిఁ గారణమిట్టిదని చెప్పుట కవేద్యముగా నుండెను.

గోరా పేరు విన్నంతనే హారానుని మనమున విముఖభావము కలిగెను. గోరా నమస్కారమున కెట్లో ప్రతినమస్కారముచేసి గంభీరభావముతో నాతఁడు కూర్చుండెను. హారానునిఁ జూచినతోడనే గోరా యుద్ధముచేయుటకు శస్త్రసన్నద్ధుడై యుండెను. వరదాసుందరియును, ముగ్గురి తనయలును నెచ్చటికో విందునకుఁబోయిరి. సాయంకాల మునకుఁ దరువాత వారిని పరేశబాబు తీసికొనిరావలసియుండెను. ఇంతలో గోరా వినయులు వచ్చుటచేఁ బోవుటకుఁ బరేశుఁడించుక సంశయించెను! గాని వారినింటికిఁ దీసికొనివచ్చుట దప్పనిపని యయ్యెను. అప్పుడు పరేశుఁడు హారానుని, సుచరితను గాంచి "మీరు వీరితోఁ గూడఁ గొంచెము సేపటివరకును మాటలాడుచుండుఁడు! నేనిప్పుడే తిరిగివచ్చెదను!" అని చెప్పి వెడలిపోయెను.

చూచుచుండఁగనే గోరాకును హారానబాబునకును వాదము ప్రబలిపోయెను. ఆవాదమునకు విషయమిది:— పరేశబాబు ఢాకాలో నున్నప్పటినుండియుఁ గలకత్తాకు సమీపమునందలి జిల్లాకలెక్టరు బ్రౌనుదొరగారితో స్నేహముగలిగియుండెను. పరేశ బాబు భార్యను బుత్రికలను జనానాలో నుంచుట లేదని యాదొర యాతని విశేష ముగ గౌరవించుచుండెను. ఆదొర తనప్రతి జన్మదినమునందును గృషి ప్రదర్శన సమా వేశమును గూర్చుచుండెను. ఈసారి వరదాసుందరి యాదొరగారి దొరసానితోఁ గలిసి కొని తనకుమార్తెల ఇంగ్లీషు భాషాపరిజ్ఞానమును గూర్చి విశేషముగ ముచ్చటించెను. దానిపై నాదొరసాని రాఁబోవు సమావేశమునకు లెప్టినెంటు గవర్నరు భార్య సహిత ముగ వచ్చువనియు నప్పుడు నీతనయచే నొక చిన్న యింగ్లీషు నాటకమును వారియె దుట నభినయింపఁజేసినచో బాగుగ నుండుననియుఁ జెప్పెను. అందుచే వరదాసుందరి యుత్సాహము మితిమీరిపోయెను. ఆమె యిప్పుడు తనబిడ్డలు చదివిన నాటకమును

ముందుగఁ బ్రదర్శించి చూచుకొనుటకై బిడ్డలతోఁగూడ నొకమిత్రుని యింటికిఁ బోయెను. ఈ సమావేశమునకు గోరావచ్చునా రాఁడా యను ప్రశ్న వచ్చినమీఁదట గోరా యనావశ్యక తీవ్రస్వరముతో 'రాఁడు!" అని చెప్పెను. ఈప్రసంగమున నింగ్లీషువారికిని, బాంగాళీలకును బరస్పర సమ్మేళన సౌకర్యముల ననుసరించి వాద మారంభమయ్యెను.

హారా:—బంగాళీలదేశప్పు! ఇన్ని దురాచారములు, నిన్ని దుష్టపద్ధతులును గల మన మింగ్లీషువారితోఁగలసి యుండుటకు యోగ్యులము కాము!

గోరా:—మీమాటయే నిజమైనచో నింతటియయోగ్యుల మగు మన మింగ్లీషువారితోఁగలియవలయునని యాత్రిత పడుచుండుట లజ్జాకరముగాదా!

హారా:—కాని యోగ్యులగువారే వారియొద్ద గౌరవమును బడయుచుందురు. వీరివలెనే మనపరేశబాబు తనయులవలెనే!

గోరా:—ఒక్కరికిమాత్రము కలుగుగౌరవమువలన ననేకులకు గౌరవము కలుగుచున్నప్పుడు నేనట్టిగౌరవము నవమానముగనే పరిగణింతును!

ఆయిరువురును నిట్లువాదించుకొనుచుండఁగా సుచరిత దూరమునందుండి విసనకఱ్ఱచాఁటుననుండి యేకాగ్రదృష్టితో గోరావంకఁ జూచుచుండెను. అట్లుఱెప్పవాల్చక చూచుచున్నట్లు గ్రహింపఁగలిగియే యున్నయెడల సుచరిత సిగ్గుపడియే యుండును. కాని యప్పుడామె యాత్మవిస్మృతయైయుండెను. గోరా యప్పుడు తన బాహుద్వయము టేబిలుపైసాచి ముందటికివంగి కూర్చుండియుండెను. అతని ప్రశస్త శుభ్రలలాటముపై దీపకాంతి ప్రసరించుచుండెను. అతని ముఖమునం దొకప్పు డవజ్ఞాపూర్ణమగు హాసమును, నొకప్పుడు ఘృణాపూర్వకమగు భ్రుకుటియును దరంగితములగుచుండెను. అతని ముఖమునందలి ప్రతిభావమునందును నాత్మగౌరవ ముపలక్షిత మగుచుండెను. అతని మాటలు కేవలము సామాజికవితర్కములును, వాక్షేపోక్తులును మాత్రమే కావు; అతని ప్రతిభాషణమునందును జిరంతనవిజ్ఞానమును, జిరకాలానుభవమును నిస్సందిగ్ధరూపమును మూర్తీభవించి యుండెను. ఆమాటలయందు ద్వైదీభావముగాని, దౌర్బల్యముగాని యాకస్మికత్వముగాని యగుపడుటలేదు. అతని కంఠస్వరమే కాక ముఖమండలమును; సమస్త శరీరమును దృఢభావమును బ్రకటించుచుండెను.

సుచరిత యది యంతయు నాశ్చర్యముతోఁజూచుచుండెను. విశేషమానవత్వమును, విశేషపౌరుషత్వమును గల యొకపురుషునిఁ గాంచఁగలుగుట యామె జీవితమునందిదియే మొదటిసారి. గోరాకుఁ బ్రతిపక్షమునందున్న హారానబాబు చాలలోకువగా నగపడుచుండెను. అతని ముఖశరీరాకృతులను, హావభావములును, వేషభాషణములును గూడ హాస్యాస్పదములుగాఁ దోఁచుచుండెను. ఇన్నాళ్ళనుండియు వినయుని వలన గోరాసంగతులను దెలిసికొని యాతఁడొక విశిష్ట మతమునకును, విశిష్ట సామాజము

వతను సంబంధించిన యసాధారణ పురుషుఁడని సుచరిత భావించుకొని యుండెను, అతనిచే నేదేనొక విధమగు దేశక్షేమము సాధింపఁబడు ననికూడ నామె నిశ్చయించుకొని యుండెను. ఆమె యిప్పు డేకాగ్రదృష్టితో గోరాను సమస్త సమాజములకును, సమస్తమతములకును, సమస్తోద్దేశములకును వేఱుచేసి కేవలమును గౌరమోహనునిగనే కాంచుచుండెను. పూర్ణచంద్రునిఁ గాంచినతోడనే సమస్త ప్రయోజనములను, సమస్త వ్యవహారములను నతిక్రమించి సముద్రముప్పొంగి పోయినట్లే, గౌరమోహనునిం గాంచి సుచరిత హృదయమిప్పుడు సమస్తాలోచనములను, సమస్త సంస్కారములను సమస్త జీవితములను నతిక్రమించి సమస్తమును మఱచి సమస్తస్వరూపముతో నుచ్ఛ్వసితమై పోవుచుండెను. మానవుఁడన నెట్టివాఁడో, ఆత్మయన నేమో యామె యిప్పుడే ప్రప్రథమమునఁ గ్రహింప గలిగెను. అందుచే నామె యిప్పుడు తన్నుఁ దానే మఱచియుండెను.

సుచరితయు తన్మయత్వమును హారానబాబు గుర్తించెను. అందుచేఁగూడ నాతని వాదశక్తి విజృంభింపఁ జాలకపోయెను. అతఁడు మిగుల నధీరుఁడై చటాలున లేచి యెంతో యాత్మీయునివలె "ఒకసారి లోనికిరమ్ము! నీతో మాటాడవలసి యున్నది!" అనియెను.

సుచరిత తన్నెవ్వరో యాకస్మికముగఁ గొట్టినట్టుగా నదరిపడియెను. హారానబాబునకు సుచరిత నట్లు పిలుచుటకుఁ దగినంత చనవు లేకపోలేదు. మఱియొకప్పుడట్లు పిలచినచో నామెకును సంశయము లేకయుండును. కాని యిప్పుడు గోరా వినయుల యెదుట నుండుటచే నామె కామాట యవమానకరముగాఁ దోఁచెను. విశేషించి యామె వదనమువంకనే యేకమనస్కుఁడై చూచుచున్న గోరా యామె యిప్పటి హారానునిమాట కసహ్యపడుచున్నట్లు గ్రహించెను. మొదట నామాట విననట్లే యామె మౌనముతోఁ గూర్చుండి యుండెను. అప్పుడు హారానుఁడు మరల విరక్త కంఠస్వరముతో "వినఁబడలేదా? నీతోమాటాడవలసియున్నది! లోనికి వచ్చెదవా?' అనియెను

సుచరిత యాతని మొగమువంకఁ జూడకయే "యిప్పుడు కాదు—తండ్రిగారు వచ్చెదరు! అప్పుడు మాటాడవచ్చును?" అనియెను.

వినయుఁడు లేచి "మేము పోవుదమా?" అనియెను.

సుచరిత తత్తరముతో "వలదు; వినయబాబూ! లేవవలదు! తండ్రిగారు మిమ్ముల నుండుఁడని చెప్పియున్నారు. ఇప్పుడే వచ్చెదనని చెప్పిరిగదా!" అనియెను. వేఁటకాని చేతిలోఁ బడిపోవుచున్న విభీతహరిణీస్వరముంబోలి యప్పటి యామె కంఠస్వరమున వ్యాకులానునయభావము విస్పష్టమగుచుండెను.

'నేనిఁక నుండఁజాలను; పోయెదను' అని హారానుఁడు తొందరగా వెడలి పోయెను. కోపముతో వెడలిపోయెను. కాని యానిమిషమునందే యాతనికిఁ బశ్చాత్తాపము కలిగెను. కాని మరల లోనికి వచ్చుట కుపాయ మేమున్నది? హారానబాబు పోవు

నప్పుడు సుచరిత గభీరలజ్జారక్తవదనమండలము నవనతముగఁ జేసికొని కూర్చుండియుండెను. ఏమనవలయునో, యేమిచేయవలయునో యామె భావింపనేలేదు. ఆసమయమున నామె నెమ్మొగమును స్పష్టముగఁ జూచుటకు గోరా కవకాశము కలిగెను.

చదువుకొన్న కాంతలు ప్రగల్భతయు, నౌద్ధత్యమును కలిగియుందురని గోరా యూహించియుండెను. కాని యిప్పుడు సుచరిత ముఖవిలాసమునందు ఛాయామాత్రముగనైన నట్టిభావమున్నదా ? ఆముఖమునందు సముజ్జ్వలబుద్ధిశక్తియే నిస్సందేహముగఁ బ్రకాశితమగుచుండెను. ఆ కోమలసుందరవదనము లజ్జానమ్రత్వములచే నెంతటి మనోజ్ఞ విలసితమైయున్నది! ఆముఖకాంతి యెంతసుకుమారమైనదిఁ కనుబొమ్మలపై నున్న యాసుస్నిగ్ధలలాటము శరదాకాశఖండమువలె నెంతనిర్మలమై, యెంతస్వచ్ఛమై యున్నది! ఆమె యోష్ఠాధరపల్లవము లంచంచలములుగనే యున్నవి; కాని యాయనుచ్చారిత వదనమాధుర్యము వానినడుమఁ గోమలకోరకముంబోలి యెట్లు భాసిల్లుచున్నది! నాగరిక రమణీమణుల వేషభూషణముల నిదివఱకెన్నఁడును గోరా యింతస్పష్టముగాఁ జూచియుండలేదు. అట్టివానియందాతని కసహ్యభావముకూడ నుండెను. ఇప్పుడు సుచరిత రమణీయదేహమునందలి నూతనరచనలుగల దుస్తుల యలంకార మాతని కన్నులకుఁ జాల బాగుగనే యగపడియెను.

సుచరిత చేయియొకటి టేబిలుపైనుండెను. ఆజాకెట్టు జాలునడుమనుండి కానవచ్చుచున్న యాకోమలకరపల్లవ మామె కోమలహృదయమునుండి వెడలివచ్చిన శుభసంవాదమో యనునట్లుగా గోరా కనుభవమగుచుండెను. దీపప్రకాశితమగు నాశాంత సంధ్యాసమయమున సుచరితను బరివేష్టించియున్న యామందిరమునందలి కాంతియును గుడ్యములయందలి చిత్రప్రతిమలును, గృహోపకరణరచనయు గృహాలంకారమును నొకవిధమగునంత సౌందర్యమును వహించి యున్నట్లు గోరాకు దోఁచెను. ఆగృహమంతయు సేవాకుశలమగు నారమణీమణి స్నేహోపచారములచే సౌందర్యమండితమై గోరాకన్నులయెదుట నిమిషములోఁ బ్రత్యక్షమైనట్లగపడుచుండెను. చూచుచుండగనే క్రమముగా నాతనికి సుచరిత కపోలములయందలి చెదరిన కుంతలములు మొదలు, పాదముల జీరాఁడు చీరకుచ్చిళ్లవఱకును గలసమస్తమును సత్యసౌందర్యమయముగను విశేషతేజోమయముగను గానవచ్చుచుండెను. ఒక్కసారిగా నామె సమగ్రశరీర, సౌందర్యమును బ్రత్యేకాంగక స్వతంత్రసౌందర్యమును గోరాదృష్టుల నాకర్షించివైచెను.

కొంతసేపటివఱకు నెవ్వరు నేమియు మాటాడఁజాలక యొక్కటే విధముగఁ గుంఠితులై యుండిరి. అప్పుడు వినయుఁడు సుచరితవంకఁ జూచి వెనుకఁ దాము మాటాడుకొన్న ప్రస్తావము నెత్తి 'సుచరితా! మనము మనదేశమునుగూర్చిగాని, మన

సమాజమును గూర్చి గాని యేమియు నాశపడుట కవకాశము లేదనియు, నిప్పటికిని రక్షిత బాలకులవలె నింగ్లీషువారి రక్షణమునందే నియుక్తులమై యుండవలసియుండు ననియు నీకాదినమునఁ జెప్పియుంటిని. మనదేశములోఁ జాలమంది యభిప్రాయము కూడ నిదియే. ఇట్టి స్థితిలో మానవుఁడు స్వార్థపరుఁడైనఁ గావలయును! ఉదాసీనుఁడైనఁగావలసి యుండును. నేనిట్లు నిశ్చయించియే గోరాతండ్రి నెట్లయినబలవంతపెట్టి ప్రార్థించి యొక యుద్యోగమును సంపాదింపవలయునని తలంచితిని. కాని గవర్నమెంటు నౌకరీ నీవు చేయవలదని గోరానన్ను నిరోధించెను"

ఆమాటకు సుచరిత మొగమునందుఁ దోఁచిన యాశ్చర్యచ్ఛాయం జూచినతోఁడనే గోరా "గవర్నమెంటుపైఁ గోపముచే నేనిట్లు చెప్పితినని భావింపవలదు! ఆ యుద్యోగమునఁ జేరినతోడనే గవర్నమెంటుశక్తి తమశక్తిగనే భావించి గర్వముచేఁ దామీ దేశస్థుల మనుమాటయే మఱచిపోవుదురు! దినములు గడచిన కొలఁదియు గర్వము వర్ధిల్లుచునే యుండును!— మాబంధుఁడొకఁడు డిప్యూటీకలెక్టరుగా నుండెడివాఁడు. ఆయననొకప్పుడు జిల్లాకలెక్టరు చూచి 'నీతీర్పులలోఁ జాలమందికి విడుదలలే యగపడుచున్నవి. కారణమేమి?" అని ప్రశ్నించెను. దానిపై నాతఁడు 'దొరగారూ! దానికిఁ గారణమున్నది. మీరెవ్వరిని జైలునకుఁ బంపుదురో వారినిఁ గుక్కలుగను పిల్లులుగను మాత్రమే మీరు భావింతురు. జైలునకు బంపవలసిన వారందఱును నా సోదరులని నేను భావింతును. ఇదియే నాతీర్పులలో శిక్షితులసంఖ్య తగ్గుటకుఁ గారణము!" అని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. అట్టి డిప్యూటీకలెక్టరులును, గలెక్టరులును నిప్పుడుగూడ లేకపోలేదు. కాని క్రమముగా నుద్యోగమే జీవితమునకుఁ బ్రధానాలంకారముగాఁ జూచుకొను నీదినములలో డిప్యూటీలు తమదేశస్థులను గుక్కలకంటె నధములనుగాఁ జూచుచున్నారు. వారి యుద్యోగము వర్ధిలుచున్నకొలఁదియు దేశస్థులకుఁ గేవలమధోగతి కలుగుచున్నది. ఒకరిపై నాధారపడి యున్నతి నందగోరువాఁడు తనవారిని నీచముగాఁ జూడవలసియుండును. అందుచేతచే వారికన్యాయము చేయుటకుఁ గూడ బాధ్యుఁడు గావలసివచ్చును. కావున గవర్నమెంటు నౌకరీవలన దేశమునకెట్టిలాభమును గలుగఁజాలదు!" అని గోరాబల్లపై నొకగుద్దు గుద్దెను. వత్తి దీపస్తంభము గడగడ వడఁకిపోయెను.

విన:—గోరా! ఈబల్ల గవర్నమెంటు కాదు — ఈదీపము పరేశబాబుగారిది!

ఆమాటవిని గోరాయుచ్చస్వరముతో నవ్వ నారంభించెను. ఆ హాస్యప్రబల స్వరముతో నామందిరమంతయు నిండిపోయెను. అట్లుబాలకునివలె నతి ప్రచురముగ నవ్వుచున్న గోరాను జూచి సుచరిత యాశ్చర్యపడియెను. "ప్రబల విషయములన

గూర్చి బాగుగ హృదయమున భావింపఁగలవారే ప్రాణరసము పొంగిపొరలునట్లు పల్కఁ గలరు!" అనుసంగతి యామెకుఁ దెలియదు.

ఆ దినమున గోరా యెన్నియో విషయములను గూర్చి మాటలాడెను. సుచరిత మౌనముతో నున్నను నామెసుముఖభావమునందు సమ్మతియగుపడుటచే గోరా యుత్సాహపూరితహృదయుఁడై పోయెను. తుదకాతఁడు సుచరితనే సంబోధించి 'చూడుము! ఒక్కమాట మనసునందుంచుకొనుము! మన సంస్కారములు భ్రాంతిమంతము లనియు నింగ్లీషుపద్ధతుల నవలంబింపకున్నచో మనకేవిధముగను నున్నతి లభించుట కవకాశము లేదనియు భావించుట యవివేకము. అట్లు వారిపద్ధతులను కేవల మనుకరణమాత్రముగ నవలంభించుచున్నచోఁ గ్రమముగా మన సురక్షిత ప్రాకారద్వారములను దెఱచివైచుకొనుటయే యగునుగాని, యసంభవమగు నున్నతి యామూలమున నెన్నఁటికిని సంభవము కానేరదు. నీవీభారతవర్షము నందేయుండుమని నేనునిన్ను వేఁడుకొనుచున్నాను. ఈ భారతవర్షమునందలి గుణదోషముల మధ్యస్థలమునందే సుస్థిరముగా నిలిచియుండుము! వికృతియేమైనయున్నచో లోపలినుండియే పరిశోధించుటకుఁ బ్రయత్నింపుము! సర్వదా, సర్వథా దీనినే చూచుచుండుము! భావించుచుండుము! తెలిసికొనుచుండుము! ఎప్పుడును నీ మొగము నావంకకే మరలించియుంచుము! దానితో నైక్యమై పొమ్ము!—దీనికి విరుద్ధముగ నిలిచి వెలుపలనుండి క్రిష్టియన్ సంస్కారములు చిన్నతనము మొదలుగా మనయెముకలవఱకును వ్యాపించి పోవుచున్నవి. అందుచే నీసంగతి నీవెంతమాత్రము నూహింపఁజాలకున్నావు! ఈసంస్కారములను కేవలమును ద్రోసి వేయవలయును. ఏవిషయమునందును వీని నెంతమాత్రమును విశ్వసింపఁరాదు" అని చెప్పెను.

గోరా వేఁడుకొనుచుంటినని చెప్పెనుగాని, యదినిజము గాదు. ఆతఁడిట్లాజ్ఞాపించెను. ఆతని మాటలయందలి తీవ్రవేగ మితరుల యంగీకారము నపేక్షించి యుండదు! సుచరిత తలవంచుకొని యంతయును వినియెను. ఇంత యాదరముతో నీమాటలను దన్నుద్దేశించియే గోరాచెప్పుటచే నామెహృదయమునందొక విధమగు నాందోళనయు కలిగెను. సుచరిత యప్పుడు తనసంకుచితభావమును విడిచి సహజముగా వినయునిఁగాంచి "నేనెన్నఁడును దేశవిషయమున నింతగా, విశేషముగా, సత్యముగా భావించియుండలేదు! కాని యొక ప్రశ్న చేయుచున్నాను. మతమునకును దేశమునకును సంయోగ మననేమి? మతము దేశమున కతీతమైనది కాదా?" అనియెను.

సుచరిత మధురకంఠస్వరము గోరాచెవుల కతిమధురముగా నుండెను. ఆమెవిశాలనయనములలో నాప్రశ్న మఱియును మధురముగాఁ దోఁచుచుండెను. అప్పుడు

గోరా "దేశముకంటె పతితమైనదియు దేశముకంటె నధికమైనదియు నగు వస్తువు దేశము నుండియే ప్రకాశించుచున్నది. ఈశ్వరుఁడిట్లే విచిత్రభావమునందుఁ దనయనంత స్వరూపమును వ్యక్తపరచుచున్నాఁడు! సత్యమేకమైన దనియుఁ, గావున నేకమత సంబంధమైనదియే సత్యమనియు, ఏకమతసంబంధమగు నేకమాత్ర స్వరూపమే సత్యమనియు భావించువారు కేవలము, నేకము నగు సత్యమును మాత్రమే గ్రహించు చుందురు—కాని యనంతమగు సత్యమును వారు గ్రహింపజాలరు. అనంత మగు నేకత్వము నంత మగు ననేకత్వమునందుఁ దన్నుఁ బ్రకాశింపఁజేసికొనుచున్నది. నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పుచున్నాను! భారతవర్షమునందలి వివృత గవాక్షములనుండియే నీవుజ్ఞానసూర్యుని సందర్శింపగలవు! అందుకొఱకు నీవు సముద్రములను దాటిపోయి క్రైస్తవారాధనమందిరము లందలి కిటికీలయొద్దగూర్చుండ నక్కఱలేదు!" అనియెను.

సుచ:—భారతవర్ష ధర్మతంత్ర మొకవిశేషమార్గమున దేవుని సన్నిధికిఁ గొనిపోవునని మీరు చెప్పుచున్నారుగదా! ఆవిశేషత్వ మెట్టిది?

గోరా:—నిర్విశేషుఁడవయ్యును విశేషమధ్యమున వ్యక్తుఁడగు నాతఁడే బ్రహ్మ. నిరాకారుఁడగు నాతనియాకార మనంతమైనది. హ్రస్వదీర్ఘస్థూలసూక్ష్మానంత ప్రవాహ మాతనిదే. అనంతవిశిష్టుఁడగు నాతఁడు నిర్విశిష్టుఁడు. అనంతరూపుఁడగు నాతఁడరూపుఁడు! ఇదియే భారతవర్షధర్మవిశేషము. ఇతరమతము లన్నియు నయ్యీశ్వరుని గొలఁదిగనో గొప్పగనో యేదోయొకవిధముగ నేకమాత్రవిశేష మధ్యమున బంధించుటకుఁ ప్రయత్నించుచుండును. భారతవర్షముకూడ నీశ్వరుని విశేషమధ్యమునఁ గనుఁగొనవలయునని ప్రయత్నించుచుండును గాని యావిశేషమే యేకమాత్ర మనియుఁ నేకప్రధానమనియును బరిగణించుటలేదు. ఈశ్వరుఁడావిశేషమున కనంతగుణము లతిక్రమించియున్నాఁడను మాట భారతవర్షమునందలి యేభక్తుఁడు నెప్పుడు నంగీకరింపకుండ నుండఁజాలఁడు!

సుచ:—సరే జ్ఞానియగువాఁడట్లు చేయుఁడు. అజ్ఞానియో?

గోరా:—అజ్ఞాని యగువాఁడు సమస్త సత్యమును, సమస్త దేశమును కూడ వికృతముగనే చూచునని నేనిదివరకే చెప్పితిని.

సుచ:—కాని మనదేశమునందీ యావికార మింకను దూరముగఁ బోలేదా?

గోరా:—పోవును. ధర్మసంబంధము లగు స్థూలసూక్ష్మములును, బహిరంతరములును, దేహాత్మలును గలిసియే పరిపూర్ణధర్మ మని తెలిసియుండియు సూక్ష్మమును గ్రహింప జాలనివారు స్థూలమును; దీనికొని యనేకద్భుత వికారఘటనములను గావించు చుందురు. కాని యెవ్వఁడు రూపమునందును, నరూపమునందును, స్థూలమునందును,

సూక్ష్మమునందును, ధ్యానమునందును, ప్రత్యక్షమునందునుగూడ సత్యమైయుండునో యట్టివానిని మనోవాక్కాయకర్మలచే సాధించుటకై భారతవర్షము సర్వతోభావముగ నద్భుతప్రబల ప్రయత్నములను జేయుచున్నది! ఇప్పట్టున మనము యూరపుఖండ సంబంధమగు నష్టాదశ శతాబ్దికమైన యాస్తిక్య నాస్తిక్య సమ్మిశ్రితమగు నొక సంకీర్ణ నీరసవికారమతమునే యేకమాత్ర శరణ్యముగ నవలంబించుట సమంజసము కాదు.

సుచరిత యేమియు మాటాడకూరకుండెను. గోరామరల 'నీవునన్ను దురభిమానిగా భావింపవలదు. హిందూమత సంబంధమున దురభిమానులగువారు చెప్పునట్లు నేనుచెప్పుటలేదు. భారతవర్ష సంబంధము లగు నానావిధ ప్రదర్శనముల యందును, విచిత్ర చేష్టితములయందును నొకవిధముగా గభీరమును, ప్రకాండము నగునైక్యమును గాంచి యానందముచే నేనున్మత్తుడనై పోవుచుందును. ఈయైక్యానంద పారవశ్యముచేతనే భారతవర్షమునందలి మూఢజనులతోఁగూడఁగలసి పోవుటకు నాకెట్టిసంకోచమును గలుగుటలేదు. వారందఱును భారతవర్ష సందేశమును గ్రహించినను గ్రహింపకపోయినను సరియే—నేను నాభారతవర్షమునందందఱితోడ నేకమై యుందును. వారికి నాసర్వస్వమునందును స్వత్వమున్నది! వారందఱిలోనుగూడఁ జిరంతన భారతవర్షనిగూఢావిర్భావము నియత కార్యాచరణము గావించుచునే యున్నదనుటకు నాకెట్టిసంశయమును లేదు" అనియెను. ఆతనిగభీరకంఠస్వరమునకు మందిరమును, గోడలును, బల్లలును, సకలవస్తువులునుగూడఁ గంపించిపోవుచుండెను.

ఈమాటలన్నియును సుచరితకు స్పష్టముగా బోధపడునట్టివికావు. కాని యనుభూతిసంబంధమగు నస్పష్టసంచారము ప్రప్రథమమున నతిప్రబల వేగముకలదై యుండును. జీవన మనునది కేవలమును నాలుగుగోడలనడుమను గాని సమాజమధ్యమునఁ గాని బంధింపబడునది కాదనిదెలిసికొనుట సుచరిత హృదయమునకుఁ బీడాకారముగానుండెను.

ఇంతలో మెట్లయొద్ద స్త్రీలనవ్వులతోఁగూడిన పదశబ్దములు వినవచ్చెను. వరదాసుందరిని, బిడ్డలను వెంటఁబెట్టుకొని పరేశబాబు వచ్చియుండెను. మెట్ల నెక్కుచుండగాఁ సుధీరుఁడేదియో పరిహాసము చేయుటచే నాకాంతలలో హాసధ్వని బయలుదేరెను. లావణ్యయు, లలితయు, సతీశుఁడును నింటఁ బ్రవేశించినతోడనే గోరాను జూచి నివ్వెఱపడి నిలిచిపోయిరి. లావణ్యయటనుండియే వెడలిపోయెను. సతీశుఁడు వినయునికుర్చీ యొద్దనిలువఁబడి యాతనితోఁ నేమేమో విస్రంభాలాపము లాడుచుండెను. లలిత సుచరిత వెనుకను గుర్చీ నానుకొని యామె వెనుక నగపడియు నగపడనట్లు కూర్చుండెను.

పరే:—నేనుమరలివచ్చుట కాలస్యమైపోయినది! పానూబాబు వెడలిపోయెనా?

సుచరిత యాప్రశ్న కట్టియుత్తరము నీయలేదు. అప్పుడు వినయుఁడు 'ఔను ఆకేఁడాలస్యమును సహింపఁజాలకపోయెను!" అనియెను. అంతలో గోరాలేచి 'ఇఁక మేము సెలవు గైకొందుము!" అని చెప్పుచు వినతుఁడై పరేశునకు నమస్కరించెను.

పరే:—నేఁడు మీతోఁగలసియుండుట కవకాశము కలిగినది కాదు. బాబూ! అప్పుడప్పుడు తెరపి చేసికొని యొకసారి వచ్చుచుండుఁడు!

గోరాయును, వినయుఁడును వెడలిపోవుట కుద్యమించుచుండఁగా వరదాసుందరి వచ్చెను. ఇరువురు నామెకు నమస్కారముచేసిరి. అప్పుడామె "మీరిప్పుడే పోయెదరా?" అనిప్రశ్నించెను.

గోరా:—ఔను!

వర:—వినయబాబూ! నీవుభోజనము చేసి పోవుదువుగాని—నీతో మాటాడ వలసినపని యున్నది?

సతీశుఁడు గంతులు వైచుచువచ్చి వినయునిచేయి పట్టుకొని "ఔను; మాయమ్మ వినయబాబును బోనీయదు! ఈతఁడీ రాత్రికి మాయింటనే యుండును!" అనియెను. వినయుఁడు కుంఠితుఁడై మారుమాట చెప్పఁజాలకుండుటఁగాంచి వరదాసుందరి గోరాను జూచి "వినయబాబునుగూడ మీరు వెంటబెట్టుకొని పోయెదరా? ఈయనతో మీ కావశ్యకమగు పనియున్నదా?" అని ప్రశ్నించెను.

గోరా:— ఏమియు లేదు—వినయా! నీవుండుము! నేను పోయెదను!

అనిచెప్పి గోరా వెడలిపోయెను. వినయు నాఁపుమని వరదాసుందరి గోరాను గోరుచున్న సమయమునందే యొకసారి వినయుఁడు లలిత మొగమువంకఁ జూడకుండ నుండఁజాలకపోయెను. లలిత చిరునగవుతో మొగము మరల్చుకొనియెను. లలిత కావించుచుండు నిట్టికొంటెతనపుఁజిఱునవ్వుల పరిహాసముల నెదిరించుటకు వినయుఁడు సమర్థుఁడు కాఁజాలకుండెను—ఇప్పటి లలిత చిఱునగవుతోడి గౌరచూపాతనికి మఱి యొకవాఁడి బాణమయ్యెను. అప్పుడు లలిత మృదులస్వరముతో "వినయబాబూ! మీ రీదినమునఁ దప్పించుకొని పోయిన బాగుగ నుండును!" అనియెను:

విన:—ఏమి?

లలి:—అమ్మ మిమ్మొక విపత్తునఁ బడద్రోయఁ జూచుచున్నది. జిల్లాకలెక్టరు వారి కృషిప్రదర్శన సమ్మేళన సమయమున నాటకమును బ్రదర్శించుట కొక యభినేత తక్కువగా నున్నాఁడు. అమ్మ యందుకొఱకు మిమ్మేర్పాటు చేసికొన్నది.

వినయుఁడు వ్యస్తభావముతో "ఎంతపని జరిగినది! ఈపని నావలనఁగాదు!" అనియెను.

లలి:—(నవ్వుచు) ఆసంగతి నేనమ్మతో ముందే చెప్పితిని. ఈయభినయమున బ్రవేశించుటకు మిమ్ములను మీమిత్రుఁడంగీకరింప నీయఁడని కూడఁ జెప్పితిని!

వినయునకు మఱియొక యాఘాతమయ్యెను. ఆతఁడు నామిత్రునిమాట యటుంచుము! సప్తజన్మములనుండి యెన్నఁడును నేనభినయమన నేమో యెఱుంగను! నన్నేల బలవంతపెట్టెదరు?

లలి:—జన్మజన్మాంతరముల నభినయించియే వచ్చితి మని మేమందఱము ననుకొనుచున్నాము!

ఇంతలో వరదాసుందరి వచ్చెను. లలిత యామెంగాంచి 'అమ్మా నీవూరక ముందుగా వినయబాబు నభినయమునకుఁ బిలువఁదలఁచితివి. ఆతని మిత్రుఁడంగీకరించిన తరువాత నైనచో—" అనియెను!

వినయుఁడు కాతరస్వరముతో 'ఇందు మిత్రునియంగీకారముతో నావశ్యకము లేదు. అభినయించుటకు నాకు సామర్థ్యము లేదు!'' అనియెను.

వరదా:—అందుకొఱకు మీరు సంశయింపవలదు. మేము ముందుగ మీకు నేర్పియే తీసికొనిపోవుదము! చిన్నచిన్న బిడ్డలకే తెలియుచున్నప్పుడు మీకుఁ దెలియదా?

వినయునకింక దప్పించుకొనుట కుపాయము లేకపోయెను.

౨౧

గోరా స్వాభావిక వేగమును విడిచి యన్యమనస్కుఁడై మెల్లమెల్లగ నడచుచు నింటికి బోవుటకు సహజమార్గమును వదలి చాలసేపు తిరిగితిరిగి గంగయొడ్డు రోడ్డునుబట్టి పోవుచుండెను. ఆకాలమునాఁటికి గంగానదీజల ప్రదేశమునఁగాని గంగాకూలస్థల ప్రదేశమునందుఁగాని వర్తకసభ్యతా సంబంధమగు లాభలోభ మాక్రమించుకొని యుండలేదు. అప్పటి కింకను గంగాతీరముపై రైలుగాని, గంగానీరముపై వంతెనగాని కల్పింపబడియుండలేదు. అప్పటి శీతకాల సంధ్యాసమయములందు నగరనిశ్వాసకాలుష్య మాకాశము నింత నిబిడముగా నాక్రమించుకొనుటలేదు. అప్పటి గంగానది బహుదూరమునందలి నిర్జన హిమాలయ శిఖరమునుండి కలకత్తానగర రజోలిప్త వ్యస్తతా మధ్యమునకు శాంతి సందేశమునే మోసికొని తెచ్చుచుండెను!

గోరా మనసు నాకర్షించుటకుఁ బ్రకృతి కింతవఱకెన్నఁడు నవకాశము కలుగలేదు. గోరా హృదయ మెప్పుడును స్వకార్యాలోచనములలోనే కొట్టుకొనిపోవు చుండెను. దానికి స్థలజలాకాశములతో నెంతమాత్రము నిమిత్తమే లేకపోయెను. అది వీనిని లక్ష్యము చేయుటయే లేదు. కాని యిప్పుడు గంగాజలోపరిభాగమునందలి యాకాశము తన నక్షత్రములచే నభిషిక్తమైయున్న యంధకారమూలమున నాతని హృదయమును నిశ్శబ్దముగా స్పృశింప నారంభించెను. గంగానది నిస్తరంగితమై యుండెను.

తీరమునందలి కొన్ని నౌకలలో దీపములు వెలుగుచుండెను; కొన్ని దీపహీనములై యుండెను. తీరమునందలి దట్టములగు చెట్లగుంపులోఁ గాలచ్ఛాయ ఘనీభూతమై యుండెను. వానిపైభాగమున బృహస్పతిగ్రహ మంధకారాంతర్యామింబోలి తిమిరమును భేదించుచున్న తనయనిమేష దృష్టితో సుస్థిరమై యుండెను.

ఇప్పుడీ ప్రగాఢ నిస్తబ్ధప్రకృతి గోరాహృదయ శరీరముల నభిభూతములుగాఁ జేయుచున్నట్లుండెను. గోరాహృత్పిండ సంచలనముతో సమతాళమున నాకసమునందలి నిరాఘంధకారమూర్తి నర్తనముచేయుచుండెను. ప్రకృతియింతకాలమునకు ధైర్యము వహించి గోరాయంతఃకరణమునందలి యేద్వారము తెఱవఁబడియెనో గాని యాలోపల నిమిషములోఁ బ్రవేశించి భద్రతాప్రపూర్ణమగు నాతనిహృదయదుర్గము నాక్రమించుకొనియెను. గోరా యంతకాలమువఱకును దనవిద్యాబుద్ధులచేతనే యాలోచించిపనులను గావించుచుఁ గేవలమును స్వతంత్రుఁడై యుండెను—ఇప్పుడేమైనది? అతఁడిప్పుడొక్కించుక ప్రకృతి నంగీకరించిన మాత్రమున నేగభీరమగు నీనీలజలములను నిబిడమగు నీనీలకూలమును, సముదారమగు నీనీలాకాశమును నాతని నొక్కసారిగా నావరించుకొనియెను! కావున నాతఁడిప్పుడు ప్రకృతికట్లో లొంగిపోయెను.

వీధిప్రక్కనున్న వర్తక కార్యస్థానమునందలి యుద్యానవనమున విదేశలతయొకటి యపరిచితములగు పువ్వులనుండి తెలుపును కోమలమ్మదుల పరిమళముచే గోరావ్యాకులహృదయముపై హస్తప్రసారణము గావించుచున్నట్లుండెను. అగంగానది యాతని కీలోకాలయ కర్మక్షేత్రమునుండి దూరముననున్న యొక యనిర్దేశ్యస్థానము నంగుళినిర్దేశముచేఁ జూపించుచున్నట్లుండెను. ఆయనిర్దేశ్యస్థానమున నిర్జననదీతీరమునందలి వృక్షములు శాఖలచే దట్టముగ నొండొంటి నలముకొని వింతపూవులను బూచియుండెను; వింతనీడలను బ్రసరించుచు యుండెను. అచ్చటి నిర్మలనీలాకాశముక్రింది పగళ్లు వికచనయన దృష్టివిలాపములంబోలియు, రాత్రులు లజ్జావనతనయన పక్ష్మచ్ఛాయలంబోలియు విలసిల్లుచుండెను! నలుదెసలనుండియు మధురావర్తములు బయలుదేఱి యపూర్వశక్తులతో నాతని నాకర్షించి యిదివఱకెన్నఁడు నెట్టిపరిచయమును లేని గభీరస్థానమునకు గొనిపోవుచున్నట్లయ్యెను! ఒక్కసమయమునందే యాతని సమస్తహృదయమును వ్యథాపాశ్వములతో నీవైపునుండి యావైపునకుఁ గొట్టుకొనిపోవుచుండెను. ఇప్పుడీహేమంత నిశాసమయమునందు —ఈనదీతీరమునందు ఈయవ్యక్తనగర కోలాహలమునందు— ఈయస్ఫుట నక్షత్రాలోకమునందు–విశ్వవ్యాపినియు, నవకుంఠితయు, నజ్ఞాతయునగు నొకమాయావిని సాన్నిధ్యమున గోరా యాత్మవిస్మృతుఁడై నిలువఁబడి యుండెను. ఇంతవఱకు నీతఁడీమాయాదేవిని నంగీకరింపకపోవుటచేతనే యిప్పుడామె శాసనబంధమగు నిందజాలము తనసహస్ర వర్ణసూత్రముతో గోరామజలస్థలాకాశసహితముగా

నలుదెసలనుండియు బంధించివైచెను! గోరా తన్నుఁగూర్చి తానే విస్మితుఁడైపోయి యానిర్జన నదీఘట్టమునందొక సోపానముపైఁ గూలఁబడిపోయెను.

అతఁడప్పుడు తనలోఁ "నాజీవితమునం దీక్రొత్త యనుభవ మేలకలిగినది? దీనితో నేమైనఁ బ్రయోజన మున్నదా? నాజీవిత సంకల్పానుసారముగా నాహృదయమునఁ బదిలపఱుచుకొన్న విధిబంధములలోఁ దీనికిఁగూడ నెచ్చటనైనఁ జోటున్నదా? కాక యిదివానికి విరుద్ధమైనదా? అయినచోఁ దీనితోఁ బోరాడి జయమందగలనా?" అని యీవిధముగా దృఢముష్టియై ప్రశ్నించుకొనుచుండెను. ఆక్షణమునందే సుస్నిగ్ధ విశాలనయనములనుండి వెలువడిన విజ్ఞానోజ్జ్వలంబును, వినమ్రకోమలంబును, విభావసుందరంబును, విసంవాద పూర్ణంబును నగునొక మనోజ్ఞదృష్టి యాతనిమనోమధ్యమునం దాకస్మికముగ జాగరితమయ్యెను. అనింద్యసుందరమగు హస్తపల్లవమునందలి కోమలాంగుళీ స్పర్శసౌభాగ్యసంబంధమగు నొకానొక యనాస్వాదిత మధురసుధారస మాతని ధ్యానసమ్ముఖమున నుపలక్షిత మయ్యెను! గోరాసమస్తశరీరము బులకితమైపోయెను. ఏకాకియై యున్న యాతని నాయంధకార మధ్యమునందలి ప్రగాఢానుభవము సమస్త ప్రశ్నలనుండియు, సమస్తద్వైధీభావములనుండియును మరల్చివైచెను. అప్పుడాతఁడా నూతనానుభవమును మనఃపూర్వకముగ ననుభవించుచుండెను. దీనినిఁ ద్యజింపవలయు నను కోరిక యాతనికిఁ గలుగనే లేదు.

గోరా యింటికిఁ బోవునప్పటికిఁ జాలరాత్రియయ్యెను. ఆనందమయి యాతనిం గాంచి 'బాబూ! భోజనమునకు వేళ మించిపోయినది. ఇంతరాత్రివరకు నేమిచేయు చుంటివి?" అనియెను.

గోరా:—నామన సేమైపోయినదో నాకుఁ దెలియలేదమ్మా! చాలసేపటి వరకును గంగయొడ్డుననే కూరుచున్నాను!

ఆనం:—వినయుఁడు కూడ నున్నాఁడా?

గోరా:—లేఁడు! నేనొంటిగనే యుంటిని.

ఆనందమయి కది యత్యాశ్చర్యముగా నుండెను. గోరా యిదివఱకెన్నఁడును నిష్ప్రయోజనముగ నింతరాత్రివరకును గంగయొడ్డునఁ గూర్చుండి యుండలేదు. అతఁ డూరక కూర్చుండి యాలోచించు స్వభావము కలవాఁడు కూడఁ గాఁడు. భోజనము చేయునప్పుడుకూడ గోరా యన్యమనస్కుఁడై యుండుట యామెకు సంకోచముగా నుండెను. ఆనందమయి కొంతసేపైనతరువాత మెల్లగా "నేఁడు నీవు వినయునియింటికి బోయితివా?" అనియెను.

గోరా:—లేదు. నేఁడు మేమిరువురమును బరేశునింటికిఁ బోయితిమి.

ఆమాటవిని ఆనందమయి కొంతసేపాలోచించి 'ఆయింటివారందఱితోడను నీకు బరిచయమైనదా?" అనిప్రశ్నించెను.

గోరా:—వినది!

ఆనం:—ఆయింటిలోని యాఁడవాండ్రు కవరోధము లేదఁటగాదా!

గోరా:—ఎంతమాత్రమును లేదు.

ఇదివఱకిట్టి ప్రశ్నలకు గోరా తీవ్రముగఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చెడివాఁడు. ఇప్పుడట్టి లక్షణము కానరాకుండుటచే నానందమయి మరల నూరక కూర్చుండి యాలోచింపఁ దొడంగెను.

మఱునాఁటి యుదయమున గోరా యెప్పటివలెఁ బెందలకడ లేచి ముఖప్రక్షాళనముచేసికొని తనపనులయందుఁ బ్రవేశింపలేదు. అతఁడు తనగదిలోని కిటికీని దెఱచుకొని కొంతసేపటివఱకును నిలువఁబడి తూర్పువైపునఁగల వీథివంకఁ జూచుచుండెను. ఆవీథికిఁ దూర్పుభాగమునందొకపాఠశాల యున్నది. ఆపాఠశాల యావరణమునందున్న పురాతన జంబూవృక్షముపైఁ బలుచని తెల్లనిమంచు క్రమ్ముకొని యుండెను. క్రమముగ నుదయారుణకిరణములు వ్యాపించి గోరా చూచుచుండఁగనే కొంతసేపటి కామంచు తెరను వదల్చివైచెను. ప్రభాతబాలాతప మాతపత్రముల సందునందుండి మిలమిల మెఱయుచుండెను. చూచుచుండఁగనే కలకత్తానగరవీథులన్నియును జనకోలాహల పరిపూర్ణములైపోయెను.

ఇంతలో నవినాశుఁడు కొందఱు శిష్యులతోఁగలసి వచ్చుచు సందుమలుపునందగపడి గోరాభావావేశజాలమును బలవంతముగాఁ ద్రెంచివైచెను. అప్పుడు గోరాతనమనమును దానే నిందించుకొనుచు 'ఈపద్ధతియేమియును బాగుగ లేదు! ఈయాలోచనకెన్నఁటికిని నెడమీయకూడదు!" అని యనుకొనుచు గదినుండి వెలుపలికిఁ బోయెను. తన సమాజమువారింటికి వచ్చినప్పటి కసంసిద్ధుఁడైయుండుట గోరాకిది వఱకెన్నఁడును దటస్థించియుండలేదు. ఈసామాన్యాపచారమునకే గోరా తన్ను నిందించుకొనియెను. ఇఁక నెన్నటికిని పరేశునింటికిఁ బోఁగూడదనియు, వినయునితోఁ గొంతకాలము వఱకును గలసి యుండఁగూడదనియు నాతఁడప్పుడు మనసులో నిశ్చయించుకొనియెను. తరువాత నాతఁడు తనసమాజమువారితోఁ గలసి యొక నిశ్చయము చేసికొనియెను. ఒకరిద్దఱు మిత్రులతోఁగలసి గోరా వెంట నొకదమ్మిడీయైనఁ దీసికొనకుండ మార్గమధ్యమున దొరకిన యాతిథ్యమును గ్రహించుచు గ్రాండుట్రంకురోడ్డునుబట్టి కొంతకాలము దేశసంచారము చేయుట కేర్పఱచుకొనియెను.

ఈ యపూర్వసంకల్పముచే గోరా యత్యుత్సాహపూరితుఁడై పోయెను. సమస్త బంధములను ద్రెంచుకొని యీ విధముగాఁ నిరాబాధకమార్గము నవలంబించి పోవుట

యాతనికి బరమానందముగా నుండెను. ఆతని హృదయమందిదివఱకు లోలోపల నుండి రే యల్లుకొనియున్న జ్వాల మీ సంకల్పమాత్రమున విచ్ఛిన్నమైపోయి నట్లాతనికిఁ బొడకట్టెను. ఈసమస్త భావావేశమును మాయామాత్ర మనియుఁ గర్మయొక్కటియే సత్యమైనదనియు నీప్రబోధవచన మతితీవ్రముగ నాతనిహృదయమునఁ బ్రతిధ్వనించుచుండెను. అతఁడు ప్రయాణోద్యతుఁడై బడినుండి వెడలు బాలకునింబోలి తనగది నుండి బయలువెడలెను. ఆసమయమునఁ గృష్ణదయాళుఁడు గంగాస్నానముచేసి కమండలువుతో గంగాజలమును దీసికొని నామావళిని పారాయణము చేసికొనుచు నింటికి వచ్చుచుండెను తీవ్రవేగముతోఁ బోవుచున్న గోరా యాతనిపైఁ బడినతోడనే లజ్జితుడై తత్తరముతో నాతనిపాదములకుఁ బ్రణామము చేసెను. "ఉండుము ఉండుము!" అనిపలుకుచుఁ గృష్ణదయాళుఁడు దూరముగ జరిగెను. పూజ కాకుండఁగనే గోరా ముట్టుకొనుటవలన నాతనిగంగాస్నానఫలము మంటఁగలసిపోయినది! శౌచమును గాపాడుకొనుటకై యాతఁడితర సంపర్కము కలుగకుండ మెలంగుచుండె ననిమాత్రమే యింతవఱకు గోరా యనుకొనుచుండెను. కాని ముఖ్యముగాఁ దనసంపర్కము నే నిషేధించి యుండెనను సంగతి గోరా గ్రహింపనే లేదు. కృష్ణదయాళుఁడు మ్లేచ్ఛయని యానందమయిని దూరముగఁ బరిత్యజించెను. మహిముఁడుద్యోగము నందే మునిఁగి యుండువాఁడగుటచే నాతనితోడి సంపర్కమున కవకాశమే లేదు. ఒక్క శశిముఖిని మాత్ర మాతఁడు తనయొద్దఁ జేర్చుకొని యామెకు సంస్కృతస్తోత్రములను జెప్పుచుఁ బూజార్చనావిధులయందామెను దీక్షితురాలిం గావించుచుండెను.

కృష్ణదయాళుఁడిప్పు డిట్లు తనసంపర్కమునకు సంశయించిన సంగతి స్పష్టముగా గోరాకుఁదెలిసిపోయెను. అందులకాతఁడు మనసులో నవ్వుకొనియెను. ఈవిధముగా దండ్రితోడి సంబంధమంతయుఁ దనకు విచ్ఛిన్నమై పోయినను, దండ్రి తనతల్లి ననాచారిణి యని యెంతనిందించుచున్నను గోరామాత్రము తల్లియగు నానందమయిని ప్రాణసమానముగ భక్తిసమర్పణముం గావించి పూజించుచుండెను.

గోరా:—భోజనమైనతరువాతఁ గొన్ని బట్టలను మూటగట్టి విలాతీబాటసారివలె వెన్నునకుఁ గట్టుకొని తల్లియొద్దకువచ్చి "అమ్మా! నేనుకొంతకాలమువఱకును సంచారముచేసి వచ్చెదను" అనియెను.

ఆనం:—ఎక్కడకు బోయెదవు బాబూ!

గోరా:—ఆసంగతి నేనింకను స్థిరపఱచుకొనలేదు.

ఆనం:—పనియేమి?

గోరా:—చెప్పుటకు బోధపడినపని కాదు. పోవుటయే యొకపని.

ఆనందమయి యేమియు మాటాడకూరకుండెను. అదిచూచి గోరా "అమ్మా నన్నడ్డగింపవలదని వేఁడుకొనుచున్నాను. నీవు నాసంగతి యంతయును దెలియును. నేను సన్యాసినగుదునని భయపడవలదు. తల్లినగు నిన్ను విడచి చాలాకాలము నేనొంటిగా నుండఁజాలను!" అనియెను.

తల్లియందుఁ దనకుఁగల ప్రేమనుగూర్చి గోరా యింతవరకెన్నఁడును నోటితోఁ జెప్పియుండలేదు. అందుచే నాతఁడిప్పు డించుక లజ్జితుఁడయ్యెను. ఆనందపులకిత యగు నానందమయి యప్పుడాతని భావమును మరలించి "బాబూ! వినయుఁడుగూడ వచ్చునా?" అని ప్రశ్నించెను.

గోరా:—రాఁడమ్మా! వినయుఁడు రాఁడు. వినయుఁడు లేకున్నచో మార్గమునందును, ఘట్టములయందును నీగోరాకు రక్షణము లేదనుకొనుచున్నావు కాఁబోలును! అమ్మా! వినయుఁడే నాకు రక్షకుఁడని నీవు పొరపాటుపడుచున్నావు! నేను నిరపాయముగ నింటికి వచ్చినతరువాతనైన నీపొరపాటును సవరించుకొనఁగలవు.

ఆనం:—అప్పుడప్పుడుత్తరములు వ్రాయుచుందువా?

గోరా:—వ్రాయుననియే యనుకొనుము! వ్రాసినచో మంచిదే. భయము లేదమ్మా నీగోరా నెవ్వరు నెత్తికొనిపోరు: అమ్మా! నీవు నన్నెంతయో విలువగలవానిగా భావించుచున్నావు. ఇతరులందఱు నట్లుచూడరు. ఎవ్వరైన నాయీమూటపై లోభపడినచో వారికప్పుడే దీని నిచ్చి వేసెదను అంతేగాని దీనికొఱకు నాప్రాణదానమును జేయను. ఈసంగతి నిశ్చయముగా నమ్మియుండుము!

అనిచెప్పి గోరా యానందమయి పాదములకుఁ బ్రణామము చేసి యామె పాదధూళిని దలపైదాల్చెను. ఆమెయు నాతని మస్తకముపై హస్తమునుంచి చేతిని ముద్దు పెట్టుకొనియెను. ఒక్కనిషేధవాక్యమైనను బలుకలేదు. తనకెంత కష్టముగ నున్నను నమంగళశంకచే నామె యెన్నఁడును బ్రయాణసమయమున నిషేధవాక్యములు పలుకదు. ఆమె తన జీవితమునందే యనేక కష్టసుఖముల ననుభవించినది. ఈబహిః ప్రపంచమంతయు నామెకపరిచితమైనదికాదు. ఆమెహృదయమున భయముమాటయే లేదు: గోరాకేమైన కష్టము కలుగునను శంకయే యామెకుఁ గలుగలేదు. కాని గోరాహృదయమునందేదియో విప్లవము కలిగినదని మాత్రమామె నిన్నటినుండియును భావించుకొనుచుండెను. ఇప్పటి గోరా యాకస్మిక ప్రయాణ మామె సంశయమునకు మఱింత తోడయ్యెను.

గోరా మూటగట్టుకొని యిల్లు వెడలిన తోడనే యెఱ్ఱని జంటగులాబీపువ్వుల గుత్తిని జేతఁబట్టుకొని వినయుఁడాతని కెదురుపడియెను. అప్పుడు గోరా "వినయా! నీశకునము మంచిదో కాదో యీ ప్రయాణమునందే తేలును!" అనియెను.

విన:—ప్రయాణమా యేమి?

గోరా:—ఔను.

విన:—ఎక్కడకు?

గోరా:—ప్రతిధ్వని ప్రత్యుత్తరము—ఎక్కడకు?

విన:—ప్రతిధ్వనికంటె మంచియుత్తరము లేదా?

గోరా:—లేదు. నీవమ్మయొద్దకుఁ బోయినచో సంతయును దెలియును. నేను పోయెదను.

అని యాతఁడతివేగముగఁ బోయెను. వినయుఁడు లోనికిఁబోయి యానందమయికి నమస్కరించి యామెపాదధూళిని గైకొని యాగులాబీపూవుల నామె పాదములపై నుంచెను. ఆనందమయి "ఈపువ్వులెక్కడివి?" అనియెను.

వినయుఁడా ప్రశ్నకు స్పష్టముగా నుత్తరము చెప్పక "మంచివస్తువు లభించుటచే ముందుగాఁ దల్లిపూజకొఱ కుపయోగింపఁదలఁచితిని!" అనిచెప్పుచు నామెపర్యంకముపైఁగూర్చుండి 'అమ్మా! ఇదియేమి యన్యమనస్కవై యున్నావు?' అనియెను.

ఆనం:—ఎందుచేనట్లనుచున్నావు?

విన:—నీవు నాకెప్పటివలెఁ దాంబూలము నిచ్చుట మఱచిపోయితివి!

ఆనందమయి లజ్జితయై వినయునకుఁ దాంబూలము నిచ్చెను. తరువాత రెండు జాములవఱకును వారికి సంభాషణ జరిగెను. గోరా ప్రయాణమును గూర్చి వినయుఁడొక్కమాటయైనను స్పష్టముగాఁ జెప్పఁజాలక పోయెను. ఆనందమయి ప్రసంగవశమున "నీవు నిన్నటి దినమున గోరాను బరేశునింటికిఁ దీసికొనిపోయితివా?" అని ప్రశ్నించెను. వినయుఁడు సర్వమును స్పష్టముగాఁ దెలియఁజేసెను. ఆనందమయి ప్రతివిషయమును మనఃపూర్వకముగాఁ దెలిసికొనియెను. వినయుఁడు సెలవుదీసికొనునప్పుడు "అమ్మపూజ సాంగమైనది. ఇంక నీచరణప్రసాదములగు నీ నిర్మాల్య కుసుమములను దలపై బెట్టుకొని పోయెదను!" అనియెను.

ఆనందమయి నవ్వుచు నాగులాబీపువ్వులను వినయునిచేతి కిచ్చెను. అప్పుడామె తనలో 'ఈకుసుమములు కేవలము సౌందర్యముచేతనే యింతగా నాదరింపఁబడుటలేదు. ఈ యుద్భిజ్జతత్త్వమున కతీతమగు నింకొక గభీరతత్త్వ మేదియో నిశ్చయముగా వీనిలోపలనున్నది.' అని యనుకొనియెను.

అపరాహ్ణసమయమున వినయుఁడు వెడలిపోయెను. అప్పుడాతని హృదయమున నెన్నియోభావములు తోఁచెను. అతఁడప్పుడు "ప్రయాణమున గోరాకట్టి యసౌఖ్యమును గలుగకుండుఁగాక! గోరాకును నాకును గల మిత్రత్వమున కెన్నఁడు నెట్టి యాతంకమును గలుగకుండుఁగాక!" అని పరమేశ్వరునిఁ బ్రార్థించెను.

౨౨

గులాబీపువ్వులనుగూర్చి యొక చిన్న కథ యున్నది!

నిన్న రాత్రి గోరా పరేశునిల్లువిడిచివచ్చెను. కాని రాత్రి నాటకాభినయమును గూర్చి ప్రసంగము జరిగి వినయునిహృదయమునకు జాలకష్టమును గలిగించెను— ఈవిషయమున లలిత కెట్టియుత్సాహమును లేకుండుటయే కాక, యీ వ్యాపార మామె కెంతమాత్రము నిష్టమే లేదు. కాని యెట్లయినను వినయు నీయభినయమునం జేర్పవలయునని యామె కుఁబట్టుదల కలిగెను. గోరాకు విరుద్ధములగు పనులన్నియును వినయునిచేఁ జేయింపవలయునని యామె రోషముతోఁ బూనుకొని యుండెను. వినయుఁడు గోరాకు విధేయుఁడైయుండుట లలితకు మితిలేనంత యసహ్యముగా నుండెను. ఎట్లయినను సమస్తబంధములను ద్రెంచివైచి వినయుని దనకు స్వాధీనునిగాఁ జేసికొనుటయే జీవితమునకుఁ జరితార్థత యని యామె భావించుకొని యుండెను.

అప్పుడు లలిత లలితవేణీబంధము చలించునట్లు తలయూఁచుచు 'ఏమయ్యా! అభినయమునందు దోషమేమున్నది? అని ప్రశ్నించెను.

విన:— అభినయమున దోషములేకుండుఁగాక! ఆదొరయింటికిఁబోయి అభినయించుట మాత్రము నాకంతబాగుగ లేదు.

లలి:— ఇది మీమనసులోని మాటయేనా? మఱియెవ్వరి యభిప్రాయమైన జెప్పుచున్నారా?

విన:— ఇతరుల మనసులోనిమాట చెప్పవలసిన భారమేదియు నామీఁద లేదు. అట్లు చెప్పుటయునుగష్టమే— నాయభిప్రాయమే నేను చెప్పుచున్నట్లు నీకునమ్మకము లేదు. ఒకప్పుడు నాయభిప్రాయమును, నొకప్పు డితరాభిప్రాయమును జెప్పుచుందునని నీయూహ కాబోలును?

లలిత యీమాట కెట్టియుత్తరమును జెప్పక యొక్కించుక చిఱునవ్వుమాత్రము నవ్వి కొంచెము సేపూరకుండి "దొరగారొక వేళ నాహ్వానించినను నిరాకరించుటయే వీరత్వమని మీమిత్రు డభిప్రాయపడును గాఁబోలును. ఈమూలముననైన నింగ్లీషువారితో యుద్ధము చేసినఫలము లభించుననికూడఁ దలంచును గాఁబోలును!" అనియెను.

వినయుఁడుత్తేజితుఁడై లేచి నామిత్రుడట్లనుకొనక పోయినను దప్పకుండ నేనట్లే భావింతును! యుద్ధము కాకేమి? కేవలమును వారు మనల ననాదరించుచుందురు. వారు తమకడ వ్రేలితో సంజ్ఞచేసి పిలచినంత మాత్రముననే మనలను గృతార్థులనుగాఁ జేసినట్లు తలంచుచుందురు. అట్టియుపేక్షాభావముతో నుపేక్షామూలముననే పోరాడకున్నచో నిఁక నాత్మగౌరవమును నిలుపుకొనుట యెట్లు?" అనియెను.

లలితయును సహజముగా నభిమానవతి! వినయుని యీ యభిమానవాక్యములామె కతిప్రియములే యైయుండెను. కాని లలిత యభిమానవతి యగుటచేతనే తనపక్షముల యుక్తిదౌర్బల్యము కలిగినప్పుడకారణముగ నెత్తిపొడుపుమాటలచే వినయుని నావహితుని గావించుచుండును—తుట్టతుదకు వినయుఁడు 'లలితా! ఇంతవాగ్వాద మెందులకు? నీవభినయమున కంగీకరింపలయును. ఇట్లంగీకరించుటమే నాయిష్టము!" అని చెప్పఁగూడదా? అట్లయినచో నీకోరికను మన్నించి నాయభిమానమును విసర్జించుకొని సుఖపడుదుముగదా!" అనియెను.

లలి:—సరిసరి! నేనట్లేల చెప్పుదును? నిజముగా మీకొకమతమే యున్నచో నది నాకోరిక కొఱకేల పరిత్యజింపఁబడవలయును? కాని యది సత్యముగా నుండవలయునన్నదియే నాయుద్దేశము!

విన:—మంచిది. నాకునిజముగా నెట్టియభిప్రాయమును లేదు—కాని నీవిప్పుడు నన్నుఁగోరకుండఁగనే నీవాదమునకు విజితుఁడనై యీయభినయమున కంగీకరించితిని.

అనునంతలో వరదాసుందరి యటకువచ్చెను. వినయుఁడామెంగాంచి "నేనీయభినయమునకు సిద్ధుఁడనైతిని. ఏమిచేయవలయునో చెప్పుఁడు." అనియెను.

వరదాసుందరి గర్వముతో 'అందుకొఱకు మీరాలోచింప నక్కఱలేదు. మేము ముందుగా మీకునేర్పి సిద్ధముచేసియే తీసికొనిపోవుదుము! కేవల మభ్యాసముకొఱకు మాత్రము మీరు ప్రతిదినమును నియమిత కాలమునకు వచ్చుచుండవలయును!' అనియెను.

విన:—మంచిది! నేఁటికి సెలవు తీసికొందును.

వర:—అదియేమి మాట? భోజనముచేసి మరిపొండు.

విన:—నేఁడు భోజనము చేయను.

వర:—అలాగుకాదు.

ఇఁక మాఱుమాటాడక వినయుఁడు భోజనముచేసెను. కాని మునుపటివలె స్వాభావిక ప్రఫుల్లత్వము మాత్రములేదు. అప్పుడు సుచరితకూడ నన్యమనస్కయై యూరక కూర్చుండియుండెను. లలితకును వినయునకును వాదము జరుగుచున్న సమయమునందామె వరండాలోఁ బ్రచారము చేయుచుండెను. ఆరాత్రియిఁక నెట్టి సంభాషణమును జరుగలేదు. వెడలిపోవునప్పుడుమాత్రము వినయుఁడు లలిత గంభీరవదనమండలము నుపలక్షించి "నేనూరక యంగీకరించితిని కాని నీకు సంతోషమునుమాత్రము గలిగింపఁజాలకపోయితిని!" అనియెను.

లలిత యెట్టిప్రత్యుత్తరమును జెప్పక వెడలిపోయెను. లలిత సహజముగా నేడ్చుటయన నేమో యెఱుంగదు. కాని యిప్పుడామె నయనకమలములనుండి కన్నీరుపొంగి పొరలిపోవుచుండెను. ఏమిజరిగినది? ఎత్తిపొడుపు మాటలచే మాటిమాటికిని విన

యని హృదయమును బాధించుచుంటివని యామె యిప్పుడు స్వయముగా దుఃఖించు చున్నది కాఁబోలును!

వినయుఁ డభినయమున కంగీకరింపకున్నంతవఱకు లలిత పట్టుదల హెచ్చిపోవు చునే యుండెను. కాని యిప్పుడాతఁ డంగీకరించినంతనే యామె యుత్సాహమంత యును దగ్గిపోయెను. అంగీకరింపకుండుటకుఁగల ప్రబలకారణము లెప్పుడామెకు విశ్వ సనీయములై యుండెనో యప్పుడే యామె హృదయమునకుఁ బరితాపము కలిగెను. అందుచేతనే యామె తనలో "కేవలమును నాకోరికను మన్నించుటకే వినయుఁడభినయమం గీకరించుట యుచితము కాదు. కోరిక—ఏలమన్నింపవలయును? నాకోరికను మన్నించి నన్ను గౌరవించితినని యాతఁడనుకొనియెను. కాని యాతని యీ గౌరవమును బడయఁ గలుగుటచేతనే నాకింతటిబాధ!" అని భావించుకొనుచుండెను.

కాని యిప్పుడు వ్యతిరేకించుట యెట్లు? నిజముగా లలితయే యింతవఱకును వినయు నభినయమునకై నిర్బంధించినది. వినయుఁడు గౌరవము నాలోచించి తనకోరి కను మన్నించినందులకుఁగూడ లలిత కోపగించుటయా?—ఈ సంఘటనముచే లలిత కుఁ దనయందుఁ దనకే యసహ్యాభావమును సిగ్గును కలిగెను. ఇట్లగునని యామె భావిం చియైన నుండలేదు. లలితకు మనశ్చాంచల్యము కలిగినప్పుడు తఱచుగా సుచరితయొద్ద కుఁ బోవుచుండెడిది. ఇప్పుడట్లు చేయక తనభావమును తనహృదయమునందే యడఁచు కొనుటచే నామె కన్నులనుండి యశ్రువులు వెలువడఁదొడంగెను. కాని యాకన్నీటి నామెయే సరిగాఁ జూచుకొనలేదు!

మఱునాఁటి యుదయమున సుధీరుఁడొక పూబంతిని లావణ్యకిచ్చెను. అందెఱ్ఱ గులాబీపువ్వులజంట యొకటియుండెను. లలిత యాబంతిని విప్పి యాగులాబీగుత్తిని దీసికొనియెను. అదిచూచి లావణ్య యాబంతిని బాడుచేసినందులకుఁ గోపించెను. అప్పుడు లలిత "వట్టియాకులను, వట్టి పువ్వులను, నడుమ మంచిపువ్వులను బంధించుట నాకుఁ గష్టముగాఁ దోఁచినది. ఈవిధముగా నన్నిటినొక్కచో బలవంతముగ సమానముగఁ గూర్చియుంచుట యనాగరికపద్ధతి!" అని చెప్పుచు నాపువ్వుల నన్నిటిని గృహమునం దచ్చటచ్చట వేఱువేఱుగ నలంకరించి యాగులాబీపువ్వులను మాత్రము తాను దీసి కొనియెను.

ఇంతలో సతీశుఁడు వచ్చి "అక్కా! ఈపువ్వు లెక్కడివి?' అనియెను! లలిత యామాటలకు బదులు చెప్పకయే" నీవీదినమున నీమిత్రుని యింటికిఁ బోలేదా?" అని యెను. సతీశున కిప్పుడు వినయునిమాట మనసులోలేదు. కాని లలిత తలంపునకుఁ దెచ్చుటచే నాబాలుఁడు గంతులు వైచుచు "ఔను! ఇప్పుడే పోయెదను" అని యాత్రపడియెను.

లలిత యాతనిం బట్టుకొని "అక్కడకుఁ బోయి యేమి చేసెదవు?" అని ప్రశ్నించెను. సతీశుఁడు సంక్షేపముగా "మాటలాడెదను!'' అనిచెప్పెను. అప్పుడు లలిత "నీకాతఁ డిన్ని బొమ్మల నిచ్చెనుగదా—నీవాతని కేమియు నీయవక్కరలేదా?'' అని మరలఁ బ్రశ్నించెను.

వినయుఁడు వార్తాపత్రికలలోనిబొమ్మలను కత్తిరించి సతీశున కిచ్చుచుండెను. వాని నాబాలకుఁడు వరుసగా నొక పుస్తకములో నంటించుకొనుచుండెను. ఈవిధముగా మంచిబొమ్మలతోఁ దన పుస్తకమంతయు నిండించుకొనవలయు నని సతీశుఁడు మిగుల వేడుక కలిగియుండెను. లలిత యిప్పటిమాటవలన నీబొమ్మల నన్నిటిని వినయునియొద్ద నూరక తీసికొంటి నని యాతనికిఁ దోఁచినంతనే చాల కష్టముగానుండెను. ఈప్రపంచమునందు బ్రతిదినము ననేక బాధ్యతలకు లోనుగావలసియుండు నని యప్పు డాతని మనసులో నస్పష్టముగాఁ దోఁచెను. కాని యాబొమ్మలయం దాశక్తి నాతఁ డెడలించుకొనుట కష్టముగా దోఁచెను. కాని వాని నూరక దీసికొనుట యాతని కిప్పుడు చిన్నతనముగా నుండెను. అప్పుడు సతీశుని యుద్విగ్నవదనముఁ గాంచి లలిత యాతనిఁ గౌగలించుకొని "బాబూ! దానికేమిలెమ్ము! మరియొకలాగను కొనవలదు—ఈగులాబిపువ్వులను దీసికొనిపోయి నీవాతని కిమ్ము!" అనియెను.

సతీశుఁ డప్పుడీవిషయ మింతసామన్యముగాఁ దేలిపోయినందులకు సంతుష్టహృదయుఁడై యాపువ్వులను గైకొని యప్పుడే తన మిత్రునిఋణమును దీర్చుటకై వెడలిపోయెను. వినయుఁడు వీధిలోనే యాతని కగపడియెను. సతీశుఁడాతని గట్టిగాఁ బిలుచుచు సమీపమునకుఁబోయి చొక్కాలోపలఁ బువ్వులను దాఁచుకొని "నీకొరకు నేనేమి తెచ్చితినో చెప్పుకో!" అనియెను. తుదకెట్లో వినయునిచే జెప్పుకొనలే దనిపించి సతీశుఁడు పువ్వులను బయటికిఁ దీసెను.

అప్పుడు వినయుఁడు "ఆహా! ఈపువ్వు లెంతయందముగా నున్నవి! కాని సతీశా! ఇవి నీవి కానట్లున్నవే! ఈదొంగను దుదకుఁ బోలీసువారి కొప్పగింపవలసి వచ్చునేమో?'' అనియెను. సతీశుఁడాపువ్వులు తనవని చెప్పవచ్చునో కూడదో యాకస్మికముగ నిశ్చయించుకొనఁజాలక యాతఁ డించుక సేపాలోచించి "మాసోదరి లలిత యాపువ్వులను మీకిమ్మని నాచేఁ బంపినది!'' అనియెను. ఈమాటల కిచ్చటనే నివృత్తియైపోయినది. నేను మధ్యాహ్నము మీయింటికి వచ్చెద నని చెప్పి వినయుఁడు సతీశునిఁ బంపివైచెను.

నిన్నటిరాత్రి లలితదెప్పులవలనఁ గలిగినబాధ వినయుఁ డింకను మఱవజాలకుండెను. వినయుఁ డెవ్వరికిని గష్టము కలిగించుస్వభావముకలవాఁడుకాఁడు. అందుచేతనే యెవ్వరును దన్ను నొవ్వనాడకుండవలయు నని కోరుకొనుచుండును. ఇదివరకు

వినయుఁడు లలితను, సుచరితను సమానముగ భావించుచుండును. కాని యిప్పుడంకుశపుఁబోటు తిన్న యేనుఁగు మావటివానిని మఱవఁజాలనట్లు వినయుఁడు లలితను మఱవఁజాలకుండెను. ఎట్లులైన లలితను ప్రసన్నురాలింగావించి శాంతినందవలయుననియే యాతని ముఖ్యాలోచనమైయుండెను. అతఁడు సాయంకాలమింటికి వచ్చెను. లలిత చిఱునవ్వుచే జ్వాలామయములైయున్న యామాటలన్నియు నొక్కొక్కటిగ నాతని హృదయమునఁ బ్రతిధ్వనించుచుండుటచే నాతనికి నిద్రపట్టలేదు. గోరానుఛాయామాత్రుఁడవనియు, నీకుఁ బ్రత్యేకత్వము లేదనియు నామెపరిహసించి యుండెను. ఆమాట సత్యముకాదని నిరూపించుట కాతఁడెన్నియో కారణముల నూహించుకొనియెను. కాని యాయుక్తులవలన నాతనికిఁ బ్రయోజనమగపడలేదు. ఏమనిన—ఆమె యీవిషయమున వినయునకు స్పష్టముగా వ్యతిరేకించి వాదింపలేదు. అందుచేఁ బ్రతివాదము చేయుట కవకాశములేకుండఁ బోవుచున్నది. ఇన్ని యుపపత్తులున్నను వాదించుటకవకాశములేకపోయినందులకు వినయునకుఁ గష్టముగానుండెను. తెల్లవారిన తరువాతనైనను లలిత ప్రసన్నురాలుకాలేదు. అతఁడస్థిరుడై యింటికివచ్చి ‘సత్యముగా నేనంతటి యవజ్ఞాపాత్రుఁడ నేనా?” అని భావించుకొనఁదొడంగెను.

సతీశుఁడిప్పుడువచ్చి లలిత పంపినదని చెప్పి గులాబిపువ్వుల నిచ్చుట వినయుని హృదయమున కించుక యుల్లాసమును గలిగించెను. అప్పుడాతఁడు తనలో ‘నేనభినయమున కంగీకరించుటయే సంధికి నిదర్శనస్వరూపముగా సంతోషించి లలిత నాకీపువ్వులను బంపినది!” అని భావించుకొనియెను. ఆతఁడాపువ్వుల నింటియందుంచి బయలుదేఱవలయునని మొదట ననుకొనియెను గాని ఈ శాంతికుసుమములను దల్లిపాదములపై నుంచి పవిత్రములుగఁ జేసి తీసికొనిరావలయును!” అనితలఁచి యానందమయియొద్దకుఁ బోయెను!

ఆసాయంకాలము వినయుఁడు పరేశునింటికిపోవునప్పటికి సతీశుఁడు లలితయొద్ద బడిపాఠము జెప్పించుకొనుచుండెను. వినయుఁడు లలితంగాంచి రక్తవర్ణముయుద్ధసూచకమైనది! కావున సంధికుసుమములు శ్వేతములైనచో నుచితముగానుండును! ’ అనియెను. లలిత యాభావమును గ్రహింపఁజాలక వినయునివంకఁ జూచుచుండెను. వినయుఁడప్పుడు తెల్లపూలగుత్తి నొకదానిని రుమాలునుండి తీసి లలితకుఁ జూపుచు ‘నీపుష్పములు లెంతయందము కలవైనను వానియందించుక క్రోధచిహ్నమున్నది! నా పుష్పము లంత యందమైనవి కాకపోయినను శాంతిని శుభ్రతను, నమ్రతను సూచించు నీసన్నిధిని నిలచియున్నవి!” అనియెను.

లలిత తనకర్ణమూలములయందుఁ గెంజాయగదుర ‘మీ రేపుష్పములను నాపువ్వులని చెప్పుచున్నారు?’ అని ప్రశ్నించెను.

వినయుఁడప్రతిభుఁడై "నేను పొరపాటు పడితిని. ఈ పతీశు డెవ్వరిపువ్వుల నెవ్వరికిచ్చెనో?" అనియెను.

తోడనే సతీశుఁడుచ్చైస్స్వరముతో 'సరిసరి! అక్కయే యీపువ్వుల నిమ్మని చెప్పినది!" అనియెను.

విన:—ఎవ్వరి కిమ్మని?

సతీ:—మీకే—

లలిత మొగమెఱ్ఱజేసికొని సతీశుని వీపు పైఁజఱచి నీవంటి మూఢుని నెచ్చటను జూడలేదు. వినయబాబు బొమ్మల నిచ్చినందుల కీ పువ్వుల నిచ్చెదనంటివి గాదా?' అనియెను.

సతీశుఁడు హతబుద్ధియై ఔను. ఆమాట నిజమే—కాని నీవే యట్లిమ్మని చెప్పితివి!' అనియెను.

సతీశుని మఱపింపఁబోయి లలిత మఱియొక చిక్కునఁ దగులుకొనియెను. ఆ పువ్వులు లలితవేయని వినయుఁడు స్పష్టముగా గ్రహించెను. కాని యట్లు తెలియకుండవలయు ననియే లలిత యభిప్రాయ మనికూడ గ్రహించెను. అప్పుడు వినయుఁడు 'నీపువ్వులకంటె నావి చిన్నవియేకాని, నాపుష్పములలో నీ ప్రసూనములలోవలెఁ బొరపాటేమియును లేదు. మనపరస్పర వివాద నివృత్తికీ కుసుమములు శుభసూచకములై యున్నవి!' అనియెను.

లలిత తలయూఁచుచు మన వివాదమేమి; దానికి నివృత్తి యేమి; అనియెను.

విన:—ఒక్క సారిగా సర్వమును మాయయేనా? వివాదము, పువ్వులు, నివృత్తి యన్నియును మిథ్యలేనా? శుక్తియందు రజతభ్రమయేకాదు —కేవలము శుక్తియే భ్రమయా! దొరగారియింట నాటకాభినయము మాటకూడ—

లలి:—అది భ్రమకాదు! దానిగూర్చి కలహమేమున్నది? దానికొఱకు మీరంగీకరింపవలయునని నేను పోరాడితిననియు, మీరంగీకరించినంతనే నేను కృతార్థురాలనైతిననియు భావించుచున్నారు కాబోలును! నిజముగా మీకిష్టమే లేకయున్నచో నొకరిమాటవినియేల యంగీకరింపవలయును?

అని చెప్పుచు లలిత యాగదిలోనుండి వెడలిపోయెను. ఆమె నాటకాభినయమునకు బలవంతపెట్టినందులకు వినయుని యెదుటఁ దనతప్పు నంగీకరింపవలయునని యిది వఱకు స్థిరపరచుకొనియుండెను. కాని యీప్రసంగముతో నిప్పుడామె యుద్దేశమంతయును మాఱిపోయెను. ఆయభినయమునుగూర్చి తానెంతదూరము వ్యతిరేకముగ వాదించుటవలనఁ గలిగినమామె మనఃకష్ట మింకను బోలేదని వినయుఁ డనుకొనియెను. వినయుఁ డావిషయమునఁ బైకంగీకరించెను. గాని లోపల నాతనికిఁ గష్టముగనే యుం

డెనని లలితమనస్సు క్షోభించుచుండెను. ఆమె హృదయమున నిట్లు బాధపడుచుండు టకు వినయునకు గష్టముగనే యుండెను. ఇంక నీవిషయమున నెన్నఁడును బరిహాస మునకైన వాదింపఁగూడదనియు నీయభినయ కార్యమునందుఁ దా నుదాసీనుఁడైయున్న ట్లితరు లెవ్వరును దోషారోపణము చేయకుండునట్లు మిగుల శ్రద్ధతోను నైపుణ్యము తోను గార్యమును సంపూర్ణముగ నెరవేర్పవలయుననియు వాతఁడు నిశ్చయించు కొనియెను.

సుచరిత నేఁటిప్రాతఃకాలమునుండియుఁ దనగదిలో నొంటిగఁ గూర్చుండి "క్రైస్తవానుకరణము" అనునొక యింగ్లీషు మతగ్రంథమును జదువుటకుఁ బ్రయత్నిం చుచుండెను. నేఁడామె యితర కార్యములయందు మనసు పెట్టలేదు. కాని యప్పుడప్పు డామె మనసు చెదురుచుండుటచే నక్షరములు ఛాయామాత్రములై పోవుచుండెను. అపరక్షణమునందే యామె తన్ను నిందించుకొనుచు మఱింత స్థిరబుద్ధితోఁ జదువుటకు బ్రయత్నము చేయుచుండెను—ఒకప్పుడొక కంఠస్వర మామెకు వినవచ్చుటచే వినయ బాబు వచ్చుచుండెనని యామెకుఁ దోఁచెను. తోడనే యామె యదరిపడిలేచి మఱియొకగదిలోనికిఁ బోవలయునని యాత్రపడియెను. కాని యంతలోనే తనయస్థి మిత భావమును నిందించుకొనుచు మరలఁగూర్చుండి చదువుకొనఁదొడంగెను. మరల నేదియో శబ్దమైనట్లు తోఁచుటచే నాలించి వినుటకుఁ బ్రయత్నించెను.

తఱచుగా వినయుఁడు ముందువచ్చుటయును, తరువాత గోరా వచ్చుటయును జరుగుచుండెను. నేఁడుకూడనట్లే జరుగునేమోయని యామెకు భయముగా నుండెను. ఆమెకప్పుడు గోరావచ్చునేమోయను భయమును, గాకుండునేమోయను సంశయముచే హృదయావేదనమునుగూడఁ గలుగుచుండెను.

ఇంతలో లలిత యామెగదిలోనికి వచ్చెను. సుచరిత యామె మొగమువంకఁ జూచి "విశేషములేమి?" అనియెను.

లలి:—ఏమియును లేవు.

సుచ:—ఇంతసేపటివఱకు నెచ్చట నున్నావు?

లలి:—వినయబాబు వచ్చియున్నాఁడు—ఆయన నీతో మాటలాడఁదలఁచి యున్నట్లున్నది.

సుచ:—నీవుకూడా రావా?

లలిత యధీరస్వరముతో నీవు పోయిమాటాడుము. నేను తరువాత వచ్చెదను!" అనియెను.

సుచరిత వెలుపలగదిలోఁ బ్రవేశించి సతీశునితో మాటలాడుచున్న వినయునిం గాంచి వినయబాబూ! తండ్రిగారు షికారుపోయినారు. ఇప్పుడే వత్తురు. తమ

నాటకపాఠము నొప్పగించుటకై లీలయును, లావణ్యయును మాష్టరుగారింటికిఁ బోయినారు. లలిత మాత్రము పోలేదు. మీరుపోయి పరీక్షయిచ్చిరండని చెప్పి వారినిబంపివైచినది. అనియెను.

విన:—నీ కీ నాటకమున సంబంధము లేదా?

సుచ:—అందఱును నాటకమాడు వారైనచో నిఁకఁ జూచువారెవ్వరు?

ఇట్టి సందర్భములలో వరదాసుందరి సుచరితను మాటలచేతనే సంతోషపెట్టి తప్పించివైచుచుండును. అందుచేతనే యీసారికూడా సుచరితకు దనసామర్థ్యము ప్రదర్శించుట కవకాశముగలిగినది కాదు. వినయుఁడును సుచరితయుఁ గలిసికొన్నప్పుడు సంభాషణమునకుఁ దెంపులేకుండ నుండెడిది. కాని, యిప్పు డుభయపక్షములయందును విఘ్నము తటస్థించుటచే మాటలేతోఁచుటలేదు. సుచరిత యింక గోరామాటయెత్త గూడదని యొట్టుపెట్టుకొని వచ్చియుండెను. వినయుఁడును మునుపటివలెఁ గోరాను గూర్చి మాటాడఁజాలకుండెను. లలితయేకాక యింటివారందఱును గోరానొక నీచోపగ్రహముగా భావించుచున్నారని యెంచి వినయుఁడిఁక నాతనిమాట యెత్తకయే యుండెను.

సుచరిత వినయునితో నెట్లోయొకటి రెండుమాటలాడి సతీశుని బొమ్మలపుస్తకమును గూర్చి సతీశునితో నేమేమో సంభాషింపఁదొడఁగెను. మఱియు నడుమనడుమ బొమ్మలను సరిగా నంటించుకొనలేదని సతీశునిపైఁ గోపపడుచుండెను. సతీశుఁడామెతో బిగ్గఱగా వాదప్రతివాదములు చేయుచుండెను. ఇఁక వినయుఁడు బల్లపైనుంచిన తనపువ్వులగుత్తివంకఁ జూచుచు లజ్జాసంక్షుభితహృదయముతో “ఈపువ్వులను గౌరవము కొఱకైన లలిత కిచ్చుట యుచితముగా నుండును!” అని భావించుకొనుచుండెను. ఇంతలో నడుగులచప్పుడు వినవచ్చుటచే సుచరిత వెనుదిరిగి చూచెను. హారానబాబు వచ్చుచుండెను. సుచరిత బెదరిచూచినట్లందఱికిని స్పష్టపడుటచే నామె మొగమెఱ్ఱవడిపోయెను. హారానుఁడొక కుర్చీపైఁగూర్చుండి ‘ఏమి వినయాబాబూ! మీ గోరాబాబు రాలేదేమి?”అనియెను.

అనావశ్యకముగ హారానుఁడిట్లు ప్రశ్నించుటకు వినయుఁడు విరక్తుఁడై ‘ఏమి? మీ కాతనితోఁ బనియున్నదా?’ అనియెను.

హారా:—మీరు వచ్చితిరి. ఆయనరాలేదు! ప్రాయికముగా నిట్లు జరుగుటలేదు. కాన నిట్లు ప్రశ్నించితిని.

వినయునకు జాలకోపము కలిగెను. కాని యది వెల్లడియగునను నుద్దేశముతో సంక్షేపముగా ‘ఆతఁడిప్పుడు కలకత్తానగరమున లేఁడు!” అనిచెప్పి యూరకుండెను.

హారా:—ప్రచారమునకుం బోయె ననుకొందును!

వినయునకు సహింపరానంతకోపము కలుగుటచే దాని కెట్టి ప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. సుచరితయును మాటాడకుండ నటనుండి లేచిపోయెను. హారానుఁడతివేగముతో నామెను వెంబడించెను. కాని యామె యాతని కందలేదు. దూరమునుండియే యాతఁడు "సుచరితా! నీతో మాటాడవలసిన పనియున్నది!" అని కేకవైచెను.

సుచ:— నాకిప్పుడు స్తిమితముగా లేదు.

అని చెప్పుచు నామె తన శయనగృహమునకుఁ బోయెను.

ఇంతలో వరదాసుందరి వచ్చి నాటకాభినయమునుగూర్చి కొన్ని సంగతులను బోధించుటకై వినయునిఁ బిలుచుటచే నాతఁడు గదిలోనికిఁ బోయెను; తరువాత నప్పుడే వచ్చి చూచికొనియెను గాని, వినయునకా బల్లపైనున్న పువ్వులగపడలేదు. ఆరాత్రి యభినయపరీక్షకు లలిత యెంతమాత్రమును రాలేదు! సుచరిత యాయింగ్లీషుపుస్తకము నొడిలో నుంచుకొని లోపలిదీపము నొకమూలఁజాటుగా నుంచి చాలరాత్రివఱకును వెలుపలి యంధకారమును జూచుచుఁ గూర్చుండియుండెను. అప్పుడామె కన్నుల యెదుట నొకయపూర్వము నపరిచితమునగు దేశము మరీచికంబోలి కానవచ్చుచుండెను. ఆమెజీవితమునందలి సమస్తాజ్ఞానుభవములకును, ఆదేశమునకును విశేష భేద మగపడుచుండెను. అచ్చటి వాతాయనములయందలి దీపకాంతులు తిమిరనిశీథిని యందలి నక్షత్రములంబోలి సుదూరగమగు రసహ్యమునందు మనసునకు భయముగొలుపుచుండెను. మఱియు నామె కప్పుడు "నాజీవితము తుచ్ఛమైనది ఇంతకాలము నేను నిశ్చయ మనుకొన్నది సంశయాకీర్ణమైనట్లు తోఁచుచున్నది. నేనిదివఱకు జేసిన పనులన్నియు నర్థహీనములైనవి! ఇచ్చటనే జ్ఞానము సంపూర్ణము కావచ్చును. కర్మము మహాత్మ్యమును గాంచవచ్చును! జీవితమునకు సార్థక్యము లభింపవచ్చును! ఈయపూర్వంబును, నపరిచితంబును, భయంకరంబు నగు దేశమునందలి యజ్ఞాతసింహద్వారము నెదుట నన్ను నిలిపినవారెవ్వరు? నాహృదయ మిట్లేలకొట్టుకొనుచున్నది? అగ్రసరంబులు కాఁగోరియు నాపాదము లిట్లేల స్తంభించి పోవుచున్నవి?" అని యీవిధముగా నాలోచనము లు తోఁచుచుండెను.

౨౩

సుచరిత కొన్నిదివములనుండి యుపాసనయందు మనసుంచియుండెను. కాని మునుపటికంటె నధికముగనే పరేశునాశ్రయించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఒకనాఁడు పరేశుఁడొంటిగాఁ గూర్చున్నప్పుడు సుచరితవచ్చి యూరక యాతనిచెంతఁ గూర్చుండెను. అప్పుడు పరేశుఁడును పుస్తకమునుబల్లపైనుంచి "ఏమిరాధా!" అనియెను.

సుచ:—ఏమియును లేదు.

అని చెప్పి బల్లపైనున్న పుస్తకములను, గాగితములును సవరించుచు నొకనిమిష మైన తరువాత "బాబా! పూర్వమువలె నన్నుఁ జదివించుట లేదేమి?" అనియెను.

పరేశుఁడు సప్రేమముగఁ జిఱునవ్వునవ్వుచు "అమ్మా! నీవు నాపాఠశాలలో నంతయును జదివి యుత్తీర్ణురాలవైతివి. ఇఁక నీవు స్వయముగనే చదువుకొని గ్రహింపగలవు!' అనియెను.

సుచ:—కాదు. నేనేమియును గ్రహింపఁజాలను. మునుపటివలెనే మీయొద్ద జదివెదను.

పరే:—మంచిది. రేపటినుండి యారంభింపుము!

సుచరిత కొంతసేపూరకుండి యాకస్మికముగా 'బాబా! ఆదినమున వినయబాబు జాతిభేదముగూర్చి విశేషముగఁ జెప్పియున్నాఁడు. మీరు నాకావిషయమున నేమియును బోధింపలేదేమి?" అనియెను.

పరే:—అమ్మా! నేనుగాని యితరులుగాని, బోధించిన బోధనలను మాత్రమే చిలుకపలుకులవలె నేర్చుకొనుట గాక మీరు స్వయముగా నెల్లవిషయముల నాలోచించి తెలిసికొనవలయునని నాకోరిక! ఈసంగతి నీకును దెలియును. ప్రశ్న సరిగా మనసులో జాగరితము కాకముందే యుపదేశము కావించుట యాఁకలి కాకముందే యన్నము పెట్టుటవంటి దగుచున్నది. అందువలన నరుచియు, నజీర్ణమును గలుగుచుండును. నీవు నన్నిప్పుడు ప్రశ్నించితివి. కావున నాకుఁ దెలిసినదానిని జెప్పెదను.

సుచ:—నేను మిమ్ములను బ్రశ్నరూపముననే యడిగితిని. మనము జాతిభేదమును నిందించుటకుఁ గారణమేమి?

పరే:—ఒకపిల్లి విస్తరిలోఁ గూర్చుండి యన్నము తినినను దోషములేదు. కాని యొకమనుష్యుఁడాయింటఁ బ్రవేశించినచో నన్నమును బారవేయవలయును. మనుష్యునందే మనుష్యున కసహ్యభావమును బుట్టించు నీజాతిభేదపద్ధతి యధర్మముకాక మఱియేమందువు? మనుష్యుల నింతభయంకరముగా నవమానించుట తమ్మవమానించుటయే యగును!

సుచరిత గోరామాటల ననుకరించి ఇప్పటి సమాజవికృతుల ననుసరించి యనేక దోషములు కలుగవచ్చును. అది సమాజదోష మనవలయుఁగాని యాదోషమును బ్రధాన ధర్మమున కారోపించుటయేల?" అనియెను.

పరే:—ఆప్రధానవస్తువెక్కడ నున్నదియో తెలిసినచోఁ జెప్పఁగలిగి యుండును. కాని దేశమునందు మానవులు మానవులనే యసహ్యించుకొనుటయు, నవమానించుకొనుటయుఁ బరస్పరభేదముతోఁ జూచుకొనుటయు మనము కన్నులారఁ జూచు

చున్నాము! ఇట్టి యవస్థలో నేదియో కాల్పనికప్రధాన ధర్మముమాట యాలోచించుచు మనసున కూటట కలిగించుకొనుట యెట్లు?

సుచరిత చాలసేపటివరకును బరేశుని] మాటలభావమును మనసునఁ బట్టించుకొనుచు దుదకు 'బాబా! అట్లయినచో నీసంగతి యంతయును వినయబాబునకు బోధింపఁగూడదా?' అనియెను.

పరేశుఁడు నవ్వుచు 'వినయబాబు గ్రహింపఁజాలడని నేనాతనికిది' యంతయును బోధించుట మానలేదు. వారెప్పుడు సర్వోత్కృష్టసత్యముగు ధర్మమువైపు నుండి తమ హృదయములం దీవిషయమునుగూర్చి యాలోచింతురో యప్పుడే వారికిది యంతయును నీతండ్రిగారి బోధనలతో నిమిత్తము లేకుండఁగనే స్పష్టపడిపోవును. ఇప్పుడు వారన్యదిక్కునుండి చూచుచున్నారు. కావున నిప్పుడు వారి యెడల నా బోధనము లెంతమాత్రమును బనిచేయఁజాలవు.'

గోరావాక్యములను శ్రద్ధతో వినుచున్నప్పుడైనను నామె హృదయమున సంశయ సహితమగు వివాదమే కలిగి బాధాకరముగా నుండెడిదిగాని శాంతి కలిగెడిది కాదు. ఇప్పుడామె పరేశునితో మాటలాడి క్షణకాలములో నా విరోధభావమునుండి విముక్తినందఁగలిగెను. సుచరిత గోరానుగాని, వినయునిగాని పరేశునికంటె గొప్పవారుగా నెట్లును భావించియుండలేదు. పరేశుని యుద్దేశముతో నేకీభవింపని వారియెడల నామెకు గోపముగూడఁ గలుగుచుండెను. ఇప్పుడు గోరాతో మాటలాడిన తరువాత నామె కాతని మాటల యం దవజ్ఞతనుకాని, కోపముగాని, చూపఁజాలకుండుట యామెకుఁ గష్టముగనే యుండెను. అందుచే నామె చిన్నతనమునందు వలెనే పరేశు నాశ్రయించి యెల్లప్పుడు నుండవలయునని వ్యాకులపడుచుండెను. ఆమె లేచి ద్వారము వరకును బోయి మరలవచ్చి పరేశుని వెనుకభాగమునఁ గుర్చివైఁ జేతులానుకొని నిలిచి 'బాబా! నేఁడు మీరు నాతో గలసి యుపాసనచేయవలయును!' అనియెను.

పరే.—అలాగే తల్లీ!

తరువాత సుచరిత తనగదిలోనికిఁబోయి తలుపు మూసుకొని కూర్చుండి యామాటల నగ్రాహ్యములుగాఁ జేసికొనుటకు బ్రయత్నించుచుండెను. కాని జ్ఞానవిశ్వాస బ్రదీప్తమగు గోరా ముఖ మామెకన్నులకుఁ గట్టినట్లేయుండెను. "గోరామాటలు వట్టి మాటలు కావు. ఒక్కొక్క మాటయు నొక్కొక్క గోరాయే! గోరా మాటలలో నాకృతియున్నది; గతియున్నది; ప్రాణమున్నది! ఆమాటలు విశ్వాసబలముచేతను, స్వదేశప్రేమ పరితాపముచేతను, బరిపూర్ణములై యుండును. అది ప్రతివాదములకు లోఁబడునవి కావు. వానియందు సంపూర్ణ మానవత్వమున్నది. అది సామాన్యమానవత్వము కాదు. వానిని బూర్వపక్షముచేయుట కెవ్వరును సమర్థులుకాఁజాలరు!' అని యీవిధముగా

నామెహృదయమునకుఁ దట్టుచుండెను. ఇట్టిద్వంద్వ భావమధ్యమునం బడుటచే సుచరితకుఁ గన్నుల నీరు నిండుచుండెను. ఎవ్వరో తన్నీ ద్వైవిధీభావమధ్యమునఁ ద్రోసివైచి తామూరక దూరమునుండి చూచుచున్నట్లామె కనుభవమగుచుండెను. అందుచే నామె హృదయము పగిలిపోవుచుండెను. పరితాపముచే నామె తన్నుఁదానే నిందించుకొనఁ దొడఁగెను.

౨౪

“డ్రైడన్” కవిచేఁ బద్యరూపముగ రచింపఁబడిన “సంగీతశక్తి” అను నాటకమును, వినయుఁడు ముఖస్థము చేసికొని చదువుటకును స్త్రీలందఱు నభినయరంగమున వేఱరచనలతో నుండి కావ్య లిఖితవ్యాపారములను గూర్చి మూకాభినయములం గావించుటయే కాక సమయోచితములగు నింగ్లీషుపాటలను, బద్యములను జదువుచుండుటకును నేర్పాటు జరిగెను. వరదాసుందరి కష్టపడి నాటకాభినయమునకు వినయునిఁ దయారు చేయవలసియుండునని యనుకొని యుండెను. ఆమెకింగ్లీషునందు జ్ఞానము సామాన్యమే యైనను సమాజమునందలి యొకరిద్దఱు పండితులపై నామె యీవిషయమున నాధారపడి యుండెను.

కాని పరిదర్శన మారంభించినతోడనే వినయుఁడు చదువుట కారంభించి వరదాసుందరికిని బండితులకునుగూడ నత్యాశ్చర్యమును గలిగించెను తమసమాజమువాఁడు కాని వినయుని దిద్ది తీర్పవలయునను కోరిక వరదాసుందరికిఁ దీరినది కాదు. ఇంతవరకును వినయుని సామాన్యముగఁ జూచువారందఱు నిప్పటియాతని యాంగ్లేయ భాషావైదుష్యమును గాంచి విస్మితులై యాతని గౌరవింపకుండ నుండఁజాలక పోయిరి. హారానబాబు కూడఁ దన పత్రికకుఁ గొన్నిలేఖలను వ్రాసి యీయవలయునని యాతని వేఁడుకొనియెను. సుధీరుఁడు తమవిద్యార్థి సమాజమునం దొకటి రెండుపన్యాసముల నీయవలయునని యాతని బ్రార్థించెను.

లలితయవస్థ యద్భుతముగా నుండెను. వినయుఁడిప్పు డీయభినయ విషయమున నెవ్వరిసహాయము నపేక్షింపకుండుట యామెకు సంతుష్టిగను నసంతుష్టిగను గూడ నుండెను. వినయుఁడు తమసమాజములో నెవ్వరికిని లోకువపడకుండుటయే కాక యందఱికంటెను గొప్పవాఁడు కూడ నయ్యెను. ఆతఁడిప్పుడు తన శ్రేష్ఠత్వమును భావించుకొనును. ఆతనికిప్పు డెవ్వరియొద్దను నేర్చుకొనవలసిన దేదియును లేదు — లలితకదియే కష్టముగా నుండెను. వినయునిపట్ల నామెయేమి కోరుకొనుచున్నదో, యెట్లుండిన నామెకు శాంతిగా నుండునో యామెకే బోధపడుటలేదు. అప్పుడప్పుడామె యప్రసన్నత చిన్నచిన్న విషయములయందలి తీవ్రభావమునందు స్పష్టపడుచు వినయునకు లక్ష్యమగుచుండెను. వినయుని పట్లఁ దానిట్లుండుట గౌరవము కాదని లలిత

తెలిసికొనఁగలిగియే యుండెను. తెలిసికొని యామె పరితపించుచుండెను; తనతప్పు దిద్దుకొనవలయునని కష్టపడి ప్రయత్నించుచునే యుండెను; కాని సామాన్యవిషయములందుఁగూడ గలుగుచున్న యామె యంతర్జ్వాలను శాంతింపఁజేసికొనుట కామె కెట్టి యుపాయమును దోఁచుటలేదు. ఇదివఱకామెయే యీ విషయమున వినయుని బలవంతపెట్టి యొప్పించినది. ఇప్పుడాతని నొక్కసారిగా మరలింపవలయు ననునుద్దేశ మామెను గలఁచివైచుచుండెను. కాని యిప్పుడీ సమస్తాయోజనమును విపర్యస్తముగఁ జేసి వినయుఁడకారణముగ నేమని చెప్పి తప్పించుకొనఁగలఁడు? సమయము కూడ సమీపించినది! వినయుఁడు తననైపుణ్య మంతయును జూపి తానే యీ విషయమునం దుత్సాహముతోఁ బనిచేయుచున్నాఁడు! ఇఁకఁ దప్పించుట కుపాయ మేమున్నది? తుదకు లలిత కేమియుఁదోఁచక తల్లిం గాంచి "నేనీయభినయమునఁ బనిచేయఁజాలను!" అనియెను.

వరదాసుందరికిఁ దనబిడ్డయగు లలితసంగతి బాగుగఁ దెలియును. అందుచే నామె యత్యంతమును శంకితయై "ఎందుచేత?" అని ప్రశ్నించెను. 'ఈపని నాచేతఁగాదు!' అని లలిత ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

వినయుఁ డసమర్థుఁడు గాఁడని నిశ్చయింపఁబడి నప్పటినుండియు లలిత వినయునియొద్దఁ దననాటకభాగము నొప్పగించుటకుఁ గాని యభినయాభ్యాసముఁ గావించుటకుఁగాని యిష్టపడలేదు. ప్రత్యేకముగ నేనే యభ్యాసము చేసికొందునని చెప్పివైచెను. ఇందువలన నందరి యభ్యాసమునకును భంగము కలిగెను. కాని లలిత యెంతమాత్రము నంగీకరింపలేదు. తుదకు వారు లలిత లేకుండఁగనే యభ్యాసము గావించుకొను చుండిరి. తుట్టతుద కిప్పుడు లలిత సర్వోత్సాహమునకును భంగము చేయుటకు సిద్ధపడి యుండెను. ఇది వరదాసుందరికిఁ దలపైఁ బిడుగుపడిన ట్లుండెను. లలితయిఁకఁ దన మాట వినదని వరదాసుందరికి దెలియును. అందుచే నామె యిప్పుడు పరేశుని శరణమును గోరెను. పరేశబాబు సామాన్యవిషయములలోఁ దనకుమార్తెల యిష్టానిష్టములను శాసించువాఁడు కాడు. కాని యాతఁడు కలెక్టరునొద్ద నంగీకరించి యీ యభినయ విషయమునఁ బ్రోత్సాహమును గూర్చుచు నుండెను. సమయముకూడ సమీపించినది. ఇది యంతయు నాలోచించుకొని పరేశుఁడు లలితను బిలిచి యామెమస్తకమున హస్తము నుంచి "అమ్మా! లలితా! నీవిప్పుడు వదలుకొన్నచోఁ జాలదప్పుగా నుండును సుమా!" అనియెను.

లలిత రుద్ధకంఠస్వరముతో "బాబా! నేనీపని చేయఁజాలను. నాచేతఁగాదు." అనియెను.

పరే:—నీవు బాగుగ నభినయింపఁజాలకున్నచో నపచారము లేదు; కాని, కేవల మభినయింపకుండుట తప్పు!

లలిత తలవంచుకొని నిలువఁబడియుండెను. పరేశుఁడు మరల "అమ్మా! ఈ భారమును నీవు వహించినప్పుడు సరిగాఁ దీర్పఁగలదా? ఇది కోపము తెచ్చుకొని తప్పించుకొన వలసినవిషయము గాదు. కష్టముగా నున్నను నీకిది కర్తవ్యము. అంగీకరింపవా తల్లీ!" అనియెను.

లలిత తండ్రి మొగము వంకఁజూచి 'అంగీకరించితిని" అనియెను.

ఆనాఁటిసాయంకాలముననే లలిత వినయునియొద్దఁ దన సమస్త సంకోచమును దూరము చేసికొని యనుపమాన సామర్థ్యముతోఁ బంతము పట్టినదియుం బోలెఁ దనయభినయభాగము నొప్పగించివైచెను. వినయు డిదివఱ కామెచదువును వినియుండలేదు; ఇప్పుడు విని పరమాద్భుత నిమగ్నుఁడై పోయెను. ఆహా! తేజోమయమగు నాయుచ్చారణ మెంతస్పష్టముగ నున్నది! అందెచ్చటను నొక్కించుకయైనను దడఁబాటు లేదు. ఆభావప్రకాశ మెంత నిస్సంశయముగ నున్నది! విని వినయుఁడాశాతీతం బగు నానందము ననుభవించెను. ఆమనోహర కంఠస్వర మాతని వీనులయందుఁ జాలసేపటివఱకును బ్రతిధ్వనించుచుండెను. పాఠకుల మధుర కంఠస్వరమును బట్టి కూఁడ గవితలు శ్రోతలకు మనోమోహనకరములై యుండును. చెలువంపుఁ జిగురుఁగొమ్మలలోఁ వికసించిన పువ్వులవలెనే పాఠకుల కల స్వనములలోఁ దిలకించుకవితలు శోభాసంపన్నములై యుండును.

లలితయును గ్రమముగా వినయునియొద్దఁ గవితాప్రసంగమును గావింప నారంభించెను. ఆమె యింతవఱకును దన తీవ్రభావముచేతనే వినయునుత్తేజితునిం గావించుచుండెను. సమయము వచ్చినప్పుడెల్లఁ దిరస్కారవచనములచేతను దీవ్రహాస్యముల చేతచే వినయుని నొప్పించుచుండెను. లలిత యెప్పుడేమి చేయునో, యెప్పుడేమనునో యనియే వినయుఁడు సంకోచింపవలసివచ్చుచుండెను ఆమె యసంతోష భావ రహస్యమును భేదింపజాలక వినయుఁడు నిరంతర మామెనుగూర్చియే యాలోచించుచుండెను. తెల్లవారి నిద్రనుండి లేచునప్పటికే యాతని కామె మాటలు స్మృతికి వచ్చుచుండెను. ఆతనికిఁ బ్రతిదినమును లలిత యీ వేళ నెట్లుండునో యని యాలోచనమే తోఁచుచుండెను. ఆమెయందొక్కించుక ప్రసన్నభావ మగపడిన నాఁడు వినయుఁడు నిట్టూర్పువిడిచి బ్రతికితిననుకొని యామెయెల్లప్పుడు నిట్లుండుట కేమిచేయవలయునో యని యాలోచించుకొనుచుండెను. కాని యేయుపాయమును దోఁచక కేవలమును వినయుఁడామె కధీనుఁడైయుండెను.

ఈవిచారములనడుమ నిప్పటిలలిత కావ్యపఠనమాధుర్యము వినయునకుఁ బరమానందదాయక మయ్యెను. తనయానందమును గూర్చి యెట్లు ప్రశంసింపవలయునో యాతనికిఁ దోఁచుటలేదు. లలిత మొగమునెదుట మంచిమాట చెప్పుటఁగూడ వానికి సాహసము కలుగుటలేదు. మంచి మాటకు మానవులు సంతోషింతురను సామాన్యనియమము లలితకు వర్తింపదేమో యని యాతనికి సంశయము కలిగెను. అందుచేతనే వినయుఁడు తన యానందావేశమును బట్టఁజాలక వరదాసుందరితో లలిత భాషావైదుష్యమును గూర్చియు, పఠనమాధుర్యమును గూర్చియు విశేషముగఁ బ్రశంసించెను. అందువలన వినయుని విద్యాబుద్ధులయెడల వరదాసుందరికి గౌరవమును విశ్వాసమును మఱింత దృఢపడియెను.

మఱియొక వింతసంగతి! లలిత తన యభినయకౌశల్యమును వాక్చాతుర్యమును బ్రశంసనీయములైనట్లు గ్రహించినతోడనే నిరుపద్రవకరమగు నోడ సముద్రతరంగములనుండి దాఁటినట్లుగా నామె తన కర్తవ్యాభిజ్ఞతనుండి తరింపఁగలిగెను. అప్పటినుండియు లలిత తన తీవ్రప్రభావమును వినయునియెడల నుపయోగించుటలేదు. వినయునకు వైముఖ్యముఁగూర్చు పని యేదియు నామెచేయుటయే మానివైచెను. ఈ యభినయకార్యమునం దామె యుత్సాహముతో వినయునితోఁగలసి మెలసి పనిచేయుచుండెను. చదువుటయందును, నభినయించుటయందును, నామె వినయుని యుపదేశమునే గైకొనుచుండెను.

లలిత యట్లు మాఱుట వినయుని గుండెలలోని పెద్దబరువు దిగిపోయినట్లయ్యెను. అతనికిప్పుడానందమయి యొద్దకుఁబోయి బాలకునివలె మాటలాడుకొనవలయునను నంతటి యానందము కలిగెను. వినయునకప్పుడు సుచరితతో నెన్నియో మాటలాడవలయునని యుండెను. కాని సుచరిత నేఁడాతని కగపడనేలేదు. అవకాశము కల్పించుకొని లలితయొద్దఁ గూర్చుండి సావధానముగ మాటలాడవచ్చును. కాని లలిత తనమాటలను దీవ్రముగా విమర్శించుననుసంశయముచే సహజముగా నాతనికి మాటలేతోఁకవు.

లలితయప్పుడప్పుడు "ఇవి నీమాటలేనా? మఱియొకరివా?" అనుచుండును. 'నాకింతవయసు వచ్చినను, పుస్తకజ్ఞానమే గాని యనుభవజ్ఞానము కలుగలేదు! అందుచే నాజ్ఞానము గ్రంథముద్రణాలయమువంటిదైపోయినది" అని వినయుఁడు చెప్పుచుండును. "నీవు బాగుగా మాటాడుటకుఁ బ్రయత్నింపుము? నీమాటలే నీవు సరిగా మాటాడవలయును. నీవు చమత్కారముగా మాటాడినప్పుడెల్ల నీమాటలు నీవి కావని సంశయము కలుగుచుండును!" అని లలిత చెప్పుచుండును. అందుచే నిపుణముగా మాటాడినచో లలిత సంశయించునని వినయుఁడు సులభముగను, సంక్షేపము

గను మాటాడవలసి వచ్చుచుండెను. ఏదైన నలవాటుచే నొక యలంకారవాక్యము నోటినుండి వెలువడినంతనే వినయునకు సంశయము కలుగుచుండెను.

ఆ కారణముగఁ గ్రమ్ముకొన్న మబ్బు వదలి లలితహృదయమిప్పుడు నిర్మలమై యుండెను. ఆమె పరివర్తనముఁ గాంచి వరదాసుందరియుఁ నాశ్చర్యపడియెను. లలిత యిప్పుడు మాటమాటకు నడ్డముచెప్పుచు విముఖిరాలై యుండుటలేదు. అన్నిపనుల యందును నుత్సాహముతో మెలంగుచుండెను; రాఁబోవు నభినయ సందర్భమునకు వలయు పరికరములనుగూర్చి నూతనోత్సాహముతో నాలోచించుకొనుచుండెను; అవివమయామున నందఱను బ్రోత్సహించుచుండెను. వరదాసుందరి కందుచే సంతోషము కలుగవలసినదే కాని యామె కప్పుడు ధనవ్యయమునుగూర్చి యాలోచన కలిగెను. ఆకారణముచే లలిత యంగీకరించినప్పుడు కూడ నామెకించుక కిష్టముగనే యుండెను. కాని యామె లలిత యుత్సాహము నడ్డగించుటకు సాహసింపఁజాలక పోయెను. లలిత సంతోషముతోఁ జేయుపనులయందెట్టిలోపము కలిగినను సహింపఁజాలదు. అందుచేతనే యామె సామాన్యముగ నెట్టిపనికిని బూనుకొనదు!

లలిత యిట్టియుత్సాహముతో సుచరితయొద్ద కనేకపర్యాయము లాత్రముతోఁ బోయియుండెను. సుచరిత నవ్వుచునే మాటాడినది. కాని లలితకుమాత్రి మేమో మన సునకుఁ గీష్టముగఁ దోఁచుచుండుటచే మనసులోనే కోపగించుకొని మరలివచ్చుచుండెను. ఒకనాఁడు లలిత తండ్రికడకుఁ బోయి 'బాబా! అక్క సుచరిత యింటనే కూర్చుండి చదువుకొనుటయును, మేము మాత్రము నాటకాభినయమునకు శ్రమ పడుటయునా? ఇది తగదు! ఆమెకూడ మాతోఁగలసి పనిచేయవలయును!" అనియెను.

సుచరిత కొలఁది దినములనుండి చెలులతోఁ గలియక వేఱుగ మెలఁగుచున్న సంగతి పరేశుఁడు గ్రహించియే యుండెను. ఈయవస్థ యామెనడవడి కుచితము కాదని కూడా నాతఁడు శంకించుచుండెను. ఇప్పటి లలిత మాటలవలన సుచరిత హృదయమున సంతోషముగ నందఱితోడను గలసి యుండఁజాలనంతటి వ్యత్యస్తభావ మేదియో కలిగియుండెనని పరేశుఁడనుకొనియెను. అప్పుడు పరేశుఁడు "అమ్మా! ఈసంగతి మీయమ్మతోఁ జెప్పలేదా?" అనియెను.

లలి:—అమ్మతోఁ జెప్పెదను. కాని యక్క నంగీకరింపజేయు భారము మీ యందే యున్నది!

పరేశబాబు చెప్పినతోడనే సుచరిత యెట్టి యభ్యంతరమును జెప్పఁజాలక తన కర్తవ్యపాలనమున కగ్రిసర యయ్యెను.

సుచరిత గదినుండి వెలుపలికి వచ్చినతోడనే వినయుఁడామెతో మునుపటి వలెనే మాటాడఁదలచెను. కాని యామె యాభిముఖ్యమును బడయఁజాలకపోయె

ను. ఆమె మొగమునందును, చూపులయందును బ్రసన్నత కానరాకుండుటచే సూతఁడామెను సమీపింపఁ జాలకపోయెను. కలసి మెలసి యుండుటయందును బనులయందును సుచరిత మనుపుగూడ నిర్లిప్తతతోనే యుండెడిది. కాని యిప్పుడది స్పష్టముగా నగపడుచుండెను. సుచరిత క్రమముగా నభినయాభ్యాస సమయములయందుఁ గూడ బ్రత్యేకముగనే యుండెను. పనులలో నావశ్యకమైనంతవఱకే కలుగఁ జేసికొనుచుండెను. ఈవిధముగాఁ జూచుచుండఁగనే సుచరిత వినయునకు దూరమైపోయెను!

కొలఁది దినములనుండి గోరా లేకుండుటచే వినయుఁడు తఱచుగాఁ బరేశునింటికి వచ్చుచుఁ బోవుచుండెను. వినయుని స్వభావమునం దిట్టి యవారితభావముం గాంచి పరేశుని యింటివారెల్లరును సంతోషముతో నుండిరి. వినయుఁడును నిరాబాధకమగు స్వాతంత్ర్యలాభముంగాంచి యెన్నఁడు నెఱుఁగనియానందము ననుభవించుచుండెను. ఆయింటివారందఱు నాతని గౌరవముగాఁ జూచుచుండుటచే నాతఁడు తనగౌరవమును మఱింత వర్ధిల్లఁజేసికొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఇట్టిప్రకృతి ప్రసారణ సమయమున—ఇట్టిస్వాతంత్ర్యానుభవ సమయమున వినయునకు సుచరిత దూరమైపోయెను. ఈ లోపము — ఈయఘాతము మరియొకప్పుడైనచో దుస్సహముగనే యుండును. కాని యిప్పుడది సామాన్యముగ జరిగిపోవుచుండెను. లలితకూడ సుచరిత భావాంతరమును గ్రహించి యామెను మునుపటివలె నాదరించుటలేదు! చదువునందు, నభినయమునందును గల యుత్సాహమే యిప్పుడు లలితహృదయమున నిండియున్నదాయేమి?

ఆకస్మికముగ సుచరిత యభినయమునఁ జేరుటంగాంచి హారానుఁడును సంతోషముతో నుండెను. హారానుఁడప్పుడు తానుగూడ 'Paradise Lost' నుండి కొంత భాగమును జదివెదననియును, Dry-den నాటకముపై సంగీతమునుగూర్చి యొకచిన్న యుపన్యాసము నిచ్చెదననియును జెప్పెను. వరదాసుందరి కీమాట యుపహాస్యముగా నుండెను. లలితకును సంతుష్టిగా లేదు. కాని, హారానుఁడీదివరకే యీ విషయమునుగూర్చి కలెక్టరుతో మాటలాడి వచ్చెను. లలిత యీవిషయమునఁ గలెక్టరు సమ్మతింపఁడని చెప్పినప్పుడు హారానుఁడు కలెక్టరుగారి యుత్తరమును జూపి యామెను నిరుత్తరం గావించెను.

గోరా పని లేకుండఁగనే ప్రయాణముచేసెను. ఎప్పుడు వచ్చునో యెవ్వరికిని తెలియదు. సుచరిత యీ విషయమున నేమియు నాలోచింపకపోయినను నెప్పటికప్పుడే గోరా నేఁడు వచ్చునను నాశ యామెమనసులోఁ గలుగుచుండెను. ఆయాశ నేవిధముచేతను నామె త్రోసివైచుకొనఁజాలకుండెను. గోరా యుదాసీనతయుఁ దన మనసునందలి యబాధ్యతయు సుచరితను బీడించుచున్నప్పుడు, ఎట్లయిన నీజాలమును

దెగ్రించుకొని పొఱపోవలయునని యామెహృదయము వ్యాకులపడుచున్నప్పుడు హారానుఁడు సుచరితపెండ్లి సంబంధమును స్థిరపఱపకవలయునని మరలనొకసారి పరేశునిఁగోరెను! అప్పుడు పరేశుఁడు "పెండ్లికింకను వ్యవధానమున్నది కదా! ఇంత తొందరగా స్థిరపరచుకొనుట యెందులకు?" అనియెను.

హారా:—వివాహమునకు ముందుఁ గొంతకాల మీసంబంధావస్థతోఁ గాలయాపనము చేయుట యుభయుల హృదయ పరిణామములకును ననుకూలముగా నుండును. సాంసారిక బాధ్యతలు లేకుండియు సంబంధము గలిగి యుండుట యను నీవివాహపూర్వపరిచయ మొకవిధముగా నాధ్యాత్మిక సంబంధమువంటిది. ఇది చాల నుపకారకమైనది.

పరే:—మంచిది. అట్లయినచో సుచరిత నడిగిచూడుము!

హారా:—ఆమె యిదివరకే యంగీకరించినది కాదా?

హారానునియెడల సుచరిత మనోభావమునుగూర్చి పరేశునకింకను సందేహము గ లేయుండెను. అందుచే నాతఁడు సుచరితను బిలిచి హారానుని యభిప్రాయమును దెలిపెను. సుచరితయును దనద్విధాగ్రస్తజీవనము నెచ్చటనో యొకచోట సంపూర్ణముగా నర్పించుచుకొనుటయే మంచిదని యెంచి తోడనే నిశ్చింతతోఁ దనసమ్మతిని దెలియఁజేసెను. పరేశుని సందేహమంతయును దూరమైపోయెను. వివాహమునకుముందే బంధింపఁబడుట యుక్తమగునో కాదో బాగుగ నాలోచించుకొమ్మని పరేశుఁడు చెప్పెను. కాని సుచరిత యెంతమాత్రము నభ్యంతరము చెప్పలేదు. నాటకాభినయమైనతరువాత నొకనాఁడందఱను బిలిచి వివాహసంబంధము స్థిరపఱచుట కేర్పాటు జరిగెను.

సుచరితకుఁ దనహృదయ మప్పుడు రాహుగ్రాసమునుండి ముక్తమైనట్లొకించుక సేపు తోఁచెను. అప్పుడామె తనలో "హారానుని బెండ్లియాడి సమాజకార్యములయందే నాహృదయమును బంధించి యుంచవలయును! హారానబాబునొద్దఁ బ్రతిదినమును ధర్మతత్త్వసంబంధములగు గ్రంథములనుజదివి యాపద్ధతుల నవలంభించి యుండవలయును" అని స్థిరపఱచుకొని యప్రియముని తోఁచుచున్నను నాకార్యమును జేయుటకు మనఃపూర్వకముగఁ బ్రతిజ్ఞ చేసికొనియెను.

హారానుఁడు ప్రకటించుచున్న పత్రిక నెన్నఁడును సుచరిత చదివియుండలేదు. ఆపత్రిక యిప్పుడు ముద్రితమైనతోడనే సుచరిత కందెను; హారానుఁడే పంపుచుండెనని సుచరిత గ్రహించెను. ఆపత్రిక నందికొని యామె గదిలోనికిఁ బోయి ప్రయత్నపూర్వకముగానందలి మొదటి పంక్తినుండియుఁ జదువనారంభించెను; తాను శిష్యురాలుగాభావించి శ్రద్ధతో నందలి యుపదేశముల ననుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనుచుండెను.

కాని పడవ నడచుచు నడచుచు నాకస్మికముగాఁ గొండను దాఁకి వెనుకకు మరలెను—ఆపత్రికలో 'పూర్వకాల వాయుగ్రస్తులు' అను పేరుతో నొక వ్యాసమున్నది. అందు వర్తమాన కాలమునందుండి పూర్వకాలమునకు మొగము త్రిప్పిచూచు వారినిగూర్చి నిందలున్నవి. యుక్తులంత యసంగతములుగ లేవు. ఇట్టియుక్తులను సంధానించుట సుచరిత కిష్టమే—కాని యావ్యాసమును జదివినంతనే యానిందలన్నియును గోరాను గూర్చియే యని యామెకుఁ దోఁచెను. అందు గోరా పేరులేదు; ఆతనివ్రాతల యుల్లేఖమును లేదు; తుపాకీగుండ్లతో నొకమానవునిఁ గొట్టి యొకసైనికుఁడు సంతోషించుచున్నట్లే యావ్యాసము ప్రతివాక్యముచేతను నొక సజీవపదార్థమును భేదించి యొక విధమగు హింసానందముచే బ్రస్ఫుటితమై యుండెను.

అందుచే నావ్యాసము సుచరిత కసహ్యముగా నుండెను. అందలి ప్రతియుక్తిని బ్రతివాదముచే ఖండించివేయవలయునని యామెకుఁ దోఁచెను. గోరాతలఁచుకొన్న దీనిని దుమ్మున నెగురగొట్టి ధూళిపాలు చేయఁగలుగునని యామె యనుకొనియెను. తోడనే గోరా సముజ్జ్వలవదనమండల మామెకన్నులకు గట్టినట్లై యాతని గంభీరకంఠస్వరమామె హృదయాంతరాళమునఁ బ్రతిధ్వనించుచున్నట్లయ్యెను. ఆతని యసామాన్య వదనము నెదుట ఆతని గభీరభాషణములయెదుట నీవ్యాస లేఖకుఁడు నీచాతినీచునిఁ బోలె కానవచ్చుచుండెను. సుచరిత యప్పుడా పత్రికను గ్రిందఁబారవైచెను.

చాలకాలమున కానాఁడే సుచరిత వినయునికడఁ గూరుచుండి ప్రసంగవశమున "మంచిది. మీరిదివఱకుఁ బత్రికలకు వ్రాసినయుపన్యాసములన్నియును నాకుఁ జదువుట కిచ్చెదనంటిరి. ఈయ లేదేమి?" అనియెను. సుచరిత హృదయమున భావాంతరము కలుగుటచేఁ దానాకాగితముల నిచ్చుట కవకాశము లేకపోయెనని చెప్పక వినయుఁడు మర్యాదగా "నేను వానినన్నిటిని సంగ్రహించి యుంచితిని. రేపు తెచ్చియిచ్చెదను" అనియెను.

మఱునాఁడు వినయుఁడు పుస్తకమును, గొన్ని కాగితములను దెచ్చి సుచరిత కిచ్చెను. సుచరిత వానిని దీసికొనియెను. గాని చదువలేదు. ఒకపెట్టెలో భద్రముగా దాఁచి యుంచెను. చదువవలెనని కోరిక యుండియును జదువలేదు. ఆమె తన చిత్తమునకుఁ జాంచల్యము కలిగింపనట్లు ప్రతిజ్ఞచేసికొని హారానుని శాసనాధీనముగాఁ జేయవలయునని మఱియొకసారి తన్నుఁదాన హెచ్చరించుకొనియెను!

౨౪

ఆదివార ముదయమున నానందమయి తేనీరు సిద్ధము చేయుచుండెను. ఆమె చెంతఁ గూర్చుండి శశిముఖి తాంబూలములకు వక్కలను గత్తిరించి ప్రోగుచేయుచు

నింతలో వినయుఁడు వచ్చుటచేఁ దనయొడిలోనున్న తమలపాకుల పట జారవిడిచి యొక్క పరుగున గదిలోనుండి యవ్వలకుఁబోయెను.

వినయుని కందఱియందును సమభావమే. ఇంతవఱకును శశిముఖి యాతనికడ నెంతయో చనువుగలిగి యుండెడిది; ఆయుభయులకు నెన్నియో వాదములు జరుగుచుండెడివి. శశిముఖి వినయుని జోళ్ళనుదాఁచి యాతనితో వాదము పెట్టుకొనుచుండెడిది. వినయుఁడామె చిన్నతనపుఁబనులను గొన్నింటిని మెఱుఁగులు పెట్టి వర్ణించి పరిహసించుచుండెడివాఁడు. అవియన్నియు నసత్యములని యామె మొదటినుండియు వాదించుచుండెడిది. తుదకట్లు నిరూపింపఁజాలక యటనుండి పాఱిపోవుచుండెడిది. ఆమెయును వినయు నేదోవిధముగాఁ బరిహసింపవలయునని ప్రయత్నించుచుండెడిది. కాని రచనాశక్తియందు వినయునితోఁ జాలలేకపోవుచుండెడిది. ఎట్లయినను వినయుఁ డింటికి వచ్చినది మొదలు శశిముఖి యాతనితో నల్లరిచేయుచు నేయుండెడిది. ఒక్కొక్క దినమున నాయిరువురి యల్లరిం గాంచి యానందమయి శశిముఖింగూర్చి కోపముకూడఁ జూపుచుండెడిది. కాని దోషము శశిముఖిది కాదు. వినయుఁడామె కట్టి యుద్రేకముం గూర్చుచుండెడివాఁడు. అందుచే నామె యుత్సాహము నడఁచుకొనఁజాలకపోయెడిది.

అట్టి శశిముఖి యిప్పుడు వినయునిఁ జూచినంతనే పరుగెత్తిపోయెను! అదిచూచి యానందమయి నవ్వెను. ఆనవ్వు సుఖమైననవ్వు కాదు. ఈయల్ప సంఘటనము వినయునకు దారుణాఘాతమగుటచేఁ గొంతసేపటివఱకు నాతఁడు మాటాడఁజాలకపోయెను. శశిముఖీవినయుల వివాహ మసంగతమైనను జిన్నచిన్నమాటలచే నదియెట్లో స్థిరపడిపోయినది. వినయుఁడు గోరా మిత్రత్వము నాలోచించియే సమ్మతించెను; అంతేకాని బాగుగ నాలోచించుకొనలేదు. అంతేకాక వినయుఁడు మనదేశమున వివాహము వ్యక్తిగతము కాదనియు, నది పారివారికమనియు వ్యాసములనుగూడ వ్రాసియుండెను! ఆతఁడుకూడ నీవిషయమున నెట్టియాలోచనమునకును నెడమీయలేదు. ఇప్పుడు శశిముఖి తన్నుంజూచి మగఁడని సిగ్గుపడిపోవుటంగాంచుటచే వినయున కప్పుడామెకును దనకును గల భావిసంబంధము స్పష్టపడియెను. తన స్వభావమునకు విరుద్ధముగాఁ దన్నెంతవఱకు గోరా యీడ్చుకొని పోయెనో తెలిసికొని వినయుఁడు కోపముతోఁ దన్నుదాను నిందించుకొనియెను; మొదటినుండియు నీవిషయమునఁ దన్ను నిషేధించుచున్న యానందమయి దూరదృష్టింగూర్చి ప్రశంసించుచు వినయుఁడామె యెడల భక్తిపూర్ణుఁడయ్యెను.

ఆనందమయి వినయుని మనోభావము నెఱిఁగి యాతనిహృదయమును మఱియొక వైపునకుఁ ద్రిప్పనెంచి "బాబూ! నిన్నటిదినమున గోరాయుత్తరము వచ్చినది సుమీ!"

అనియెను. వినయుఁడు పరాకుగనే 'ఏమని వ్రాసినాఁడు?" అనియెను, 'తనసంగతు లేమియును లేవు. దేశమునందలి నిమ్నజాతులవారి దుర్దశలను గాంచి దుఃఖపడుచు వ్రాసినాఁడు. కలెక్టరుచేయు నన్యాయములకు ఘోషపురమువారు పడు బాధలను గూర్చి వర్ణించి వ్రాసినాఁడు." అని యానందమయి చెప్పెను.

వినయుఁడప్పుడు గోరాయెడల గలిగిన విరుద్ధభావోద్రేకముచే నసహిష్ణుఁడై "గోరాదృష్టి యెప్పుడు నితరులమీఁదనే — మనసమాజమునందలి దురాచారములను మనము తొలగింపఁగలిగినప్పుడు మనకీపని చాల నుత్తమమైనదని చెప్పుకొనుటకు బాగుగ నుండును!" అనియెను. ఆకస్మికముగ నిట్లు గోరాపై దోషారోపణముచేసి వినయుఁడు దాను ప్రత్యేకముగ నిలిచినందుల కానందమయి చిఱునవ్వు నవ్వెను.

విన:— అమ్మా! నీవు నవ్వుచున్నావు. వినయున కాకస్మికముగ నింతకోపమేల కలిగినదనుకొనుచున్నావు కాఁబోలును! చెప్పెదను వినుము! సుధీరుఁడొకనాఁడు నన్ను నైహాట్ స్టేషనునొద్దనున్న తనమిత్రుని బంగాళాకుఁ దీసికొనిపోయెను. మేము సేయాల స్టేషను విడచినప్పటినుండియే వర్షమారంభమైనది. సోదపురపు స్టేషనునొద్ద బండి యాఁగినప్పు డొకవిశేషమును జూచితిమి. దొర దుస్తులను దాల్చియున్న బంగాళీ యొకఁడు తన నెత్తిపై మంచిగొడుగు పైచుకొని తనభార్యను బండినుండి దింపెను. ఆమె చంటిబిడ్డ నెత్తికొని యొకముదుకగుడ్డ నాబిడ్డపైఁగప్పి యావానలోఁ దడియుచు నొక్కప్రక్కను నిలువఁబడి యుండెను. చలిచేతను, సిగ్గుచేతను నామె వడఁకిపోవుచుండెను. ఆతఁడుమాత్రము నెత్తిపై గొడుగువైచుకొని హాయిగా మాటాడక చూచుచుండెను. అనిమిషమునందే నాకు 'అయ్యో! ఈమన దేశములో నెండలోనైనను, వానలోనైనను, గొప్పవారికైనను గొలఁదివారికైనను నాఁడువాండ్రకు నెత్తిపై గొడుగక్కఱలేదా?" అని విచారము కలిగినది. ఆతఁడట్లే సిగ్గులేక గొడుగుపైచుకొని చూచుచునే యుండెను. పాపమామె యట్లే మాట్లాడక తడిసిపోవుచుండెను. ఇంతకంటె లజ్జాకరమగు వ్యాపారమేమైననున్నదా? ఈసంగతి స్టేషనులోనున్న యొక్కనికైనను దప్పుగాఁదోచినదా? స్త్రీల నెల్లవిధముల కట్టిమాటలతోఁగాకుండ హృదయపూర్వకముగ నాదరింపవలయునని నేనప్పుడే ప్రతిజ్ఞ చేసికొంటిని.

అని చెప్పుచు వినయుఁడు తనధోరణికి లజ్జితుఁడై 'అమ్మా! వినయుఁడప్పుడప్పుడీవిధముగా నుపన్యసించి యుండెననియు నిదియు నొక యుపన్యాసమే యనియు నీవు భావింపలదు. అభ్యాసవశమున నామాటలే యుపన్యాసములవలె నుండును. ఇందిప్పుడు వక్తృతావిశేష మేదియును లేదు. దేశమునం దాఁడువాండ్రొక భాగమై యున్నారని నేనిదివరకు భావింపలేదు. ఎన్నఁడు నాలోచించి యుండలేదు. అమ్మా! నేనింక విశేషించి మాటలాడను. అట్లు మాటలాడినచో మనఃపూర్వకముగఁ జెప్పినవి కావని

యితరులు విశ్వసింపక పోవచ్చును. అందుచే నిక వక్తృత్వమును దగ్గించెదను." అని చెప్పినతోడనే యుత్సాహదీప్త హృదయముతో సెలవు గైకొని పోయెను.

అప్పుడానందమయి మహిమునిం బిలిపించి 'బాబూ! మన శశిముఖితో వినయునకుఁ బెండ్లి కుదరదు." అనియెను.

మహి:—ఏమి? నీకిష్టము లేదా?

ఆనం:—ఇది తుదకు జరుగదు గావున నాకిష్టము లేదు. జరిగినచో నిష్టము గాకేమి?

మహి:—గోరా యిష్టపడియెను. వినయుఁడంగీకరించెను. ఇంకను సంశయమేమున్నది? ఇఁక నీకిష్టము లేకున్నచో వినయుఁడు మానుకొనవచ్చును. ఈ సంగతి నాకు బాగుగ దెలియును.

ఆనం:—వినయునిగూర్చి నాకు నీకంటె బాగుగఁ దెలియును!

మహి:—గోరా కంటెనా?

ఆనం:—ఆ—అందుచేతనే యెల్లవిధముల నాలోచించి నాయభిప్రాయమును జెప్పితిని.

మహి:—మంచిది. గోరా వచ్చును గాక!

ఆనం:—మహిమా! నామాటవినుము! దీనినిగూర్చి బలవంతముగఁ బ్రయత్నించినచోఁ దుదకు గందరగోళము పుట్టును. గోరా మరల నీవిషయమున వినయునితో మాటాడుట నాకిష్టము లేదు!

'అట్లే చూచుకొందము.' అని తలపాగలు నములుచు మహిముఁడు కోపముతో వెడలిపోయెను.

—౨౬—

గోరా బయలుదేఱినప్పుడాతనితో, అవినాశుఁడు మతిలాలు, వసంతుడు, రమాపతియు నలుగురును గలిసిపోయిరి. కాని, గోరా నిర్దయోత్సాహవేగమునకు వారు తాళము వేయఁజాలకపోయిరి! అం దవినాశవసంతులు జబ్బు చేయుటచే నాలుగైదు దినములలోనే కలకత్తాకుఁ దిరిగివచ్చిరి. గోరాయందలి భక్తిచే రమాపతియు మతిలాలును మాత్రమాతని నొంటిగా విడిచి పోఁజాలక పోయిరి. కాని వారాతనితోఁ బడు కష్టములకుఁ బరిమితి లేదు. గోరా పోయినచో నొక్కటే పోక—నిలచినచో నొక్కచోటునే నిలుకడ! విశ్రవిరామము లేదు! గోరా బ్రాహ్మణుఁడని చెప్పి యే గృహస్థుఁడైన నాతిథ్యమునకుఁ బిలిచినచో నాయింట నెట్టి యసదుపాయములున్నను నాతఁడచ్చటనే దినములకొలఁది నిలిచి పోవుచుండెను. ఆతని యుపన్యాసముల నాలకించు కుతూహలముతో గ్రామస్థులందఱు నాతని విడుకజాలకుండిరి.

కలకత్తాకు వెలుపలనున్న గొప్పకుటుంబమువారును, జదువుకొన్నవారును నెట్లుండిరో తెలిసికొనఁగలుగుటకు గోరాకిదియే మొదటిసారి. ఈప్రకాండగ్రామ్య భారతవర్ష మెంతవఱకు విచ్ఛిన్నమై, సంకీర్ణమై దుర్బలమై యుండెనో, ఆత్మశక్తి నెఱుంగక యాత్మమంగళము నాలోచింపక యెంతవఱకుదాసీనమై యుండెనో, కొలఁదిదూరమునందలి గ్రామములతోనే యెంతటి పరస్పర వ్యత్యాసముకలిగియుండెనో, ఈవిశాలకర్మక్షేత్రమునఁ బ్రయాణముచేయుట కాత్మకల్పితములగు నెన్నెన్ని యడ్డంకులు ప్రతిఘాతములై యుండెనో నీచత్వమే యెంతవఱకు గౌరవముగఁ జూడఁబడుచుండెనో, దానియెదుట సంస్కారమున కెంతమాత్రము నెట్లు నిలువనీడ లేకుండఁ బోవుచుండెనో, దానిహృదయ మెట్లు నిద్రించుచుండెనో ప్రాణమెట్లు కదలంటియుండెనో చైతన్యమెట్లు క్షీణమైయుండెనో యిదియంతయును గ్రామ్య జనులనడుమ మెలంగకున్నచో గోరాకుదెలియకపోయియే యుండును. గోరాయొక గ్రామమునందుండఁగ నందొక యిల్లంటుకొనియెను. ఊరివారందఱును గోలపెట్టుచుఁ బరుగులెత్తుచు నేడ్చుచుండిరేకాని ప్రతీకారమును జేయఁజాలకపోయిరి. విపత్ప్రతీకారము నెడలగ్రామ్యజను లెంతయసమర్థులై యుండిరో గోరా యిప్పుడు తెలిసికొనియెను. ఆయూరికి సమీపమునఁ జెఱువైనను లేదు. ఆఁడువాండ్రుదూరము నుండి నీరు తెచ్చుకొనుచుందురు. ఇట్లున్నను ధనవంతులగువారి కైనను దమయింట నొకనూయి త్రవ్వించుకొనవలయు ననునూహ తోఁచలేదు. ఇదివఱకుఁగూడ నా యూరు చాలసారులు కాలిపోయినది. అది దైవదుర్విపాకమనియెంచి నిరుపాయులై యుండిరేకాని యూరివారెవ్వరును సమీపమునందొక చెఱువైనను త్రవ్వించుకొనలేదు. ఒక్కయూరునుగూర్చియే యిట్లుండఁగా దేశమునంతనుగూర్చి యాలోచించుట గోరాకప్పుడెంతయో కష్టముగాఁ దోఁచెను. ఈవిషయమున మతిలాలుగాని, రమాపతిగాని యేమియు నాలోచింపకుండుట గోరాకన్నిటికంటెను నాశ్చర్యముగా నుండెను. అంతేకాక గోరా సంక్షోభపడుచుండఁగా వారిది యసంగత మనికూడా ననియుండిరి. "సామాన్యులందఱు నిట్లేయుందురు, ఇట్లే భావించుచుందురు; ఈకష్టములు వారికి కష్టములుగాఁ దోపవు; ఇంతకంటె నెక్కుడుగా మెలంగుట వారికి డంబముగాఁ దోఁచును! ఈయజ్ఞానము, ఈమాంద్యము, ఈదుఃఖానుభవము—ఇది యంతయునుజేసి యెంతటి భయంకర దుస్సహ భారమై యున్నది! మనదేశమునందలి శిక్షితులు, నశిక్షితులు, ధనికులు, దరిద్రులు మొదలగు నందఱితలలమీఁదను నీభారము పడియేయున్నది! అదియెవ్వరినిగూడ ముందఱికిఁ గదలనిచ్చుటలేదు!' అనిగోరా యిప్పుడు స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనియెను. అందుచే శేయంబవ నాతనిహృదయము క్లిష్టమైపోవుచుండెను.

ఇంటికడనుండి బాబు వచ్చినదని మతిలాలు వెడలిపోయెను. ఇక గోరాతో రమాపతియొక్కఁడుమాత్రమే యుండెను. ఆయిరువురును గ్రామముగాఁబోయి యొక రేటియొడ్డున నున్న ముసల్మాను పల్లెయందుఁబ్రవేశించిరి అందు బసకొఱకు హిందూ గృహములను వెదుకగాఁ దుదకొక మంగలివానియిల్లగపడియెను. ఆమంగలియు వాతని భార్యయు నొకతురకపిల్లవానిని పెంచుకొనుచుండిరి. నిష్ఠాపరుఁడగు రమాపతి కదికేవలమును నికృష్టముగాఁ దోఁచెను. ఆమంగలి యనాచారమునుగూర్చి గోరా నిందించుచు "అయ్యా! మనము హరీ యందుము; వారు అల్లా యందురు. దీనిలో నేమియు భేధము గుపడుటలేదా?" అనియెను.

అప్పటికప్పుడే యెండ తీవ్రమైపోయెను; ఏరు దూరము; నడుమ నిసుక కాలి యున్నది. రమాపతి దాహతాపముతో "హిందువులకుఁ బానయోగ్యమగు జల మెచ్చట దొరకును?' అనిప్రశ్నించెను. ఆమంగలియింట నొకనూయియున్నది; కాని యాచారము లోపించునని రమాపతి యానీటిని ద్రాగుటకు విరక్తుఁడయ్యెను. అప్పుడు గోరా 'ఈబాలునకుఁ దల్లిదండ్రులున్నారా?'' అని ప్రశ్నించెను. ఇరువురు నున్నారు; కాని లేనట్లే!' అని మంగలి బదులు చెప్పెను. "అదియేమి?" అని గోరా యడిగెను. మంగలి యాకథ యంతయును జెప్పెను—

వారు నివసించు జమీందారీ యంతయును నీలిపంట పండించుదొరల యిజారా క్రిందనుండెను ఏటియొడ్డునఁ బండించు నీలిపంటనుగూర్చి రయితులకును దొరలకును తీరని వివాదము కలిగెను. అందఱు నంగీకరించిరి. కానిఘోషపురపు రయితులుమాత్ర మేటి బాడవను దొరలకు వశపఱుచుటకంగీకరింపలేదు ఆయూరివారందఱును దురకలే. వారి నాయకుఁడగు ఫరూసర్దారు దేవునికైనను భయపడువాఁడుగాఁడు. ఆసంక్షోభములో నతఁడు పోలీసువారి నెదిరించి జైలునకుఁబోయి వచ్చెను. ఆతనికింట నన్నము లేకుండఁబోయెను. అయిన నాతఁడట్లే యుండెను. మేనేజరుదొరగారు పోలీసుల లతో స్వయముగ వచ్చి యాయూరిరయితుల పంటలన్నియును బలవంతముగఁ దీసికొనిపోయిరి. ఆకలహములో ఫరూసర్దారు కుడిచేయివిరిగిపోయెను. ఆతరువాతఁగూడ గ్రామమునఁ బోలీసు గందరగోళము హెచ్చి ప్రజల బాధల కంతము లేకపోయెను. ప్రజలసొత్తులకుఁ గాని, స్త్రీల గౌరవములకుఁగాని, రక్షణ లేకుండఁబోయెను అందుచే నూరిలోనివారు చాలమంది లేచిపోయిరి. ఫరూకుటుంబమునకు గతిలేదు. కట్టుబట్టలు తప్ప వారికేమియును లేదు. వారిట్టియవస్థలో బయటికిరాఁజాలకుండిరి. వారి కొక కుమారుఁడుండెను. వాఁడామంగలి భార్యను "పిన్నీ" అని పిలుచుచుండును. అందుచే నామె యాబిడ్డను దనయింటికిఁ దెచ్చి పెంచుచుండెను! ఆయూరిలోని కల్లోలమింకను నడఁగనేలేదు. పోలీసువారిసేన యింకను నిలిచియున్నది. వారెప్పుడు

వచ్చి యేమిచేసినను నూరివారికి దిక్కులేదు. పోలీసువారు మంచిచెడ్డలఁ జూడ కుండ దినదినము నందఱను బాధించుచుండిరి. ఇదివఱకెన్నఁడును పోలీసువారీగ్రామము నకు వచ్చి యింతదౌర్జన్యము చేయుటలేదు. ఈయూరిలో నొక్కయువకుఁడు మాత్రము దొరకకుండఁ బాఱిపోయెను. అతని యనుసంధానముకొఱకు పోలీసువారింకను నిచ్చటనున్నారు. ఇదివఱకిచ్చటివారిని జాలమందిని వారు జైలునకుఁ బంపియున్నారు. ఈగ్రహాచార మెప్పటికి వదలునో తెలియదు—ఇది కథ!

గోరా యాకథవినుచు నింకను లేవదలఁచుకొనలేదు. రమాపతి ప్రాణములు పోవుచుండుటచే "ఇచ్చటికి హిందూగృహ మేదియైన సమీపమున నున్నదా?" అని ప్రశ్నించెను.

మంగ:— ఇక్కడకు మూఁడుమైళ్ళ దూరమున నీలిఫ్యాక్టరీ యున్నది. దానికి తహశిల్దారు బ్రాహ్మణుఁడే. అతని పేరు మాధవచటర్జీ.

గోరా:— మంచివాఁడేనా?

మంగ:— యమదూతవంటివాఁడు! అంతనిర్దయుఁడు, వంతటి చమత్కారియు నెచ్చటను లేఁడు. అతఁడే యీపోలీసులవారికర్చు లన్నియు నుమామీఁదఁ గట్టినవాఁడు! అందాతనికిఁగూడఁ గొంతలాభముండియుండును.

ఆమంగలిభార్య యాతురకపిల్లవానికిఁ దలయంటి స్నానము చేయించుచుండుటం గాంచి రమాపతి యసహ్యించుకొని యింకవచ్చట నిలువఁజాలక 'గోరాబాబూ! పోవుదము రమ్మ" అనియెను. గోరా బయలుదేరునప్పుడు మంగలింబిలిచి "ఈబాధలు పడుటకంటె నెక్కడకైనను బోఁగూడదా? నీకెచ్చటను జుట్టములులేరా" అని ప్రశ్నించెను.

మంగ:— చాలదినములనుండి వీరితోఁగలసి యున్నాను. నేనుహిందువును; నాకుభూమితోఁ బనిలేకుండుటచే ఫ్యాక్టరీవారు నన్ను బాధించుటలేదు. ఇప్పుడీ యూరిలోఁ దగినమగవాఁడేలేఁడు. నేనుకూడఁబోయినచో నిచ్చటియాఁడువాం డ్రిందఱును బెంగపెట్టుకొని చచ్చిపోవుదురు.

గోరా:— మంచిది. భోజనమైనతరువాత మరలవచ్చి నిన్నుఁ గలిసికొందును.

ఆఁకలివేఁడిచే రమాపతి కీయూరివారిమీఁదఁగూడఁ గోపము కలిగెను. ఇంటికి బలవద్విరోధమునకుఁ దలయొగ్గుట వారిబుద్ధిహీనతయే యని యాతనికిఁ దోఁచెను. వీరికిఁ దగినశాస్తియే యైనదని యాతఁడనుకొనియెను. ఇట్టిదరిద్రులను బోలీసు నిర్బంధము నందుంచవలసినదే యనియు, గొప్పవారితోఁగలసి యుండవలయును గాని విరోధము తెచ్చుకొని పౌరుషము చూపుట తగదనియు, ఫ్యాక్టరీదొరలీవిషయము బాగుగనే చేసిరనియు నాతఁడు భావించెను.

ఆయెండలో నిసుకలో గోరా యేమియుమాటాడక రమాపతితో నడచిపోయి ఫ్యాక్టరీ సమీపమందున్న చెట్లగుంపునఁ బ్రవేశించి "రమాపతి! నీవు భోజనమునకుఁ బొమ్ము! నేనా మంగలియింటికిఁబోయెదను'' అనియెను.

రమా:— అదియేమి? నీవు! భోజనము చేయువా? చటర్జీయింట భుజించి మరి పోవుదము.

గోరా:— నాకర్తవ్యము నేనుచేసికొందును. నీవు భోజనముచేసి తిన్నఁగా కలకత్తాకుఁబొమ్ము! నాకింకను ఘోషపురములోఁ గొన్నిదినము లుండవలసివచ్చునని తోఁచుచున్నది—నీ వట్లుండజాలవు.

గోరావంటి మతాచారి మ్లేచ్ఛునింట నుండెదనని చెప్పుటచే రమాపతి సర్వాంగకములును కంటకితము లైపోయెను. గోరా యిప్పుడన్నపానములనుద్యజించి ప్రాయోపవేశము చేయఁదలంచెనా యని యాతఁడు భావించెను. ఆకలిచే నాతనికి నిముషమొక యుగముగానుండెను. ఆలోచించుట కవకాశములేదు. ఎట్లయినఁదప్పించుకొనిపోవలయునని యెంచి రమాపతి గోరాను బలవంత పెట్టలేదు. చూచుచుండఁగనే గోరా దీర్ఘశరీరము, దీర్ఘచ్ఛాయతోఁగూడ నెండలోఁబడి నిర్జనతప్తవాలుకా మధ్యమునుండి యొంటిగాఁ దిరిగిపోయెను.

మంగలి యొంటిగావచ్చిన గోరానుజూచి యాశ్చర్యపడియెను. గోరా యామంగలి చేఁదతోనే యానూతినీళ్ళు తోడికొని త్రాగెను. తరువాత గోరా యాతని యింట వంటచేసికొని భుజించి "నేను నీయింట నాలుగైదుదినములు లుండెదను" అనియెను. ఆమంగలి భయభక్తులతోఁ జేతులు జోడించుకొని 'ఈయల్పునియింట మీవంటివారుండఁగోరుటకంటెను గావలసినదేమి? కాని మీరచ్చట నుండుట పోలీసువారి కనుమానముగ నుండునేమోయని భయముగానున్నది.'' అనియెను.

గోరా:— నేనుండఁగా బోలీసువారు నిన్నేమిచేయుటకును సాహసింపఁజాలరు. అట్లుజరిగినచో నేను నిన్ను రక్షింతును.

మంగ:— అయ్యో! మీరు రక్షించినను నాకురక్షణముండదు. నేనేదియో మోసముచేయుటకై మిమ్ము దీసికొనివచ్చితినని పోలీసువారు తప్పుసాక్ష్యమును సిద్ధముచేసి నన్ను దండింతురేమో? ఇంతవఱకు నేనీయల్లరిలోఁ జిక్కుకొనకుండఁదప్పించుకొని యుంటిని. నేనుగూడ నీయూరువిడిచి పోవలసివచ్చినచో నిచ్చటివారందఱును జచ్చిపోవుదురు.

గోరా పట్టణమునందే పెరిగినవాఁడగుటచే మంగలిభయమునకుఁ గారణమును దెలిసికొనఁజాలకపోయెను. న్యాయపక్షమున సుస్థిరముగ నిలుచుటయే యన్యాయపక్షమునకుఁ బ్రతీకారమని గోరా యుద్దేశము! ఈవిపన్న గ్రామమును నిస్సహాయస్థితి

తో విడిచిపోవుట యాతని కిష్టములేకుండెను. అప్పుడు మంగలి యాతని పాదముల పైఁబడి "బాబూ! మీరు బ్రాహ్మణులు. మీరు మాయింటికతిథులై వచ్చి యుండఁగాఁ బొమ్మనుటకంటె నపచారము లేదు. కాని మీరు మాయింట నున్నచోఁ బోలీసు వారివలన భయముకలుగునని నాయందు దయగలవారు కావున నే మీతో మనవిచేసు కొనుచున్నాను" అనియెను.

మంగలిబుద్ధిలేక యకారణముగ భయపడుచుండెనని విరక్తుడై గోరా యపరాహ్ణసమయముననే యాయిల్లువిడిచిపోయెను. ఆమ్లేచ్ఛాచారునియింట భోజనము చేసినందుల కాతనికిఁ గష్టముకూడఁగలిగెను. అతఁడాయాసముతో సాయంకాలమునకు నీలిఫ్యాక్టరీ కచేరికిఁ బోయెను. రమారతి భోజనము చేసిచేయకుండఁగనే కలకత్తాకుఁబోయి యుండుటచేఁ గోరా కగపడలేదు. మాధవచటర్జీ గౌరవముతో గోరా నాతిథ్యమునకుఁ బిలిచెను. గోరా యగ్నిజ్వాలవలె మండుచు మీయింట నేను మంచి నీళ్ళయినను ద్రాగను." అనియెను మాధవుడు విస్మితుఁడై కారణ మడిగెను. గోరాయాతని నత్యాచారి యనియు, నన్యాయపరివర్తకుఁడనియు దూలనాడి చటాలున లేచెను. అప్పుడు కుర్చీపైఁ గూర్చుండి హుక్కాను సేవించుచున్న పోలీసుఇనస్పెక్టరు గంభీరముగఁ గూర్చుండి కఠినస్వరముతో "ఎవరునీవు? ఏయూరు?" అని ప్రశ్నించెను.

గోరా యామాటకు బదులుచెప్పక నీ వినస్పెక్టరని యెఱుఁగుదును. నీవు ఘోషపురమునఁ జేసినచర్య లన్నియును విన్నాను. ఇంకనునిట్లే చేయుచున్నచో" అనియెను.

ఇన:— ఉరితీయించెదవు కాఁబోలు నేమి? అట్లే యగపడుచున్నావు. కడుపుఁ గూటికి వచ్చి కన్ను లెఱ్ఱజేయుటయా? ఎవరక్కడ?—

మాధవుఁడు తత్తరముతోఁబోయి యాతని చేయి పట్టుకొనిఅంతపనియెందులకు? పెద్దమనుష్యుల నవమానింపవలదు!' అని వేఁడుకొనియెను.

ఇన:— ఎటువంటి పెద్దమనుష్యుఁడు? ఈతఁడిట్లు మాటాడుట మిమ్మవమానించుట కాదా?

మాధ:— అతఁడన్న మాటలోఁదప్పులేదు. కోపపడిన నేమిలాభము? మన మీ ఫ్యాక్టరీ కూలి యన్నము తినుచున్నాము. ఇంతకంటె నిఁకఁ జెప్పనక్కఱలేదు. కోపమెందులకు బాబూ! నీవు పోలీసు యినస్పెక్టరువు; నిన్ను యమభటుఁడనినఁ దిట్టగునా? పెద్దపులి మనుష్యునిఁజంపి తినును. అది సాధుత్వము కాదని దానికే తెలిసియుండివచ్చును. కాని యేమిచేయును? దానికట్లేతిని జీవింపవలసి యున్నది.

మాధవుఁడు నిష్ప్రయోజనముగఁ గోపమును బ్రదర్శించు స్వభావము కలవాఁడు కాఁడు. ఎవ్వరివలన నెప్పుడపకారమగునో, యెప్పుడుపకారమగునో ముందుగాఁ దెలిసి యెవ్వరుచెప్పఁగలరు? మాధవుఁడెప్పుడు నెవ్వరికైననవమానముగాని యనిష్టముగాని బాగుగా సూచించియే చేయుచుండును; కాని యూరక వృథాకోపముచే నితరులను నొప్పించి తన సామర్థ్యమును దుర్వినియోగము చేయువాఁడుకాఁడు.

అప్పుడినస్పెక్టరు గోరానుజూచి "బాబూ! మేము సర్కారుపనివాండ్రమై వచ్చియున్నాము. ఈవిషయమును గూర్చి యేమిచెప్పినను గందరగోళము పుట్టి మా కొంపలు మునిఁగిపోవును." అనియెను.

గోరా యేమియును మాటాడక వెడలిపోవుచుండెను. మాధవుఁడాతని వెంబడించి 'అయ్యా! నీమాటలలోఁదప్పులేదు. మేము కసాయిపని చేసితిమి. ఆ యినస్పెక్టరును జూచితివా? ఆతనిప్రక్కను గూర్చుండుట కూడఁబాపము! ఆతనిచే నోటితోఁ జెప్పజాలనంతటి దుష్కర్మల నెన్నిటినో జేయించితిని. ఇఁక నెంతయో కాలముండను. నాబిడ్డపెండ్లికిఁ దగినడబ్బు రెండుమూడేండ్లలో సంపాదించుకొని కుటుంబముతోఁ గాశికిఁ బోయెదను. ఒక్కొక్కప్పుడురి పెట్టుకొని చావవలయునని తోఁచుచుండెను. బాబూ! ఈరాత్రి యెక్కడకుఁబోయెదరు? ఇక్కడనే భుజించి పరుండుడు. ఆయినస్పెక్టరు మీ సమీపమునకైన రాకుండునట్టియేర్పాటు చేయుదును" అని వేఁడుకొనియెను.

అందుకేకంటెను గోరా కాఁకలి యెక్కువ! నేఁటి మధ్యాహ్న భోజన మాతనికి సరిపడలేదు. కాని యిప్పుడాతనియొడలు మండిపోవుచున్నది; ఇక్కడనుండుటకిష్టము లేక తుదకాతఁడు 'నాకుఁజాలఁ బనియున్నది!" అనిచెప్పివైచెను.

మాధ:—అట్లయినచో నాగుఁడు మీకు లాంతరునిచ్చెదను.

ఆమాటకు బదులుచెప్పక గోరా వెడలిపోయెను. మాధవుఁ డింటికివచ్చి యినస్పెక్టరును జూచి 'ఈతఁడు కలెక్టరునొద్దకుఁ బోవును. నీవుకూడ నేఁడొకమనుష్యుని బంపుము!' అనియెను.

మాధ:—ఎందుకొఱకు?

మాధ:—మఱి యేమియును లేదు. ఈపెద్దమనుష్యుఁ డెక్కడనుంచి వచ్చి యిక్కడిసంగతులను దెలిసికొనఁ బ్రయత్నించుచుండెనో తెలిసికొనివచ్చుటకు మాత్రమే.

౪౦

కలెక్టరు బ్రౌన్‌దొర సాయంకాలమున నేటియొడ్డున సికారు తిరుగుచుండెను. ఆతనితో హారానబాబుకూడ నుండెను. దూరమున దొరసాని పరేశునితనయలను

వెంటబెట్టుకొని బండిపై గాలిసికారుచేయుచుండెను. వానదొర తఱచుగాఁ బెద్ద మనుష్యులకుఁ దోఁటవిందులు చేయుచుండును; శుభకార్యములకుఁ బిలిచినచో గొప్పవారియిండ్లకు బోవుచుండును. పాఠశాలలయందలి బహుమతుల పరీక్షలకు సభాపతిత్వముంగాంచుచుండును. ఉత్సవములు గానసభలకును బోవుచునందఱితోడను గలసిమెలసి యుండును.

అతనిభార్య మిషనరీకన్య యగుటచే వారియింటఁదఱచుగా మిషనరీ స్త్రీలకు టీపార్టీజరుగుచుండును. ఆతఁడా జిల్లాలో నొకబాలికాపాఠశాలను స్థాపించి జాగ్రత్తగాఁ బరిపాలించుచుండెను. పరేశునితనయులు బాగుగఁ జదువుకొన్నవారగుటచే నాదొర వారిని గౌరవించుచుఁ దఱచుగా జాబులు వ్రాయుచు క్రిష్టమసులో వారికి మతగ్రంథములను బహుమానముల నిచ్చుచుండెను.

కృషిప్రదర్శనసమావేశ మారంభ మగుటచే హారానుఁడు, సుధీరుఁడు, వినయుఁడు, వరదాసుందరి, యామెబిడ్డలునుగూడ వచ్చియుండిరి. పరేశుఁడీసమ్మర్దమున నుండఁజాలక యొంటిగా నింటనే యుండిపోయెను. ఆతని సంరక్షణకు సుచరిత యాఁగదలఁచెను గాని పరేశుఁడు మరియాద కాదని చెప్పి యామెనుగూడఁ బంపివైచెను. వారందఱు నిప్పుడు సర్కారుబంగాళాలోనుండిరి. కమీషనరుదొరగారు సస్త్రీకులై వచ్చిన నాఁటిసాయంకాలమే నాటకాభినయమున కేర్పాటు జరిగెను. అందుకొఱకు కలెక్టరు తనజిల్లాలోని దొరలనెల్ల నాహ్వానించెను. కొందఱు బంగాళీ బాబులుకూడ నాహ్వానింపఁబడి వచ్చియుండిరి. వారికి వంటల కొకబ్రాహ్మణుఁడు కూడ నియమింపఁబడియెను.

హారానబాబు విశేషముగాఁ గ్రిస్తుమతమునుగూర్చి కలెక్టరుతో మాటలాడుచుండెను. ఆతనిమతజ్ఞానమునకు కలెక్టరు మిగుల నాశ్చర్యపడి యింకను నీవీమతము నేల స్వీకరింపలేదనికూడ నడిగియుండెను. ఈసాయంకాలము దొరగారు హారానబాబుతో బ్రహ్మసమాజమును గూర్చియు, హిందూసమాజమునుగూర్చియు నాలోచించుచుఁ దిరుగుచుండఁగా గోరా యచ్చటికి వచ్చి "గుడ్ ఈవినింగ్ సార్" అని యెదుట నిలువఁబడియెను. గోరా కచేరీ సమయమునందు దొరను జూడవలసినదే కాని డఫేదారుకు లంచమియ్యనిచో దర్శనము దొరకదు. అట్లుచేయుట యవమానముగాభావించి యాతఁడీ సికారుసమయమునఁ జూడవలసివచ్చెను. అప్పుడు హారానుఁడుగాని, గోరాగాని యొకరినొక రెఱిఁగియున్న ట్లెట్టిభావమును ప్రకటించలేదు.

గోరాయొడ్డుపొడుగులను గాంచి బంగాళీలలోనిట్టివారిని చూడలేదని కలెక్టరు విస్మితుఁడయ్యెను. ఆతనిదుస్తులన్నియును మాసియుండెను. ఒక రుమాలును దలకు జుట్టుకొని వెదురుకఱ్ఱను బట్టుకొని గోరా నిలువఁబడి "నేను ఘోషపురమునుండి

వచ్చితిని" అని చెప్పెను. కలెక్టరు విస్మితుడయ్యెను. ఘోషపుర వ్యవహారములను గురించి యెవ్వఁడో వచ్చి యాక్షేపించెనని దొర నిన్న నేవినియుండెను. అతఁడే యీతఁడై యుండునని యనుకొని కలెక్టరాతని యాపాదమస్తకమును తీవ్రదృష్టితోఁ జూచి "నీ వేజాతివాఁడవు?" అని ప్రశ్నించెను.

గోరా:—బంగాళీ బ్రాహ్మణుఁడను.

దొర:—అలాగా! పత్రికలతో నీకు సంబంధ మున్నదనుకొనియెదను.

గోరా:—లేదు.

దొర:—అట్లయినచో నీవు ఘోషపుర మెందులకు వచ్చితివి?

గోరా:—ప్రయాణము చేయుచు మార్గవశమున వచ్చితిని. పోలీసువారిదౌర్జన్యములచే నా గ్రామమంతయు దుర్గతిపాలై యున్నది. ఇంకను నుపద్రవములు కలుగునని తోఁచి ప్రతీకారమును గోరి మీయొద్దకు వచ్చితిని.

దొర:—ఆగ్రామస్తులందరును జాలదుర్మార్గులు.

గోరా:—కారు! నిర్భీకులు; స్వతంత్రులు! వారన్యాయములను, నత్యాచారములను నిశ్శబ్దముగ సహించి యుండఁజాలరు!

దొర:—(కోపముతో) ఇక్కడివారిసంగతులు నీకు బాగుగాఁ తెలియవు.

"ఇక్కడిసంగతులు నాకంటెను మీ కెక్కువ తెలిసియుండవు?" అనిగోరా మేఘగంభీర స్వరముతో బదులుచెప్పెను.

దొర:—నీవీఘోషపుర వ్యాపారమునఁ గలుగఁ జేసికొన్నచోఁ జిక్కులలోఁ బడి పోవుదువు! జాగ్రత్త!

గోరా:—మీరే యిట్టిదౌర్జన్యము నడఁగించనప్పుడు గ్రామస్థుల నింకను బాధింప వలయునని మీ రేపట్టుదలయున్నప్పుడు నాకిక నుపాయ మేమున్నది? పోలీసువారి నెదిరింపవలయునని నేను గ్రామస్థుల నందఱను బ్రోత్సహించుటకై ప్రయత్నింప వలసియుండును.

పచారు చేయుచున్న దొర యాకస్మికముగ నాఁగి గోరాను తీవ్రదృష్టితోఁ జూచి గర్జించుచు 'అబ్బా! అంతపంతమా?' అనియెను.

గోరా మఱి యేమియు మాటాడక ధీరగంభీర గమనముతో వెడలిపోయెను.

దొర:—హారానబాబూ! ఇప్పుడు మీ దేశస్థులందఱిలోనను నిట్టిదుర్లక్షణములగపడుచున్న వేమి?

హారా:—చదువులో నింతగంభీరభావము లేదు! ఆధ్యాత్మిక చారిత్రకనైతిక జ్ఞాన మసలే లేదు! అందుచేతనే యిట్లున్నారు! ఇంగ్లీషుచదివెదరే గాని యందలి మంచిని గ్రహించుట వీరికిఁ జేతగాదు. భారతవర్షము నింగ్లీషువారు పాలించుట

భగవదుద్దేశమని యావిశ్వాసహీను లంగీకరింపరు. ఎంతచదివినను వీరి కనుభవజ్ఞానము లేదు అదియే దీనికంతకును గారణము.

గౌర:— క్రీస్తు నంగీకరింపకున్నచో నీభారతవర్షమున కెన్నటికిని సంపూర్ణ ధర్మబోధము కలుగదు.

హారా:—ఇదియు నొకవిధముగా సత్యమే!

అని హారానుఁడు తన క్రీస్తు మతజ్ఞానమును గూర్చియు నందలి యభిమానమును గూర్చియు విశేషించి మాటాలాడు చుండెను. ఇంతలో దొరసాని యింటికిఁ బోవుద మన్నామని కేకవైచుటచే దొర యదరిపడిపోయి తనబండి నెక్కి హారానునితో మనము రాత్రిమాటలాడుదమని చెప్పి వెడలిపోయెను.

హారానుఁడు బంగాళాకుఁబోయి యారాత్రి కలెక్టరుతోఁ గ్రీస్తుమతమును గూర్చియే విశేషముగ మాటలాడెను. కాని యప్పుడగపడిన గోరా ప్రశంసయేయెత్త లేదు.

౨౮

ఏదో యొకవిధముగా నేరమును విచారింపకుండఁగనే గ్రామస్థులకు భయము పుట్టించుటకై నలువదియేడుగురు పౌరులు ఖైదునందుంపఁబడిరి. కలెక్టరును జూచిన తరువాత గోరా వకీలుకొఱకుఁ బ్రయత్నించుచుఁ దనసహపాఠియగు సాతకడీ హాల్దా రచ్చట వకీలుగా నుండెనని తెలిసికొని యాతనియొద్దకుఁ బోయెను. సాతకడీ యాతనిం గాంచి "ఓహో! గౌరమోహనుఁడా? ఇచ్చటికేలవచ్చితివి?' అనియెను.

గోరా:—ఘోషపురపుపౌరులనుజామీనుమీఁద విడుదలచేయించుటకై వచ్చితిని.

సాత:—ఎవ్వరు జామీనందురు?

గోరా:—నేనే.

సాత:—నలువది యేఁడ్గురకు జామీనందుట నీకుసాధ్యమగునా?

గోరా:—సొమ్ము జామీనుమీఁద విడుదలయిచ్చినచో నేనుచెల్లించివైతును.

సాత:—తక్కువ సొమ్మగుననుకొంటివా యేమి?

మఱునాఁడు కలెక్టరుగారియొద్దజామీనుకొఱకు దరఖాస్తుచేయఁబడెను. నిన్నటి మలినవస్త్రధారియగు వీరమూర్తిని గాంచి కలెక్టరాదరఖాస్తును త్రోసివైచెను. పదు నాలుగేండ్ల బాలుఁడు మొదలు, పండ్లూడిన వృద్ధునివరకును గలవారందఱును ఖైదు లోఁ బడికష్టపడవలసివచ్చెను.

గోరా యీయభియోగమును నడిపింపవలయునని సాతకడీని గోరెను. అతఁడు గోరానుగాంచి "సాక్షులెక్కడ దొరకుదురు? సాక్షులందఱు నపరాధులే. మఱియుం నిది దొరలతోడి కలహము కావున నిరుగుపొరుగు గ్రామములవారందరును విచారిం

పఁబడిరి. ఇందుఁ జదువుకొన్న గొప్పవారి ప్రోత్సాహ ముండునని కలెక్టరనుమానపడుచున్నాఁడు. నన్నుఁగూడ నవమానించు నేమో? ఇట్టియల్లరులకుఁ బ్రతీకారము చేయలేకున్నచో దొరలు గ్రామములో నుండుటకే యిబ్బందికలుగునని యింగ్లీషుపత్రికలు వ్రాయుచున్నవి. ఇట్టిస్థితిలో దేశస్థులే దేశమునందు సుఖముగా నుండుట కవకాశములేదు. దౌర్జన్యములు జరుగుచుండెనని తెలిసియు నూరకుండవలసి వచ్చుచున్నది.' అని చెప్పెను.

గోరా:—(తీవ్రస్వరముతో) ఏల యూరకుండవలయును?

పాత:—నీవింకను స్కూలులో నున్న రీతినే యాగపడుచున్నావు. ఎందుల కందువా? నాయింట భార్యాపుత్రులున్నారు. డబ్బు సంపాదింపకున్నచో దినము గడవక యుపవాసము చేయవలసి వచ్చును. ఇతరుల బాధలు నెత్తిపైఁ బెట్టుకొనుటకును, సంసారమునకును జాలదూరము. ఇంతేకాక యీదేశమున నొక్కనిపైఁబదియుండికుటుంబమాధారపడి యుండును. అట్టిచో మఱిపదిమందిని భరించుట కవకాశముండదు." అనియెను.

గోరా:—అట్లయినచో నీవేమియును జేయవా? హైకోర్టునకు—

పాత:—ఇది యింగ్లీషువారిని బాధించిన నేరమని నీకుఁదెలియలేదా? ప్రతీకార యును రాజే— ఒకచిన్నదొరను బాధించినను నది రాజద్రోహమే. ఉపయోగము లేని విషయమునఁ బనిచేసి కలెక్టరునకుఁ గోపము గలిగించుట నాకిష్టములేదు.

అప్పుడు గోరా రేపటి పదిగంటలబండిలోఁ గలకత్తాకుఁ బోయి యొకవకీలును దీసికొనిరావలయునని నిశ్చయించుకొనియెను. మరునాఁడాతఁడు స్టేషనునకుఁ బోవుచుండగాఁ ద్రోవలోనే ప్రయాణమున కాటంకము కలిగెను.

ఆప్రదర్శన సమావేశసమయమున నాయూరివిద్యార్థులును గలకత్తావిద్యార్థులును రెండుపక్షములుగాఁ జేరి పోటీగా క్రికెట్టు నాడుచుండిరి. అప్పుడు పొరపాటున బంతి చెదరి యొకని కాలికిఁ దగిలి గాయమయ్యెను. ఇరువురు విద్యార్థులాతనిఁ దీసికొని పుష్కరిణి యొద్దకుఁ బోయి యొక గుడ్డను దడిపి యాతనిగాయమునకుఁ గట్టు కట్టుచుండిరి. అప్పుడు చెరువు కావలివాఁడు వచ్చి వారినిఁ గొట్టుచుఁ దిట్ట నారంభించెను. త్రాగుటకొరకు నియమింపఁబడిన యాపుష్కరిణిలో నెవ్వరును దిగఁగూడదు. ఆసంగతి విద్యార్థులకుఁ దెలియదు. తెలిసినను నొకసామాన్యుఁడగు పారావాని యాజ్ఞను బాలించు నంతటి సహనభావము విద్యార్థుల కుండదు. అందుచే వారందఱును నేకమై యాపారావానిని జావగొట్ట నారంభించిరి. ఇంతలో మఱికొందఱు పోలీసువారు వచ్చి తిట్టుచు విద్యార్థులను లాటీలతోఁ గొట్టుచుండిరి. ఆ సమయమునకు సరిగా గోరా యచ్చటికి వచ్చెను. ఆవిద్యార్థులందఱు నాతఁడెఱింగినవారే. వారికిట్టి యవమానము కలుగుట

గోరా సహింపక పోలీసువారిని డీకొనియెను. ఇంతలోఁ జాలమంది విద్యార్థులువచ్చి పోలీసువారిని జితుకఁగొట్టి పంపివైచిరి. దారినే పోవువారందఱును గుంపులుగా వచ్చి యిదియంతయును జూచి యానందించిరి. కాని యీతమాషా యంతయును దమాషాగాఁ బోలేదు.

మూఁడునాలుగు గంటల వేళదాక బంగాళాలో వినయుఁడు, హారానుఁడు, లలిత మొదలగువా రందఱు నభినయ ప్రదర్శనమును పరిచూచుకొనుటకుఁ బ్రవృత్తులై యుండిరి. అప్పుడు వినయుఁడెఱింగిన యిరువుర విద్యార్థులు వచ్చి గోరాను మఱికొందఱు విద్యార్థులను పోలీసువారు తీసికొనిపోయి చెఱయందుంచిరనియు రేపు కలెక్టరు నొద్ద విచారణ జరుగుననియుఁ జెప్పిరి. "గోరా చెఱయందున్నాఁడు!" అను నీమాటకు హారానుఁడు తప్ప నందఱు నదలిపడిరి. వినయుఁడు తక్షణమే లేచి తనసహాపాఠియగు సాతకడీయొద్దకుఁబోయి సర్వమును దెలిపి యాతని వెంటఁ బెట్టుకొని కారాగృహము నొద్దకుఁబోయి గోరానుజూచి "ఈసాతకడీ నీపక్షమున వకీలుగా నుండి నిన్ను జామీనుపై విడుదల చేయించును!" అనిచెప్పెను. గోరా "నాకు వకీలును వలదు; నావిడుదల కొఱకుఁ బ్రయత్నమును వలదు!" అనిచెప్పెను.

సాతకడీ వినయునివంకఁజూచి 'ఇదియేమిమాట? చూచితివా? గోరా ఇంకను బడిపిల్లవానివలెనే మాటలాడుచున్నాఁడు. ఈతని తీవ్రస్వభావ మిప్పటికి నట్లే యున్నది!" అనియెను.

గోరా:— అదృష్టవశమున నాకుఁ గావలసినంత ధనమును, మిత్రులు నున్నారని యెంచి యీమూలమున జైలునుండి విడుదల నందవలయునని నేనూహించుట లేదు. మనదేశమునందును నీతిధర్మములున్నవని రాజు గ్రహించునట్లు చేయవలయును. ప్రజల యెడల నపచారుఁడై యుండుట రాజునకు ధర్మముకాదు. కాని, యీదేశమున వకీళ్ళకు సొబ్బు నిచ్చుకొనలేనివారు జైళ్ళలోఁ బడి చావవలసి వచ్చుచున్నది. కోర్టులలో న్యాయము కొట్లకొలది వెచ్చించి కొనవలసి వచ్చుచున్నది. చచ్చినను సరియేగాని నేనీవిచారణమునం దొకదమ్మిడీయైనను వెచ్చింపఁదలచుకొనలేదు.

సాత:— కాజీపరిపాలన మైనచో లంచములకుఁ దలలే యమ్ముకొనవలసి యుండును.

గోరా:— లంచములఁదీసికొనవలయునని రాజశాసనము లేదు. అది యధికారుల చేతులలోనున్నది. ఇప్పటి న్యాయసభలలో నిలువఁబడి వాదియైనను, ప్రతివాదియైనను దోషియైనను నిర్దోషియైనను కన్నీరు విడువవలసినదేగదా! మఱియు నిర్ధనుఁడగువానికి వ్యవహారమున జయముగాని, గౌరవముగాని లేదు. ఇఁక దొరతనమువారే వాదులగు నావ్యవహారమువంటిదానిలో వకీళ్ళును బ్యారిష్టరులును వారిపక్షమే. నాకు న్యాయము

లభించినచో మంచిదే. లేకున్న నాయదృష్టము! విచారణయందు వకీలుతోఁ బ్రయోజనమే లేనప్పుడు సర్కారు పక్షమున వకీలేల? ప్రయోజనమున్నచో గవర్నమెంటు నకు విరుద్ధపక్షమునఁగూడ నొకవకీలుండవలసిన యావశ్యకమేమున్నది? ఇది ప్రజల యెడల శత్రుత్వము కాదా? ఎట్టి రాజధర్మము!

పాత:— సోదరా! కోపపడియెదవేమి? సివిలిజేషను చౌకసరుకు కాదు. సూక్ష్మవిచారణ కావలసియున్నచో సూక్ష్మశాసనములఁ జేయవలయును. అట్లు చేసినచో శాసనవ్యవసాయకులు లేక పనులాగిపోవును. వ్యవసాయకులున్నప్పుడే క్రయ విక్రయములుండును. అందుచేతనే కోర్టులు న్యాయసంపాదనమును జేయు క్రయవిక్రయ వ్యాపారులచే నిండవలసివచ్చెను—ఇచ్చట ధనములేనివాని కపజయమే—కాని, నీవు రాజువైనచో నేమిచేసెదవో చెప్పుము.

గోరా:— వేలకొలఁది జీతములు తీసుకొనుచున్న యధికారులకే యర్థము కాని చట్టము లున్నప్పుడు నిర్భాగ్యులగు వాదిప్రతివాదుల పక్షపు వకీళ్ళఖర్చులు దొరతన మువారు భరించిన బాగుగానుండును. న్యాయమగుతీర్పు జరిగినతరువాత ఖర్చులు ప్రజలపైఁ గట్టవచ్చును.

పాత:— మంచిది. ఆదినము లింకనురాలేదు. నీప్రభుత్వమురాలేదు. నీవిప్పుడు సభ్య ప్రభుత్వమువారి కోర్టునందుఁ బ్రతివాదివై యుంటివి. నీవు ధనమును వెచ్చింప వలయును. లేదా వకీళ్ళ నాశ్రయింపవలయును. ఇంతకంటె నీకిప్పుడు మూఁడవగతి లేదు.

గోరా:— ఏప్రయత్నమును జేయకున్నచో నేమగునో యాగతియే నాకుగలుగ నిమ్ము. ఈరాజ్యమునఁ గేవలము నిరుపాయుఁడగువాని కేగతియో నాకు నదియే—

వినయుఁడెన్నియోవిధముల ననునయించెను. కాని గోరా వానిని చెవినిబెట్టక "ఆకస్మికముగా నీవిచ్చటి కేలవచ్చితివి?" అనియెను. వినయుని మొగమెఱ్ఱనయ్యెను. గోరా జైలునందుండెను గాని లేకున్నచో వినయుఁడాతనికిఁ దీవ్రముగానే బదులు చెప్పి యుండును. అతఁడు నామాటకేమి?—ఇప్పుడు నీవు"—అనియెను.

గోరా:— నేను రాజుగారి యతిథిని నన్నాయన గౌరవించుచున్నారు. నిన్నెవ్వరు నిటకుఁ బిలువలేదే!

వినయుఁడు గోరాకు విడుదలయగుట యసంభవమని యెంచి వకీలు నేర్పఱచుటమాని "నీవిక్కడ భుజింపఁజాలవు. నీకు భోజనము పంపుట కేర్పాటుచేయుదును" అనియెను. 'నీవేల వృథాశ్రమ పడియెదవు? జైలులో నందఱివలెనే నేనును భుజింతును. నాకుమాత్రమితరభోజనమేల?' అని గోరా బదులుచెప్పెను.

వినయుఁడు మనఃకష్టముతో బంగాళాకుఁ బోయెను. సుచరిత యొకగదిలోఁ దలుపులు మూసికొని యుండి కిటికీ నుండి వినయుని రాక కెదురు చూచు చుండెను.

అందఱితోడను గలసియుండుట యామెకు దుస్సహముగా నుండెను. దీనవదనముతో వచ్చుచున్న వినయునింగాంచి యామెహృదయమున భయసంశయములు కలిగెను. ఆమె యెట్లో మనసు కుదుట పఱచుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించి పుస్తకమును జూచుకొనుచుఁ గూర్చుండెను. లలిత యిష్టములేకపోయినను నొకగదిలోఁ గూర్చుండి కుట్టుపని చేసికొనుచుండెను. లావణ్య సుధీరునితో నాడుకొనుచుండెను. లలిత వారిని జూచుచుండెను. హారానుఁడు కాఁబోవు ప్రదర్శనమునుగూర్చి వరదాసుందరితో నాలోచించుచుండెను. వినయుఁడు వచ్చి సుచరితతో గోరావృత్తాంతముఁ జెప్పెను. సుచరిత కొయ్యవడిపోయెను. లలిత కుట్టుపని మానివైచి కందినమొగముతో వెలుపలకు వచ్చెను.

వర:—వినయబాబూ! నీవు మఱియొకలాగుండవలదు. గోరా బాబునుగూర్చి నేను దొరసానిని వేఁడుకొందును.

విన:—వలదు మీరట్లు చేయవలదు. ఇది గోరాకు దెలిసినచో జీవితమున్నంత వఱకు నన్నాతఁడు క్షమింపడు.

సుధీ:—ఆతనిపక్షమున సమర్థించుటకుఁ దగినయేర్పాటు చేయవలయును.

జామీనునకుఁగాని వకీలును బెట్టుటకుఁగాని గోరాయిష్టపడుటలేదని వినయుఁడు చెప్పెను. హారానుఁడసహ్యభావముతోఁ 'పోనిమ్ము! ఎందునకీవట్టిగొడవ' అనియెను. లలితకు హారానుని యందెట్టిభావమున్నను నింతవఱకామె యాతని నెదిరించుటలేదు. ఇప్పుడామె తీవ్రభావముతోఁ దలయూఁచుచు 'ఇదివట్టిగొడవకాదు! గోరాబాబు మంచిపనియే చేసెను. కలెక్టరు మనపై నేరము మోపినప్పుడు మనలను మనమే కాపాడుకొనవలయును. వారిపెద్దజీతములకొఱకు మనము పన్నులనిచ్చుకొనుచునే యున్నాము. ఇంకను వారిబాధలనుండి తప్పించుకొనుటకు వకీళ్ళకు ఫీజులుకూడా నిచ్చుకొనవలయునా? ఇట్లు న్యాయమును సంపాదించుట కంటె జైలునకుఁ బోవుటమంచిది!" అనియెను.

లలిత యిట్లుతన్నెదిరించునని యాతఁడెన్నఁడు ననుకొనలేదు. ఇప్పుడామెయింత తీవ్రముగ భాషించుట యాతని కాశ్చర్యముగా నుండెను. హారానుఁడప్పుడు లలితను దర్శించుచు 'ఈసంగతులన్నియు నీకేమి తెలియును? వట్టిచదువులను మాత్రము చదివి యెట్టి యనుభవజ్ఞానమును లేక యెట్టిబాధ్యతయును లేక తిరుగుచుండు నాతతాయుల యున్మత్తప్రలాపములను విని నీతల తిరిగిపోయినట్లున్నది." అని మందలించి నిన్న గోరాకును, కలెక్టరుకును జరిగిన సంవాదమంతయును దెలిపెను. ఘోషపుర వ్యాపార మిదివఱకు వినయునకుఁ దెలియదు. అదివిని వినయుఁడింక గోరాను కలెక్టరు క్షమించుట యసంభవమని యనుకొనియెను.

హారానుఁ డేయుద్దేశముతో నీసంగతి యంతయును దెలిపెనో యాయుద్దేశము నిష్ఫలమై పోయెను. ఇంతవఱకును హారానుఁడు గోరానుజూచినట్లే చెప్పక యూరకుండెను. ఇప్పుడు గోరాయెడల ననూయను బ్రకటించుచు మాటాడెను. ఇందువలన నాతని నీచత్వము వెల్లడియగుటచే సుచరితకు హారానునియెడలఁ గోపము కలిగెను. ఎదిరించి చూడవలయునని యుద్రేకము కలిగెను. కాని యామె యెట్లో మనసు ద్రిప్పుకొని పుస్తకము విప్పి కంపితకరములతోఁ బత్రములను దిరుగవైచుచుండెను. అప్పుడు లలిత యుద్ధతభావముతో "హారానబాబు దొరయభిప్రాయముతో నేకీభవించుఁగాక! ఎట్లయినను ఘోషపురవ్యాపారమున గౌరమోహనబాబు గొప్పతనమే స్పష్టపడుచున్నది!" అనియెను.

౨౬

నేఁడు లెప్టినెంటుగవర్నరు వచ్చుటచే కలెక్టరు సరిగా బదిగంటలకుఁ గచేరికివచ్చి విచారణలన్నియును త్వరగా ముగించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. సాతకడీబాబు విద్యార్థులపక్షమున నిలిచి యామూలముగాఁ దనమిత్రున కుపకారము చేయఁదలఁచెను. కాని విచారణపద్ధతులనుబట్టి నేరము నంగీకరించి వేఁడుకొనుటయే మంచిదని యెంచి విద్యార్థులు బాధ్యత లెఱుంగనివారనియు, వ్యవహారజ్ఞానము లేనివారనియు నెన్నియో చెప్పి క్షమింపవలయునని కలెక్టరును వేఁడుకొనియెను. కలెక్టరు విద్యార్థుల వయస్సును, నేరమును ననుసరించి యైదుమొదలిరువది యైదువఱకును వారికి బెత్తపుదెబ్బల శిక్షను విధించెను. గోరాకు వకీలు లేఁడు. గోరా స్వయముగనే పోలీసువారి దౌర్జన్యమును గుఱించి చెప్పఁదలఁచెను, గాని కలెక్టరాతనిఁ దీవ్రముగఁ దిరస్కరించి మాటాడనీయక పోలీసువారి నడ్డగించిన నేరమునకై యాతని కొకనెల కఠినశిక్షను విధించి దయయుంచి నీకీస్వల్పశిక్ష వైచితినని చెప్పి తన్నుఁదాను కీర్తించుకొనియెను. అప్పుడు సుధీరుఁడును వినయుఁడును గోర్టునందే యుండిరి. వినయుఁడిఁక గోరాముఖము చూడఁజాలక పోయెను. ఆతనియూపిరి యాఁగిపోయినట్లయ్యెను; ఇఁక నట నిలువఁజాలక వినయుఁడు చటాలున వెలుపలికిఁ బోయెను. అప్పుడు సుధీరుఁడు బంగాళాకు స్నానభోజనములకై పోవుదము రమ్మని వినయుని వేఁడుకొనియెను. వినయుఁ డొక చెట్టునీడనుగూలఁబడి "సుధీరా! నీవుపొమ్ము! నేను కొంచెముసేపాఁగి వచ్చెదను!" అని చెప్పెను. సుధీరుఁడు వెడలిపోయెను.

ఎంతసేపట్లు కూర్చుండెనో వినయునకుఁ దెలియుటయే లేదు. సూర్యుఁడు తలమీఁది నుండి పడమటి కొరగిపోయినతరువాత నప్పుడొకబండి వచ్చి యాతని సమీపమునందాఁగెను. వినయుఁడు తలయెత్తి చూచునప్పటికి సుచరితాసుధీరులు బండినుండి దిగి యాతనియొద్దకు వచ్చుచుండిరి. అప్పుడు తత్తరపడి వినయుఁడు లేచి నిలువఁబడి

రెను. సుచరిత యాతని సమీపించి ప్రేమార్ద్రస్వరముతో "వినయబాబూ! రమ్ము!' అనియెను. వినయున కాకస్మికముగాఁ జైతన్యము కలిగెను. అప్పుడు వీధిలోనివారంద ఱును దన్ను వింతగాఁ జూచుచున్నట్లు తోఁచుటచే వినయుఁడు తత్తరముతో బండి నెక్కెను. త్రోవలో నెవ్వరు నెట్టిమాటయు నాడఁజాలకపోయిరి.

అందఱును బంగాళాకుఁ బోయిరి. అప్పటికొక కలహమారంభమయ్యెను. నేను కలెక్టరుదొరయింటికి రానని లలిత పట్టుపట్టి కూర్చుండెను. వరదాసుందరి విషమ సంకటమునఁ బడిపోయెను. లలిత యసంగత విద్రోహమునకు హారానుఁడు క్రోధవివ శుఁడైపోయెను. ఇప్పటి బాలికా బాలకు లందఱును గురూపదేశము నంగీకరింపక చెడి పోవుచుండిరనియు మంచిచెడ్డల నెఱుఁగక యెల్లవారితోడఁ గలసి మెలసి యుండుట చేతనే యిట్లు తటస్థించుచుండె ననియును, హారానుఁడు తఱుచుగాఁ జెప్పుచుండును.

వినయుఁడు వచ్చినతోడనే లలిత "వినయబాబూ! నన్ను క్షమింపుము' నేను మీవిషయమున గొప్పయపరాధము చేసితిని. మీ రప్పుడు చెప్పినమాట నే నెంతమాత్ర మును గ్రహింపఁజాలనైతిని. ప్రపంచజ్ఞానము లేకుండుటచేతనే నాకట్టిపొరపాటు కలిగినది! ఈభారతవర్షమునకు దొరగారి శాసనమె యీశ్వరవిధాన మని పానూబాబు చెప్పుచున్నాఁడు! అట్లయినచో నీశాసనమును మనోవాక్కర్మలచే నిందింపవలయు నను నిచ్ఛ కలుగుటయును విధాతృవిధానమే" అనియెను. హారానుఁడు క్రుద్ధుఁడై 'లలితా! నీవు—' అనియెను.

లలిత హారానునివంకనైనఁ జూడక 'ఊరకుండుఁడు! నేను మీతో మాటాడుట లేదు!— వినయబాబా! మీ రెవ్వరికొఱకును మన్నింపనక్కరలేదు. నేఁ డెట్లును నభిన యము జరుగదు!" అనియెను. వరదాసుందరి సంభ్రమముతో నామాటను ద్రోసివైచి "లలితా! మంచిదాన వే! వినయబాబునకు స్నానభోజనములమాట యూహింప నక్క ఱలేదా? ఒంటిగంట దాటిపోయినది చూచితివా? చూడుము! చూడుము! వినయబాబు వెంగ మెట్లు వాడిపోయినదో!' అనియెను.

విన: —మనమందరమును దొరగారి యతిథులము! నేనీయింట స్నానభోజనములు చేయఁజాలను.

వరదాసుందరి వినయుని బ్రతిమాలుకొని బుజ్జగించుచు సుచరిత మొదలగువారం దఱు నూరకుండుటఁగాంచి కోపించి 'మీరందఱు నేమిచేయుచున్నారు? సుచరితా! వినయబాబునకు నీవైనను బోధింప నక్కరలేదా? మనము మాటయిచ్చితిమి; అంద ఱకు నాహ్వానములు జరిగినవి; ఏలాగో మర్యాదగా మనమీదినము గడుపుకొనవల యును; లేకున్నచో వారేమనుకొందురో! చూడుము! ఇఁక మనము వారియెదుటఁదల యెత్తుకొనగలమా?" అనియెను.

సుచరిత మాటాడక తలవంచుకొని కూర్చుండెను. వినయుఁడు సమీపమునసే యున్న నదియొద్దకుఁ బోయి స్టీమరుపై నెక్కి పోయెను. ఆస్టీమరు రెండుగంటలకు లోపలనే యటనుండి బయలుదేఱి కలకత్తాకుఁ బోయి రేపెనిమిది గంటలకు మరల నిచ్చటికి వచ్చును—హారానబాబు క్రోధముతో గోరా వినయులను నిందించుట కారంభించెను. సుచరిత చటాలునఁ గుర్చీనుండి లేచి గదిలోనికిఁబోయి తలుపు మూసికొని కూర్చుండెను. కొలఁది సేపటిలోనే లలిత యాగదిలోఁ బ్రవేశించెను. అప్పటికి సుచరిత రెండుచేతులతోడను కన్నుల మూసికొని పఱుపుపై బోరగిలఁ బడియుండెను. లలిత లోపలినుండి తలుపుగొళ్ళెము వైచి మెల్లమెల్లగఁ బోయి సుచరితప్రక్కను గూర్చుండి యామె నీలశిరోజములను కరాంగుళులతో సంస్కరింప నారంభించెను. చాలసేపటికి సుచరిత శాంతయైనప్పుడు లలిత బలవంతముగ నామెను వెలికిలఁ ద్రిప్పి మొంగమునొద్ద మొగముచేర్చి చెవిలో 'అక్కా! నాకుఁ గలకత్తాకుఁ బోవలెనని యున్నది. నేడు దొరయింటికిఁ బోవజాలను!" అనియెను.

సుచరిత చాలసేపటి వరకును బదులు చెప్పలేదు. లలిత మాటిమాటికి నట్లేచెప్పుచుండుటచే సుచరిత లేచికూర్చుండి 'సోదరీ! అదియెట్లు? నాకుమాత్రి మిష్టమున్నదా తండ్రిగారి యాజ్ఞయగుటచే వచ్చితిని! ఆయాజ్ఞ చెల్లింపకుండ మనము పోవుటయెట్లు? అనియెను.

లలి:—తండ్రిగారి కిచ్చట నిట్లు జరుగునని తెలియదు. తెలిసినచోఁ బంపకయే యుందురు.

సుచ:—సోదరీ ఆసంగతి మనకెట్లు తెలియును?

లలి:—అక్కా! నీవుండఁగలవా? ఆదొరయింటికిఁ బోఁగలవా? వేషము వేసికొని నాటకమాడఁగలవా? నావాలుక కోసినను రక్తమైన వెలువడునుగాని యొక్క మాటయైన వెలువడదు!

సుచ:—ఆసంగతి నాకును దెలియునుతల్లీ! కాని యీవరకుబాధను సహింపవలయును. ఇఁక గత్యంతరము లేదు! ఈదినము జీవితమునందెన్నఁడును మఱపురానిదినము!

సుచరిత యిట్లుచెప్పుటయు లలిత కోపముతో నాయిల్లువిడిచి తల్లియొద్దకుఁ బోయి 'అమ్మా! మీరు బయలు దేఱరా?'' అనియెను.

వరదా:—నీకుమతిపోయినదా' రాత్రి నాటకమైనతరువాతఁ బోవచ్చును.

లలి:—నాకిప్పుడు కలకత్తాకుఁ బోవలసి యున్నది.

వర:—అదియే మట్లను చున్నావు?

లలి:—సుధీరా! నీవిక్కడ నేయుందువా?

గోరాకు శిక్షయగుట సుధీరునకు కష్టముగ నేయుండెను. కాని పెద్దదొరల యొద్దఁ దనవిద్యను బ్రదర్శింపవలయు ననుకోరిక వాఁడు త్యజింపలేక యస్పష్టస్వరముతో విడిచివచ్చుట కిష్టములేనట్లు సూచించెను.

అప్పుడు వరదాసుందరి ‘ఈగొడవలతోనే పొద్దుపోవుచున్నది! అయిదుగంటలవఱకు నెవ్వరును బల్లలనుండి లేవవలదు. కొంచెము విశ్రమింపకున్నచో రాత్రి యభినయసమయమున మొగములు వాడి వికారములుగా నుండును’’ అనిచెప్పి బలవంతముగా నందఱను నిదురింపఁజేసెను. సుచరితకు నిద్రపట్టలేదు. లలిత పఱుపుపైఁగూర్చుండియే యుండెను—ఇంతలో స్టీమరుకూసెను. కదలుటకు సిద్ధముగా నుండెను. వినయుఁడు డెక్కుమీఁదనుండి చూచెను. ఒక స్త్రీ యతివేగముగ స్టీమరునొద్దకు వచ్చుచున్నట్లాతని కగపడియెను. వేషభూషణములనుబట్టి యామె లలితయైయుండు ననుకొనెను గాని నమ్మలేకపోయెను. సమీపించినప్పటి కామె లలితయే! వినయుఁడప్పుడామె తన్నుఁ దీసికొనిపోవుటకై వచ్చుచుండెనని భావించెను. ఆమెకుగూడ నీయభినయ మిష్టములేదు గదాయని మరల ననుకొనియెను. అంతలో లలితవచ్చి స్టీమరునెక్కెను. డెక్కునుండిదిగి వినయుఁడామెయొద్దకు వచ్చుటయు లలిత “నన్నుఁ బైకిఁదీసికొనిపొమ్ము” అనియెను.

విన:— స్టీమరు కదలిపోవుచున్నది.

“ఆసంగతి నేనెఱుఁగుదును’ అని చెప్పుచు లలిత మెట్లపైనుండి పైకెక్కిపోయెను. స్టీమరుకూయుచుఁ గదలిపోయెను. వినయుఁడు లలితను మొదటితరగతి డెక్కుపై గూర్చుండఁజేసి యామె మొగమువంకఁదిలకించి నిశ్శబ్దప్రశ్నముంగావించెను.

లలి:— నేనిక్కడ నుండఁజాలక కలకత్తాకు వచ్చుచున్నాను.

విన:— వారందఱు నెఱుఁగుదురా?

లలి — ఇంతవఱకెఱుఁగరు. చీటివ్రాసి పెట్టితిని చూచినచోఁ దెలిసికొందురు.

ఆమె దుస్సాహసకార్యమునకు వినయుఁడు స్తంభితుఁడై సంకోచముతో ‘కాని-’

లలిత యింక మాటాడనీయక స్టీమరు కదలిపోవుచుండగా నింకను కాని యేమి? ఆఁడువాండ్రై పుట్టుటచేతనే సర్వమును సహించి యుండవలసినదా? మాపక్షమునఁ గూడ న్యాయాన్యాయములును సంభవాసంభవములు నున్నవి! నేఁటి యాహ్వానమును గౌరవించిపోయి యచ్చట నభినయించుటకంటె నాత్మహత్య చేసికొనుటయే మేలని తోఁచినది!” అనియెను. ఇఁక నీవిషయమున మంచిచెడ్డ లాలోచించి మనను పాడు చేసుకొనుటెందుల కనియు జరుగవలసిన దేదియో జరిగిపోయెననియు వినయుఁడు

భావించి యూరకుండెను. కొంతసేపైనతరువాత లలిత "నేను మీగోరాబాబు నొక మాదిరిగా భావించి యుంటిని. ఎందుచేతనో గాని మొదటినుండియు నాతనిఁజూచుట యాతని మాటలు వినుట నాకసహ్యముగా నుండెను. అతని తీవ్రభాషణములను విని మీరందఱును దలలూఁచుచుండుట నాకుఁగోపముగానుండెను. నాస్వభావమే యట్టిది. పనులయందును, మాటలయందును దీవ్రభావము గలవారిని నేనుసహింపలేను కాని గోరాబాబితరుల విషయముననే గాక స్వవిషయమునఁగూడ నట్లేయుండెను. అతని స్వభావమేయట్టిది. అట్టివానిని నేనుచూడలేదు."

లలిత యీవిధముగా విడువకుండ మాటాడుచుండెను. ఇది కేవలము గోరామొదల ననుతాపముచేతనే కాదు—తానిప్పటి కన్నియును ద్యజించి తప్పు చేసివచ్చితినను సంకోచ మామె హృదయమున దలనూపుచుండెను. చేసినపని మంచిదగునా కాదా యను సంగతి తేల్చుకొనవలసి యున్నది. ఇంతేకాక వినయునితో నొంటిగా స్టీమరుపై నుండుట—ఇది యింతటి సాహసకృత్యమని యామె మొదటభావింపలేదు. కానిసిగ్గుపడినచోఁ జేసినపనియంతయు లజ్జాకరమైపోవునని యామెహృదయము కొట్టుకొనిపోవుచుండెను. అందుచేతనే యామె యిట్లు విడువకుండ మాటలాడుచుండెను. వినయుఁడు మాటాడఁజాలకుండెను. ఒకవంక గోరాయవమానము, ఒకవంక దొరయింటికి వినోదమునకు వచ్చితినను సిగ్గు, ఒకవంక లలిత సంబంధమగు నాకస్మికావస్థ—ఇన్నియును గలసి వినయుని వాక్యహీనునిగాఁ జేసివైచెను.

పూర్వమైనచో లలితసాహసమును వినయుఁడు తిరస్కరించియే యుండును. ఇప్పు డట్లుతోఁచుట లేదు. అతనికి విస్మయముతోఁగూడ నాసక్తియుఁ గలిగియుండెను అందఱిలోనను దానును లలితయు మాత్రమే గోరాయవమానమునకు సామాన్య ప్రతీకారమును జేయఁగలిగితిమను నానందముకూడ వినయునకుఁ గలిగియుండెను. ఈ విషయమున వినయున కెంతమాత్రమును కష్టములేదు. కాని లలితమాత్రము తనకర్మ ఫలమునఁ జాలదినములవరకును బాధపడవలసి యుండును. లలితకు గోరామొదల నసహ్యభావముండెనని వినయుఁడనుకొనియెను. ఆలోచించిన కొలదియు నామెయద్భుత పరిణామమును, సాహసమును, నధర్మమునందలి నిరసనభావమును వినయునకుబ్రశంసనీయము లగుచుండెను. ఆవిషయమునఁ దనకుఁగలిగిన భక్తిభావము నెట్లు ప్రకటింపవలయునో వినయునకుఁ దోఁచకుండెను. లలిత యిదివరకు వినయునిఁ బరతంత్రుఁడనియు సాహసహీనుఁడనియు నిందించియుండెను. వినయుఁడిప్పుడది నిశ్చయమే యనుకొనియెను. అతఁడెన్నఁడును దనబంధుమిత్రుల నుపేక్షించి యట్లు సాహసించి తన యుద్దేశమును నిలుపుకొనలేదు. అనేకసమయములయందు వినయుఁడు గోరాకుఁ గష్టముగానుండునని తన స్వభావమును మార్చుకొని యుండెను. అనేక సమయములందు గోరామతమునే తనమతముగాఁ జిన్నచిన్న యుక్తులతోఁ దన్నుదానే సమర్థించుకొనియెను.

వినయుఁడంతయు నాలోచించుకొని లలితయే తనకంటె స్వతంత్ర హృదయ యని నిశ్చయించుకొనియెను. తానిదివఱకు లలితను మనసులో నిందించిన సంగతి తలఁచుకొని వినయుఁడు లజ్జితుఁడయ్యెను. అప్పుడాతఁడు లలితను జేరి క్షమాప్రార్థనము గావింపఁదలంచెను. కాని యెట్లు గావింపవలయునో యాతనికిఁ దోఁచలేదు. లలిత కమనీయమూర్తి వినయుని మనోనయనములను మహిమామయములుగఁ జేసివైచెను. ఆరమణీయమూర్తి యపూర్వపరిచయముచేఁ దనజీవితము సార్థకమయ్యెనని వినయుఁడప్పుడు భావించుకొనియెను.

30

లలితను వెంటఁబెట్టుకొని వినయుఁడు పరేశునింటఁ బ్రవేశించెను. స్టీమరునుండి దిగువఱకును వినయుఁడు లలితయందలి తనమనోభావమును గ్రహించుకొని యుండలేదు. ఆతనిమనసెప్పుడును లలితకు విరోధముగనే యుండెను. ఆమెను శాంతింపఁ జేయవలయునను నాలోచనతోనే యాతని దినము గడచిపోవుచుండెను. వినయుని జీవితమున స్త్రీమాధుర్య నిర్మలతేజముతో సుచరితయే ముందుగ సంధ్యాతారవలె నుదయించినది. ఆసందర్శనానందమె వినయుని ప్రకృతికిఁ బరిపూర్ణత్వము బ్రసాదించినది. కాని యింతలో నింకొకనక్షత్రము జ్యోతిర్మయమూర్తితో నుదయించుటయు, మొదటినక్షత్రము దిగంతరాళమున కొరఁగుచుండుటయు వినయునకు స్పష్టముగా ననుభవమగుచుండెను.

అందఱిని విడిచివచ్చి లలిత స్టీమరెక్కిననాఁడే యామెయు నేను నేకపక్షమై యందఱకును బ్రతికూలముగనుంటి మని వినయుఁడనుకొనియెను. ఇందు లలితయందఱను బరిత్యజించి తనపక్షమునకు వచ్చియుండె ననుసంగతి నాతఁడు మఱవఁజాలకుండెను. ఏకారణముచే నేమి లలితకిప్పుడు వినయుఁడందఱిలో నొక్కనివంటివాఁడు మాత్రముకాదు. లలితపార్శ్వమునం దాతఁడొక్కఁడే—ఒక్కఁడుమాత్రమే. ఆమె బంధుమిత్రులందఱును దూరమున — ఆతఁడొక్కఁడే సమీపమున! ఈసామీప్య సంబంధమగు పులకపూర్ణస్పందనము విద్యుద్గర్భాంబుదమువోలె యాతని హృదయాంతరాళమున విజృంభించుచుండెను. అప్పుడా డెక్కుపైఁ బరుండి లలిత నిద్రించుచున్నప్పుడు వినయుఁడు తానుగూడఁ దనతావున నిద్రింపఁజాలక జోళ్ళను విడిచి వెలుపల నిశ్శబ్దముగఁ బచారుచేయుచు నామె కెట్టి యపాయమును గలుగకుండునట్లు చూచుకొనుచుండెను.

రాత్రి గంభీరాంధకారము—మేఘశూన్యమగు నంతరాళము తారకాచ్ఛన్నమై యుండెను. తీరములందలి తరుశ్రేణి నీలభిత్తికవలె నిబిడమై నిస్తబ్ధమై యుండెను. క్రిందనదీజలము నిశ్శబ్దముగఁ బ్రవహించిపోవుచుండెను. లలిత నిద్రించుచుండెను! మఱియేమియును లేదు — సుందరమును విశ్వాసపూర్ణమును నీ నిద్రనుమాత్రమే లలిత వినయుని హస్తముల యందర్పించుకొనియెను. ఈనిద్రనే మహామూల్యమగు రత్నముగా భావించి వినయుఁడు దీనిని రక్షించుభారమును వహించి యుండెను. తల్లిదండ్రులుఁ సోదరీసోదరులు నెవ్వరును లేరు. ఒక యపరిచిత శయ్యయందప్పుడు తన సుందరదేహమును వాల్చి లలిత నిశ్చింతతో నిదురించుచుండెను! ఆనిద్రాకావ్యమునందలి ఛందఃపరిమాణముల నిరూపించుచు నిశ్వాసప్రశ్వాసములు శాంతభావముతో యాతాయాతములగు చుండెను. ఆరమణీహృదయమునందలి మధురకోమలత్వముచే మండితములగు కరపల్లవములు శయ్యపై సంపూర్ణ విశ్రాంతిఁ గాంచియుండెను. ఆసుందరీమణి నిపుణ కబరీభరమునందొక్క వేణియును జెదరియుండలేదు. కుసుమసుకుమారంబులగు నా మెపాదములు తన మధురగతిచేష్టల నుత్సవావసాన సంగీతములకుంబోలె స్వస్తిచెప్పి శయ్యపై సమ్మిళితములై యుండెను. ఆయేకాంతసమయమున నా మధురమూర్తి వినయుని హృదయమును గల్పనలతో నింపివైచెను. శుక్తిమధ్యమున ముక్తామణియుంబోలి గ్రహతారాలంకృత నిశ్శబ్దతిమిరావృతాకాశ మండలమధ్యమునందు లలితాసుందరి యానిద్ర—ఈడోలాసుందర సంపూర్ణ విశ్రామము—ప్రపంచమున కేకమాత్రైశ్వర్యమువలె వినయునియెదుటఁ బ్రతిభాసితమగుచుండెను. "నేను మేల్కాంచి యున్నాను! నేను మేల్కాంచి యున్నాను—" అను నీవాక్యము వినయుని విస్ఫారిత చక్షుః కవాటములనుండి యభయశంఖధ్వనింబోలి బయలుదేఱి మహాకాశమునందలి యనిమేషజాగ్రత్పురుషుని నిశ్శబ్దనిస్వనముతో సమ్మిళితమై పోయెను.

ఆకృష్ణపక్షరాత్రియం దింకొకమాటకూడ వినయునిహృదయమును బాధించుచుండెను—నేఁటిరాత్రి గోరా జైలులోనున్నాఁడు! ఇప్పటివఱకును వినయుఁడు గోరా సుఖదుఃఖములకు సమభాగియై యుండెను; వేఱగుటకిదియే ప్రథమము! జైలులో నుండుటకు గోరా భయపడువాఁడు కాఁడని వినయుఁడెఱుఁగును. కాని మొదటినుండియు నీవ్యాపారమున వినయునకు సంబంధము లేకపోవుటయు, గోరాకొక్కనికి మాత్రమే యాశిక్ష జరుగుటయుఁ దటస్థించినది! ఈమిత్రుల జీవితప్రవాహము లీస్థలముననే విచ్ఛిన్నములై పోయెను. మరలఁ గలియుట తటస్థించినచో నప్పుడీలోపము తీరునా? ఇప్పుడు బంధుత్వమునందలి సంపూర్ణత్వమునకు భంగము కలుగలేదా? జీవితమునందింతటి దుర్లభము నింతటి యఖండమునగు బంధుత్వము! ఒక్కరాత్రియందే;

వినయున కొకవంక శూన్యత్వమును, మఱియొకవంక బూర్ణత్వమును నొక్కసారిగా ననుభవమునకు వచ్చుచుండెను—జీవిత సంబంధములగు సృష్టి ప్రళయములు సంధ్యాకాలమున స్తబ్ధములై యంధకారమువంక నిరీక్షించుచుండెను!

బండి పరేశునింటియొద్దకు వచ్చెను. దిగునప్పుడు లలితపాదము లెట్లు వడఁకెనో, లోపలఁ బ్రవేశించుట కామెయెట్లు బెదరుచుండెనో వినయుఁడు స్పష్టముగా గ్రహించెను! క్రోధావేశముచేఁ దాను చేసిన యపరాధ మింత యని లలిత నిశ్చయించుకొనఁజాలక యుండెను. పరేశబాబు తనతో నెట్టి సంభాషణమును జేయఁడని లలిత భావించెను. మాటాడకుండుటయే గొప్పశిక్ష! ఆశిక్షయే యన్నిటికంటె నధికముగా భావించి లలిత భయపడుచుండును. లలిత సంకోచమును భావించి వినయుఁడింక నేఁబోయెదననియెను. లలితకుఁ దన యునికి యిష్టమున్నదో లేదో తెలిసికొనవలయుననియే యాతఁడిట్లు చెప్పెను. అప్పుడు లలిత "రమ్ము! తండ్రిగారియొద్దకు రమ్ము!" అనియెను.

లలిత యీసంభ్రమానురోధమునకు వినయుఁడానందితుఁ డయ్యెను. ఆమెను లోపలఁ బ్రవేశపెట్టినంతమాత్రముననే యాతనిపని తీరిపోదు! ఈ వ్యాపారమునందు లలితతో నాతనిజీవితమున కొక విశేషబంధము కలిగినది. అందుచేతనే యాతఁడు లలితపార్శ్వమునఁ ధైర్యముతో నిలువఁబడియుండెను. లలిత భారమంతయుఁ దనపైనున్నదను భావము వినయునకొక మధురస్పర్శమువలె సకలాంగకములను విద్యుత్సంచారముచేయుచుండెను. లలిత తనదక్షిణహస్తమును గ్రహించియున్నట్లాతని కనుభవమయ్యెను. అందుచే నాతని పురుషహృదయము పూర్ణానందపూరితమై పోయెను. లలితపైఁ బరేశుఁడు కోపించినచోఁ దప్పంతయుఁ దనపైఁ బెట్టుకొనవలయుననియును, ఆమె యవమానమును దానుభరింపవలయుననియు, ధర్మకవచమువలె నామె కెట్టి యఘాతమును గలుగకుండఁ దాను గాపాడవలయుననియు వినయుఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. కాని లలిత నిశ్చయాభిప్రాయమును వినయుఁడు గ్రహింపఁజాలకపోయెను. ఆమె తప్పంతయు వినయునిపైఁ బెట్టఁదలఁచుకొనలేదు. సర్వమును దండ్రితో స్పష్టముగాఁ జెప్పదలఁచుకొనియెను! దానివలనఁ గలుగు ఫలమంతయుఁ దానే గ్రహింపఁ దలఁచుకొనియెను! అంతే కాని యీవిషయమును గప్పిపుచ్చుట యామెకిష్టములేదు.

నేఁటి యుదయమునుండియు లలిత వినయునిపై మనసులో నేమో కోపగించియుండెను. అదియసంగతమే యని యామె తెలిసికొనియెను. అందుచే నామెకోపము తగ్గుటకు బదులుగా హెచ్చిపోయెను.

స్టీమరులో నున్నంతసేపును నామె మనోభావ మన్యవిధముగా నుండెను. లలిత చిన్నప్పటినుండియుఁ గోపముచేతను, బట్టుదలచేతను నభావనీయములగు ననేక కార్యములను జేసియుండెను. కాని యీ పనిమాత్రము దుస్సాహసమైనది. ఇందు వినయుఁడు

కూడఁ గలసియుండుట యొకవంకఁ సంకోచముగను, మఱియొకవంక సంతోషముగను నామెకుఁ దోఁచెను. ఈహర్షసంకోచములచే నామె మనసు మథితమైపోవుచుండెను. ఆమె యిప్పు డితరపురుషు నాశ్రయించి యున్నది; అతనితో వచ్చియున్నది; చెంత నెవ్వరును బంధువులు లేరు—ఇవియే యామెసంకోచ కారణములు! సంశయజనకంబగు నిట్టి యవస్థలో వినయుఁడు గౌరవముగాఁ బ్రవర్తించిన తనసుకుమారశీలమును బ్రదర్శించుటచే లలితకుఁ బరమానందముగా నుండెను. ఇప్పుడు వినయుఁడు తమతో విలాసముగాఁ గాలక్షేపము చేయుచుఁ దమ సేవకులయెడఁ గూడ నాత్మీయతనుఁ బ్రదర్శించుచు మెలఁగు వినయుఁడు మాత్రమే కాఁడు! అతఁడు లలితభద్రతాభారమును సంపూర్ణముగ వహించియుండియు, గౌరవముతోఁ దనదూరత్వమును రక్షించుకొనుచు లలితహృదయమునకు మఱింతదగ్గఱవాఁడైపోయెను. ఈయూహాలతో లలితకు రాత్రి సరిగా నిద్రపట్టలేదు. ఆమె కతి శీఘ్రముగఁ దెల్లవారినట్లు తోఁచెను. ఆమె మెల్లగా క్యాబినుతలుపు తెఱచి చూచెను. శేషరాత్రియందలి శశిగార్ద్రమగునంధకార మింకను నాకాశనదీతీరవనశ్రేణుల నాక్రమించి యుండెను. శీతవాతములు మాత్రము నదీజలములఁ గలస్వనమును జాగరితముగఁ జేయుచుండెను. కళాసు పనులు చేసికొనుచుండు సవ్వడి వినవచ్చుచుండెను. లలిత వెలుపలకువచ్చి చూచెను. అనతిదూరమున బెత్తపుఁ గుర్చీపై దుప్పటము గప్పుకొని వినయుఁడు నిద్రించుచుండెను. రాత్రియంతయు వినయుఁడిచ్చటనే కావలి కాచి యుండెనని గ్రహించి లలిత హృదయము కొట్టుకొని పోయెను. ఇంతసమీపమునందుండియు నింతదూరము లలిత ద్వారముకడ నిలిచి యా హేమంత ప్రత్యూషాంధకారమున, నపరిచిత నదీదృశ్య మధ్యమున నొంటిగ నిద్రించి యున్న వినయునివంకఁ జూచుచుండెను. ఎదుట దిగంతములం దోఁచు తారకలు నిద్రించుచున్న వినయుని బరివేష్టించియున్నవియుంబోలె నగపడుచుండెను. లలిత హృదయ మప్పుడు గాంభీర్యమాధుర్యములచేఁ బరిపూరిత మైపోయెను. చూచుచుఁ జూచుచుండఁగనే లలితకన్నులశ్రుపూర్ణములైపోయెను. ఆసంగతి యామెకుఁ దెలియనే తెలియదు! తనతండ్రితో గలసి తానుపాసించుచున్న దేవత యిప్పుడు సాక్షాత్కరించి చేయి పట్టుకొన్నట్లు లలితకుఁ దోఁచెను. మఱియుఁ దఱుపల్లవనిబిడంబును నిద్రితంబును నగు నదీతీరమున—నంధకారమునకును నవీనాలోకమునకును బ్రథమనిగూఢ సమాగస్థానమునఁ, బవిత్రసంధిక్షణమునఁ— బరిపూర్ణనక్షత్రసభామధ్యమున, నవాహతవీణానిర్గత మగు దివ్యసంగీతము దుస్సహానంద వేదనముఁ గూర్చుచు మెఱసి పోవుచుండెను.

ఆసమయమున నిద్రించుచున్న వినయునిచేయి యొకింత కదిలినంతనే లలిత చటాలునఁ దలుపు మూసికొని పర్యంకమునఁ బడియుండెను. ఆమె సకలాంగకము

లును జల్లనైపోయెను; గుండెలు కొట్టుకొనిపోవుచుండెను. అంధకారము దూరమయ్యె ను. అప్పుడు లలిత మొగము కడిగికొని వెలుపలకు మరలవచ్చెను. అంతకు ముందే వినయుఁడు లేచి పూర్వతీరమునందలి ప్రథమప్రభాతాభ్యుదయముం గాంచుచుండెను. ఆతఁడు లలిత వచ్చుటంగాంచి దూరముగాఁ దప్పుకొనుట కుద్యమించుచుండెను. అప్పుడు లలిత "వినయబాబూ!" అని పిలిచి వినయుఁడు సమీపించినంతనే "రాత్రి నీకు బాగుగ నిద్రపట్టలేదనుకొనియెదను!" అనియెను. 'పట్టకపోలేదు!' అని వినయుఁడు బదులుచెప్పెను.

తరువాత నెవ్వరును మాటాడలేదు. అవ్వలియొడ్డున శిశిరసిక్తమగు నాకాశవన మున మాసన్న సూర్యోదయ స్వర్ణకాంతిని సముజ్జ్వలముగఁ జేయుచుండెను. ఆయిరువురును గూడఁ దమజీవితమునం దట్టిప్రభాతమును గాంచియుండలేదు! ప్రభాతాలోక మీవిధముగా వారి నెన్నడును స్పృశించియుండలేదు—ఆకాశము శూన్యముకాక యొక విధమగు విస్మయనిశ్శబ్దానందస్పృష్టితంత కనిమేషదృష్టితోఁ జూచుచున్నట్లు గ్రహింపగలుగుట వారికిదియే ప్రథమపర్యాయము!

స్టీమరు కలకత్తాకు వచ్చిన తరువాత వినయుఁడొక బండినిగుదిర్చి లలితను దానిపై నెక్కించి తాను బండివాని ప్రక్కను గూర్చుండెను. ఆసమయమునఁ గలకత్తా వీధులఁబడి బండిపోవుచున్నప్పుడు చటాలున లలితహృదయభావము మాఱిపోయెను. ఈప్రతికూల సమయమున రాత్రి వినయునితో స్టీమరునందుండుట, వినయు నాశ్రయించి యుండుట, సంరక్షకునిబోలి వినయుఁడు తన్ను బండిపై నెక్కించి తీసికొని పోవుట—ఇది యంతయు నామెకు బాధాకరముగఁదోఁచెను. ఘటనావశమున దన కర్తృత్వభారము వినయునిపైఁబడుట యామె కసహ్యముగా నుండెను. ఇట్లగుటకుఁ గారణమేమి? రాత్రి సంబంధమగు నామధుర సంగీతము దినసంబంధమగు కర్మక్షేత్రమునకు వచ్చి యొక్కసారిగ నింతకఠోర మైపోయినదేమి?

అందుచేతనే ద్వారమునకును వచ్చి వినయుఁడు పోయెదననుటచే లలితకు మఱింతకోపము కలిగెను. తాను వినయునితోఁగూడి తండ్రియొద్దకుఁ బోవుటకు సంశయించుచున్నట్లు వినయుఁడనుకొనెనని లలిత భావించెను. అట్టిసంశయ మెంతమాత్రమును లేదని నిరూపించుటకును, దండ్రితో నన్ని సంగతులును దెలుపుటకును నిశ్చయించుకొనుటచేతనే లలిత యపరాధినివలె వినయుని బోనిచ్చినదికాదు. వినయునితోడి సంబంధము పూర్వమువలెనే నిర్మలముగాఁ జేయవలయుననియే యామెయుద్దేశము! అంతేకాని నడుమనడుమ సంశయములు లోపములు గల్పించి తన్ను వినయునకు భారముగాఁ జేయవలయునని యామె భావింపలేదు!

౩౮

వినయుని, లలితను జూచినంతనే సతీశుఁడు పరుగెత్తుకొని వచ్చి యిరువురినడుమను నిలచి యిరువురిచేతులను బట్టుకొని "పెద్దక్క రాలేదా?'' అని ప్రశ్నించెను. వినయుఁడిటునటు నలుదెసలఁ బరికించి సుచరితయా? ఏమైనది? తప్పిపోయినది!" అనియెను! సతీశుఁడు వినయుని ద్రోసివైచి వట్టిమాట! సోదరీ! లలితా! నీవు చెప్పుము అనియెను. అప్పుడు లలిత "పెద్దక్క రేపువచ్చును" అని చెప్పి పరేశబాబుగది వైపునకు బోవుచుండెను.

సతీశుఁ డాయిరువురి చేతులను బట్టుకొని "ఇప్పుడు మనయింటికెవ్వరు వచ్చిరో చూపించెదను రండు!'' అనియెను. లలితయాతని బొమ్మని త్రోసివైచుచు 'ఎవ్వరు వచ్చిననేమి? నాకుఁ జిరాకుకల్గింపకుము! ఇప్పుడు నేను తండ్రిగారి యొద్దకుఁ బోవలయును!' అనియెను. అప్పుడు సతీశుఁడు 'ఆయన షికారుపోయినారు. ఇంతలో రారు" అనియెను.

ఆమాట లలితావినయుల కిరువురకును కష్టముగనే యుండెను. అప్పుడు లలిత "వచ్చినవారెవ్వరు?" అనియెను. సతీశుఁడు 'చెప్పను! వినయబాబూ! నీవుచెప్పకో!' అనియెను. వినయుఁ డెవ్వరో పేళ్ళుచెప్పి తుదకు మీయక్క లలిత చూచి వచ్చిన తరువాత నేనుగూడ వారిని జూడవచ్చెదననియెను.

సతీ:— మీరిరువురును గావలయును.

లలిత:— ఏగదిలో నున్నారు?

సతీ:— మూడవయంతస్తుగదిలో నున్నారు.

అందరును మూడవయంతస్తునకుఁబోయిరి! అచట నొకచో ప్రౌఢవయస్కయగు నొక స్త్రీ కుర్చీపైఁ గూర్చుండి సులోచనములనుదాల్చి కృత్తివాసరామాయణమును జదువుకొనుచుండెను. ఆమె కేబదియైదేండ్ల వయసుండును; మొగము నెదుట కుంతలములు విరళములైయుండెను; కాని మొగమింకను బరిపక్వఫలముఁబోలి పుష్టిగనే యుండెను. ఆమెభ్రూమధ్యమున బచ్చబొట్టుండెను. శరీరమునందలంకారములు లేవు. విధవవలె నగపడుచుండెను. ఆమె వారిని జూచినతోడనే చటాలునలేచి మేలిముసుఁగు సవరించుకొని లోనికిఁబోవుట కుద్యమించెను. అంతలో సతీశుఁడామెచేయి పట్టుకొని దొడ్డమ్మా! పారిపోయెదవేమి? ఈమె మాసోదరిలలిత! ఈయనవినయబాబు పెద్దక్క రేపువచ్చును'' అనిచెప్పెను. లలితయామె నెఱుంగదు కావున మాటాడక నిలువఁబడిపోయెను. వినయుఁడామెకు నమస్కరించుటయు లలితకూడ నాతని ననుకరించెను. అప్పుడామె తత్తరముతో లోపలికిఁ బోయి చాఁపఁదెచ్చివైచి "బాబూ! అమ్మా! కూరుచుండుఁడు!" అనియెను.

లలితావినయులు కూర్చున్నతరువాత నామెయును కుడిచేతితో సతీశుని కౌఁగిలించుకొని కూర్చుండి 'మీరు నన్నెఱుఁగరు! ఈసతీశునితల్లి మాచెల్లెలు" అనియెను. ఆమె విశేషముగ మాటాడలేదు గాని యామె జీవితమునందలి గభీరశోకాశ్రుసంసిక్తమగు నొక పవిత్రతేజ మామెముఖమునందును, కంఠస్వరమునందును స్పష్టముగఁ గానవచ్చుచుండెను. సతీశునిఁ బ్రేమతోఁ గౌఁగిలించుకొన్న యాదొడ్డమ్మంగాంచినంతనే యింతవఱకును రమణీజీవితచరిత్ర మించుకంతయు నెఱుంగని వినయుని హృదయము కరుణరస పూరితమైపోయెను. అప్పుడు వినయుఁడు "సతీశుఁ డింతవఱకును నన్ను దాదా యని పిలువక వినయబాబూ! యని పిలుచుట తనదొడ్డమ్మ నాకును దొడ్డమ్మయే యగునని కాఁబోలును! ఇఁక నట్లుపిలిచినచో నేను జగడము చేయక మానను" అనియెను.

అప్పుడా దొడ్డమ్మకు మనసు వివశమైపోయెను. ప్రియదర్శనుఁడును, ప్రియభాషియు నగువినయుని సతీశునిగనే భావించి యామె 'బాబూ! మీయమ్మయెచ్చటనున్నది?" అనియెను. వినయుఁడు "మాయమ్మ చాలాకాలముక్రిందటనే లేదు! కాని లేదని నేను నానోటితోఁ జెప్పఁజాలను" అని చెప్పి యార్ద్రనయనములతో నానందమయి నొక్కసారి భావించుకొనియెను. తరువాత వారిరువురకును గొత్త లేకుండఁ జాలవఱకు సంభాషణ జరిగెను. లలిత మాటాడక కూర్చుండి యుండెను.

లలిత లేచి పోఁదలఁచెను గాని పోఁజాలదయ్యెను. ప్రథమదర్శనమునఁ జాలసేపు! అంతేకాక యామెమనసు బాగుగ లేదు. అపరిచితయగు నామెతో వినయుఁ డనాయాసముగా సంభాషించుచుండుట యామె కంతయిష్టముగా లేకుండెను. అందుచే వినయుఁడు లఘుచిత్తుఁడని తనమనసులో లలిత నిందించుచుండెను. అతఁడు విచారముతో నూరక కూరుచున్నచో నప్పుడుమాత్రము లలితసంతోషించునా? తండ్రిగారి యెదుటఁబడి భాషించుభారమంతయుఁ దననెత్తిమీఁద వేసెడినట్లు వినయుఁ డిట్లున్నాడేమని యప్పుడు నిందించును! ఇంతవఱకును గారణము నిన్నటిరాత్రి మధురసంగీత మీపగటివేళ బాధాకరమైపోయినది! ఏమియు సుఖకరముగ లేదు. అందుచేతనే నేఁడు లలిత మనసులోఁ బ్రతివిషయమునందును వినయునితోఁ గలహించుచుండెను. ఇప్పటివినయుని యేవ్యాపారమును లలిత మనసులోనిపోరాటము నడఁగింపఁజాలకుండెను. ఇదియెట్లు సంశోభితమగునో యంతర్యామి కొక్కనికే యెఱుక!

ఆలస్యమైపోవుచుండెను. పరేశుబాబింకను రాలేదు. లేచిపోవలయునను నుద్దేశము ప్రబలమగుచుండెను. వినయుఁడింకను దొడ్డమ్మతో మాటాడుచునే కూరుచుండెను. లలితయిఁక నధీరయై వినయునిమాటల కడ్డమువచ్చి "మీరెవ్వరికొఱకుఁ గాలక్షేపము చేయుచున్నారు? తండ్రిగారెప్పుడు వత్తురో తెలియుటలేదు. ఒక

సారి గోరాబాబు తల్లియొద్దకుఁ బోఁగూడదా?" అనియెను. వినయుఁడదరిపడియెను. లలితవిరక్తస్వర మాతఁడెఱింగినదే. అతఁడప్పుడు లలితమొగమువంకఁ జూచి చటాలున లేచెను. అతఁడెవ్వరికొఱకు కాలస్యము చేయుచున్నాఁడు? ఇక్కడ నేమియును బని లేకపోవుటచేతనే యాతఁడు వెడలిపోయెదనని ద్వారమునొద్దనే చెప్పియుండెను. లలిత యాతనిఁ బోవద్దనిచెప్పి మరల నిట్లు ప్రశ్నించుటా?"

వినయుఁడదరిపడి లేచుటంగాంచి లలిత విస్మితయైపోయెను. వినయుని ముఖము నందలి సహజమందహాస మొక్క ఫూత్కారముతో దీపాలోకమువలె నంతరించి పోయెను. వినయునివ్యథిత వదనమునుగాని, యాతనియాకస్మిక భావపరివర్తనమునుగాని లలిత యెన్నఁడును జూచియుండలేదు. అప్పటియాతని మొగముచూచినంతనే లలిత హృదయమునఁ దీవ్రపరితాపకశాఘాత మీవైపునుండి యావైపునకు మరలమరల శబ్దాయమానము కాఁజొచ్చెను. అప్పుడు సతీశుఁడాత్రముతో లేచి వినయునిచేయి పట్టుకొనిబ్రతిమాలుచు "వినయబాబూ! కూరుచుండుము; పోవలదు! దొడ్డమ్మా! వినయబాబునకు భోజనము పెట్టుము! అక్కా! లలితా! ఈయన నేల పొమ్మనియెదవు?" అనియెను.

వినః— సతీశా! ఇప్పుడు కాదు మఱియొకప్పుడు వచ్చెదను. ఆలస్యమైపోయినది!

మాటలు స్వల్పమే కాని కంఠస్వర మశ్రురుద్ధమైనట్లుండెను. ఆకరుణస్వరము సతీశుని దొడ్డమ్మ చెవులకుఁగూడఁ దోఁచెను. ఆమె యొకసారి వినయునివంకను నొకసారి లలితవంకను జూచి యిరువురినడుమను నేదియో యదృష్టలీల ఖేలనము చేయుచున్నదని భావించెను.

తోడనే లలిత యేదియో సాకుచెప్పి లేచి తనగదిలోనికిఁ బోయెను. ఆమె తనకుఁదానే యీవిధముగా దుఃఖము దెచ్చుకొనుట యిదివరకెన్నిసారులో యైనది!

౩౨

వినయుఁడప్పుడు లజ్జావేదనలచే హృదయము పరితపించుచుండ నానందమయి యింటివైపునకుఁ బోయెను. అతఁడింతసేపటివఱకును దల్లియొద్ద కేలపోలేదు. మఱచి పోయెను! లలితతోడనే విశేషప్రయోజన మున్నట్లాతఁడు భావించెను! అతఁడు కలకత్తాకు వచ్చినతోడనే యానందమయిని దర్శింపలేదని యీశ్వరుఁడాతని ప్రయోజనమును భగ్నముచేసి తగినశాస్తిగావించెను. తుదకు లలితనోటినుండి "గోరాబాబు తల్లియొద్దకైనఁబోఁగూడదా?' అనుమాట వెలువడియెను. గోరాబాబు తల్లిమాట వినయునికంటె నధికముగా లలిత హృదయమునఁ దోఁచుట యెన్నఁడైన జరుగునా?

లలిత యామెను గోరాబాబుతల్లి యని మాత్రమే యెఱుంగును. కాని వినయునికామె జగన్మాతృసంబంధమున నేకమాతృ ప్రత్యక్ష ప్రతిమ!

ఆనందమయి స్నానముచేసి మేడమీఁద గూర్చుండి మంత్రపఠనము చేసికొనుచుండఁగా వినయుఁడు తత్తరముతోఁ బోయి యామె పాదములపైఁబడి పొరలుచు "అమ్మా!" అనియెను. ఆనందమయి యాతనితలపై ధూళిని దులుపుచు 'బాబూ! వినయా!' అనియెను. ఆతల్లివంటి మధురకంఠస్వర మెవ్వరికున్నది? వినయుని సమస్త శరీరమునను కరుణరసము ప్రవహించెను. ఆతఁడశ్రుజలమును గంఠమునందడఁచుకొని మృదుకంఠముతో "అమ్మా! నేనాలస్యముచేసితిని!" అనియెను. ఆనందమయి నాకంతయుఁ దెలిసినదని చెప్పి గోరా శిమకుఁ బూర్వమే వ్రాసినయుత్తరమును వినయునకుఁ జూపెను. అందిట్లున్నది:—

'అమ్మా! నీగోరాకుఁ గారాగృహ మనినఁగష్టములేదు. కాని నీమనసు కష్టపడుట యాతఁడు సహింపఁజాలఁడు! నీదుఃఖమే నాకు శిక్ష యగును. కాని కలెక్టరు నన్ను శిక్షింపఁజాలఁడు! నీబిడ్డ కొక్కనికే యిట్టిగతి గలుగుట లేదుతల్లీ! ఎందఱో తల్లులబిడ్డ లెట్టికష్టాలు లేకుండ జైలులోఁబడియున్నారు. నేనును వారితో సమ సుఖదుఃఖముల ననుభవింపఁగోరుచున్నాను. నాకోరిక ఫలించునప్పుడు నీవు సంతోషింపవలయు. అమ్మా! ఒకప్పుడు కఱవుదివసములలో నారూపాయలసంచి పోయినసంగతి నీకుజ్ఞప్తియున్నదా! అయిదునిమిషములలోఁ దిరిగివచ్చిచూచునప్పటికేఁ బదిరూపాయల సంచియును బోయినది. వానితో మఱికొన్ని రూపాయలను జేర్చి నీపాదజలమునకుఁ గలశమును జేయింపవలయు ననుకొంటిని! అప్పుడు నాకా దొంగపై వృథాకోపావేశము కలిగినది! అంతలో నాకకస్మికముగ దేవుఁడు నాకు మంచిబుద్ధిని బ్రసాదించుటచే ఈ దుర్భిక్ష దినములలో నాఁడీసొమ్ముతో సుఖముగా బ్రతుకును!" అనితోఁచినది. అంతలోనే నాహృదయక్షోభమంతయు శాంతించినది. ఇప్పుడు నట్లే నేను కోరుకొనిజైలునకుఁ బోవుచుంటినని భావించుచున్నాను. అందుచే నాకెట్టి కష్టమును దోఁచుటలేదు. ఎవ్వరిమీఁదను గోపములేదు. ఆహారవిహారకష్టములుగల జైలునందే నేనాతిథ్యమును గ్రహించితిని ఇప్పటినాసంచారమునందు దొరికినచోఁ దిని దొరకనిచోఁ బస్తుపడికష్ట సుఖముల ననుభవించితిని. కష్టముల కలవాటుపడితిని. అందుచే జైలునందు నాకెట్టి కష్టానుభవముండదని నీవునమ్మియుండుము! నేనింటియొద్ద సుఖముగా నున్నప్పుడు నాకు వెలుపలనున్న కష్టములను దెలిసికొనుట కవకాశము లేకపోయినది. ఈప్రపంచమునందలి యపరాధులును నిరపరాధులునుగూడ ననేక ప్రజలీశ్వరదత్తమగు విశ్వాధికారమునుండి వంచితులై బంధనావమానముల పాలగుచుండి రనుసంగతి నాకింతవఱకును దెలియనే లేదు. ఇప్పుడు నేనట్టివారి కష్టసుఖములకు భాగహారినై యుండఁదలఁచితిని.

ఈప్రపంచమునందుఁ జాలమంది కృత్రిములైయుండిరనియుఁ బెద్దమనుష్యులుగాగౌర వింపఁబడుచున్నారు. అట్టివారితోఁ జేరి గౌరవమును వగ్గిల్లఁజేసికొనుట నాకిష్టములేదు. అమ్మా! నేనీసారి ప్రపంచముతోఁ బరిచయముఁ జేసికొని యనేకశిక్షల ననుభవించితిని. ఈజగమునందు విచారభావమును వహించువారే కృపాపాత్రులు! తాము శిక్షలననుభ వించుచు, నొరులను శిక్షింపక జైలునందుండువారికే పాపశాంతి కాఁగలదు! వారే పాపములను, వానికిఁ దగినప్రాయశ్చిత్తములను నిరూపించు పెద్దలు! జైలునకు వెలుపల నుండి సుఖసన్మానముల ననుభవించువారి కెన్నటికిని నేవిధముగను పాపశాంతిలేదు. నేనట్టి సుఖసన్మానములను ధిక్కరించి మానవకళంకమను చిహ్నమును వక్షమునందాల్చి వెలువడితిని! అమ్మా! నీవు కన్నీరుపెట్టుకొనకుండ నన్నాశీర్వదింపుముతల్లీ! భృగుమ హర్షి పదాఘాతముచేఁ గలిగినమచ్చను శ్రీమహావిష్ణువు చిరకాలమువఱకును వక్షమున ధరించియుండెను. ప్రపంచమునందలి యౌద్ధత్య మెచ్చట నన్యాయముగఁ బదాఘాత ము చేయునో యాచిహ్నమునే పరమేశ్వరుఁడు తనవక్షముపై గాఢతరముగఁ జేసికొను చుండును! ఆచిహ్నమే యాపరాత్పరున కలంకారమైనచో నప్పుడింక నాకొఱకు మన స్తాప మెందులకు? నీవు నాకొఱకు దుఃఖించుట యెందులకు?—"

ఈయుత్తరమువచ్చినతోడనే యానందమయి మహిముని గోరాయొద్దకుఁ బంపఁ బ్రయత్నించెనుగాని మహిముఁడు దొర తనకు సెలవీయడని చెప్పి గోరాతొందరను గూర్చి నిందించుచు నీవ్యవహారమునఁ దానుగలుగఁజేసికొన్నచోఁ దనయుద్యోగము కూడఁ బోవునని చెప్పెను. ఈసంగతి భర్తయగు కృష్ణదయాళునకుఁ దెలుపుటయనా వశ్యకమని యానందమయి భావించెను. గోరానుగూర్చి యామె భర్తయెడల మగ్నాంత రాభిమానము కలిగియుండెను. కృష్ణదయాళుఁడు గోరాను బుత్రునిగనే భావింపకవిరు ద్ధభావముతో నుండెను. ఆనందమయీకృష్ణదయాళులదాంపత్యమధ్యమున గోరావింధ్య పర్వతమువలె నడ్డముగానుండి యాదాంపత్యమును విభజించివైచెను. అందొకవంకఁ గేవల శుద్ధాచారియగు కృష్ణదయాళుఁడు; మఱియొకవంక మ్లేచ్ఛ గోరాసహితయగు నానంద మయి! గోరాజీవితచరిత్రము నెఱింగియున్న యాయిరువురినడుమగల త్రోవ కట్టు పడియుండెను. ఈకారణముచే గోరా ప్రేమబాధ్యత లన్నియు నొక్క యానంద మయిమీఁదనే పడియుండెను. గోరాభ్యుదయమున కామెయే యెల్లవిధములఁ బ్ర యత్నించుచుండెను. గోరామంచిచెడ్డల కన్నిటికి నామెయే యుత్తరవాదినియై యుం డెను. గోరాదుడుకుదనములనుగూర్చి యనేకు లనేకవిధములుగా నామెకుఁ జెప్పు చుండిరి. ఆమె యందఱకును దగిన సమాధానములు చెప్పుకొనుచుండెను. గోరా సామాన్యుఁడా? అతని మందలించుట కెవ్వరికైన సాధ్యమా? అయినను నానందమయి యాతని కెట్టి కష్టమును గలుగకుండఁ బెంచి పెద్దవానిని జేసెను! పడరాని మా

టులఁ బడినది, ఎవ్వరి నేమియు ననలేదు. పడరాని కష్టములఁ బడినది; ఎవ్వరికి నెట్టి కష్టమును గల్గింపలేదు!

కృష్ణదయాళుఁడు గంగాస్నానముచేసి శుచివేషముతో మంత్రజపముచేసికొనుచు లోపలికి వచ్చుచుండఁగా నానందమయి కిటికీలోనుండి చూచెను; కాని యాతని దర్శింపఁజాలకపోయెను; నిషేధము; నిషేధము; సర్వత్రనిషేధమే! తుదకొక నిట్టూర్పువిడచి యానందమయి మహిముని యింటికిఁ బోయెను. మహిముఁడప్పుడు పీటపైఁ గూర్చుండి పత్రికను జదువుకొనుచుండెను. భృత్యుఁడాతని శరీరమునఁ దైలమర్ధనము గావించుచుండెను. ఆనందమయి యాతనిం గాంచి "మహిమా! నీవొక మనుష్యునిఁ దోడిచ్చినచో నేనైనను బోయి గోరాను జూచివచ్చెదను. ఆతఁడు జైలునకుఁ బోయినచో నిఁక నాకుఁ జూచుటకవకాశమే యుండదేమో!" అనియెను.

మహిముఁడు పైకెట్లున్నను గోరాయం దాతనికిఁ బ్రేమయున్నది. ఆ నిర్భాగ్యుని జైలునకుఁ బోనిమ్ము! ఆ వేడుకకూడఁ దీరనిమ్ము!" అని వెంటనే మహిముఁడొక గొల్లవానిఁ బిలిచి వకీలుఖర్చున కాతని చేతికిఁ గొంత సొమ్మిచ్చి గోరాకడకుఁ బంపించి సెలవు దొరికినచోఁ దానుగూడఁ బోవుటకు స్థిరపఱచుకొనియెను. మహిముఁ డెన్నఁడును గోరాపైఁ గోపము వహింపఁజాలఁడని యానందమయి యెఱుంగును. ఆతఁడు కావలసినపని చేయుటం గాంచి వని యామె తనగదిలోనికిఁ బోయెను. గోరా యిప్పుడున్న యపరిచితస్థానమున నాతని కిష్టమగు పరివారము గాని, లోక సంబంధములగు వేడుకలుగాని యుండవని యానందమయి స్పష్టముగా గ్రహించి యుండెను. ఆమె యప్పుడు తనచూపులయందలి నిశ్శబ్ద వేదనచ్ఛాయ లోష్ఠాధరములముద్రితములగుచుండ నూరకకూర్చుండి యుండెను; ఇంతలో లక్ష్మి దాసియేడ్చుచురాఁగా నామెను మత్రి యొక గదిలోనికిఁ బంపివైచెను. సమస్తోద్వేగమును నిస్తబ్ధభావమునందే పరిపాకము గావించుట యామెకుఁ జిరకాలాభ్యాసము! సుఖదుఃఖముల నామె యెంత శాంతభావముతో గ్రహించుచుండునో యామె హృదయముకంటె హృదయాంతర్యామికే గోచరించుచుండును!

ఆనందమయి కేమి చెప్పవలయునో వినయునకు బోధపడలేదు కాని యామె యెవ్వరి సాంత్వనవాక్యములకును నిరీక్షించియుండలేదు. ప్రతీకారము లేని దుఃఖము కలిగియున్న తనయొద్దకువచ్చి యితరులూఱడిల్ల జేయుట యామె స్వభావమునకు సంకోచముగాఁ దోఁచుచుండెను. ఆమె అప్పుడేమియు మాటాడఁజాలకున్న వినయునిం గాంచి "బాబూ! నీకింకను స్నానము లేనట్లున్నది! పొమ్ము! స్నానమునకుఁ బొమ్ము! పొద్దుపోయినది!" అనియెను. వినయుఁడు స్నానముచేసివచ్చి భుజించుచుండఁగా నాతనిప్రక్కను గోరా లేకుండుటఁ గాంచి యానందమయి హృదయమునందప్పుడు హాహాకారము

కలిగెను. "గోరా యిప్పుడు జైలులోని యన్నము తినుచున్నాఁడు! ఆయన్నము నిర్దయ శాసనముచేఁ గటువైనది. దానిలోఁ దల్లిచేతులయందలి మాధుర్యము లేదు!" అని తలంచుకొని యానందమయియును సహింపఁజాలక యటనుండి వెడలిపోయెను.

33

పరేశుఁడింటికి వచ్చినతోడనే యాసమయమునవచ్చిన లలితంగాంచి యాకొంటెబిడ్డ యేదియో కొంటెపని చేసినదని గ్రహించి జిజ్ఞాసదృష్టితో నామె మొగమువంక గాంచుటయు లలిత "బాబా! నేను దక్కవచ్చితిని; అచ్చట నుండలేక పోయితిని!" అనియెను. పరేశుఁడు "కారణమేమమ్మా!" అనియెను. గోరాబాబును గలెక్టరు జైలుపఁబెట్టినాఁడని లలిత చెప్పెను. ఈసందర్భమున గోరా యెట్లు వచ్చెనని ప్రశ్నించి పరేశుఁడు లలితవలన నంతయును దెలిసికొనియెను. తోడనే యాతనికి గోరాతల్లిమాట తలంపునకు వచ్చుటయు నాతఁడు మిగుల విచారించెను. ఒకదొంగకువలెనే గోరాకును శిక్షవిధించుట కలెక్టరునకు సులభసాధ్య మయ్యెను. ఇది కేవల మనాగరికత యనియు నధర్మమనియుఁ బరేశుఁడు భావించెను. మానవుని యెడల మానవుని దౌరాత్మ్యము ప్రపంచకమునందలి యన్నిహింసలకంటెను భయంకరమైనది! దానిపై సమాజశక్తియు గలసి యెట్లు ప్రచండప్రకాండమును గావించుచుండునో, గోరాశిక్ష విధించుటవలనఁ బరేశునకది యంతయును గన్నులఁగట్టినట్లగపడుచుండెను. పరేశుఁడూరక యాలోచించుచుండుటంగాంచి లలిత యుత్సాహముతో "బాబా! ఇదిదారుణమగు నన్యాయము కాదా!" అనియెను.

పరేశుఁడు సహజ శాంతస్వరముతో "గోరా యేమిచేసినో నాకు సరిగాఁ దెలియలేదు. కాని యాతఁడు తనకర్తవ్యబుద్ధియందలి ప్రబలోద్రేకముచే నధికారోల్లంఘనము గావించి యుండుననుకొందును. అదిగోరాపక్షమునఁ దప్పని చెప్పుట ప్రకృతివిరుద్ధము సందేహములేదు! కాని అమ్మా! ఏమిచేయను! ప్రకృతికాలమాన న్యాయబుద్ధి యింకను నంతటివివేకలాభమును గాంచియుండలేదు. ఇప్పటికిని బొరపాటునకును, నపరాధమునకును నొక్కటేశిక్షజరుగుచున్నది. దీనింగూర్చి యొకమానవునిపై దోషారోపణముచేయుట కవకాశములేదు. ఈపాపమందఱినెత్తిమీఁదను బడియున్నది" అని యాకస్మికముగాఁ బరేశుఁడా ప్రస్తావమును మార్చి "అమ్మా! నీవెవ్వరితో వచ్చితివి?" అనియెను.

లలిత బలవంతముగా ధైర్యము తెచ్చుకొని "వినయబాబుతో వచ్చితి" ననియెను. ఆమె పైకెంతధైర్యముతోనున్నను లోపలిదుర్బలత్వ మగపడుచునే యుండెను. ఆమె యామాట సహజస్వరముతోఁ జెప్పఁజాలకపోయెను. ఎచ్చట నుండియో

సిగ్గు వచ్చిపడియెను. ఆసిగ్గును మొగమునందగపడనీయకయుండఁ బ్రయత్నించినకొలఁదియు నది వర్ధిల్లిపోవుచుండెను.

చంచలయు దుర్జయయునగు లలితను బరేశుఁడు తనయ లందఱికంటె నధికముగఁ బ్రేమించుచుండెను. ఆమె పను లందఱకును వెగటుగనే దోఁచునుగాని యామె నడవడిలో సత్యపరత్వమున్నది. పరేశుఁడు దానినే గౌరవించుచుండును. ఆమె లోపమే యందఱికన్నులఁ బడుచుండును గాని యలోక సామాన్యమగు నామెగుణము నెవ్వరును గ్రహించి యాదరింపరనికూడ నాతఁడెఱుంగును. పరేశుఁ డాగుణమునే యత్నపూర్వకముగఁ బరిశీలించుచుండెను. ఆమె తీవ్రస్వభావము నడ్డగించి యామె హృదయమునందలి మహత్త్వమునకు భంగముకల్గించుట పరేశునకిష్టము లేకుండెను. ఆతని తక్కినయిరువురు తనయలును జక్కనివారనియే చెప్పవచ్చును. వారి శరీరచ్ఛాయయు ముఖలక్షణమునుగూడ సుందరముగా నుండును గాని, లలితవారికంటె నలుపు. ముఖసౌందర్యవిషయమునగూడ మతభేదమున్నది! అందుచేతనే లలితకుఁ ద్వరగాఁ బెండ్లిచేయవలయునని వరదాసుందరి తొందరపడుచుండెను. పరేశుఁడు లలితముఖమునందలి వర్ణసౌందర్యమునుగాని, యామె శరీరమునందలి యవయవ సౌందర్యమునుగాని చూడలేదు! ఆమె యంతరంగమునందలి గంభీరసౌందర్యమునే చూచుచుండెను. ఆసౌందర్యమునఁ గేవలలాలిత్యమే కాదు—స్వాతంత్ర్యమును దార్ఢ్యమునుగూడ నుండెను. ఆదార్ఢ్యముమాత్ర మందఱకును మనోహరముగానుండదు! అదిలోకుల నాకర్షించును. కాని చాలమందిని దూరమునకుఁ ద్రోసివైచెను. ఆమెయందింటిలో నెవ్వరికి నిష్టముండదని యెంచి పరేశుఁడు తఱచుగా లలితను దనయొద్దనే యుంచుకొనును— ఆమె నెవ్వరును క్షమింపరనిచెప్పి తానేయామెను గారవించుచుండును.

లలిత వినయునితో నొంటిగ వచ్చితినని చెప్పినతోడనే పరేశుఁడామె యావిషయమునఁ జాలదినములనుండి కష్టమును సహించి యుండెనని తెలిసికొనియెను. ఆమె చేసినతప్పు చిన్నదైనను లోకులామెకుఁ బెద్దశిక్ష చేయుదురు. ఈవిషయమై పరేశుఁ డాలోచించుచుండఁగా లలిత "బాబా! దొరగారియాతిథ్యమునందు మనదేశస్థులకించుకంతయు గౌరవములేదు. కేవల మనుగ్రహముమాత్రమే. ఇదిచూచి సహించినేనచ్చట నుండుటయే యుచితమా?" అనియెను.

పరేశున కీప్రశ్న సామాన్యమైనదిగాఁ దోఁచలేదు. ఆతఁడు దానికి బదులు చెప్పక నవ్వుచుఁ గుడిచేతితో నామె తలపై మెల్లగగొట్టి 'వెఱ్ఱిదానా!' అనియెను.

అపరాహ్ణసమయమున నీసంఘటనముఁగూర్చి యాలోచించుకొనుచు నింటివెలుపలఁ బరేశుఁడు పచారుచేయుచుండఁగా వినయుఁడువచ్చి యాతనికి నమస్కరించెను.

పరేశుఁడు డాతనితో గోరావిషయమునఁ జాలవఱకుఁ బ్రస్తావించెను. కాని లలితనుదీసికొనివచ్చినసంగతి యడుగనేలేదు. తరువాతఁ జీఁకటిపడుచుండుటంగాంచి పరేశుఁడు "వినయబాబూ! పొద్దుపోయినది! లోపలికిఁ బోవుదమురమ్ము!" అనియెను. వినయుఁడు నేనుమాయింటికిఁ బోయెదననియెను. పరేశుఁడు రెండవసారి బలవంతముచేయలేదు. అప్పుడు వినయుఁడు బెదరిబెదరి రెండవయంతస్తువంకఁ జూచుచు మెల్లమెల్లగా వెడలిపోయెను.

లలిత పైనుండి వినయుని జూచుచునే యున్నది. పరేశునితో మాటలాడినతరువాతఁ బైకిఁవచ్చునని యామె యనుకొనియెను. ఇంతలోఁ బరేశుఁ డొక్కఁడే పైకి వచ్చెను. వినయుఁడు రాలేదు. లలిత బల్లపైనున్న పుస్తకములను, కాగితములను జిందరవందరగఁ బారవైచి లేచి గదినుండి వెడలిపోవుచుండెను. అప్పుడు పరేశుఁడామెం బిలిచి యామెవిషణ్ణవదనమునఁ బ్రేమపూర్ణదృష్టిని స్థాపించి "లలితా! ఒక బ్రహ్మసంగీతమును బాడుము!" అనిదీపమును వెలిగించెను.

౩౮

మఱునాఁడు వరదాసుందరియుఁ దక్కినవారందఱును వచ్చిరి. హారానుఁడు లలితపైఁ గోపము నడఁగించుకొనఁజాలక యింటికైనఁబోకుండఁ బరేశునొద్దకుఁ బోయెను. వరదాసుందరి లలితవంకఁ జూడనైనఁ జూడక కోపముతో మాటాడక సంభ్రమముతోఁదనగదిలోనికిఁ బోయెను. లీలాలావణ్యలకును లలితపైఁగోపముకలిగెను. లలితా వినయులు లేక వారినాటకాభినయమున కెల్లవిధముల లోపముకలిగెను! సుచరిత హారానుని క్రోధావేశముతోఁగాని, వరదాసుందరి యశ్రుపూర్ణాక్షేపవాక్యములతోఁగాని, లావణ్యలజ్జానిరుత్సాహముతోఁగాని కలియక కేవలము నిస్తబ్ధయై యుండెను. ఎట్లో యామెపని యామె చేసివైచినది ఇప్పుడును నామె యంత్రపుబొమ్మవలె నందఱివెనుకను నిలిచి లోపలఁ బ్రవేశించెను. సుధీరుఁడు లజ్జానుతాప సంకుచితుఁడై వీధిగుమ్మమునొద్దనుండియే తనయింటికిఁ బోయెను. లావణ్య యాతనిఁ బిలిచినది గాని లాభములేకపోయెను. హారానుఁడు పరేశునిగదిలోఁ బ్రవేశించినతోడనే 'చాలనన్యాయము జరిగిపోయినది!" అనియెను.

లలిత పరేశునిగదియందే యుండెను. ఆమాటవినఁబడినతోడనే యామెతండ్రి కుర్చీ వెనుకకుఁజేరి నిలువఁబడి హారానునివంకఁ దదేకదృష్టింగాంచుచుండెను. అప్పుడు పరేశుఁడు 'హారానుబాబూ! లలితవలన నన్నిసంగతులును దెలిసినవి. జరిగినదానినిగూర్చి యిప్పుడాలోచించుటవలన లాభములేదు" అనియెను. హారానుఁడు పరేశుని శాంతసంయతభావమును దుర్బలస్వభావముగాఁ దలంచుచుండును. అందుచేతనే

యాతఁడిప్పు డవజ్ఞాసూచక స్వరముతో 'కార్యమేమో జరిగిపోయినది. కానిచరిత్రి మున్నదిగదా. అందుచేతనే యది యేమైపోవునో యని మన మాలోచింపవలసి యున్నది! మీరింత చనువీయకున్నచో లలిత యింతపని చేయఁగలదా? ఈవ్యాపార మంతయు విన్నచోఁ జనవిచ్చి లలితను బాడుచేసితివి ననుసంగతి మీరే తెలిసికొనఁ గలరు!" అనియెను.

పరేశుఁడు వెనుకకుఁ జరిగి లలితను దనపార్శ్వమునకుఁ దీసికొని నవ్వుచు హారా సునిం గాంచి 'బాబూ! బిడ్డలను బెద్దలం జేయుటకుఁ బ్రేమయే ప్రధానమైనదని సమయమువచ్చినప్పుడు నీవే తెలిసికొనఁగలవు!' అనియెను. లలితయప్పుడు తండ్రిని గౌఁగిలించుకొని 'బాబా! మీకుస్నానమునకు వేళయైనది! లెండు!' అనియెను. పరే శుఁడు హారానునివంకఁ జూచుచు మృదుస్వరముతో 'కొంచెము సేపాఁగుము! వేళ మించిపోలేదు!' అనియెను. లలిత స్నిగ్ధస్వరముతో 'కాదుబాబా! మీరు స్నానము నకుఁబొండు! మీరు వచ్చువఱకును నేను పానూబాబునొద్ద నుండెదను' అనియెను.

పరేశుఁడు వెడలిపోయెను. లలితకుర్చీపై గంభీరముగ గూర్చుండి హారానుని వంక స్థిరదృష్టిం గాంచుచు 'మీకు మీయిష్టమువచ్చినట్లందఱితోడను మాటలాడుట కధికారము కలదనుకొనుచున్నారు కాఁబోలును!" అనియెను.

సుచరిత లలితను బాగుగ నెఱుంగును. ఇప్పటి లలితస్థితిం గాంచి సుచరితహృద యము మఱియొకప్పుడైనచో నుద్విగ్నమైపోయియుండును. ఇప్పుడు సుచరిత కిటికీ యొద్దఁగుర్చీపైఁ బుస్తకమునఁ బత్రములను దిరుగవైచుచుండెను. హృదయభావముల నడంచుకొనుటకు సుచరిత చిరకాలమునుండి యలవాటు పడియుండెను. కొలఁది దిన ములనుండి యనేకాఘాతముల వేదనలుచేరి యామెహృదయము నెంతగా బాధించుచు న్ననూ నామె యంతకంటెను నిశ్శబ్దముగా నోర్చుకొనియుండెను. ఇప్పుడానిశ్శబ్ద తాభారము దుస్సహమై యుండెను. అందుచేతనే లలిత తన యభిప్రాయమును హారా నునకుఁ దెలుపుటకు సిద్ధమై కూర్చున్నప్పుడు సుచరిత రుద్ధహృదయమునకు ముక్తిలాభ మును బడయుట కవకాశము దొరకెను.

లలి:— మాయెడల మాతండ్రిగారి కర్తవ్యము మాతండ్రిగారికంటె మీరే యెక్కువ తెలియుననుకొనుచున్నారా? ఈసమస్తబ్రాహ్మసమాజమునకును మీరే ప్రధానాచార్యులనుకొనుచున్నారు కాఁబోలును!

లలిత యింతటి యౌద్ధత్యముం గాంచి హారానుఁడు ప్రప్రథమముననే హతబుద్ధియై పోయెను. కొంతసేపటి కతఁడు సరిగా నుత్తరము చెప్పఁబోవుచుండఁగా లలిత వా రించి 'ఇంతకాలమువఱకును మేము మీశ్రేష్ఠత్వము సహించి యుంటిమి. కాని యిప్పుడు మీరు తండ్రిగారికంటెను గొప్పవారుగాఁ జూచుచున్నారు. అట్లయినచో నీయింటివారెవ్వరు నిఁక సహింపఁజాలరు—మా సేవకులపర్యంతము—'' అనియెను.

హారా:— లలితా! నీవు—

లలిత యామాటకడ్డమువచ్చి తీవ్రస్వరముతో "ఊరకుండుఁడు! మీమాటలను జాలగావింటిమి! ఇప్పుడు నామాటవినుఁడు; మీకు విశ్వాసము లేకున్నచో సోదరి సుచరిత నడుగుఁడు!—మీ రెంతగొప్పవారు కాఁదలచియుంటిరో మాతండ్రిగారంత కంటె వేయిరెట్లు గొప్పవారు. మీరు మాకుపదేశింపవలసిన దేమైన నున్నయెడల మీకే యుపదేశించుకొనుఁడు!" అనియెను. హారానుని మొగము నల్లపడిపోయెను! అతఁడు చటాలున లేచి "సుచరితా!" అనియెను. సుచరిత పుస్తకమునుండి మొగ మెత్తిచూచెను. అప్పుడు హారానుఁడు 'నీయెదుటనే లలిత నన్నవమానించినది!' అనియెను.

సుచరిత మృదులస్వరముతో 'మిమ్మవమానించుట లలిత యుద్దేశముకాదు. తండ్రిగారిని మీరు గౌరవింపవలయునని చెప్పినది. ఆయనవంటి సన్మానయోగ్యులు మనకిఁక నెవ్వరున్నారు?" అనియెను. హారానబాబు లేచిపోఁగలయు ననుకొనెను గాని పోలేకపోయెను. అతఁడు గంభీరముగఁ గూర్చుండెను. ఆయింటియందాతనికి గౌరవము తగ్గుచున్న కొలఁదియును దానిని నిలుపుకొనవలయునని యాతఁ డధికప్రయత్నమును గావించుచుండెను. ఆశ్రయించినశాఖ శిథిలమగుచున్నప్పుడు దానిని బలవంతముగ నూదిపట్టుటవలన భగ్నమైపోవుననుసంగతి యాతఁడు తెలిసికొనఁజాలకపోయెను. హారానుఁడట్లే కోపగాంభీర్యముతోఁ గూర్చుండియుండెను. లలిత సుచరిత ప్రక్కను గూర్చుండి మెల్లమెల్లగ నేమేమో మాటాడుచుండెను. ఇంతలో సతీశుఁడచ్చటికివచ్చి సుచరిత చేయిపట్టుకొని 'అక్కా! రమ్మ' అనియెను.

సుచ:— ఎక్కడకు?

సతీ:— రమ్ము! నీకొకచిత్రముచూపించెదను. సోదరీ! లలితా! నీవుచెప్పలేదా?

లలి:— లేదు.

దొడ్డమ్మసంగతి సుచరితకు సతీశుఁడు చెప్పవలయును లలిత చెప్పకుండుట కంగీకరించి యుండును. అందుచేఁ జెప్పలేదు. ఇప్పుడు సతీశుఁడే చెప్పెను. అతిథినివిడిచి సుచరిత పోఁజాలక 'తండ్రిగారు స్నానముచేసి రానిమ్ము! పిమ్మటవాత వచ్చెదను!" అనియెను.

పరేశుఁడు వచ్చినతోడనే సతీశుఁడిరువురక్కలను వెంటఁబెట్టుకొని లోనికిఁ బోయెను. హారానుఁడు పరేశునింగాంచి 'సుచరిత సంబంధవిషయమున మన మనుకొన్నట్లు కావించుట కిఁక నాలస్యము చేయవలదు. రేపాదివారము జరిగించిన బాగుగా నుండును' అనియెను.

పరే:— ఆవిషయమున నాకభ్యంతరమేమియును లేదు. సుచరితయిష్టపడినచో నట్లే చేయవచ్చును.

౩౫

ఆనాఁడు లలితకడనుండి వచ్చినతరువాత మరల నచ్చటికిఁ బోవుట వినయునకుఁ గష్టముగానుండెను; తనకూస్యమందిరము కూడ నాతని కసహ్యముగనే యుండెను. మఱునాఁటి యుదయముననే యాతఁడానందమయియొద్దకుఁబోయి 'అమ్మా నేను కొన్నాళ్ళు నీయొద్ద నుండెదను!" అనియెను. గోరాకొఱకు దుఃఖించుచున్న తన కూఱట కలిగించుటకు వినయుఁడిట్లనియెనని గ్రహించి యానందమయి పరితాప పడుచు నేమియు ననక ప్రేమతో వినయుని దరిఁజేర్చుకొని యొడలు నిమురు చుండెను.

వినయుఁ డాయింటనే యాహారవిహారములఁ గావించుచు నుండెను. అప్పు డప్పుడు మునుపటివలెఁ దనకు సరిగా జరుగుటలేదని పట్టుపట్టుచుండెను. ఎప్పుడు నేదియో మాటాడుచు నానందమయిని మఱపింపఁ జూచుచుండెను. ఆతని మనసు కూడ బాగుగలేని సంధ్యాసమయములందామె నింటిపనులు చేసికొననీయక యొకచో గూర్చుండఁజేసి తనచిన్ననాఁటికథలను ముచ్చటించుచుఁ గాలక్షేపము చేయుచుండెను. ఆనందమయి తనకుటుంబజీవిత వృత్తాంతమును జెప్పుచుండెను. అప్పుడు వినయుఁడు 'అమ్మా! ఎప్పుడు నీవు మాయమ్మవు కాకుండఁబోవుదువో యని నేను నిరంతరము భయపడుచుందును" అనియెను.

ఒకనాఁటిసాయంకాలమునఁ జాఁపపైఁగూర్చున్న యానందమయి పాదములపై వినయుఁడు తనతలనుంచి 'అమ్మా! నాసమస్తవిద్యాబుద్ధులును మరల దేవుని కిచ్చివైచి బాలుఁడనై నీయొడిలో నాడుకొనవలయునని యున్నది. కేవల మీప్రపంచమున నీకంటె నిఁక నాకేమున్నదితల్లీ!'' అనియెను. వినయుని కంఠస్వరమున హృదయభారాక్రాంతమగు నాయాసము ప్రకటితమగుచుండుటంగాంచి యానందమయి హృదయము విస్మయవ్యథాకులమై పోయెను. ఆమె వినయుని దరిజేర్చుకొని యాదలనల్లనఁ దడవుచు గొంతసేపూరకుండి "బాబూ! పరేశబాబునింట నందఱును క్షేమముగ నున్నారా?" అనియెను.

ఈప్రశ్నకు వినయుఁడదరిపడి లజ్జితుఁడై "అమ్మయొద్ద నేమియును దాఁచుట కవకాశములేదు అమ్మ నాయంతర్యామి." అనియనుకొని కుంఠితస్వరముతో 'ఆ! అందరును బాగుగనే యున్నారు!' అనియెను. అప్పుడానందమయి "నాకాయింటి కాంతలతోఁ బరిచయము చేసికొనవలసియున్నది. మొదటగోరాకు వారనిన నిష్టము లేకుండెడిది. అట్టివాని యసహ్యభావమునుగూడఁ దొలగించినవారు సాధారణులై యుండరు!" అనియెను. వినయుఁడుత్సాహముతో 'నీవు వారిపరిచయము కలిగిం

వలయునని నాకునుగోరిక యున్నది. గోరాకిష్టముండదని నేనుమాటాడలేదు" అనియెను. ఆనందమయి యూరకుండి 'అందుఁ బెద్దపిల్లపేరేమి?' అనిప్రశ్నించెను.

ఈవిధముగా మాటలు జరుగుచుండఁగా లలితప్రసంగము వచ్చెను. వినయుఁడావిషయమును సంక్షేపముగాఁ ద్రోసివైచుటకుఁ బ్రయత్నించెను. ఆనందమయి యట్లువిడువక మనసులో నవ్వుకొనుచు 'లలిత బుద్ధిమతి యని వినియుంటిని!' అనియెను.

వినః — ఎవ్వరు చెప్పిరి?

ఆనం:— నీవే చెప్పితివికాదా?

ఇదివఱకు వినయుఁడు లలితయెడల నెట్టి సంకోచభావమును లేక యున్నప్పుడు హాహామత్తావస్థయం దానందమయితో లలిత బుద్ధిమతియని చెప్పియుండెను. ఇప్పు డాతఁడామాట మఱచిపోయెను. ఆనందమయి యతినిపుణముగఁ బ్రశ్నించుచు లలితయెడలం గలవినయుని హృదయభావముతోఁగూడ నాయిరువురిచరిత్రమునందలి ప్రధానాంశములను సంపూర్ణముగ గ్రహింపఁగలిగెను. గోరాశిక్షను విచారించి లలిత యేకాకియై తనతోఁగూడస్టీమరుపైవచ్చియున్న సంగతి గూడ వినయుఁడు చెప్పివైచెను. మాటలాడుచున్న కొలఁదియు నాతనియుత్సాహ మతిశయించిపోవుచుండెను. ఆప్రసంగమున కెక్కడ యడ్డము కలుగునో యనుభయముతో నాతఁడు విడువకుండ మాటాడుచుండెను. అప్పుడు వినయునకు లలితమూలముననే తనకింతటి స్వతంత్రశక్తి కలిగినదనికూడ భావించుకొనియెను. ఇంతలో రాత్రిభోజనమునకుఁ బిలుపువచ్చెను. అప్పుడు వినయుఁడాకస్మికముగఁ గలనుండి మేల్కొన్నవాఁడునంబోలి తనమనసులోని మాటలన్నియు దల్లికిఁ జెప్పివైచితినిగదా యని సంతోషించెను. ఆతఁడెన్నఁడును దల్లియొద్ద దనమనసు దాఁచుకొనలేదు. ఆనందమయి యంతయును విని, యంతయును గ్రహించి వినయుఁడు సిగ్గుపడకుండఁగనే సర్వమును జెప్పివైచెనని యనుకొనియెను. వినయున కింతవఱకును దనతల్లియెదుటఁ దనజీవితచరిత్రమును దాఁచుకొనకుండఁ దెలిపి పవిత్రము చేసికొనలేమగదా యనువిచారము హృదయమధ్యమున మచ్చవలె నుండెను. ఇప్పు డామచ్చ మాసిపోయినది!

రాత్రియానందమయి యాప్రసంగమునుగూర్చి చాలసేపుయోచించుకొనియెను. గోరాజీవితసమస్య యుత్తరోత్తరజటిలమై తోఁచుచుండెను. పరేశబాబు గృహము నందేదో మీమాంస తేలవలయునని యనుకొని యామె యేవిధముగనైన నాయింటి యాఁడువాండ్రను జూడవలయునని నిశ్చయించుకొనియెను.

౩౬

మహిముని యింటిలోని వారందఱును వినయునితో శశిముఖికిఁ బెండ్లి స్థిరపడినట్లే భావించియుండిరి. శశిముఖి వినయునికగపడుటకే సిగ్గుపడుచుండెను. శశిముఖి

తల్లితో వినయునకుఁ బరిచయము లేదనియే చెప్పవచ్చును. ఆమె చాల గుట్టయినది. ఆమె యింటితలుపు లెప్పుడును మూయఁబడియే యుండును. ఆమె సంగతి యేదియును భర్తకుఁ దక్క నితరుల కెంతమాత్రమును దెలియదు. ఆమెయందు భర్తకైనను స్వాతంత్ర్యము లేదు. ఆమె గీచినగీత దాఁటుట కాతనికి సాహసము లేదు! ఈవిధముగా మహిముని రాణియగు లక్ష్మీమణి కామె ప్రపంచ మంతయు సంపూర్ణముగ స్వాధీనమై యుండెను. అచ్చట లోపలివారు వెలుపలకును, వెలుపలివారు లోపలకును బ్రవేశించుమార్గము నిరాబాధకముగ లేదు. గోరాయధికారముకూడ లక్ష్మీమణీమహాలునందుఁ బనిచేయదు. ఆరాజ్యవిధానమున ద్వైధభావము లేదు. విధానాధీశ్వరి లక్ష్మీమణియే — క్రిందికోర్టు మొదలు హైకోర్టువఱకు సమస్తమును లక్ష్మీమణియే — ఎగ్జిక్యూటివ్, జ్యుడిషియల్ భేదము లేదు. ఇతర ప్రపంచమునందు మహిముఁడు స్వతంత్రుడే కాని లక్ష్మీమణి యధికారమునందు మాత్రము కేవల మస్వతంత్రుఁడై యుండెను.

లక్ష్మీమణి వినయుని దెరచాటునుండియే చూచియుండెను. వినయుఁడు గోరాకు బాల్యమిత్రుఁడను కారణముచేతనే యామె తనకుమార్తె నాతని కీయఁదలఁచి యుండలేదు అతఁడు తనయొద్దఁ గట్నము వాంఛింపఁడను కారణముచేతనే శశిముఖి నాతని, కిచ్చుట కంగీకరించి మహిమునిగూడ బలవంతపెట్టెను — వినయుఁడిప్పుడు తఱచుగా నింటికి వచ్చుచునే యున్నను గోరానుగూర్చిన విచారముచే మహిముఁడాతనియొద్దఁ బెండ్లిమాట తలపెట్టుట లేదు.

నేఁడాదివారము. లక్ష్మీమణి మహిముని సప్తాహికదివానిద్రకు భంగము కలిగించుటచే వినయుఁడానందమయియొద్ద బంకించంద్రుని రంగదర్శనమును జదువుచుండగా నచ్చటికిఁబోయి కూర్చుండెను. ఆతఁడు ముందుగా వినయునకుఁ దాంబూలమిచ్చి గోరామూఢత్వమును నిందించుచుఁ గ్రమముగా నాతని కెప్పుడువిడుదలయగునో దినములను లెక్కింప నారంభించెను. అప్పుడాతని కాకస్మికముగా మార్గశిరమాసము సగము గడచిపోయినట్లు తలఁపునకువచ్చెను. తోడనే యాతఁడు వినయునిఁగాంచి 'వినయా! మార్గశిరమాసము మీకుటుంబమునకు మంచిదికాదని చెప్పుట యుక్తియుక్తముగ లేదు, పంచాంగములలోని నిషేధములే కాక కుటుంబ నిషేధములనుగూడ మన్నించుచున్నచో నిఁక శుభకార్యములు జరుగుటయెట్లు?" అనియెను.

వినయుఁడు సంశయించుచుండుటఁగాంచి యప్పుడానందమయి మహిమునిం గాంచి 'వినయుఁడు చిన్ననాఁటినుండి శశిముఖిని జూచుచున్నాఁడు. ఈతని కామెను బెండ్లియాడవలయునని లేకయే మార్గశిరమాసమును మిష పెట్టినాఁడు!' అనియెను.

మహి:— ఈమాట మొదటనే చెప్పవలసినది!

ఆనం:—స్వయముగా గ్రహించుకొందురనియే యాతని యుద్దేశము! మహిమా! పెండ్లికొడుకులే దొరకరా? గోరాను రానిమ్ము! వాఁడు చాలమంచి నెఱుంగును ఏ సంబంధమైన నొకటి చూచుకొనవచ్చును!

మహిముని మొగము నల్లవడిపోయెను. అతఁడు కొంతసేపూరకుండి 'అమ్మా! నీవు వినయునిమనసు పాడుచేయుచున్నచో నాతఁడీవిషయమున నభ్యంతరము చెప్పఁడు!" అనియెను. వినయుఁడు వ్యస్తహృదయముతో నేమో చెప్పఁబోవుచుండఁగా నానందమయి వారించి 'మహిమా! నిజముచెప్పితివి! నేనీతని బోధింపఁజాలను వినయుఁడు మంచివాఁడు; తెలియక యేపనినైనఁజేసినచోఁ తుదకుఁ జిక్కులు కలుగును!" అని యానందమయి వినయునకు బాసటయై నింద యంతయుఁ దనమీఁద నే పెట్టుకొనియెను. అది తెలిసికొని వినయుఁడు తనదుర్బలత్వమునకు లజ్జితుఁడయ్యెను. మహిముఁడిఁక వినయుని బ్రశ్నింపక 'సవతితల్లి యెప్పుడును సవతితల్లియే" అనియనుకొనుచు వెడలిపోయెను.

మహిముఁడిట్లు తన్ను లోకములోని సవతితల్లులవలెనే భావించియుండెనని యానందమయి గ్రహించెను. కాని యీవిషయమునఁ దన్ను లోకులేమనుకొందురో యను సంశయాభాసమైన నామెకుఁ గలుగలేదు. ఆమెయెప్పుడు గోరా నొడిలో యుంచుఁ జేర్చుకొనియెనో యాదినమునుండియే లోకుల యాడికల నన్నిటిని తృణీకరించి వైచుచుండెను. ఒక్క సత్యమునుమాత్రము దాఁచి యుంచితినని యామె నిరంతరమును బాధపడుచుండెను. లోకనింద లాబాధను జాలవఱకుఁ దగ్గించివైచుచుండెను. లోకనిందలనుండి తనపనులను వేఱుచేసికొనుట మొదటినుండియు నామెకభ్యాసమై యుండెను. అప్పుడానందమయి వినయునింగాంచి 'బాబూ! నీవు చాలదినములనుండి పరేశు నింటికిఁ బోవుటలేదు కాఁబోలును!' అనియెను.

విన:— ఔను.

ఆనం:— నీవుస్టీమరునుండి వచ్చినతరువాత నొక్కసారియును బోలేదు.

అదియైనను జాలనాళ్ళు కాలేదని వినయుఁడిదివఱ కానందమయికిఁగూడ దర్శనము దుర్లభమగునట్లు తఱచుగాఁ బరేశునింటికిఁ బోవుచుండెను. ఆలెక్కనుబట్టి చూడఁగా నివి చాలదినములనియే చెప్పవచ్చును. వినయుఁడు తనయుత్తరీయమునందలి నూలుపోగులను లాగి యూరక నఱిపెట్టుచుఁగూరుచుండెను. ఇంతలో సేవకుఁడువచ్చి "అమ్మా! ఎవ్వరో స్త్రీలు వచ్చియున్నారు?' అనియెను. వినయుఁడు తత్తరముతో లేచి నిలువఁబడియెను! "ఎవ్వరు? ఎక్కడనుండివచ్చిరి' అనిప్రశ్నించుచుండఁగనే లలితాసుచరితలు లోపలఁ బ్రవేశించిరి. వినయుఁడు గదినుండి వెడలఁజాలక స్తంభితుఁడై నిలువఁబడిపోయెను. ఆయిరువురు యువతులు నానందమయికిఁ బ్రణామముచేసిరి.

లలిత వినయుని విశేషముగ లక్షింపలేదు. సుచరిత యాతనికి నమస్కరించి 'క్షేమమా?' అని ప్రశ్నించి యానందమయిం గాంచి 'అమ్మా! మేము పరేశబాబు గృహమునుండి వచ్చితిమి!' అని చెప్పెను.

ఆనందమయి వారి నాదరముతోఁ గూర్చుండఁజేసి 'అమ్మా! మాకు మీపరిచయము తెలుపనక్కఱలేదు. నేను మిమ్ములను జూడలేదుగాని మాయింటిలోనివారివలెనే మిమ్ములను బాగుగా నెఱుఁగుదును!" అనియెను. క్రమముగా సంభాషణ పెరిగిపోయెను. వినయుఁడు మాటాడ కూరకుండుటంగాంచి సుచరిత యాతని మాటాడింపఁదలఁచి "మీరు చాలదినములనుండి మాయింటికి వచ్చుటలేదు" అనియెను.

వినయుఁడు లలితవంక నొక్కసారిచూచి సుచరితనుద్దేశించి "తఱచుగావచ్చి విరక్తికలిగించుటచే స్నేహమునకే భంగముకలుగునేమో యనిభయపడితిని!" అనియెను. సుచరిత నవ్వుచు "స్నేహముతఱచుగావచ్చి విరక్తిని కలిగించుటనే కోరుచుండునని మీరెఱుంగరు కాఁబోలును?' అనియెను. ఆనందమయి నవ్వుచు 'అమ్మా! ఆతనికిఁ దెలియకేమి? మీకేమని చెప్పును? దినమంతియు నాతోనుండి పని తోఁచనీయకుండ నాతో మాటాడుచునే యుండును. స్నేహమునకు నిరంతరసాన్నిధ్యమెట్టి సుఖకరమైనదో యీతనికిఁ బూర్తిగఁ దెలియును.' అని ప్రేమమయ దృష్టితో వినయుని వంకఁ జూచెను.

విన:— అమ్మా! పరమేశ్వరుఁడు నీ శాంతస్వభావమును నామూలముగాఁ బరీక్షించుచున్నాఁడు.

సుచరిత లలితకు సంజ్ఞచేసి 'సోదరీ! వింటివా? మనపరీక్ష ముగిసినట్లున్నది. ప్యాసైనట్లు తోఁచుటలేదా?" అనియెను. లలిత యేమియుమాటాడలేదు. ఆనందమయి నవ్వుచు "మావినయుఁడిప్పుడు తనధైర్యమును బరీక్షించుకొనుచున్నాఁడు. ఈతని హృదయము మీకింకను దెలియుటలేదు. సాయంకాలము మొదలు మీమాటకంటె వేఱొకమాటలేదు. పరేశబాబుమాటవచ్చినంతనే యొక్కసారి పొంగిపోవుచుండును.' అనిచెప్పి యామె లలిత మొగమువంకఁ దిలకించుచుండెను. లలిత బలవంతముగాఁ గన్నులెత్తెనుగాని యేమిలాభము? అవి రక్తవర్ణములైపోయెను.

'అమ్మా! లలితా! మీతండ్రిగారినిమిత్తము మావినయుఁడెందఱితోడనో కలహము తెచ్చుకొనియెను. వారీతని జాతిభ్రష్టుఁడనికూడ బహిష్కరింపఁదలఁచిరి — వినయబాబూ! అట్లుచూచెదవేమి? నేను సత్యము చెప్పుచున్నాను. ఇందు సిగ్గుపడవలసినదేమున్నది లలితా?'

ఈసారి యానందమయి లలిత మొగము వంకఁజూచినంతనే లలితకన్నులువాలిపోయెను. అప్పుడు సుచరిత "వినయబాబు మమ్ములఁ నాత్మీయులుగనే చూచుకొను

చున్నాఁడని మేమెఱుంగుదుము. దానికిఁ గారణము మాయందలి గుణము కాదు, అతని యందలి ప్రేమస్వభావమే!' అనియెను. ఆమాటకు సంతోషించి యానందమయి 'అమ్మా! అంతేకాదు. నేను వీనిని జిన్నప్పటినుండి చూచుచున్నాఁను. ఈతనికి మా గోరా యొక్కఁడే మిత్రుడు. తమ సంఘమువారిలో నెవ్వరితోడను వీఁడు కలిసి యుండఁడు! కాని మిమ్ములను జూచినప్పటినుండియు నాకే వీనిదర్శనము దుర్లభమైనది. అందుచే నాకు మీమీఁద గోపముగనుండెను. కాని యిప్పుడు మిమ్ములను జూచి నేనును మీపక్షముననే చేరితిని. అమ్మా! మీవంటివారి నెవ్వరు గౌరవింపరు!" అనిచెప్పుచు నామె లలితాసుచరితలను స్పృశించి కరాంగుళులచేత నే ముద్దువెట్టుకొనియెను.

సుచరిత వినయుని మనఃకష్టముం గాంచి దయార్ద్రచిత్తముతో 'వినయబాబూ! తండ్రిగారు వచ్చి కృష్ణదయాళుబాబుతో మాటాడుచున్నారు!" అనియెను. వినయుఁడు తత్తరముతో వెలుపలకుఁ బోయెను. అప్పుడానందమయి గోరావినయుల ప్రాణమిత్రత్వముం గూర్చి ముచ్చటించెను. లలితాసుచరితల కాసంగతి యిదివఱకే తెలియును. ఆనందమయి తనజీవితమునం దీయిరువురినే తన మాతృప్రేమార్ఘ్యముచే నర్పించుచుండెను. ఈప్రపంచమునం దామెకు వీరికంటెఁ బ్రియవస్తు వేదియును లేదు. ఒకమాలిక శివునిఁబూజించునట్లుగా వీరి నామె స్వహస్తములతోఁ బూజించినది. వీరు నామె యారాధనమును సర్వమును గ్రహించిరి. ఆనందమయి తనక్రోడదేవతలగు గోరావినయుల చరిత్రమును బ్రేమరస ముట్టిపడునట్లు మధురముగ సముజ్జ్వలముగ వారికిఁ దెలుపుచుండెను. లలితాసుచరితలు తనివితీరక వినుచుండిరి. వారి కిదివఱకే గోరావినయులయెడల గౌరవముండెను. ఈతల్లి ప్రేమమూలమున నదియిప్పుడు ద్విగుణీకృతమయ్యెను.

అప్పుడు లలిత గోరాను శిక్షించినకలెక్టరునందుఁ దనకుఁ గలకోపమును బ్రకటించెను. ఆనందమయి నవ్వుచు "అమ్మా! గోరానుగూర్చి నేను పడుచున్న దుఃఖ మాయంతర్యామికే తెలియును! కాని, యాదొరపై నాకుఁ గోపములేదు. నాకు గోరా సంగతిబాగుగాఁ దెలియును. వాఁడు తనకు మంచిదని తోఁచినపని చేసితీరును. శాసనమును లక్ష్యము చేయఁడు! ఇప్పుడు గోరాయును, దొరయునుగూడఁ దమ కర్తవ్యములను జేసియున్నారు. ఇందువలన దుఃఖపడవలసినవారికే దుఃఖము కలిగినది. గోరాయిందుకొఱ కెంతమాత్రమును విచారించుటలేదు. అతనియుత్తరమును జూడుడు!" అని యానందమయి గోరా యుత్తరమును వారికిచ్చెను.

ఉత్తరము చదివినతరువాతఁ గొంతసేపటివఱకు ముగ్గురును నిస్తబ్ధులై కూర్చుండియుండిరి. ఆనందమయి చీరచెఱఁగుతోఁ గన్నుల నొత్తుకొనియెను. ఆకన్నీటియందుఁ గేవలమాతృస్నేహదుఃఖమే కాదు—ఆనందమునుగూడ, గౌరవమునుగూడ సమ్మిళితములై

యుండెను. ఆమె 'గోరా సాధారణుఁడా! కలెక్టరునుగూడ క్షమించుమనిగాని, దయఁజూపుమనిగాని ప్రార్థింపని గోరా! అతఁడు తప్పునొప్పుకొని కారావాస కష్ట భారమును గోరి నెత్తిపైఁ బెట్టుకొనియెను. గోరా నిర్భయముగా నాకష్టమును సహింపఁగలిగెను. గోరాతల్లిమాత్రము సహింపలేదా?' అనుకొనియెను.

లలిత యాశ్చర్యముతో నానందమయి మొగమువంకఁ జూచుచుండెను. లలిత హృదయమునందు బ్రాహ్మసంస్కారములే దృఢపడియుండెను. ఆధునిక జ్ఞానములేని హిందూయువతులయెడల నామెకు గౌరవములేదు. హిందూయువతుల మూఢత్వముల గూర్చియే యామెకుఁ జిన్నతనమునుండియు వరదాసుందరి బోధించి యుండెను. అందుచే నిప్పటి యానందమయి సంభాషణసన్మానములు లలిత కద్భుతములుగాఁదోచెను. అట్టి సామర్థ్యము, అట్టిశాంతి, అట్టినైపుణ్యము, అట్టివివేచనము—అది యంతయుంగాంచి లలిత యాతేజోమూర్తియెదుటఁ దన్నొక యల్పకణముగా భావించుకొనియెను. ఆమెహృదయము సంక్షుభితమై పోవుచుండుటచే వినయునివంకఁ జూచుటకుఁ గాని యాతనితో మాటాడుటకుఁగాని సమర్థురాలు కాకపోయెను. కాని, శాంతస్నేహకరుణాపూర్ణమగు నానందమయి మొగముచూచినంతనే లలితమనస్తాపము చల్లారిపోయెను. అప్పుడు లలిత యానందమయింగాంచి 'అమ్మా! మిమ్ముఁజూచినంతనేగోరాబాబున కంతశక్తియెట్లుకలిగెనో మేము తెలిసికొనఁగలిగితిమి!" అనియెను.

ఆనం:— అదిసరికాదుతల్లీ! గోరా సాధారణ తనయుఁడే యైనచో నాకింతటి శక్తియెట్లు లభించును? ఇంతటిధైర్యముతో నింతటి దుఃఖమును సహింపగలశక్తి నా కాతనిమూలముననే కలిగినది!

౩౨

లలిత హృదయ మిప్పుడింతగా నేల సంక్షోభించుచుండెనో దానినిగూర్చి యొకసంగతి చెప్పవలసియున్నది.

కొలఁదికాలమునుండి ప్రతిదినమును దెల్లవారి లేచినతోడనే లలితహృదయమున "నేఁడు వినయబాబు రాలేదు" అని తోఁచుచుండెను. దినమంతయు నామె ప్రతినిమిషమును వినయునిరాకకే నిరీక్షించుచుండెను. వినయుఁడు వచ్చి క్రిందిగదిలోఁ బరేశబాబుతో మాటలాడుచుండెనేమో యని యామె ప్రతిక్షణమును శంకించుచుండెను. అందుచే నామెదినమంతయు వెఱ్ఱిదానివలె నటునిటుఁదిరుగుచు రాత్రిపరుండి యేమేమో భావించుకొనుచుఁ గాలక్షేపము చేయుచుండెను. ఆమె కేమియును స్థిమితముగ లేదు. అప్పుడప్పుడేడ్చుచుండెను—ఒకప్పుడు కోపముకూడఁ దెచ్చుకొనుచుండెను. ఎవ్వరిపైఁ గోపమో తెలియదు! తనపైనే యని తోఁచుచున్నది! 'ఇదియేమి! నేనుబ్రతుకుటయెట్లు?' అనిభావించుకొనుచుండెను. ఏవైపుచూచినను నామెకుఁ ద్రోవ యగుపడుటలేదు. ఈవిధముగా నెన్నాళ్ళుగడచును?

వినయుఁడు హిందువనియు, నాతనితోఁ దనకుఁ బెండ్లి జరుగదనియు లలిత యెఱుంగును. అయినను నామె తన మనసును మరల్చుకొనఁజాలక లజ్జాభయములచేఁ గృశించి పోవుచుండెను. వినయుఁడు తనయెడల విముఖుఁడు కాఁడని లలిత యెఱుంగును. అందుచేతనే మనసు త్రిప్పుకొనుట యామెకుఁ గష్టమగుచుండెను. ఆమె మేడపైనుండి వినయుని యాశాపథమును నిరీక్షించుచుండియు నాతఁడెక్కడవచ్చునో యని భయముకూడ పడుచుండెను. ఇట్లామె బాధపడుచు నేఁటియుదయమున ధైర్యము నిలుపుకొనఁజాలక వినయుఁడు రాకుండుటచేతనే తనకింత దుఃఖముగా నుండెననియు, నొక్కసారి యాతనిఁ జూచినచో శాంతికలుగునని యూ భావించుకొనియెను.

అప్పుడామె సతీశుని దనగదిలోనికిఁ బిలిచెను. సతీశుఁడిప్పుడు దొడ్డమ్మ మాటలలోఁబడి సర్వమును మఱచియుండెను. లలిత యాతనిం గాంచి "వినయబాబుతో నీకు విరోధము వచ్చినదనుకొందును! ఎప్పుడును నీకాతని మాటయె కాని యాతఁడు తిరిగిచూడనైనఁ జూచుటలేదు!" అనియెను. సతీశుఁ డంగీకరింపక 'అలాగా అట్లెన్నటికిని జరగదు!' అనియెను.

కుటుంబమునఁ జిన్నవాఁడగు సతీశుఁడు తనగౌరవమును సప్రమాణముగ నిరూపించుకొనుటకై యెప్పుడు నిట్లే దృఢముగ మాటాడుచుండును. తోడనే యాతఁడు పరుగెత్తుకొని వినయునింటికిఁ బోయి తిరిగివచ్చి 'అక్కా! ఆతఁడింటియొద్ద లేఁడు! మన యింటికే వచ్చుననుకొనియెదను' అని చెప్పెను.

లలి:—ఇన్నాళ్ళ వఱకును రాలేదేమి?

సతీ:—ఎన్నాళ్ళయినది?

అప్పుడు లలిత సుచరితకడకుఁబోయి "అక్కా! మనమొకసారి గోరాబాబు తల్లిని జూచివచ్చిన బాగుగనుండును'' అనియెను. వారితో మనకుఁ బరిచయము లేదు గదా యని సుచరిత సంశయించెను. గోరాబాబు తండ్రికిని దమతండ్రికిని బాల్యమిత్రత్వమును గూర్చి లలితజ్ఞప్తికిఁ దెచ్చెను. అప్పుడు సుచరిత యుత్సాహితయై "సోదరీ! నీవుపోయి తండ్రిగారి సెలవడుగుము!'' అనియెను. నీవేపోయి యడుగవలయునని లలిత బలవంతపెట్టెను.

తుదకు సుచరితయే పరేశుని సెలవడిగెను. పరేశబాబు నేనుకూడ వచ్చెదనని యెను. ప్రయాణము స్థిరపడినతోడనే లలితమనసు మారిపోయెను. ఎక్కడనుండియో, యభిమానమును, సంశయమును వచ్చి యామెను వెనుకకు లాగుచుండెను. ఆమె సుచరితం గాంచి "అక్కా! తండ్రిగారితో నీవు పొమ్ము! నేను రాను!" అనియెను. సుచరిత లలితచేయి పట్టుకొని "ఇదియేమి! నీవులేక నేనొంటిగాఁ బోవుదునా? అమ్మవుగాదా! సోదరివిగాదా! రాతల్లీ! గోలపెట్టకుము!" అనియెను

లలిత బలవంతముచే బయలుదేఱెను. కాని యామె వినయునిచే విజితయైనది! వినయుఁడామె యింటికి వచ్చుటలేదు! అట్టి వినయుని జూడఁ బోవుచుంటినను పరాభ

వాభిమాన మామెహృదయమును బాధించుచుండెను. వినయునింజూచుటకే యానందమయి యింటికిఁ దానువచ్చినట్లు వినయుఁడు భావింపకుండుటకై లలిత యెట్లో కష్టపడి ధైర్యము వహించి వినయునివంకఁ జూడనైన జూడలేదు! ఆతనికి నమస్కారమైనఁ జేయలేదు! ఆతనితో నొక్కమాటయైన నాడలేదు. వినయుఁడు తనమనోభావ మానందమయి మూలమున బయల్పడుటచే లలిత యిట్లువజ్ఞ చేయుచున్నదని భావించుకొనియెను. లలితకూడఁ దన్నుఁ బ్రేమించియే యుండునని భావించుకొనుటకుఁగూడఁదగిన యాత్మాభిమానము వినయునకు లేదు—

తరువాత వినయుఁడు పరేశునికడనుండి వచ్చి లలిత కగపడకుండఁ దలుపుచాటున నిలిచి "పరేశబాబు బయలుదేఱినారు! మిమ్ములను రమ్మనుచున్నారు!" అని చెప్పెను. అప్పుడానందమయి "అదియెట్లు" ఫలహారమైనఁ జేయకుండఁగనే! ఆలస్యముకాదు! బాబూ! నీవిక్కడఁ గూర్చుండుము! నేనిప్పుడే వచ్చెదను! వెలుపల నిలువఁబడియుండ వేమి? లోపలికిరమ్ము!' అనియెను. వినయుఁడు లోనికివచ్చి దూరముగాఁ గూర్చుండెను. అప్పుడు లలిత సహజభావముతో "వినయబాబూ! మీరు మీ మిత్రుఁడగు సతీశుని మిత్రత్వమును బూర్తిగా వదలుకొంటిరో లేదో తెలిసికొనుటకై వాఁడు నేఁటియుదయమున మీయింటికిఁ బోయినాఁడు!" అనియెను.

ఆకస్మికముగ దైవవాణి నాలకించిన మానవునింబోలి వినయుఁడు విస్మితుఁడై యదరిపడియెను. ఆ భావమందలి స్పష్టపడుటచే నాతఁడు లజ్జితుఁడయ్యెను. స్వభావసిద్ధమగు నైపుణ్యముతో నాతఁడు బదులుచెప్పలేకపోయెను. ఆతఁడు తనమొగంబునను, కర్ణమూలములను గెంపుగదుర "సతీశుఁడు మాయింటికిఁ బోయెనా? నేనింటనుండుటలేదు!" అనియెను

లలిత యిచ్చిన్నమాటకే వినయునిహృదయ మపరిమితానందభరిత మయ్యెను. ఒక్కనిమిషములో నిశ్వాసనిరోధక మగు దుస్స్వప్నముంబోలియున్న యాతని ప్రబలసంశయ మంతయును దూరమైపోయెను. ఇంతకంటె నాతని కీప్రపంచమునఁ గోరదగినదేమియును లేదు. ఆతఁడప్పుడు తనలో 'బ్రతికితిని! లలితకుఁ గోపములేదు నాయందెట్టి సందేహమును లేదు!' అని యనుకొనియెను. క్రమముగా సమస్త నిర్బంధములును వదలిపోయెను. సుచరిత నవ్వుచు 'వినయబాబూ! నీవు మమ్ములను భీకర నఖదంతశృంగములుగల క్రూరజంతువులఁగను, నాయుధపాణులగు దస్యులఁగను సంశయించుచున్నట్లున్నావే!' అనియెను.

వినయుఁడు 'ఈప్రపంచమున బూకరించి మాటాడఁజాలక యూరకుండువారే యపరాధులగుచుందురు! సోదరీ! నీమాట బాగుగలేదు. నీవుదూరముగఁబోయిదూరమైతిరని యితరులపై నేరమారోపించుచున్నావు' అనియెను. వినయుఁడు సుచరితను సోదరీయని పిలుచుట యిదే మొదటిసారి. ఆపిలుపు సుచరిత చెవుల కమృతమువలెనుండెను. ప్రథమదర్శనమునందే యామెకాతనిపై సౌహృద్యము కలిగెను. అది యిప్పుడు సంపూర్ణమయ్యెను.

ఆసాయంకాలమునఁ బరేశుఁడు లలితాసుచరితలను దీసికొని యింటికిఁబోయెను. వినయుఁడప్పుడానందమయికడకుఁ బోయి 'అమ్మా! నిన్నిప్పుడు పనిచేసికొననీయను. మేడమీఁదికి రమ్ము!" అనియెను. వినయుఁడుహృదయోద్రేకము నాఁచికొనఁజాలకుండెను. ఆనందమయి మేడమీఁదికి బోయి కూర్చుండి వినయునింగాంచి "బాబూ! ఏమిచెప్పెదవో చెప్పుము!' అనియెను. వినయుఁడు "నేనుచెప్పునదేదియును లేదు! నీవుచెప్పుము!" అనియెను. లలితాసుచరితలంగూర్చి యామెయభిప్రాయము తెలిసికొన వలయునని వినయుని యూహ. అప్పుడానందమయి 'నన్నిందులకేనా తీసికొనివచ్చితివి? నాకేమియును మాటలు లేవు!" అనియెను.

వినయుఁడు 'అమ్మా! నిన్నిచ్చటికిఁ దీసికొని రాకున్నచో నీసూర్యాస్తమయ సౌందర్యము నీకన్నులఁబడునా?' అనియెను. ఆదినమునఁ గలకత్తాకాశమున మార్గశిర సూర్యుడు మలినభావముతోనే యస్తంగతుఁడగుచుండెను. వర్ణవైచిత్ర్యమేమియును లేదు. ఆధూమబాష్పమధ్యమున స్వర్ణకిరణము లస్పష్టములుగనే యుండెను, కాని యామ్లానసంధ్యాధూసరత్వముకూడ వినయున కందముగనే యుండెను. నలుదెసలు వాతని దట్టముగ నావరించి యున్నట్లును నాకాశ మాతని స్పృశించుచున్నట్లును దోఁచుచుండెను.

ఆనం:— లలితాసుచరితలు చాలమంచివారు!

వినయుఁడామాటతో నాఁగనీయలేదు. ఆతడిన్నాళ్ళనుండియుఁ దనకును వారికినిగల పరిచయమునుగూర్చి యెల్లసంగతులను విశేషముగఁ దెలియఁజేసెను. అప్పుడానందమయి యాకస్మికముగ నొక్కనిట్టూర్పు విడిచి 'మనగోరా సుచరితను బెండ్లియాడినచో బాగుగనుండును' అనియెను. వినయుఁ డొక్కగంతువైచి 'అమ్మా! ఈ మాటయే నాకెన్నిసారులో తోఁచినది. సుచరిత గోరాకుఁ దగినది!' అనియెను.

ఆనం:— కాని, పెండ్లియగునెట్లు?

విన:— కాకేమి? గోరా సుచరిత నంగీకరింపకపోఁడని నాయుద్దేశము!

గోరా మనసెవ్వరిచేతనో యాకర్షింపబడియె నని యానందమయి యిదివఱకే గ్రహించి యుండెను. ఇప్పటి వినయుని మాటలవలన నామె సుచరితయే యైయుండునని భావించుకొనియెను. ఆనందమయి కొంతసేపాలోచించి 'కాని' సుచరిత హిందువును బెండ్లియాడునా?' అనియెను.

విన:— అమ్మా! గోరాయే బ్రాహ్మయువతిని బెండ్లియాడఁడేమో! నీకిష్టమున్నదా?

ఆనం:— నాకిష్టమున్నది. లేకేమిబాబు! స్త్రీ పురుషుల హృదయసమ్మేళనమే వివాహము! దానికి మంత్రములతోఁ బనిలేదు. ఎట్లయినను నీశ్వరప్రార్థనముతో స్థిరపడవలసినదే!

వినయుని హృదయభారము దిగిపోయెను. అతఁడుత్సాహముతో 'అమ్మా! నీవిట్లు చెప్పుట నాకద్భుతముగా నున్నది; ఇంతటి యౌదార్యము నీ వెవ్వరివలన సంపాదించితివి?'' అనియెను. ఆనందమయి నవ్వుచు 'గోరా మూలముననే' అనియెను.

విన:—గోరా యిట్లేల చెప్పును?

ఆనం:—చెప్పనేమి? నాజ్ఞానమంతయును గోరావలనఁ గలిగినదే. ఈశ్వరుఁడు నాకు గోరాను ప్రసాదించినప్పుడే మానవత్వ మెంతవరకు సత్యమైనదియో, మానవుఁడు మానవునితో భేదము కల్పించుకొని పోరాడుట యెంతవరకధర్మమైనదియో యంతయును నేను గ్రహింపగలిగితిని! బాబూ! బ్రాహ్మసామాజికులన నేమి? హిందువులననేమి? మానవహృదయమున నెట్టిజాతిభేదమును లేదు! అచ్చటనే పరమేశ్వరుఁ డందరను గూర్చి తానుఁగూడ నచ్చటనే కూడియుండును! దానిని విడిచి మంత్రములచేతను, మతముచేతను సమ్మేళనము చేయఁజూచుట యేమిలాభము?

వినయుఁ డానందమయి పాదములపైఁ బ్రణమిల్లి "అమ్మా! నీయుపదేశము నా కమృతమైనది. నాదిన మిప్పుడు సార్థకమైనది.'' అనియెను.

30

సుచరిత పెదతల్లియగు హరిమోహిని మూలమునఁ బరేశునికుటుంబమునం దశాంతి కలిగెను. ఆ కారణము తెలుపుటకుఁబూర్వమే హరిమోహిని సుచరితకుఁ జెప్పినయామె జీవిత చరిత్రమును సంక్షేపముగ నీక్రిందఁ బొందుపఱచుచున్నాము!

"నేను మీతల్లికంటె రెండేండ్లు పెద్దదానను. ఇంటియందు మేమిరువురమే బిడ్డలమగుటచే గారాబమునఁ బెరుగుచుంటిమి! పినతండ్రులు క్రిందఁ గాలుంచనీయకుండ మమ్ములను బెంచుచుండిరి. నేను నా యెనిమిదవయేఁటనే పాలసాయందలి విఖ్యాత వంశజులగు రాయచౌదరుల యింటికోడలనైతిని. వారు కులవంతులే కాక భాగ్యవంతులుకూడ నైయుండిరి. కాని నాకుమాత్రము సుఖపడునదృష్టము లేకపోయినది. మాపుట్టింటివారికి, నత్తింటివారికిని గలహములు కలిగెను. వారు మరలఁ బెండ్లిచేసికొనవలయుననికూడ భయపెట్టిరి హాతఁడిత్రి యిది యంతయు ననుభవించి భాగ్యవంతులకాఁడఁబిడ్డ నీయఁకూడదని యొట్టుపెట్టుకొనియెను.

నేను చిన్నతనమునుండియు నత్తవారింటనే యుండి యందఱకును వంటచేసిపెట్టుచుండెడిదానను. అత్తవారింట నేఁబదిమందివరకుఁ దినువారుండిరి. ఎప్పుడును నాకు వేళకుఁదిండిలేదు! శయనించుటకు నిర్దిష్టస్థలమును లేదు. అంతఃపుర కాంతలలో నెవ్వరియొద్దనో పరుండి నిద్రించెడిదానను. ఇంటివారందఱకును నాయందసహ్యభావమే! నాభర్తగారికిఁగూడ నట్లే యుండెను. చాలకాలమువఱకును వారు నన్ను దూరముననే యుంచిరి.

“నాకుఁబదునేడవయేఁట మనోరమయను నొకతనయ కలిగినది. ఆఁడుబిడ్డను గన్నందుల కింటివారు నన్ను మఱింతి బాధింప నారంభించిరి. ఆకష్టములనడుమ నాయేకపుత్రికయే యించుకయూరటయు నానందమును గల్పించుచుండెను. ఆబిడ్డను దండ్రిగాని యింటిలో నెవ్వరుగాని యాదరింపకుండుటచే నేనే ప్రాణపదముగఁ జూచుకొని పెంచుకొనుచుంటిని. మఱిమూడేఁడ్లకు నాకొక మగశిశువు కలిగెను. అప్పటికి నాకు గృహిణిగా నుండుటకుఁ దగినయోగ్యతకూడఁ గలిగెను. అత్తగారు నాకులేనేలేదు— మనోరమపుట్టిన రెండేండ్లకు మామగారుకూడ మరణించిరి. తరువాత నాభర్తగారు నామఱఁదులును వేఱుపడిరి.

మనోరమకుఁ బెండ్లియీఁడు వచ్చినతోడనే పాల్పాకుఁ బదిమైళ్ళదూరమునందలి సిమూలాగ్రామమునందామెకు సంబంధము చేసితిమి. వరుఁడు కుమారస్వామి వలెఁ జక్కనివాఁడైయుండెను. నేనెంతకష్టపడితినో యీశ్వరుఁడప్పుడు నాకంతటి సుఖమును బ్రసాదించెను. తుట్టతుదకు నాస్వామికి నాయందధికాదరము కలిగెను. ఆయన నాతోఁ జెప్పకుండ నేపనియుఁ జేయుటలేదు. ఇంతసౌభాగ్యము నేనుసహింపఁగలనా? ఇంతలోఁ గలరావలన నాభర్తయును బుత్త్రుఁడునుగూడ నాలుగుదినములు హెచ్చుతగ్గుగా మరణించిరి. భావించుటకుఁగూడ దుస్సహములగు దుఃఖములను మానవులు సహింపఁగలరని దృష్టాంతము చూపుటకుఁ గాఁబోలును, పరమేశ్వరుఁడు నన్నింకను బ్రతికించియున్నాఁడు.

క్రమముగా నాయల్లుని సంగతి తెలియవచ్చెను. కమనీయకుసుమములచాటునఁ గాలసర్పముండునని యెవ్వరనుకొందురు? వాఁడు దుస్సహవాసముచేఁ జెడిపోవుచున్నట్లెప్పుడును నాబిడ్డయైనఁ జెప్పియుండలేదు! అల్లుడప్పుడప్పుడు నాయొద్దసొమ్ము తీసికొనిపోవుచుండెను. ఈప్రపంచమందిఁక నాకెవ్వరున్నారు! నాసొమ్మంతయు నిఁక నెవ్వరికి? అందుచేత నే కొంచెమడిగినను నెక్కువగా నిచ్చుచుంటిని. నేను సొమ్మిచ్చి తనభర్తను బాడుచేయుచుంటినని నాబిడ్డ నాపైఁగోపపడుచునేయుండెడిది. నాయల్లుడు త్రాగుఁబోతైచెడిపోయెను. నేనేసొమ్మిచ్చి యాతని బాడుచేసితినని తెలిసికొని విచారించితిని.

అంతటినుండి నేను సొమ్మీయకుండుటచే మనోరమ నాచేమాన్పించినదని నాయల్లుఁడు గ్రహించి నాబిడ్డను బాధింపదొడంగెను. బిడ్డబాధ చూడఁజాలక చాటుగా నేనాతనికి మరల సొమ్మీయ నారంభించితిని, కాని, యాతఁడు మామనోరమను బాధించుట మానలేదు. ఇట్లుండఁగా నొకనాఁడాకస్మికముగా మామనోరమ పల్లకినెక్కి మాయింటికి వచ్చెను. ఏమమ్మా! కబురుపంపకుండ నిట్లు వచ్చితివని నేనడిగితిని. కబురు పంపకుండఁ నాఁడుబిడ్డ పుట్టింటికి రాఁగూడదాయని నవ్వుచు నామె బదులుచెప్పినది.

మావియ్యాపురాలు చాలనుత్తమురాలు! మామనోరమ యప్పుడు గర్భవతిగా నుండుటచే నామెయే మాయింటికిఁ బంపినది. తనకొడుకు బాధ తప్పించుటకై కోడలి నిట్లామె పుట్టింటికిఁ బంపెనని నేనప్పుడూహింపలేదు.

మనోరమ మాయింట నుండుటచే నల్లునకు నాయొద్దసొమ్ము తీసికొనుట కవకాశ ములేకుండెను. అందుచే నాతఁడు తనభార్యను బంపవలయునని నన్ను నిర్బంధింప సాగెను. క్రమముగా మనోరమయెదుటనే నన్ను సొమ్మడుగ నారంభించెను. అప్పుడు మనోరమ నాపెట్టెతాళములను దీసికొని తనయొద్దనే యుంచుకొనియెను. ఇఁక లాభ ములేక నాయల్లుఁడొక నాఁడు వచ్చి బలవంతముగా మామనోరమను దీసికొనిపోయెను.

అమ్మా! ఏమనిచెప్పుదును! ఆరాత్రియే గర్భపాతమై మనోరమ మరణించినట్లును రహస్యముగ దహనసంస్కారము జరిగినట్లును నాకుఁగబురువచ్చెను! అప్పుడు నేను పడినదుఃఖమునుగూర్చి చెప్పుటవలన నేమిలాభము! నాసర్వమును బోయినను నాకుఁ గష్టములు మాత్రము పోలేదు. నాభర్తయును, బుత్రుఁడును బోయినప్పటినుండియు నామఱఁదులు నాయాస్తికొఱకు కాశపడుచుండిరి. నాయనంతరమున వారికే చెందును, గాని యంతవఱకును వారు సహింపజాలకుండిరి. అదివారితప్పుకాదు. నావంటి నిర్భాగ్యురాలు బ్రతికియుండుటయేతప్పు! నా సొమ్ములో నొక్క దమ్మిడియైన నామఱఁదులకుఁ దక్కకుండ నాభర్తమిత్రుఁడగు నీలకాంతుఁడు నాపక్షమునఁ బనిచేయుచుండెను. మనోరమ మరణించినతరువాత నామఱఁదులు నన్నాదరించువారివలె వచ్చి 'నీవీ యవస్థలో సంసారమునందుండుట మంచిదికాదు. తీర్థయాత్రలు చేసికొనుట మంచిది. నీఖర్చులకు మేము యేర్పాటు చేసెద" మని బోధించిరి.

తరువాత నేను మాగురువుగారినిం బిలిపించి "మహాత్మా! నేనీదుఃఖమునుండి తప్పించుకొనుట కుపాయమేమి? నేనగ్నిహోత్రమధ్యమునం దున్నాను. నాకెచ్చటను శాంతిలేదు. నాయీపరితాపాగ్నిజ్వాలలు చల్లారునుపాయమును నాకు బోధింపుఁడు" అని ప్రార్థించితిని. ఆయననన్నుఁ బూజామందిరమునకుఁ దీసికొనిపోయి యొకగోపాల విగ్రహము నిచ్చి "దీనినిఁ బూజించుకొనుచుండు" మని బోధించెను. నేను సర్వాంతఃకరణములచేతను దేవుని రేయుంబవలు పూజించుచుంటిని. కాని, యాతఁడు నాపూజలను గ్రహింపకున్నచో నేను పూజించుట యెట్లు? ఆతఁడెట్లు నాపూజలను గ్రహించునో నేనెఱుంగను!

తరువాత నేనునీలకాంతునిఁ బిలిచియేమియుఁదోఁచక "నాయాస్తియంతయును మఱఁదులకు వ్రాసి యిచ్చివైచెద" నని చెప్పితిని ఆశలన్నియు నడఁగిపోయిన నా

శాస్త్రియెందులకు నీలకాంతుఁ డంగీకరింపలేదు. అయినను నేనాతనికిఁ దెలియకుండ సర్వస్వమును మఱఁదులకు వ్రాసియిచ్చితిని. నీలకాంతున కైదువందల నీయఁబోయితిని. కాని యాతఁడు తీసికొనక కోపగించి వెడలిపోయెను. నేను పూజా మందిరమున నేయుండి పూజచేసికొనుచు నుంటిని. నామఱఁదులు మరల నన్నుఁ దీర్థయాత్రలకు బొమ్మనిరి. ఆఁడువాండ్రి కత్తవారింటికంటెను నధికములగు పుణ్యతీర్థము లెక్కడ నుండునని నేను చెప్పితిని.

కాని నేనాయింటిలో నుండుట కూడ వారికిష్టము లేకపోయెను. నీదేవునిఁ దీసికొని నీవుపోవలయునని నన్ను నామఱఁదులు నిర్బంధించిరి. నాజీవితమునకేమైన నిచ్చుటకుఁగూడ వారంగీకరింపలేదు. ఇఁక గత్యంతరము లేక నాదేవునిఁ దీసికొని నాపెండ్లియైన ముప్పదినాలుగేండ్ల కొక్కసారిగా నత్తవారిల్లువిడచి నీలకాంతుని కడకుఁ బోఁదలఁచితిని గాని యాతఁడప్పుడే నాకంటె ముందుగా సంసారమును విడిచి బృందావనమునకుఁ బోయియుండెను. అప్పుడుకొందరు తీర్థయాత్రికులతోఁగలిసి కాశికి బయలుదేఱి పోయితిని. కాని యీ పాపహృదయమున కెక్కడను శాంతిలేక యుండెను. నేను ప్రతిదినమును నాదేవునుద్దేశించి “దేవా! నేను నిన్ను నాస్వామితోడను సంతానముతోడను సమానముగ భావించి నమ్మికొని యున్నాను.’’ అని ప్రార్థించుచుంటిని. కాని యాతఁడు నా ప్రార్థనము నాలకించుటలేదు. నాసమస్తాంగకములను దుఃఖజ్వాల లావరించుకొన్నను నాగుండెలు పగిలిపోవుటలేదు. ఆహా! మనుష్యప్రాణ మెంతకఠినమైనది?

నేనెనిమిదవయేట నత్తవారింటికిఁ బోవుటయే కాని మరల నెన్నఁడును బుట్టింటికి రాలేదు. మీయమ్మ పెండ్లికి రావలెనని యెంతో ప్రయత్నించితిని గాని, లాభములేక పోయెను. తరువాఁత తండ్రిగారి జాబులవలన మీపుట్టుకను, మీయమ్మ మరణమును వినియుంటిని. తల్లియొడిని విడచిన తరువాత మిమ్ములను నాయొడిని జేర్చుకొనుటకు దేవుడింతవఱకును నవకాశము కల్పింపలేదు! ఎన్ని తీర్థయాత్రలు చేసినను బామరత్వ మింకను వదలుటలేదు. ప్రియవస్తువును బడయవలయు నను హృదయతృష్ణ యింకను జావలేదు! అప్పుడు మీసంగతి తెలిసికొనవలయునని ప్రయత్నించితిని. మీతండ్రి మతభ్రష్టుడయ్యెనని వింటిని ఏమిచేయుదును? మీయమ్మయును నేను నొక్క తల్లి బిడ్డలము.

కాశిలో నొకపెద్దమనుష్యునివలన మీసంగతి తెలిసికొని యిచ్చటికి వచ్చితిని. పరేశబాబు దేవతాపూజను గౌరవింపఁడని యెఱుఁగుదును. కాని దేవుఁడాతని యెడలఁ బ్రసన్నుఁడై యున్నట్లాతని మొగము చూచినంతనే తోఁచుచున్నది! పూజనందినచో దేవుఁడు మఱచిపోఁడని నేనెఱుంగుదును. పరేశబా బెట్టి పూజచేసి

దేవుని బ్రసన్నునిఁ జేసికొనియెనో నేను దెలిసికొనవలయును. ఏమైనను సరియే! తల్లీ! ఇఁక నేనొంటిగా నుండఁజాలను! దేవునిదయ యెట్లున్నదో యట్లగును. కాని నాబిడ్డలగు మిమ్ములను విడిచి యిఁక నేనొక్క నిమిషమైనను జీవింపఁజాలను!—"

౩౬

పరేశుఁడు వరదాసుందరి యింట లేనప్పుడు హారిమోహినికిఁ దనయింట నాశ్రయ మొసంగి యామె యాచారమున కెట్టివిఘ్నములును గలుగకుండు నట్టియేర్పాటులను గావించి యుండెను. వరదాసుందరి వచ్చినతోడనే తనయింట నీయభావనీయపాత్రదుర్భావముంగూర్చి మండిపడిపోయెను. ఆమెభర్తంగాంచి తీవ్రస్వరముతో "నేనది సహింపఁజాలను" అనియెను. పరేశుఁడు శాంతముతో మమ్మందఱను సహింపఁజాలి వనీవు దిక్కుమాలిన యొకవిధవను సహింపఁజాలవా?" అనియెను.

'ఈయనకు వ్యవహారజ్ఞానములేదు. సంసారమునందలి కష్టసుఖములనుగూర్చి యాలోచనయే లేదు! అకస్మికముగఁ దోఁచినపని చేయుచుండును! ఎంతచెప్పినను నెంతకోపగించినను నెంతయేడిచినను పాషాణమూర్తివలె సుస్థిరుఁడై యుండును! ఇట్టివారితో నెవ్వరోపఁగలరు? ఏమిచేసిన నేమియుననఁగూడదు! ఇట్టియవస్థలో నేయువతి కాఁపురము చేయఁగలదు!" అని వరదాసుందరి యనుకొనుచుండెను.

హారిమోహినికి సుచరితను జూచినప్పటినుండి యుఁ దనమనోరమను జూచినట్లే యుండెను. ఆయిరువురిదియు నొక్కటేయీడు; రూపగుణస్వభావము లొక్కటే విధముగా నుండెను. హారిమోహిని యాకస్మికముగ సుచరితను వెనుకనుండి చూచిమనోరమ యనుకొని యదరిపడుచుండును. ఆమె యొక్కొక్కప్పుడు సంధ్యాంధకారమున నొంటిగాఁగూర్చుండి యేడ్చుచుండును. అప్పుడు సుచరిత వచ్చినంతనే యామెను గౌఁగిలించుకొని "ఆహా! నాకు మనోరమను గౌఁగిలించుకొన్నట్లే యున్నది! అది యిఁక రాఁదలఁచుకొనలేదు. బలవంతముగ నేనేదానికి సెలవిచ్చి పంపివైచితిని. ఈప్రపంచమునందెప్పటికి నేవిధముగను నాశిక్ష కవసానము లేదు. నాకుఁ గావలసిన శిక్షయైనది—ఈసారి యదియే వచ్చినది! ఆరూపుతోనే, యానగుమొగముతోనే మరలవచ్చితిని! ఇదిగో! నాబంగారుతల్లి! నారత్నాలరాశి! నావరాలమూట!' అని సుచరిత నెమ్మోము నిమురుచు ముద్దుపెట్టుకొని కన్నీరు విడుచుచుండును. సుచరితయు నశ్రుపూరితనయనయై దొడ్డమ్మను గౌఁగిలించుకొని 'అమ్మా! తల్లియాదరము నాకెంతయోకాలము లభింపలేదు. ఇప్పుడు మాయమ్మ మఱలవచ్చినట్లున్నది! తీవ్రదుఃఖవేదనచే దేవునిఁగూడ ప్రార్థింపఁజాలనప్పు డతిదారుణ పరితాపముచే నంతరంగము శూన్యమైపోయినప్పుడు—ఎన్నియో సమయములయం దెన్నియోపాపములు నే

నమ్మాయని పిలిచితిని. ఆపిలుపుల నాలకించి మాయమ్మయే యిప్పు డిట్లు వచ్చినది!"
అని చెప్పుచుండును!

హరిమో:—అమ్మా ఆట్లనవలదు. నీమాటలు నాకానందమునే కాక భయమును గూడఁ గల్పించుచున్నవి! ఓగోపీవల్లభా! మరలఁ నాకీదృష్టి కల్పింపకుము! నాకుఁ భ్రమింపవలయునని లేదు! మనను త్రాయిచేసుకొనఁదలఁచితిని! కాని సాధ్యపడుట లేదు! స్వామీ! దుర్బలహృదయ నగునన్ను దయఁజూడుము! నన్నుఁ బాధింపవలదు! అమ్మా! పొమ్మ పొమ్మ! నాయెదుట నిలువకుము! అమ్మా! నాకుఁ భ్రాంతినిఁ గల్పింపకుము!—గోపాలకృష్ణా! జీవితేశ్వరా! గోపాలా! నానీలమణీ! నన్ను మరల విపత్తునఁ బడద్రోయకుము!

సుచ:— అమ్మా! నీవునన్ను బలవంతముగా విడిపించుకొనఁజాలవు! నేను నిన్నెన్నఁటికిని విడువను. నేనెప్పుడును నీయొద్దనే యుండెదను.

అనిచెప్పి యామె వక్షమునఁదలనుంచి బాలికవలె నూరకుండెను. రెండు దినముల లోనే యాతల్లిబిడ్డల యిరువురి సంబంధమును గాలముచేఁ బరిగణింపరానంతటి గభీరతమమై పోయెను. అందుచే వరదాసుందరి విరక్తయై 'ఏమి! సుచరిత యేమి వాఁడును మాయాదరము నెఱుఁగనట్లేయున్నది! ఈదొడ్డమ్మ యిప్పుడెక్కడనున్నది? చిన్నతనము నుండియుఁ బెంచినది మేము! ఇప్పటికి దొడ్డమ్మ యిలువేల్పాయినది! ఎంతి పెంచినను పైమెప్పులే కాని, దీనిమనసు మంచిది కాదని నేనిదివఱకే నా నాథునకుఁ జెప్పి యుంటిని. మేము దీనికిఁ జేసిన దంతయును బూడిదలోఁ బోసినపన్నీరై పోయినది.' అని యనుకొనుచుండెను.

తనవాథుఁడు తనయిష్టమును జెల్లనీయఁడనియు, హరిమోహినింగూర్చి యేమి తప్పుగఁ జెప్పినను నాతనికిఁ గటువుగనే తోఁచు ననియును వరదాసుందరి యెఱుఁగును. అందుచేతనే యామెకుఁ గోపము హెచ్చి పోవుచుండెను. పరేశుఁడేమనుకొనినను సమాజములోని పెద్దమనుష్యులచే నాతనికిఁ జెప్పింపవలయునని యామె ప్రయత్నించుచుండెను; సమాజము వారి నందఱను బిలిపించి వారియెదుట హరిమోహిని సంగతులను దెలిపి యాక్షేపించుచుండెను; ఆమెహిందూత్వము, ఆమెపూజలు, ఆమెయాచారములు ఇవియన్నియు నింటిలోని బిడ్డలకు కుసంస్కారబోధకములై బాధించునని యామె నిరంతరమును వాదించుచుండెను.

ఇంతేకాక యామె యెల్లవిషయములందును హరిమోహినికిఁ బ్రతికూల్యములను ఘటింపఁజేయుచుండెను; ఆమెకు నీళ్ళుతెచ్చు గొల్లవానికి సమయమునకు మఱియొక పని చెప్పుచుండెను; ఇదియేమని యడిగినచో రామదీనునిచేఁ దెప్పించుకొనఁ గూడదా యనుచుండెను; రామదీనుఁడు హీనకులుఁడగుటచే హరిమోహిని

యాతని నీళ్ళు త్రాగదని వరదాసుందరి యెఱుఁగును. 'అంతయాచారము కలది మా యింట నేలయుండవలయును? ఇక్కడ జాతిభేదము పెట్టుకొనుటకు వీలులేదు.' అని యీవిధముగాఁ జెప్పుచు నామె ప్రతిఘటించుచుండెను. "బ్రహ్మసమాజ మిదివఱకే క్రమముగా శిథిలమైపోవుచున్నది! క్రమముగాఁ బనిచేయుటలేదు. నా సాధ్యమైనంతవఱకు నేనట్లు కాకుండఁ జూచుకొందును! ఇతరులు నన్ను నిందించినను సరియే! నాబంధువులు నాతో విరోధించినను సరియే! నేనన్నిఁటికిని దలయొగ్గి యుండెదను. ఈప్రపంచమున సత్కార్యములు చేయుమహాపురుషులందఱును నిందావిరోధములను సహింపవలసినదే యుండును!' అని వరదాసుందరి యందఱితోడను జెప్పుచుండెను.

హరిమోహిని నావిఘ్నము లేవియును జయింపఁజాలకపోయెను. ఆమె కష్టసాధన సీమాంతముం గాంచవలయునని పంతముపెట్టినా యున్నట్లుండెను. ఆమె తన యంతిరమునందలి దుస్సహదుఃఖముతో సమానముగ బాహ్యమునఁ గూడఁ గఠోరాచారములచే దినదినమునుఁ గష్టములను సృష్టించుకొనుచుండెను. ఈవిధముగాఁ గష్టముల నలవాటుచేసికొనుటయే యామెసాధన! ఆమెకు జలముదొరకుట కష్టముగఁ దోఁచినంతనే యామె వంటయే మానివైచి దేవునకు నివేదించినపండ్లను, పాలను మాత్రమే యాహారముగఁ గైకొని కాలము గడపుకొనఁదొడంగెను అది సుచరితకుఁ గష్టముగా నుండుటం గాంచి హరిమోహిని 'అమ్మా! ఇదియే నాకు సుఖముగా నున్నది! నాకిందువలన లాభమున్నది. ఈయాహారము నాకానందముగనే యున్నది' అనియెను. సుచరిత కష్టముతో "అమ్మా! నేనిఁక నెయితరుల జలాహారములను దీసికొనకున్నచో నీసేవకుఁ బనికివత్తునా?" అనియెను.

హరి:— అదియేమి తల్లీ! నీకు నచ్చినమతమునందే నీవుండుము! నాకొఱకు నీవు మాఱుత్రోవఁ ద్రొక్కవలదు. నిన్ను దరికిఁజేర్చుకొని, కౌఁగిలించుకొని ప్రతిదినమును జూచుకొనుభాగ్యము నాకులభించినది. ఇదియే నాకానందము. పరేశబాబు నీకుగురువు; తండ్రివంటివాఁడు; నీవాయన యుపదేశమునే గౌరవించి మెలంగినచో నీశ్వరుఁడు నీకు శుభ మొసంగును!

వరదాసుందరి కల్పించుకష్టముల నన్నిటిని గొంచమైన నెఱుంగనట్లే హరిమోహిని సహించియుండెను. పరేశుఁడు ప్రతిదినమునువచ్చి 'మీకెట్టిలోపమును లేదు గద?' అని యడుగుచుండెను. ఏమియును లోపములేదని యామె చెప్పుచుండెను. వరదాసుందరి యన్యాయమునకు సుచరిత మండిపడిపోవుచుండెను. కాని యామె తృణీకరించు స్వభావముకలదికాదు. ఆవిషయమునుగూర్చి యామె యెన్నఁడును బరేశునితో నొక్కమాటయుఁ జెప్పలేదు. ఇది వెల్లడించుట మర్యాదకాదని యామె

లోలోపలనే సహించియుండెను. ఈ కారణముచే సుచరిత కెల్లప్పుడును దొడ్డమ్మ యొద్దనే యుండవలసివచ్చెను. సుచరితకుఁ గష్టముగా నుండుటఁ గాంచి క్రమముగా మరల హరిమోహిని వంటచేసికొనఁ దలఁచెను. అప్పుడు సుచరిత 'అమ్మా! నన్ను నీ వెట్లుండుమన్న నట్లేయుండెదను. నేనే స్వయముగా నీకు జలము తెచ్చునట్లనుగ్రహింపుము!" అనియెను.

హార:— అమ్మా! నీవు తెచ్చెదవు. కాని నీనీళ్ళు నాదేవున కుపయోగించునా? నీవు మఱియొకలా గనుకొనకుము!

సుచ:— అమ్మా! నీదేవునకు జాతిభేదమున్నదా? అతనికిని పాపమున్నదా? ఆయనకును సమాజమున్నది కాఁబోలు నేమి?

తుదకు హరిమోహిని, సుచరిత నిష్ఠతోఁ దనకుపచారములుచేయుట కంగీకరించెను. సతీశుఁడుకూడ నామెయొద్దనే భుజించుచుండెదనని పట్టుపట్టెను. ఈవిధముగా నాముగ్వురును గలసి పరేశునింటియందు మఱియొక చిన్న సంసార మయ్యెను. లలిత యీరెండు సంసారములకును నడుమ సేతువువలె నుండెను. వరదాసుందరి తన తక్కినబిడ్డల నావంకకుఁ బోనిచ్చుటలేదు. కాని లలితనుమాత్ర మామె యడ్డగింపఁజాలకపోయెను.

౪౦

వరదాసుందరి తమ సమాజమువారిని దఱచుగాఁ బిలిపించి తమ మేడమీఁదనే సభలు చేయుచుండెను. హరిమోహినియును సహజగ్రామ్య సరళభావముతో నందఱ నాదరించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెనే గాని వారు తన్నవమానింతురని సంశయించుట మానలేదు. ఏదోయొక విధముగా హిందూసమాజాచారములనుగూర్చి వరదాసుందరి వారియెదుట నాక్షేపించుచుండెను. చాలమంది స్త్రీలు వింతగా హరిమోహినిం గాంచుచు వరదాసుందరిమాటల నామోదించుచుండిరి. సుచరిత తల్లిచెంతనే కూర్చుండి యివి యంతయును సహించి చూచుచుండెను; నేనును నాతల్లిపక్షమే యని వారికిఁ దోఁచునట్లు ప్రయత్నించి ప్రవర్తించుచుండెను. ఒకనాఁడు విందు జరిగినప్పు డందఱును సుచరితను భోజనమునకు రమ్మని పిలిచిరి. సుచరిత రాననియెను. అప్పుడు వరదాసుందరి "కేవలమిప్పుడు సుచరిత హిందువైపోయినసంగతి మీకుఁ దెలియదా? ఈమె యిప్పుడు మనతేనీరు త్రాగదు" అనియెను. "సుచరిత హిందువైనదా? ఏకాలమున కేమిజరుగునో యెవ్వరుచెప్పఁగలరు!' అని యొకరనిరి. అప్పుడు హరిమోహిని వ్యస్తహృదయముతో 'రాధా! వెళ్ళుమమ్మా!" అనియెను. సమాజమువారందఱును సుచరిత నిట్లు దెప్పుచుండుట హరిమోహినికిఁ గష్టముగానుండెను. కాని సుచరితమాత్ర మంగీకరింపదయ్యెను.

ఒకనాఁడొక బ్రాహ్మయువతి వేడుకకొఱకుఁ బాదరక్షలతో హరిమోహిని యింటఁ బ్రవేశింపఁ జూచుటయు సుచరిత యామెనడ్డగించి "లోపలికి రావలదు" అనియెను.

యువ:— ఏమి?

సుచ:— లోపల నామె దేవుడున్నాఁడు.

యువ:— దేవుడున్నాఁడా? ఆమె ప్రతిదినమును దేవునిఁ బూజించునా?

హరి:— ఔను. పూజింపకేమి?

యువ:— ఆదేవునియందామెకు భక్తియున్నదా?

హరి:— భక్తిసామాన్యముగ లభించునా తల్లీ! భక్తిదొరకినచో బ్రతికియే పోవుదును! నేను దురదృష్టవంతురాలను!

ఆప్పుడు లలితకూడ నచ్చటనుండెను. ఆమె మొగము మెఱ్ఱఁజేసికొని యాయువతి నుద్దేశించి 'నీవుపాసించు దేవునియందు నీకుభక్తియున్నదా?' అనిప్రశ్నించెను.

యువ:—సరిసరి! భక్తిలేకున్నచో నెట్లు?

లలిత తీవ్రముగఁ దలనూఁచుచు 'నీకుభక్తిలేనేలేదు సరిగదా; అదియెట్లు లభించునోకూడ నీకుఁదెలియదు!' అనియెను. సుచరిత సమాజమునుండి వేఱుపడకుండుటకై హరిమోహిని యెంతయో ప్రయత్నించెను గాని లాభములేకపోయెను.

ఇదివఱకు వరదాసుందరీహారానులకుఁ బరస్పరము మనోభావములు చెదరియుండెను. ఈవ్యాపారమువలన నిప్పుడు మరలవారికి సమభావము కలిగెను. బ్రాహ్మసమాజాదర్శములకు భంగముకలుగకుండ వేయికన్నులతోఁజూచుచుండువాఁడొక్కఁడే హారానబాబేయని వరదాసుందరియు, బ్రాహ్మకుటుంబములు నిష్కలంకములుగా నుండుటకై కష్టపడి పనిచేయుగృహిణియొక్కతె వరదాసుందరియే యని హారానుఁడును సంగతి యొద్దఁ బొగడుకొనుచుండిరి. వారిపొగడ్తలలో ఛాయామాత్రముగఁ బరేశబాబును గూర్చి నిందకూడానుండెను. హారానబాబొకనాఁడు పరేశునియొద్ద నున్న సుచరితం గాంచి "నీవిప్పుడు విష్ణుప్రసాదమును భుజించుట కారంభించితివఁట! నిజమేనా?" అనిప్రశ్నించెను.

సుచరిత మొగమెఱ్ఱజేసుకొని యామాట వినిపించుకొనకుండఁగనే బల్లపైనున్న కలందానుపైఁగలములను సవరించుచుండెను. పరేశుఁడు కరుణార్ద్రదృష్టితో నొకసారి సుచరితం దిలకించి "హారానబాబూ! మనముభుజించుచున్నదిమాత్ర మీశ్వర ప్రసాదముకాదా?" అనియెను.

హారా:— కాని, సుచరిత మనయీశ్వరునిఁ ద్యజింపఁజూచుచున్నది?

పరే:— అట్లైయెనచో నందుకొఱకు విచారించుటవలన లాభమేమున్నది?

హారా:— ఏటిని బడి కొట్టుకొనిపోవుచుండఁగా నెట్లో యొడ్డుఁ జేర్పఁ బ్రయత్నించుట మంచిది కాదా!

పరే:— కాని యందఱును గలసి తలపై రాళ్ళను విసరుటమాత్రము తీరమునకుఁ జేర్చుప్రయత్నము కానేరదు. పానూబాబూ! నీవు నిశ్చితుఁడవై యుండుము. నేను సుచరితను జిన్నప్పటినుండి యెఱుఁగుదును. ఈమె మునిఁగిపోవుచున్నచో నాకు మీయందఱికంటెను ముందుగనే తెలియును. నేనట్టిస్థితిలో నూరకుండఁగలనా?

హారా:— సుచరిత యిచ్చటనే యున్నది. మీరడుగఁగూడదా? ఈమె మన యందఱి తేనీరును ద్రాగుట లేదఁట! అది యసత్యమా?

అప్పుడు సుచరిత మౌనమును విడిచి 'నేను తేనీరు త్రాగుట లేదని తండ్రిగారెఱుఁగుదురు. ఆయన సహించియుండుటచేతనే నేనట్లు చేయుచుంటిని. మీకిష్టము లేకున్నచో మీరందఱును మీ యిష్టమువచ్చినట్లు నన్ను నిందింపుఁడు. తండ్రిగారిని బాధించెద రేల? మీవిషయమున నెన్నియోవిధముల శాంతి సహించియున్నందుల కాయన కిదియా ప్రతిఫలము?' అనియెను. హారానబాబు ఆశ్చర్యముతో "ఇప్పుడు సుచరిత తనపక్షమును సమర్థించుకొనుమాటలను నేర్చియున్నది!" అని భావించుకొనుచుండెను.

పరేశుఁడు శాంతిప్రియుఁడు; తనవిషయమునఁగాని యితరులవిషయమునఁగాని విశేషముగఁ దర్కించుస్వభావము కలవాఁడు కాఁడు. తానెవ్వరికిని లక్ష్యము కాకుండ నిగూఢముగ జీవయాత్రచేయుచుండెను. పరేశుని యాభావమును హారానుఁడు నిరుత్సాహమనియు, నౌదాసీన్యమనియు భావించియుండెను. హారానుఁడు తఱచుగాఁ బరేశుని యాస్థితిం గూర్చి యధిక్షేపించుచుండెను. పరేశుఁ డట్టిసమయములందు 'ఈశ్వరుడు సచలాచలములను నిరుదెఱంగుల వస్తుజాలమును సృజించియుండెను. నేనందుఁ గేవల మచలవస్తువును. నావంటివానివలనఁ గాఁదగినపనులనే దేవుఁడు చేయించుచుండును. తీరని కోరికలఁ గోరుటవలన లాభమేమున్నది? నావయసు చెల్లిపోయినది. నాకేశక్తి యున్నదో యేది లేదో యాసంగతి తేలిపోయినది. ఇప్పుడు నాకుఁ దొందరకలిగించుటవలన లాభము లేదు" అని చెప్పుచుండెను.

ఉదాసీన హృదయములకుఁగూడ నుత్సాహము పుట్టింపవచ్చునని హారానుని యుద్దేశము! జడచిత్తమును గర్తవ్యపథమునకు మఱలించుటయందును, స్ఖలితజీవితమును బశ్చాత్తాపముచేఁ దేర్చుటయందును దనకు సహజసామర్థ్యమున్నదని యాతని నమ్మకము. ఏకాగ్రమును బలిష్ఠమునగు తన శుభాకాంక్ష నెవ్వరును జాలాకాలము ప్రతిఘటింపఁజాలరని యాతని విశ్వాసము. తన సమాజమునందలి వ్యక్తిగతదోషములను సవరించు భారమంతయుఁ దనమీఁదనే యున్నట్లాతఁడు స్థిరనిశ్చయుఁడై యుండెను. తన

యలక్ష్యప్రభావమే లోలోపలనుండి పనిచేయించుచున్నదని యాతని నిశ్చయము. సుచరిత జీవితచరిత్ర మంతటి ప్రశంసాపాత్ర మగుటకుఁ దానే కారణమని యాతఁడు పొంగిపోవుచుండెను. ఆమెజీవితమూలముననే తనయద్భుతప్రభావము ప్రకటిత మగునని యాతఁడాశపడుచుండెను. ఇప్పుడు సుచరిత యిట్లు మాఱిపోవుట తన సామర్థ్యములోపమని యాతఁడనుకొనలేదు. ఆతప్పంతయు నాతఁడు పరేశుని నెత్తిపై బెట్టెను. పరేశుబాబు నందఱును ప్రశంసించునప్పుడు హారానుఁడు వారితోఁగలయుటలేదు. తానట్లు పొగడకుండుటచేతనే తనపాండిత్యము వెల్లడి యగునని యాతని యూహ. హారానబా బన్నియు సహింపఁగలఁడు గాని తనసమాజహితమునకై తాను బోధించుపద్ధతులను విడిచి స్వబుద్ధిచే స్వతంత్రమార్గముల నవలంబించువారి యపరాధములనుమాత్రము సహింపఁజాలఁడు. తనయుపదేశమును దిరస్కరించువఱకు వారికాతఁడు బోధించుచునేయుండును; మాటిమాటికిని వారి నాకర్షించుచునే యుండును. ఇంజను పనిచేయుచుండఁగా మిషనాఁగఁజాలనట్లే యుత్సాహము పనిచేయుచుండఁగా నాతఁ డాత్మసంవరణము చేసికొనఁజాలఁడు. విముఖకర్ణములకు వేయిమాటలు వినపించుటకైనను నాతఁడు వెనుదీయఁడు.

ఇది సుచరితకుఁ జాలకష్టముగా నుండెను. తనకొఱకుఁగాదు. పరేశబాబు కొఱకు. పరేశునిగూర్చి సమాజమువారందఱును జెప్పుకొనుచుండిరి ఈ యశాంతికి నివారణోపాయ మేమున్నది! హరిమోహిని నమ్రస్వభావముతో నెంతజాగ్రత్తగ మసలుకొనుచున్నను నింటిలో నందఱకు నసహ్యముగనే యుండెను. ఆమె యవమానమును, సంకోచమును గలసి సుచరితను బ్రతిదినమును దహించివైచుచుండెను. ఈ యాపత్తునుండి విడివడు నుపాయము సుచరిత కేవిధమునను నగపడుటలేదు. ఇట్లుండఁగా వరదాసుందరి సుచరితకుఁ ద్వరగాఁ బెండ్లిచేయవలయునని పరేశునిఁ బీడించుచు "ఇఁక సుచరితభారము మనపై నుండవలసిన పనిలేదు. అది యిప్పుడు తనమనసు వచ్చినట్లు పోవుచున్నది. దానిపెండ్లి యాఁగిపోయినచో నేను నాబిడ్డలతో మఱియొకచోటికిఁ బోయియుండెను. దానినడవడి బిడ్డలకందఱకు ననిష్టకారణమగుచున్నది. మీరును దరువాత ననుతాపపడక మానరులెండు! లలిత మునుపిట్లున్నదా? అదియు నిప్పుడు తనయిచ్చవచ్చినట్లు మసలుచున్నది. దీనికంతకును గారణ మేమందురు? సిగ్గుసిగ్గు! ఆనాఁడదిచేసినపని! అందులో సుచరితచేయి లేదందురా? మీకు మీబిడ్డలకంటెను సుచరితయనినఁ బ్రేమ! అందుచేతనే నేమియునుఁ జెప్పుటలేదు, కాని యిన్నాళ్ళు చెప్పక యూరకుండఁగలను." అనియెను.

పరేశుఁడు సుచరితకై విచారింపలేదు గాని, కుటుంబమునందలి యశాంతికై చింతితుఁడయ్యెను. వరదాసుందరి చిన్నచిన్న కారణములను గల్పించుకొనిచేయుచున్న

యాందోళనమంతయు నిరర్థకమైనను నది దుర్వారమైనదని పరేశుఁడు తెలిసికొనియెను. వివాహము సంభవమగునేని వర్తమానావస్థయందు సుచరితకు శాంతికరముగనే యుండునని భావించి పరేశుఁడు "పానూబాబూ సుచరితను సమ్మతింపఁజేసినచోఁ బెండ్లి జరుగుట కెట్టియాభ్యంతరమును లేదు." అనియెను. వరదాసుందరి విసుఁగుతో 'ఇంకను నెన్నిసారులు కావలయును మీరు మాటాడకూరకుండుఁడు. ఇంతగందగోళ మెందులకు! పానూబాబువంటివరుఁడు దొరకునా? మీకుఁ గోపమైనను నిజము చెప్పుచున్నాను. సుచరితయే యాతనికిఁ దగినది కాదు.' అనియెను.

పరే:— ఆతనియెడల సుచరిత కెట్టిభావమున్నదో నాకింకను స్పష్టముగాఁ దెలియలేదు. అందుచేతనే యాయిరువురు నంగీకరించువఱకును నే నీవిషయమునఁ జేయి చేసికొనఁజాలను.

వర:— ఇన్నాళ్ళకుఁ దరువాత మరల నంగీకారమననేమో నాకు బోధపడుట లేదు. దానికి బోధించుట నాచేఁతఁగాదు. లోపల నొకలాగు, పైకొకలాగు.

అని యామె హారానబాబునకుఁ గబురుపంపెను. నాఁటి వార్తాపత్రికలో వర్తమాన బ్రహ్మసమాజదుర్గతిఁగూర్చి వ్రాయఁబడియుండెను. అందుఁ బరేశుని కుటుంబమునుగూర్చి యన్యాపదేశముగా వ్రాసినసంగతు లందఱకును స్పష్టము లగుచుండెను. వ్రాసినలేఖకుఁడెవ్వఁడో కూడ వ్రాఁతనుబట్టి స్పష్టముగాఁ దెలియవచ్చుచుండెను. సుచరిత యాపత్రికనుజూచి చించివైచుచుండెను. ఆమెకు దానిని బరమాణువులుగాఁ జేసి పారవేయవలయు ననునంతటికోపము కలిగెను. ఇంతలో హారానుఁడువచ్చి యామె ప్రక్క నొకకుర్చీపైఁగూర్చుండెను. ఆమె యొకసారియైన మొగమెత్తి యాతనివంక జూడక కాగితమును జించివైచుచుండెను. అప్పుడు హారానుఁడు "సుచరితా! నీతో నిప్పుడొక ముఖ్యవిషయమునుగూర్చి మాటాడవలసియున్నది" అనియెను. సుచరిత యట్లే కాగితమును జించుచు గోళ్ళకిఁక స్వాధీనము కాకుండుటచే కత్తితోఁ గోసివైచుచుండెను.

ఇంతలో నచ్చటికి లలిత వచ్చుటయు హారానుఁడు 'లలితా! నేనిప్పుడు సుచరితతో మాటాడవలసియున్నది.'' అనియెను. లలిత వెడలిపోవ జూచుచుండఁగా సుచరిత యామెచెఱఁగు పట్టుకొని యాపెను. అప్పుడు లలిత 'అక్కా! పానూబాబు నీతో మాటాడునఁటగాదా?" అనియెను. సుచరిత బదులుచెప్పక యామె చెఱఁగువదలకయే యుండెను. అందుచే లలిత సుచరితకుర్చీమీఁదనే యొక ప్రక్కను గూర్చుండెను. హారానుఁ డంతరాయములకు లొంగువాఁడు కాదు. ఆతఁడిఁక నుపోద్ఘాతము లేకుండగనే మాటాడుట కారంభించి 'సుచరితా! నీవు సమ్మతియైనచోఁ దనకభ్యం

తరము లేదని పరేశబాబు చెప్పినాఁడు. అందుచే నేనిట్లు స్థిరపఱచుకొంటిని. రేపటి యాదివారము కాక పైవారమునాఁడు ”

ఆమాట ముగింపనీయకుండఁగనే సుచరిత “కాదు.” అనియెను. సుచరిత నోటి వెంట సముద్ధతముగను, సంక్షిప్తముగను, స్పష్టముగను వెలువడిన “కాదు.’ అను నీమాట విని హారాను డదరిపడియెను. సుచరిత ‘కాదు’ అను నీవాఁడిబాణములతోఁ దన మాటలన్నిటిని మార్గమధ్యమునందే ఖండించివైచునని హారానుఁడు భావించియైనను లేదు. అతఁడు తెల్లపోయి “కాదా? కాదనుట కర్థమేమి? ఇంకను గొంతకాలమాఁగవలయుననియా?” అనియెను.

సుచ:— కాదు.

హారా:— ఐనచో నీయభిప్రాయమేమి?

సుచ:— (తలవంచుకొని) పెండ్లి నాకిష్టములేదు.

హారా:— (హతాశుఁడై) ఇష్టములేదనిన నర్థమేమి?

లలిత యప్పుడు దృఢస్వరముతో ‘పానూబాబూ! మీకిప్పుడు దేశభాషాజ్ఞానముకూడ లేకుండఁబోయినదా?” అనియెను.

హారానుఁడు లలితవంకఁ గఠోరముగఁజూచుచు ‘నేను మాతృభాషను మఱచిపోయితిననుటకైనను నంగీకరింతును గాని యింతకాలమునుండి నమ్మియున్న యీమానవభావములను బొరపాటుగ గ్రహించితిననుట కెంతమాత్రము నంగీకరింపఁజాలను’ అనియెను.

లలి:— మానవస్వభావము గ్రహించుటకుఁ గొంతకాలము పట్టును. ఈధర్మము మీయెడలను వర్తించును!

హారా:— నామనసులోఁగాని మాటలోఁగాని యింతవఱకెట్టి వ్యత్యయమును గలుగలేదు. నాపైదప్పు పెట్టుటకు నేనెవ్వరికి నవకాశమీయలేదని దృఢముగాఁ జెప్పఁగలను! ఇది నిజమో కాదో సుచరితను చెప్పమనుము!

లలిత మరల నేమో చెప్పబోవుచుండఁగా సుచరిత వారించి ‘మీరు చెప్పిన మాట సత్యమే! మీతప్పేదియును లేదు!’ అనియెను.

హారా:— తప్పులేకున్నచో నీవు నాయెడల నీయన్యాయ మేల చేసితివి?

సుచ:— (దృఢస్వరముతో) దీనిని మీరన్యాయమే యన్నచో నేనీయన్యాయము నే చేయుదును! కాని—

ఇంతలో వెలుపలనుండి ‘సోదరీ!’ అని పిలుపు వినఁబడియెను. సుచరిత యానందముతో ‘వినయబాబూ! దయచేయుము!’ అనియెను. అంతలో వినయుఁడువచ్చి సోదరీ! పొరపాటున నీవు వినయబాబు వచ్చెననుకొంటివి! లేదు. నేను వినయుఁ

దను మాత్రమే!" అని చెప్పుచు హారానుని యప్రసన్న వదనముఁ గాంచి "హారాన బాబూ! చాలా దినములనుండి యగపడుటలేదన మీకుఁ గోపముగనున్న దా యేమి!" అనియెను. హారానుఁడు పరిహాసమున కన్నట్లుగా 'కోపపడవలసినదే యున్నది. కాని మీరిప్పు డసమయమున వచ్చితిరి. నేను సుచరితతో మాటాడవలసి యున్నాను' అనియెను. వినయుఁడు సంశయముతో "నేను వచ్చుట కిప్పుడు మంచిసమయమో నా కింతవఱకు బోధపడలేదు. అందుచేతనే వచ్చుటకు సాహసింపఁ 'జాలకుంటిని.'' అని చెప్పి పోవుట కుద్యమించుచుండెను.

సుచరిత తత్తరముతో "వినయబాబూ! పోవలదు! మామాటలైపోయినవి. కూర్చుండుము!" అనియెను. తాను వచ్చుటచేతనే సుచరిత కష్టమునుండి విడివడియెనని గ్రహించి వినయుఁడు కుర్చీపై గూర్చుండి "ఆశ్రయమిచ్చినచో నేను విడువఁజాలను కూర్చుండుమని చెప్పినచోఁ గూర్చుండుటయే నాస్వభావము! సోదరీ! నాసంగతి తెలిసికొనియే నన్నుండుమనవలయును. కాదేని మనకిరువురకును గష్టములుకలుగును!" అనియెను. హారానుఁడు మౌనముతో నిస్తబ్ధుఁడై కూర్చుండి 'నేను చెప్పవలసిన మాటలు చెప్పువఱకు నిట్లే వేచియుండెదను.' అని మౌనముచేతనే తెలియఁజేసెను. వెలుపల నుండి వినయుని కంఠస్వరము వినవచ్చినతోడనే లలితహృదయ రక్తము పొంగి పోయెను. ఆమె యతికష్టముతో భావగోపనము చేసికొనఁ బ్రయత్నించెను. గాని సాధ్యము కాకపోయెను. వినయుఁడు లోనికి వచ్చినతరువాత లలిత యాతనితో నెప్పటివలె మాటాడఁజాలకపోయెను. ఆమెదిక్కులు చూచుచుఁ దోఁచని పనులు చేయుచుండెను; ఒకసారి లేచిపోవలె ననికూడఁ బ్రయత్నించెను గాని సుచరిత చెఱఁగు వదలినది కాదు!

వినయుఁడు సుచరితతోడనే మాటాడుచుండెను. అంతటి వాక్పటుత్వము గల యాతఁడుకూడ లలితతోనొక్కమాటయైన నాడఁజాలకపోయెను. అందుచేతనే ద్విగుణవేగముతో నాతఁడు సుచరితతో మాటాడుచుండెను. కాని లలితావినయుల యీ నూతన సంకోచము హారానునకు గోచరము కాకపోలేదు! తనతో నింతప్రగల్భయై భాషించిన లలిత యిప్పుడు వినయునియొద్ద సంకోచపడుచుండుటకు హారానుఁడు మండిపడుచు సమాజమునకు భిన్నులగువారితోఁ దనపుత్రికలకు నిరాఘాటపరిచయావకాశము కల్పించి దురాచారములకుఁ ద్రోవచూపుచున్న పరేశుని మనసులో నిందించుచు దీనికి దగినఫల మాతఁ డెప్పటికైన ననుభవించునని శపించుచుండెను.

చాలసేపు గడచెను. హారానుఁడు లేచిపోఁడని తేలిపోయెను. అప్పుడు సుచరిత 'వినయబాబూ! దొడ్డమ్మ నిన్నుఁ జూచి చాలనాళ్లయినది. ఆమె తఱచుగా నీమాట యడుగుచుండును. ఒకసారి యామెను జూడవలదా?" అనియెను. వినయుఁడు

చటాలున లేచి 'దొడ్డమ్మను నేను మఱచిపోయితినని నన్ను నిందింపవలదు!" అనియెను. సుచరిత వినయుని హరిమోహిని యొద్దకుఁ దీసుకొనిపోయెను. అప్పుడు లలితయును లేచి "పానూబాబూ! మీకు నాతో మాటలాడవలసినపని యేమియు లేదనుకొనియెదను!" అనియెను.

హారా:—లేదు. నీకు మఱియొకచోటఁ బనియున్నదని తోఁచుచున్నదిఁ నీవును బోయెదవు కాఁబోలును!

లలిత యామాటలోని భావమును గ్రహించెను. ఆమె యుద్ధతభావముతోఁ దలయూచుచు నాభావమును స్పష్టముగఁ జేసి "ఔను. వినయబాబు చాలదినములకు వచ్చెను. ఆతనితో మాటలాడవలదా? అంతవఱకును మీరొంటిగఁ గూర్చుండి యేమి చేయుదురు? మీరువ్రాసినవ్యాసమునైనఁ జదువుకొనకుండ సోదరి సుచరిత యాకాగితమును దునకలుచేసి కుప్పలోఁ బాఱవైచినది. ఇతరులవ్యాసములు మీకు సహ్యములైనచో నీకాగితములను చదువుకొనుఁడు!" అనిచెప్పుచు డ్రాయరులో దాఁచియుంచిన గోరావ్యాసములను దీసి యాతనిచేతి కిచ్చి చటాలున వెడలిపోయెను.

హరిమోహిని వినయునింగాంచి పరమానందభరిత యయ్యెను. కేవలము వినయుఁడు ప్రియదర్శనుఁడని మాత్రమే కాదు—ఈయింటికి వచ్చువారందఱును హరిమోహినిని వెరనుగాఁ జూచుచుందురు. అందఱును గలకత్తావారే అందఱును బాగుగఁ జదువుకొన్నవారే కానివారిభేదభావమును, దిరస్కారావమానములును, నామెహృదయమునకు బాధాకరములై యుండెను. వినయుఁడు వారికంటెఁ దక్కువచదివిన వాఁడు కాఁడు. ఆతఁడును గలకత్తావాఁడే. అయినను వినయుఁడామె నెంతమాత్రము నగౌరవించుటలేదు. ఆత్మీయురాలినిగా భావించి గౌరవించుచుండెను. అందుచే నొలఁదిపరిచయముచేతనే వినయుఁడు హరిమోహిని కాత్మీయుఁడై పోయెను.

వినయుఁడు హరిమోహినియొద్ద నున్నప్పుడు లలితయచ్చటికి సహజముగాఁబోవ లకుండెడిది. కాని యిప్పుడు హారానుని యెత్తిపొడుపుమాటలచే నామె సంకోచమంతయును బోవుటవలన లలిత యుత్సాహముతో మేడమీఁదికి హరిమోహిని యొద్దకుఁ బోయి యెడతెగకుండ వినయునితోడనే సంభాషించుట కారంభించెను. నిమిషములో నదియొక సభయైపోయెను. నడుమనడుమ వారినవ్వులు క్రిందిగదిలో నొంటిగఁ గూర్చుండియున్న హారానునకుఁ గర్ణశూలములై వినవచ్చుచుండెను. ఆతఁడిఁక నొంటిగాఁగూర్చుండఁజాలక వరదాసుందరితో మాటాడి తనహృదయతాపమును శమింపఁజేసికొనఁదలంచెను. సుచరిత హారానునిఁ బెండ్లియాడుట కంగీకరింప లేదనుసంగతి వరదాసుందరి విని యిఁక ధైర్యమును నిలుపుకొనఁజాలక "పానూబాబూ! నీవిప్పుడు

చల్లగా నూరకున్నచో లాభములేదు. ఆమె సంపూర్ణముగా సమాజము వారందఱి యెదుటను నంగీకరించినది. అందఱు నీపెండ్లికై యెదురుచూచుచున్నారు. ఇట్టిస్థితిలో నది వలదని చెప్పినంతమాత్రమున నంతయు వదలుకొనఁగూడదు. నీయవకాశమును నీ వెంత మాత్రమును విడువవలదు. తరువాత నదియేమిచేయునో చూతము!" అనియెను.

ఈవిషయమున హారానున కుత్సాహము కల్పింపనక్కఱయే లేదు. అతఁడు వ్యథచిత్తుఁడై కూర్చుండి తనలో "అకారణముగా బాధ్యత నేల వదలుకొనవలయును? సుచరితను వదలుకొనుట నాకొకగొప్ప పని కాదు. కాని సమాజమునఁ దలవంపులకు సహింప జాలను" అని యనుకొనియెను.

వినయుఁడు తనయాత్మీయతను బలపఱచుకొనుటకై హరిమోహిని నేమైనఁ బెట్టుమని యడిగెను. హరిమోహిని తొందరతో నొకపళ్ళెమునఁ గొన్ని నానఁబోసిన సెనగలు మీఁగడ వెన్న, పంచదార, అరఁటిపండ్లును జేర్చి యొకకంచుచెంబుతోఁ బాలను గూడఁ దెచ్చి యాతనియెదుటఁ బెట్టెను. వినయుఁడు నవ్వుచు 'ఆసమయమున నాఁకలి యని చెప్పి దొడ్డమ్మకుఁ దొందరకలిగింపఁదలచితిని; కాని నాకే పరాభవమైనది!'' అని యాడంబరముతో వానిని భుజించుటకు గూర్చుండెను. ఇంతలో నటకు వరదాసుందరి వచ్చుటయు వినయుఁడామెకు నమస్కరించి 'నేను క్రిందఁ జాలసేపుంటిని. మీదర్శనము కాలేదు." అనియెను. వరదాసుందరి యామాటకెట్టియుత్తరమును జెప్పక సుచరితనుపలక్షించి "ఇదిగో! ఇక్కడనే యున్నది! నేననుకొన్నట్లేయైనది! సభచేసినారు! సరసాహ్లాదములతోనున్నారు! పొద్దుటనుండి పానూబాబు వీరితోఁటమాలివలె వీరి కొఱకుఁ గాచుకొనియున్నాఁడు! చిన్ననాఁటినుండి వీరినిఁ బెంచితిని. ఎన్నఁడునిట్లు లేదు! యిప్పుడువీరికీబుద్ధులెట్లు పుట్టుచున్నవో తెలియుటలేదు! మాయింట నెన్నఁడు లేనిపద్ధతి యిప్పుడారంభమైనది. సాటివారియెదుటదలయెత్తుకొనుటకుసిగ్గుగానున్నది. ఇన్నాళ్ళనుండి నేర్పినవిద్యాబుద్ధులు తుదకీరీతిగాఁ బరిణమించినవి! ఏమిది" అనియెను.

హరిమోహిని త్రస్తహృదయముతో సుచరితం గాంచి "క్రింద నెవ్వరో వేచియున్నారని నే నెఱుంగను. ఎంతతప్పు! అమ్మాపొమ్ము! శీఘ్రముగఁబొమ్ము! నే నపరాధము చేసివైచితిని!" అనియెను. ఇందులేశమాత్రమైనను హరిమోహినితప్పు లేదని లలిత చెప్పఁజూచెను, కాని సుచరిత యామెనడ్డగించి మాఱుమాటచెప్పక క్రిందికి దిగిపోయెను.

వరదాసుందరికి వినయునియం దిష్టము కలిగియుండెనని యిదివఱకే చెప్పియుంటిమి. వినయుఁడు తమకుటుంబగౌరవముం బట్టి క్రమముగా బ్రాహ్మసామాజికుఁడగునని కూడ నామె నిశ్చయించి యుండెను. అతనిని దానే యింతవానిగాఁ జేసితినని

యామె గర్వపడుచుండెను; ఒకరిద్దరితోఁ గూడ నట్లు చెప్పియుండెను. అట్టి వినయుఁ డిప్పుడు శతృశిబిరమునం దుండుటగాంచి యామెహృదయము జ్వాలామయమైపోయెను. మఱియు దనతనయ లలితయే యాతనిపునఃపతనమునకు సహకారిణి యగుటంగాంచి యాజ్వాలలు ద్విగుణీకృతము లైపోయెను. అప్పుడామె రూక్షస్వరముతో 'లలితా! ఇక్కడ నీకేమైనఁ బనియున్నదా?" అనియెను.

లలి:—ఉన్నది. వినయబాబు వచ్చియున్నాఁడు—అందుచేత

వర:—వినయబా బెచ్చటకు వచ్చెనో యచ్చటనే యాతిథ్యమును గైకొనును! నీవు క్రిందకిరమ్మా! పని యున్నది!

తన్నుఁగూర్చియు, వినయునిగూర్చియు, హారానుఁడు తల్లితో నేమియో చెప్పి యుండునని లలిత నిశ్చయించుకొనియెను. అట్లు చెప్పుట కాతఁడెవ్వఁడని యామె కోపముతో "అమ్మా! వినయబాబు చాలనాళ్ళకు వచ్చినాఁడు; ఆతనితోఁ గొంచెము సేపు మాటాడి వచ్చెదను" అనియెను. వరదాసుందరి లలిత కంఠస్వరము గ్రహించి మఱి బలవంతము చేయలేదు. లలిత యవిధేయత జూపినచో హరిమోహిని యెదుటఁ దనకుఁ బరాభవమగునేమో యని వరదాసుందరి సంశయించి వినయునితో నిఁక మాటాడకయుండఁగనే వెడలిపోయెను. లలిత వినయునితో మాటాడివచ్చెదనని తల్లితోఁ జెప్పినది కాని వరదాసుందరి వెడలిపోయినతరువాత నచ్చట నెవరికి నుత్సాహము లేకపోయెను. ముువ్వురు ఒక్కటేరీతిని గుంఠితులైయుండిరి. కొలఁది సేపటిలోనే లలిత తనగదిలోనికిఁ బోయి తలుపు మూసికొనియెను.

హరిమోహిని యాయింటియందెట్టి యవస్థలోనున్నదో వినయునకు బాగుగఁ దెలిసిపోయెను. ప్రసంగవశమున నామె చరిత్రముకూడ నాతఁడు గ్రహించెను. అన్ని మాటలు నైనతరువాత హరిమోహిని "బాబూ! నావంటి యనాథల కీలోకమునఁ జోటు లేదు. ఏతీర్థమునకైన బోయి యీశ్వరసేవా నిమగ్నయై యుండుట నాకుచితమైనపని. నాయొద్ద నిప్పటికి మిగిలియున్న స్వల్పధనముతో నాకింకను గొన్ని దినములు గడచును. ఇంకను జీవించియున్నచో నెవ్వరియింటనైనఁ వంటచేసిపెట్టి కాలము గడపవచ్చును. కాశిలో నెందరట్లు జీవించుటలేదు! కాని పాపాత్మురాలనగు నేనట్లు చేయఁజాలకున్నాను ఒంటిగఁ గూర్చున్నచో నాసమస్త దుఃఖములను స్మృతికి వచ్చుచుండును. నాగోపాలమూర్తి నాకడ నెవ్వరి నుండనిచ్చుటలేదు. ఒక్కొక్కప్పుడు మతిపోవునేమో యని భయముకూడ నగుచున్నది. ఈరాధారాణీసతీశులు నాచావున కభ్యంతరగానున్నారు. వీరి యెడఁబాటు తలఁచుకొన్నంతనే నాప్రాణము లెగిరిపోవుచుండును, అందుచేతనే వీరి నెక్కడ విడువవలసి వచ్చునోయని రేయింబవలు భయపడుచుండును, కానిచో సర్వమును బోఁగొట్టుకొన్న నేనుకొలఁదిదినములలోనే యింతగా ప్రేమింప

వలయును! బాబూ! నీకొక్కటేమాట చెప్పుచున్నాను. ఈబిడ్డలను జూడఁగలిగి నప్పటినుండియే మనఃపూర్వకముగ నాదేవపూజ సాగుచున్నది. వీరినింక విడచుటయే తటస్థించినచో నాదేవుఁడు నల్లరాయియైపోవును!" అని చెప్పుచు నామె వస్త్రాంచలముచేఁ గన్నుల నీరొత్తుకొనియెను.

౪౧

సుచరిత క్రిందిగదిలోనున్న హారానొద్దకుఁబోయి "మీరు మాట్లాడవలసిన దేమియో చెప్పుఁడు" అనియెను. హారానుఁడు కూర్చుండుమనియెను. సుచరితకూర్చుండలేదు. అట్లే నిలువఁబడియుండెను. అప్పుడు హారానుఁడు "సుచరితా! నీవు నాయెడల నన్యాయముచేసితివి" అనియెను. "మీరును నాయెడల నన్యాయముచేసితిరి." అనిసుచరిత బదులుచెప్పెను. హారానుఁడు "ఏమి! నేను నీతో నేమనిచెప్పి యెట్లు చేసితిని!" అనియెను. సుచరిత వెంటనే మాటలో మాటగలిపి "న్యాయాన్యాయములు మాటలలోనేనా? మాటలపై నాధారపడి మీరు నాయెడల వక్రమముగఁ బ్రవర్తింపఁ దలంచితిరా? ఒక్కసత్యము వేయి యసత్యములకంటెను గొప్పదికాదా? నేను పొరపాటుపడి యుండవచ్చును. మీరుపొరపాటునే నిలువఁబెట్టఁదలంచుట న్యాయమా! నేను పొరపాటు పడితినని యిప్పటికిఁ దెలిసికొన్నాను. కావుననే వెనుకటిమాట లేవియు నంగీకరించుటలేదు. తెలిసినవెనుకఁగూడ నంగీకరించుట యన్యాయము గాదా!" అనియెను.

హారానుఁ డెంతయోచించినను సుచరిత యిట్లుమారుటకుఁ గారణ మూహింపజాలఁడయ్యెను. ఆమె సహజస్తబ్ధత్వమును నమ్రత్వమును నిప్పుడెట్లు పరిణమించిపోయినవో తెలిసికొను శక్తికూడ నాతనికి లేకపోయెను. అతఁడప్పుడు సుచరిత నూతనపరిచితులనుగూర్చి మనసులోనే నిందించుచు 'సుచరితా! నీవు పొరపాటు పడితివా' అనియెను.

సుచ:— ఆప్రశ్నలన్నియు నేల? మునుపు నాకిష్టమున్నది. యిప్పుడులేదు. ఇదిచాలదా?

హారా:— మనము సమాజమువారియెదుటఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పవలయును గాదా! అప్పుడు నీవుమాత్ర మేమిచెప్పగలవు! నేనైన నేమిచెప్పఁగలను?

సుచ:— నేనేమియుఁ జెప్పను. మీకుఁ జెప్పవలసియున్నచో సుచరిత యల్పవయస్క యనియు, బుద్ధిమాలినదనియు, మతిలేనిదనియు మీయిష్టమువచ్చినట్లు చెప్పుఁడు! కాని యీవిషయమున నిదియే నాతుదిమాట!

హారా:— ఇదియే తుదిమాట కానేరదు. పరేశబాబు—

అనుచుండఁగనే పరేశుఁడువచ్చి "పానూబాబు! నామాట వచ్చినదేమి?" అని ప్రశ్నించెను. అప్పుడు సుచరిత గదిలోనుండి వెడలిపోవుచుండఁగా హారానుఁడు "సుచరితా! నీవు పోవలదు! పరేశబాబునొద్ద నంతయుఁ దేలిపోవలయును" అనియెను. సుచరిత వెనుకకుఁదిరిగెను. హారానుఁడు బరేశుంగాంచి ఇన్నాళ్లయిన తరువాత నిప్పుడు సుచరిత పెండ్లికంగీకరించుటలేదు. ఇంతటి ఘనవిషయమునం దిన్నాళ్లవఱకు నీమె యీవిధముగా నటించుట యుచితముగా నున్నదా! ఇది మీకుఁగూడ నగౌరవము కాదా!" అనియెను.

పరేశుఁడు సుచరిత యొడలఁదడవుచు "అమ్మా! నీవిచ్చట నుండవక్కఱలేదు. పొమ్ము!" అనియెను. ఆచిన్నమాట కొక్క నిమిషములో సుచరితకన్నుల నీరు నిండిపోయెను. తోడనే యామె యటనుండి వెడలిపోయెను.

పరే:— సుచరిత తనమనసు తాను బాగుగఁ దెలిసికొనకుండఁగనే మీ పెండ్లికి సమ్మతించినదను సంశయము నాకుఁ జాలకాలమునుండియున్నది. అందుచేతనే నే నింతవఱకును సమాజము నెదుట సంబంధనిశ్చయము చేసికొనవలయు నను నీకోరికను నెఱవేర్పఁ జాలకపోయితిని.

హారా:— సుచరిత యప్పుడు తెలిసియే యంగీకరించినదనియు నిప్పుడు తెలియకయే నిషేధించుచున్నదనియు మీకు సంశయము కలుగుటలేదా?

పరే:— ఎట్లయినను గావచ్చును కాని యిట్టి సంశయావస్థలో వివాహము కాఁజాలదు.

హారా:— మీరు సుచరితకు సద్బోధ చేయఁగూడదా?

పరే:— నేను నాసాధ్యమైనంతవఱ కెన్నఁడు నామెకు దుర్బోధచేయుట లేదని నిశ్చయముగా నెఱుంగుము.

హారా:— మీరట్లేచేసినచో సుచరిత యీవిధముగా మారుట యెన్నఁటికి సంభవింపదు. మీకుటుంబమునందు నేఁడుజరిగిన యీవ్యాపార మంతయును మీ యవివేచనాఫలమే యని నేను మీ మొగము నెదుటనే చెప్పుచున్నాను.

పరే:— (చిఱునగవుతో) నీవన్నమాట నిజమే—నాకుటుంబమునందలి మంచి చెడ్డలన్నియు నావిగాక మఱియెవ్వరివి?

హారా: — మీరీవిషయమున నెప్పటికైనఁ పశ్చాత్తాప పడకమానరు.

పరే:— పానూబాబూ! పశ్చాత్తాపము భగవత్కృపవలనఁ గలుగును! నేను పాపమునకు వెఱచినట్లు పశ్చాత్తాపమునకు వెఱవను.

ఇంతలో సుచరిత గదిలోనికివచ్చి పరేశునిచేయి పట్టుకొని 'బాబా! మీ యుపాసనకు వేళయైనది!' అనియెను. పరేశుఁడు పానూబాబును జూచి "ఇప్పుడేవచ్చెద

నుండుము!' అనియెను. "ఉండెను." అనిచెప్పి హారానుఁడతి త్వరితముగ వెడలి పోయెను.

౪౨

ఒక్కసారిగా బహిరంతరములఁ దుములసంగ్రామము సంఘటిల్లి సుచరితను భీతురాలినిగాఁ జేసివైచెను. గోరాయెడల నామెకుఁగల మనోభావమిన్నాళ్ళవఱకును దెలియకుండఁగనే బలపడి గోరా జైలునకుఁ బోయినప్పటినుండి సంపూర్ణముగ విస్పష్టమై దుర్నివారముగఁ గానవచ్చుచుండెను. దానికై యేమిచేయవలయునో యది తుదకేవిధముగఁ బరిణమించునో యామె యించుకంతయు నూహించుకొనుటలేదు. ఆమెయీసంగతి యెవ్వరికినిఁ జెప్పక తనలోఁ దానే కుంఠితయై పోవుచుండెను. ఈ నిగూఢ పరితాపముచే రహస్యముగ నొక్కచోఁ గూర్చుండి తనలోఁదానే యాలోచించుకొని కార్యనిశ్చయము చేసికొనుటకైనను నామె కవకాశము దొరకుటలేదు. హారానుబాబు సమాజమునందంతటను నల్లరిచేయుట కారంభించుచుండెను. ఈసంగతులు వార్తాపత్రికలకెక్కును వచ్చునట్టి లక్షణములు కానవచ్చుచుండెను. ఇన్నిటికంటెను నామె పెద్దతల్లివిషయము మఱింతబాధాకరముగా నుండెను. శీఘ్రముగ నామె కేదియో యేర్పాటుచేయకున్నచో మాటదక్కదు. సుచరిత యిప్పుడు తనజీవితమునందిది యొక సంధి క్షణమనియుఁ జిరపరిచిత మగుమార్గమునఁ జిరాభ్యస్తమగు భావముతోఁ బ్రచారముచేయుదిన మిఁక లేదనియు స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనియెను.

అట్టి కష్టసమయమునందామెకుఁ బరేశుఁడొక్కఁడే శరణ్యుఁడై యుండెను. ఆమె యిప్పు డాతని యాదరమును గోరుటలేదు. ఆతని యుపదేశమును వాంఛించుట లేదు. ఆతని మొగము నెదుటఁ జెప్పఁగూడని మాటలెన్నియో యున్నవి. లజ్జాకరంబగు హీనతావశంబున నాతనిచెంత వెల్లడించుటకు యోగ్యములుకాని మాటలెన్నియో యున్నవి. కాని కేవలమును బరేశబాబుజీవితమును, నాతనిస్నేహమును మాత్రమే సుచరితకు జనకోత్సంగమునందలి వాత్సల్యమును, జననీవక్షమునందలి ప్రేమమును బ్రసాదించుచుండెను

ఇది శీతకాలమగుటచేఁ బరేశుఁడు సాయంకాలముల నుద్యానవనమునకుఁబోవుట లేదు. ఇంటికిఁ బడమటనున్న యొకచిన్నగది గుమ్మమునొద్ద నొకయాసనముపైఁ గూర్చుండి యాతఁడుపాసన చేయుచుండెను. శుక్లకుంతలాలంకృత మగు నాతని శాంత వదనముపై నస్తంగతసూర్యకాంతి ప్రసరించుచుండెను. ఆసమయమున సుచరిత నిశ్శబ్దముగవచ్చి మౌనముతో నాతనిచెంతఁగూర్చుండి తనశాంతవ్యథిత హృదయము నాతని యుపాసనా గభీరశాంతిరమున నిమజ్జితముఁగావించి యుండెను. నేఁటి యుపాసనాంతమునందుఁ బరేశబాబు తనచెంతఁ గూర్చుండియున్న ప్రియతనయయుఁ బ్రియ

శిష్యురాలునగు సుచరితం గాంచి యనిర్వచనీయంబు లగు తన యాధ్యాత్మిక మధురాలోకనంబులచే నాబాలికను బరివేష్టించి సమస్తాంతఃకరణంబులచేతను నిశ్శబ్దముగ నామె నాశీర్వదింపఁగలఁడు!

ప్రధానవస్తువుతో నైక్యముచేయుటయే తనజీవితమున కేకమాత్రలక్ష్యముగాఁ జేసికొని పరేశుఁడెప్పుడును దనచిత్తమును శ్రేయోమయంబును సత్యతమంబునునగు వస్తువునకే యభిముఖముగఁ జేసికొనియుండెను. అందుచే సంసార మాతనికంతభారము కాకుండెను. ఈవిధముగా నాతఁడు తనలోనుండియే తానొకవిధమగు స్వాతంత్ర్య లాభముం గాంచియుండెను. అందుచేతనే యాతఁడు మతాచారములనుగూర్చి యితరులతో నెట్టివివాదములను పెట్టుకొనుటలేదు. సౌభాగ్యముంగూర్చి నిబ్బరమును, సంసారమునుగూర్చి ధైర్యమును నాతనికి సహజమైపోయెను. ఈవిధముగా నాతఁడెంత యున్నతుఁడైనను సమాజమువారియెదుట నిందితుఁడే యగుచుండెను. కాని యాతఁడానింద తన్ను బాధించునని గాని ఖేదించునని గాని యెంతమాత్రమును లక్ష్యము చేయుటలేదు. ఆతఁడు నిరంతరమును దనతో "నాకిఁక నెవ్వరియెద్దను గోరఁదగిన దేదియునులేదు. సమస్తమును నే నాతనియొద్దనుండియే గైకొందును." అని మాటిమాటికిని స్మరించి మననము చేసికొనుచుండును.

పరేశుని గభీరనిస్తబ్ధజీవిత శాంతిస్పర్శలాభమును గోరియే సుచరిత యంతకౌతుకతో వచ్చి యాతనిచెంతఁ గూర్చుండెను. పాపమిప్పుడా యమాయికబాలిక విరుద్ధహృదయమును విరుద్ధసంసారమును దన్నొక్కసారిగా విభ్రాంతిలో ముంచివైచుటచే నొక్కసారి తండ్రిగారిపాదములపైఁబడి కొంతసేపు పాదధూళిం బొరలినచో దనకించుక మనశ్శాంతికలుగునని భావించుకొనియెను. మనశ్శక్తినంతను జాగరితముగఁ జేసి నిశ్చలధైర్యముతో సమస్తాఘాతముల నెదిరింపఁగలిగినచో సకలప్రాతికూల్యములును దమంతదామే పరాస్తంబులగునని యామె భావించుకొనుచుండెను.

సుచరితపైఁ గోపించుటకుఁ గాని యామెని శిక్షించుటకుఁగాని, వలనుపడకుండుటచేతను, బరేశుని స్వాధీనునిగఁ జేసికొనుట కెట్టియాశయు లేకుండుటచేతను వరదాసుందరి క్రోధము హరిమోహినియెడల నత్యంతదుర్దాంతమైపోయెను. హరిమోహిని తనయింటనుండుట వరదాసుందరి కెల్లవిధముల యాతనగా నుండెను. నేఁడామె తండ్రి మృతదినమగుటచే నుపాసనకొఱ కామె వినయునింబిలువనంపెను. సాయంకాలముపాసనయగును. అంతకుముందే సుచరిత మొదలగువారి సాహాయ్యముచే నామె సభాగృహము నలంకరించియుండెను. ఇంతలో వినయుఁడువచ్చి ప్రక్కనున్న సోపానములనుండి హరిమోహిని యొద్దకు మేడమీఁదికి బోవుచుండెను. మనస్సునకు

భారముగ నున్నప్పుడు స్వల్పవిషయములుకూడ గొప్పవిగనే తోఁచుచుండును. వరదాసుందరి వినయునిపోకం గాంచినంతనే యసహ్యమగు క్రోధముతో గృహాలంకారమును విడచి తత్క్షణమే హారిమోహిని యొద్దకుఁబోయెను. వినయుఁడప్పుడు చాపపైఁ గూర్చుండి యాత్మీయునివలె హారిమోహినితో మాటలాడుచుండెను. అప్పుడు వరదాసుందరి హారిమోహినింగాంచి నీయిష్టమున్నంతకాలము నీవు మాయింట గౌరవముగా నుండవచ్చును. కాని, నీదేవునిమాత్ర మిచ్చట నుంచినచో బాగుగ జరుగదు” అనియెను

హారిమోహిని చిరకాలము పల్లెటూరియందే యున్నదగుటచే నామె బ్రాహ్మసామాజికులను గూర్చి మించుమించుగాఁ క్రైస్తవులవంటివారినిగా భావించుచుండెను వారితోఁగలసియుండుట యామెకు విచారముగఁ జేయుచుండెను. వారుకూడ నట్టి సంబంధమునకు సంకోచించుచున్నట్లామెయును క్రమముగా గ్రహించెను. ఏమి చేయుటకును దోఁచక యాలోచించుకొనుచుండఁగా నిప్పుడు వరదాసుందరి వచ్చి స్పష్టముగాఁ జెప్పివైచినది. ఇఁక నాలోచించుట కవకాశము లేదనియు నేఁడినో రొకపద్ధతి స్థిరపఱచుకొనవలయుననియు నామె నిశ్చయించుకొనియెను కలకత్తాయం దెచ్చటనైన నున్నచో నప్పుడప్పుడు సుచరితా సతీశులను జూచుచుండవచ్చునని యామె మొదట ననుకొనియెనుగాని పట్టణములో నుండఁగలుగునంతటిశక్తి యామెకు లేదు.

వరదాసుందరి తుపానువలెవచ్చి పోయినతరువాత వినయుఁడు కొంతసేపటివఱకును తలవంచుకొని కూర్చుండెను. అప్పుడు హారిమోహిని “నేను తీర్థయాత్రకుఁ బోయెదను. మీరెవ్వరైనను నన్నుఁ దీసికొనిపోఁగలరా?” అనియెను.

విన:— అలాగే. కాని నాలుగైదుదినము లోపిక పట్టవలయును. అంతవఱకును మీరు మాయమ్మయొద్ద నుండవచ్చును.

హారి:— బాబూ! నాభార మతివిషమమైనది. పరమేశ్వరుఁడు నాతలపై నెట్టి బరువు పెట్టెనో తెలియుటలేదు. నన్నెవ్వరును భరింపఁజాలరు. నాభారము నాయత్తవారికే దుస్సహమైనప్పుడు నాబ్రతుకెంతహీనమైనదో చెప్పవలయునా? కాని బాబూ! నేనేమియు నెఱుఁగనిదానను! నాహృదయము శూన్యమైపోయినప్పుడు దాని నెట్లయిన బూర్ణముగఁ జేసికొనవలయునని తిరిగితిరిగి చచ్చుచుంటిని. కాని నా దురదృష్టము నన్ను వెంబడించియే వచ్చుచుండును. ఇఁక వలదు బాబూ! ఇఁక నెవ్వరి యింటికిఁ బోయినను లాభములేదు. ఈవిశ్వభారమునంతను వహించు విశ్వేశ్వరుని పాదపద్మములనే నేనాశ్రయించెదను. కాని నాకాయుపాయము లభింపకున్నది.

అనియామె కన్నుల నీరొత్తుకొనఁదొడంగెను. అప్పుడు వినయుఁడు "దొడ్డమ్మా! నీవట్లనుకొనవలదు. మాయమ్మ నందఱితోఁ బాటుగఁ జూడఁగలదు. ఆమె తనజీవితభార మంతయు నీశ్వరునకు సమర్పించినదగుటచే నితరులభార మామెకంతకష్టముగా నుండదు. నీవిచ్చటఁ బరేశబాబును జూచితివిగదా! మాయమ్మయు నట్టిదే. నీవిఁక మాయమాట చెప్పవలదు. ఒకసారి నిన్ను తీర్థమునకుఁ దీసికొనిపోయి విడిచెదను. తరువాత నీత్రోమును జూడవచ్చును" అనియెను.

హరి:— అట్లయినచో నామెను ముందుగాఁ గబురు —

విన:— మనము పోవుటయే యామెకుఁ గబురు —

హరి:— సరే. రేపటియుదయమున —

విన — ఈరాత్రి యేల పోఁగూడదు?

ఇంతలో సాయంకాలమయ్యెను. సుచరిత వచ్చి "వినయబాబూ! అమ్మ మిమ్ముఁ బిలుచుచున్నది. ఉపాసనా సమయమైనది" అని చెప్పెను.

విన:— దొడ్డమ్మతో మాటాడుచున్నాను. నేను రాజాలను.

నేఁడు వరదాసుందరి యుపాసనకుఁ బిలుచుట వినయున కెంతమాత్రము నిష్టము లేదు. ఇదియంతయు విడంబనామాత్రమని యాతనికిఁ దోఁచెను. అప్పుడు హరిమోహిని వ్యస్తహృదయముతో "బాబూ! నీవుపొమ్ము! నాతో మాటాడుచుండుట యామె సహింపజాలదు. నీపని తీర్చుకొని తరువాత నిటకు రావచ్చును" అనియెను. 'నీవు వచ్చుటయే బాగుగ నుండును' అని సుచరితయును జెప్పెను.

తాను సభకుఁ బోకున్నచోఁ గుటుంబకలహము కలుగుననియు దీనికంతకును దానే కారణమగుదుననియు వినయుఁడప్పు డూహించుకొని యుపాసనకై వెడలిపోయెను. కాని సంపూర్ణఫలమాత్రము కలుగలేదు. ఉపాసనానంతరమున భోజనము చేయవలసియుండెను. అప్పుడు వినయుఁడు నాకాకలి లేదనియెను. వరదాసుందరి యాతనింగాంచి "ఇది యాఁకలి తప్పు కాదు. నీవు మేడమీఁద నేదియో యారగించియే వచ్చియుందువు" అనియెను. వినయుఁడు నవ్వుచు 'ఔను లోభమునకతి యంతయు నిట్లే యుండును. ఉన్నదానియందలి లోభముచే వారు రానున్న దానిని బోఁగొట్టుకొనుచుందురు" అనియాతఁడు లేచిపోవుచుండెను. వరదాసుందరి 'మేడమీఁదికే పోయెదవా?' అనియెను. వినయుఁడు సంక్షేపముగా నౌనని చెప్పి వెడలిపోవుచు ద్వారముకడనున్న సుచరితంగాంచి మృదుస్వరముతో "సోదరీ! ఒకసారి దొడ్డమ్మకడకుఁ బోయెదను మాటాడవలసిన పని యున్నది" అని చెప్పి వెడలిపోయెను.

ఆనాఁడు లలిత యాతిథ్యమునకు నియుక్తయయ్యెను. ఆమె యప్పుడు హారానునికడకుఁ బోయి వడ్డించుచుండఁగా నాతఁ డకారణముగా 'వినయబాబు విచ్చట లేఁడు;

మేడమీఁదికిఁ బోయినాఁడు" అనియెను. ఆమాటవిని లలిత యచ్చటనే నిలిచి యాతని మొగమువంకఁ జూచి నిస్సంకోచముగా 'నేనెఱుంగుదును. ఆతఁడు నాతో మాటాడకుండఁ బోలేదు! ఈపని ముగించుకొని నేనును మేడమీఁదికే పోయెదను!" అనియెను.

లలిత నించుకంతయును జంకింపఁ జాలకుండుటచే హారానునిహృదయజ్వాల మఱింత వర్ధిల్లఁదొడంగెను. వినయుఁడు సుచరితతో నాకస్మికముగ మాటాడి పోవుటయు, నావెనుకనే సుచరితయును పోవుటయు హారానుఁడు చూడకుండలేదు. నేఁడాతఁడు సుచరితతో మాటాడఁ బ్రయత్నించి మాటిమాటికి నకృతార్థుఁడయ్యెను. ఒకటిరెండుసారు లాతని నిస్పష్టాహ్వానములనుగూడ సుచరిత తృణీకరించి పోయినది. అందుచే సభలోఁదన కగౌరవము కలిగినట్లు భావించుకొని యాతనిహృదయము పరితపించి పోవుచుండెను.

సుచరిత మేడమీఁదికిఁ బోవునప్పటికి హరిమోహిని తనసామానంతయును మూటఁగట్టుకొని యెచ్చటికో వెడలిపోవువానివలె నుండెను. అది చూచి సుచరిత "దొడ్డమ్మా! ఇదియంతయు నేమి?" అని ప్రశ్నించెను. హరిమోహిని ప్రత్యుత్తరము చెప్పఁజాలక యేడ్చుచు "అమ్మా సతీశుఁడెక్కడ నున్నాఁడు! ఒక్కసారి పిలువుము! తల్లీ!" అనియెను. సుచరిత వినయునివంకఁ జూచెను. అప్పుడు వినయుఁడు "దొడ్డమ్మ యిటనుండు టందఱకును కష్టముగ నేయున్నది. నేనీమెను మాయమ్మయొద్దకుఁ దీసికొనిపోయెదను" అనియెను

హరి:— అమ్మా! నేనటనుండి తీర్థమునకుఁబోవఁదలఁచితిని. నావంటిది యీవిధముగా నెవ్వరియింటను నుండుట మంచిదికాదు. చిరకాలమువఱకు నన్ను భరించుటను సహించువారెవ్వరున్నారు?

సుచరిత యీసంగతి యిదివఱకే యూహించుకొన్నది. హరిమోహినియీయింట నుండుట యగౌరవమే యని గ్రహించినదగుటచే నామె యొకమాట చెప్పఁజాలక మౌనముతో దొడ్డమ్మ చెంతకుఁబోయి కూర్చుండెను. రాత్రి యైపోయెను. ఇంట నింకను దీపము వెలిఁగింపలేదు. ఆహేమంతాస్వచ్ఛాకాశమునఁ దారకలు బాష్పాచ్ఛన్నములై యుండెను. అవి యెవ్వరికన్నులు బాష్పాచ్ఛన్నములై యుండెనో యాయంధకారమునం దగపడుటలేదు. మెట్లమీఁదనుండి సతీశుఁడు "దొడ్డమ్మా!" యని బిగ్గఱగాఁ బిలుచుచుండెను. "ఏమిబాబూ!" అని హరిమోహిని తత్తరముతో లేచి నిలువఁబడియెను. అప్పుడు సుచరిత "దొడ్డమ్మా! ఈరాత్రి నీవెక్కడకును బోవలదు రేపటియుదయమునఁ బోవచ్చును. తండ్రిగారితోఁ జెప్పకుండ నెట్లుపోయెదవో చెప్పుము! అదియపచారముగాదా?" అనియెను.

వరదాసుందరి హరిమోహినిని నవమానించినదని క్రోధముచే మండిపడుచున్న వినయుఁడీసంగతి యూహింపలేదు. ఒక్కరాత్రియైన హరిమోహిని యటనుండుట వినయుని కిష్టము లేకపోయెను. హరిమోహిని దిక్కులేక సర్వమును సహించి తనయింట బడియుండెనని వరదాసుందరి యనుకొనుచుండెను. ఆమె నీచోద్దేశమునకుఁ బ్రతిక్రియ చేయవలయునని వినయుఁడు హరిమోహినిని నటనుండి తీసికొనిపోవుట కించుకంతయు విలంబము నోర్వఁజాలకుండెను. కాని హరిమోహిని యీయింట వరదాసుందరి యొక్కతెతో మాత్రమే సర్వప్రధాన సంబంధము కలది కాదని యప్పటి సుచరిత మాటల వలన వినయున కాకస్మికముగాఁ దలఁపునకు వచ్చెను. ఆగ్రహించి యవమానించిన యామెను దృణీకరించి పోయినచో నాదరించి యాశ్రయ మొసంగిన యాతని మఱచిపోయి నట్లగును! అది కేవల మన్యాయమని తెలిసికొని వినయుఁడు "మంచిది. పరేశబాబునకుఁ దెలుపకుండ నెంతమాత్రమును బోఁగూడదు!" అనియెను.

ఇంతలో సతీశుఁడు పైకివచ్చి "దొడ్డమ్మా! రష్యావారు భారతవర్షము నాక్రమింప వచ్చుచున్నారఁట! మంచిబాగుగనున్నది!" అనియెను.

విన: నీ వెవ్వరిపక్షము?

సతీ:— నేను రష్యావారిపక్షము.

విన:— సరే, అట్లయినచో నిఁక రష్యావారికి విచారమక్కఱలేదు.

ఈవిధముగా దొడ్డమ్మ సభనుండిపోయెను. పిమ్మట మెల్లమెల్లగా లేచి సుచరిత వెడలిపోయెను. పరేశబాబు తఱచుగాఁ బరుండుటకు ముందేదియో చదువుకొనుచుండువని సుచరిత యెఱుంగును. చాలదినములనుండి సుచరిత యట్టివేళకే యాతనియొద్దకుఁ బోయి ప్రార్థించుచుండుటచే నాతఁడామెకుఁ జదివి బోధించుచుండెను. నేఁడును బరేశుఁడు తన నిర్జనమందిరమున దీపమునొద్దఁ గూర్చుండి యెమర్సను (Emerson) కవి సంపుటమును జదువుచుండెను. సుచరిత మెల్లగా నటకుఁబోయి కుర్చీపైఁ గూర్చుండెను. పరేశుఁడు గ్రంథమును గ్రిందనుంచి యామె మొగమువంకఁ జూచెను. తోడనే యామె సంకల్పభంగమయ్యెను ఇఁక నామె యెట్టి సంసారపుగొడవయు నాతనితోఁ జెప్పఁజాలకపోయెను. "బాబూ! నాకుఁ జదివి బోధింపుము!" అని ప్రార్థించెను పరేశుఁడు చదివి వినిపించుచుండెను. రాత్రి పదిగంటలకుఁ జదువుపూర్తియయ్యెను. పరేశబాబు నిద్రకెట్టియాటంకము కలుగునో యని సుచరిత యిఁక నేమియు మాటాడక లేచి మెల్లమెల్లగా నవ్వలికిఁ బోవుచుండెను. అప్పుడు పరేశుఁడు ప్రియస్వరములో "రాధా!" అని పిలిచెను. సుచరిత మరల లోనికివచ్చెను. పరేశుఁడు మృదుస్వరములో "నీవు మీ దొడ్డమ్మను గూర్చి మాటాడవలయునని వచ్చితివిగదా?" అనియెను.

పరేశబాబు తనమనసులోనిమాట నెఱింగినందులకు సుచరిత విస్మితయై 'ఔను బాబా! కాని యిప్పుడు వలదు. రేపు మాటాడుకొందము' అనియెను. పరేశుఁడామెను కూర్చుండుమని చెప్పి 'అమ్మా! మీదొడ్డమ్మ యిచ్చట కష్టపడుచుండుట నాకు విచారముగానున్నది. ఆమె మతవిశ్వాసమును, నాచారమును లావణ్యతల్లికి వెగటుగానుండునని మొట్టమొదట నేనెఱుంగనైతిని. ఆమెకు బాధగానుండెనని తెలిసిన తరువాత మీదొడ్డమ్మ నీయింట నుంచుటకు సంకోచముగానే యున్నది!' అనిచెప్పెను

సుచ:— నాదొడ్డమ్మ యిటనుండి పోవలయుననియే సిద్ధముగానున్నది.

పరే:— ఆమెపోవునని నే నెఱుఁగుదును. మీయిరువురుమాత్రమే యామె కాత్మీయులైయున్నారు. మీరామెను దిక్కుమాలినదానివలెఁ బంపివైవఁజాలరనియు నే నెఱుఁగుదును. అందుచేతనే నేనీవిషయమై కొన్నాళ్లనుండి యాలోచించుచున్నాను.

తనదొడ్డమ్మ కష్టపడుచుండెనని పరేశుఁడు గ్రహించినట్లుగాని, యాతఁడా విషయమై యాలోచించుచున్నట్లుగాని సుచరిత యిదివఱకనుమానించియైన నుండలేదు. అంతేకాక యీసంగతి తెలిసినచో నాతనికిఁ గష్టముగానుండునని యామె జాగ్రత్తగా మసలుకొనుచుండెను. ఇప్పటి పరేశుని మాటలువిని యామె యాశ్చర్యపడియెను. మఱియు నామె నయనపక్ష్మము లశ్రుజలములచే మెఱసిపోవుచుండెను.

పరే:— నేను మీదొడ్డమ్మకొకయిల్లు సిద్ధము చేసితిని.

సుచ:— కాని యామెఁ తక్కి —

పరే:— అద్దె యిచ్చుకొననక్కఱలేదు. ఆమెయిచ్చుకొనుటేల? నీవీయ వలయును.

సుచరితనోట మాటలేకుండఁ బరేశునివంకఁ జూచుచుండెను. పరేశుఁడు నవ్వుచు 'అమ్మా! నీయిల్లే యున్నది. అద్దె నిచ్చుకొననక్కఱలేదు.' అనియెను సుచరిత మఱియును విస్మితయయ్యెను. అప్పుడు పరేశుఁడు 'అమ్మా! కలకత్తాలో మీకురెండిండ్లుండెననుసంగతి నీవెఱుంగవు! అందొకటినీది; ఇంకొకటి సతీశునిది. మరణకాలమున మీతండ్రి కొంతసొమ్ము నాచేతికిచ్చెను. నేనుదానిని వృద్ధిచేసి కలకత్తాలో రెండిండ్లనుగొంటిని ఇప్పటివఱకు వానియద్దెవలనఁ గొంతసొమ్ముచేరినది. కొలఁదిదినముల క్రిందటనే నీయిల్లు ఖాళీయైనది. అచ్చట మీదొడ్డమ్మయుండుట కెట్టి యాతంకమును లేదు'' అనియెను.

సుచ:— అచ్చటనామె యొంటిగా నుండఁగలదా?

పరే:— మీరును నావారును నుండఁగా నామె యొంటిగా నేల యుండ వలయును?

సుచ:— మీకీమాట చెప్పుటకే నేనిప్పుడు వచ్చియుంటిని. ఆమె యిప్పుడు పోవుటకు సిద్ధముగానున్నది. ఒంటిగాఁ బంపివైచుట యెట్లని నేను సంశయించితిని. అందుచేతనే మీ యాజ్ఞను గోరివచ్చితిని. మీ రెట్లు చెప్పిన నట్లు చేసెదను.

పరే:— మన యింటిప్రక్కనున్న సందె ఱుఁగుదువా? ఆసందులో మూఁడిండ్లు దాఁటిన తరువాతనే నీయిల్లు. ఈవరండాలో నిలుచున్నచో నీయిల్లు కనఁబడును. అచ్చట మీరున్నచో భయములేదు నేను తఱచుగ వచ్చి మిమ్ముఁ జూచి మీ క్షేమము తెలిసికొనుచుందును.

సుచరిత గుండెలలోని బరువు దిగిపోయెను. తండ్రిని వదలిపోవుట యెట్లని విచారపడుటకుఁ గూడ నవకాశము లేకపోయెను కాని పోవుటయే యామెకు నిశ్చయమై యుండెను. సుచరిత యావేగపూర్ణ హృదయముతో మౌనమువహించి పరేశుని చెంతఁ గూర్చుండెను. పరేశుఁడు స్తబ్ధభావముతోఁ దనయంతఃకరణ మధ్యమునఁ దన్ను జేర్చుకొని కూర్చుండి యుండెను. సుచరిత యాతని ప్రియశిష్యురాలు— ప్రియపుత్రిక— ప్రియసుహృత్తు! ప్రాణప్రియమగు నాతని యీశ్వరోపాసనతో నామెయొక్క తెవి యేకీభావముం గాంచియుండెను. ఆమె నిశ్శబ్దముగఁ జెంతఁ గూర్చున్న యప్పుడే యాతని యుపాసన పరిపూర్ణతం గాంచుచుండెను. ఆతఁడు ప్రతిదినమును సుచరిత జీవితమును సౌభాగ్యమయ స్నేహామూలమున వర్ధిల్లఁ జేయుచుఁ దనజీవితమునకు విశేష పరిణామమును గల్పించుకొనుచుండెను. సుచరితవలె నంతటిభక్తితోడను నంతటినమ్ర భావముతోడను నాతని చెంత కెవ్వరును జేరఁజాలరు! వికచకుసుమము మాకసమువంకనే తిలకించుచున్నట్లామె తన సమస్త ప్రకృతి నాతనివంకకే యున్ముఖముంగావించి, యుద్ఘాటితముం గావించుచుండును. ఇంతటి యేకాగ్రభావముతో నెవ్వరైన సమీపించినచో మానవునకుఁ ద్యాగశక్తి తనంతనే వర్ధిల్లిపోవుచుండును; అంతఃకరణముజలభార వినమ్రజలదముంబోలి పరిపూర్ణమై వినతమైపోవును! తనయెడల సత్యంబును, శ్రేష్ఠంబును, మనఃకూలంబునగు హృదయమునకుఁ బ్రతిదినము నాత్మప్రదానముం గావించు భాగ్యముకంటె మానవునకింకఁ గోరఁదగినదేమున్నది? అట్టి దుర్లభమగు సుయోగమును సుచరిత పరేశునకుఁ గల్పించినది. అందుచే సుచరితతో నాతని సంబంధ మతి గభీరమయ్యెను. ఇప్పుడట్టి సుచరితతోడి బాహ్యసంపర్కము విచ్ఛిన్నమగు సమయము వచ్చినది! జీవరసమిచ్చి పండించిన ఫలమును వృక్షమున విడువవలసి వచ్చినది! అందువలన నాతనికిం గలుగుచున్న నిగూఢవేదన నాతఁడంతర్యామికే నివేదించుచుండెను. సుచరితకుఁ బాథేయము సమకూరినదనియు, నిప్పుడామెకు స్వశక్తిచేఁ బ్రశస్తపదమున సుఖదుఃఖములయందును, నాఘాత ప్రతిఘాతములయందును నూతనవిజ్ఞానలాభముం గాంచుట కాహ్వానము వచ్చినదనియుఁ బరేశుఁడు కొలఁది దినములనుండి

లక్ష్యము చేయుచుండెను. అతఁడు తనమనసులోనే "అమ్మా! నీజీవితయాత్రను సుఖముగ సాగించుకొనుము! నీచిరజీవితమును గేవలము నాబుద్ధిచేతను నాయాశ్రయము చేతను మాత్రమే యాచ్ఛన్నముగఁ జేయుట యెన్నఁటికిని బొసఁగదు! ఈశ్వరుఁడు నిన్ను నన్నుండి విడిపించి యొక విచిత్రాంతరమున నీకుఁ జరమపరిణామముఁగూర్చుటకై యాకర్షించుచున్నాఁడు! ఆ విచిత్రమధ్యమున నీజీవనము సార్థకమగుఁగాక!" అని యనుకొనుచు నాతఁడు చిన్నతనమునుండియుఁ బ్రేమతోఁ బెంచిన సుచరితను బలి తోత్సర్గసామగ్రింబోలి తనదెసనుండి పరమేశ్వరునిదెసకు మరలించి విడుచుటకు సంసిద్ధుఁడై యుండెను. పరేశునకుఁ వరదాసుందరిపైఁ గోపములేదు, సంసారి విరుద్ధానుభవముల నాతఁడు మనసునం దెడమిచ్చుటలేదు. సంకీర్ణోపకూలమధ్యమునం దాకస్మికముగఁ గొత్తవరదవచ్చినపో నొకవిధమగు సంక్షోభము కలుగుననియు, నావరదను, ప్రశస్తక్షేత్రమునకు మరలించుటయే దానికిఁ బ్రతీకారమనియు నాతఁ డెఱుంగును. కొలఁదిదినములనుండి తనకుటుంబమునందుమ సుచరితవిషయమున నెన్నఁడును భావించియైన నెఱుగని కృత్యములు జరుగుచున్నవనియు, బ్రస్తుతసంస్కార నిర్బంధములచే నామె బాధింపఁబడుచున్నదనియు, నింకను నామెనట్లు బంధించియుంచుట తగదనియు, ముక్తిదానము నొసంగినచో నామె యిచ్ఛవచ్చినరీతిని మెలంగుచు శాంతిలాభము గాంచుననియుఁగూడ నాతఁ డెఱుంగును అందుచేతనే యాతఁడట్టి శాంతిసామరస్యమును సంఘటింపఁజేయుటకు నిశ్శబ్దముగ నాయోజనము గావించుచుండెను.

ఇరువురునట్లు మౌనముతోఁగూర్చుండి యుండఁగనే గడియారము పదునెకండు గంటలఁగొట్టెను. పరేశుఁడు లేచి సుచరిత చేయిపట్టుకొని వరండాలోని కామెను దీసికొనిపోయెను. అప్పుడు సంధ్యాకాలమునందలి యావిరి వదలిపోవుటచే నిర్మలమై యున్న యాకసమున నంధకారములోఁ దారకలు దీప్తిమంతములైయుండెను. పరేశుఁడు సుచరితను దనచెంత నుంచుకొని యానిస్తబ్ధరాత్రియం దీవిధముగా నీశ్వరప్రార్థనగావించెను—"ఈప్రపంచమందలి యసత్యమంతయును మాయమైపోయి పరిపూర్ణమగు సత్యమొక్కటియే నాజీవితమధ్యమున నిర్మలమూర్తిందాల్చి యుద్భాసితంబగుఁగాక"

౭౩

మఱునాఁటి యుదయమున హరిమోహిని వచ్చి పరేశునకు సాష్టాంగప్రణామము గావించుటయు నాతఁడదరిపడి యించుక జరిగి వలదువలదనియెను హరిమోహిని కన్నీరు నించుచు 'నేనుమీఋణము నెన్నిజన్మములకైనను దీర్చుకొనఁజాలను. నావంటి నిరాధారురాలి కాధారముంగల్పించితిరి. ఇదిమీరుగాక యెవ్వరు

చేయఁగలరు? ఎంతయిష్టమున్నను నాకెవ్వరు నుపకారము చేయఁజాలరనుకొంటిని—మీయెడల నీశ్వరునకుఁ బరమానుగ్రహమున్నది. అందుచేతనే మీరు మావంటివారి యం దనుగ్రహము కలిగియున్నారు.'' అని విన్నవించెను. పరేశుఁడు సంకుచితుఁడై లేచి 'ఇందు నేను చేసినదేదియును లేదు. అంతయును రాధారాణియే చేసినది!'' అనియెను. హరిమోహిని యామాటకడ్డమువచ్చి 'తెలిసినది. తెలిసినది. కాని రాధారాణి మీబిడ్డ కాదా? ఆమె చేసినది మీరు చేసినట్లే! చిన్నతనమునఁ దల్లిదండ్రులు పోవుటచే నామె నిర్భాగ్యురా లనుకొంటిని. అట్టి దీనురాలిని భగవంతుఁడిట్టి ధన్యురాలినిగా జేయునని నేనెట్లెఱుంగగలను? దేశదేశములు తిరిగితిరిగి వచ్చి మిమ్ము దర్శించినప్పుడే యీశ్వరుఁడు నాయందుఁగూడ దయగలిగియుండెనని గ్రహించితిని' అనియెను.

ఇంతలో వినయుఁడువచ్చి 'దొడ్డమ్మా! నిన్నుఁదీసికొనిపోవుటకై యమ్మవచ్చినది'' అనియెను. సుచరిత చటాలునలేచి ఆమె యెచ్చటున్నది?' అని యడిగెను. 'క్రింద మాయమ్మయొద్దనున్నది!' అని వినయుఁడుచెప్పెను. సుచరిత యాత్రముతో క్రిందికిదిగిపోయెను. అప్పుడు పరేశుఁడు హరిమోహినింగాంచి 'నేను ముందుగఁ బోయి మీయింటియందన్నియు సమకూర్చివచ్చెదను'' అని చెప్పి వెడలిపోయెను. ఆమాటకు వినయుఁడు విస్మితుఁడై 'దొడమ్మా! మీకిచ్చట నొకయిల్లున్నట్లే నాకుఁ దెలియదు! అనియెను. 'నాకును దెలియదునుబాబూ! పరేశబాబునకొక్కనికే తెలియును. అది మారాధారాణి యిల్లట' అని హరిమోహిని చెప్పెను.

వినయుఁడు సర్వము నామెవలన విని "అమ్మా! నేనీప్రపంచమునం దెవ్వరో యొక్కరికైన నుపయోగపడవలయునని యనుకొనుచుందును. ఎన్నటికి నాకట్లు ప్రాప్తించుటలేదు. ఇంతవఱకు మాయమ్మకు నేనేమియుఁ జేయఁజాలకపోయితిని. చేయఁదగిన దంతయు నామెయే నాకుఁ జేయుచున్నది. నీకును నేనెట్టి యుపకారమును జేయకలేపోయితిని. నీవలన నెన్నియోవిధముల నాదరముం గాంచితిని. నిర్భాగ్యుఁడగు వినయునకిఁక బ్రతిగ్రహించుటయే కాని ప్రతిదానము చేయునదృష్టము లేదు కాఁబోలును!' అనియెను.

కొలఁదిసేపటిలో లలితాసుచరితలతోఁ గలసి యానందమయి యచ్చటికిఁ వచ్చెను. హరిమోహిని యామె కెదురుపోయి 'సోదరీ! ఈశ్వరానుగ్రహము కలిగినప్పుడు లోపమేమియు నుండదు. నేనిప్పుడు నిన్నే పొందగలిగితిని' అని పలుకుచు నామె చేయి పట్టుకొని చాఁపపైఁ గూర్చుండఁజేసి 'సోదరీ! ఈవినయునకు నిరంతరము నీమాటతప్ప వేఱుమాట లేనేలేదు!' అనియెను.

ఆనందమయి నవ్వుచు "చిన్నతనమునుండియు వీని కిదియే పెత్తి. ఏమాటపట్టిన నామాటయే! దొడ్డమ్మ ద్వారక నింటికిఁ దీనికొనిపోవలయునని యిప్పు డీతనిపట్టు!" అనియెను.

విన:— ఔను! నేనామాట మొదటినుండియుఁ జెప్పుచున్నాను. ఇంత వయసు వచ్చినతరువాత నాకుదొడ్డమ్మ దొరకినది. నేనే సంపాదించుకొంటిని. ఇంతకాలము వఱకును దొడ్డమ్మ లేనిలోపము నిప్పుడు నేను కష్టపడి తీర్చుకొంటిని.

ఆనందమయి లలితవంకఁజూచి నవ్వుచు 'లేనిదానిని సంపాదించుటయును సంపాదించినదానిని ప్రాణమువలె నాదరించుటయును మావినయునకు బాగుగఁ దెలియును. మీరందఱు నీతని నెట్లాదరించుచుంటిరో నేనెఱుందును. భావించిరైన నెఱుంగని యట్టియాదరము నీతఁడాకస్మికముగఁ బొందఁగలిగెను. మీతో నీతఁడు కలసి మెలసి యున్నందులకు నాకుఁగల యానంద మేమనిచెప్పుదును తల్లీ! మీయింటిపై మనసు నిలుపుటవలన మావినయునకు మహోపకారము కలిగినది. ఈసంగతి యాతనికి బాగుగఁ దెలియును!" అనియెను. లలిత యేమేమో బదులుచెప్పుటకుఁ బ్రయత్నించెను గాని యామెకు మాటలు దొరకలేదు. ఆమె మొగ మెఱ్ఱపడిపోయెను. సుచరిత లలిత యసమర్థతంగాంచి "అమ్మా! మీవినయబాబు సకల జనులయందునుగల యాంతరిక తేజమునే లక్ష్యముచేయుచుండును. అందుచే నాతనికిఁ బ్రతిజనునియందునుగల గుణముమాత్రమే కానఁబడుచుండును. ఇదియే గుణగ్రహణపారీణుఁడగు నీతనియందుఁగల విశేషము!" అనియెను.

విన:— అమ్మా! నీవు నీవినయుని నెంతగొప్పవానిగాఁ దలంచుకొనుచుంటివో, నిజముగాఁ బ్రపంచమునం దాతని కంతగా గౌరవయోగ్యతలేదు. నీకు స్వప్నపటుపవల యుండవని తలంచుచుందునుగాని యహంకారమున నట్లు సేయఁ జాలకుంటిని. కాని యిఁక జెప్పక తప్పదు. అమ్మా! ఇఁక వలదు. వినయునిమాట యిప్పు డింతవఱకే చాలును!

ఇంతలో సతీశుఁడు చిరపరిచిత మగుతనకుక్క నెత్తికొని గంతులు వైచుచు నచ్చటికి వచ్చెను. హరిమోహిని తత్తరముతోఁ జటాలున లేచి 'నాతండ్రీ! సతీశా! కుక్క నిటనుండి తీసికొనిపొమ్ము!" అనియెను.

సతీ:— దొడ్డా! ఇదియేమియును జేయదు. నీయింటిలో దూరదులెమ్మ! నీవు దీని నించుక యాదరించినచో నిది నిన్నేమియుననదు!

హరిమోహిని యించుక యోసరిల్లి "వలదు బాబూ! దీనిని తీసికొనిపొమ్ము!" అనియెను. అప్పుడానందమయి కుక్కతోఁగూడ సతీశుని దరిఁజేర్చికొని యొడిలోఁ గూర్చుండఁజేసికొని "బాబూ! నీవేనా సతీశుఁడవు! నీవు మావినయుని మిత్రుఁడ

వా' అనియెను. వినయుని మిత్రుఁడుగాఁ బరిచితుఁడగుట సతీశున కంత యసంగతముగాఁ దోఁచలేదు. అతఁడు నిస్సంశయముగా 'ఔను!' అని చెప్పి యానందమయి మొగమువంకఁ జూచుచుఁ గూర్చుండెను. అప్పుడానందమయి "బాబూ! నేను వినయుని తల్లిని!' అనియెను. అప్పుడు సుచరిత సతీశునితో నానందమయికి వందనము చేయుమని చెప్పెను. సతీశుఁడు సిగ్గుతో నెట్లో ప్రణామము గావించెను. ఇంతలో వరదాసుందరి పైకి వచ్చి హరిమోహినివంక! జూడకయే యానందమయింగూర్చి 'మీరు మాయింట నేమైన ఫలహారము చేయరా!'' అనియెను.

ఆనం:— ఆహారపానీయములకు నాకెట్టి యభ్యంతరమును లేదు. కాని నేఁడు మాత్రము వలదు. గోరా తిరిగి వచ్చినతరువాత నేను మీయింట భుజింతును.

గోరా చెంత లేకుండిన యీసమయమును నానందమయి యాతని కప్రియమగు నెట్టిపనియును జేయుట మానివైచెను! అప్పుడు వరదాసుందరి వినయునివంకఁ జూచి "వినయబాబు బిచ్చటనే యున్నట్లున్నది! నీవు రావనుకొంటినే!'' అనియెను.

విన:— నేను వచ్చినట్లు మీకుఁ దెలుపకుండగనే పోయెద ననుకొంటిగా?

వర — నిన్న నేను పిలిచినప్పుడే నీవు భోజనము చేయువైతివి. నేఁడు పిలువకుండ వచ్చి భుజింతువా?

విన:— అట్లుచేయుటయందే నాయాశ మెందు! జీతముకంటె లంచము ప్రియమైనది గాదా?

వినయుఁడీయింట దఱచుగా భుజించుచుండుననియు, నానందమయికూడ దాని కభ్యంతరము చెప్పలేదనియుఁ దెలిసికొని హరిమోహిని మనసులోనే విస్మితయై పోయెను. అందుచే నామె మనసు తేరుకొనకుండెను. వరదాసుందరి పోయినతరువాత నామె యానందమయింగాంచి నిస్సంశయముగా 'సోదరీ! నీభర్తయెవ్వరు? అని ప్రశ్నించెను.

ఆనం:— నానాథుఁడు కేవలము హిందువు!

హరిమోహిని మఱి మాటాడఁజాలకపోయెను. ఆనందమయి యామె హృదయ భావమును గ్రహించి సోదరీ! సమాజమన్నిటికంటెను బ్రధానమై యున్నంతవఱకు సమాజనియమములనే గౌరవించితిని. కాని యొక్కనాఁ డాకస్మికముగ నాయింటఁ బరమేశ్వరుఁడు సాక్షాత్కరించెను. అప్పటినుండియు నేను సమాజమును లెక్కచేయుటలేదు. సర్వేశ్వరుఁడే స్వయముగవచ్చి నాజాతినపహరించికొనిపోయెను. ఇంక నెవ్వరినిగూర్చి భయపడవలయును?'' అనియెను. హరిమోహిని కామాటలయర్థము బోధపడలేదు. ఆమె మరల "సోదరీ! ఇది నీభర్త కిష్టమేనా?' అనియెను.

ఆనం:— ఇష్టములేదు. ఆయనకుఁ గోపమే—

హరి:— బిడ్డలకో?

ఆనం:— వారికి నిష్టములేదు. కాని, వారిసంతోషముకొఱకేనా నాబ్రతుకు? సోదరీ! ఈనామాట యితరులకు బోధపడునదికాదు! సర్వజ్ఞుఁడగు నీశ్వరుని నొక్కనికే తెలియును!

అని చెప్పను నానందమయి చేతులుజోడించి వందనముం గావించెను. ఏమిషనెరీ యువతియో వచ్చి బోధించి యామెను క్రిస్టియనుగాఁ జేసివైచియుండునని హరిమోహిని భావించుకొనియెను. అప్పుడామె మనోమధ్యమునం దత్యంతము నొకవిధముగు సంశయ ముదయించెను!

లావణ్యయు లలితయు లీలయు సుచరిత వెంటనే తిరుగుచుండిరి. వారత్యుత్సాహముతో సుచరిత నూతనమందిరము నలంకరించుచుండిరి. కాని యాయుత్సాహములో నవ్యక్తవేదనామయం బగు నశ్రుజలము ప్రచ్ఛన్నమై యుండెను.

ఇన్నాళ్లవఱకును సుచరిత యెన్నియో విధములఁ బ్రార్థించి పరేశబాబున కుపచారములు చేయుచుండెను. పూలసజ్జలోఁ బువ్వులను నింపుట, బల్లపైఁ బుస్తకములను సవరించుట, స్వయముగాఁ బర్యంకము నెండలో వైచుట స్నానాహారసమయములను జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుట— అప్పుడీపనులలో విశేష మెవ్వరికిని గనఁబడలేదు. సామాన్యములుగనే తోచెను. కాని సామాన్యములైన యాపనులే—ఒకరుగాకున్న మఱియొకరైనఁ జేయుట కనువుపడియున్న యాయుపచారములే — చేయకున్నను నంతగా నిబ్బంది లేని యాసేవలే — ఇప్పుడిరువురి హృదయములను మథించివైచుచుండెను. ఇప్పుడు సుచరిత పరేశునింటికే చిన్నపని చేయుటకై వచ్చినను పరేశున కది పెద్దపనిగా నగపడుచుండుటచే నామెకుఁ గష్టముగా నుండెను. ఇఁక నీసేవ నేఁడుగాకున్న రేపైనఁ మఱియొకటి చేతికి లభించునుగదా యని తలంపునకు వచ్చినంతనే సుచరిత కన్నుల నీరు నిండిపోవుచుండెను.

సుచరిత నూతనగృహంబునకుఁ బోవునాఁటి ప్రాతఃకాలమునఁ బరేశుఁడు తన యుపాసనాగృహంబునకుఁ బోయి తనపీఠముచెంత సర్వసన్నద్ధమైయున్న పూలసజ్జను, సమీపమున పరీక్షించుచుఁ గూర్చుండియున్న సుచరితను గాంచెను. అతఁడు లీలాలావణ్యలకుగూడ నుపాసనకు రావలయునని పిలిచెను. గాని లలిత వారి నచ్చటికిఁ బోనీయలేదు. పరేశుఁడు నిర్జనముగ నిర్మలముగ నుపాసనఁ గావించినచో సుచరిత కాతని యానందమయాశీర్వాదము లభించునని లలిత యాశ! నేఁటిప్రభాతమునం దట్టి యాశీర్వాదమును బడయుట సుచరిత కావశ్యమని భావించి లలిత తండ్రిగారి ప్రార్థనకు శాంతిభంగము కాకుండఁ జూచుకొనియెను.

పరేశుఁ డుపాసనానంతరముఁ గన్నుల నీరు నించుచున్న సుచరితం గాంచి "అమ్మా! వెనుకకుఁ దిరిగి చూడకుము! ఏది ప్రాప్తించినను, ఏది నిన్నెదుర్కొనినను దానియందు సంపూర్ణముగ స్వశక్తిచే మంచినే గ్రహించెదనని శపథము చేసికొని పరమానందముతోఁ బ్రవర్తింపుము! ఈశ్వరునకే సంపూర్ణముగ నాత్మసమర్పణముం గావించుకొని యాతనినే యేకమాత్రసహాయునిగాఁ జేసికొనుము! అట్లయినచో మఱపు తప్పు లోపము పొందలగువానిలోఁగూడ నీకు లాభకర మగు మార్గము దొరకఁగలదు. నిన్ను నీవు విభాగించుకొని నీలోఁగొంత దేవునియెడలను, మఱికొంత మఱియొకచోటను వినియోగించినచో సమస్తమును దుస్సహమైపోవును! అత్యల్ప మగు మాయాశ్రయము నీకిఁక నంత యావశ్యకము కాకుండునట్లు దేవుఁ డనుగ్రహించుఁగాక!" అని బోధించెను.

అనంతరము వారిరువురును బయటికి వచ్చునప్పటికిఁ గచేరిగదిలో హారానబాబు కూర్చుండి యుండెను. ఇఁక నెవ్వరియందు నెట్టినిర్భరభావము నుంచుకొననని ప్రతినఁ బూనియున్న సుచరిత యాతనిం గాంచి వినమ్రయై నమస్కరించెను. తత్క్షణమే హారానుఁడు కుర్చీపై నిలువునఁ గూర్చుండి గంభీరస్వరముతో 'సుచరితా! నీ విన్ని దినములనుండియు నాశ్రయించిన సత్యమునుండి వెనుకకు మరలుటచే నాకీదినము దుఃఖదినముగా నున్నది!" అనియెను. సుచరిత యెట్టి ప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. కాని యామె హృదయాంతరమున శాంతికరుణాస్వర సమ్మేళనమున మొరసిపోవుచున్న సంగీతమునం దప్పు డొకయపస్వరము ప్రవేశించినట్లయ్యెను. అప్పుడు పరేశుఁడు "హానూబాబూ! ఎవ్వరు ముందటికిఁ బోవుచుండిరో, యెవ్వరు వెనుకకు మరలుచుండిరో యా సంగతి యాయంతర్యామికే తెలియును. ఆ విషయమై మనము వెలుపలనుండి విచారించుట వృథాయాసమే యగును!' అనియెను.

హారా:— అట్లయినచో మీ హృదయమున నెట్టియాశంకయును లేదా? పశ్చాత్తాపపడుట కెట్టి కారణమును లేదా?

పరే:— కాల్పనికంబు లగు సంశయమును నేను నామనసునకుఁ దెచ్చికొనను! పశ్చాత్తాపకారణము ఘటిల్లకపోయినను బశ్చాత్తాప మెప్పుడు కలుగునో నేనెఱుంగుదును.

హారా:— నీతనయ లలిత యొంటిగా వినయునితో స్టీమరుపై నెక్కి వచ్చిన సంగతికూడఁ గాల్పనికమేనా?

సుచరిత మొగ మెఱ్ఱనయ్యెను. పరేశుఁడు మృదుస్వరముతో "హానూబాబూ! ఇప్పుడు నీహృదయమే మోగాని తీవ్రముగానున్నది. ఇప్పుడు నీతో నీవిషయమున మాటాడుట నిన్నగౌరవించినటగును!' అనియెను.

హారా:— నామాటలయందుఁ దీవ్రభావ మేమియును లేదు. ఈవిషయమున నడుగవలసినబాధ్యత చాలవఱకు నాయందున్నది. దీనికొఱకు మీరు విచారింపవలదు. నేనిప్పుడు ప్రత్యేకవ్యక్తిగా మిమ్ము నడుగుటలేదు. సమాజపక్షమున మాటాడుచున్నాను. మీరుగుడ్డివారు కాకయున్నచో మీలలిత వినయునితో నొంటిగాఁ దిరుగుటను బట్టి మీకుటుంబము సమాజధర్మములను ద్యజించుట కుపక్రమించుచున్నదని తెలిసికొని యుందురు. ఇదికేవలము మీకుఁ బశ్చాత్తాపకారణముమాత్రమే కాదు. సమాజమునకుఁగూడ నగౌరవమే!

పరే:— నిందింపఁదలచినచో వెలుపలనుండియే నిందింపవచ్చును. కాని, విచారణ సేయఁదలచినచో లోపలఁ బ్రవేశింపవలసి యుండును. కేవల సంఘటనమును బట్టి మానవునిపై దోషారోపణము చేయరాదు.

హారా:— ఇది రిక్తసంఘటనము కాదు. దీనిని మీరు లోపలనుండియే ఘటిల్లఁ జేసితిరి. మీరెల్లవారిని నాత్మీయులుగా మీకుటుంబమునఁ జేర్చి మీకుటుంబమువారిని సమాజమునకు దూరము చేయఁజూచుచున్నారు. ఎంతవఱకుఁ దెచ్చితిరో మీకుఁ బోధపడుటలేదా?

పరేశుఁడించుక విరక్తుఁడై ‘నాకునీతో ముఖాముఖి సంభాషణము కుదురదు” అనియెను.

హారా:— కుదురకపోవచ్చును! కాని నేనీ సుచరితనే సాక్షిగా నెంచితిని. ఈమెయే సత్యమును చెప్పునుగాక! లలితతో వినయుని సంబంధము వట్టిబాహ్యసంబంధమా? అది వారి యంతరంగముల నెంతమాత్రమును స్పృశించుటలేదా? సుచరితా! నీవూరకతప్పించుకొని పోవుటకు వలనుపడదు. ఈప్రశ్నకుఁ బ్రత్యుత్తరమీయవలయును. ఇది ప్రధానవిషయము!

సుచ:— ఎట్టిప్రధానవిషయమైనను నిట్లు ప్రశ్నించుటకు మీకధికార మెంతమాత్రమును లేదు!

హారా:— అధికారము లేకున్నచో నేను గేవల మూరకుండుటయే కాక యీ విషయమున నాలోచనయే చేయకుందును. మీరుసమాజమును లక్ష్యముచేయకున్నను సమాజమునందున్నంత వఱకు మిమ్ములను సమాజము విచారింపక మానదు!

ఇంతలోఁ దుపానువలె లలిత యచ్చటికివచ్చి సమాజము నిన్నే విచారకునిగా నియోగించినచో నట్టిసమాజమును ద్యజించుటయే మాకు సర్వశ్రేయము!' అనియెను. హారానుఁడు చటాలున లేచి ‘లలితా! నీవునువచ్చితివి సంతోషముగా నున్నది! నీతప్పు నీయెదుటనే విచారించుట యుచితము!” అనియెను. సుచరిత క్రోధప్రదీప్తనయనయై ‘పానూబాబూ! మీరు మీయింటికిఁబోయి మీవిచారణాలయమునకు మమ్ము

బిలిపించుకొనుఁడు! గృహస్థుల గృహమధ్యమున నవమానకరముగ మీయధికారమును జూపుట తగదు!—సోదరీ! లలితా! రమ్ము పోవుదము!' అనియెను.

లలిత యొక్క యడుగైనఁ గదపక 'వలదు సోదరీ! నేను భయపడిపోవుదానను గాను! పానూబాబు చెప్పఁదలఁచిన దంతయు విని యే వచ్చెదను. చెప్పనిమ్ము! ఏమి చెప్పునో చూతము!'' అనియెను. హారానుఁడు నిర్విణ్ణుఁడైపోయెను. అప్పుడు పరేశుఁడు 'లలితా! వలదు! నేఁడు సుచరిత మనయింటినుండి తనయింటికిఁ బోవును. ఈ ప్రాతఃకాలమునం దెట్టియశాంతికిని నేను సహింపఁజాలను! హారానబాబూ! మాత ప్పెంతటిదైన నగుఁగాక! దయయుంచి క్షమింపుము!' అనియెను. హారానుఁడు మాటాడక గంభీరముగఁ గూర్చుండి యుండెను. సుచరిత యాతని వర్జింపు మనుచున్న కొలఁదియు నామెను దక్కించుకొనవలయుననుకోరిక యాతనికి వృద్ధియగుచునే యుండెను. అసామాన్యనైతిక బలముచే విజయమును బొందవలెనని హారానుఁడు దృఢనిశ్చయుఁడై యుండెను.

ఇంకను హాతనియాశ వదలలేదు. ఇప్పుడు సుచరిత తనపెదతల్లితో నింకొక యింటికిఁ బోవనున్నది. అచ్చటికిఁ బోయినచో నిఁక నామె తనకుఁ దక్కుట దుర్లభమని యాతనికి భీతి కలుగుచుండెను. అందుచేతనే యాతఁడిప్పుడు తన బ్రహ్మాస్త్రములను బదను పెట్టుకొని తెచ్చియుండెను. ఏదో యొకసంగతి నేఁడే తేలిపోవలయునని యాతని యుద్దేశము. అతఁడు సమస్తసంకోచములను దూరముచేసికొని వచ్చియుండెను. కాని యెదుటిపక్షమున లలితా సుచరితలుకూడ నిస్సంకోచముగాఁ దూణములనుండి బాణములను వెలువరచి యాకస్మికముగా నెదురింతురని యాతఁడనుకొనలేదు నైతిక సంబంధమగు తనయాగ్నేయాస్త్రము మహాతేజముతోఁ బరపక్షము నాక్రమించునని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. కాని, యట్లు జరిగినది కాదు—సమయము మించిపోవుచున్నది! అయినను హారానుఁడు నిరాశపడలేదు. అతఁడు తనలో 'సత్యమే జయమైనచో హారానునకే జయమగును! కాని విజయమూరక లభించునది కాదు పోరాడవలయును!" అనిభావించుకొని హారానుఁడు సన్నద్ధుఁడై రణరంగమునఁ బ్రవేశించెను.

సుచరిత హరిమోహినికడకుఁ బోయి "దొడ్డమ్మా! నేఁడు నేనందఱితోడను గలసిభుజించెదను. నీవు మఱియొకలాగనుకొనవలదు!" అనియెను. హరిమోహినిమాటాడలేదు. సుచరిత సంపూర్ణముగఁ దనయధీనయైపోయినదని హరిమోహిని మనసులో స్థిరపఱచుకొనియెను. ఇప్పుడు తనసంపత్తితోఁగూడ బ్రత్యేకగృహమున సుచరిత యుండుట కవకాశము కలిగెను. ఆకారణముచే సుచరిత తనదే యయ్యె ననుటకు హరిమోహిని కెట్టి సంశయమును లేదు. అందుచేతనే యిప్పుడు సుచరిత యాచారమును

ద్యజించి యెల్లవారితోడను భుజించెననుట హరిమోహిని కిష్టము లేకుండుటచే నామె యెట్టియంగీకారమును బ్రకటింపలేదు. సుచరిత యప్పుడు దొడ్డమ్మ మనోభావమును గ్రహించి "అమ్మా! నేను నిశ్చయముగఁ జెప్పుచున్నాను. దేవుడిందులకు సంతోషింపఁగలడు! నాయంతర్యామి యగు నీశ్వరుఁడు నన్నందఱితోడను గలసి భుజింపుమని ప్రబోధించుచున్నాఁడు! ఆమాట వినకున్నచో నాతని కాగ్రహము కలుగును! అతని కోపమునకు నేను నీకోపముకంటెను మిగుల భయపడుచుందును!' అనియెను.

వరదాసుందరి హరిమోహిని నవమానించుచున్నంతకాలమును నాకష్టమును బంచుకొనుటకై సుచరిత యామె కిష్టమగు నాచారమును బాలించినది. ఆయవమానమునకు నివృత్తి కలిగినప్పుడుకూడ సుచరిత తనస్వాతంత్ర్యము నేల చంపుకొనవలయును? సుచరిత స్వభావమును హరిమోహిని సంపూర్ణముగ గ్రహింపలేదు గ్రహించుటకామెకు శక్తియును లేదు హరిమోహిని సుచరితకోరికను స్పష్టముగా నిషేధింపలేదు గాని మనసులోఁ గోపగించుకొని 'అయ్యో తల్లీ! మానవుల కిట్టి దుస్సంకల్పము లెట్లుపుట్టునో నాకు బోధపడుటలేదు ఎత్తినది బ్రాహ్మణజన్మముగదా!' అని యనుకొని కొంత సేపూరకుండి 'తల్లీ! నేనొక్కమాట చెప్పెదను నీవేమిచేసినను సరియేకాని రామదీనుని నీళ్ళనుమాత్రము త్రాగవలదు!'' అనియెను.

సు చ: — ఏమమ్మా! ఆతఁడు తనయావుపాలను బిదికి నీకిచ్చుటలేదా! నీ వుపయోగించుకొనుటలేదా?

హరిమోహిని విస్ఫారిత నయనయై 'చాలునూరకుండుము! పాలును నీళ్ళును నొక్కటియేనా!'' అనియెను.

సుచ: — (నవ్వుచు) మంచిదమ్మా! నేను రామదీనుని నీళ్ళను ద్రాగను. కాని సతీశునిమాత్రము నీవు జాగ్రత్తపెట్టుకొనుము! అతఁడెట్టితప్పుచేయునో?

హరి — సరే! వానిమాటకేమి?

మగవాండ్ర యాచార లోపముల కంతగాఁ దప్పులేదని హరిమోహిని యుద్దేశము.

౪౬

హారానుఁడు రణక్షేత్రమునఁ బ్రవేశించెను. లలిత వినయునితోఁ గలసి స్టీమరు నుండి వచ్చి నేఁటికి బదునేను దినము లయ్యెను. క్రమముగా నీమాట యీచెవి నుండి యాచెవికి మెల్లగా వ్యాపించుచుండెను. కాని యీరెండుదినములలోనను నా వార్త జీర్ణారణ్యమున దావానలముంబోలి యొక్కసారిగా నంతట నలముకొనుచుండెను. బ్రాహ్మసమాజ నీతిధర్మములను బాలించువారెల్లరు నిట్టిదురాచారములనునిర్మూలింప

వలయునని హారానుఁడందఱకును బ్రబోధించుచుండెను. ఈపని చేయుటయం దాతని కంతకష్టము లేకపోయెను. సత్యముననుసరించి కర్తవ్యము ననుసరించి యితరుల యపరాధములను దిరస్కరించి శాసించుట కుద్యమించినప్పుడు సత్యకర్తవ్య నియమ లక్షణముఁ గాపాడుట మనకంతకష్టముగా నుండదు. ఈవిషయమున బ్రహ్మసమాజ మునందు హారానబాబు బ్రియసత్యఘోషణమును, కఠోరకర్తవ్యసాధనమును గావించుట కుద్యమించినంతనే యప్రియకఠోరతలయందలి భయముచే నాతని కుత్సాహముతో సాహాయ్యము చేయుటకు జాలమంది పరాఙ్ముఖులు కాఁజాలకపోయిరి. సమాజహితార్థులగువారందఱును బండ్లమీఁదను బల్లకులపైఁగను నొండొరు యిండ్లకుఁ బోయి యిట్టిదురాచారముల నడఁగింపకున్నచో సమాజ మిఁకముం దంధకారావృతమైపోవునని చెప్పుకొనఁదొడఁగిరి. ఇంతేకాక సుచరిత హైందవి యైనదనియు నామె యిఁక యజ్ఞయాగములతోడను, జపతపములతోడను, దేవబ్రాహ్మణులతోడను గాలక్షేపము చేయఁగలదని కూడ నామాటతోఁ గలిపి చెప్పుకొనుచుండిరి. చాలదినముల నుండి లలితమనసులో మహారణము జరుగుచుండెను. ఆమె ప్రతిరాత్రియు శయనించుటకు ముందుగను బ్రతిప్రభాతమును నిదురనుండి లేచినవెనుకను, "నే నెన్నటికిని విజితను గాఁజాలను!' అని శపథము చేసికొనుచుండెను. ఈవిధముగా వినయుని చింతయే యామె హృదయమంతట నధికారము చేయుచుండెను. వినయుఁడు క్రిందిగదిలోనికివచ్చి మాటాడుచున్నట్లు తెలిసినంతనే యామెగుండెలు కొట్టుకొనిపోవుచుండెను. ఆతఁ డొకటిరెండుదినములు రాకున్నచో నామెహృదయము క్షుభితముచేనిండి పోవుచుండెను. ఆమెతఱచుగా సతీశుని వినయునింటికిఁ బోవుటకుఁ బ్రోత్సహించుచుండెను. అతనివలన వినయుని సర్వవిషయములను దెలిసికొనుచుండెను. అట్లు చేయుట మానలేకున్న కొలఁదియు నామె పరాభవచింత మఱింతవర్ధిల్లి యామె నధీరురాలిం జేసి వైచుచుండెను. గోరావినయులతోఁ బరిచయము కలుగుటకు కారణమిచ్చిన పరేశబాబుపైఁ గూడ నామెకొకప్పుడు కోపముకలుగుచుండెను. ఏమైనను తుదివరకు బోరాడెదననియు విజితను గాననియు నామె ప్రతిజ్ఞచేసికొనియెను. జీవనయాత్రావిషయమై యామెహృదయమున నెన్నియో సంకల్పములు యాతాయాతములగుచుండెను. ఐరోపా నారీమణుల కీర్తిచరిత్రముల నన్నిటి నామె చదివియుండెను అట్లుచరించుట యసాధ్యముకాదని యామెకుఁ దోఁచుచుండెను. ఒకనాఁడామె తండ్రికడకుఁ బోయి "బాబూ! నేనేదేని మహిళాకళాశాలకుఁ జదువుకొనఁ బోవుట మంచిదికాదా?' అని ప్రశ్నించెను. లలితముఖాతురహృదయవేదనచే సకరుణాంబులగు విలోకనంబులతో నిట్లడుగుచున్నదని యామె మొగమువంకఁ జూచినంతనే పరేశుఁడుగ్రహించి స్నిగ్ధస్వరముతో 'అమ్మా! చదువుకొనకేమి? కాని యంతటికళాశాల

యెక్కడనున్నది? అనియెను. ఆదినములలో బాలికా కళాశాలలు విశేషించి లేవు- గొప్పయింటి యువతులు ఉపాధ్యాయినిలుగా నుండుట కింకను ముందంజవైచుట లేదు అప్పుడు లలిత వ్యాకులహృదయముతో బాబా! కళాశాలయే లేదా?' అనియెను.

పరే:— లేదమ్మా!

లలి:—బాబా! అట్టికళాశాల నొకదానిని స్థాపింపఁగూడదా?

పరే:—అందులకెంతయో ధనము కావలయును! ఎంతయో జనసాహాయము కావలయును!

లలిత, సత్కార్యమునందు సంకల్పమును స్థిరముగ నిలుపుటయే కఠినమని యెఱుంగును గాని దానిని సాధించుమార్గమునం దెన్ని కష్టములున్నవో ముందుగ నూహించుకొనలేదు. ఆమె కొంతసేపటివఱకు మాటాడకూరక కూరుచుండి తరువాత మెల్లగా లేచి పోయెను. తనప్రియపుత్రికహృదయకష్ట మెంతతీవ్రముగనున్నదో పరేశుఁడట్లే కూర్చుండి భావించుకొనుచుండెను. హారానుఁడానాఁడు వినయునిఁగూర్చి సూచించిన విషయ మిప్పుడు పరేశునకు స్మృతికివచ్చెను. నిట్టూర్పువిడిచి యాతఁడుతనలో నే 'నేననాలోచితముగఁ బనిచేసితినా?" అని ప్రశ్నించుకొనియెను. ఆతనికి దక్కినబిడ్డలంగూర్చి యింత యాలోచనయే లేదు—కాని లలిత సత్యజీవనము వినిర్మలమైనది! ఆమె దేనిని గూడ నసంపూర్ణముగఁ దెలిసికొనునది కాదు. ఆమె సుఖదుఃఖములయందుఁ గొంత సత్యమును, గొంత సంశయము ననుమాట లేదు.

నాఁటి మధ్యాహ్నమే లలిత సుచరితయింటికిఁ బోయెను. ఆయింటు విశేషాలంకారము లేవియును లేవు. ఒకగదిలో రెండు కంబళములు పఱుపఁబడి యుండెను. అందొకవైపున సుచరితపర్యంకమును, మఱియొకవైపున హరిమోహిని శయ్యయునుండెను. హరిమోహిని మంచముపైఁ బరుండదు గావున సుచరితయు గ్రిందనే శయనించుచుండెను. ఒకవంకగోడపైఁ బరేశునిచిత్రపటము వ్రేలాడుచుండెను. ప్రక్కనున్న చిన్నగదిలో సతీశునిమంచమును, దానిప్రక్క నొకచిన్నబల్లయు, దానిపైఁ గలందానుపుస్తకములు, పలకలు చిందరవందరగా నుండెను. సతీశుఁడు బడికిఁ బోవుటచే నిల్లంతయు నిశ్శబ్దమైయుండెను.

హరిమోహిని భోజనము చేసి చాఁపపైఁ బరుండుట కుద్యుక్తయగుచుండెను. సుచరిత విశీర్ణకుంతలములు వెన్నునఁ జీరాడుచుండఁ గంబళముపైఁగూర్చుండి బాలీసు నొడిలోనుంచుకొని యేకాగ్రచిత్తముతో నేమియో చదువుకొనుచుండెను. లలిత యాకస్మికముగ వచ్చుటచే సుచరిత లజ్జితయై ముందుగఁ బుస్తకమును మూసివైచి తనసిగ్గుచేతనే సిగ్గునడంచుకొని పుస్తకము నెప్పటివలెనే యుంచెను. అది గోరా యుపన్యాసముల సంపుటము!

హరిమోహిని చటాలునలేచి 'అమ్మా! లలితా! రమ్మా! మీయిల్లు విడిచివచ్చినది మొద లేమో కాని సుచరిత మనసు బాగుగలేదు. అందుచేతనే యీమె యేదియో చదువుకొనుచుఁ గూరుచుండును! నేనిప్పుడు శయనింపఁదలఁచి మీరెవ్వరైన వచ్చిన బాగుగ నుండునని యనుకొనుచున్నాను. ఇంతలో నీవు వచ్చితివి! అమ్మా! నీకు దీర్ఘాయుష్యమున్నది!" అనియెను.

లలిత తనమనసులోని మాటను వెలువరించుట కారంభించి "సోదరీ! సుచరితా! మన సమీపమున స్త్రీలకొఱకొక కళాశాలను నిర్మించుట యెట్లు?" అనిప్రశ్నించెను. ఆమాటకు హరిమోహిని తెల్లబోయి మీరు విద్యాశాల స్థాపించి యేమిచేయుదురు?' అనియెను.

సుచ:—సోదరీ! అంతపని మనమెట్లుచేయఁగలము? మనకు సాయముచేయు వారెవ్వరు నాయనగారి నడిగితివా?

లలి:—మనమిరువురము నుపాధ్యాయినిలుగా నుండి పనిచేయగలము! పెద్దక్క కూడ దీని నంగీకరించు ననుకొనియెదను.

సుచ:—ఒక్క చదువు చెప్పుటతోనే తీరదు. పాఠశాలను క్రమముగ నడుపు పద్ధతుల నెఱుంగవలయును. తగినగృహమును సంపాదింపవలయును. చదువుకొనుబిడ్డలను సంగ్రహింపవలయును. మూలధనమును జేర్పవలయును. ఇదియంతయు నాఁడువాండ్రమగు మనము చేయఁగలమా?

లలి:— అక్కా! ఇట్లు చెప్పినచో జరుగదు! ఆఁడువాండ్రమనిచెప్పి మనసు బిగియఁబట్టుకొని మందిరమధ్యమున మడఁగి యుండవలసినదా? జగదుపకారక మగు పనియేమియుఁ జేయనక్కఱలేదా?

లలిత మాటలలోని వేదన సుచరితహృదయ మధ్యమున ధ్వనించుచుండెను. ఆమె యేమియు బదులుచెప్పక యోచించుచుండెను. అప్పుడు లలిత "మనయిరుగు పొరుగుల నెందఱో బాలికలున్నారు. వారికి మనము చదువు చెప్పెదమన్నచో వారి తల్లిదండ్రులానందించెదరు. అట్టి బిడ్డలను జేర్చుకొని మనయింటనే చదివించ వచ్చును! దీనికి ధనసహాయమేల?" అనియెను.

ఎవ్వరో యెఱుఁగని పిల్లలను దెచ్చి యీయింటియందుఁ జదివింతురనుమాట విని హరిమోహిని యుద్విగ్నయై పోయెను. ఆమె యీయింటఁ బరిశుద్ధాచారముతో గోపాలదేవార్చనము చేసికొనఁదలచి యుండెను. దానికి విఘాతము కలుగునని యామె వారి కోరికను నిరాకరింపఁదొడఁగెను. అందుపై సుచరిత "దొడ్డమ్మా! భయము లేదు. మేము పిల్లలను క్రిందిగదిలోనుంచి చదివించుకొనుచుందుము. నీ మేడమీఁది గది కెట్టి యుత్పాతమును గలుగదు—సోదరీ! లలితా! ఎవ్వరైనఁ బిల్లలు చదువుకొనుటకు లభించినచో నట్లే చేయుదుము!'' అనియెను.

లలి:—మంచిది. ప్రయత్నించిచూతము!

హరి:—అమ్మా! మీరెల్లవిషయములందును గిరిస్తానీలవలెఁ బ్రవర్తించెద రేమి? గృహస్థరమణులు బడిచదువుచెప్పుట నాతండ్రితాతల నాఁడెన్నఁడును నేను విని యుండలేదు!

పరేశుని మేఁడమీఁది యాఁడువాండ్రకును నిరుగుపొరుగు మేడలమీఁది యాఁడువాండ్రకును బరస్పరసంభాషణ పరిచయమున్నది. కాని పరేశుని యింటి యాఁడుబిడ్డలకు వయసువచ్చినను బెండ్లికాకుండుటఁగూర్చి పొరుగువారందఱును వింతగాఁ జెప్పుకొనుచుండిరి. అందుచే లలిత వారితో నంతగా మాటాడుట మానివైచెను. లావణ్యయొక్కతె మాత్రమే తఱచుగా మాటాడుచుండును. ఇరుగుపొరుగు సంగతులం దెలిసికొనుట యందామెకుఁ గుతూహలము మెండు! పొరుగిండ్లయందలి ప్రధానాప్రధానవిషయము లన్నియు నిట్లోవచ్చి యామె చెవులఁబడుచుండును. ఆమె దువ్వెనతో దల దువ్వుకొనుచు సాయంకాలమున మేడమీఁద సభ సాగించుచుండును.

బడిపిల్లలను సమకూర్చుభారము లలిత లావణ్యపైఁ బెట్టెను. లావణ్య మేడమీఁద నుండియే యందఱను బిలిచెను. చాలమంది పిల్లల నుత్సాహముతోఁ జేర్చుట కనుమతించిరి. లలిత సంతోషముతో సుచరితయింటియందొక గదిని బాగుచేయించి సిద్ధముగా నుంచెను. కాని యాగది శూన్యముగనే యుండెను. తమపిల్లలను బ్రాహ్మ గృహంబులకుఁ బంపుటకు గృహయజమాను లంగీకరింపరైరి. ఇంతేకాక వారు తమ యాఁడువాండ్రను బరేశునింటి యాఁడువాండ్రతో సంభాషింపకుండ నిర్బంధించివైచిరి. అంతేకాని వారి సత్సంకల్పములను మన్నింపరైరి లావణ్య కిఁక మేడమీఁదికెక్కి పొరుగువారితో ముచ్చటలాడుట కవకాశము తప్పిపోయెను.

అట్లయినను లలిత తనపట్టువదలక 'చాలమంది పేదలగు బ్రాహ్మబాలికలకు దొరతనమువారి బాలికాపాఠశాలలోఁ జదువుట యసాధ్యముగా నున్నది. వారికిఁ జదువుచెప్పు భారము వహించినచో నుపకారముగా నుండును.' అని యావిషయము నందామె స్వయముగాఁ బ్రయత్నించుటయే కాక సుధీరునిఁగూడ నియోగించెను.

ఆకాలమునఁ బరేశునిబిడ్డల వైదుష్యము చాలవఱకుఁ బ్రసిద్ధమై యుండెను. ఆకీర్తి సత్యలోకమును గూడ దాఁటిపోయెను. అట్టివారు జీతము గైకొనకుండ జదువుఁ జెప్పెదరని విని చాలమంది తల్లిదండ్రులు సంతోషించిరి. మొదట రెండుమూడు దినములలోనే యైదారుగురుపిల్లలు చేరిరి. పరేశునితోఁ గలసి పాఠశాలనుగూర్చి యాలోచించుటతోడను దీనికి నియమముల నేర్పరచుటతోడను, నిది వృద్ధియగు మార్గము లరయుటతోడను లలిత కొకనిమిషమైనఁ దెరపిలేకుండెను. పాఠశాల క్రమముగా వర్ధిల్లుచుండెను. సంవత్సరమయ్యెను. పరీక్షానంతరమునఁ బిల్లల కిచ్చు బహుమానవిషయ

మనలలితా లావణ్యలకు వాదము జరిగెను. ఆమె చెప్పిన పుస్తకము లీమెకు నచ్చలేదు; ఈమెయుద్దేశించిన పుస్తకములకామె యంగీకరింపలేదు. పరీక్షకులను నిర్ణయించుటలోఁగూడ వాదము జరిగెను. లావణ్యకు హారానునియం దంతగా నిష్టము లేకున్నను నాతని పాండిత్యమునందు గౌరవమున్నది. అట్టివాఁడు తమపాఠశాలకుఁ బరీక్షకుఁడైనచో గౌరవముగా నుండునని యామెయుద్దేశము కాని లలిత హారానునకీ విద్యాలయముతో నెట్టిసంబంధముం గల్పించుటకు నిష్టపడలేదు.

రెండుమూఁడు దినములలోనే బడిపిల్లలరాక తగ్గిపోయెను. లలిత కట్టిబడిలోఁ గూర్చుండి యడుగులచప్పుడైనప్పుడెల్ల నదరిపడి చూచుచుండెను. రెండుజాములైనను నెవ్వరును రాలేదు. ఏదోగోల పుట్టినదని యామె యనుకొని సమీపమందున్న యొక బడిపిల్ల యింటికిఁ బోయెను. ఆమె యేడ్చుచు "అమ్మా! నన్ను బడికి రానిచ్చుటలేదు. అచ్చటికిఁ బోఁగూడదని మాయమ్మ చెప్పినది. కారణము చెప్పలేదు!" అనియెను. లలిత యభిమానవతి. ఒరులకుఁ గష్టముగా నున్నట్లు గ్రహించినచో దానికిఁ గారణ మరయఁజాలదు! ఆమె యాబాలికం గాంచి "అమ్మా! పోఁగూడదని చెప్పినప్పుడు నీవేమిచేయుదువు?" అనిచెప్పి మఱియొకయింటికిఁ బోయెను అప్పుడాయింటివారు 'సుచరిత హిందువై జాతిభేదమును బాటించుచున్నది! ఆయింట విగ్రహారాధనముకూడ జరుగుచున్నది!'' అని చెప్పిరి 'అది మీకిష్టములేకున్నచో బడి మాయింటికి మార్చెదను!' అని లలిత చెప్పెను. కాని యంతమాత్రముచే నంగీకారము కుదురలేదు. ఇంకను సంశయముగనే యుండెను. లలిత మఱియొంగృహమునకేఁగి సుధీరునిం బిలిచి "సుధీరా! దీనికిఁ గారణమేమో సత్యముగఁ జెప్పెదవా?'' అని యడిగెను.

సుధీ:— హానూబాబు మీకు విరుద్ధముగ నున్నాఁడు!

లలి:— సుచరితయింట దేవపూజ యగుచున్నదనియేనా?

సుధీ:— అంతేకాదు!

లలి:— ఇఁక నేమున్నదో చెప్పఁగూడదా?

సుధీ:— చాల సంగతులున్నవి.

లలి:— నన్నుఁగూర్చికూడ నేమైన సంశయమున్నదా?

సుధీరుఁడూరకుండెను. లలిత మొగమెఱ్ఱచేసికొని 'నాస్టీమరు ప్రయాణమున కిది శాస్తియా? తప్పుపని చేసియేయున్నచో మంచిపనిచేసి ప్రాయశ్చిత్తమునుగూర్చు పద్ధతి మనసమాజ మెంతమాత్రము నెఱుఁగదు. నేనుచేయు సత్కర్మములు కూడ నీసమాజమునకు నిషిద్ధములేనా? నాకును, సమాజమునకును నాధ్యాత్మికోన్నతికై మీరొనరించు పద్ధతు లివియేనా?" అనియెను.

సుధీ:—అందుకొఱకుఁ గాదు. వినయబాబున కీవిద్యాలయముతో సంబంధము గలుగునేమో యని వారిభయము!

లలిత నిలువున మండిపడుచు "అది భయము కాదు! భాగ్యమే! సౌభాగ్యతచే వినయబాబుతో సమానులగువారీ సమాజమునం దెందఱున్నారు?" అనియెను. సుధీరుఁడు లలిత కోపముఁ గాంచి సంకుచితుఁడై 'ఆమాట నిజమే—కాని వినయబాబు—" అనియెను.

లలి:—అతఁడు బ్రహ్మసమాజికుఁడు గాఁడు. అందుచే బ్రహ్మసమాజమాతని శిక్షించుచున్నదా? ఇట్టి సమాజమునందు నాకించుకంతయు గౌరవము గుపడుటలేదు.

సుచరిత బడిపిల్లలు గాకుండుటకు గారణమును దెలిసికొని యేమియు నావిషయమున మాటాడక మేడమీఁద గూర్చుండి సతీశునకు రాఁబోవు పరీక్షాపాఠములను బోధించుచుండెను. లలిత సుచరితయొద్దకుఁ బోయి "అక్కా! అంతయును వింటివా?' అనియెను. సుచరిత చిఱునవ్వుతో 'వినలేదు గాని యంతయుఁ దెలిసినది!' అనియెను.

లలిత:—ఇదియంతయు మనము సహింపవలసినదేనా?

సుచ:—సహించినచో నవమాన మేమియును లేదు. తండ్రిగారన్నిటికి నెట్లు సహించియుందురో నీవు చూచుటలేదా?

లలి:—సహించి యూరకున్నచో నన్యాయము నంగీకరించినట్లగునని నాయుద్దేశము. అన్యాయమును సహింపకుండుటయే యుచితకృత్యమని నేననుకొనియెదను!

సుచ:—అయినచో నీవిప్పుడేమి చేయఁదలఁచితివో చెప్పుము!

లలి:—ఆవిషయమున నింకను నేనించుకంతయు నాలోచించుకొనలేదు. ఏమి చేయఁజాలుదునో నేనెఱుంగను. కాని, యేదో ప్రతీకారము చేసితీరవలయును. మనవంటి యాఁడువాండ్రయెడల నీచోద్దేశములు కలవారు తామెంతగొప్పవారనుకొనుచున్నను నయోగ్యులే. వారిని నేనెంతమాత్రమును లక్ష్యముచేయను! వారేమి చేయగలరో చూతము!

అని లలిత భూభాగమునఁ బదాఘాతము గావించెను. సుచరిత మాఱుమాటాడక లలితచేతులను బట్టుకొని కొంతసేపైన తరువాత 'లలితా! ఒకసారి తండ్రిగారితో మాటాడిచూడుము!' అనియెను. లలిత చటాలున లేచి 'నేనిప్పుడే యాయన కడకుఁ బోయెదను.' అని బయలుదేఱెను. ఆమె ద్వారమునొద్దకుఁ బోవునప్పటికి వినయుఁడు తలవంచుకొని వీధినుండి వచ్చుచు లలితం గాంచి యదరిపడి నిలిచిపోయెను. లలితతో నెట్లు మాటాడవలయునో యాతనికిఁ దోఁచుటలేదు. కాని యాతఁడు మనసు కుదురుపఱచుకొని యామె మొగమునంగఁ జూడకుండ నొక నమస్కారముం గావించి పెద మొగము పెట్టుకొని వెడలిపోయెను. లలిత కది తప్తలోహ శలాకతోఁ గాల్చినట్లుండెను. ఆమె యతివేగముతో నింటికిఁ బోయెను.

అప్పుడు వరదాసుందరి జమాఖర్చు లెక్కలను జూచుకొనుచుండెను. ఆమె లలిత మొగమునుగాంచి నివ్వెఱపడియెను. గాని లెక్క పుస్తకములనుండి దృష్టిని మరలించుట యామెకుఁ గష్టముగానుండెను. ఒక్కయంకె తప్పినచోఁ గొంపమునిఁగిపోవునని యామెకు భయము! లలిత యొక కుర్చీనిలాగికొని యామెబల్లచెంతఁ గూర్చుండెను. అప్పటికిని వరదాసుందరి మొగమెత్తకుండుటచే లలిత 'అమ్మా!' అనిపిలచెను.

వర:—కూరుచుండు మమ్మా! నేను పనిలోనున్నాను.

లలి:—అమ్మా! నేను నీకాలమును వ్యర్థముచేయను. ఒక్కమాట యడిగెదను. వినయ బాబిచ్చటికి వచ్చినాఁడా!

వరదాసుందరి లెక్కలనుండి దృష్టి మరలింపకయే 'వచ్చినాఁడు." అనియెను.

లలి:—అతనితో నీవు మాటాడితివా?

వర:—చాలసంగతులు మాటాడితిని.

లలి:—నామాట యేమైన వచ్చినదా?

వరదాసుందరి యిఁక మాటాడక తప్పదని యెంచి "అమ్మా! నీమాటయును వచ్చినది క్రమముగా గందరగోళమగుచుండుటయు సమాజమునందపకీర్తి కలుగుటయు నాలోచించి యందులకుఁ దగిన యేర్పాటు చేయవలసివచ్చినది!' అనియెను లజ్జచే లలిత మొగమెఱ్ఱనయ్యెను. ఆమెతల తిరిగిపోవుచుండెను. అప్పుడు లలిత 'అమ్మా! తండ్రిగారు వినయబాబు నిచ్చటికి రావలదనిరా?' అని ప్రశ్నించెను.

వర:— ఆయనకీ గొడవయంతయుఁ గావలెనా? అట్లయినచో మొదటనుండియు బాగుగనే యుండును!

లలి:—పానూబాబు మనయింటికి వచ్చుచుండునా?

వర:—(ఆశ్చర్యముతో అదియేమే! పానూబాబు రాకేమి?

లలి:—వినయబాబు మాత్రమేల రాఁగూడదు?

వరదాసుందరి మరల లెక్కలఁ జూచుకొన నారంభించి "లలితా! నేను నీతో జాలలేనే! నాయెడల మండింపకుము! నాకుఁ జాలఁగఁ బనియున్నది!" అనియెను.

లలిత సుచరితయింటికి బోయినప్పుడు వరదాసుందరి వినయునిఁ బిలిపించి యాతనితోఁ జెప్పవలసిన దంతయుఁ జెప్పివైచెను. లలిత కీ సంగతి తెలియదనియే యామె యనుకొనియెను గాని యాకస్మికముగ నింతలోనే తెలిసిపోవుట యామెకుఁ గష్టముగానుండెను. ఇది చల్లగాఁ బరిణమింపదనియు, దీనికి సామాన్యముగా నిష్కృతి లేదనియు నామె యనుకొనియెను. అప్పుడామె కోపమంతయు నవివేచకుఁడగు మగనిపై బడియెను. ఇంతయజ్ఞానితోఁ గాఁపురము చేయుట యాఁడుదానికిఁ గష్టమని యామెకుఁ దోఁచెను. లలిత హృదయపరిపూర్ణమగు ప్రళయ ఝంఝామారుతమును వహిం

చుకొని క్రిందిగదిలో నుత్తరము వ్రాసికొనుచున్న తండ్రియొద్దకుఁబోయి 'బాబా! వినయబాబు మనతోఁ గలసియుండుటకుఁ దగినంత యోగ్యుఁడు కాఁడా?" అని ప్రశ్నించెను.

ఆప్రశ్ననుబట్టి పరేశుఁడు సర్వమును గ్రహించెను. తన కుటుంబమునుగూర్చి సమాజమునం గలుగుచున్న యాందోళన మాతనికిఁ దెలియకపోలేదు! ఈవిషయమై యాతఁడు చాలవఱకు కాలోచించుచునే యుండెను! వినయుని యెడల లలిత మనోభావముఁగూర్చి తనకు సంశయము కలుగకున్నచో నాతఁడితరులమాటలను జెవినిబెట్టువాఁడు కాఁడు. కాని లలితకు వినయునియం దనురాగమే కలిగినచో నప్పుడేమి చేయవలసి యుండునని పరేశుఁడు మాటిమాటికిని బ్రశ్నించుకొనుచుండెను. ప్రత్యక్షముగ బ్రాహ్మధర్మ దీక్షం గైకొన్న వెనుక నిన్నాళ్ళ కాతని కుటుంబమునం దిట్టి చిక్కు తటస్థించెను అందుచే నొకవంక నాతనిహృదయమున భయమును, గష్టమును బాధించుచుండెను. మఱియొకవంక నాతఁడు తన మనశ్శక్తి నంతను జాగరితముగఁ జేసికొని 'నేను ధర్మదీక్ష గైకొను సమయమున నొక్క దేవునియందే దృష్టినుంచి కఠినపరీక్షయం దుత్తీర్ణుఁడనైతిని! సుఖము, సంపత్తి సమాజము మొదలగువానికంటె సత్యమే ప్రధానమైనదని యెంచి నాజీవితమును ధన్యముగఁ జేసికొంటిని. అట్టి పరీక్షాసమయమగు నిప్పుడుకూడ నేనాయీశ్వరునియందే లక్ష్యముంచి యుత్తీర్ణుఁడయ్యెదను' అని నిశ్చయించుకొనుచుండెను. అప్పుడాతఁడు లలితప్రశ్నకుఁ బ్రత్యుత్తరముగా 'అమ్మా! వినయుఁడు చాల మంచివాఁడనియే నాయుద్దేశము! అతఁడెంతటి బుద్ధిమంతుఁడో యంతటి విమలచరిత్రుఁడు!' అనియెను.

లలిత యించుక సేపూరకుండి 'బాబా! గోరాబాబుతల్లి మొన్న మనయింటికి వచ్చినది. సోదరి సుచరితతోఁగలసి నేనొకసారి యామెయొద్దకుఁ బోవుదునా?' అని యడిగెను.

పరేశుఁడొక్కింతసేపటివరకును బదులు చెప్పఁజాలకపోయెను. ప్రస్తుత మిట్టి రాకపోకల వలన నపవాదములు ప్రబలిపోవునని యాతఁడూహించెను. కాని యీ పని యన్యాయము కానప్పుడు నిషేధించుట యేటికని యాతని యంతరాత్మ బోధించుచుండెను. అందుచే నాతఁడు 'అమ్మా! మంచిది పోవచ్చును. నాకుఁబనియున్నది. కాని లేకున్నచో నేనుకూడ మీతో వచ్చియేయుందును!" అనియెను.

౪౭

వినయుఁ డిన్నాళ్లనుండియు నతిథివలెను, నాత్మీయులవలెను నిశ్చింతగా వచ్చుచుఁ బోవుచున్న స్థలమునందు సమాజసంబంధ మగు నగ్నిపర్వతము పగిలి మండునని కలలోనైన ననుకొనలేదు. పరేశునికుటుంబముతోఁ గలియుట యాతనికి మొట్ట

మొదట సంకోచముగనే యుండెను. అటనెంతవఱకుఁ జనవచ్చునో తెలియక యాతఁడెప్పుడును భయపడుచుండెడివాఁడు! క్రమముగా నాసంశయము వదలుటే కాక యెట్టి భయాశంకయు లేకుండఁబోయెను. ఇప్పుడాకస్మికముగాఁ దన మూలమున లలితకు నిందకలుగుచున్న దని విని యాతనితలపైఁ బిడుగు పడినట్లుండెను. లలితయెడల నాతని హృదయసంబంధము సాధారణ స్నేహభావమును మించియుండెను. తామిరువురు నొక్కసమాజమువారు కానప్పుడు తన కట్టికోరిక యుండుట తప్పేయని వినయుఁడెఱుంగును. అందుచేతనే యీవిషయమున నందరికంటెను వినయుని హృదయము క్షోభించుచుండెను. తానాయింటియందు విశ్వాసము గల యతిథివలెనే యుచితముగ వర్తించుట లేదనియు నొక్కవిషయమునఁ గపటముగా నుంటిననియు, నెప్పటికైనఁ దనమనోభావము వెల్లడియైనచో లజ్జాకరముగా నుండుననియు నాతఁడెన్నియో సారులు భావించుకొనుచుండెను.

ఇట్లుండు నొకనాఁటి మధ్యాహ్నమున వరదాసుందరి వినయునిం బిలిపించి "వినయబాబూ! నీది హిందూమతము కాదా?" అనియెను.

వినః—ఔను.

వరః—నీవా మతమును విడువఁజాలవు కాదా?

వినః—అసంభవము!

వరః—అట్లయినచో — నెందుచేత —

ఆమాటకు వినయునకుఁ బ్రత్యుత్తరము తోఁచలేదు. ఆతఁడొక్కసారిగఁ దల వంచుకొని కూర్చుండెను. తానుదొరకపోయితిననియు సూర్యచంద్ర వాయువులకడఁ గూడ రహస్యముగ నుంచిన తనహృదయము బయలుపడిపోయిన దనియు గ్రహించెను. పరేశబాబేమనుకొనునో, లలిత యేమని భావించునో, సుచరిత యేమని తలంచునో యని యాతనికి మనోవేదన గలిగెను. స్వర్గమునుండి వచ్చిన దేవదూతగా నాతఁడింతవఱకును గౌరవింపఁబడుచుండెను. అట్టి యధికారప్రవేశమునకు లజ్జితుఁడై యాతఁ డప్పుడటనుండి తొలఁగిపోవలసిన వాఁడయ్యెను.

అట్లు పోవుచున్నప్పుడే ప్రప్రథమమున సుచరితయింటియొద్ద లలిత యాతనిఁ గంటఁ బడియెను. అప్పుడాతఁడు లలితయెదుట దనయుపచారము నంగీకరించి తన పూర్వపరిచయమునకుఁ బ్రియ సమాధానముఁ గావించి కడపటి సెలవు గైకొనవలయునని తలంచెను. కాని యందులకేమిచేయవలయునో యాతనికి తోఁచలేదు. అందుచేతనే లలిత మొగమువంకనైనం జూడక యొకనమస్కారముం గావించి యాతఁడు వెడలిపోయెను,

అతఁడిదివఱకును బరేశునికుటుంబమునకు వేఱుగనే యుండెను. ఇప్పుడును నట్లే యుండెను. కాని యింతభేద మేమి? ఈయేర్పాటిప్పు డింతశూన్యముగ నున్న దేమి? అతని పూర్వ జీవితమున కెట్టిలోపమును గలుగనేలేదు! అతని గోరా యున్నాఁడు! ఆనందమయి యున్నది! కాని యాతఁడిప్పుడు నీటినుండి వెలువడిన చేఁపవలె నుండెను. ఎవంకఁజూచిన నెచ్చటను జీవితావలంబనము దొరకుటలేదు. సౌధసంకులములును, జనాకీర్ణములును నగు నానగరరాజవీధులందంతటను వినయుఁడు తన జీవితసంబంధ మగు పాండుచ్ఛాయామయవినాశన చిహ్నమునే తిలకించు చుండెను! విశ్వవ్యాప్త మగునట్టి శుష్కత్వమును శూన్యత్వమును నాతని కాశ్చర్యము గల్పించుచుండెను. ఎందులకిట్లయ్యెనో, యెప్పుడిట్లయ్యెనో, యేమిచేయుటచే నిట్లయ్యెనో యని యాతఁడు హృదయహీనంబును, నిరుత్తరంబు నగుశూన్యము నెదుట మాటిమాటికిని బ్రశ్నింపఁదొడంగెను.

"వినయబాబూ! వినయబాబూ!"

వినయుఁడు వెనుదిరిగి చూచెను. ఎదుట సతీశుఁడు! వినయుఁడాతనిఁ గౌఁగిలించుకొని "ఏమిసోదరా! ఏమిమిత్రమా!" అనియెను. వినయుని కంఠస్వర మశ్రుపూర్ణమై నట్లుండెను. పరేశునింటి యందీబాలకుఁ డెట్టి యానంద మాధుర్యముంగూర్చెనో వినయుఁడిప్పు డనుభవించినట్లెప్పుడు ననుభవింపలేదు.

సతీ:—నీవు మాకొత్త యింటికి వచ్చుటలేదేమి? అక్కలావణ్యయు లలితయు నేఁడక్కడ భుజింతురు. దొడ్డమ్మ నిన్నుఁగూడ బిలుచుకొని రమ్మన్నది!

విన:— బాబూ దొడ్డమ్మకు వందనమని చెప్పుము! కాని నేనచ్చటికి రాఁజాలను.

సతీశుఁడు సానునయంబుగ వినయునిచేయి పట్టుకొని "ఏలరావు! తప్పక రావలయును నిన్ను విడువను" అనియెను.

సతీశుఁడింతపట్టుపట్టుటకుఁ గారణము లేకపోలేదు. బడిలో నావునుగూర్చి యాతనిచే నొకవ్యాసమును వ్రాయించిరి. ఆరచనయందేఁబదింటికి నలువదిమార్కులాతనకి వచ్చెను. దానిని వినయునకుఁ జూపవలయునని యాతనికోరిక! వినయుఁడు విద్వాంసుఁడనియు నాతనివంటి రసజ్ఞుఁడొక్కఁడే తనలేఖకు మూల్యమును గట్టఁగలఁడనియు నాతని యభిప్రాయము. అతఁడుదానిని మెచ్చుకొనునప్పుడు లీలకూడ నుండును. గావున నామె యిఁక నెన్నఁడును దన్నుఁదిరస్కరింపదని సతీశుని యుద్దేశము! అందుచే సతీశుఁడే దొడ్డమ్మను వినయు భోజనమునకుఁ బిలచునట్లు చేసెను. వినయుఁడు తనలేఖను బ్రశంసించుట తనయక్కలుకూడ విందురుగదా యని సతీశుని యభిలాష! వినయుఁ డెంతపిలిచినను రాకుండుటచే సతీశుఁడు బలవంతపెట్టెను. వినయుఁడాతనిం గౌగిలించుకొని 'బాబూ! నీవుమాయింటికిరమ్ము' అనియెను. తాను వ్రాసిన కాగితము తనజేబులోనే యుండుటచే సతీశుఁడు వినయుని యాహ్వానమును

అనం:—గోరా యొకప్పుడు చెప్పినమాట నాకు సత్యముగఁ దోఁచుచున్నది. లోపల నన్యాయమునుండి పైకి న్యాయముగాఁ గనఁబడునది యన్నిటికంటె నపాయకరమైనదని గోరా చెప్పియుండెను. బాబూ! వారి సమాజమునం దశాంతిగలిగినదని నీ వేల పరితపింపవలయును? నీవు నీవ్యవహారమున సత్యముగా నుండినం జాలును.

ఇప్పటికే వినయునకు సందిగ్ధముగానుండెను. తన ప్రవర్తనము ఖండనీయముగునో కాదో యాతఁడు నిశ్చయించుకొనఁజాలకుండెను. పరమతస్థురాలగు లలితను బెండ్లి యాడుట కవకాశము లేనప్పుడామెయెడల ననురాగము కలిగియుండుట గూడ పాపమని యాతఁడు ఖేదపడుచుండెను. ఆపాపమునకు దారుణప్రాయశ్చిత్త సమయ మాసన్నమైనట్లు గ్రహించి యాతఁడు క్షోభపడుచుండెను. అప్పుడు వినయుఁ డాకస్మికముగా "అమ్మా! శశిముఖిని నాకు బెండ్లిచేయుట కేర్పాటైనదిగదా! ఆదిత్యవారమే జరిగిన బాగుగా నుండును! నాకువితతుగుటావున నేను బద్ధుఁడనైయుండి యెట్లును విడివడుట కవకాశము లేనివాఁడనై యుండుటే మంచిది" అనియెను. ఆనందమయి నవ్వుచు 'అనగా శశిముఖిని నీసహధర్మిణిగాఁ జేసికొనక పోయినను సంకెలగాఁ జేసికొందువు కాఁబోలును! ఆహా! శశిముఖి కెంతయదృష్టము' అనియెను.

ఇంతలో సేవకుఁడువచ్చి "పరేశునింటినుండి యిరువురు స్త్రీలు వచ్చినారు" అని చెప్పెను. ఆమాటవిని వినయునిగుండె గుభిల్లుమనియెను. వినయుని జాగ్రత్తగ నుంచుమని చెప్పుటకై వారానందమయి యొద్దకువచ్చి యుందురని యాతనికిఁ దోఁచెను ఆతఁడు చటాలున లేచి "అమ్మా! నేనుపోయెదను!' అనియెను. ఆనందమయి లేచి యాతనిచేయి పట్టుకొని 'ఇల్లు విడిచి పోవలదు! క్రిందిగదిలో వేచియుండుము!' అనియెను.

వినయుఁడు క్రిందికిబోవుచు వీరితో నిఁక బనిలేదు. అయినదేమో యైనది. ఇక జచ్చినను నేనచ్చటికిఁ బోఁజాలను. అపరాధమునకు శాస్తి యగ్నిజ్వాలవలె బ్రజ్వరిల్లినప్పుడది యపరాధి దగ్ధుఁడైపోయినను జల్లారదు!' అని యనుకొనియెను. వినయుఁడు గోరావీథిగదిలోఁ బ్రవేశించునప్పటికి మహిముఁడు తనపెద్దపొట్టమీఁది కోటుబొత్తములను సడలించుకొనుచుఁ గచేరినుండి యింటికివచ్చుచు వినయునిచేయి పట్టుకొని 'ఇదిగో! వినయబాబు! మంచిది! నేను నీకొఱకే చూచుచున్నాను!' అని చెప్పి యాతని గదిలోనికిఁ గొనిపోయి కుర్చీపై కూర్చుండఁజేసి బేబులోని డబ్బినుండి తాంబూలమును దీసి యాతనికిచ్చి తాను హుక్కాను దెప్పించుకొని పీల్చుచు 'వినయబాబూ! ఆవిషయమై యేమాలోచించితివి? ఇంకను—' అనియెను.

వినయుని భావము మునుపటి కంటె సుఖముగానున్నట్లు మహిముఁడు గ్రహించెను. వినయుఁడుత్సాహముతో నుండుటే కాక మిషపెట్టితప్పించుకొని పోవునట్లుగపడ

లేదు. మహిముఁడప్పుడే స్థిరపరచుకొనవలయునని నిశ్చయించెను. అప్పుడు వినయుఁడు "గోరా యింకను రాలేదుగదా!" అనియెను. మహిముఁడింక యూరకుండి "అతను త్వరలోనే వచ్చును! వినయబాబూ! ఫలహారమేమైనఁ దెప్పింతునా? అది యేమి నీ మొగ మంతగా వాడిపోయినది? అసౌఖ్యముగ లేదుగదా!" అనియెను.

వినయుఁడు ఫలహార మక్కఱలేదనుటచే మహిముఁడు తన క్షున్నివారణము చేసికొనుటకై లోనికిఁ బోయెను. వినయుఁడప్పుడు గోరాబల్లపై నున్న యొక పుస్తకమును దీసి పుటలను దిరుగవైచుచుండెను. పిమ్మట నాతఁడా పుస్తకము నెప్పటివలె నుంచి గదిలో నిటునటుఁ బచారము చేయుచుండెను. ఇంతలో సేవకుఁడువచ్చి 'వినయబాబూ! అమ్మగారు పిలచుచున్నారు!' అనిచెప్పెను.

విన:— ఎవ్వరినిఁ బిలుచుచున్నారు?

సేవ:— మిమ్ములనే.

విన:— వారందఱు నున్నారా?

సేవ:— ఉన్నారు.

బడికిఁబోవు పిల్లవానివలె వినయుఁడు మేడమీఁదికి బోయి గది గుమ్మముకడ నిలిచి సంశయించుచుండగా సుచరితయెప్పటి సహజసౌహార్ద్ర మధురకంఠస్వరముతో "వినయబాబూ! రమ్ము!'' అనియెను. వినయుని కామాట యనేకాంచాలబ్ధమగు రత్నాలమూట వలెనుండెను. లోపలఁ బ్రవేశించినంతనే వినయుని మొగమువంకఁ జూచి లలితాసుచరిత లాశ్చర్యపడిపోయిరి ఆకస్మిక కఠినాఘాతము ననుభవించుచున్నట్లాతని ముఖలక్షణములు గానవచ్చుచుండెను. ఆతని సహాస్యవదనమండల మాకస్మికముగ మిడుతల గుంపుపడిన సరసశ్యామల సస్యక్షేత్రమువలె నగపడుచుండెను. అప్పుడు లలిత హృదయమునఁ గరుణా వేదనలతోఁగూడి నొక్కించుక యానంద రేఖకూడఁ బొడకట్టుచుండెను. మఱియొకప్పుడైనచో లలిత శీఘ్రముగా వినయునితో మాటలాడఁజాలకయేయుండును. కాని ఇప్పుడామె వినయుఁడు గదిలోఁ బ్రవేశించినంతనే "వినయబాబూ! నీతో మాటాడుటకే మేము వచ్చియుంటిమి!" అనియెను

వినయుని హృదయమునం దాకస్మికముగ నొకశబ్దభేది యగు నానందబాణముఁ గుచ్చుకొన్నట్లయ్యెను! ఆతఁడుల్లసితుఁడైపోయెను. ఆతని విషణ్ణమానవదన మానిమిషమునందే ప్రదీప్తమైపోయెను.

లలి:— వినయబాబూ! మేము కొందఱము కలసి యొకచిన్న బాలికపాఠశాలను స్థాపింపఁదలచితిమి!

విన:— (ఉత్సాహముతో) చాలదినములనుండి నాకును నిట్టి యూహాయున్నది!

లలి:— నీవీ విషయమున మాకుఁ దోడ్పడవలయును!

విన:—నాచేత నైనంతవఱకుఁ జేసెదను. నేనేమిచేయవలయునో చెప్పుము!

లలి:—మేము బ్రహ్మసమాజపువారమని హిందువులు మమ్ము విశ్వసించుట లేదు; నీవీవిషయమునఁ బ్రయత్నింపవలయును!

విన:—మీరీవిషయమున భయపడవలదు. నేనున్నాను!

ఆనం:—అమ్మా! ఆపని యీతఁడు చేయఁగలఁడు! మాటలచే నితరులను వశపర చుకొనుటలో నీతనితో సమానులు లేరు.

లలి:—విద్యాలయ కార్యనియమముల నేర్పఱుపవలయును. సమయవిభాగము తరతమ విభాగము పాఠపుస్తక నిర్ణయము సమస్తమును నీవుచేయవలయును.

వినయున కీపని లెక్కలోనిది కాదు. కాని యాతనికిఁ గలవరముగా నుండెను. వినయునిఁ దనబిడ్డలతోఁ జేరవలదని వరదాసుందరి నిషేధించినట్లుగాని, యీవిషయమున సమాజమునం దపవాదములు బయలుదేఱుచున్నట్లుగాని లలితకుఁ దెలియదా? ఇప్పట్టునఁ దాను లలితకోరిక నంగీకరించినచో నది యామె కనిష్టకారణ మగునేమో యని వినయుని హృదయము బాధపడుచుండెను. లలిత పత్కార్యము చేయుచుఁ దన సాయమును గోరినప్పుడాపని చేయకుండుటయు నాతనికిఁ గష్టముగానుండెను.

ఈ విషయమున సుచరితకుఁగూడ నాశ్చర్యముగ నుండెను. బాలికాపాఠశాలకు లలిత వినయుని సాయమును గోరునని యామె కలలోనైన ననుకొనలేదు. వినయునిం గూర్చి యిన్నియపవాదములు పుట్టుచున్న యీసమయమున మరల నీపనియేమి! లలిత యెఱింగియు, వినియుండియు మనఃపూర్వకముగ నిట్లు చేయఁదలంచుటకు సుచరిత భయపడియెను. లలితహృదయమున సమాజము నెడల విద్రోహభావ ముండునుగాక! పరాయియగు నీవినయుని నిట్టిచిక్కులలోఁ బెట్టుట యుచితమా? అందుచేత నే సుచరిత యుత్కంఠితయై "ఈవిషయమునఁ దండ్రిగారితో నాలోచింప వలయును. బాలికాపాఠశాలకుఁ బరీక్షాధికార పదమునకై వినయబాబిప్పు డాశపడి యుండలేదు!" అనియెను.

సుచరిత నేర్పుగాఁ బ్రస్తావమును మార్చినదని వినయుఁడు గ్రహించెను. అందుచే నాతని హృదయమున మఱియొక యఘాత మయ్యెను. "ఈపనివలన నెట్టిచిక్కులు కలుగునో సుచరితకుఁ దెలిసినట్లు లలితకుదెలిసియుండవలయును కాని లలిత యాభావ మేల ప్రకటించుటలేదు?" అని వినయుఁ డాలోచించుకొనుచుండెను.

లలి:—తండ్రిగారితో నాలోచింపవలసినదే. కాని వినయబాబు సమ్మతించినచో నాయనతో మాటాడవచ్చును: ఆయనయెన్నటికి నడ్డము చెప్పరు. ఆయనయును

మన పాఠశాలయం దుండవలయును. (ఆనందమయింగాంచి) అమ్మా! మీరును మమ్ములను వదలఁగూడదు!

ఆనం:—(నవ్వుచు నేను మీపాఠశాలను దుడిచి శుభ్రపఱుపఁగలను! అంత కంటె నేనేమిచేయఁగలను?

విన:— అమ్మా! అంతే చాలును! అందుచేఁ బాఠశాల పరమపవిత్రము కాఁగలదు!

లలితా సుచరితలు వెడలిపోయినతరువాత వినయుఁడు కాలినడకతో నుద్యాన మునకుఁ బోయెను. అప్పుడు మహిముఁ డానందమయి చెంతకువచ్చి "అమ్మా! వినయుడు చాలవఱకు సమ్మతించిన ట్లున్నాఁడు! కార్యము త్వరలోఁ దీర్చుకొనుట మంచిది తరువాత బుద్ధియెట్లుమాఱునో!" అనియెను. ఆనందమయి విస్మితయై "ఏమనియెదవు? వినయుఁడు మరల సమ్మతించెనా? నాతోఁ జెప్పలేదే" అనియెను.

మహి:—ఇప్పుడే నేనాతనితో మాటాడితిని. గోరా వచ్చినంతనే స్థిరపఱచు కొందమని చెప్పినాఁడు!

ఆనం:—మహిమా! నీకు లోకజ్ఞానము లేదు.

మహి:—నేనెంత మందమతినైనను స్పష్టవచనములనుగూడఁ దెలిసికొనఁజాల నంతటి పిల్లవాడను గాను!

ఆనం:—బాబూ! నీకు నామీదఁ గోపము కలుగునని యెఱుఁగుదును. కాని యీమూలమున గోల పుట్టునేమో యని యనుకొనుచున్నాను.

మహి:— పుట్టినఁబుట్టనిమ్మ!

అనం:—నేను నీతల్లి నగుటచే నంతయు సహించెదను. కాని యశాంతిని సహింపఁజాలను! అట్లుండుట మీబాగుకొఱకే!

మహి:—(నిష్ఠురముగా) మాబాగు చూచుకొనుభారము మామీఁదనే యుండ నిమ్మ! అట్లయినచో నీ వేమాటయు వినవక్కఱలేదు! అదిమాకును సుఖముగనే యుండును. శశిముఖి పెండ్లియెట్లో జరిగిపోయినచోఁ దరువాత మాబాగు చూచుకొనవచ్చును. ఏమనియెదవు?

ఆనందమయి మారుమాటచెప్పక యొక్కనిట్టూర్పు విడచెను. మహిముఁడు జేబులోనితమలపాకులను దీసికొని నములుచు వెడలిపోయెను.

౪౭

లలిత పరేశుని చెంతకుఁబోయి "బాబా! మేము బ్రహ్మసమాజపువార మని హిందువు లెవ్వరును దమబిడ్డలను మాకడకుఁ జదువఁబంపుటలేదు. ఈపనిలో హిందువు

లెవ్వరైన నున్నచో బాగుగ నుండునని యనుకొనుచున్నాను! మీయభిప్రాయ మేమి? అనియడిగెను.

పరే:—మనకు సాయపడు హిందువు లెవ్వరున్నారు?

లలిత స్థిరపరచుకొనియే వచ్చెఁ గాని యాకస్మికముగ వినయుని పేరు చెప్పుటకామె సంశయించెను. ఎట్లో బలవంతముగ నామె సంకోచమును త్యజించుకొని "లేకేమి? వినయబాబున్నాఁడు కాఁడా? కాని —' అనియెను. ఈ 'కాని' యను పదము కేవలము వ్యర్థప్రయోగమే – ఈయవ్యయపద మపవ్యయ మాత్రమే. దానితోనే సమాప్తమైపోయెను.

పరే:— వినయుఁడా? వినయుఁడంగీకరించునా?

లలితకు యభిమానమునకీమాట యాఘాతమయ్యెను. వినయుఁ డంగీకరింపఁడా? ఆతని సమ్మతింపజేయుట యసాధ్యముకాదని లలిత యెఱుంగును. కావుననే లలిత "బాబా! ఆతఁ డంగీకరించును!" అనియెను. పరేశుఁడు సుస్థిరుఁడై కూర్చుండి 'బాగుగ నాలోచించుకొన్నచో నాతఁడెన్నఁటికిని సమ్మతింపఁడు!" అనియెను.

లలిత కర్ణమూలములు రక్తరంజితములైపోయెను. ఆమె తనచీరచెఱఁగునం గట్టిన తాళపుగుత్తిని గదలించుచు నూరకుండెను. పీడితహృదయయగు తనయ మొగమువంకఁ జూచి పరేశుని హృదయము సంక్షుభితమైపోయెను. కాని యాతని కెట్టి సాంత్వనవచనమును దోఁచుటలేదు. లలిత కొంతసేపటికి మెల్లగ మొగమెత్తి 'బాబా! అట్లయినచో మాపాఠశాల యేవిధముగను జరుగదా? అని యడిగెను.

పరే:—ఇప్పుడు చాల నంతరాయము లున్నవి. ప్రయత్నించినచో నెన్నియో యప్రియములకుఁ దలయొగ్గవలసి యుండును!

"పానూబాబు పంతము నెగ్గును! అన్యాయములకు నిశ్శబ్దముగా నంగీకారము కలుగును. ఇది లలితకు దురంతదుఃఖకరముగ నేయుండెను. ఇది తండ్రిగారి శాసనమైనదిగాని మఱియొకరిమాట యైనచో నామె యప్పుడే తృణీకరించివైచును! ఎట్టి యప్రియమునకైనను భయపడనియామె యన్యాయమును నెట్లుసహింపఁగలదు? ఆమె మెల్లమెల్లగాఁ దండ్రికడనుండి లేచి తనగదిలోనికిఁ బోయెను. అప్పటికామె కొక యుత్తరము వచ్చియుండెను. హస్తాక్షరములను బట్టిచూడఁగా నదియామె బాల్యసఖియగు శైలబాల వ్రాసినలేఖవలె నుండెను. ఆమెకుఁ బెండ్లియైనది ఆమె యప్పుడు భర్తయొద్ద బాంకిపురమునందుండెను. ఆయుత్తరమునం దిట్లున్నది—'చెల్లీ! నీ సంగతులు చాలగవిని నామనసు చెడిపోవుచున్నది! చాలదినములనుండి నీకు జాబు వ్రాయవలయు ననుకొనుచుంటిని గాని, సమయము దొరకలేదు. నిన్నుఁ గూర్చి యొకరి వలన నొకసంగతి విని నాతలపైఁ బిడుగుపడినట్లయితిని. వారిపేరిందు వ్రాయలేదు.

కాని యావ్రాసినవారు నమ్మఁదగినవారు కారు. ఇట్లుజరుగునని నేనెన్నఁడు నమ్మకొనలేదు. నీవొక హిందూయువకుని బెండ్లియాడఁ దలఁచితివట! ఈమాట నిజమైనచో''

క్రోధముచే లలిత సర్వాంగకములును బ్రజ్వలించిపోయెను. ఆమెయొక్క నిమిషమైన నోర్వక తక్షణమే యిట్లు ప్రత్యుత్తరము వ్రాసెను— సఖీ! ఈమాటనిజమో కాదో తెలిసికొనఁగోరి నీవు జాబు వ్రాయుట నా కాశ్చర్యముగా నున్నది; ఈమాట బ్రహ్మసమాజమువారే చెప్పినప్పుడింకను సత్యముకాదేమో యని నీకేల సంశయము కలుగవలయును? తరువాత — నేను హిందూయువకుని బెండ్లియాడెదనను వార్త నీతలపైఁ బిడుగుపడినట్లుండెనని వ్రాసితివి! ఎట్టివారితో వివాహామగనని పాతముకంటె నతిదారుణముగ నుండునో యట్టి సువిఖ్యాత సాధుయువకులు బ్రహ్మసమాజమునందున్నారనియు నెట్టి యుత్తమ బ్రాహ్మ కన్యకయైనను వరింపఁదగిన ప్రఖ్యాతయువకులు హిందూ సమాజమునఁ గూడ లేకపోలేదనియు నిశ్చయముగాఁ జెప్పుచున్నాను. నేనింతకంటె నీకు విశేషముగ వ్రాయఁదలచుకొనలేదు —"

ఈ దినమునఁబరేశుఁ డేపనియును జేయుటలేదు; ఒకకమూర్చుండి యాలోచించుచుండెను. తరువాత నాతఁడు సుచరిత యింటికిఁబోయెను. పరేశుని విచారవదనముంగాంచి సుచరితహృదయము కలఁగిపోయెను! ఆతనికి విచారము కలుగకుండ జేయవలయునని యామె చాలదినముల నుండి జాగ్రత్తగ మసలుకొను చుండెను. అప్పుడు పరేశుఁడు సుచరితను గదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి రహస్యముగా "అమ్మా! లలితవిషయమై యాలోచింప వలసిన సమయము వచ్చినది!'' అనియెను. సుచరిత కరుణామయ విలోకనములతోఁ బరేశుంగాంచి "బాబా! తెలిసినది!" అనియెను.

పరే:— నేను సామాజికనిందను లెక్కించుటలేదు—లలితయెట్లు—

పరేశుని సంశయముంగాంచి సుచరిత స్పష్టముగాఁ జెప్పఁదలచి "బాబా! లలిత యేసంగతియు నాకడ దాఁచెడిది కాదు. కాని కొన్నాళ్ళనుండి యామె నాయొద్ద నట్లుండుట లేదు.''

పరే:—లలితయభిప్రాయమును నేనామె నడిగికూడఁ దెలిసికొనఁదలఁపలేదు. ఆమె విషయమున నేనేమిచేసిన బాగుగనుండునో నాకుఁ దోచుటలేదు. నేను వినయునిఁ దఱచుగా నింటికి రానిచ్చుట యామెకనిష్టముంగూర్చి నిట్లయినదా యేమి?

సుచ:—వినయుబాబునం దెట్టిదోషమును లేదని మీరే యెఱుఁగుదురు. అతఁడు నిర్మల స్వభావుఁడు. అట్టి సాధుపురుషులు లోకమున స్వల్పముగా నుందురు.

పరేశబాబు క్రొత్తసంగతి గ్రహించినట్లు "రాధా! నీవు సరిగాఁజెప్పితివి. వినయుఁడు మంచివాఁడగునో కాఁడో యంతర్యామియగు నీశ్వరుఁడే యెఱుంగును.

ఆతఁడు మంచివాఁడే! సంశయము లేదు. ఈవిషయమున నేనాతని మాటిమాటికి వందనము చేసెదను" అనియెను.

ఒక్కచిక్కు వదలిపోయెను. పరేశున కూపిరితిరిగెను. పరేశుఁడు దేవుని యెదుట నన్యాయముగ మసలినవాఁడు కాఁడు. ఈశ్వరుఁడు మానవునిం దూచుటకై కూర్చిన త్రాసునందుఁ బరేశుఁడు నిత్యధర్మము వంకకే మ్రొగ్గుచూపియుండెను. సమాజసంబంధమగు కపటగౌరవము లభించుట లేదని యాతనికెంతమాత్రమును విచారము లేదు. ఇట్టి స్వల్పవిషయము నిప్పటివఱకును గ్రహింపఁజాలక యీవిధముగాఁ బరితపించుట యాతనికాశ్చర్యముగ దోఁచెను. అప్పుడాతఁడు సుచరిత యుత్తమాంగమున దక్షిణహస్తముంచి "అమ్మా! ఇప్పుడు నీవు నాకుఁ బ్రబోధమును గల్పించితివి!" అనియెను. సుచరిత తక్షణమే యాతనిపాదధూళిని శిరమునందాల్చి "కాదుకాదు! బాబా! అట్లనియెద రేమి?" అనియెను.

పరే:— సంప్రదాయ మెట్టిదనఁగా—తాను మానవుఁడనను సామాన్యజ్ఞానమును గూడ నది మఱపించివైచును; సమాజము కల్పించిన బ్రాహ్మ హిందూ విభేదమే విశ్వసత్యముకంటెను బ్రధానముగాఁ దోఁపఁజేయును. ఇంతవఱకు నట్టి యసత్యమార్గమునందే తిరిగితిరిగి చచ్చుచున్నాను—లలిత బాలికాపాఠశాలను స్థాపించునుద్దేశమును మార్చుకొనలేదు. ఈవిషయమున వినయుని సహాయునిగాఁ జేసికొందునని యామె నన్నుఁ గోరినది!

సుచ:— బాబా! ఇప్పుడు వలదు. కొన్నాళ్ళు పోనిండు!

తాను నిషేధించినచో లలిత యుత్సాహమునకు భంగము కలిగించువట్లగు నేమో యని పరేశుని కరుణార్ద్రహృదయమునకుఁ గష్టముతోఁచుచుండెను. తేజస్విని యగు లలిత సమాజనిందలను లక్ష్యముచేయక యన్యాయమునకుఁ విరుద్ధముగఁ బోరాడుటకు సిద్ధముగనుండెననియు, నొక్కతండ్రి శాసనమునకుమాత్రమే తలయొగ్గి యుండెననియుఁ బరేశుఁడు స్పష్టముగ గ్రహించి యుండెను. అందుచేఁ బరేశుఁడు "రాధా ఇప్పుడేల యూరకుండవలయును?" అనియెను.

సుచ:— అమ్మకుఁ గోపముగా నుండు నేమో?

ఆమాట సత్యమే యని పరేశునకుఁ దోచెను—ఇంతలో సతీశుఁడు వచ్చి సుచరిత చెవిలో నేమియో చెప్పెను. సుచరిత "వలదుబాబూ! ఇప్పుడు కాదు; రేపు!" అనియెను. సతీశుఁడు విమర్శహృదయముతో "రేపుమాకు బడియున్నది!" అనియెను. పరేశుఁడు ప్రేమహాసముతో "బాబూ! సతీశా! ఏమి కావలయును?" అనియెను.

సుచ:— వాఁడు—ఒక

సతీశుఁడు వ్యస్తహృదయుఁడై సుచరిత నోటికిఁ జేయడ్డముచేసి 'వలదు! చెప్పవలదు!" అనియెను.

పరే:— బాబూ! అదిరహస్యమైనచో సుచరిత కేల చెప్పితివి?

సుచ:— బాబా! ఈరహస్యమెట్లయిన మీ చెవిఁ బడవలయుననియే వీనిముఖోద్దేశము!

సతీశుఁడు బిగ్గఱగా "కాదు! నిశ్చయముగాఁగాదు!" అని చెప్పుచు నొక్కపరుగున వెడలిపోయెను. వినయుఁడు తనవ్యాసముం జదివి వ్రాసియిచ్చిన ప్రశంసాపత్రమును సుచరితకుఁ జూపవలయునని సతీశుని యుద్దేశము. ఆసంగతి పరేశుని యెదుట రహస్యముగాఁ జెప్పుటలో సతీశుని యభిప్రాయమేమో సుచరిత వెల్లడించివైచినది. ఇంతసులభముగాఁ దనయూహ బయల్పడిపోవునని పాపము సతీశుఁడెఱుఁగకపోయెను!

౪౭

నాలుగుదినములైనతరువాత నొకయుత్తరమును బట్టుకొని హారానుఁడు వరదాసుందరిచెంతకువచ్చెను. ఇప్పుడిఁక నాతఁడు పరేశునియెడల నాశవదలుకొని యుండెను. హారానుఁడాయుత్తరమును వరదాసుందరిచేతికిచ్చుచు "నేను మొదటినుండియు మిమ్ములను హెచ్చరించుచునే యున్నాను. కాని యది మీకుఁ గష్టముగా నుండెను. లోలోపల నెట్టిసంగతులు జరుగుచున్నవో యీచీటి చూచినచో మీకే తెలియును!" అనియెను.

అది లలితశైలబాలకు వ్రాసినయుత్తరము! వరదాసుందరి దానిని జదివి 'ఏమని చెప్పుదును! ఇట్లు జరుగునని నేనెన్నఁడు ననుకొనలేదు! ఇది నాతప్పు కాదని చెప్పుచున్నాను. మీరందఱును విశేషముగఁ బొగడుచు నామెకన్నులను దలకెక్కించితిరి. బ్రాహ్మసమాజమునం దట్టికన్యక లేదంటిరి— ఆగాదర్శకన్యక నిర్మలకీర్తి మీకనులయెదుటనే యున్నదిగదా! గోరావినయుల నామెయే యింటికిఁ దెచ్చినది! అయినను నేనెట్లో వినయుని వామార్గమునకుఁ ద్రిప్పుకొంటిని. దానిపై నొక్కఁడేమండియో హరిమోహినివచ్చి నాయింట విగ్రహారాధనమును దెచ్చిపెట్టినది; వినయుని నాకంటికగపడకుండఁ జేసివైచినది! ఇవియన్నియును మీసుచరిత చేసినపనులే. ఆమె యెంతటి యాఁడుదియో నాకు సంపూర్ణముగఁ దెలిసిపోయినది. కాని నేనెన్నఁడు నేమియుననలేదు. ఆమెను బెంచి పెద్దదానినిఁ జేయుటయే కాని, నాబిడ్డ యనుకొనుటకవకాశము లేకుండఁబోయినది. నాకుఁ దగినప్రతిఫలము కలిగినది! ఇప్పుడు నాకీయుత్తరము చూపు టెందులకు? మీయిష్టమువచ్చినట్లు చేసికొనుఁడు!' అనియెను.

హారానుఁడు తనతప్పు నంగీకరించి వరదాసుందరిని క్షమింప వేఁడుకొనియెను. ఆనంతర మామె పరేశు నటకుఁబిలిచి "ఇదిగోఁ జూచుకొనుఁడు!" అని యాయుత్తరము నాతనియెదుట బల్లపైఁ బడవైచెను. పరేశుఁడు రెండుమూడుసారు లాయుత్తర

మును జదివి 'ఇప్పుడేమైనది!' అనియెను. వరదాసుందరి యుత్తేజితస్వరముతో 'ఏమైనదా? ఇంకేమి కావలయును? ఇంకను మిగిలియున్నదా? దేవపూజ, జాతిభేదము సర్వము సంప్రాప్తమైనది! ఇఁక హిందూయువకునితో బ్రాహ్మవివాహముకూడ నగును. తరువాతఁ బ్రాయశ్చిత్తము చేసికొని హిందూమతప్రవేశము! ఇఁక జెప్పవలసిన దేమున్నది?' అనియెను.

పరేశుఁడు మందహాసముతో 'నీవేమియుఁ జెప్పనక్కరలేదు. ఇదిచెప్పవలసిన సమయమునుగాదు. లలిత హిందూవివాహము చేసికొన నిశ్చయించుకొనె నని నీ వెట్లు స్థిరపఱచుకొంటివి? ఈయుత్తరమునందట్టి భావమేమియు నగపడుటలేదే!" అనియెను.

హర:— మీకిట్లు కనఁబడుటకింకను నేమి యుండవలయునో బోధపడుటలేదు. మీకుఁ దెలివియున్నచో నింతవఱ కేలవచ్చును? ఉత్తరమునం దింతకంటె స్పష్టముగా నెవ్వరు వ్రాయుదురో చెప్పుడు!

వర:— ఈచీటి లలితకే చూపించి యామె యుద్దేశము నడుగుట మంచిదనితోఁచుచున్నది. మీకిష్టమున్నచో నేనే యామెనడిగెదను!

ఇంతలో లలిత తుపానువలె నటుకువచ్చి 'బాబూ! బ్రహ్మసమాజమునుండి యొక యనామలేఖ వచ్చినది. చూడుడు!" అని యొకచీటిని తండ్రికిచ్చెను పరేశుఁడు చదివెను. లలితావినయులకు వివాహము రహస్యముగ స్థిరపడుటంగూర్చి నిందలతోడను, నుపదేశములతోడను నాయుత్తరము నిండియుండెను. మఱియు వినయుఁడు మంచివాఁడు కాఁడనియు కొన్నాళ్ళకు బ్రాహ్మస్త్రీని ద్యజించి హిందూయువతిని పెండ్లియాడుటకును సంశయింపడనియు నందు సూచితమైయుండెను. పరేశుఁడు చదివిన తరువాత హారానుఁడుకూడ దానినిఁ జదివి 'లలితా! ఈయుత్తరము చదివి నీవు కోపపడియెదవుగాని, యిట్లితరులు వ్రాయుటకుఁ గారణము నీవు కల్పించినదే కాదా? దానికేమి; ఇదెచూడుము! ఈచీటిస్వయముగ నీవేల వ్రాసితివి?" అనియెను.

లలిత స్తబ్ధయై కొంతసేపూరకుండి 'శైలబాలకును నాకును నుత్తరప్రత్యుత్తరములు జరుగుచున్నట్లు నీకుఁ దెలియునా? అనియెను. హారానుఁడా మాటకు బదులు చెప్పక "ఆమె సమాజకర్తవ్యమునుబట్టి నీకీయుత్తరము వ్రాయుటకు బాధ్యయయ్యెను! అనియెను. లలిత సుస్థిరయై నిలిచి ఇప్పుడు సమాజ మేమనఁ దలఁచి యున్నదో చెప్పుము!" అనియెను.

హారా:— వినయునితోడి నీసంబంధమునుగూర్చి సమాజమువారనుకొనుమాటల నన్నిటిని నేను విశ్వసించుటలేదు. కాని నీవలన సర్వమును వినఁదలచి యున్నాను!

లలిత కన్నులనుండి నిప్పులొలుకుచుండఁ గుర్చిపైకిఁ గంపితకరమును జాచి

"సమాజమువారిమాటలే నీకు విశ్వసనీయములుగ లేవా?" అనియెను. పరేశుఁడు లలిత వెన్నునజేయుంచి దువ్వుచు "అమ్మా! ఇప్పుడు నీమనసు బాగుగలేదు. తరువాత మాటాడవచ్చును. ఇప్పుడువలదు!" అనియెను.

హారా:— పరేశబాబూ! మీరు ప్రస్తావమును మార్చ బ్రయత్నింపకుడు!

లలిత మరింత మండిపడి "తండ్రిగారు మాట మరలింప జూచుచుండిరా? ఆయన నీవలె సత్యమునకు భయపడువారుకారు. సత్యము సమాజముకంటెను ప్రధానమైనదని నాయనగారెఱుంగుదురు! వినయుని పెండ్లియాడుట యసంభవమని గాని, యన్యాయమనిగాని నేనెంతమాత్రమును భావించుట లేదని నీకు నిశ్చయముగాఁ జెప్పుచున్నాను!" అనియెను.

హారా:— కాని యాతఁడు బ్రాహ్మధర్మమును వహించుటకు స్థిరపడియెనా?

లలి:— ఎంతమాత్రము స్థిరపడలేదు. దీక్షాగ్రహణము చేయవలయునను నిర్బంధమేమున్నది?

వరదాసుందరి యింతవరకును మాటాడుటలేదు. హారానుఁడు విజయుఁడై యిఁకఁ దనతప్పును బరేశునియెదుట నొప్పుకొని క్షమింపగోరునని యామెకుఁ దోచెను. ఇఁక నామె సహింపఁజాలక "లలితా! నీవుపిచ్చిదానవైతివా? అట్లనియెద వేమి?" అనియెను.

లలి:— అమ్మా! ఇవి పిచ్చిమాటలు కావు! నేనాలోచించియే మాటలాడుచున్నాను. నన్నీవిధముగా నలుదెసలనుండియు బంధించుటను నేనుసహింపజాలను. నేనీహారానబాబు సమాజమునుండి ముక్తినందెదను!

హారా:— ఉచ్ఛృంఖలత్వమే ముక్తియనుకొంటివా?

లలి:— కాదు! నీచాక్రమణమునుండి—యసత్యాసత్యమునుండి విడివడుటయే ముక్తియని చెప్పుచున్నాను; ఎట్టియన్యాయమును, నెట్టి యధర్మమును లేనిస్థానమున బ్రహ్మసమాజము నన్నెట్లు బంధింపఁగలదు. ఎట్లు స్పృశింపగలదు?

హారా:— పరేశబాబూ! చూచితిరా! తుదకిట్లగునని నేనెఱుంగుదును! సాధ్యమైనంతవరకు మిమ్ములను హెచ్చరించుచునే యున్నాను! లాభము లేకపోయినది!

లలి:— పానూబాబూ! చూడుము! నీకుబోధింపవలసిన విషయ మొకటి యున్నది! నీకంటె నెల్లవిధముల నుత్తములగువారినిగూడ మందలింపవలయునను నహంకారము నీమనసు నందుంచుకొనవలదు!

అని చెప్పిలలిత యటనుండి వెడలిపోయెను.

వర:— ఎంతపనిజరిగినది! సరే—ఇఁక నేమిచేయవలయునో యాలోచింపుడు!

పరే:— ఏదికర్తవ్యమో దానినే చేయవలయును. కాని యింతతొందరగ నాలోచించి కర్తవ్యనిశ్చయము చేయరాదు. నన్ను క్షమించి యిప్పుడు నాకీవిషయమున నేమియుఁ జెప్పవలదు నే నేకాంతత నభిలషించుచున్నాను.

౪౯

“ఎంతపని జరిగినది?’ అని భావించుకొనుచు సుచరిత యొక్కింత సేపుండి లలితను కౌఁగిలించుకొని ,సోదరీ! నాకేమో భయముగానున్నది;అనియెను.

లలి:—భయ మేమి?

సుచ:— సమాజమందంతటను కగ్గోలుపుట్టినది. కాని తుదకు వినయబా బంగీకరింపకున్నచో—

లలి:— అతఁ డంగీకరించి తీరును!

సుచ:— నీ వట్లనుకొనుచున్నావు. కాని వినయుఁడు తనమతమును ద్యజించి యీపెండ్లి కిష్టపడఁడని పానూబాబు మనయమ్మకు ధైర్యము చెప్పి పోయినాఁడు! సోదరీ! నీవు బాగుగ నాలోచింపకుండఁ బానూబాబుతో నట్లేలమాటాడితివి?

లలి:— అట్లు చెప్పితినని నాకిప్పటికిని విచారము కలుగుటలేదు! పానూబాబును, నాతని సమాజమువారును నన్నొక వేఁటజంతువుగా సముద్రపర్యంతమును దరుముకొని వచ్చితిమనియు, నిచ్చట నేను దొరకిపోవుదుననియు భావించుకొనుచున్నారు. వారి వేఁటకుక్కల భయముచే వారిపంజర మధ్యమున నిరికికొని యుండుటకు నేను భయపడుదును గాని, యీసముద్రమును లఘించుటకుఁగూడ భయపడనని మాత్రము వారెఱుంగరు!

సుచ:—ఒకసారి తండ్రిగారితో నాలోచించి జూడవలయును.

లలి:—నాయనగా రట్టికౄరులతో సంబంధము పెట్టుకొనరని నిశ్చయముగఁ జెప్పుచున్నాను! ఆయన మనల నెన్నఁటికి సంకెలతో బంధింపఁజూచుటలేదు. ఆయనతో నభిప్రాయభేధము కలిగినప్పుడు కూడ నాయన మనయెడలఁ గోపించుటలేదు. అట్టిచో సమాజచ్ఛలంబున మనల నదలించి మననోళ్ళను మూయించుటకుఁ బ్రయత్నించునా? ఇట్టివిషయములందమ్మకుఁ గోపము కలుగును గాని, తండ్రిగారు మన స్వాతంత్ర్యోద్రేకముల కెక్కడ భంగముకలుగునో యని భయపడుచుందురు. ఆయన యీవిధముగా మనలను బెంచి యింతవారినిజేసి తుదకు హారానునివంటి సామాజిక కారాగార భటునిచేతులలో నొప్పగించునా?

సుచ:— మంచిది. ఇందుఁ దండ్రిగారి యభ్యంతర మేమియు లేదు; ఇఁకఁ జేయవలసినదేమో చెప్పుము!

లలి:—మీ రేమియును జేయకుననిచో స్వయముగ నేనే—

సుచరిత తత్తరముతో లేచి "అక్కఱలేదమ్మా! నీవేమియుఁ జేయనక్కఱలేదు! నేనొకయుపాయ చేసెదను" అనియెను.

ఆసాయంకాలమున సుచరిత పరేశునికడకుఁ బోవఁజూచుచుండగాఁ బరేశుఁడే యచ్చోటికి వచ్చెను. ఈనడుమఁ బ్రతిదినమును సంధ్యాసమయములందుఁ బరేశుఁ డొంటిగ నుద్యానవనమునఁ దలవంచుకొని పచారు చేయుచును తానేమో యాలోచించుకొనుచునుండెను—సంధ్యాసమయపవిత్రాంధకారము మెల్లగ నాతని హృదయమును సవరించుచుఁ గర్మమయదినసంబంధము లైన కళంకములను గప్పివైచి యంతరంగ మధ్యమున నిర్మలశాంతిం గల్పించి రాత్రినిశ్శబ్దమున కై సూయత్తపఱచుచుండెను. నేఁడు పరేశుఁడట్టి సాయంకాల నిభృతధ్యానశాంతి సంభోగమును త్యజించి చింతిత వదనముతో సుచరిత యింటికివచ్చెను అఁడుకొనఁదగినబిడ్డ జబ్బుచే నూరక పడియున్నప్పుడు తల్లి హృదయ మెట్లుండునో యట్లే సుచరిత ప్రేమపూర్ణహృదయము పరేశుని మ్లానవదనముం గాంచి పరితప్తమై పోయెను. అప్పుడు పరేశుఁడు మృదుస్వరముతో "రాధా! అంతయు వింటివా?" అనియెను.

సుచ:— వింటిని బాబా! కాని మీ కంతయాలోచనయేల?

పరే:— నా కేమియును లేదు! స్వయముగఁ దెచ్చికొన్న యీతుపాన దెబ్బను లలిత సహింపఁగలదా యనియే నాయాలోచన! ఉద్రేకముచే వదనములనుండి హృదయములనుండి తీవ్రభాషణములును, దీవ్రభావములును వెలువడుచుండును. కాని యవి క్రమముగా ఫలించుట కారంభించినప్పుడు వానిని సహించుశక్తి సన్నమైపోవుచుండును. లలిత యిట్టి సమస్తఫలాఫలములను బాగుగ నాలోచించుకొనియే తనకర్తవ్యమును నిశ్చయించుకొన్నదా?

సుచ: — సమాజమునుండి కలుగునట్టి యుత్పీడనమునకును లలిత లొంగునది కాదని నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను.

పరే:— లలిత కేవలమును గ్రోధముచేత నే యౌద్ధత్యముం జూపుటలేదని స్పష్టముగఁ దెలిసికొన వలయుననియే నాకోరిక.

సుచ:— లేదుబాబా! అట్లయినచో నే నామాట కెంతమాత్రమును జెవియొగ్గియే యుండను. ఆమె మనసులోని యెంతటిగభీరభావమైనను గనిపించినంతనే బయల్పడి పోవుచుండును. లలిత యట్టి స్వభావము కలది. బాబా! వినయబాబు చాలమంచి వాఁడుసుమా!

పరే:— అతఁడు బ్రాహ్మసమాజికుఁడగునా?

సుచ:— నేను సరిగాఁ జెప్పఁజాలను. ఒకసారి గోరాబాబు తల్లియొద్దకుఁ బోయి వత్తునా?

పరే:— నీవొకసారి పోవుట మంచిదనియే నేనును భావించుచున్నాను!

౫౦

వినయుఁడు ప్రతిదినము నుదయమునం దొకసారి యానందమయి యింటినుండి తన యింటికి వచ్చుచుండెను. నేఁడాతఁ డింటికి చనునప్పటి కొకయుత్తరము వచ్చి యుండెను. అందు వ్రాసినవారి పేరు లేదు. లలితను బెండ్లియాడినచో నీ కెట్టి సుఖమును లేదనియు, నామెమూలమున నీ కమంగళ మగుననియు నిట్టియుపదేశములతో నాలేఖ నిండియుండెను. అందుఁ జిట్టచివర "నీవామెను బెండ్లియాడఁ దలఁచినచో నొకసంగతి యాలోచించుకొనుము! ఆమెకుఁ గాసరోగమున్నది–అది క్రమముగా క్షయక్రింద మాఱునని డాక్టరు లనుమానించుచున్నారు!" అనికూడ వ్రాయఁబడి యుండెను.

వినయుఁ డాయుత్తరమును జూచి హతబుద్ధి యైపోయెను.

ఇట్టిమాటలూరక సృష్టింపఁబడునని యాతఁ డెన్నఁడు ననుకొనలేదు. సమాజ నియమములనుబట్టి తాను లలితను బెండ్లియాడుట యసంభవమని యందఱును దెలిసిన విషయమే. అందుచేతనే వినయుఁడు లలితను ప్రేమించుట తన యపరాధముగా భావించుకొనుచుండెను. ఈసంగతి సమాజ మంతటను వ్యాపించిపోయినదని వినయుఁ డాయుత్తరమునుబట్టి నిశ్చయించుకొనియెను. ఇది కారణముగా లలితకు సమాజమునం దవమానము కలుగుచున్నదను విచారముచే వినయుని హృదయము సంక్షుభిత మైపోవుచుండెను. తన నామముతో లలితనామము కలసి ప్రజలనోళ్లనుండి వెలువడుట యాతనికి మిగుల లజ్జాకరముగ నుండెను. తనపరిచయమునుగూర్చి లలిత తిట్టుకొనుచు, నిందించుకొనుచు నుండెననియు నిఁక నామె తన్నుఁగన్నెత్తి చూచుటకైన నిష్టపడదనియు వినయునిహృదయము కేవలమును బాధపడుచుండెను.

ఆహా! ఏమి మానవహృదయము! ఈయవస్థలలోఁగూడ వినయుని హృదయమధ్యమున నిబిడంబును, గభీరంబును, సూక్ష్మంబును, దీవ్రంబును నగు నొకయానందరేఖ యీవైపునుండి యావైపునకు సంచారము సేయుచు నాతని సమస్తసంకోచములను సమస్తావమానములను దూరము చేసివైచుచుండెను! వానికి మరల నాశ్రయ మీయకుండవలయునని వినయుఁడు వరండాలో నటునిటు బచారు సేయుచుండెను. కాని యా ప్రభాత తేజమునుండి యొకవిధమగు నుద్రేకభావ మాతనిమనమున నుదయమగుచుండెను. వీధులవెంట వస్తువుల నమ్ముకొనువారికేక లాతనికి మనశ్చాంచల్యమును గలిగించుచుండెను. బాహిరమగు లోకనిందయే గిరినిర్ఝరిణింబోలి లలితనుదెచ్చికొనివచ్చి వినయుని హృదయతీరమున విడిచివైచెను. సమాజమునుండి కొట్టుకొనివచ్చిన యాలలితమూర్తి నాతఁడు త్యజింపఁజాలకుండెను. ఈలలిత నాది! నాయొక్కనిదే!" అని యాతనిమనసు బోధించుచుండెను. ఇంతదృఢముగా నాతనిమన సెన్నఁడును బోధిం

చుటకు సాహసింపలేదు. ఆకస్మికముగ బహిర్లోకమునం దిట్టిగోల వెలువడుటచే నిఁక నాతఁడు తనహృదయమును మూసి యుంచుకొనఁజాలకపోయెను.

వినయుఁడట్లు చంచలుఁడై తిరుగుచు వీధిని వచ్చుచున్న హారానునిఁ జూచెను. అతఁడు దనయొద్దకే వచ్చుచుండెననియు నీయనామలేఖ వెంటనే మఱియొక గందరగోళము పుట్టనున్నదనియు వినయుఁడా క్షణమునందే నిశ్చయించుకొనియెను—ఇఁక వినయుఁడు మునుపటివలెఁ బ్రాగల్భ్యమును జూపఁజాలక హారాను నొకకుర్చీపైఁ గూర్చుండఁజేసి మౌనముతో నాతనిమాటకొఱ కెదురుచూచుచుండెను.

హారా: — వినయబాబూ! నీది హిందూమతమా?

విన:— ఔను, కాకేమి?

హారా:— నాయీప్రశ్నకుఁ గోపింపవలదు. అనేక సమయములందు మనము మనచుట్టుపక్కల నున్న యవస్థల నాలోచింపక యంధులమై చరించుచుఁ గష్టములను సృష్టించుకొనుచుందుము. అట్టిసమయములందు "మనమెవ్వరము? మనహద్దెక్కడ నున్నది? మనకార్యము లెంతదూరమువఱకును బరిణమించినవి? అని యెవ్వరైనఁ బ్రశ్నించినచో నది యప్రియముగ నున్నను వారిని మిత్రులుగనే భావింపవలయును!

విన:— ఇంత యుపోద్ఘాత మేమిటికి? అప్రియమగు ప్రశ్నకై కోపించి నే నెట్టి యత్యాచారమునైనను జేయుస్వభావము కలవాఁడను గాను! మీరు నిర్భయముగా నన్నెల్ల విషయములను బ్రశ్నింపవచ్చును!

హారా:— నేను నీపై నిచ్చాకృతమగు నెట్టియపరాధమును గూర్చియు దోషారోపణము చేయఁదలఁచుకొనలేదు కాని వివేచనాలోపమువలనం గలుగుఫలము విషమయమగునను సంగతి నీకు వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేదు.

విన:— (విరక్తభావముతో) అక్కఱలేనిమాట చెప్పనేవలదు. అసలుసంగతి యేమో చెప్పుఁడు!

హారా:— నీవు హైందవుఁడవై హిందూసమాజమును విడువఁజాలనప్పుడు, పరేశుని బిడ్డలకు వారిసమాజమునం దపవాదము కలుగకుండునట్లు నీవాయింట నుచితముగా మెలఁగవలసినది!

వినయుఁడు గంభీరభావముతో నించుక సేపూరకుండి 'పానూబాబూ! సమాజము వారు వేనినుండి యెట్టిమాటలను సృష్టించుచుందురో, యవియన్నియు వారివారి స్వభావముల ననుసరించి యుండును; అట్టివాని కన్నిటికిని నేను బాధ్యుఁడను గాను! పరేశునిబిడ్డలతోడి సంబంధమునుగూర్చి నాసమాజమువారేమైన నిందించినచో నది నాసమాజముతప్పే గాని పరేశుని తనయలది యెట్లగును?" అనియెను.

హారా:— ఒకకన్యక తల్లిని విడిచి పరపురుషునితో నొంటిగా నౌకాయాత్ర చేసినప్పు డావిషయంగూర్చి యోచించుటకు సమాజమున కధికారమే లేదనియా నీయభిప్రాయము!

విన:— బహిస్స్ఫుటనమునకు, నాంతరంగికాపగాధమునకును మీరుకూడ నొక్కటే స్థానమును బ్రసాదించుచున్నచో నిఁక హిందూమతమును విడిచి యేమతముఁ జేరవలసిన యావశ్యక మేమున్నది? ఏమైననేమి! పానుబాబూ! ఇట్టి తర్కవితర్కములతో నెట్టి యుపయోగమును లేదు! నాకర్తవ్యము నాలోచించి నేనే నిశ్చయించుకొందును! మీరిందు నాకెట్టి సాయమును జేయఁజాలరు!

హారా:— నీతో నేను విశేషముగా మాటాడఁదలంచుకొనలేదు. నేనొక్కటే మాట చెప్పుచున్నాను. నీవిఁక దూరముగ నుండకున్నచోఁ గేవల మక్రమముగా నుండును. పరేశుని యింటఁ బ్రవేశించి కేవలము నొకవిధమగు నశాంతిని గల్పించి వారికెట్టి యనిష్టమును వర్ధిల్లఁజేసితివో నీవింకను గ్రహింపఁజాలకున్నావు.

అని చెప్పి హారానుఁడు వెడలిపోయెను. వినయుని హృదయమున శూలాఘాతమైనట్లుండెను. సరళహృదయుఁడు, నుదారచిత్తుఁడు నగు పరేశుఁ డత్యాదరముతో గోరా వినయులను దనకుటుంబ మధ్యమునఁ జేర్చుకొనియెను. వినయుఁడు తెలియక యాబ్రహ్మకుటుంబ మధ్యమున మాటిమాటికిని దనహద్దును మీరిపోవుచున్నను నొక్కనాఁడైనఁ బరేశుని స్నేహగౌరవములనుండి వంచితుఁడు కాలేదు. ఈపరివారమధ్యమున వినయుని ప్రకృతికిలభించిన గంభీరత మాశ్రయము మఱియెచ్చటను లభింపలేదు! వారి పరిచయమైనవెనుకనే వినయుని కొకవిధమగు విశేషసత్యము లభించెను. ఇట్టి యాదరము—ఇట్టియానందము ఇట్టియాశ్రయము నొసంగిన పరివారమునందు చిరకాలమువఱకు వినయుని ప్రశంసయే శ్రవణకంటకమై యుండెను! పరేశునితనయల కాతని మూలమున నవమానకళంకము కలిగినది. లలితభవిష్యజ్జీవితమున కంతకు నాతఁడొక పెద్దమచ్చను దెచ్చిపెట్టెను! దీనికి బ్రతీకారమేమైన యున్నదా? ఆహా! సమాజమనువస్తువు సత్యమధ్యమునం దెన్ని సంశయములను గల్పించుచున్నది! లలితావినయుల సమ్మేళన మెట్టి సత్యవిరుద్ధమైనదియును గాదు లలిత సుఖసౌభాగ్యములకై వినయుఁడు తన సమస్తజీవితమును నెట్లర్పించుటకు సంసిద్ధుఁడై యుండునో లలితావినయుల యంతర్యామి యగు నీశ్వరుని కొక్కనికే తెలియును! అతఁడే ప్రేమాకర్షణముచే వినయుని లలిత కింతటిసమీపమునకుఁ దీసికొనివచ్చెను—అతని శాశ్వతధర్మవిధానమున కెచ్చటను వడ్డము లేదుగదా! ఈ దేవుఁడు బ్రహ్మసమాజమునందుఁ బానూబాబు వంటివా రుపాసించునట్టి దేవుఁడుగాక మఱియొకఁడా యేమి? అతఁడు మానవహృదయాంతర్యామియగు విధాత కాఁడా? అట్లయినచో లలితావినయుల సమ్మేళనమధ్య

స్థలమున దంష్ట్రాకరాళవదనమును దెఱచుకొని నిలిచి కేవలసమాజమును మాత్రమే పాటించుచును, సర్వమానవప్రభుండగు నీశ్వరునిగూడ లెక్కింపని యా నిషేధము పాప నిషేధము కాదా?

౫౧

వినయునికడకు హారానుఁడు వచ్చినసమయమునందే యుచినాఁడానందమయి చెంతకుఁబోయి లలితా వినయులకుఁ బెండ్లి స్థిరపడెనని చెప్పెను.

ఆనం:— ఈమాట యెన్నటికిని సత్యముకాదు!

అవి:—ఏమి? వినయుఁ డంగీకరింపఁడనియా?

ఆనం:—నాకా సంగతి తెలియదుగాని, యింతటి ముఖ్యవిషయము నాకెందేన్నఁడును వాఁడు దెలుపకుండ నుండఁడు!

అవి:—ఈమాట నేను బ్రహ్మసమాజము వారివలననే వింటిని. కావున నిది యాసత్యము కాదు. వినయునియందట్టి శోచనీయ పరిణామము కలుగునని నేనిదివఱకే యనుకొంటిని. ఈవిషయమున గోరానుగూడ హెచ్చరించితిని!

అని చెప్పి యాతఁడు క్రిందికిఁబోయి మహిమునకుఁగూడ నీవార్తను జెప్పివైచెను.

అనంతరము వినయుఁడానందమయి కడకు వచ్చెను. అతని వదనముం గాంచినంతనే సంక్షుభితంబగు నాతని యంతఃకరణము విస్పష్టమగుచుండెను. ఆనందమయి యాతనికి భోజనము పెట్టి తనగదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి కూర్చుండఁజేసి "బాబూ! నీ విట్లుంటివేమి?" అనియెను. వినయుఁడామె కాయుత్తరము నిచ్చెను. ఆనందమయి దానిం జదివిన తరువాత "అమ్మా! హారానుబాబు నేఁటియుదయమున మాయింటికివచ్చి నన్నెన్నియో విధముల నిందించి పోయెను!" అని చెప్పెను.

ఆనం:— ఎందుచేత?

విన:—నాప్రవర్తనము తమసమాజమునందలి పరేశుని తనయల కపవాదకారణమయ్యెనని యాతఁడు నన్నుమందలించెను!

ఆనం:— నీకును లలితకును వివాహము స్థిరపడెనని లోకు లనుకొనుచున్నారు. ఇందు నిందాకారణ మేమియు నాకగపడుట లేదు.

విన:—వివాహమున కవకాశమే యున్నచో నిందకుఁ గారణమే లేదు. కాని యట్టి సంభావనమైన లేనిచోట నిట్టిమాటలు పుట్టుట యెంతయన్యాయము! విశేషించి లలితవంటి కన్యక యెడల నిట్టినింద కేవలము గాపురుషతయే!

ఆనం:—నీకుఁ బౌరుషమే యున్నచో నాతని హస్తములనుండి నీవు లలితనవాయాసముగ రక్షింపఁగలవు!

విన:—అమ్మా! అదియెట్లు?

ఆనం:—ఎట్లా నీవు లలితను బెండ్లియాడుము!

విన:—అమ్మా! ఏమనుచున్నావు! నీవు వినయుని నెట్టివానిగాఁదలఁచుచున్నావు?—వినయుఁడు కేవలము నేనొక్కమాట చెప్పినచోఁ బెండ్లియాడుట కంగీకరించు ననియు, నిఁక నెట్టిలోకనిందయు లేకుండ బోవుననియు నాయంగీకారము కొఱకే యీతఁడు వేచి యుండెననియు నీవనుకొనుచున్నట్లున్నది.

ఆనం:—నీకిన్ని మాటలను గూర్చి యాలోచింపవలసిన పని యేమున్నది? నీవు చేయవలసినపని చేసినచోఁ జాలును! నేను పెండ్లియాడుటకు సంసిద్ధుడనై యుంటినని చెప్పుము!

విన:—నేనింత యసంగతముగఁ జెప్పినచో లలిత కవమానముగాదా?

ఆనం:—అసంగతమనియెదవేమి? మీవివాహమును గూర్చి ప్రవాద మెప్పుడు పుట్టెనో యప్పుడే యది నిశ్చయముగ సంగతమైపోయినది! నీవింతమాత్రమును సంశయింపనక్కఱలేదు.

విన:—కాని, అమ్మా! ఈవిషయమున గోరామాటనుగూడ భావింపవలదా?

ఆనం:—(దృఢస్వరముతో) వలదు బాబూ! ఇందాతని మాటతోఁ బనిలేదు. ఆతఁడు కోపపడునని నేనెఱుఁగుదును. ఆతనికి నీపైఁగోపము కల్గింపవలయునని నా యుద్దేశము కాదు. కాని యేమిచేయుదుము! నీకు లలితయందు గౌరవమే యున్నచో నామెకు సమజమునం దవమానము కలుగకుండునట్లు చేయవలదా?

కాని, యీమాటలు సామాన్యములైనవా? వినయుఁడిట్లు చేయఁగలఁడా? కారాబద్ధుఁడగు గోరాయెడల వినయుని ప్రేమ ద్విగుణీకృతమై యుండెను. అట్టిచో వినయుఁడు గోరాకు హృదయాఘాతముం గల్పింపఁగలడా? ఇంతేకాక సంస్కారము! సమాజమును మనసుచే లఘుంపవచ్చునుగాని, కార్యరూపమునఁ ద్యజించునప్పు డనేక స్థలములయందుఁ గొలఁదిగనో గొప్పగనో యనేకాకర్షణములు బాధించుచుండును; అపరిచితంబు లగు నాశంకములను, ననభ్యస్తంబులగు ప్రతివాదములను గారణ మరయకుండ ననుసరించి బోవలసి యుండును!

విన:—అమ్మా! నిన్నుఁ జూచినకొలఁది నాకాశ్చర్యముగా నున్నది నీ మనసొక్కసారిగా నెట్లింత నిర్మలమైనది? నీవు పదపరిచారము చేయుటలేదు! ఈశ్వరుఁడు నీకు ఱెక్కలనిచ్చెనా యేమి? నీగమనమున కెచ్చోటను నించుకంతయైన నిరోధమే లేదు!

ఆనం:—బాబూ! ఈశ్వరుఁడు నాకట్టినిరోధమును లేకుండ నామార్గమంతయును బరిష్కృతముగఁ జేసివైచినాఁడు.

విన:— కాని, అమ్మా! నేను నోటితో నేమిచెప్పినను, మనసుచే నిర్బంధింపఁబడుచునే యుందును. ఇంతచదువులు, నింతబుద్ధియును బాగుగ నాలోచింపఁగఁ గేవలము మూర్ఖత్వముగనే యాకస్మికముగ నామనసునకుఁ దోఁచుచుండును.

ఇంతలో మహిముఁ డచ్చటికివచ్చి లలితతోడి వివాహసంబంధము స్థిరపడిన సంగతింగూర్చి వినయుని దృఢముగఁ బ్రశ్నించెను. అందుచే వినయునిహృదయము సంక్షుభితమైపోయెను. అతఁడెట్లో మనసు చిక్కఁబట్టుకొని మౌనముతోఁ గలవంచుకొని కూర్చుండెను. అప్పుడు మహిముఁడన్ని పక్షములవారినిఁగూడ నతితీవ్రభాషణములచే నిందించుచు నటనుండి వెడలిపోయెను. వినయుని వలలోఁ జిక్కించుకొని సర్వనాశనము గావించుటకే పరేశునియింట సిగ్గులేని ప్రయత్నములు జరుగుచుండెననియు బుద్ధిహీనుఁడగు వినయుఁ డావలలోఁ దగుల్కొనిపోయెననియును గూడ మహిముఁడు నిందించియే పోయెను.

వినయుఁడు నలుదెసల నావరించియున్న యిట్టి యపవాదమూర్తింగాంచి స్తబ్ధుఁడైపోయెను. అప్పుడానందమయి 'వినయబాబూ! నీకర్తవ్య మేమో తెలిసినదా?" అని ప్రశ్నించెను. వినయుఁ డామె వంక మొగమెత్తిచూచెను. ఆమె మృదుస్వరముతో 'బాబూ! నీవొకసారి పరేశునిచెంతకుఁ బోవుట మంచిది. అతనితో మాటాడినచో సమస్తమును బరిష్కారమైపోవును!" అనియెను.

౫౨

ఆనందమయి యాకస్మికముగ వచ్చుటంగాంచి సుచరిత యాశ్చర్యముతో 'అమ్మా! నేనిప్పుడే మీయింటికి రావలెననుకొనుచున్నాను!" అనియెను. ఆనందమయి నవ్వుచు 'నీవు వత్తువను సంగతి నేనెఱుఁగను గాని, యెందుకొఱకు రాఁదలచితివో యా సంగతి నాకుఁ దెలియుటచే నిలువఁజాలక నేనే వచ్చితిని!' అనియెను. ఆనందమయి కీసంగతి తెలిసినదని విని సుచరిత యాశ్చర్యపడియెను. ఆనందమయి మృదుస్వరముతో "అమ్మా! నేను వినయుని నాబిడ్డగనే చూచుకొనుచున్నాను. అతనినిబట్టియే మీసంగతి యెఱుఁగనప్పుడుకూడ నేను మిమ్ములను మనఃపూర్వకముగ నాశీర్వదించుచుంటిని. అట్టి నేను మీకేదియో యన్యాయము జరిగినదని విని సహించియుండఁగలనా? నావలన మీకెట్టి యుపకారమైన నగునో కాదో యెఱుంగను. కాని మనసు నిలుపుకొనఁజాలక యాత్తరముతో మీచెంతకు వచ్చితిని. అమ్మా! వినయుని వలన నేమైన నన్యాయము జరిగినదా?" అని ప్రశ్నించెను.

సుచ:— ఎంతమాత్రమును జరుగలేదు ఈగొడవ కంతకును లలితయే బాధ్యురాలు. లలిత యెవ్వరికిని జెప్పకుండ స్టీమరుపైఁ దనతోఁ బ్రయాణము చేయునని వినయబాబెన్నఁడు నూహించియైన నుండలేదు. కాని యాయిరువురకును రహస్యాలోచన

జరగియుండునని లోకు లనుకొనుచున్నారు. మఱియును లలిత తీవ్రస్వభావ! ఇందలి సత్యము నడిగి తెలిసికొనుట కామె యెంతమాత్రము నవకాశ మొసంగునది కాదు.

ఆనం:— దీనికేదైన నుపాయ మాలోచింపవలయును. ఈసంగతి విన్నది మొదలు వినయుని హృదయమున కించుకంతయును శాంతిలేదు. ఆతఁడు తానే యపరాధి ననుకొనుచున్నాఁడు!

సుచరిత యారక్తవదనమండలము నించుక వంచి "అమ్మా! మీయుద్దేశము వినయ బాబు—" అని సంకోచపీడితయై పలుకుచుండఁగా నానందమయి యామాట కడ్డము వచ్చి "అమ్మా! లలితకొఱ కేమిచేయుమన్నను వినయుఁడు చేయఁగలడు! ఆతని చిన్నతనమునుండియు నేను చూచుచున్నాను. వినయుఁడొకసారి యాత్మసమర్పణము గావించినచో నిఁక నేదియుఁ దనకొఱ కుంచుకొనువాఁడు కాఁడు! అందుచేతనే వానిహృదయము మరలించుకొనుట కవకాశము లేకుండ నెట్టితావున లగ్నమైపోవునో నేనుచాల భయపడుచుందును" అనియెను. సుచరిత హృదయము నందలి యొక బరువు దిగిపోయెను. ఆమె యించుకధైర్యముతో "అమ్మా! లలిత సమ్మతికొఱకు మీరాలోచింపనక్కరలేదు. ఆమె మనసు నే నెఱుఁగుదును. కాని వినయబాబు తన సమాజమును త్యజించుట కొప్పుకొనునా?" అనియెను.

ఆనం:— అమ్మా! సమాజ మాతని విడువవచ్చును. కాని ముందుగా నాతఁడు సమాజము నేల పరిత్యజింప వలయును? ప్రయోజన మేమైన నున్నదా?

సుచ:— అట్లనియెద వేమి తల్లీ! వినయబాబు హిందువుగనేయుండి బ్రాహ్మ కన్యను బెండ్లియాడునా?

ఆనం:— అతని కట్టితలంపున్నచో మీకేమైన నభ్యంతరమున్నదా?

సుచ:— అది యెట్లు సంభవమగునో నాకు బోధపడుటలేదు.

ఆనం:— అమ్మా! నాకుమాత్ర మిది సులభముగనే తోఁచుచున్నది. మాయింటి పద్ధతి చూడుము. నేను నా కులాచారములను గణించుటలేదు. అందుచే లోకులునన్ను క్రిస్టియనుగా భావించుచుందురు. కొన్నికొన్ని కర్మసమయములందు నేనిచ్ఛాపూర్వకముగ మాఱిపోవుచుందును. నీవు వినిన నవ్వుదువు! గోరా నాయింట నీరైనఁ ద్రాగఁడు! అంతమాత్రముచే నీయిల్లు నాది కాదనియు, నీసమాజము నాది కాదనియు నేల చెప్పవలయును? అట్లనుటకుఁగూడ నాకిష్టములేదు. మంచి చెడ్డ లన్నిటిని భరించియే నేనీగృహమును, సమాజమును స్వీకరించితిని. అందుచేతనే యవి నన్నించుకంతయును బాధించుటలేదు. ఒకవేళ భరింపరానిబాధ కలిగినచో నప్పుడీశ్వరుఁడు తోపించిన త్రోవను బట్టి పోవుదును. కాని తుదివఱకును నాగృహ సమాజము

లను నావి యనియే చెప్పుకొనుచుందును. సమాజమువారు నన్ను స్వీకరింపకున్నచోఁ బోనిమ్ము! అది వారియిష్టము!

సుచరిత కింకను సంశయము తీరక 'అమ్మా! సరే కాని బ్రాహ్మపద్ధతులను మాత్రము వినయబాబు—' అని మాట ముగింపకుండఁగనే యానందమయి 'వానిమతము కూడ నటువంటిదేనమ్మా! బ్రాహ్మమతమనిన సృష్టిలో లేనిమతము కాదు. మీపత్రికలలోని యుపదేశములను నేను తఱచుగఁ జదువుచునే యుందును. నాకెచ్చటను భేద మగపడుట లేదు!'' అనియెను.

ఇంతలో 'సోదరీ!' అని పిలుచుచు లలిత యాగదిలోనికి వచ్చి యానందమయిం గాంచి సిగ్గు పడిపోయెను. ఇంతవఱకును దనమాటలే జరుగుచున్నవని యామె సుచరిత మొగము చూచినంతనే తెలిసికొనియెను. లలిత యటనుండి పారిపోవ వలచెను గాని, యామె కట్టియవకాశము దొరికినది కాదు. ఆనందమయి యామెం గాంచి 'అమ్మా! లలితా! రమ్మా!' అని చేయి పట్టుకొని లలిత తనదేయై పోయినట్లుగా నామెను దగ్గఱగఁ గూర్చుండబెట్టుకొని సుచరితం గాంచి పూర్వప్రస్తావము నందుకొని 'అమ్మా! మాకును మంచితోఁ జెడ్డ కలియుట యన్నిటికంటెను కఠినమే— కాని ప్రపంచమునం దట్టికలయికయును జరుగుచునేయున్నది. అందువలన సుఖమును దుఃఖమును కలుగుచునే యున్నది. అందువలన నెల్లప్పుడును జెడ్డయే కలుగుటలేదు. మంచియును గలుగుట లేదు. అట్టి సమ్మేళనమే సంభవమైనప్పుడు కేవల మతభేద మున్నంతమాత్రమున నిరువురు మానవులసమ్మేళనమున కెట్టి యభ్యంతరము కలుగునో నాకు బోధపడుటలేదు. మానవుల సమ్మేళనమునకుఁ గారణ మొక్కమతమేనా?— మీసమాజమునందును మానవులలోఁ బరస్పర సమ్మేళనము కలుగుటలేదా! లోపలనుండి యీశ్వరుఁ డైక్యము చేసినవారిని వెలుపలనుండి మీసమాజము వేఱుచేయునా! అమ్మా! అల్పభేదములను బాటింపక యైకమత్యముచే సర్వసమ్మేళనముం గావించు సమాజ మెచ్చటను లేనే లేదా? ఈశ్వరునితో మానవుఁడు కేవల మిట్లు పోరాడుచుండవలసినదేనా? సమాజమనునది కేవలము నిందుకొఱకేనా!" అనియెను.

ఆనందమయి యీవిషయమున నింతతీవ్రముగ నుపన్యసించుట లలితా వినయుల వివాహమునకుఁ గల యభ్యంతరమును దూరము చేయుటకేనా? సుచరిత మనసులోని సంశయమును దీర్చుటకై యానందమయి తనసర్వశక్తిని వినియోగించుటయందు మఱియొక యుద్దేశమేమైన నున్నదా? సుచరిత యిట్టి సంస్కారములలోఁ జిక్కుకొని యుండుట యానందమయి కెంతమాత్రము నిష్టములేదు. వినయుఁడు బ్రాహ్మమతమునఁ జేరకున్నచో వివాహము కాఁగూడదని సిద్ధాంతమైనయెడల, దుస్సహదుఃఖమయంబు లగు నీదినములలోఁగూడ నానందమయి హృదయమున వర్ధిల్లుచున్న యాశ

యంతయును నిర్మూలమై పోవును. నేటిదినమున వినయుఁ డామె చెంతకు వచ్చి "బ్రాహ్మసమాజ పట్టికయందు నా పేరు చేరవలసినదేనా!" అని యడిగినప్పు డామె యావశ్యకము లేదని చెప్పివైచినది.

సుచరిత యానందమయితో నెట్టివాదమును జేయక మౌనముతోఁ గూర్చుండి యుండెను. సుచరిత యుద్దేశ మింకను మాఱలేదని నిశ్చయించుకొని యానందమయి తనలో 'నేను కేవలము గోరాయందలి ప్రేమచేతనే నాసమాజ ధర్మముల నన్నిటిని వదలుకొంటిని - కాని సుచరిత హృదయ మింకను గోరాయందుఁ బూర్తిగ లగ్నమై కాలేదా? అయినచో నీచిన్నవిషయ మింతగొప్పవిషయము కాఁజాలదు!'' అని భావించుకొనియెను. అందుచే నానందమయి హృదయము కొందలపడుచుండెను. ఇఁక రెండుదినములలో గోరా జైలునుండి వచ్చును. అతని కొక సుఖక్షేత్రము సిద్ధమై యున్నదనియు నీసారి యాతని నెట్లయిన బంధింపకున్నచో నెచ్చట నెట్టికష్టము కలిగినను నాతని కాధారము లేకుండుననియు నామె భావించుకొనుచుండెను. కాని గోరాను బంధించుట స్త్రీజనసామాన్య మగుననియా? ఏ హైందవకన్యనైన గోరాకుఁ బెండ్లిచేయుట యన్యాయమని యెంచి యనేకు లిచ్చెదమని చెప్పవచ్చినను నానందమయి యింతవఱకు నంగీకరింపలేదు. గోరా నాకుఁ బెండ్లియే యక్కఱలేదనుచుండెను. తల్లినై యుండియు నానందమయి యావిషయమున గోరాకు నొత్తాడకుండుట లోకుల కాశ్చర్యముగా నుండెను. ఈనడుమ గోరాహృదయమునం దోఁచిన యొకటి రెండు లక్షణములం గాంచి యానందమయి కానందముగా నుండెను. అందుచేతనే యిప్పటి సుచరిత నిశ్శబ్దవిరుద్ధభావ మామెకు బాధాకరముగ నుండెను. కాని యామె సామాన్యముగఁ బట్టు వదలునది కాదు. ఆనందమయి తనలో "సరే! చూతము!" అని యనుకొనియెను.

౫౩

పరేశుఁడు వినయునిం గాంచి 'బాబూ! నీవు లలితను విపత్తునుండి యుద్ధరించుటకై దుస్సాహసకార్యముం గావించుట నాకిష్టము లేదు. సామాజకప్రవాద మొక లెక్కలోనిది కాదు. నేఁడు దీనిగూర్చి యింతగొడవపుట్టినదో, కొన్నాళ్ళయిన తరువాత దానినందఱును మఱచి పోవుదురు'' అనియెను.

లలితకొఱకుఁ దన కర్తవ్యమును నిర్వహింపవలెనని వినయుఁడు నిస్సంశయముగ సంసిద్ధుడై వచ్చియుండెను. ఈవివాహము సమాజమునకు విరుద్ధమనియు నన్నిటికంటెను గోరాకుఁ గ్రోధకారణమనియు వినయుఁ డెఱుంగును. కాని కర్తవ్యనిర్వహణమునకై యాతఁడు సమస్తాప్రియకల్పనలను మనసునుండి తోసివైచుకొనియెను. అట్టి స్థితిలోఁ బరేశుఁ డాకస్మికముగ నాతని కర్తవ్య నిశ్చయమును తోసివేయఁదలంచెను.

వినయుఁడు దానిని వినఁజాలక 'నేను పితృఋణము నెట్లును దీర్చికొనఁజాలను. నామూలమున మీకుటుంబమున లేశమాత్రమైన నశాంతి గలుగుచో నేను సహింపఁజాలను!" అనియెను.

పరే:— వినయా! నీవు నాయుద్దేశమును సరిగా గ్రహింపఁజాలకుంటివి. నీకు నాయెడల గౌరవమున్నందులకు నేనానందించుచున్నాను. కాని, నాయందలిగౌరవమునుబట్టి నీవు నాతనయను బెండ్లియాడదలంచుట నాతనయకు కగౌరవము కాదా? అందుచేతనే యీకష్టము నీవించుకంతయైనను త్యాగము జూపవలసినంతటి గొప్ప కష్టము కాదని చెప్పుచున్నాను.

ఎట్లయిననేమి, వినయుఁడు కర్తవ్యబాధ్యతనుండి విముక్తుఁడయ్యెను. కాని, పంజరద్వారము తెఱవఁబడినంతనే పక్షి యెగిరిపోవునట్లతని హృదయము నిష్కృతి సంబంధమగు నిరాతంకపథమున విహరింపఁ జాలకుండెను; ఇప్పటికిని నాతఁడుఁ దలఁ దలఁచుకొనలేను! కర్తవ్యమునంగావించుటకై యాతఁడు చిరకాలబంధముల నన్నిటిని ద్రెంచుకొని సిద్ధపడి యుండెను. ఆతనిహృదయము పూర్వ మెచ్చట నడుగుపెట్టుటకైనను భయపడుచు నపరాధివలె మరలిపోవుచుండెనో యాస్థానమునందే యిప్పుడు స్థిరముగ నిలిచి లంకాకాండమును సాధింపఁజూచుచున్నది! ఇఁక దానిని మరలించుటెంతకష్టము! ఆతనిచేయి పట్టుకొని యంతవఱకును దీసికొనివచ్చిన కర్తవ్యబుద్ధి యిప్పుడు 'ఇచ్చట నేమియును బనిలేదు. పోవుదము రమ్ము!' అని బోధించుచుండెను. కాని యాతనిహృదయము మాత్రము 'మీఁకు లేకున్నచో మీరుపొండు! నేనిచ్చటనే యుండిపోయెదను!'' అనియెను

పరేశుఁడెచ్చటను నెట్టియడ్డమును లేకుండఁజేయుటచే వినయుఁడు 'నేన కర్తవ్య నిరోధముచే నిట్లు చేయుచుంటినని మీరనుకొనవలదు. మీ సమ్మతి కావలయును. నాకంతకంటెను సౌభాగ్యము వేఱేదియును లేదు. కాని కేవలము నాభయ మేమనిన ఒకవేళ—" అనునంతనే ప్రత్యుత్తరముగ పరేశుఁడు 'నీవు భయపడవలసిన పని లేదు. లలిత నీకుఁ బ్రతికూలముగ లేదని నేను సుచరితవలన వింటిని!" అనియెను.

వినయుని మనోమధ్యమున నానందవిద్యుల్లేఖ నృత్యము సేయఁ దొడంగెను. లలిత మనసులోని గూఢోద్దేశము సుచరితకుఁ దెలిసినది. ఎప్పుడు తెలిసినది? ఎట్లు తెలిసినది? ఆభాసముగనో యనుమానముగనో యీసంగతి యాసఖీమణుల కిరువురకును దెలిసిపోయినదని యెఱుంగుటచే సుతీవ్రంబును, రహస్యమయంబును నగు సుఖము వినయుని వేధింపఁదొడంగెను. అప్పుడు వినయుఁడు 'మీరు నన్ను యోగ్యునిగాఁ దలంచుటకంటె నాకానందము మఱియేమున్నది?" అనియెను.

పరే:— నీవిట కొన్నింకసేపు వేచియుండుము. నేను మేడమీఁదికిబోయి వచ్చెదను.

అని యాతఁడు వరదాసుందరి కడకుఁ బోయి యామె యుద్దేశము నడిగెను. అందుపై నామె "వినయుఁడుఁ బ్రాహ్మమతదీక్షితుఁడు కావలయును!" అనియెను.

పరే:— అట్లే కావచ్చును!

వర:— ముందా పనిగతి తేలవలయును. ఆతనిని పైకిఁ బిలువుఁడు!

వినయుఁడు మేడమీఁదికి వచ్చినంతనే వరదాసుందరి 'అట్లయినచో దీక్షాదినము స్థిరపఱుపవలయును!' అనియెను.

విన:— దీక్షాగ్రహణ మంతయావశ్యకమా?

వర:— కాదా? కాకున్నచో బ్రహ్మసమాజమున నీకుఁ బెండ్లి యెట్లగును?

వినయుఁడు మౌనముతోఁ దలవంచుకొని కూర్చుండెను. వినయుఁడు తమతోడి సంబంధమునకు సమ్మతించుటచేతనే తమసమాజమునఁ జేరుట కొప్పుకొని యుండెనని పరేశుఁ డనుకొనియెను. అప్పుడు వినయుఁడు "బ్రాహ్మమత ధర్మములందు నాకు శ్రద్ధ యున్నది. నా యాచరణముకూడ దానికి వ్యతిరేకము కాదు. ఇట్టిచో విధాయకముగ దీక్షయే గైకొనవలసినపని యేమున్నది?' అనియెను.

వర:— మతమునఁ గలియఁదలఁచి నప్పుడు దీక్ష గైకొన్నచో దోషమేమి?

విన:— హిందూసమాజముతో నాకెట్టి సంబంధమును లేదని నేను చెప్పఁజాలను.

వర:— అట్లయినచో నీవిషయమునఁ బ్రయత్నించుట నీదే తప్పు! మాయందలి దయచే మాకుపకారము చేయుటకై మాబిడ్డను పెండ్లియాడుట కంగీకరించితివా?

తనప్రస్తావము వారికిఁ గేవల మవమానజనకమై పోయెనని వినయుని హృదయము పరితపించి పోవుచుండెను. ఈనడుమ వెలువడిన సివిల్ వివాహశాసనమును ఖండించుచు, గోరావినయులు పత్రికలలోఁ దీవ్రముగఁ జర్చించియుండిరి. వినయుఁ డిప్పు డట్టిపెండ్లికి సమ్మతించి తాను హిందువును గానని చెప్పుకొనుట యెంతకష్టము! వినయుఁడు హిందువుగనే యుండి లలితను బెండ్లియాడఁ దలచెనని పరేశుఁ డనుకొనలేదు. అప్పుడు వినయుఁ డొక్క నిట్టూర్పు విడిచి లేచి వరదాసుందరీపరేశులకు నమస్కరించి 'నన్ను క్షమింపుఁడు! ఇఁక నే నెన్నఁడు నట్టితప్పు చేయను!' అని చెప్పి యాగదినుండి వెడలిపోయెను.

ఆతఁడు మెట్లకడకు వచ్చి యొకమూల బల్లపై నొంటిగ గూర్చుండి యుత్తరము వ్రాసికొనుచున్న లలితం గాంచెను. అడుగులచప్పుడు విని లలిత మొగమెత్తి వినయుని మొగమువంకఁ దిలకించెను. ఆకటాక్షలేశ మొక్క నిముసములో వినయుని హృదయమునంతను మథించివైచెను. వినయునకు లలిత నూతనపరిచిత కాదు! ఆమె యిదివఱ కెన్నియోసారు లాతనిం జూచినది. కాని యిప్పు డామె దృష్టి మాధ్యమునం దేదియో రహస్యము బయల్పడినది కాఁబోలును? సుచరిత లలిత మనసులోనియుద్దేశ

మును గ్రహించినది. ఆమనోభావ మప్పుడు లలితవినీలనయనపల్లవచ్ఛాయను గరుణాప్రపూర్ణమైన జలస్నిగ్ధ మేఘముంబోలి వినయునికన్నులం బడియెను. ఆక్షణదృష్టిమాత్రముననే వినయునిహృదయ వేదన మెఱపు మెఱసినట్లయిపోయెను. వినయుఁడేమియు మాటాడకుండ లలితకు నమస్కరించి మెట్లనుండి దిగిపోయెను.

౫౪

గోరా జైలునుండి వెలువడినతోడనే ద్వారమునొద్ద వేచియున్న పరేశబాబును, వినయునిం గనుఁగొనియెను. ఒకమాస మనిన దీర్ఘకాలము కాదు! అతఁడంతకంటె నెక్కువకాలమే యాత్మీయులను విడిచి ప్రచారము చేసియుండెను. కాని యిప్పుడొక నెలవఱకును జైలునం దుండి విడివడుటచే నాతనికిఁ బరేశవినయులను గాంచినంతనే పురాతనబంధుపరిచిత మగుసంసారమునఁ బునర్జన్మముం గాంచినట్లయ్యెను. ఆరాజమార్గమున, నావిస్తృతాకాశాంతరమున, నా ప్రభాతాలోకమధ్యమున శాంతంబును, స్నేహపూర్ణంబును, సహజసౌమ్యంబును నగు పరేశునివదనమండలముం గాంచి గోరా భక్త్యానందములచే నాతని పాదధూళిని శిరంబునం దాల్చెను. అతఁ డిదివఱకెన్నఁడు నట్లు చేయలేదు! పరేశుఁ డాతనిం గౌఁగిలించుకొనియెను.

గోరా వినయునిచేయి పట్టుకొని నవ్వుచు ‘వినయా! బడినిఁ బ్రవేశించినది మొదలొక్కవిధముగా నీతోఁ గలసి సమస్తశిక్షాలాభముం గాంచితిని కాని యీవిద్యాలయమునకు మాత్రము నిన్ను మోసముచేసి నేనొక్కఁడనే పోయితిని” అనియెను. వినయుఁడు నవ్వుటకుఁగాని మాటాడుటకుఁగాని శక్తుఁడు కాఁజాలకపోయెను. కారాగృహదుఃఖరహస్యమధ్యమునుండి యాతనిమిత్రుఁడు—మతియును ప్రాణబంధుఁడు విడివడి వచ్చియుండెను! ఆగంభీరసంభ్రమముచే నాతనికి నోటమాట వెలువడకుండెను! అప్పుడు గోరా “అమ్మయెట్లున్నది?” అని ప్రశ్నించెను.

విన:— అమ్మ సుఖముగనే యున్నది!

పరే:— బాబూ! రమ్ము! బండి సిద్ధముగా నున్నది!

అమువ్వురును బండి నెక్కఁబోవుచుండఁగా నంతలో నవినాశుఁడు వగర్చుకొనుచుఁ బాలకదళముతో నటుకువచ్చుచుండెను. గోరా యాతనిం గాంచి శీఘ్రముగఁ బండి నెక్కఁదలంచెను. గాని యంతకుముందే యవినాశుఁడు వచ్చి ‘గౌరవమోహన బాబూ! కొంచె మాఁగుము!’ అనియెను. ఇంతలో బాలకు లుచ్చస్వరముతో నిట్లు పాడ నారంభించిరి;—

“తేరి దుఃఖనిశీధిని । తెల్లవారె
పారతంత్ర్యపాశమునకుఁ । బట్టు జారె”

గోరా వెంటనే మెత్తబడిపోయెను. ఆతఁడు తనవ్యంగ్యస్వరముతో "ఆగుఁడు!" అనియెను. బాలకులు విస్మితులై యూరకుండిరి. అప్పుడు గోరా 'అవినాశా! ఈవ్యాపారమంతయు నేమి?' అని ప్రశ్నించెను. అవినాశుఁడు తనశాలువనుండి యరఁటి యాకున ముడిచి తెచ్చిన కుందకుసుమమాలికను బైకి దీసెను. తోడనే యొకబాలకుఁడు స్వర్ణజలముద్రిత మగునొక కాగితమును దీసి యందలి కారాగృహవిమోచనాభినందనమును దనవీణాస్వరముతోఁ బఠింప నారంభించెను. గోరా యవినాశుని పుష్పహారమును గ్రహింపక క్రోధరుద్ధకంఠస్వరముతో "మీనాటక మారంభమైనట్లున్నదే? ఇప్పుడీనడివీధిలో నన్నుఁగూర్చి మీసమాజమున హాస్యనాటక మాడఁదలంచితిరా! ఈ నెలదినముల నుండియు మీరుచేసిన ప్రయత్నమిదియేనా!' అనియెను.

అవినాశున కీయూహ చాలదినములనుండియే యుండెను. ఇదిచాలనద్భుతముగా నుండునని యాతఁ డనుకొనియెను. ఆదినములలో నిట్టియభ్యంతరములు లేవు. అవినాశుఁడు వినయునితోనైన నాలోచింపక యీగొప్పతన మంతయుఁ దానే వహింపవలయునని లోభించెను. పత్రికలకు వ్రాయబడిన సంగతులనుగూడ వ్రాసియుంచుకొనియెను. ఇటనుండి యింటికిఁ బోయినతరువాత వానినిఁ బూర్తిచేసి పంపుటకు స్థిరపఱచుకొనియెను. గోరా యిట్లు తిరస్కరించుటచే నవినాశుఁడు సంక్షుబ్ధుఁడై 'నీవన్యాయము చేసితివి. నీవు కారాగృహమునఁ బడినబాధకంటె మాబాధ తక్కువకాదు. ఈనెల దినములు ప్రతినిమిషమును మాహృదయములు దుఃఖానలములచే మండిపోవుచున్నవి!' అనియెను.

గోరా:— అవినాశబాబూ! నీవు పొరఁబడుచున్నావు. ఇంచుక స్థిరహృదయముతోఁ బరీక్షించినచో నెట్టి యగ్నిజ్వాలలును నీహృదయమును బాధింపజాల వని బోధపడియుండెను!

అవి:— సరే దానిమాటకేమి! అధికారులు నిన్నవమానించినను నీవు భారతవర్షమున కంతకును ముఖ్యుఁడవైతివి. ఇట్టిచో మా సన్మానహారమును—

గోరా:— ఇఁక నాప్రశంస యెత్తవలదు.

అని యవినాశుని, అతని దళమును నొకప్రక్కకుఁ దొలఁగించి "పరేశబాబూ! బండిపై నెక్కుఁడు!' అనియెను. పరేశుఁడు బ్రతికితి ననుకొని బండి నెక్కెను. గోరా వినయులును నాతని ననుసరించిరి

స్టీమరుపైఁ బ్రయాణముచేసి మరునాఁటియుదయమునకు గోరా తన యింటికి వచ్చెను. ఆతఁడు వచ్చునప్పటికి సమాజమువారందఱును ద్వారముకడ మూఁగియుండిరి. వారి నెట్లో తప్పించుకొని గోరా యానందమయి యంతఃపురమునకుఁ బోయెను. ఆమె ప్రాతఃకాలముననే స్నానముచేసి సంసిద్ధయై యుండెను. గోరా

యామె పాదములకు సాష్టాంగప్రణామముం గావించుటయు నానందమయి వయస్స్యయమునందియు నశ్రుజలము ప్రవహింపఁ దొడంగెను. ఇంతకాలమునుండియు విరుద్ధమైయున్న యాయశ్రుజలమిప్పు డానిరోధమును సహింపఁ జాలకపోయెను.

కృష్ణదయాళుఁడు స్నానము చేసి వచ్చినంతనే గోరా యాతనిఁ దర్శించి యాతని పాదస్పర్శనము చేయకుండఁగనే దూరమునందుండి ప్రణామముం గావించెను. కృష్ణదయాళుఁడును సంకోచముతో దూరముగ జరిగి కూర్చుండెను. అప్పుడు గోరా "బాబా! నేను ప్రాయశ్చిత్తము చేయించుకొనఁ దలచుచున్నాను." అనియెను.

కృష్ణ:— అది యంత యావశ్యకముగా దోఁచుటలేదు.

గోరా:— నేను జైలునం దెట్టికష్టమును లక్ష్యముచేయలేదు. కేవలము నేనశుచి నైపోతినిగదా యనిమాత్రమే విచారముగ నుండెను. ఆవిచార మింకను దీరుటలేదు. ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొనియే తీరవలెను!

కృష్ణ:— వలదు వలదు. అంతగొడవతో నిమిత్తములేదు అది నాకిష్టములేదు.

గోరా.— సరే! పండితులతోఁగూడ నాలోచించెదను!

కృష్ణ:— ఇందెట్టి పండితాలోచనయు నక్కఱలేదు. నీవు ప్రాయశ్చిత్తముతో బ్రయోజనము లేదని నేను నియమించుచున్నాను!

కృష్ణదయాళునివంటి యాచారపరుఁడు గోరా యాచారముల నంగీకరింపకుండుటయేకాక దానికి విరుద్ధముగా నేల యుపదేశించుచుండెనో గోరా యింతవఱకును గ్రహించుకొనఁ జాలకయే యుండెను. నేఁడానందమయి భోజనగృహమున గోరా ప్రక్కననే వినయునకును వడ్డించుటంగాంచి గోరా "అమ్మా! వినయునకు నాపంక్తిని వడ్డింప వలదు" అనెను.

ఆనం:— ఏమిబాబూ! వినయుఁ డేమితప్పు చేసినాఁడు?

గోరా:— తప్పు వినయునిది కాదు. నాది! నేనిప్పు డశుచినైయున్నాను.

ఆనం:— ఉండవచ్చును గాని, వినయున కట్టిసంశయము లేదుగదా!

గోరా:— ఆతనికి లేకపోవచ్చును. కాని నాకుమాత్రమున్నది!

భోజనమైనతరువాత గోరావినయులు మేడమీఁదిగదిలోనికిఁ బోయి కూర్చుండిరి. కాని యెవరినోటను మాటలేదు. ఈమాసము దినములనుండియు నన్నిటికంటెను మించియున్న తనమనసులోని విషయము నిప్పుడు గోరాకెటు దెలుపవలయునో వినయున కామార్గము బోధపడకుండెను. పరేశుని కుటుంబమువారింగూర్చి తెలిసికొనవలయు ననుకుతూహలము గోరామనసునందుఁగూడ నున్నది. కాని యాతడు వెల్లడించుటలేదు. ఆప్రసంగము వచ్చుటకొఱకే వినయుఁడు ప్రతీక్షించుచుండెను. "బిడ్డలందఱును క్షేమముగ నున్నారా?" అని గోరా యదివఱకే పరేశునిఁ బరామర్శించి

యుండెను. కాని యది కేవలము గౌరవప్రశ్నమాత్రమే— క్షేమమును తెలిసికొనుట యేకాక యింకను విశేషముల నెఱుంగవలయు ననుకోరిక యాతనిమనసులో లేక పోలేదు.

ఇంతలో మహిముఁడు గదిలోనికివచ్చి కూర్చుండి కొంతసేపటి వఱకు మెట్లు నెక్కి వచ్చిన యాయాసముచే వగర్చుచు, నించుక శాంతించినతరువాత 'వినయా బాబూ! ఇన్నాళ్ళును గోరాకొఱకు వేచియుంటిమి. ఇఁక నెట్టి యభ్యంతరమును లేదు. ఈసారి మనము స్థిరపఱుచుకొనవలయును. గోరా! నీ వేమనియెదవు? జరిగిన సంగతు లన్నియు నెఱుంగుదువుగద" అనియెను. గోరా యేమియు మాటాడక మందహాసము చేసెను.

మహి:— అట్లునవ్వెద వేమి? అన్న యీమాట నింకను మఱచిపోలేదనియా? పెండ్లి కెదిగియున్నది. బిడ్డగాని పీడకల గాదుగదా! ఇది స్పష్టముగా నగపడుచున్న సత్యపదార్థము!—మఱచిపోవుటకు నవకాశమేమున్నది! నవ్వవలదు! గోరా! ఈసారి స్థిరపడి తీరవలయును!

గోరా:— స్థిరపఱుచు కర్త చెంతనే యుండెనుగదా!

మహి:— ఎంతమాట! స్థిరపఱుచుట కాతనికే స్థిరత్వము లేదు! నీవు వచ్చితివి. ఇప్పుడీభారమంతయు నీదే!

వినయుఁ డిప్పుడు గంభీరముగ మౌనమును వహించియుండెను. పరిహాసముగనైన నాతఁ డెట్టిమాటయు ననలేదు. అప్పుడు గోరా 'దాదా! ఆహ్వానించుభారము, నాహారపదార్థములను సమకూర్చు భారమే నాతిథ్యమును నెఱవేర్చుభారముగూడ నేనే వహింపగలను. కాని, వినయుఁడు నీతనయను బెండ్లిచూడునట్లు చేయుభారమును మాత్రము నాపైఁ బెట్టుకొనఁజాలను. ఏ ప్రేమ నిర్బంధముచే సంసారమున సమస్త కార్యములును జరుగుచుండునో యా ప్రేమతత్త్వముఁగూర్చి నాకు విశేషపరిచయము లేదు. నేను దానికి దూరముననే యుండి సర్వదా నమస్కరించుచుందును!" అనియెను.

మహి:— నీవు దూరమున నున్నంతమాత్రమున నదిదూరమగునని తలంపకుము.

అది యాకస్మికముగ నెప్పుడాక్రమించునో చెప్పఁజాలము! అది నీయెడల నెట్లు పనిచేయుచున్నదో చెప్పఁజాలనుగాని యీవినయునిమాత్రము చాలవఱకుఁ గలఁచివైచినది. ఈవిషయమున నంతయును వినయునిమీఁదనే పెట్టి నీ వింతమాత్రమును గల్పించుకొనకున్నచోఁ దుదకుఁ బశ్చాత్తాప పడవలసి వచ్చును.

గోరా:— ఇతరులభారమును వహించుటకంటెఁ బశ్చాత్తాపమైనను నాకిష్టమే— అట్లు వహించియును బశ్చాత్తాపపడుట కష్టముగదా! అదిలేకుండుటకే నేను కోరుకొనుచున్నాను!

మహి:— ఒక బ్రాహ్మణకుమారుని కులగౌరవములన్నియును ధ్వంసము లైపోవుచుండఁగా నీవూరక చూచుచుఁ గూరుచుండెదవా? దేశప్రజలు హిందూత్వమును రక్షించుటకై నిరాహారములను త్యజించుచున్న నీవు నీమిత్రుఁడే జాతిభ్రష్టుఁడై బ్రాహ్మమతమునఁ గలసిపోవుచుండఁగా జూచి లోకులయెదుట నెట్లుతలయెత్తుకొని తిరుగఁగలవు?—వినయుబాబూ! ఇది నీకుఁ గోపముగా నుండును గనుకొనియెదను! తెలిసినవారు నీవు లేనప్పుడైన నీసంగతులను గోరాకుఁ జెప్పకపోరు నేను నీయెదుటనే చెప్పివైచితిని. ఇది యుభయపక్షములకును మంచిది కాదా? నీవిషయమునం గలిగిన ప్రవాదము మిథ్యయైనచో నీమాటతోఁ దీరిపోవును; సత్యమైనచో స్వీకించుక శోధింపవలదా?

వినయుఁ డప్పటికిని మాటాడలేదు మహిముఁడు చటాలునలేచిపోయెను. అప్పుడు గోరా "వినయా! ఇది యంతయు నేమి?" అనియెను.

విన:— ఒకటిరెండుమాటలతో సర్వముం దెలుపుట కష్టము! అందుచేత నేక్రమక్రమముగా నీకంతయు నెఱిఁగింపఁదలఁచితిని. కాని యీప్రపంచమునం దెట్టి సంఘటనములును మన కనుకూల మగునట్లు శాంతముగను, స్వస్థముగను ఘటిల్లవు. అవి భూకంపములవలెఁ జాటున దాఁగియుండి యాకస్మికముగఁ బైఁబడుచుండును. వానివార్త మొట్టమొదట నివురుగప్పిన నిప్పువలె నుండి క్రమముగా జాజ్వల్యమానమై దుర్నిరీక్ష్యముగా నుండును! అందుచేత నే కర్మమాత్రము త్యజించి స్థాణువువలె నుండుటయే మానవునకు ముక్తియై యుండునని నేనొక్కొక్కప్పుడు దనుకొనుచుందును!

గోరా:— నీవొక్కఁడవును స్థాణువువలె నున్నంతమాత్రమున ముక్తి యొక్కడిది! నీతోఁగూడ జగత్తంతయును స్థాణుత్వముం గాంచకున్నచో నందు నీకు స్థిరత్వ మెక్కడిది! అది మఱియు నుపద్రవముగా నుండును. జగత్తంతయును బనిచేయుచున్నపుడు నీవును జేయకున్నచో నది మోసమగును కావున సంఘటనములు నీజాగ్రత్తకు భంగము కలిగించి పోకుండునట్లు చూచుకొనుచుండవలయును. ఇట్లు చేయకున్నచో నీవు సంసిద్ధుఁడవు కాకుండఁగనే సమస్తమును బోవును.

విన:— ఈమాట నిజమే—నేనే సిద్ధముగ లేను! ఇప్పుడుకూడ నేను జాగ్రత పడి యుండలేదు. ఏవైపునుండి యేమివచ్చునో నాకుఁ దెలియనే తెలియదు కాని యెప్పుడేమి ఘటిల్లినను నేనుదానికి బాధ్యుఁడను కావలసి వచ్చుచున్నది! ఏది మొదట సంఘటిల్లకపోవుటయే బాగుగ నుండెనో, యది యిప్పు డప్రియమైనను విడువరానిదై పోయినది!

గోరా:— ఆఘటనయేమో తెలియకుండఁ దత్త్వాలోచనము చేయుటయెట్లు?

అనుటయు వినయుఁడు చటాలున "లలితకును నాకును గలిగిన సంబంధ మనివార్యఘటనాక్రమముచే నిప్పుడు నే నామెను బెండ్లియాడకున్నచో సమాజమునం దామె బ్రతికియున్నంతవరకు నకారణాపవాదమునకు లోఁబడవలయునంతటి స్థితికి వచ్చినది!' అని చెప్పివైచెను.

గోరా:— ఆస్థితి యెట్టిదో చెప్పుము!

వినయ:— చాలసంగతులున్నవి. క్రమముగాఁ జెప్పెదను. కాని నీవంగీకరింపవేమో!

గోరా:— మంచిది. అట్లే యంగీకరింతును. కాని, ఘటన యనివార్యమైనప్పుడు దానివలనం గలుగుదుఃఖముకూడ ననివార్యమే యని చెప్పుచున్నాను. లలితకు సమాజమునం దవమానపడవలసియే యున్నచో నిఁక దాని కుపాయము లేదు!

వినయ:— కాని యట్లు కాకుండఁ జేయుపాయము నాచేతిలో నున్నది.

గోరా:— ఉన్నచో మంచిదే. కాని సాహసించి యట్లు చెప్పినచో లాభము లేదు. ఆభావమున దొంగతనము చేయుట, హత్యచేయుటయును, మానవుని చేతిలోనివసతే! కాని యవి ధర్మములా? లలితగౌరవరక్షణముకై ఆమెను బెండ్లియాడుటయేనా నీవిధాయక కృత్యము? సమాజముతో నీకుఁ బనిలేదా?

వినయుఁడు తాను తనసమాజనియమము ననుసరించి బ్రాహ్మవివాహము నంగీకరింపలే దనుసంగతి చెప్పకుండఁగనే వాదించుట కారంభించి 'గోరా! నేనీవిషయము మన నీతో నేకీభవింపఁజాలను. నేనొక్క వ్యక్తివంకనే చూచుచు సమాజమునకు విరుద్ధముగ మాటాడుటలేదు. వ్యక్తి, సమాజము ఎని నీరెంటిమీఁదనుగూడ ధర్మమొకటి యున్నది. ఆధర్మముమీఁద నీదృష్టి నుంచవలయును. ఏకవ్యక్తిగాని, యొకసమాజమునుగాని వర్ధిల్లఁజేయుటయే మన ప్రధానకృత్యము కాదు. కేవల మేకమాత్రముగ ధర్మమును వర్ధిల్లఁజేయుటయే మనకుఁ బరమకర్తవ్యము!' అనియెను.

గోరా:— వ్యక్తిసమాజములతో సంబంధము లేని ధర్మమును నేనంగీకరింపను.

వినయ:— నేనంగీకరింతును. ధర్మమనునది వ్యక్తిసమాజభిత్తిపై నాధారపడి యుండలేదు. ధర్మభిత్తిమీఁదనే వ్యక్తిసమాజములు నిల్చియున్నవి. సమాజవాంఛితము లన్నియు ధర్మములే యనుట యవివేకము! న్యాయసంగతమును ధర్మబద్ధము నగు స్వాతంత్ర్యమును సమాజము నిరోధించినప్పుడు తన్నిరోధము నుల్లంఘించుటయే కర్తవ్యము! నేను లలితను బెండ్లియాడుట యధర్మము కానప్పుడు—ఉచితమైనప్పుడు— అది సమాజమునకుఁ బ్రతికూలమని యెంచి యక్కార్యమును త్యజించినచో నే నధర్మము చేసినట్లే యగును.

గోరా:— ధర్మాధర్మములు నీయొక్క నియందే యిమిడి యున్నవా! ఈవివాహము వలన స్వర్గఁ గలుగఁబోవు సంతానమున కునికి యెచ్చట నుండునో యాసంగతి నాలోచింపవలదా?

వినయ:— ఇట్టియూహలచేతనే మానవులు సామాజిక మగునధర్మమునకు శాశ్వతత్వముం గూర్చుచున్నారు. అట్లయినచోఁ బ్రతిదినమును బెద్దదొరగారి తన్నులనుదినము సహించుచున్న పేదయుద్యోగిని మన మేల నిందింపవలయును? అతఁ డట్లు సహించుట తనబిడ్డలకొఱకే గాదా?

పూర్వము వినయుఁడు గోరాతో నింతవఱకు వచ్చి వాదించుటలేదు. కొలఁది దినములనుండి యాతనిహృదయము సమాజవిచ్ఛేదముంగూర్చి శంకించుచు సంకుచితమై పోవుచుండెను. ఈవిషయమున నాతఁ డింతవఱ కేమియును వితర్కించుకొనలేదు. ఇప్పుడు గోరాతో వాదము గలుగఁగనున్నచో వినయునిహృదయము తనచిరసంస్కారానుసారంబగు ప్రవృత్తికి భిన్నముగ నేపోయియుండును కాని తర్కించుకొనుకొలఁదియు నాతని ప్రవృత్తికర్తవ్యబుద్ధిని దోడుచేసికొని ప్రబలము కాఁజొచ్చెను—క్రమముగా వాదము ప్రబలిపోయెను. ఇట్టివిషయములందు గోరాయుక్తులకొఱకుఁ జూచువాఁడు కాఁడు. అతఁడు బలవంతముగఁ దనయుద్దేశము నే చెప్పుచుండును. ఆబలముచేతనే గోరా యిప్పుడు వినయునియుద్దేశముల నన్నిటిని ఖండింపఁజూచెను. కాని సాగలేదు ఒకవంక గోరాయును, మఱియొకవంక వినయుని మతముమాత్రమును నిలిచి పోరాడి నంత కాలము వినయుఁడే యోడిపోవుచుండెను. కాని యిప్పుడు రెండుపక్షములందును వాస్తవముగా మానవులే యుండిరి—గోరా యిప్పుడు వాయుబాణములచే వాయుబాణమును నిరోధింపఁజాలకుండెను. ఇప్పుడు వాఁడిబాణము వచ్చిపడుచోటున వేదనాపరిపూర్ణమగు మానవహృదయమున్నది!— తుట్టతుదకు గోరా "వినయా! నేను నీతో విశేషముగ వాదింపఁ దలఁచుకొనలేదు. ఇది మనసుచేఁ దెలిసికొనఁదగినదే గాని వాదింపఁదగినది కాదు. నీవు బ్రాహ్మకన్యకను బెండ్లియాడి నీదేశీయులతో వేఱు పడదలంచుట నాకు మిగులఁ గష్టముగా నున్నది. ఈపనినీవు చేయగలవు నే నెంతమాత్రమును జేయఁజాలను ఇచ్చటనే నీకును నాకును భేద మున్నది జ్ఞానమునందుగాని బుద్ధియందుఁగాని మనకు భేదములేదు. నేను ప్రేమించుచోట నీప్రేమలేదు. నీవు నీముక్తికొఱకు దేనిని నిర్భయముగా ఖండింపఁదలఁచితివో యది నాకు నాడీస్థానము! నేను నాభారతవర్షమునే వాంఛింతును. దానిని నీ వెంతదూషించినను నెంతతిట్టినను నేను దానినే కోరెదను, నాకంతకంటెఁ బ్రియమైన దేదియును లేదు, దానికి లేశమాత్రమైనను నష్టము కలుగుపని యేదియును నేనుచేయఁజాలను!' అనియెను.

వినయుఁడేదియో ప్రత్యుత్తరము చెప్పఁబోవుచుండఁగా గోరా మరల నందుకొని "వలదు వినయా! నీవు నాతో వృథావాదము చేయవలదు! ఈ ప్రపంచ మంతయును భారతవర్షమును ద్యజించి యవమానించుచున్నను నేనాయవమాన పీఠమున భారతవర్షముతోఁ గలసి యాసీనుఁడ నయ్యెదను! జాతిభేదములును, కుసంస్కారములును, విగ్రహారాధనములును గల భారతవర్షమే నాకుఁ బ్రియమైనది! నీవు దీనికి భిన్నుఁడవు కాఁదలచినచో నాకును భిన్నుఁడవే!" అనిచెప్పి గదినుండి వెలుపలికి వచ్చి పచారు చేయుచుండెను.

వినయుఁడు మౌనముతోఁ గూర్చుండి యుండెను. ఇంతలో సేవకుఁడు వచ్చి చాలమంది పెద్దమనుష్యులు నీకొఱకు వేచియున్నారని గోరాకుఁ జెప్పెను. తప్పించుకొని పోవుట కుపాయము దొరికినదని యెంచి గోరా యటనుండి వెడలిపోయెను. అందఱితోఁగూడ గోరాను దర్శించుట కవినాశుఁడును వచ్చియుండెను. అవినాశునకుఁ గోపమువచ్చియుండునని గోరా యనుకొనెను గాని యాతనియందుఁ గోపలక్షణము లేవియు నగపడలేదు. అంతేకాక యుత్సాహముతో నవినాశుఁ డందఱియెదుటను గోరాను బ్రశంసించుచు "ఈ గౌరమోహనబాబునందు నాభక్తిభావము ద్విగుణీకృతమైపోయినది. ఇంతకాలము వఱకు నేనీతని సామాన్యునిగాఁ దలఁచితిని. కాని నిన్నటిదినమున నీతఁడు మహాపురుషుఁడని తెలిసికొంటిని. మేమీతని సన్మానింపఁబోయినప్పు డీతఁడు స్పష్టముగా వలదని వారించెను. ఈ కాలమునందట్లు చేయువారెందఱున్నారు? ఇది సాధారణ కృత్యమా?" అనియెను.

గోరా మనసిదివఱకే వికలమైయుండెను. దానిపైన నవినాశుని యుత్సాహవాక్యములచే నాతనిమొదలు మండిపడిపోవుటయు, గోరా యసహిష్ణుఁడై "మీరు భక్తిరూపమున నన్నవమానింపదలచితిరి! యిట్టి లజ్జాకర మగుపద్ధతిని నేను నిషేధింతునని యైన మీరెఱుంగక పోయితిరి. ఇంతేకాక యానిషేధము నే మహాపురుషలక్షణముగా వినుతించుచుంటిరి. మీరందఱును మన యీదేశమును వేషధారి సమాజముగా భావించితిరా? ఇందఱందఱును పొట్టకొఱకు నటించుచున్నవారేనా? సత్యముగఁ బనిచేయువారిందొక్కరును లేరా? — మీరు నాతోఁ జెలిమిచేసినను సరే — జగడమాడినను సరే — కాని నన్నుఁగూర్చి యెంతమాత్రమును స్తుతిచేయవలదు!" అనియెను.

అవినాశుని భక్తి మఱియును వర్ధిల్లిపోయెను! అతడు నవ్వుచు గోరావాక్యములయందలి చమత్కార మచ్చట నున్న యందఱిహృదయముల నాకర్షించునట్లు భావప్రదర్శనము చేయుచు "మహాపురుషా! మేమందఱమును నీవలెనే నిష్కాములమై భారతవర్ష సనాతన గౌరవరక్షణమునకై యాత్మసమర్పణముం గావింపఁ జాలునట్లు మమ్ముల నాశీర్వదింపుము!" అనిపలుకుచు గోరా పాదధూళిని గైకొనఁ బోవుటయు

నాతఁ డించుక యోసరిల్లెను. అప్పు డవినాశుఁడు "బాబూ! నీవు మావలన నెట్టి సన్మానమును గైకొనలేదు! కాని మాయానందమునఁ గూడ విముఖుఁడవగుట యుచితమా? మేమందఱమును నీతోఁ గలసి భుజింపవలయునని నిశ్చయించుకొంటిమి. దీనికి నీవు సమ్మతింపవలయును!" అనియెను.

గోరా:— నేను ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొనకుండ మీతోఁ గలసి భుజింపఁజాలను.

'ప్రాయశ్చిత్తమా!' అవినాశుని నయనద్వయము ప్రదీప్తమైపోయెను. అప్పు డాతఁడు "ఈసంగతి మాకెవ్వరికిని దోఁచనేలేదు! కాని గౌరమోహనబాబు పాటింపని హిందూమత విధాన మొక్కటియును లేదే!" అనియెను. అది బాగుగనున్నది! ప్రాయశ్చిత్తదినముననే యాతనితోఁ గలసి భుజింపవచ్చును! ఆదినముననే దేశమునందలి పెద్దపెద్దపండితుల నందఱను బిలువవచ్చును. హిందూధర్మ మింకను సజీవమై యున్నదని గోరాబాబు ప్రాయశ్చిత్తనిమంత్రణమువలననే ప్రచారము కాఁగలదు!" అని యందఱును నిశ్చయించుకొనిరి.

ప్రాయశ్చిత్త మెప్పు డెక్కడఁ జేయవలయు ననుప్రశ్న కలిగెను. అప్పుడు గోరా "ఒక మిత్రుఁడు గంగాతీరోద్యానమున నీకార్యముం దీర్చుటకుఁ బ్రస్తావించెను. దీనికగు వ్యయమంతయు సమాజమువారే భరించునట్లు స్థిరమయ్యెను!" అనియెను. అందఱును వెడలిపోవునప్పు డవినాశుఁడు వారి నొక్కించుక యాఁపి "గౌరమోహన బాబునకుఁ గోపమువచ్చినను బొంగిపోవుచున్న యానందముచే నేనొక్క మాట చెప్పక యుండఁజాలను! పరమేశ్వరుఁడు వేదోద్ధరణమునకై పుణ్యభూమి యగు నీ భారతవర్షమున జన్మించెను; అట్లే మతోద్ధరణమునకై యీవిధముగా నవతరించెను. ఈప్రపంచమున మనభారతదేశమునందే యాఱుఋతువులును సమముగఁ జరుగుచున్నవి. ఇచ్చటనే కాలానుసారముగ నీశ్వరుఁడవతరించుచున్నాఁడు! ఇంకను నవతరింపఁగలఁడు. ఈసత్యమిప్పుడు మనకు స్పష్టపడుటచే మనము ధన్యులము! సోదరులారా! కీర్తింపుఁడు గౌరమోహనునకు జయ!— మనియెను. అవినాశుని యుపన్యాసమువలన నుత్సాహముతో నందఱును జయధ్వనులం గావించిరి. గోరా పీడితహృదయముతో నటనుండి వెడలిపోయెను.

జైలునుండి విడివడిన మొదటిదినమునందే గోరాహృదయమును బ్రబల విచార మాక్రమించుకొనియెను. అతఁడు జైలులో నున్నప్పుడుకూడ నూతనోత్సాహముతో దేశముంగూర్చి పనిచేయవలయునని చాలసారులు సంకల్పించుకొనియుండెను. ఇప్పు డాతఁడు తనలో 'అయ్యో! నాదేశ మెక్కడనున్నది? అది కేవలమును నాయొక్కని చెంతనే యున్నదా? నాజీవిత సంకల్పము లన్నిటినింగూర్చి యాలోచించు నాబాల్య మిత్రుఁడగు వినయుఁ డిప్పుడొక యువతిని బెండ్లియాడుటకై తనదేశ సంబంధములగు

భూతభవిష్యములను దనవిగానట్లుగా వేఱుచేయుటకు సిద్ధపడియున్నాఁడు! తమ సమాజములోనివాఁడవగు నిన్నింతకాలమునుండి వీరందఱు నెఱుఁగియుండియును ధర్మోద్ధరణమునకై జనించిన యవతారముగా భావించుచున్నారు! నేను కేవలమును శాస్త్రమూర్తి నేనా? భారతవర్షమున కిఁక నెచ్చటను స్థానమే లేదా? షడృతువులు! భారతవర్షమున షడృతులున్నవి. ఆషడృతుషడ్యంత్రములందే యవినాశుఁడు చెప్పిన ఫలము లభించినచో నందొకటిరెండు ఋతువులు తప్పిపోయినను నష్టములేదు!" అనిభావించుకొనుచుండెను.

ఇంతలో సేవకుఁడు వచ్చి యమ్మగారు రమ్మనుచున్నారని చెప్పెను. గోరా యులికిపడి తనలోఁదానే "అమ్మ రమ్మనుచున్నది" అని అనుకొనియెను. ఆపిలుపులో నాతనికొక నూతనార్థము వినఁబడియెను. ఆతఁడు తనలో ఏదియెట్లయినను నాకు మాయమ్మయున్నది! ఆమెయే నన్నుఁ బిలుచుచున్నది. ఆమెయే నన్నందఱితోడను గలుపుచున్నది! నావారందఱు నామె యింటనే నాకొఱకు వేచియుందురు. జైలునందున్నప్పుడు కూడ నేను మాయమ్మపిలుపును వింటిని; ఆప్రేమమూర్తిని దర్శించితిని! జైలువెలుపలఁగూడ మాయమ్మ నన్నుఁ బిలుచుచున్నది. ఆమె దర్శనమునకై పోవుచున్నాను!" అని యనుకొనుచు గోరా యాశీతకాలమధ్యందినాకాశమువంకఁ బరిశీలించి చూచెను. ఒకవిధముగా వినయునియందును, మఱియొకవిధముగా నవినాశునియందును గోరాకుఁగల విరుద్ధభావము నిమిషములో మాయమైపోయెను. ఆమధ్యాహ్న సూర్యాలోకమున భారతవర్షము చేయెత్తి పిలుచుచున్నట్లుండెను. ఆసముద్రపరిస్తృతంబులగు నదీపర్వత జనపదంబు లప్పుడు గోరాకుఁ బ్రత్యక్షంబు లయ్యెను. అనంతములగు దిగంతములనుండి యొక వినిర్మలతేజము వెలువడి యాభారతవర్షమును జ్యోతిర్మయముగఁజేసి వైచుచుండెను. గోరాహృదయ మానందపూర్ణమైపోయెను. ఆతనికన్నులు మెఱసిపోవుచుండెను. గోరాహృదయమునం దెట్టి నిరాశయును లేకుండఁబోయెను. భారతవర్షముం గూర్చిన దూరఫలదాయకంబగు ననంతప్రయత్నమునకై యాతని ప్రకృతి యానందముతో సంసిద్ధమైయుండెను. ధ్యానముచేఁ గాంచుచున్న భారతమహిమను ప్రత్యక్షముగఁ గాంచఁజాలనైతిని నను విచారమాత్రమునకు లేశమాత్రమును లేకుండెను. అప్పుడాతఁడు మాటిమాటికిని దనలో "అమ్మ నన్నుఁ బిలుచుచున్నది! ఆయన్నపూర్ణ ఆజగద్ధాత్రి వసించియున్న చోటికే — చాలకాలమునకైనను నిమిషములోనైనను, మరణానంతరమైనను, జీవితమధ్యమునందైనను నేనుపోయెదను. మహామహిమాన్విత మగు భవిష్యమిప్పుడు దీనంబును, హీనంబును నగు నావర్తమానమును సంపూర్ణ సార్థకముగను, సముజ్వలముగను జేసియున్నది. నేనచ్చటికే పోయెదను. ఆ యతిదూరమునుండి ఆయతిసమీపమునుండి మాయమ్మ నన్నుఁ బిలుచుచున్నది!" అని

యనుకొనుచుండెను. ఈయానంద మధ్యమున గోరా వినయావివాహముల సంయోగముం గాంచినట్లుండెను; వారాతనికిఁ బదులుగాఁ దోఁచుటలేదు. ఇప్పటి స్వల్పము లగు సకల విరుద్ధభావములును ననంతమగు చరితార్థతయం దెచ్చటనో విలీనములై పోయెను!

గోరా యానందమయి మందిరమునఁ బ్రవేశించెను. అప్పుడాతని వదన మానందోజ్జ్వలమై యుండెను. అతనిదృష్టి యెదుటనున్న సమస్తవస్తువులను దాఁటి యొకదివ్యమూర్తియందు లగ్నమై యుండెను! అందుచేతనే గోరా తనతల్లిచెంత నింకొకరు కూర్చుండియున్న సంగతి మొట్టమొదట నాకస్మికముగాఁ దెలిసికొనఁజాలకపోయెను!

సుచరిత చటాలున లేచి గోరాకు నమస్కరించెను. గోరా విస్మితుఁడై 'ఇదిగో నీవెప్పుడు వచ్చితివి? కూర్చుండుము!" అనియెను. సుచరిత రాకకు విశేష కారణముండునని గోరా నిశ్చయించుకొనెను. ఒకప్పుడు గోరా సుచరితకు విముఖుఁడుగనే యుండెను. ఆతడు కష్టపడి పనిచేయుచుఁ దిరుగుచున్నంత కాలము సుచరితమాట తన మనసులోఁ బడకుండఁ జేసికొనియెను. కాని జైలునందున్నప్పుడు మాత్రము గోరా సుచరితను స్మృతిపథమునకు దూరముగఁ జేయఁజాలకపోయెను! ఆతఁడు భారతవర్షమున స్త్రీలుకూడ నున్నారనుమాటయే భావించియుండని దినములుకూడ నున్నవి! ఈసత్యమింత కాలమునకు సుచరితయందే నూతనముగ నుదయించెను. ఒక్క నిమిషములో నింతటి పురాతనప్రబలసత్యము నాకస్మికముగ గ్రహించి దాని యాఘాతముచే గోరా బలిష్ఠ ప్రకృతియంతయును గంపితమైపోయెను. ఆతఁడు జైలునందుండి వెలుపలనున్న సూర్యాలోకమును, నిరాంతక వాయుప్రచారమును గాంచుచున్నప్పుడు జగమంతయును దన కర్మక్షేత్రముమాత్రమే కాదనియు, నది కేవలము పురుష సమాజభూషితమే కాదనియుఁ దెలిసికొనియెను. అప్పుడాతఁడెట్లో ప్రయత్నించి సుందర మగు నీబహిస్సంసారమున నధిష్ఠించియున్న యిరువురుదేవతల ముఖమండలములనుమాత్రమే భావించిధ్యానించుచుండెను! సూర్యచంద్ర నక్షత్ర కాంతు లావదనములపైఁ బ్రసరించుచుండెను! సుస్నిగ్ధసుందర నీలాకాశమయఖములచే పరివేష్టించి యుండెను! అందొకటి గోరాతని కాజన్మపరిచితమగు మాతృవదనమండలము! మఱియొకటి నూతన పరిచితంబును, విజ్ఞానవిలసితంబును నగు వినమ్ర సుందరవదనమండలము!

జైలునందలి యానిరానంద సంకీర్ణతా మధ్యమునందుఁగూడ గోరాయీముఖస్మృతిని నిరోధింపఁజాలకుండెను. ఈధ్యానమువలనం గలిగిన పులకతే యాతనికిఁ గారాగృహమును ముక్తక్షేత్రముగఁ జేసివైచుచుండెను; కారాగృహాకఠినబంధన మాతనికిఛాయామయ మిథ్యాస్వప్నతుల్యమైపోవుచుండెను; ఆతనిస్పందితహృదయమునందలి యతీంద్రియ తరంగములు కారాగృహప్రాకారములను భేదించుకొని పోయి యాకాశమున విలీనములై యచ్చటి కల్పకుసుమ పల్లవములం దూఁగుచు మరలఁ బ్రాపంచికకర్మక్షేత్ర

మున విలాసవిహారంబు గావించుచుండెను!— ఇట్టి కల్పనామూర్తికై భయపడవలసిన పనిలేదని గోరా యనుకొనియెను. అందుచేతనే యాతఁడీ పెలదినములు నాస్మృతిని నిషేధింపకుండెను. వాస్తవ పదార్థమునకు మాత్రమే భయపడవలయునని గోరా యూహ!

గోరా జైలువిడిచి వచ్చినంతనే పరేశునిం గాంచెను. తోడనే యాతనిహృదయ మానందోచ్ఛ్వసిత మయ్యెను. ఆయానందము పరేశునిం గాంచుటచేతనే కలిగినది కాదు!— దానితోఁ గొలఁది దినములనుండి యాతని మనసునందున్న స్మృతియును, నాకర్షణమును సమ్మిళితములై యుండెను! ఈసంగతి యాతనికి మొట్టమొదటఁ దెలియ లేదు; కాని క్రమముగా బోధపడియెను. ఆతఁడు స్టీమరునుండి వచ్చుచున్నప్పుడే పరేశబాబు కేవలము తనగుణములచే మాత్రమే నన్నాకర్షించుట లేదని స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనియెను.

ఇవ్వాళ్ళకు గోరా మరల నడుము కట్టుకొనినిలిచెను. ఆతఁడు స్టీమరుపైఁ గూర్చున్నప్పుడే 'ఇఁక నేనెవ్వరికిని లొంగను! నాహృదయమున కేవిధమగు సూక్ష్మ నిరోధమును గూడ లేనంత దూరమువఱకును బోయెదను' అని నిశ్చయించుకొనియెను.

ఇట్టి స్థితిలోనే గోరాకు వినయునితో వాదము కలిగెను. వినోదాగాంతమునఁ గలసికొన్న మిత్రులతో నింతటి ప్రబల వితర్కము కలుగుట యసంభవము! కాని యిప్పుడాతర్క మధ్యమునందాతఁడు తన్నుఁగూడ దర్కించుకొనుచుండెను. ఆతర్కమూలముననే గోరా తన ప్రతిష్ఠాస్థానమును దనలోనుండి స్పష్టముగాఁ గైకొనియెను. అందుచేతనే గోరా యప్పుడంత తీవ్రముగా మాటలాడెను. అట్టి తీవ్రభావముం జూపుట యాతని కావశ్యకమయ్యెను. ఆతీవ్రభావము వినయుని హృదయమున విరోధభావమును విజృంభింపఁజేసినప్పుడు—గోరా యుద్దేశముల నన్నింటిని వినయుఁడు ఖండింపఁ దలంచియున్నప్పుడు గోరా నిర్బంధ మక్రమమని యెంచి వినయుని హృదయమంతయును విద్రోహము పూరితమై పోయినప్పుడు గోరా తన్నుఁ గొట్టునని తన యాఘాతమునకుఁ బ్రాబల్యముం గల్పించెను! ఇట్లు జరుగునని వినయుఁ డనుమానించి యైన నుండ లేదు!

వినయునితో వాదించుట యైనతరువాత గోరా తనలో 'నేనీరణక్షేత్రమునుండి యోసరిల్లినచో లాభము లేదు! నాప్రాణభయముచే నేను వినయుని విడిచినచో నిఁక నాతనికి రక్షణము లేదు!" అని నిశ్చయించుకొనెను.

* *

గోరా మనసిప్పుడు భావావిష్టమైయుండెను. ఇప్పుడాతఁడు సుచరిత నొక వ్యక్తిగాఁ జూచుట లేదు; భావమూర్తిగాఁ జూచుచుండెను. భారతనారీప్రకృతి యంతయును సుచరితయందు మూర్తీభవించి యాతనికిఁ బ్రత్యక్షమయ్యెను. భారత గృహమునఁ బుణ్యమును, సౌందర్యమును, ప్రేమను, మాధుర్యమును, పవిత్రతను

వర్షిల్లఁజేయుటకే యీ యావిర్భావము! ఏలక్ష్మీదేవి భారతవర్షమునఁ బిల్లలను పెద్దలను గాఁ జేయుచుండెనో, రోగుల కుపచారములు చేయుచుండెనో, ఆర్తుల నూఱడించు చుండెనో నీచులకుఁగూడఁ బ్రేమగౌరవస్థానములను బ్రసాదించుచుండెనో, ఏదేవి దుఃఖదుర్గతులయందుఁగూడ దీనతమమైనను ద్యజించి యవమానింపకుండెనో, ఏదివ్య మూర్తి మనకుఁ బూజార్హమయ్యును మనలో నయోగ్యునిఁగూడఁ బూజించుచుండెనో, ఏదేవీమూర్తి తన నిపుణసుందరహస్తద్వయమును సేవలమును మనకార్యముల కొఱకే వినియోగించుచుండెనో, చిరసహనశీలంబగు నే రాజేశ్వరి శాంతపరిపూర్ణ ప్రేమామృతమును బరమేశ్వరుఁడు మనకక్షయదానరూపమునఁ బ్రసాదించి యుండెనో యట్టి లక్ష్మీసంబంధమగు నొకతేజమే యిప్పుడానందమయి పార్శ్వమున మూర్తీభవించి యున్నట్లు గోరా కనుఁగొని యానందనిమగ్న హృదయుఁడైపోయెను. "మనమీమె వంకఁ జూచుటయే లేదు! ఈమె నన్నిటికంటెను వెనుకకుఁ ద్రోసివైచితిమి! ఇంత కంటెను మనకు దుర్గతియేమైననున్నదా? దేశమాత యనిన నీమెయే! సమస్త భారత నిగూఢస్థానమునఁ, బ్రాణనికేతనమున శతదళపద్మాసనాసీనయై యున్న దేవి యీమెయే! మనమే యీమెకు సేవకులముఁ దేశమున కీదుర్గతి యీమె నవమానించుటచేతనే! ఈయవమానముంగూర్చి యుదాసీనుల మగుటచేతనే మనపౌరుష మిప్పుడు లజ్జితమై పోయినది!" అని భావించుకొనఁదొడఁగెను.

గోరా తనలోఁదానే యాశ్చర్యపడియెను. స్త్రీలతో సంబంధములేని యసంపూర్ణమగు భారతవర్షమునే తాను భావించుచున్నట్లు గోరా కింతవఱకుఁ దెలియదు. నారీమూర్తి కేవలము ఛాయామయమనియే భావించి యాతఁడు దేశసంబంధమునం గావించు కర్తవ్యములందన్నిటియందును నేదియో యొకవిధమగు నభావమేయుండెను. అందు శక్తియున్నదిగాని ప్రాణములేదు! అందు మాంసమున్నది గాని, నరములేదు. స్త్రీజనమును దృణీకరించి మన మెంతవఱకు దూరము చేయుచుందుమో మన పౌరుషముకూడ నంతవఱకు విశీర్ణమై వినష్టమైపోవునని గోరా యప్పుడొక్క నిమిషములో గ్రహింపఁగలిగెను! అందుచేతనే గోరా సుచరిత నిప్పుడువచ్చితివని పరామర్శించెను! అది కేవలము గౌరవ పరామర్శయే కాదు! అతని జీవితమున నూతనలబ్ధమగు నొక యానందమందు సంపూర్ణముగ నిండియున్నది!

కారాగృహ కష్టచిహ్నములు గోరాశరీరమున నగపడుచుండెను. ఆతఁడు మును పటికంటెఁ జిక్కియుండెను. జైలుభోజన మాతనికి సరిపడక యీనెలయంతయు నుపవాసప్రాయముగనే యుండెను. అతనిదేహమున సముజ్జ్వలశ్వేతకాంతి యించుక మ్లానమైయుండెను. పొట్టిగఁ గత్తిరింపఁబడిన శిరోజములమూలమున నాతనిముఖకార్శ్యము మఱింత యధికముగఁ గానఁబడుచుండెను. గోరాశరీర కృశత్వము సుచరిత హృద

యము నందు వేదనం గల్పించెను. గోరాపాదములకుఁ బ్రణమిల్లి యాతని పాదధూళిని గైకొనవలయునని యామెకుఁదోఁచెను. ధూమమును సమిధలనుగూడ నెంతమాత్రమును గానరాకుండ బ్రజ్వరిల్లుచున్న పవిత్రాగ్నిజ్వాలవలె గోరా యామెకన్నుల కగపడుచుండెను. కరుణామిళిత మగు భక్త్యావేశముచే సుచరిత హృదయము కంపించి పోవుచుండెను. అందుచే నామె యేమియు మాటాడఁజాల కుండెను.

ఆనందమయి 'గోరా! ఒకయాఁడుబిడ్డ యున్నచో నెంతసుఖమో నేనీ సారి బాగుగఁ దెలిసికొంటిని! నీవులేని దినములలో నీమె నాకన్ని విధముల నూఱట కలిగించిన దనుకొన్నావు! నాకిదివఱకీమె పరిచయమే లేదు! కాని—దుఃఖసమయము లీప్రపంచమున గొప్పవారితోడను, మంచివారితోడను బరిచయము గల్పించును. దుఃఖమునకు గూడ నిట్టిగౌరవ మొకటి యున్నట్లు నేనిప్పుడు తెలిసికొనఁగలిగితిని! దుఃఖమునకు శాంతిని బరమేశ్వరుఁడెచ్చట దాఁచియుంచెనో యెల్ల సమయముల యందును దెలిసికొనజాలకపోవుటచేతనే మనము దుఃఖము ననుభవించుచుందుము!—అమ్మా! నీవట్లు సిగ్గుపడియెదవు గాని, దుఃఖసమయమున నీవు నాకుఁ గల్పించిన సుఖమును గూర్చి నీయెదుట నేచెప్పకుండ నెట్లుండఁగలను?—" అనియెను. గోరా గభీర కృతజ్ఞతాదృష్టితో సుచరిత లజ్జితవదనమువంక నొకసారివీక్షించి యానందమయి నుద్దేశించి "అమ్మా! ఈమె నీదుఃఖసమయమున నీదుఃఖమును బంచుకొనుటకై వచ్చినది! మరల నీసుఖదినమున నీసుఖమును వర్ధిలఁజేయుటకై వచ్చినది! ఉదారహృదయుల యకారణ సుహృద్భావము లిట్టివే కావా!'' అనియెను.

వినయుఁడప్పుడు సుచరిత సంకోచభావముం గాంచి సోదరీ! దొంగ దొరకినప్పుడు శిక్షతప్పునా? ఇప్పుడు నీవిందఱియెదుటను బట్టుబడితివి! దానిఫలము ననుభవింపక యెట్లు తప్పించుకొనిపోయెదవు? నాకు నీసంగతి యిదివఱకే తెలియును. కాని వెల్లడింపక యూరకుంటిని. ఇదియెంతకాలము దాఁగదని నేనెఱుంగుదును!' అనియెను.

ఆనం:— (నవ్వుచు) నీవెట్లూరకుండుదువుఁ ఊరకుండు స్వభావమా నీది!—అమ్మా! సుచరితా! వీనికి మీపరిచయమైనది మొదలు మీగుణకీర్తనముం గావించుట యందలి యాశ యింకను దీఱుటయే లేదు!

విన:— సోదరీ! వింటివా! నేనెంతటి గుణగ్రాహినో, యెంతటికృతజ్ఞుఁడనో యిప్పుడు సాక్ష్యము లభించుచున్నది!

సుచ:— అందువలనఁ గేవలము నీగుణపరిచయమే యగుచున్నది!

విన:— నాగుణపరిచయము నామూలమున నెంతమాత్రమును గానేరదు. నా గుణములను దెలిసికొనఁదలచినచో మాయమ్మయొద్దకుఁ బోవలయును. ఆమె యా

విషయమున నేనుగూడ నాశ్చర్యముచే స్తంభించి పోవునట్లుగాఁ జెప్పుచుండును. అమ్మరో! నాజీవితచరిత్రమును వ్రాయదలంచిననో నేనతి శీఘ్రముగనే మరణించుటకు సిద్ధపడియున్నాను.

ఆనం:— వింటివా వీనిమాటలు!

గోరా:— వినయా! నీతల్లిదండ్రులు నీకు సార్థకనామకరణముం గావించియున్నారు!

విన:— వారు నావలన నెట్టిగుణమును వాంఛించి యుండలేదు కాఁబోలును! కేవలము వినయగుణమునుమాత్రమే కోరియుందురు.

ఈవిధముగాఁ బ్రథమసంభాషణమునకు సంశయము వదలిపోయెను. వెడలిపోవునప్పుడు సుచరిత వినయునింగాంచి "మీరొకసారి మాయింటికి రాఁగూడదా?" అనియెను. సుచరిత వినయుని రమ్మనినట్లు గోరాను రమ్మనజాలక పోయెను! గోరా యాభావమును గ్రహింపఁ జాలకపోయెను. అదియాతనికి హృదయాఘాతమువలె నుండెను. వినయుఁడందఱితోడను జనవుగనుండును. కాని గోరా యట్లు మెలంగఁజాలఁడు! అందుకొఱకు గోరా యిదివఱకెన్నఁడును విచారింపలేదు. ఇప్పుడాతని స్వభావమునం దట్టిసౌకర్య మభావమైయుండెనని గోరా తెలిసికొనియెను.

౫౬

లలిత వివాహముంగూర్చి యాలోచించుటకే సుచరిత తన్నుఁబిలిచినదని వినయుఁడు తెలిసికొనియెను. ఈప్రస్తావమును ముగించినంతమాత్రమున నీవ్యాపారము ముగియలేదు. ఇది మిగిలియున్నంతకాల మేపక్షమువారికికిని నిష్కృతిలేదు. ఇన్నాళ్లవఱకును వినయుఁడన్నిటికంటె నెక్కువగా గోరా నొప్పించుట యెట్లను సంగతినే యాలోచించుకొనుచుండెను. గోరాయనిన గోరా మానవత్వముగాదు! అతని సమస్తజీవితము నాశ్రయించియున్న దృఢవిశ్వాసము! దృఢభావము! దానితోఁ బూర్తిగాఁ గలసిపోవుటయే వినయునికభ్యాసము. అదియే యాతని కానందము. వానితో నెట్టి విరోధమైనను నది వినయునకుఁ దనతోడి విరోధమే!

కాని యావిషయమునఁ బ్రథమసంశయము వదలిపోయెను. వినయుఁడు లలితను గూర్చి యొకవిషయమున గోరాతోఁ దీవ్రముగ వాదించియుండెను. శస్త్రచికిత్స చేయుటకుఁ బూర్వము రోగిభయమునకు భయంకర సంభావనలకును నవధియుండదు. కాని శస్త్రముచేయుట కారంభమైనప్పుడు బాధ యగపడుచున్నను నారోగ్యసుఖముండుటచే నిదివఱకు కలుగుచున్నంత భయము లేకుండబోవును — ఇన్నాళ్ళవఱకును దనమనసుతో నైనను దర్కించుకొనఁజాలని వినయుఁడిప్పుడు తర్కద్వారమును

దెలిచివైచెను. ఇప్పుడాతని మనసులో గోరాతో నుత్తరప్రత్యుత్తరములు జరుగుచుండెను. ఇప్పుడాతఁడు గోరాయుక్తులను మనసులో కల్పించుకొని వాని నెల్లవిధముల ఖండించివైచుచుండెను. గోరాతో ముఖాముఖిని వాదించుట కలిగినచో నెంత యుద్రేకము కలుగునో యంతశాంతికలుగును. కాని గోరా యీ విషయమునఁ దుదికలుకును వాదించుటలేదు. అందుచే వినయుని హృదయము పరితపించుచుండెను. గోరా తానొప్పుకొనక యొప్పింపక కేవలమును దీవ్రభావమును జూపుచుండెను. అతీవ్రత్వమునకు వినయుఁడు వినతుఁడు కాఁజాలకుండెను! వినయుఁడు నేనెట్లయినను సత్యపక్షమున నుండెదననుకొని రెండుచేతులతోడను సత్యశబ్దమును దనహృదయమధ్యమునం దిముడ్చుకొనియుండెను గోరాకుఁ బ్రతికూలముగ నొక ప్రబలపక్షమును స్థాపించుట యావశ్యకము! అందుచేతనే వినయుఁడిప్పుడు సత్యమునే చరమావలంబనముగాఁ జేసికొనియెను. అట్టి సత్యము నాశ్రయింపఁగలిగితినికదా యనియే వినయునకు విశేషముగ నాత్మగౌరవము కలిగెను. అందుచేతనే వినయుఁ డపరాహ్ణసమయమున సుచరిత యింటికి నిస్సంశయముగాఁ దలయెత్తుకొని పోయెను. వినయుఁడు తాను నిలిచినది సత్యపక్షమో, మఱియే పక్షమో నిశ్చయించుకొనుటకుఁ దగినయవస్థలో లేఁడు!

హరిమోహిని వంటచేసుకొనుచుండెను. వినయుఁడు వంటయింటి గుమ్మమునకడకు బోయి బ్రాహ్మణకుమారుఁడగు తనకు మధ్యాహ్న భోజనము పెట్టవలసిన బాధ్యతను సూచించి మేడమీదికిఁ బోయెను. సుచరిత యప్పుడు కుట్టుపని చేసికొనుచుఁ గన్నులను వంచి కరాంగుళులఁ గదలించుచునే యోచించి 'వినయబాబూ! అంతరంగికబాధ లేనప్పుడు బహిఃప్రతికూల్యము నేల లక్ష్యము చేయవలయును?' అనియెను.

గోరాతో వాదించునప్పుడు వినయుఁడీవిషయమున విరుద్ధయుక్తి ప్రయోగముం గావించెను. ఇప్పుడు సుచరితతోఁగూడ నట్లే మాటలాడెను. ఇట్టిచో గోరాతో వినయునకభిప్రాయభేద మున్నదని యెవ్వరనుకొనఁగలరు? వినయుఁడు సుచరితంగాంచి "సోదరీ! బహిరంతరాయము లంత బాధాకరములు కావని నీకును దోఁచుచున్నదా?" అని ప్రశ్నించెను.

సుచ: — దానికి గారణమున్నది! మాయాతంకములు కేవలమును బాహ్యములే కావు. మాసమాజము మాధర్మవిశ్వాసముపై నిలిచియున్నది. కాని మీసమాజమున మీబంధము కేవలము సాంఘిక నియమము ననుసరించి యుండును! అందుచేతనే లలిత తనసమాజమును ద్యజించుటచే నామె కెంతకష్టము కలుగునో మీరు మీసమాజమును విడుచుటచే నంతకష్టము కలుగదు!

మత మనునది మానవవ్యక్తిగత సాధనీయమనియు, దానిని సమాజముతో సమ్మేళనము చేయుట యుచితము కాదనియు వినయుఁడు వాదింపఁ దొడఁగెను. ఇంతలో సతీశుఁడొక యంత్రమును, నొక వార్తాపత్రికను దీసికొని యచ్చటికి వచ్చి వినయునిం గాంచి యుత్సాహముతో నా శుక్రవారము నెట్లయిన నాదివారముగాఁ జేసికొనవలయునని కుతూహల పడుచుండెను. చూచుచుండగనే సతీశునకును వినయునకును సంభాషణము ముదిరిపోయెను. ఈయవకాశమునందు సుచరిత లలిత పంపినచీటిని, బత్రికను జదువఁదొడంగెను.

ఆవార్తా పత్రికయందు ‘ఒకప్రసిద్ధ బ్రాహ్మ కుటుంబము హిందూ కుటుంబముతో వివాహ సంబంధము గావించుకొనఁ దలఁచియుండఁగా హిందూయువకుని యసమ్మతిచే నా వ్యాపారము చెడిపోయినది!” అనువిషయముం గూర్చి హిందూయువకుని నిష్ఠతో బ్రాహ్మకుటుంబ శోచనీయ దౌర్బల్యమును బోల్చి యాక్షేపోక్తులు ప్రకటింపఁబడి యుండెను.

సుచరిత యెట్లయిన నీవివాహమును సంఘటింప వలయునని నిశ్చయించుకొని యుండెను. కాని యది యీయువకునితో వాదించినంతమాత్రమున జరుగునది కాదు. అందుచేతనే యామె లలితనొకసారి రమ్మని చీటివ్రాసెను. వినయుఁ డిచ్చటనే యుండెనని యందు వ్రాయలేదు!— ఏపంచాంగమును, నేగ్రహవక్రత్రి సమ్మేళనమును శుక్రవారము నాదివారముగాఁ జేయఁజాలకుండుటచే సతీశుఁడు తప్పక బడికిఁ బోవలసినవాఁడయ్యెను. సుచరితయు ‘వినయబాబూ! స్నానముచేసి వచ్చెదను! ఇంచుక సేపాఁగుము.” అని చెప్పి వెడలిపోయెను.

వాదము చల్లారిపోయెను. అప్పుడు సుచరితగదిలో నొంటిగ గూర్చుండియున్న వినయుని యంతరంగమున యౌవనపౌరుషము జాగరితమగుచుండెను. తొమ్మిదిగంటలయ్యెను. వీధిలో జనకోలాహలము లేదు. సుచరిత వ్రాఁతబల్లపైనున్న చిన్నగడియారము టిక్కుటిక్కుమనుచుండెను. ఆగృహసంబంధమగు నొకప్రభావ మాతని నాక్రమించుచుండెను. ఆగదియందలి ప్రతివస్తువుఁ గూడ నాతనిఁ బలుకరించుచున్నట్లుండెను. ఆచక్కనివ్రాఁతబల్ల, అమర్చుపనిచేసికొను కుర్చీ, దానిక్రింద బఱపఁబడిన కృష్ణాజినము, గోడపైఁ (వేలాడుచున్న యొకటి రెండు చిత్రపటములు, వెనుక సెల్ఫి శాలువచే మూయఁబడిన పుస్తకముల బీరువా—యివి యన్నియును వినియుని హృదయ మధ్యమునం దొకవిధమగు వింతసంగీతమును ధ్వనింపజేయుచుండెను. ఆగదియందంతటను నేదియో యగోచరమగు సౌందర్యరహస్యము నిండియున్నట్లుండెను. ఆగదియందు నిర్జనమధ్యాహ్న సమయములందు లలితాసుచరితల కెన్నియో యేకాంతాలోచనములు జరిగినవి. ఆయాలోచనల లజ్జాసుందరశక్తి యింకనుఁ బ్రచ్ఛన్నముగ నం

దందుఁ దోఁచుచున్నట్లే యుండెను. ఆయాలోచనలయందు వారెవ్వ రెచ్చట నెట్లు కూర్చుండియుండిరో వినయుఁడు భావించుకొని చూచుకొనుచుండెను. 'లలిత నీకు బ్రతికూలముగ లేదని సుచరితవలన వినియుంటిని." అని పరేశుఁడు చెప్పినమాటను వినయుఁడప్పుడనేక భావములతో ననేకరూపములతో ననేకవిధములుగాఁ జూచుచుండెను. అప్పుడనిర్వచనీయంబగు నొక యావేగ మాతని మనోమధ్యమునఁ గరుణాస్వాంతనస్వరంబున గానము చేయుచున్నట్లుండెను. అందలి ప్రతివస్తువునందును నిబిడంబును గభీరతమంబు నగునొకరూప మతని నిగూఢహృదయమధ్యమున ననిర్వచనీయంబగు నాభాసముంబోలి తోఁచుచుండుటయు దానినెట్లునుఁ బ్రత్యక్షముగ ననుభవింపఁజాలక, కవినైనను, చిత్రకారుఁడైనను గాఁజాలకపోయితినిగదా యనివినయుఁడు సర్వాంతఃకరణములను జంచలుఁడైపోవుచుండెను. ఆచాంచల్యమును శాంతింపఁజేయుటకు నుపాయము లేనట్లాతనికిఁ దోఁచుచుండెను. ఆతనియెదుట పద్ధముగనుండి యతిసమీపమునుగూడ నతిదూరముగఁ జేసివైచుచున్న తెర నానిమిషమునందే ధైర్యముతో నిలువఁబడి చించి పాఱవైచుటకు వినయునకుఁ దగినంతశక్తి లేదు!

ఇంతలో హరిమోహిని గదిలోనికివచ్చి 'కొంచెము ఫలాహారము చేసెదవా!' అని యడిగెను. వినయుఁడు వలదనియెను. హరిమోహిని గదిలో నొకచోఁగూర్చుండెను. ఆమె పరేశుని యింటనున్నంతవఱకు వినయుని విశేషాదరముతోనే చూచెను. కాని సుచరితతోఁగలసి బ్రత్యేకగృహమున స్వతంత్రముగ నున్నది మొదలు వినయుని రాకపోకలామె కత్యంతము ననిష్టములుగనే యుండెను. సుచరిత యిప్పుడు తన యాచారాదులను సంపూర్ణముగ మన్నింపకుండుట కిట్టివారి సహవాసదోషమే కారణమని యామె నిశ్చయించుకొనియుండెను. వినయుఁడు కేవలమును బ్రహ్మసమాజమువాఁడు కాకపోయినను వాతనికి హిందూసంస్కార సంబంధమగు దృఢత్వము లేదని యామెకు స్పష్టముగాఁ దెలిసిపోయెను. అందుచేతనే యామె మునుపటివలె నీబ్రాహ్మణకుమారునికొఱకై కష్టప్రసాదమును దుర్వ్యయముగఁజేయఁజాలకుండెను. ఇప్పుడామె ప్రసంగవశమున వినయునుద్దేశించి 'బాబూ! నీవు బ్రాహ్మణకుమారుఁడవు కదా; నీకు సంధ్యార్చనము లేమియు నక్కఱలేదా?" అని ప్రశ్నించెను.

విన:— దొడ్డమ్మా! రేయింబవలు చదువులోనే మునింగి గాయత్రిని, సంధ్యను సమస్తమును గూడ మఱచిపోయితిని.

హరి:— పరేశబాబుమాత్రము చదివినాఁడు కాఁడా? అతఁడు తనధర్మానుసారముగా నేదో యొకవిధమున సంధ్యోపాసనము చేయుచునే యున్నాఁడు!

విన:— అతఁడు మంత్రము ముఖస్థము చేసికొని యుపాసించుట లేదు! అంతవాఁడ నైనచో నేను నట్లే చేయుదును.

హరి:— తీవ్రనిగ్రహముతో అంతవాఁడవు కాఁజాలకున్న నీతండ్రి తాతల మత మునఁబోఁగూడదా? దీనికిని దానికినిఁగూడఁ జెడియుండుట యేమిలాభము? మానవు డైన తరువాత నేదియో యొకమత పరిచయముండవలయును! రామా లేదు; గంగా లేదు; ఇట్లుండుట యెంత తప్పు!

ఇంతలో లలిత యచ్చటికి వచ్చి వినయునింగాంచి యదరిపడి హరిమోహిని నుద్దేశించి 'అక్క యెక్కడనున్నది?' అనిప్రశ్నించెను.

హరి:— రాధారాణి స్నానమునకుఁ బోయినది!

లలి:— అక్క నన్నురమ్మని కబురుపంపినది!

హరి:— కూర్చుండుము! ఇప్పుడేవచ్చును.

హరిమోహినికి లలిత యెడలఁగూడ ననుకూలభావము లేదు. సుచరిత పూర్వ బంధముల నన్నిటిని వదల్చివైచి యామెను సంపూర్ణముగఁ దనదానిని జేసికొనవలయు నని హరిమోహిని యిప్పుడూహించుకొనుచుండెను. పరేశబాబుబిడ్డ లెవ్వరు నచ్చ టికి మునుపటివలె వచ్చుటలేదు. ఒక్కలలితమాత్రమే యప్పుడప్పుడు వచ్చి సుచరిత తో సంభాషించుచుండెను. అదిహరిమోహిని కిష్టముగ లేదు ఆమె తఱుచుగా వారి సంభాషణమునకు భంగముకలిగించి సుచరిత నేదోపనికిఁ బిలుచుచుండెను. కాదేని మునుపటివలె నిప్పుడు సుచరితకు నిరాతంకముగఁ జదువు సాగుటలేదని యాక్షేపణ జేయుచుండెను. మఱియు సుచరిత చదువుకొనునప్పు డాడువాండ్రి కంతచదువు ననా వశ్యకమనికూడఁ జెప్పుచుండెను. కాని యామె సుచరిత నెంతబలవంతముగాఁ దన వంకకుఁ ద్రిప్పుకొనఁదలఁచియున్నను నామె కది యెంతమాత్రమును సాధ్యపడుట లేదు. అందుచేతనే యామె యొక్కొక్కప్పుడు సుచరిత మిత్రులం గూర్చియు, నామె యభ్యాసములంగూర్చియు దోషారోపణములం గావించుచుండెను!— లలిత వినయునితోఁగలసి కూర్చుండుట హరిమోహిని కిష్టముగ లేకుండుటే కాక యాయిరు వురి మీఁదను నామెకు కోపముకూడఁ గలిగెను. లలితావినయులకేదియో యొకరహ స్య సంబంధ మున్నదని యామె యనుమానించెను. అందుచేతనే యప్పుడామె తనలో "మీ సమాజవిధానము లెట్టివైనను మాయింటిలో నీసిగ్గులేని సమావేశములు ను నీ కిరస్తానీవ్యాపారములు జరుగుట నాకిష్టములేదు!" అని యనుకొనుచుండెను!

లలిత హృదయముకూడ విరుద్ధభావముచేఁ గంటకితమైపోవుచుండెను. ఆమె నిన్న సుచరితతో నానందమయికడకుఁ బోఁదలంచెను. గాని యెట్లునుఁ బోలేకపోయె ను! ఆమెకు గోరాయెడల విశేష గౌరవభావమున్నను, విరోధభావముకూడఁ దీవ్ర ముగా నుండెను. ఆతఁడెల్లవిధములఁ దనకుఁ బ్రతికూలుఁ డనుమాట యామె యేవిధ మునను మఱవఁజాలకుండెను. గోరా విడుదలయైనది మొదలుగ లలితకు వినయుని

యెడలఁగూడ సంశయము కలుగుచుండెను. కొన్నాళ్ళనుండి వినయుఁడు జోరగాఁ దనకు స్వాధీనుఁడగుచుండెనని యామె గర్వపడుచుండెను. కాని గోరాప్రభావము నాతఁ డెంతమాత్రమును దిరస్కరింపఁజాలఁడను సంశయముచేతనే యామె వినయునకు విరుద్ధముగా సంసిద్ధయై నిలిచియుండెను.

లలితను జూచినమాత్రముననే వినయుని మనోమధ్యమున నాందోళనము ప్రబలమై పోయెను. లలిత విషయమున వినయుఁ డెంతమాత్రమును దన సహజస్వభావమును రక్షించుకొనఁజాలకుండెను. తనయిరువురి వివాహమునుగూర్చియు జనులిట్టి సమాజమునఁ బుట్టినప్పటినుండియు, వినయుని మనసు లలితను జూచినంతనే వైద్యుతచంచలమగు చుంబకశలాకంబోలి స్పందితమై పోవుచుండెను. అయినంత వినయునింగాంచి నంతనే లలితకు సుచరితపైఁ గోపము కలిగెను. ఈవినయుని ప్రతికూలభావము ననుకూలముగఁ జేయుటకే సుచరిత యాతని పిలువఁబిలిపించి బోధింపఁదలఁచె ననియు నీవంకరను సవరించుటకే నన్నుఁగూడఁ బిలిపించె ననియు లలిత యప్పు డూహించుకొని చటాలున లేచి హరిమోహినిం గాంచి "నాకాలస్యమగుచున్నది; మఱియొకప్పుడు వచ్చెదను. అక్కతో నీసంగతి చెప్పుము!" అని చెప్పి "వినయునివంకఁ జూడకుండఁగనే యతివేగముగ వెడలిపోయెను. ఇఁక వినయునిచెంతఁ గూర్చుండవలసిన యావశ్యకము లేకపోవుటచే నింటిపనుల నెపంబున హరిమోహినియును లేచిపోయెను.

ప్రచ్ఛన్నాగ్నింబోలియుండు లలిత ముఖభావము వినయున కపరిచితము కాదు! కాని చాలదినములనుండి యీలక్షణ మగపడుటలేదు. లలితతనపై నాగ్నేయాస్త్ర ప్రయోగముం గావించుచుండు దినములు సంపూర్ణముగఁ దిరిగిపోయిన వనియే వినయుఁడు నిశ్చితుఁడై యుండెను. అస్త్రశాలనుండి వెలువరింపఁబడిన యా పురాతనాస్త్రమును మరల నిప్పు డాతఁడు కనుఁగొనియెను. త్రుప్పుపట్టిన డాగొక్కటియు నందగపడలేదు! కోపమును సహింపవచ్చును గాని యవమానమును సహించుట వినయునివంటి వానికి జాలకష్టము! గోరా కుపగ్రహమాత్రమే యని యెంచి లలిత యొకప్పుడు తన్నవమానించిన సంగతి వినయునకప్పుడు స్మృతికివచ్చెను. ఇప్పుడును లలిత తన్నా సామాన్యునిగాఁ దృణీకరించిపోయెనని వినయుఁ డస్థిరుఁడైపోయెను. వినయుని కర్తవ్యబుద్ధి యందలి సంకోచమును లలిత పిఱికితనముగా భావించెను. ఈవిషయమున నొకటిరెండు మాటలాడుటకైన నవకాశ మీయక లలిత వెడలిపోవుట వినయున కసహ్యముగా నుండెను. వాదమున కవకాశమీయకుండుట వినయునకొక గొప్ప శిక్షగా నుండెను. ఏమనిన బాగుగ వాదించి యేపక్షమునైనను సమర్థించుశక్తి యాతనియొద్ద నున్నది. కాని జగడము పుట్టినప్పుడెల్ల లలిత వినయునకు వాదించుట కట్టి యవకాశము నిచ్చుటలేదు. ఇప్పుడుకూడ నట్లే జరిగినది.

అప్పుడు వినయుఁడు బల్లపైనున్న వార్తాపత్రికఁదీసి యందుఁ బెన్సలుతో గుర్తుపెట్టఁబడినచోటఁ జదివి యంపలి నీత్యుపదేశము తన యిరువురిగూర్చియే యని గ్రహించుకొనియెను. అందువలన లలిత తనసమాజమువారిచేఁ బ్రతిదినము నెట్టవమానింపఁబడుచుండెనో వినయునకు స్పష్టముగాఁ దెలిసిపోయెను. మఱియు నిట్టి యవమానమునుండి లలిత నుద్ధరించుటకై తానెట్టి ప్రయత్నమును జేయక కేవలము సమాజతత్త్వముంగూర్చియే సూక్ష్మతర్కముం గావించుచుంటిననియు, నిందువలన లలితవంటి తేజస్విని యగు రమణీమణి తన్నవమానించుటతప్పు గాదనియుఁగూడ వినయునకు బోధపడియెను! అప్పుడు వినయుఁడు సంపూర్ణముగ సమాజము నుపేక్షించుచున్న లలిత సాహసమును దలంచుకొని యాదృప్తయువతితోఁ దన్నుఁబోల్చుకొని సిగ్గుపడిపోయెను.

సుచరిత స్నానముచేసి సతీశునకు భోజనముపెట్టి బడికిఁబంపించి వచ్చి చూచునప్పటికి వినయుఁడు నిస్తబ్ధుఁడై కూర్చుండి యుండెను. సుచరిత మరలఁ బూర్వ ప్రస్తావము నెత్తలేదు. భోజనసమయమయ్యెను! వినయుఁడు గండూషమైనఁ జేసికొనకుండ భోజనమునకు సిద్ధమగుటంగాంచి హారిమోహిని "బాబూ! నీకు హిందూమతమున నెంతమాత్రమును గౌరవములేదు! ఇట్టిచో బ్రాహ్మమతమునఁ గలసిపోయినచో దోషమేమి?" అని ప్రశ్నించెను. వినయుఁడామాటకు మనసులో నొచ్చుకొనుచు 'తినుట, త్రాగుట మొదలగువానిం గూర్చిన నిరర్థక నియమమే హిందూమతమని నాకు బోధపడినప్పుడు నేను బ్రాహ్మసమాజికుఁడనో, క్రిష్టియనునో, ముసల్మానునో, యెవ్వఁడనో యొకఁడనైపోవుదును. కాని హిందూమతమునం దింకను నాకంతటి యశ్రద్ధ కలుగుటలేదు!' అనియెను.

అనంతరము వినయుఁడు సుచరిత యింటినుండి వెడలిపోయెను. అప్పు డాతని హృదయమత్యంతమును వికలమైపోయెను. అతనికప్పుడు నలుదెసలను బాధాకరముగ నున్న నిరాశ్రయమగు శూన్యస్థాన మధ్యమునకు వచ్చి పడినట్లుండెను. అట్టి యస్వాభావికస్థితి కేలవచ్చితినని యాలోచించుకొనుచు నాతఁడు మెల్లమెల్లగా నడచిపోవుచు నొక పుష్కరిణీతీరమునఁ జెట్టుక్రిందఁ గూలఁబడియెను. ఇంతవఱకును వినయుఁడు తన జీవితమునందు చు నల్పాధిక సంఘటనముల నన్నిఁటినిఁగూర్చియుఁ దనమిత్రునితో నాలోచించుకొని సమర్థించుకొనుచుండెను. ఇప్పు డాతని కాత్రోవ మూసికొనిపోయెను! ఒక్కఁడే యాలోచించుకొనవలసి వచ్చెను!

సూర్యగతిమూలమున నిదివఱకు నీడగనున్నచోట నెండవ్యాపించెను. అప్పుడు వినయుఁడాస్థానమును వదలి మరల వీధిత్రోవను బట్టెను, అట్లు కొంతదూరము

పోవునప్పటికి సతీశుఁడు 'వినయబాబూ!' అని పిలుచుచు వచ్చి యాతనిచేయి పట్టుకొని 'రమ్ము! మాయింటికి రమ్ము' అనియెను.

విన:— సతీశబాబూ! నేను వచ్చుటయెట్లు?

సతీ:— ఏమి?

విన:— నేను తఱచుగా వచ్చుట మీయింటివారికి విసుఁగుగా నుండదా?

సతీశుఁడిప్పటి యీవినయుని యుక్తికి బదులు చెప్పుటకుఁ దా నర్హుఁడనని దెలిసికొని కేవలము బలవంతముగా 'ఏమియునుండదు! రమ్ము!' అనియెను.

వినయుని సంబంధము వలనఁ దమ కుటుంబమునం దెంతటి ఘనవిప్లవముత్పన్నమైనదో, పాపము బాలుఁడగు సతీశున కెంతమాత్రమును దెలియదు! అతఁడు కేవలము వినయునిఁ బ్రేమించియుండెను. ఈసంగతి తలఁపులకు వచ్చినంతనే వినయుని హృదయము విచలితమైపోయెను. పరేశుని కుటుంబము వినయునియెదుటఁ గావించిన స్వర్గసృష్టియం దీబాలుఁడొక్కఁడే యత్యుత్తమగు నానందముచేఁ బరిపూర్ణుఁడైయుండెను. ఈపరిభయ సమయమునందుఁ గూడ నీతనిచిత్తమునం దెట్టి సంశయ మేఘచ్ఛాయయును బడియుండలేదు! ఏసమాజాఘాతము నీతని బాధించుటలేదు! అప్పుడు వినయుఁడు సతీశునిఁ గౌఁగిలించుకొని 'తమ్ముడా! నడువుము! నేను నిన్ను మీయింటి గుమ్మమువఱకును బంపివచ్చెదను." అని చెప్పుచుఁ జిన్నతనము నుండియు లలితా సుచరితల ప్రేమ వాత్సల్యములను సంపూర్ణముగ సంపాదించుకొనుచున్న యా సతీశునిఁ గౌఁగిలించుకొని యాప్రేమవాత్సల్యముల మధురస్పర్శలాభము ననుభవించినట్లు వినయుఁడానందించెను. త్రోవయంతటను సతీశుఁ డసర్గళధోరణితో నెన్నియో యప్రస్తుత విషయములంగూర్చి భాషించుచు నమృతవర్షమును గురియించుచుండెను. ఆబాలకుని సరళహృదయ సంయోగమువలన వినయుఁడు తనజీవితము నంతను గ్రమ్ముకొని యున్న జటిలసమస్య నొక్కనిమిషమాత్రము పూర్తిగా మఱచిపోయెను.

పరేశుని యింటిగుమ్మముగడ నుండియే సుచరితయింటికిఁ బోవలసి యుండెను. పరేశబాబు కూర్చుండు మేడగది వీధిలోని కగపడుచుండెను. ఆయింటియొద్దకువచ్చిన తరువాత వినయుఁడొకసారి తలయెత్తిచూచుట మానఁజాలకపోయెను. చూచినంతనే బల్లచెంతనే నెనుగుగ గూర్చుచున్న పరేశుఁడాతనికంటఁ బడియెను. అతఁడు మాటాడుచుండెనో, లేదోమాత్రము తెలియుటలేదు. లలిత వీధివంకఁ బెన్నుంచి పరేశునకెదురుగ నొకబెత్తపుఁ గుర్చీపై బడిపిల్లవలె నిస్తబ్ధయై కూర్చుండెను. ఆమె సుచరిత యింటికడనుండి తిరిగివచ్చి తన హృదయమునం దోచిన దుస్సాహసంక్షోభము నడంచుకొనుట కట్టియుపాయముం గానక మెల్లమెల్లగా దండ్రియొద్దకు వచ్చి కూర్చుండియుండెను. అసహిష్ణురాలగు లలిత తనహృదయ చాంచల్యము నడఁగించుకొనుటకై

యప్పుడప్పుడు శాంతిపరిపూర్ణుఁడగు తండ్రిచెంతకు వచ్చి మౌనముతోఁ గూర్చుండు చుండును! ఏల వచ్చితివని పరేశుఁడడిగినచో 'బాబూ! ఏమియును లేదు. మీగదిలో మిగులఁ జల్లగానుండును!' అని చెప్పుచుండును.

నేఁడు లలిత పీడితహృదయముతో వచ్చియుండెనని పరేశుఁడు స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనియెను. ఆతనిహృదయమునందుగూడ నొకవిధమగు వేదన ప్రచ్ఛన్నముగా నుండెను. అందుచేతనే పరేశుఁడు మెల్లమెల్లగా వ్యక్తిగతజీవితమునందలి తుచ్ఛసుఖదుఃఖభారముల వహించుకొను పద్ధతులనుగూర్చి మాటలాడ నారంభించెను. ఆతఁడు బిడ్డల యేకాంతాలోచనా దృశ్యముం గాంచినతనే యొక్కింతసేపు వినయునకు గతినిరోధమయ్యెను— సతీశుని వాగ్ధోరణి యాతని చెవులం బడకుండెను. సతీశుఁడప్పుడు యుద్ధపద్ధతులఁగూర్చి ప్రసంగించుచు "చిన్నతనమునుండియుఁ బెద్దపులులను బెంచి యుద్ధవిద్య నేర్పి యొకగుంపుగా మనసేనాముఖమున నిలిపి పోరాడినచో నితరపక్షము వారేమిచేయఁగలరు?" అని ప్రశ్నించెను. అన్ని ప్రశ్నలకు నుత్తరము వచ్చి యీ ప్రశ్నకు రాకుండుటచే సతీశుఁడు వినయుని మొగమువంకఁ జూచెను. అప్పుడు వినయుఁడు పరేశునివంకఁ జూచుచుండుటచే నాతఁడును బైకిఁజూచి యుచ్ఛస్వరముతో "అక్కా! లలితా! ఇదిగో! చూడుము! నేనీ వినయబాబును దోవలోఁబట్టి తీసికొని వచ్చితిని!" అని కేకవైచెను.

వినయుఁడు లజ్జాస్తంభితుఁడై పోయెను. లలిత కుర్చీనుండి చటాలున లేచి నిలువఁబడియెను. పరేశుఁడు మొగమెత్తి వీథివంకఁ దిలకించెను. ఇఁక నేమున్నది! వినయుఁడప్పుడే సతీశునకు సెలవిచ్చి పరేశునింటికిఁ బోయెను. ఆతఁడు వచ్చుటం గాంచి లలిత వెడలిపోయెను. తన్నందఱు నశాంతికరుఁడగు దస్యునిఁగాఁ జూచుచున్నారని యనుకొనుచు వినయుఁడు సంకోచముతోఁ గుర్చీపైఁ గూర్చుండెను. కుశలప్రశ్నానంతరమున వినయుఁడారంభించి "నేను హిందూసమాజాచార విచారముల నెంతమాత్రమును మన్నింపక ప్రతిదినము నుల్లంఘించుచునే యున్నాను. ఇట్టిచో హిందూమతమును విడిచి బ్రహ్మసమాజము నాశ్రయించుటయే మంచిదని నాకు దోఁచుచున్నది. అందుకొఱకు మీయొద్దనే దీక్ష గైకొనవలయునని నాకోరిక!" అని స్పష్టముగాఁ జెప్పివైచెను. వినయుని హృదయమునం దీకోరిక — ఈసంకల్పము, అయిదు నిమిషములక్రిందట స్పష్టమగు రూపముం దాల్చియుండలేదు! పరేశుఁడించుక సేపు స్తంభితుఁడై "బాబూ! నీవన్ని సంగతులను బాగుగ నాలోచించుకొంటివా?" అని ప్రశ్నించెను.

విన:— ఇందంతగా నాలోచింపవలసిన విషయమేమున్నది? అన్యాయమా, న్యాయమా యను సంగతి మాత్రమే భావింపవలయును. అది స్పష్టముగనే తెలియుచు

న్నది! ఇంచుక జ్ఞానముకలవా రవిలంఘ్యము లగు నాచారములే ధర్మములని యెంత మాత్రమును నిష్కపటచిత్తముతో నంగీకరింపఁజాలరు. అట్టి నడవడిగల నేను హిందూ మతమును శ్రద్ధతో నాశ్రయించిన వారితోఁ గలసియుండుట మాటిమాటికిని వారికి బాధనుగల్పించినట్లే యగుచున్నది. ఇది యపచార మనుటకు నాకెట్టి సందేహమును లేదు. ఇట్టిచో నెట్టివిచారమును లేకుండ నాతప్పును సవరించుకొనవలయు ననియే నేను సిద్ధపడియుంటిని. కాకున్నచో నేను నాయాత్మగౌరవమును నిలుపుకొనఁజాలను.

పరేశునకు సంగతి బోధపడుటకు కిన్నిమాటలు చెప్పనక్కఱలేదు! కాని వినయుఁడు తన నుద్రేకము కల్పించుకొనుటకే యింతవఱకుఁ జెప్పెను. వినయుఁడిప్పుడు తాను న్యాయాన్యాయ యుద్ధమధ్యమున జిక్కుకొంటిననియు, నిందు సమస్తమును త్యజించి న్యాయపక్షమునే యవలంబించి విజయముం గాంచగలయు ననియుఁ దలంచి సుస్థిరుఁడై యెదిరించి నిలువఁబడి యుండెను. మానవత్వమునకుఁ గల మర్యాదను నిలుపుకొనవలయును!—

పరేశుఁడు వినయునింగాంచి 'ధర్మవిశ్వాసవిషయమున బ్రహ్మసమాజముతో నీకు సమైక్యమున్నదా?" అని ప్రశ్నించెను. వినయుఁడించుక సేపూరకుండి "పరేశ బాబూ! నేను సత్యము చెప్పుచున్నాను! పూర్వము నాకించుకధర్మవిశ్వాసమున్నట్లు తోఁచుచుండెను. అందుచేతనే నేనావిషయమున ననేకులతో ననేకవాదములం గావించియుంటిని. కాని యిప్పుడు నాజీవితమునం దావిశ్వాస మెట్టిపరిణతిలాభమును గాంచియుండలేదని నాకు నిశ్చయముగా బోధయగుచున్నది. నాకులభించిన యీ స్వల్పజ్ఞానమైనను మీమూలమునఁ గలిగినదే. మతమునందు నాజీవితమున కెట్టి సత్యప్రయోజనమును నగపడలేదు. అందుచేదానియందు నాకెట్టి సత్యవిశ్వాసమును గలుగలేదు. కావుననే యుక్తికల్పనా కౌశలమున నేనిన్నాళ్ళును మా సమాజధర్మమునకు నానావిధ సూక్ష్మవ్యాఖ్యానములచేతను కేవల తర్కనైపుణ్యముచేతను మాత్రమే పరిణతిలాభముం గూర్చుచుంటిని. ఏమతము సత్యమైనదో తెలిసికొనవలసిన యావశ్యకము నాకు లేకపోయెను. కాని నామతము సత్యమైనదని వాదించి నిరూపించి విజయముం గాంచుటకే నేను ప్రయత్నించితిని. అట్లువాదించుచున్న కొలఁది నాకహంకారము బోధయగుచుండెను. నాహృదయమునం దెన్నఁడైన మతవిశ్వాసము సంపూర్ణ సత్యముగను, సహజముగను దోఁచినదో లేదో నేనిప్పటికిని జెప్పఁజాలను గాని, తదనుకూలావస్థలంగూర్చియు, దృష్టాంతములంగూర్చియు నాయాలోచనలు పోవుచున్నమాటమాత్రము నిశ్చయము! అంతరాంతరములనుండి యేది నాబుద్ధిని పీడించుచుండెనో దాని జయపతాకనే బ్రతికినన్నాళ్ళును వహించి తిరుగుచుండెడి హైన్యమును నేనింక సహింపఁజాలను" అనియెను.

పరేశునితో నిట్లు మాటాడుచు వినయుఁడు తన వర్తమానావస్థ కనుకూలములగు యుక్తుల నాకారము నిచ్చి ప్రదర్శించుచుండెను. ఆయుత్సాహముతో వాఁడు తనచిరకాల తర్కవితర్కములవలనఁ దుదకిట్టి స్థిరసిద్ధాంతమునకు వచ్చియున్నట్లు నిరూపించుకొనుచుండెను. అప్పటికిని బరేశుఁడింకను గొంతకాల మాలోచించుకొనుమని వినయుని బలవంతము చేసెను. అందువలనఁ దన దృఢసంకల్పముం గూర్చి పరేశుఁడు సంశయించుచున్నట్లు గ్రహించుటచే వినయునకు మఱింత తొందరకలిగెను. అప్పుడాతఁడు తనహృదయము నిస్సంసిగ్ధ క్షేత్రమున సుస్థిరముగ నిలిచియున్నదనియు, దానికిఁక నెన్నఁటికి నెట్టిచలనమును గలుగదనియు మాటిమాటికిని జెప్పఁదొడఁగెను. అప్పుడా యుభయులలో నెవ్వరునుగూడ లలితా వివాహప్రస్తావము నెత్తలేదు.

ఇంతలో గృహకృత్యమునకై వరదాసుందరి యటకువచ్చి వినయునిఁ జూడనట్లుగనే తనపనినిఁ జేసికొని వెడలిపోవుట కుద్యుక్తయగుచుండెను. వినయుఁడు తన మాతనోద్దేశమునుగూర్చి యప్పుడు వరదాసుందరితోఁ బరేశుఁడు చెప్పునని యాశకొనెను గాని, పరేశుఁడట్లు చేయలేదు. ఇది చెప్పవలసినసమయ మనికూడాఁ బరేశుఁడు భావింపలేదు. ఈ సంగతి రహస్యముగ నుంచవలయుననియే యాతని యుద్దేశము! కాని వరదాసుందరి తనయెడల విస్పష్టముగఁ దిరస్కారమునుఁ గ్రోధమును బ్రకటించి పోవుచుండుటను వినయుఁడు సహింపఁజాలక, పోవుచున్న యామెపాదములకు సాష్టాంగ ప్రణామముం గావించి "నేను బ్రహ్మసమాజ దీక్షితుఁడ నయ్యెదనని చెప్పుటకే మీసన్నిధికి వచ్చితిని. నేనయోగ్యుఁడనైనను మీరు నన్ను యోగ్యునిగా జేయుదురని ధైర్యముతో నున్నాను!" అనియెను.

వరదాసుందరి విస్మితయై వెనుకకుఁ దిరిగి మరల మెల్లగ గదిలోనికి వచ్చి కూర్చుండి జిజ్ఞాసుదృష్టితోఁ బరేశునిమోముకంకఁ దిలకించుచుండెను. అప్పుడు పరేశుఁడు 'వినయబాబు దీక్షాగ్రహణమునకై తొందరపెట్టుచున్నాఁడు!' అని చెప్పెను. ఆమాటకు వరదాసుందరి హృదయమున నొకవిధమగు విజయలాభగర్వము కలిగినది. గాని సంపూర్ణానందము కలిగినదికాదేమి?— పరేశున కెప్పటికైనఁ దగినశిక్ష గావలయునని యామె లోలోపల నెంతయో కోరికగలిగి యుండెను. ఆమె తనభర్త నుద్దేశించి మీరెప్పటికైన దుస్సహమగు పశ్చాత్తాపము ననుభవింపక మానరని భావివృత్తాంతము ననేకపర్యాయములు ఘోషించియుండెను. అందుచేతనే సామాజికాందోళనమునకుఁ బరేశుఁడు చంచలుఁడు కాకుండుటం గాంచి వరదాసుందరి మనసునం దసహ్యపడుచుండెను. అందుచేతనే యుచితసమయమున సమస్తప్రాతికూల్యములకును ననుకూలవిధాన మేర్పడుట వరదాసుందరి కంత ప్రీతికరముగా లేకపోయె

ను! అప్పుడామె గంభీరభావముతో "ఈపని కొలఁది దినములకు ముందే జరిగినచో మనకింతటి యవమానమును దుఃఖమునుగూడ లేకుండఁబోవునుగదా!" అనియెను.

పరే:— మన దుఃఖావమానములనుగూర్చి యెట్టి ప్రసంగమును లేకుండఁగనే వినయుఁడు దీక్షాగ్రహణమును వాంఛించుచున్నాఁడు!

వర:— కేవలము దీక్షాగ్రహణమేనా?

విన:— మీ దుఃఖావమానములు సమస్తమును నావిగనే భావించుకొనుచున్న సంగతి యంతర్యామి కొక్కనికే తెలియును!

పరే:— చూడుము వినయా! ధర్మదీక్షను గైకొనఁదలఁచిన నీవు దానియం దింకొక యవాంతరవిషయమును గల్పించుకొనవలదు! మేమేదియో యొకసామాజిక విపత్తున మునిగియుంటిమను యుద్దేశముతో నీవట్టి ఘన వ్యాపారము నందును బ్రవృత్తుఁడవు కావలదని నేనిదివఱకే నీకుఁ జెప్పియున్నాను!

వర:— ఆమాట నిజమే—కాని మనలనందఱును జిక్కులలోఁ బడద్రోసి యూరక చూచుచు గూర్చుండుటమాత్ర మీతనికి న్యాయమా?

పరే:— ఊరక కూరుచుండక చాంచల్యముం జూపినచో నాచిక్కు మఱింత బిగిసిపోవును! ఏదియో యొకపని చేయుటయే ముఖ్యము కాదు — చాలసమయము లందేమియును చేయకుండుటయే ప్రధానకర్తవ్యమై యుండును.

వర:— అట్లే కావచ్చును! మూర్ఖురాలనగు నేనన్ని సంగతులను బాగుగ గ్రహింపఁజాలను! సరే. ఇప్పుడేమి చేయుటకు స్థిరపఱచితిరి? నేనాసంగతిని మాత్రమే తెలిసికొనిపోయెదను. నాకుఁ జాలపనులున్నవి!

విన:— నేను రేపాదివారము నాఁడే దీక్షను గైకొందును. నాకోరికయేమనిన— పరేశబాబు —

పరే — ఈ దీక్షాసంబంధమున నేదియో యొకఫలమును నాకుటుంబమాశించుచున్నప్పుడు నేను నంగీకృతి నొసంగఁజాలను. నీవు సమాజమునకు నివేదించుకొనుము!

అంతలోనే వినయుని హృదయము సంకుచితమైపోయెను. వినయుఁడిప్పుడు బ్రాహ్మసమాజవిధుల ననుసరించి దీక్ష గైకొనుటకై విన్నపము నంపుకొనునట్టి యవస్థలో లేఁడు! విశేషించి లలితవిషయమున బ్రాహ్మసమాజమాతని ననేకవిధముల నిందించి నది. ఇట్టిచో నేభావముతో నేమొగము పెట్టుకొని యాతఁడా సమాజమునకు విన్నపము వ్రాయఁగలఁడు? ఆయుత్తరము బ్రాహ్మ పత్రికయందుఁ బ్రకటితమైనప్పు డాతఁడెట్లు తలయెత్తుకొనఁగలఁడు? దానిని గోరా చదువును! ఆనందమయియును జదువును! అందుఁ బూర్వాపరచరిత్ర మేమియు నుండక కేవలము వినయుఁడు

బ్రాహ్మధర్మ దీక్షాగ్రహణమునకై యాకస్మికముగ వాంఛించుచున్నట్లు మాత్రమే ప్రకటింపఁబడి యుండును! కేవలమునదియే సత్యము కాదు! దానితోఁ బూర్వాపర సందర్భములు కలిసియుండకున్నచో విజయుని మానరక్షణోపాయమగు నావరణలేశము లేకుండఁబోవును! వినయుఁడు మాఱుమాటాడకుండుటం గాంచి వరదాసుందరి భయపడి "నీవు బ్రాహ్మసమాజమునం దెవ్వరినిగూడ నెఱుంగవు. కావున సమస్తమును నేనే యేర్పాటుచేసెదను. నేను నేఁడే పానూబాబును బిలిపించెదను. ఇఁక వ్యవధి లేదు. ఆదివారము రేపేగదా!" అనిచెప్పుచు నప్పుడేవచ్చి మేడమీఁదికిఁ బోవుచున్న సుధీరునిం గాంచి 'సుధీరా! వినయబాబు రేపువనసమాజదీక్షం గైకొనును!' అనియెను.

సుధీరుఁ డత్యుత్సాహియయ్యెను. అతఁడు వినయున కాంతరంగిక భక్తుఁడై యుండెను. వినయుఁడు బ్రాహ్మమతమునఁ జేరునని విని యాతఁ డానందపడియెను. అంతటి యాంగ్లేయభాషాభిజ్ఞుఁడు, అందటి విజ్ఞాననిధి బ్రాహ్మమతము నవలంబింపకుండుట యసంగతమని సుధీరుఁడనుకొనుచుండెను. వినయునివంటివాఁ డెట్టులను బ్రాహ్మమతమునకు వెలుపల నుండఁజాలఁడని దృష్టాంతమును గ్రహించి సుధీరుఁడు పొంగిపోవుచు "రేపాదివారమువాఁడేనా? కాని యీసంగతి చాలమందికిఁ దెలియదు!' అనియెను. వినయుని దీక్షను దృష్టాంతముగ జనసామాన్యమునం దంతటను ఘోషింపవలయునని యాతని యభిలాష!

వర:— ఎట్లయినను రేపాదివారముననే జరుగవలయును! సుధీరా! నీవు పరుగెత్తుకొనిపోయి పానూబాబును శీఘ్రముగఁ దీసికొనిరమ్ము!

వినిర్భయని దృష్టాంతముగఁ జూపి సుధీరుఁడు బ్రహ్మసమాజ మజేయశక్తివైనదని లోకమునఁ బ్రచారము చేయఁదలంచి యుత్సాహితుఁడై యుండెనో, యా యధీరుఁడగు వినయుని హృదయమప్పుడు సంకుచితమై యొక్క సారిగా బిందుమాత్రమైపోవుచుండెను. కేవలము మానసికంబులగు నాలోచనలచేతను, యుక్తుల చేతను మాత్రమే కల్పింపఁబడి నిజముగా నెట్టియాకృతియును లేని వస్తు సంబంధమగు బాహ్యలీలను గాంచియే వినయుఁడప్పుడు వ్యాకులపడిపోవుచుండెను. వరదాసుందరి పానూబాబును బిలువనంపుటంగాంచి వినయుఁడు చటాలున లేచెను.

వర:— వినయబాబూ! కొంచెమాగుము! పానూబాబిప్పుడే రాఁగలఁడు!

విన:— వలదు. నన్ను క్షమింపుము!

ఈ యావరణమునుండి యెట్లో తప్పించుకొని దూరముగఁబోయి బహిరంగస్థానము సమస్తవిషయములను బాగుగ నాలోచించుకొనుట కవకాశము దొరకినచో బ్రతుకుదు ననివినయుఁ డనుకొనియెను. వినయుఁడు లేచినంతనే పరేశుఁడును లేచి యాతని భుజముపైఁ జేయివైచి 'వినయా! నీవు తొందరపడి యేపనియును జేయవలదు

కాంతముగ, స్థిరముగ నన్నిసంగతుల నాలోచించి చూచుకొనము. నీన్యాయమును నీవు బాగుగఁ దెలిసికొనకుండ జీవితసంబంధమగు నింతటి ఘనకార్యమునఁ బ్రవేశింప వలదు" అనియెను.

వరదాసుందరి భర్తఁగూర్చి మనసులో నసంతుష్టయై "యెట్టమొదట నెవ్వరును బాగుగా నాలోచించి పనిచేయలేరు. అవశ్యకములు తటస్థించిన తరువాత మెల్లఁగ గూర్చుండి యాలోచింపు మనుచున్నారు! మీరుస్థిరముగ గూర్చుండి యాలోచింప గలరు. కాని, మాప్రాణము లెగిరిపోవుచున్నవి.'' అనియెను.

అనంతరము వినయ సుధీరులిరువురు నొక్కసారిగనే వెడలిపోయిరి. యేదో చిత్తముగ భుజింపక పూర్వమే గుచులను జాడవలయునన కోరికగలవానివలె సుధీరుఁడు చంచలుఁడైపోయెను. వినయు డిట్లుయిన నప్పుడే తనమిత్రబృందముకడకుఁ దీసికొనిపోయి యీసువార్తను దెల్పవలయునని యాతఁడు కుతూహలపడుచుండెను. కాని సుధీరుని యీ యుత్సాహ తరంగాఘాతముచే వినయుని మనసు మిక్కిలి కృంగిపోవుచుండెను. అప్పుడు సుధీరుఁడు "వినయబాబూ! మన మిరువురమును గూడఁ బానూబాబు నొద్దకుఁ బోవుదము రమ్ము!'' అనియెను. వినయుఁ డామాట చెవినిఁ బెట్టకయే యాతనిచేయి వదలించుకొని వెడలిపోయెను. కొంతదూరము పోవునప్పటికిఁ గొందఱితోఁ గలసి యుత్సాహముతోఁ బోవుచున్న యవినాశుఁ డాతని కగపడియెను. ఆతఁడు వినయునింగాంచి 'ఇదిగో! వినయబాబు! మంచిది. రమ్ము! మాతోఁగూడ రమ్ము!" అనియెను.

విన:— ఎక్కడకు?

అవి: — కాళీపురోద్యానమునకు—అక్కడ గౌరమోహనబాబు ప్రాయశ్చిత్త సభ జరుగును.

విన:— వలదు. నాకిప్పుడు వచ్చుటకవకాశము లేదు.

అవి:— అదియేమిమాట! ఇది యెంతటిగొప్పదినమో మీకు బోధపడుట లేదా? కాకున్నచో గౌరమోహనబాబు బనావశ్యకముగ నేలచేయును? ఈ దినములలో హిందూ సమాజశక్తిని బ్రదర్శింపవలసియున్నది. ఈప్రాయశ్చిత్తముచే దేశమంతటను గొలఁదిగనో, గొప్పగనో యాందోళనము కలుగకమానదు. దేశదేశములందుఁగల గొప్పగొప్ప బ్రాహ్మణపండితుల నందఱి నాహ్వానించితిమి. ఇది హిందూసమాజమున కుపయోగకర మగు ఘనకార్యము! మనమింకను బ్రతికియుంటిమనియు, హిందూసమాజ మింకను చావలేదనియు లోకమునకుఁ దెలియవలయును!

వినయుఁ డెట్లో యవినాశుని బారినుండి తప్పించుకొని పోయెను.

౫౭

వరదాసుందరి హారానుబాబునకు సమస్తమును దెలిపెను. అప్పుడాతఁ డించుక పేపు గంభీరుఁడై కూర్చుండి యనంతరము "ఈవిషయమున నొకసారి లలితతో నాలోచించి చూడవలయును!" అనియెను. ఇంతలో లలిత వచ్చుటయు, హారానుఁడు తన గభీరభావమును బాలాకాలమువఱకును సాగించి "లలితా! నీజీవితమున నొకగొప్ప బాధ్యతను గల్పించుసమయము వచ్చినది. నీమతమునకును నీప్రవృత్తులకును నడుమ నుండి యొకయనుకూలమగు మార్గమును నీవేర్పఱచుకొనవలసి యున్నది!" అని చెప్పి యించుక యాఁగి యాతఁడు లలిత మొగమువంకఁ దిలకించెను. హారానుఁడు తన న్యాయానల ప్రదీప్తంబగు దృష్టియెదుటఁ బిఱికితనము కంపితమగుననియు, గాపట్యము భస్మీభూతమగుననియుఁ, దేజోమయంబును, న్యాధ్యాత్మికంబును నగు తన దృష్టియే బ్రహ్మసమాజమున కమూల్యసంపత్తియనియు ననుకొనుచుండెను— లలిత యేమియు మాటాడకూరకుండెను.

అప్పుడు హారానుఁడు "లలితా! నీ వవస్థం గాంచితివో, మఱి యేకారణమునో వినయుఁడు మనసమాజదీక్షఁ గైకొనుటకు సమ్మతించె ననుసంగతి నీకుఁ దెలిసియే యుండు ననుకొనియెదను!" అనియెను. లలిత కీసంగతి యిఁకవఱకుఁ దెలియలేదు. ఆకస్మికముగ వినుటచేఁ గలిగిన తన హృదయభావమునుగూడ నామె ప్రకటింపలేదు. ఆమె నయనద్వయము ప్రదీప్తమైపోవుచుండెను. శిలాప్రతిమవలె నామె స్థిరభావముతోఁ గూర్చుండెను.

హా:— వినయుని యుద్దేశమునకుఁ బరేశబాబు మిగుల సంతుష్టుఁడై యున్నాఁడు. కాని యిది సంతోషవిషయ మగునో కాదో నీవే స్థిరపఱుపవలసి యుండెను. అందుచేతనే నేనిప్పుడు సమాజపక్షమున నిన్నడుగుచున్నాను. నీవు నీ యున్మత్తప్రవృత్తుల నొకవంకకుఁ ద్రోసి కేవలమును ధర్మమువంక దృష్టినిలిపి 'ఇందు సంతోషించుట కేదైన యదార్థకారణమున్నదా? లేదా?' అని నీహృదయమునఁ బ్రశ్నించుకొనుము!

లలిత యిప్పుడును మాటాడలేదు. హారానుఁడు తానేదో గొప్పపని చేయుచున్నట్లు భావించుకొని ద్విగుణీకృతోత్సాహముతో "దీక్ష! దీక్షయనునది జీవితమునం దెంతటిపవిత్రముహూర్తమో నీవే చెప్పుము! అట్టిదీక్షను గలుషితముగఁ జేయవచ్చునా? సుఖేప్సితములయందలి యాసక్తిచే నాకర్షింపఁబడి మనమే సమాజమునం దసత్యమునకు త్రోవనిచ్చుచున్నాము. కాపట్యము నాదరించి యాహ్వానించుచున్నాము. లలితా! నీవే చెప్పుము! సమాజము నీజీవితములోఁ గూడ చిరకాలమువఱకును గలంకచరిత్రమై యుండవలసినదేనా?" అనియెను. ఈసారికూడ లలిత యేమియు మాటాడక కుర్చీచేతులపై నానుకొని స్థిరముగాఁ గూర్చుండెను. హారానుఁడు మరల "లలితా!

ఆసక్తియను ఛిద్రమూలమున దౌర్బల్యము దుర్నివార్యమై మానవు నెట్లాక్రమించు కొనునో తెలిసికొనఁ జూచుచునే యున్నాము! అట్టి మానవుని దౌర్బల్యము నేవిధముగా క్షమింపవలయునో కూడ నే నెఱుంగుదును. కాని యట్టి దౌర్బల్య మొక్క వ్యక్తిజీవితమునే కాక శతసహస్రజీవితముల శాశ్వతస్థానము నొక్కసారిగా బాధించుచున్నప్పుడు—నీవే చెప్పుము! ఆబాధ నొక్క నిమిషమైనను సహింపఁగలమా? అంతటి మహాశక్తిని మనకీశ్వరుఁడు ప్రసాదించి యుండెనా?" అనియెను.

లలిత కుర్చీనుండి చటాలున లేచి "వలదు! వలదు! పానూబాబూ! నీవు సహింప వలదు. నీవిరోధమే యుండదగు నలవాటైపోయినది. నీ మహానభావ మందఱకును కూడ నసహ్యముగనే యుండునని తోఁచుచున్నది!'' అనిచెప్పి యాగదినుండి వెడలి పోయెను.

వరదాసుందరి హారానునిమాటల కుద్విగ్నురాలైపోయెను. ఆమె యిప్పు డెట్లును వినయుని విడువఁజాలకుండెను. ఆమె యెన్నియోవిధముల వ్యర్థాలాపములతో హారానుని ననునయించుచుఁ దుదకుఁ గోపముతో వానిఁ బంపివైచెను. పరేశునిగాని, హారానునిగాని, తనపక్షమున నిల్పుకొనఁజాలకుండుట యామెకుఁ గష్టముగా నుండెను. ఇట్టి యవస్థ నెవ్వరు నెన్నఁడును భావించియైన నుండలేదు. ఆమె కిప్పుడు మరల హారానుని విషయమునఁ దన యుద్దేశమును మార్చుకొనవలసిన సమయమువచ్చెను.

దీక్షాగ్రహణ వ్యాపారమును వినయుఁడు తనలో నస్పష్టముగ భావించుచున్నంత వఱకు మిగులఁజోరుగనే తన సంకల్పమును బ్రకటించుచుండెను. కాని యీవిషయమున సమాజమునకు విన్నపమంపవలయుననియు, హారానునితో నాలోచింపవలయు ననియు స్పష్టపడినంతనే యాతఁడు కుంఠితుఁడైపోయెను. ఎక్కడకుఁబోయి యెవ్వరితో నాలోచింపవలయునో యాతనికిఁ దోఁచుటలేదు. ఆనందమయి చెంతకుఁబోవుట కూడ నాతని కసంభవమయ్యెను. వీధులవెంటఁ దిరుగుటకుఁగూడ నాతనికి శక్తి లేకుండెను. అందుచే నాతఁడు తననిర్జనగృహ మధ్యమునకుఁబోయి మేడమీఁదిగదిలో నొకమంచముపైఁ బరుండి నిద్రించెను.

సంధ్యాసమయ మయ్యెను. సేవకుఁడా చీఁకటిగదిలోనికి దీపమును దెచ్చుటను వినయుఁడు వలదని వారింప దలంచు చుండఁగా నింతలో "వినయబాబూ!" అను నొకపిలుపు వినఁబడియెను. వినయుఁడు బ్రతికితి ననుకొనియెను. ఆపిలుపాతని కెడారిలో దాహజలము లభించినట్లుండెను. ఇట్టిసమయమున సతీశుఁడు తప్ప మఱియెవ్వరు నాతనికి శాంతినిగూర్పఁజాలరు! వినయుని నిర్జీవత్వము దొలఁగిపోయెను. "ఏమి బాబూ! సతీశా! అనిపిలుచుచు వినయుఁడు చటాలున మంచముదిగి జోడైనఁ దొడుగుకొనకుండ నతివేగముగ మేడమెట్లను దిగిపోయి సోపానముల కెదురుగ నిలిచి

యున్న వరదాసుందరి పత్రికలను గనుఁగొనియెను—మరల నదియే వ్యాపారము! అదియే యుద్ధము! వినయుఁడు చంచలహృదయముతో వారిని మేడమీఁదికిఁ దీసికొని పోయెను.

అప్పుడు వరదాసుందరి "సతీశా! నీవింక నేవు వరండాలోఁ గూర్చుండుము!" అనియెను. దూరముగా నుండవలయునని. సతీశునకు విధించిన యీ యప్రియ శిక్షకు వినయుఁడు విచారించుచుఁ గొన్ని బొమ్మలపుస్తకములను సతీశున కిచ్చి ప్రక్కగదిలో దీపము వెలిగించి యచ్చటనే కూర్చుండఁ జేసెను. అనంతరము వరదాసుందరి 'వినయబాబూ! నీవు సమాజమువారి నెవ్వరి నెఱుంగవు! నీవు నాకొక విన్నపము వ్రాసి యిచ్చినచో నేను రేపటి యుదయముననే పోయి సంపాదకునితో నాలోచించి యాదివారమునాఁడే నీదీక్ష జరుగునట్టి యేర్పాటు చేసెదను. అందుకొఱకు నీవేమియు నాలోచింపనక్కఱలేదు!" అనియెను. వినయుఁడును మాఱుమాట చెప్పక యామె చెప్పినట్లుగనే యొకయుత్తరము వ్రాసి యామెచేతి కిచ్చివైచెను. ఎన్నఁటికిని దిరిగిపోవుటకుఁ గాని సంశయించుటకుఁ గాని యెట్టి యవకాశమును లేని యొకమార్గమున నేదో యొకవిధముగా బయల్వడుట యాతని కిప్పుడావశ్యకమై యుండెను!

వరదాసుందరి వెడలిపోవునప్పుడు లలితా వినయుల వివాహమునుగూర్చి కూడఁ గొంతవఱకుఁ బ్రస్తావించి పోయెను—అప్పుడు వినయుని హృదయమున విశేషముగా విసుగుదోఁచుచుండెను. లలిత సంబంధమగు స్మృతికూడ నప్పుడాతని మనోమధ్యమున నపస్వరమును మ్రోగించుచుండెను. వరదాసుందరి కావించు నీయసంగత చంచల కార్యాచరణమునఁ గొంతవఱకు లలిత యేకీభావముండునని యాతనికిఁ దోఁచుచుండెను. తనయందుఁ దనకే గౌరవము లేని వినయున కప్పుడెల్లవారి యందును గౌరవలోపమే కానవచ్చుచుండెను.

వరదాసుందరి యింటికిఁ బోయినంతనే లలిత నిప్పుడు సంతోషపెట్టవలయు ననుకొనియెను లలిత వినయుని ప్రేమించియున్న సంగతి యామె నిశ్చయముగా నెఱుంగును. ఆవివాహమునుగూర్చి సమాజమునందు గోలకూడ బయలుదేరెను. ఈ విషయమునఁ దానుతప్ప నందఱును తప్పుచేసినవారే యని యామె నిందించియుండెను. కొలఁది దినములనుండి యామె లలితతో మాటాడుట మానివైచెను! ఈ చిక్కును వదల్చుటకుఁ దగిన యవకాశము చాలవఱకు వరదాసుందరికే లభించెను. అందుచే నిట్టి తన గౌరవమును లలితకుఁ బ్రదర్శించి యామెతో సంధిచేసికొనవలయు నని వరదాసుందరి తొందరపడుచుండెను లలిత తండ్రి సమస్తమును ధ్వంసము చేసెను. లలితయైనను వినయుని వశపరచుకొనలేక పోయెను. పానూబాబు సాహాయ్యమైన లేకుండ

నిప్పుడు వరదాసుందరి యొక్క తెరచే సమస్తనిర్బంధములను ద్రెంచివైచెను. అయిదుగురు పురుషులు గలసి చేయఁజాలని పని నొక్కయాఁడది చేయఁగలిగెను!

లలిత యనారోగ్యముచేఁ బరుండి యున్నట్లు వరదాసుందరి తెలిసికొనియెను. ఆమె లోలోపల నవ్వుకొనుచు 'నే నారోగ్యము కలిగించెదను" అని యొకదీపమును జేతఁబట్టుకొని శయనగృహమునఁ బ్రవేశించెను. లలిత యింకను బఱపుపైఁ బరుండక పడకకుర్చీపై నొఱగియుండెను. ఆమె తల్లిం గాంచి చటాలున లేచి "అమ్మా! నీవెక్కడకుఁ బోయితివి?" అని ప్రశ్నించెను. ఆస్వరమునం దొక తీవ్రభావమున్నది! తనతల్లి సతీశునితోఁ గలసి వినయుని యింటికిఁ బోయినట్లామెకుఁ దెలిసినది!

వర — నేను వినయునియింటికిఁ బోయితిని

లలి: — ఎందుకొఱకు?

ఎందుకొఱకు!—వరదాసుందరి కించుక కోపమువచ్చెను 'నేను తనకుఁ గేవలము శత్రువుగాల ననుకొనుచున్నది కాఁబోలును! అకృతజ్ఞురాలు!—" అని!—వరదాసుందరి "లలితా! ఇదిగోఁ జూడఁగూడదా?" అని చెప్పుచు వినయుని యుత్తరమును లలితకన్నుల యెదుటఁ దెఱచి పట్టుకొనియెను. ఆచీటిని జదివి లలితమొగ మెఱ్ఱనై పోయెను. వరదాసుందరి తనసామర్థ్యమును బ్రకటించుకొనుటకై కొంచె మత్యుక్తులతో నాయుత్తరమును వినయునియొద్ద సంపాదించిన సంగతియంతయును జెప్పెను. ఇంతపని తాను తప్ప మఱి యితరులెవ్వరును జేయఁజాలరనికూడ గొప్పగాఁ జెప్పుకొనియెను.

లలిత రెండుచేలతో డను మొగమును గప్పుకొని కుర్చీపైఁ బోరగిలఁబడియెను. లలిత తనయెదుట నామె ప్రబల హృదయావేగమును బ్రదర్శించుటకు సిగ్గుపడియెనని వరదాసుందరి యనుకొని యాగదినుండి వెడలిపోయెను.

మఱునాఁటి యుదయమునం దామె సమాజమునకుఁ బోవఁ దలఁచి యుత్తరము కొఱకుఁ జూడఁగా నది యెవ్వరిచేతనో ముక్కలుముక్కలుగాఁ జించివేయఁబడి యుండెను!

౭౫

అపరాహ్ణసమయమున సుచరిత పరేశుని దర్శింపఁబోవుటకు సిద్ధపడుచుండఁగా సేవకుఁడు వచ్చి యెవ్వరో బాబు వచ్చియున్నాఁడని చెప్పెను. 'వినయబాబా?" అని సుచరిత యడిగెను. 'కాదు. తెల్లగా లావుగా నున్నాఁడు!" అని సేవకుఁడు చెప్పెను. సుచరిత యదరిపడి మేడమీఁదికిఁ దీసికొనిరమ్ము!" అనిచెప్పెను. అప్పుడు సుచరిత తాను గట్టుకొన్నచీర యెట్లున్నదో యింతవఱకును భావింపనేలేదు అంగులోఁ జూచుకొనఁగా నది యేమియు బాగుగలేనట్లగపడియెను. కాని యప్పుడు మా

ర్చుకొనుటకు నవకాశము లేదు! ఆమె యప్పుడు కంపితకరములతోఁ దన చీరముడుతలను జీర్ణకంఠముఁను చుట్టూ సవరించుకొనుచు స్పందితహృదయముతో గదిలోపలఁ బ్రవేశించెను. తనవ్రాఁతబల్లపై గోరా యుపన్యాస సంపుటములు పడియున్న సంగతి యామె మఱచియేపోయెను. సరిగా గోరావచ్చి యాబల్లయెదుట నున్న కుర్చీమీఁదనే కూర్చుండి యుండెను. ఆపుస్తకములు సిగ్గులేకుండ గోరా కన్నులయెదుటనే పడి యుండెను. వానిని మూసియుంచుటకుఁ గాని తీసివైచుటకుఁ గాని యెట్టి యవకాశమును లేకపోయెను.

అప్పుడు సుచరిత "మా దొడ్డమ్మ మిమ్ములను జూడవలయునని చాలదినములనుండి కుతూహలపడుచున్నది. ఆమెతోఁ జెప్పివచ్చెదను" అని సుచరిత గోరా గదిలోఁ బ్రవేశించినతోడనే వెడలిపోయెను. ఒంటిగా గోరాతో మాటాడఁగల ధైర్యమామెకు లేకయుండెను. కొలఁది సేపటిలోనే సుచరితా హరిమోహినులచటికి వచ్చిరి. గోరా మతము విశ్వాసము నిష్ఠ మొదలగువానింగూర్చి హరిమోహిని వినయునివలన విని యుండెను. తఱచుగా నప్పుడప్పుడు సుచరిత గోరా యుపన్యాసముల నామెకుఁ జదివి వినిపించుటకూడ నుండెను. ఆమె కందలివిషయములన్నియును దెలియక పోయినను, వాచదు నామె నిదాక్షిణ్యమునకే యనుకూలముగా నుండినను, దానివలన నామె గోరా శాస్త్రాచార పక్షమునందుండి యీ కాలపు దురాచారములతోఁ బోరాడుచుండెనను సంగతిని మాత్రము తెలిసికొని యుండెను. ఆధునికాంగ్లభాషాభిజ్ఞుల పక్షమున నింతకంటె నాశ్చర్యమును, నింతకంటె గణనీయమునగు విషయమింకేమున్నది! బ్రాహ్మసమాజ మధ్యమున మొట్టమొదట వినయునింగాంచినప్పుడుకూడ నామె కానందముగా నుండెను. కాని క్రమముగా నభ్యాసవశమున నిప్పుడామె కాభావము పోయి వినయుని యనాచారములే యామెకుఁ గానవచ్చుచుండెను. మొట్టమొదట విశ్వాసము కల్గుటచేతనే యిప్పుడామె తిరస్కారము లాతనియెడల వర్ధిల్లిపోవుచుండెను. ఆకారణమును బట్టియే యిప్పుడామె గోరాను జూచుటకుఁ గోరిక పడుచుండెను

గోరాను జూచినంతనే హరిమోహిని యాశ్చర్యపడియెను. బ్రాహ్మణుఁడనిన నితఁడే. ప్రజ్వలితహోమానలమువలె, సాక్షాత్కరించిన శుభ్రాంగుఁడగు మహాదేవుని వలె నున్నాఁడు. ఆతనియందు భక్తికలుగుటచే నామె యాతని ప్రణామమును గ్రహింపఁజాలకపోయెను. అప్పుడు హరిమోహిని "బాబూ! నేను నీసంగతి చాల వఱకు వినియుంటిని. నీవు గౌరాంగుఁడవే ఆగౌరాంగుఁడవే నీవు! నేనిదివఱకొక భక్తునివలన—

'గౌరమోహనునితనువున మలయజ
గంధముఁ బూసినవారెవరో

శారదరాకాచంద్రుని చలువకుఁ
జందన మేపాటిదని తలంపక"

అనుపాటను వినియుంటిని. ఇప్పుడు ప్రత్యక్షముగఁ జూచితిని! నిన్నాదొర యేగుండెతోఁ జైలునకుఁబంపఁగలిగెనని నేను భావించుచున్నాను!" అనియెను.

గోరా:— (నవ్వుచు) మీకు కలెక్టరుపని లభించినచో నప్పుడు చెఱసాల లన్నియును గబ్బిలములకు, నెలుకలకు మాత్రమే నివాసము లగునని తోఁచియెదను.

హరి:— కాదుబాబూ! ఈప్రపంచమున దొంగలకును హంతకులకును నభావమున్నదా? నీవటువంటివాఁడవు కావే! నీ మొగము చూచినంతమాత్రముననే నీవు దేవదూతవని తెలిసిపోవునే! చెఱసాల యున్నదని యందందఱను ద్రోసివైచుటయేనా? అయ్యో! యెంత యపచారము!

గోరా:— మానవుని మొగము చూచినచో నీశ్వరాకారము కన్నులఁ బడునను భయముచేతనే దొరగారు కేవలమును శిక్షాస్మృతి సంపుటము కంకనే కన్నుంచి పని చేయుచుందురు. అట్లు కాకున్నచో మానవుని గొరడాలతోఁ గొట్టించి, జైలునకుఁ ద్రోయించి, ప్రవాసమునకుఁ బంపించి, యురితీయించినందుకు వారికన్నులకు నిద్రపట్టునా? అతని నాలుక కన్నము రుచించునా?

హరి:— నాకుఁ దెలిపియున్నప్పుడెల్ల రాధారాణిచే నీయుపన్యాసములను జదివించి వినుచుందును. ముఖ్యముగా నిప్పుడు నీవలన మంచిసంగతులను వినఁగలుగుదునో యని యిన్నాళ్లనుండి నాశతో నున్నాను. బాబూ! నేను మూర్ఖురాలనగు నాఁడుదానను! మతిలేని దుఃఖార్తురాలను! సమస్త విషయములను గ్రహించుట గాని, మనసునఁ బట్టించుకొనుట గాని నాచేతఁ గాదు! కాని నీవలన నించుక జ్ఞానమును సంపాదింపఁగలుగుదునని నాసంపూర్ణవిశ్వాసమై యున్నది

గోరా వినయముతో నేమియును బదులు చెప్పక యూరకుండెను. హరిమోహిని మరల "బాబూ! నీకించుక యాతిథ్య మీయదలంచితిని. చాలనాళ్లనుండి నీవంటి బ్రాహ్మణకుమారులు లభించుటలేదు ఇప్పుడు నీవు నాయింటఁగల కొలఁది భుజింపుము. తరువాత నొక్కప్పుడు నిన్ను విందునకుఁబిలిచెదను." అని యామె భోజనము నేర్పాటుచేయుటకు వెడలుటయు నొంటిగ నున్న సుచరితహృదయ మొక విధముగా నగుచుండెను. అప్పుడు గోరా చటాలున 'వినయుఁడిప్పుడిక్కడకు వచ్చెనా?' అని యడిగెను.

సుచ:— వచ్చెను!

గోరా:— ఆనడుమ నేను వినయునిం జూచుటలేదు! కాని యాతఁ డిటకేల వచ్చెనో నే నెఱుంగుదును!

అని గోరా యించుకనే పోఁగెను. సుచరిత మౌనముతో నుండెను. అప్పుడు మరల గోరా 'మీరు వినయునకు బ్రాహ్మవివాహము చేయుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నారు. ఇది మంచిపనియేనా?' అనియెను. ఈయెత్తిపొడుపు వలన సుచరిత మనసునందలి లజ్జాసంకోచ సంబంధమను మాంద్య మొక్కసారిగా దూరమైపోయెను. ఆమె గోరా మొగమువంక కన్నెత్తిచూచి "బ్రాహ్మవివాహము మంచిదికాదని నేను చెప్పుదుననియే మీరూహించుచున్నారా?" అనియెను.

గోరా:— నీయభిప్రాయము కొఱకు నే నెంతమాత్రము వేచియుండుట లేదని నిశ్చయము నెఱుంగుము! సాధారణ సామాజికులకంటె నీయందు విశేషమున్నదనియే నేను భావించుచున్నాను. ఏదోయొక విధముగాఁ దమసమాజసంఖ్యను వర్ధిల్లఁ జేసికొనుట మతప్రచారకుల పని యైయున్నది. నీ కట్టిదానవు కావని నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను. నీవు స్వయముగా నీకుచితమగు మతమును గ్రహింపఁగలయుననియే నా కోరిక! ఇతరుల మాటలవలనఁ బొరపాటుపడి నీవునిన్ను లోఁబఱచేసికొనవలదు. నే నేదియో యొకమతమునకుఁ జేరి వ్యక్తిమాత్రమే కాదనుసంగతి నీవు నీమనోమధ్యము నుండియే స్పష్టముగా గ్రహింపవలయును!

సుచరిత తన మనశ్శక్తి నంతను స్థిరపఱచుకొని హెచ్చరికతో దృఢముగఁ గూర్చుండి "మీరుకూడ నేసమాజమునకును జేరినవారు కారా?" అని ప్రశ్నించెను.

గోరా:— కాను. నేను హిందువును! హిందూత్వ మెట్టి సమాజమునుకాదు. అది యొకజాతి. ఆజాతి యెంతగొప్పదియో దానికి జాతిత్వ మెట్లుకలిగినదో, దాని హద్దెచ్చటనో యేసంజ్ఞచేతను నిరూపించి చెప్పఁజాలము! తరంగములు సముద్రములు కానట్లు సమాజములు హిందూమతము కానేరవు.

సుచ:— సమాజమేకాని హిందూవులకు మరల సమాజములతోఁబోరాటమేల?

గోరా:— మానవుఁడు తనకు బాధకలుగుచుండఁగా ప్రతీకారము చేయఁబూనుటుండులకా? అతనికి ప్రాణమున్నది కావున! బాధలన్నిటిని సహించి యూరకుండుట కాతఁడు జాతిబొమ్మ కాఁడుకదా!

సుచ:— మాకు ధర్మముగాఁ దోఁచుచున్న విషయము హిందువులకు బాధాకరముగఁ దోఁచుచున్నచో నప్పుడు మేమేమి చేయవలయునని మీయుద్దేశము?

గోరా:— మీకుఁ గర్తవ్యమని తోఁచినది హిందూజాతి యనునొక విశ్వశక్తికి వేదనాకరముగ నున్నపుడు మీలో నేదో పొరపాటు కలిగెననియో, సకలవిషయములను సకల విధముల నాలోచించుశక్తి శూన్యమైపోయెననియో మీరు బాగుగ నాలోచించుకొని నిశ్చయించుకొనవలయును. సమాజమువారు చేసిన సంస్కారములనే కేవ

లము నభ్యాసము చేయుచు వనివేకముచే నవియె సత్యములని చెప్పుచు నింతటి మహోత్పాతమును గల్పింపఁ బ్రయత్నించుట యుచితముకాదు. ఒక యెలుక యొక యోడను గొరికి దొలుచుచున్నప్పుడు తనకనుకూలమగు సంకల్పము ననుసరించియే పనిచేయును అంతటిగొప్ప యాత్రికులకు రంధ్రము కల్పించుట దాని కనుకూలముగనే తోఁచినను దాని మూలమున సెందరికి కెంతకష్టము కలుగునో నీవు బోధపడుటలేదా? నేను కేవలమును నాసమాజమునుమాత్రమే చూచుకొనుచున్నానా? సమస్తజనులను గూర్చియు నాలోచించుచున్నానా?" అని నీలోనీవే భావించుకొనవలయును! సమస్తమానవులనిన నేమో నీకుబోధపడినదా? వారు వివిధ ప్రకృతులను వివిధ ప్రవృత్తులను వివిధప్రయోజనములను గలిగియుందురు! వారికొక్కటేమార్గము కాదు. ఒక్కచోటనే యునికి కాదు. కొందరియెదుట గొండలు! కొందరియెదుట సముద్రములు! కొందరియెదుట సమప్రదేశములు మఱియు నందెవ్వరును గూర్చుండువారు కారు! అందఱును జరించువారే. నీవు కేవలమును నీసమాజశాసనము నందఱియెడలను వినియోగింపఁ దలఁచెదవా? మానవులయందెట్టి వైచిత్ర్యమును లేదనియు, వారు కేవలమును బ్రహ్మసమాజ పుస్తకమున నామలేఖనము చేయుటకే ప్రపంచమున జన్మించియుండిరనియు స్థూలదృష్టిచేతనే నిశ్చయింపఁ దలంచెదవా? దస్యుజాతి యంతయును భూమియందలి సమస్తజాతులను జయించి తన యేకఛత్రాధిపత్యమును స్థాపించుటయే లోకకళ్యాణమని భావించినచో, మన బలగౌరవములఁ జాటింపని పరజాతుల యున్నతియే విశ్వహితంబునకుఁ గేవల మమూల్యవిధాన మని లోకమున దాసత్వమును వర్ధిల్లఁజేయు వారికిని మీకును భేద మెక్కడనున్నది?

సుచరిత యించుకసేపు యుక్తుల నన్నిటిని మఱచిపోయెను. గోరా వజ్రగంభీర కంఠస్వర మద్భుత ప్రాబల్యముచే నామె సమస్తాంతఃకరణములను వాందోళితములుగఁ జేసివైచెను. గోరా యేవిషయమునుగూర్చి మాటాడుచుండెనో యామెకు బోధపడుటలేదు, గోరా మాటాడుచుండెనని మాత్రమే కేవలము నామెకుఁదెలిసియుండెను.

గోరా:— ఈభారతవర్షమునందలి త్రింశత్కోటిప్రజలను మీసమాజమే సృష్టించి యుండలేదుగదా? అట్టిచో నేమార్గము వీరి కుపయుక్తమో యేయాచార విశ్వాసము లీయందరకును నాహారబలంబులఁ బ్రసాదించునో యట్టినియమములను విధించు భారము బలవంతముగఁ దనపైఁ బెట్టుకొని యీసమస్తభారతవర్షము నొక్కసారిగా నొక్కలాగున నొక్కతరగతికిఁ దేవలయునని మీసమాజము తలంచుటకుఁ గారణ మేమి? ఈయసాధ్యకార్యము సాధింపఁబడకుండుచున్న కొలఁదిని మీకుఁ దేశముపై గ్రోధము కలుగుచున్నది. అగౌరవము కలుగుచున్న కొలఁదిని హితము చెప్పెడివారి యెడల మీకసహిష్ణుతయు భేదభావమునుఁ గలుగుచున్నది! మఱియు నేయార్యులఁదు

మానవులను వివిధప్రకృతులతో సృజించి యట్లే పాలించుచుండెనో యట్టి పరమేశ్వరుని మేము పూజింతుమని మీరు చెప్పుచుందురు. అది సత్యమే యయినచో మీ రాయీశ్వరుని విధానమును స్పష్టముగా నేల గ్రహించుటలేదు? మీ బుద్ధిశక్తి యందలి గర్వముచేతను మీ సమాజమునందలి యహంభావముచేతను మీ రాతని యుద్దేశము నంగీకరించుట లేదా యేమి!

సుచరిత యేమియు నా బదులు చెప్పుటకుఁ బ్రయత్నింపక యూరకె తన మాటలు వినుచుండుటఁ గాంచి గోరాకు దయకలిగెను. అతఁడించుక యాఁగి మెల్లగా "నా మాటలు నీకు కఠోరములుగా నుండవచ్చును. కాని నేను ప్రతిపక్షి నని మాత్రము నీమనసులో నెట్టి వైరమును బెట్టుకొనవలదు. నేను నిన్నట్టు భావించియున్నచో నీతో నొక్క మాటయైన నాడియుండను. నీహృదయమునందుగల స్వాభావికోదారత! సమాజమధ్యమునఁ జిక్కి సంకుచితమైపోయినందులకు నాకుఁ గష్టముగా నున్నది." అనియెను. అప్పుడామె 'వలదు! వలదు! నన్నుఁగూర్చి మీరి తమాత్రము నాలోచింప వలదు. మీరు చెప్పుచుండుఁడు! నేను బోధపఱచుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించెదను!" అనియెను.

గోరా:— నేనింక జెప్పవలసినదేదియును లేదు. నీవు ప్రేమించుచున్న యీ నీభారతవర్షమును నీ సహజస్వాగతమునుండియే సహజజ్ఞానము నుండియే గాంచుచుండుము! (బ్రహ్మసామాజికులు కారనను ద్వేషముతో నీవు భారతీయులను జూచినచో నప్పుడు నీదృష్టి యందు వికారమును దిరస్కారమును బూర్ణమైయుండును. అందు వలనఁ గేవలమును నీకు వారిలోపమే యగపడుచుండును; ఏవిధముగఁ జూచిన వారి సంపూర్ణత్వము బోధపడునో యావిధముగఁ జూచినట్లు కాకుండఁబోవును. వివిధ భావములును, వివిధ వ్యాపారమును, వివిధవిశ్వాసములును, వివిధసంస్కారములును గల వీరి నందఱను బరమేశ్వరుఁడు మానవులుగనే సృజించెను. బాహ్యభేదము లెన్నియున్నను నందఱియందు నొక్క మానవత్వమే యున్నది. మన భారతవర్షమునందును, మనయందునుఁగూడ నిమిడియున్న యొక వస్తువే వారి యందును నిమిడియున్నది. వారియొక్క సత్యదృష్టినిఁ బరగించినచో నది వారి క్షుద్రత్వము, నసంపూర్ణత్వమను బహిరావరణములను ఛేదించుకొని పోయి వారియందలి పరమాశ్చర్యకరమగు నొక మహత్తత్త్వమును గోచరింపఁజేయును. చిరకాలమునుండి సాధింపఁబడుచున్న సమస్త సాధనములుఁ బ్రచ్ఛన్నముగా వారిలో నగపడును; చిరకాలము నాఁటి హోమానలము భస్మమధ్యమునందుండి యింకను జ్వలించుచు క్షుద్రంబులగు దేశకాలముల నతిక్రమించి భూగర్భమునందింకను గన తీవ్రాగ్నిజ్వాలలనుఁ బ్రసరింపఁజేయుచున్నదనియే స్పష్టముగా బోధపడును! ఈ భారతవర్షమునందు మానవుఁడు చిరకాలమునుండి కావించుచున్న సద్బోధనములును,

సత్కార్యములను, సమస్తమునుగూడ మిథ్యలేయని సంశయించుట సత్యమును గౌరవించుటయే యగుచున్నది. అదియే నాస్తికత్వము!

ఇంతవఱకును దల వంచుకొనియున్న సుచరిత యప్పుడించుక మొగమెత్తి "అట్లయినచో మీరు నన్నిప్పుడేమి చేయుమని చెప్పెదరు?" అనియెను.

గోరా:— నేను చెప్పవలసినదేమియును లేదు. హిందూమతము తల్లివలె నానా భావములును నానామతములును గల మానవుల నందఱను దనయొడిలఁ జేర్చుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నది. అదియే జగత్తునందలి మానవులందఱియందును మానవత్వము నంగీకరించుచున్నది; అంతేకాని వారిని ప్రత్యేకసామాజికులుగాఁ జూచుట లేదు. అది జ్ఞానిని, మూఢునింగూడ మన్నించుచున్నది అదియొకరకమగు జ్ఞానమును మాత్రమే గౌరవించుట లేదు; జ్ఞానసంబంధములగు సమస్త వికాసములనుగూడ నంగీకరించుచున్నది. క్రైస్తవులు భిన్నభావము నంగీకరింపరు. ఒకవంక క్రైస్తవమతమును మఱియొకవంక ననంతవినాశమునుండెనఁయు, నీరెంటికినినడుమ మఱి యెట్టిభిన్నత్వమును లేదనియు వారు చెప్పుచుందురు. మనము వారియొద్దఁ జదివినవారము. కావుననే హిందూమతమునందలి భిన్నత్వమునుగూర్చి సిగ్గుపడుచుందుము! హిందూమత మాభిన్నత్వము నుండియే యేకత్వమును జూపుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నదని మనము తెలిసికొనఁజాలకున్నాము! ఈక్రైస్తవాభ్యాసమునుండి మనహృదయము సంపూర్ణముగ విముక్తినందకున్నచో మనహిందూమతమునందలి సత్యమును గ్రహించు గౌరవమునకు మన మధికారులము కాఁజాలము!

సుచరితయిప్పుడు గోరామాటలను కేవలము వినుటయే కాదు; ఆమాటల రూపమును బ్రత్యక్షముగఁ గాంచుచున్నట్లుండెను. గోరాకన్నులలోని దూరభవిష్యన్నిబద్ధమగు నేకధ్యానదృష్టి యాతనివాక్యములతో నైక్యమైయున్నట్లు సుచరితకు గోచరించుచుండెను. అప్పుడామె సిగ్గువిడచి, తన్నుఁదానే మఱచి భావోత్సాహప్రదీప్తమగు గోరా మొగమువంకఁ దదేకదృష్టిం గాంచుచుండెను. ప్రపంచమునందలి ఘన సంకల్పములను యోగబలముచే సత్యములుగాఁ జేయఁజాలు దివ్యశక్తి గోరామొగమునం దామె కప్పుడగపడుచుండెను. ఆమె తనసమాజమునందలి విద్వాంసులగు బుద్ధిమంతుల యొద్ద ననేక తత్త్వాలోచనములను వినియుండెను. కాని యిది తర్కమువలె లేదు; ఇది కేవలము గోరా సృష్టివలెనుండెను సుచరిత యిప్పుడు వజ్రపాణియగు నింద్రునిం దిలకించుచున్నట్లుండెను. వాక్యములు ప్రబల మంద్రస్వరములతో నామె కర్ణములందాకి వక్షఃకవాటమును స్పందితముగఁ జేసివైచుచుండెను. వానితోఁగూడఁ దీవ్ర విద్యుజ్జ్వాలిక లామె రక్తనాళముల ననునిమిషమును నృత్యము చేయుచుండెను

గోరామతముతోఁ దనమత మెచ్చట నెంతవఱ కైక్యమయ్యెనో, యెంతవఱకుఁ గాలేదో స్పష్టముగా నాలోచించి చూచుకొనుశక్తి యామెకుఁ లేకుండఁబోయెను.

ఇంతలో సతీశుఁడచ్చటికి వచ్చి గోరాయనిన వానికి భయము కావున నించుక యోసరిల్లి సోదరిపార్శ్వమున నిలిచి మెల్లమెల్లగా "పానూబాబు వచ్చినాఁడు!" అని చెప్పెను. సుచరిత యదరిపడియెను ఆకస్మికముగ నామె కాఘాత మైనట్లయ్యెను. ఆమె యిప్పుడెట్లయినఁ బానూబాబుబారినుండి తప్పించుకొనవలసిన యగత్యములో నుండెను. సతీశుని మెల్లనిమాట గోరాకువినఁబడి యుండదని తలంచి యామె చటాలున లేచి తత్తరముతో మేడనుండిక్రిందికిదిగి పానూబాబు చెంతకుఁబోయి "క్షమింపుఁడు! నాకిప్పుడు మీతోఁ మాటలాడుట కవకాశము లేదు!' అనియెను. కారణమేమని హారానుఁడు ప్రశ్నించెను. సుచరిత యామాటకు బదులు చెప్పక 'నేను రేపు ప్రాతఃకాలముననే తండ్రిగారియింటికి వచ్చెదను. అచ్చటమీరు నన్నుఁ జూడ వచ్చును!'' అనియెను.

హారా: — ఇప్పుడు నీయింట నెవరైన నున్నారా యేమి?

సుచరిత యామాటకును బదులుచెప్పక నాకిప్పుడు తీరిక లేదు. దయచేసి నన్ను క్షమింపవలయును!" అనియెను.

హారా:— నాకువీధిలో నుండఁగనే గోరాబాబు కంఠస్వరము వినవచ్చినది. ఆతఁడిచ్చట నున్నాఁడా?

సుచరిత యీప్రశ్నను దప్పించుకొనఁజాలక మొగమెఱ్ఱఁజేసికొని 'ఔను! వచ్చియున్నాఁడు.'' అనియెను.

హారా: — మంచిది. నాకాతనితోఁగూడ మాటాడఁగలసిన పనియున్నది. నీకేది యైనఁ బనియున్నచో నది ముగియువఱకు నేనాతనితో మాటాడుచుండెదను

అనిచెప్పి యామె సమ్మతిని నిరీక్షింపకుండఁగనే మేడమెట్లు నెక్కఁదొడంగెను. తనవెంట నున్న హారానుని వంకఁ జూడకుండగనే సుచరిత గదిలోనికిఁబోయి గోరా నుద్దేశించి దొడ్డమ్మ మీకొఱకు వంటచేయుటకై పోయినది. ఆమె యేమి చేయుచున్నదో యొకసారి చూచివచ్చెదను'' అనిచెప్పి చటాలున వెడలిపోయెను. హారానుఁడు గంభీరముగ నొకకుర్చీపైఁ దానే యధికారము వహించి కూర్చుండి గోరాబాబూ! మీరుకొంచెము చిక్కినట్లుగపడుచున్నారు!'' అనియెను.

గోరా:— చిత్రము! చిక్కుటకేకొన్నాళ్లనుండి చికిత్స జరుగుచున్నది.

హారానుఁడు కంఠస్వరమును మృదులముఁజేసి అట్లయినచో మీరు చాలఁగష్టపడు చున్నారనుకొనియెదను!" అనియెను.

గోరా:— లేదు. అది నాకనుకొన్నంత కష్టములేదు.

హారా:— వినయబాబు విషయమున మీతో గొంత యాలోచింపవలసి యున్నది! రేపాదివారమున నాతఁడు మాసమాజమునఁ జేరుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నట్లు మీరు వినియే యుందురు.

గోరా:— లేదు. నేను వినలేదు.

హారా:— మీకిది సమ్మతమేనా?

గోరా:— వినయుఁడు నాసమ్మతిని వాంఛించుట లేదు.

హారా:— అతఁడు సత్యవిశ్వాసముతోనే యిట్లుచేయుట కంగీకరించి యుండె ననియేనా మీయుద్దేశము?

గోరా:— అతఁడు దీక్షగైకొనుటకు సిద్ధపడినప్పు డిప్పటి మీప్రశ్న కేవలము ననావశ్యకము!

హారా:— సంకల్పము తీవ్రమైనప్పుడు మనకువిశ్వాసమున్నదో, లేదో యాలోచించుకొనుటకైన నవకాశముండదు. మానవచరిత్రము మీకుఁ దెలియనిదా?

గోరా:— తెలియదు. నేను మానవచరిత్రముంగూర్చి వృథాలోచనము చేయు వాఁడను గాను!

హారా:— మతవిషయమునఁ గాని, సమాజవిషయమునఁగాని మీతో నాకెట్టి సంబంధమును లేకపోయినను నాకుమీయందు గౌరవమున్నది. మీవిశ్వాసము సత్యమే కానిండు; మిథ్యయే కానిండు. కాని యెవ్వరు నెట్టి ప్రలోభనములచేతను మిమ్ములను మీవిశ్వాసమునుండి కదల్పఁజాల రని నేను నిశ్చయముగ నెఱుఁగుదును— కాని

గోరా:— మీకు నాయం దెట్టి గౌరవముకలదో యట్టి మీయమూల్య గౌరవమును బోఁగొట్టుకొనుట వినయుని కొక గొప్పనష్టమే! ఈప్రపంచమున మంచివస్తువులును, చెడ్డవస్తువులును గూడ నవశ్యముగానుండును. మీరువానికి మీగౌరవాగౌరవములనుబట్టి మూల్యములను నిరూపింపవచ్చు. కాని లోకులంఱును మీనిర్ణయమునే గ్రహింప వలయు నని మాత్రము చెప్పవలదు!

హారా:— మంచిది. ఇప్పుడామాటకేమి! కాని మిమ్మొకసంగతి యడుగుచున్నాను. పరేశుని కుటుంబముతో వివాహసంబంధముం గావించుకొనఁదలఁచుచున్న వినయుని మీరు నిషేధింపలేదా?

గోరా:— హారానబాబూ! వినయుని సంబంధములగు నీసమస్త విషయములను నేను మీతో నాలోచింతు ననుకొంటిరా? అతఁడు నామిత్రుఁడుగాని మీమిత్రుడు కాఁడుగదా! నిరంతరమును మానవచరిత్రముంగూర్చియే యోచించుచుండు మీకింత మాత్రము బోధపడలేదా!

హా:— ఈవ్యాపారముతో మాసమాజమునకు సంబంధమున్నది. కావున నేనీమాట నెత్తితిని. లేకున్నచో—

గోరా:— కాని బ్రహ్మసమాజముతో నెట్టిసంబంధమును లేని నాకెంత మీ యీ మనస్తాపము కేవలము నిరర్థకము కాదా?

అంతలో సుచరిత వచ్చుటయు హారానుఁడామెం గాంచి "నీతో నొక ముఖ్య విషయముం గూర్చి మాటాడవలసియున్నది!" అనియెను. అతడట్లనుట కెట్టి యావశ్యకమును లేదు. తనకును సుచరితకును విశేషసంబంధమున్నట్లు గోరాయెదుటఁ బ్రదర్శించుటకే హారానుఁడట్లు చెప్పెను. సుచరిత దాని కెట్టి ప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. గోరాయును దనకుర్చీపై సుస్థిరముగఁ గూర్చుండెను; హారానుని రహస్య సంభాషణమునకవకాశముగ లేచిపోవు లక్షణమును బ్రకటింపలేదు. అప్పుడు హారానుఁడు "సుచరితా! నీతో నొక్క మాటయున్నది అవతలగదిలోనికి వచ్చెదవా?" అనియెను. సుచరిత యామాటకు బదులుచెప్పక గోరావంక జూచి "మీయమ్మగారు క్షేమముగా నున్నారా?" అనియెను.

గోరా:— అమ్మగారనారోగ్యముగ నుండుట నేనెన్నఁడును జూడలేదు!

సుచ:— ఆరోగ్యమును నిల్పుకొనుశక్తి యామెకడ నెంతసహజముగ నున్నదో నేనెఱుఁగుదును!

అని చెప్పి గోరా కైలాసం దున్నసమయమునందామె నొకసారి చూచిన సంగతి నాతనికి జ్ఞప్తికి దెచ్చెను. ఆసమయమున హారానుఁడు బల్లపై నున్న పుస్తకమును దీసి యందలి ముఖపత్రమునఁ గవిపేరు చదివి పత్రములను దిరుగవైచి యందందుఁ జదువుచుండెను. సుచరిత మొగ మెఱ్ఱనైపోయెను. ఆగ్రంథమేమో తెలిసినవాఁడు కావున గోరా తనమనసులో నించుక నవ్వుకొనియెను. అప్పుడు హారానుఁడు "గౌరమోహనబాబూ! మీరీ గ్రంథమును మీచిన్నతనమునందు వ్రాసితిరి కాఁబోలు నేమి?" అనియెను. గోరా నవ్వుచు "నాచిన్నతన మిప్పటికిఁగూడ నున్నది! కొందఱి చిన్నతనము కొలఁదికాలములోనే వదలిపోవును. కొందఱికిఁ జాలకాలమువఱకు స్థిరముగా నుండును!" అనియెను.

అప్పుడు సుచరిత లేచి "ఈపాటికి వంట యగును. మీరాగదిలోనికిఁ బొండు! పెద్దమ్మ పానూబాబున కగపడదు! ఆమె మీకొఱకు వేచియుండును!" అనియెను. హారానునకు మనఃకష్టము కలిగించుటకే యామె యట్లు చెప్పెను. గోరా లేచెను. పరాభవమును నెఱుఁగని హారానుబాబు నప్పుడు "అట్లయినచో నేనించుక సేపు నిరీక్షించియుండెదను" అనియెను.

సుచ:— ఊరక యేల కూర్చుండెదరు? వేళ మించిపోయినదిగాదా?

కాని హారానుఁడు లేవలేదు. సుచరితా గౌరమోహనులు వెడలిపోయిరి. ఆ యింటు గోరానుజూచి యాతనియెడల సుచరిత పరివర్తనముఁజూచి హారానుని హృదయము శస్త్రధారాకణముంగావించి నిలిచెను. "సుచరిత బ్రహ్మసమాజమునుండి యెట్లో విడివడి పోవలసినదేనా? ఆమెను రక్షించువారెవ్వరును లేరా? ఎట్లయినను దీనికిఁ బ్రతీకారము చేసితీరవలయును!" అనిభావించి హారానుఁడొక కాగితమును దీసికొని సుచరితకుఁ లేఖవ్రాయుచుఁ గూర్చుండెను. అతనికిఁగొన్ని స్థిరవిశ్వాసము లున్నవి. సత్యము నవలంబించి తా నితరుల నాజ్ఞ చేయుచుపట్టునఁ దన తీవ్ర వచనములు నిష్ఫలము లగుట లేదనునదియు నాతని విశ్వాసములలో నొకటి! కేవలము వాక్యమే యేకమాత్ర వస్తువు కాదనియు, మానవహృదయ మను నొక పదార్థమున్నదనియు నాతని కాలోచనయే లేదు!

భోజనానంతరమున హరిమోహినితోఁ జాలసేపు మాటాడి గోరా తనకఱ్ఱను దీసికొనుటకై సుచరిత గదిలోనికి వచ్చెను. అప్పటికి సాయంకాలమయ్యెను. సుచరిత బల్లపై దీపము వెలుగుచుండెను. హారానుఁడు వెడలిపోయెను. ఆబల్లపై సుచరిత నామముతో నొకచీటి పడియుండెను! అది గోరాకన్నులఁబడియెను. ఆలేఖంజూచి నంతనే యాతని హృదయమునకుఁ గష్టమయ్యెను. అది హారానుఁడు వ్రాసె ననుటకు గోరా కట్టి సంశయమును గలుగలేదు. సుచరితయెడల వానికిఁగల విశేషాధికారము ను గోరా యెఱుంగును. కాని యాయధికారమునకు వ్యత్యయము కలిగిన సంగతిమాత్ర మాతనికిఁ దెలియదు. నేఁడు పతీశుఁడువచ్చి హారానునిగూర్చి రహస్యముగఁ దెల్పుటయు, సుచరిత యాదరిపడి చటాలున వెడలిపోయి వెంటనే యాతని దీసికొనివచ్చుటయు గోరాహృదయమున నపస్వరముతో మ్రోగుచుండెను. తరువాత హారాను నొంటిగ విడిచి సుచరిత కావించిన వ్యాపారమంతయు వ్యతిరేకముగనే యుండెను! కాని దృఢతరమగు నాత్మీయత గలచోటఁ జనవుచే నిట్టిపనులు జరుగుచుండునని గోరా స్థిరపఱచుకొనియెను. ఇప్పుడుగోరా యా చీటింగాంచి యాహతుఁడైపోయెను. ఉత్తర మొక గొప్పరహస్యమయ పదార్థము. పైకి పేరుమాత్రము చూపించి సమస్తమును లోపల దాఁచుకొనుటచేతనే యది మానవు నత్యంతముగ బీడించుచుండును! అప్పుడు గోరా సుచరిత మొగముం దిలకించి 'నేను రేపు వచ్చెదను!' అనియెను.

సుచరిత యవనత నయనములతో 'మంచిది!' అనియెను. గోరా పోవుటకుద్యుక్తుఁడై యించుక యాఁగి 'భారతవర్ష సౌరమండల మధ్యమునందే నీస్థానము— నా దేశీయురాల వగు నీవు నాదానవు—ఎట్టిధూమకేతు వైనను నిన్నుఁ దనపుచ్ఛముతో శూన్యపథమున కంతమాత్రమును దోసివైవఁజాలదు. నీకుచిత మగు స్థానమున నిన్ను నేను సుస్థిరముగఁ బ్రతిష్ఠించువఱకును విడువను. ఆస్థానమున నీవు నీసత్య

ధర్మములను బరిత్యజింపవలసి యుండునని నీవారు బోధింతురు! నీసత్యమును, నీధర్మమును కేవలము నీయుద్దేశముమీఁదగాని నీవంటి నలుగురైదుగురి యుద్దేశములమీఁదఁగాని నిలిచియుండలేదు. అది యీప్రపంచమునందంతటను గల యసంఖ్యాములగు జీవసూత్రములతోఁ జిక్కుకొనియున్నది. నీ వెంతప్రయత్నించినను దాని నా మహావనమునుండి పెల్లగించి నీకుండీలోఁ బెట్టుకొనఁజాలవు—దానిని సముజ్జ్వలముగను సజీవముగను జేయఁదలఁచినచో—దాని సర్వాంగసౌందర్యమును సార్థకముగఁ జేయుదలఁచినచో నీజీవితమునకు బహుపురాతన కాలము నందలి మానవసమాజహృదయమధ్యమున నీకు నిర్దిష్టమై యున్న స్థానమున నీవు స్థిరముగా నిలువఁబడవలయును. వానికిని నాకును నెట్టి సంబంధమును లేదని నీ వెంతమాత్రమును జెప్పఁగూడదు! అట్లు భావించినచో నీసత్యమును, ధర్మమును శక్తియుఁగూడ నొక్కసారిగా మ్లానములై ఛాయామాత్రము లైపోవును. పరమేశ్వరుఁడు నిలిపినస్థానమునుండి నీమతము నిన్నుఁ దొలఁగించినచో నట్టి నీమతమునకు విజయము కలుగదని నీవు నిశ్చయముగా దెలిసికొనుము! నేను రేపు వచ్చెదను." అని చెప్పి యాతఁడు వెడలిపోయెను. ఆగృహాభ్యంతరమంతయుఁ జాలసేపటివఱకును గంపించిపోవుచుండెను. సుచరిత చిత్రప్రతిమవలె నిస్తబ్ధయై కూర్చుండెను.

౫౭

వినయుఁ డానందమయిం గాంచి "అమ్మా! నేనెప్పుడు దేవతామూర్తికి వందనము చేసినను నామనసులో నేదో సిగ్గుగనే యుండెడిది. ఆసంకోచమును మనసునందే యణచుకొని విగ్రహారాధనమును గూర్చి యనేకప్రబంధములను వ్రాసియుంటిని కాని నేను నిజము చెప్పుచున్నాను. అట్లు ప్రణమిల్లుట నాకు మనసులో నించుకంతయు నంగీకారము లేదు." అని చెప్పెను.

ఆనం:— నాయనా! నీహృదయము సామాన్యమైనదా? నీవు దేనిఁ గూడ స్థూలదృష్టితోఁ జూడవు అన్నిటిని సూక్ష్మదృష్టితో భావింతువు. అందుచేతనే సామాన్యముగ నీకు విశ్వాసము గలుగదు!

విన:— ఔను నాకు విశ్వాసములేని విషయమునుగూడ సూక్ష్మబుద్ధిబలము వలన సూక్ష్మయుక్తులవలనఁ బ్రమాణీకరింపఁగలను. అట్టి సమయములందు నేనితరులను, నన్నునుగూడ మఱపించుచుందును. కొన్నినాళ్లనుండియుఁ గావించుచున్న మతతర్కమంతయును మతపక్షమునుండి చేయుటలేదు కేవలసమాజపక్షమునుండియే చేయుచున్నాను.

ఆనం:— మతమునందు సత్యవిశ్వాసము లేనప్పుడిట్లే యగుచుండును! ఇట్టిస్థితిలో మతము కేవలము కులగౌరవ భాగ్యములవలెనే యహంకారమును బుట్టించు వస్తువైపోవును.

విన:— ఔను నేను మతసత్యమునుగూర్చి భావింపక నామత మను కారణము చేతనే పోరాడుచున్నాను. అయినను నాతప్పు నాకుఁ దెలియకుండుట లేదు. విశ్వాసము లేనిచోట భక్తియున్నట్లు నటించుటచే నన్నుఁ జూచి నేనే సంపూర్ణముగ సిగ్గుపడిపోవుచున్నాను.

ఆనం:— అదియేమో నాకు బోధపడుటలేదు. మీ రీవిషయమున నితరులకంటె నధికముగఁ దీవ్రభావముతోఁ బనిచేయుట చేతనే మీలో నేదియో యించుక లోపమున్నట్లు బోధయగుచున్నది. భక్తిసహజమై యున్నచో నంతతొందర యక్కఱ లేదు.

విన:— అందుచేతనే నిన్నడుగుచున్నాను. విశ్వాసములేనిదానియందు విశ్వాసమున్నట్లు నటించుట యధర్మము కాదా?

ఆనం:— బాబూ! ఇప్పుడిట్లు ప్రశ్నించుట కంత యావశ్యక మేమున్నది?

విన:— అమ్మా! నేను రేపు బ్రహ్మసమాజదీక్షఁ గైకొనుచున్నాను.

ఆనం:— (విస్మయముతో) అదేమిమాట వినయా! అట్లుచేయుటకుఁ గారణ మేమి?

విన:— అమ్మా! కారణమిప్పుడు చెప్పితినిగాదా?

ఆనం:— నీవిశ్వాసము నీలోనుంచుకొనియైనను నీవు మనసమాజమునం దుండజాలవా?

విన:— ఉన్నచో మోసముచేసినట్లగును.

ఆనం:— మోసము చేయకుండ నుండుటకు ధైర్యములేదా? సమాజమునఁ గష్టముండవచ్చును. నీవు దానిని సహింపఁజాలవా?

విన:— నేను హిందూసమాజ విధులను బాటింపఁజాలనిచో నప్పుడు—

ఆనం:— ముప్పదికోట్లమంది ప్రజలకు సరిపడియున్న యీమతము నీకేల సరిపడలేదు?

విన.— అమ్మా! నాసమాజమువారే నన్ను హైందవునిగా నంగీకరింపకున్నప్పుడు నేనుబలవంతముగా హిందువునని చెప్పుకొనవలసి వచ్చుచున్నది!

ఆనం:— మనవారు నన్నుఁ గ్రైస్తవినిగాఁ బరిగణించుచున్నారు. శుభాశుభ కర్మములయందు నేను వారితోఁ గలసి భుజించుటలేదు! అయినను వారునన్నుఁ గ్రైస్తవి యనుచుండఁగా నొప్పుకొనవలసిన యావశ్యకము నాకగపడలేదు. వారిమాటలనుబట్టి నాసత్య విశ్వాసమును విడుచుట నాకిష్టములేదు.

వినయుండు దానికిఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పబోవుచుండగా నానందమయి వారించి 'వినయా! నేనునీకు వాదమున కవకాశ మిచ్చుట లేదు. ఇది వాదింపవలసిన

వివాహము కాదు. నీవు వారొద్ద నేమైనను దాఁపఁగలవా? అంతకాలము గైకొని నీవిప్పు డెట్లో బలవంతముగ వాదించి నన్ను భ్రమింపఁజేయఁ జూచుచున్నావు! కాని యిట్టి కుశలత వ్యాపారమునం దట్లు చేయవచ్చునా? అనియెను. వినయుఁడు తల వంచుకొని 'కాని అమ్మా! నేను రేపు దీక్ష గైకొందు నని యుత్తరమును బంపివైచితిని!" అనియెను.

ఆనం:-- వినయ! నేమి? పరేశునితో నంతయును స్పష్టముగాఁ జెప్పినచో వారిఁ డింతమాత్రమును బలవంతము సేయఁడు.

విన:— ఇందాయన ప్రోత్సాహ మేమియును లేదు. ఈ యనుష్ఠానమునం దాతఁ డెట్టి సంబంధమును గల్పించుకొనలేదు.

ఆనం:— సరే! అట్లయినచో నిబ్బందియే లేదు.

విన: – అమ్మా! అట్లు కాదు. ఒకసారిమాట స్థిరమైన తరువాత నిఁకఁ దిరిగి పోఁగూడదు!

ఆనం: — గోరాతోఁ జెప్పితివా?

విన:— అతఁడు నాకగపడలేదు.

ఆనం:— ఏమి? ఇంటిలో లేఁడా?

విన:— లేఁడు. సుచరిత యింటికిఁ బోయెనని తెలిసినది.

ఆనం — (విస్మయముతో) అతఁడు నిన్నఁగూడా నటకే పోయినాఁడు!

విన:— నేఁడును బోయినాఁడు!

ఇంతలోఁ బ్రాంగణమునుండి పల్లకిబోయీల కేకలు వినవచ్చెను. ఆనందమయి బంధువులకు స్త్రీ లెవ్వరో వచ్చియుండిరని యెంచి వినయుఁడు వెలుపలకుఁ బోయెను. ఇంతలో లలిత వచ్చి యానందమయికి నమస్కరించెను! ఇప్పుడామె వచ్చునని యానందమయి యూహించియైన నుండలేదు. కావున విస్మితయై యామె మొగమువంకఁ జూచి వినయుని దీక్షం గూర్చి చిక్కులు కలిగినందున నందుకొఱకే యామె వచ్చియుండునని యూ గ్రహించెను. అప్పుడానందమయి సంభాషణమున కవకాశము కల్పించుటకై "అమ్మా నీవిప్పుడు వచ్చుట చాలసంతోషముగానున్నది. ఇంతవఱకును వినయుఁడిచ్చటనే యుండెను. ఇంతవఱకును రేపటి యాతనిదీక్షం గూర్చియే ప్రస్తావము జరిగినది అనియెను.

లలి:— ఆతఁడేల దీక్షను గ్రహింపవలయును? ప్రయోజనమేమైన నున్నదా?

ఆనం:— (ఆశ్చర్యముతో) అమ్మా! ప్రయోజనమే లేదా?

లలి:— ఉన్నట్లు నాకగపడుటలేదు.

ఆనందుడయి లలిత భావమును గ్రహింపఁజాలక యూమె మొగమువంకఁ దిలకించుచు నూరకుండెను. లలితయును దలవంచుకొని ఆకస్మికముగా నీవిధమున దీక్ష గైకొనుట యూతని కవమానము! ఇట్టి యవమానము వారేఁడెందుకొఱ కంగీకరింప వలయును?" అనియెను

ఎందుకొఱకా? ఈసంగతి లలితకుఁ దెలియదా? అందులకే ఆనందుని మనసు నేమియును లేకలేదా?— అప్పుడానందుడయి 'అమ్మా! దీక్షగైకొనుటకు నేపటి దినము స్థిరపడియెననియుఁ దప్పిపోవుట కవకాశము లేదనియు వినయుఁడు చెప్పియున్నాఁడు!" అనియెను. లలిత దీప్తదృష్టితో నానందమయిం గాంచి 'ఈసకలసమయములందును స్థిరనిశ్చయములతో నిమిత్తము లేదు. ఆవశ్యకమైనచో నభిప్రాయము మార్చుకొనవచ్చును.'' అనియెను.

ఆనం:— అమ్మా! నీవు నాయొద్ద సిగ్గుపడక యంతయును స్పష్టముగాఁ జెప్పుము. నేను వినయునికి నీవిశ్వాసమెట్లున్నను సమాజమును విడుచుట నీకుచితము కాదనియు నావశ్యకమును గాదనియు నిఁతవఱకును బోధించియుంటిని. అతఁడు పైకెట్లు చెప్పినను లోపలఁ గష్టపడుచునే యున్నాఁడు. అతని వ్యాకులము నీకుమాత్రము తెలియనిదా తల్లీ? సమాజమును త్యజించినఁగాని మీతో నివాసము కుదురదని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. సిగ్గుపడకుతల్లీ! సరిగాఁ జెప్పుము! ఈమాట నిజమేనా?

లలి:— అమ్మా! నీయొద్ద నాకు సిగ్గేల? నాకిది సమ్మతము కాదని చెప్పనే యుంటిని. మానవులలోఁ బరస్పరసంయోగము లభించుటకు మతమునుగాని, విశ్వాసమునుగాని, సమాజమునుగాని, మఱి దేనినిగాని త్యజింపనక్కఱలేదని నేను బాగుగ నాలోచించి తెలిసికొంటిని. అట్లే యైనచో నొకహిందువుతో నొక క్రైస్తవునకు మైత్రి లేకుండఁబోవును. అట్లయినచో నొక్కొక్క సంప్రదాయము తనచుట్టును పెద్దపెద్ద గోడలను నిర్మించుకొని యూపడుమనే యుండవలసియుండును.

ఆనం:— అమ్మా! నీమాట నాకానందకరముగా నున్నది. నేనుకూడ నిట్లే చెప్పితిని. రూపగుణ స్వభావములచే నెంతమాత్రము నొకరితో నొకరికిఁ బోలిక యుండదక పోయినను నిరువురు మానవుల సమ్మేళనమునకెట్టి యాటంకమును లేనప్పుడు మతవిశ్వాస భేదముచే నభ్యంతరము కలుగుననుట కవకాశమేమున్నది? అమ్మా! వినయుని విషయమున విచారించుచున్న నన్ను నీవు ప్రశ్నించితివి. అతఁడు తనహృదయమును, సమస్తమును నీకర్పించి యుండెనని నేనెఱుంగుదును. నీసంబంధమునకెట్టి యంతరాయము కలిగినను వాఁడు సహింపఁజాలఁడు. అందుచేతనే యాతని నిషేధించుటకు నేనెంత బాధపడుచుంటినో యంతర్యామియే యెఱుంగును. కాని యాతని యదృష్టము! ఇంత చిక్కులు సులువుగా విడిపోవుట సామాన్యమాతల్లీ! నేనొక్క మాట యడిగెదను. పరేశబాబున కీసంగతి తెలిపితివా?

లలిత సిగ్గుపడుచుఁ గొంచెము 'లేదు. కాని యీయన సమస్తమును సరిగాఁ దెలిసికొని యుండునని నేనెఱుఁగుదును' అనియెను. అప్పుడానందమయి "నీతండ్రి యంతటివాఁడు కాకున్నచో నింతటిబుద్ధియు, నింతటిధైర్యమును నీకెట్లు కలుగును? అమ్మా! నేను వినయునిఁ బిలిచెదను. నీవాతనితో ముఖస్థముగా మాటాడుటయుంచిది. నీకీసమయమున నొకమాట చెప్పవలసియున్నది. వినయుని చిన్నతనమునుండియు నేనాతనిం జూచుచున్నాను. వాఁడు సామాన్యుఁడు కాఁడు. వానికెదురగుచున్న కష్టములన్నిటిని వాఁడు సార్థకములుగాఁ జేయునని నేను రూఢిగాఁ జెప్పఁగలను. వినయునిం బడయుఁజాలు భాగ్యవతి యెవ్వరై యుండునని నేను చాల దినములనుండి భావించుచుంటిని. అప్పుడప్పుడెన్ని సంబంధములు వచ్చినను నేనంగీకరింపలేదు. ఇప్పుడు మావినయుఁడు భాగ్యవంతుఁడని నాకు నిశ్చయమైనది." అని చెప్పి లలితను ముద్దుపెట్టుకొని వినయునిఁ బిలిచి యటఁ గూర్చుండ నియోగించి లలితకాహార సంయోజనముం గావించు నెపంబున నానందమయి వెడలిపోయెను.

ఇప్పుడు లలితావినయులకు సంకోచమునకవకాశము లేకుండఁబోయెను. వారి జీవితములందు దోఁచిన కఠినసమస్యయే వారి నాహ్వానించి వారి పరస్పర సంబంధమును సహజముగను, సంపూర్ణముగను జేసి చూపెను. ఆదృష్టిసత్యమునందలి కాంత్యావరణము నెట్టి యావేశబాష్ప బిందువును మాయించుటలేదు. ఆయిరువురి హృదయములు నైక్యములై పోయెను. వారి జీవితప్రవాహములు గంగాయమునలంబోలి యొక పుణ్యతీర్థముగా నేకమగుటకు సంసిద్ధములై యుండెను. ఈ సంబంధ మెట్టి యాలోచనయు లేకుండఁగనే వారి వ్యక్తిగంభీరభావమునందు నిశ్శబ్దముగా నంగీకృతమై పోయెను. ఏసమాజమును వారిని బిలువలేదు. ఏమతమును వారిని మేళగింపలేదు. వారిబంధము కృత్రిమము గాదు. ఈసంగతిని గ్రహించియే వారు తమసమ్మేళనము కేవలధర్మసంగత మైనట్లనుభవమునఁ దెచ్చుకొనిరి. ఆధర్మ మత్యంతమును సరళమైనది. అది యల్పవచనములఁ దెగకొని వివాదపడునది కాదు. ఎట్టి పంచాయతీపండితులును దాని నాతంకపఱుపఁజాలరు! అప్పుడు లలిత తన ముఖనయనములఁ బ్రదీప్తములుగాఁజేసి, "నీవు నీయాత్మగౌరవమును విడిచి నన్ను గ్రహింపఁదలంచుచున్నావు. ఈయగౌరవమును నేను సహింపఁజాలను. నీస్థానమున నీవు సుస్థిరుఁడవై నిలిచి యుండవలయుననియే నాకోరిక!" అనియెను.

విని:— నీవుకూడ నట్లే యుండవలయును. మనప్రేమకు భిన్నభావమే లేనప్పుడు మనకీ ప్రపంచమునం బ్రభేద మెక్కడనుండును?

ఇరువది నిమిషములవఱకును జరిగిన వారిసంభాషణమునందలి సారాంశ మదియే. వారు హిందూబ్రాహ్మద్వంద్వమును మఱచిపోయిరి. ఇరువురము నేక మానవాత్మలమే యనుమాట వారిహృదయాంతరాళమున నిశ్చలప్రదీపశిఖంబోలి వెలుంగుచుండెను.

౭౦

పరేశుఁడుపాసనానంతరము నింటియెదుటి వరండాలో స్తబ్ధుఁడై కూర్చుండి యుండెను. అప్పుడే సూర్యాస్తమయ మగుచుండెను. ఇంతలో లలితాసహితుఁడై వినయుఁడటకు వచ్చి నమస్కరించెను. ఆయిరువురు నట్లు కలసి వచ్చుటం గాంచి పరేశుఁడు విస్మితుఁడై కూర్చుండుటకు కుర్చీ లేకుండుటచే 'లోనికిఁ బోవుదము రండు!' అనియెను. వినయుఁడు వలదని చెప్పి యచ్చటనే క్రిందఁ గూర్చుండెను. లలితయును దండ్రి పాదముల చెంతఁ గూర్చుండెను. అప్పుడు వినయుఁడు 'మే మిరువురము నొక్కసారిగా మీ యాశీర్వాదముం గైకొనుటకు వచ్చితిమి. అదియే మాజీవితములకు సత్యదీక్ష కాఁగలదు!" అనియెను. పరేశుఁడు విస్మయముతో వినయుని మొగము వంకఁ జూచెను.

విన:— నియమబంధములతో, నియమవచనములతో నేను సమాజమునఁ బ్రమాణము చేయఁజాలను. మాకు మీయాశీర్వాదమే మాజీవితములను వినతములుగను, సత్యబద్ధములుగను జేయఁజాలినదీక్ష యగుచున్నది. మాహృదయములు భక్తితో మీ పాదములకుఁ బ్రణమిల్లి యున్నవి. ఈశ్వరుఁడు మాకు మీమూలముననే శుభములను బ్రసాదింపఁగలఁడు!

పరేశుఁడు కొంతసేపటి వఱకు నూరకుండి "వినయా! నీవు బ్రాహ్మదీక్షను గ్రహింపవా?' అని ప్రశ్నించెను.

విన:— గ్రహింపను. హిందూసమాజమునందే యుండెదను.

పరేశుఁడు లలితవంకఁ జూచుటయు నామె యాతని మనోభావమును గ్రహించి 'బాబా! ప్రతికూలమైనను, గష్టమైనను నేను సంపూర్ణముగ నామతమునందే యుండెదను. కాని నాకుఁ బ్రతికూలములగు నాచారములను విడిచినంత మాత్రమున నామతమునకు భంగము కలుగుననుమాట నే నెంతమాత్రము నంగీకరింపఁజాలను. నేను మొదటఁ గేవలము బ్రాహ్మసమాజమే లోకమనియు, దీని వెలుపల నంతయును భ్రాంతి మాత్రమేయనియు, దీనిని త్యజించుట సత్యముల్లంఘించుటయే యనియు ననుకొంటిని. కాని కొన్నాళ్లనుండి నా కాయుద్దేశము మాఱిపోయినది." అనియెను.

పరేశుఁడు మ్లానభావముతో మందహాసము చేసెను. లలిత మరల "బాబా! నా యందెట్టి ఘన పరివర్తనము కలిగినదో మీకుఁ దెలియుటలేదు. బ్రాహ్మసమాజికులందఱితోడను నాకు మతమునం దేకీభావమున్నది గాని, వారితో మాత్రము నాకెట్టి యైక్యమును లేదు. కేవలము బ్రాహ్మసమాజికమను నొక నామము నాశ్రయించినంత మాత్రమున బ్రాహ్మసమాజికులే నావారని, ప్రపంచమునందలి యితరులందఱును దూర

ముగఁ ద్రోసివైచుట యిప్పుడు నాకుచితముగాఁ దోఁచుటలేదు' అనియెను. పరేశుఁ డుద్రిక్తస్వభావ యగు లలితవీపుపైఁ జేతితో నిమురుచు 'అమ్మా! వ్యక్తిగత కారణమునుబట్టి హృదయము తీవ్రమైపోయినప్పుడు సరియగు నాలోచనలు తోఁచునా? పూర్వపురుషులు మొదలు ప్రస్తుతసంతతివఱకును గల యొక్కటే పారంపర్యమునకు శ్రేయముం గూర్చుటయే సమాజమువలనఁ బ్రయోజనము. అది కృత్రిమమైనది కాదు. నీభావివంశమునందలి యతిదూరయోజన వ్యాప్తమగు భవిష్యద్భార మంతయును దేనిపై నాధారపడియుండునో యదియే నీసమాజము! ఈసంగతి నీ వాలోచించుకొనవలదా?' అనియెను.

విన:— హిందూసమాజ మున్నదికాదా?

పరే:— అది మీ భారమును వహించుట కంగీకరింపకున్నచో నేమి కావలయును?

వినయుఁ డానందమయి మాటలను స్మృతికిఁదెచ్చుకొని 'దానినంగీకరింపఁజేయు భారము మేము వహించెదము. హిందూసమాజము సంపూర్ణముగ సకలనూతన సంప్రదాయములకును నాశ్రయమొసంగును. అది సకలమత సంప్రదాయములకును సమాజము కాఁగలదు!' అనియెను.

పరే: — బాబూ! ఒకవస్తువునుగూర్చి మాటలతో మఱియొక విధముగాఁ జెప్పవచ్చునుగాని, ప్రత్యక్షముగా నట్లు చూపఁజాలముగదా! కాకున్నచో బుద్ధిపూర్వకముగాఁ బురాతనసమాజము నవ్యము వదలుకొనదు? మానవుని ధర్మబోధమును కేవల బాహ్యాచారములచే బంధించి యాతని నొక్కచోటనే యరికట్టిదలంచుచున్న సమాజమును మన్నించినచో మానవుఁడు కేవలమును గొయ్యబొమ్మవలె నుండవలసివచ్చును!

విన:— హిందూసమాజమున కట్టి సంకీర్ణావస్థ తటస్థించినచో దానిని దొలగించు భారము మనము వహింపవలయును. కొన్నికిటికీలును, ద్వారములును గూర్చినచో వెలుగును గాలియుఁ గలుగుటకవకాశమున్నప్పు డింటిని నేలమట్టముగఁ జేయవలయునని యెవ్వరును దలంపరుగదా!

లలి — బాబా! నాకీమాట లేవియును బోధపడుటలేదు. ఏసమాజమునైన నుద్ధరించు భారమును వహింపవలయునని నాకెట్టి కోరికయును లేదు. కాని నలుదెసల నుండియు నాకుఁగలుగుచున్న యన్యాయము నాప్రాణవాయువులను బంధించివైచుచున్నది. ఏకారణముచేతనైనను దీనినంతను వహించియుండుట నాకుచితముగ లేదు. ఉచితానుచితములనుగూడ నేను బాగుగా నెఱుంగను. కాని, బాబా! నేను సహింపజాలను!

పరే:— (వ్యాకులముగా) అమ్మా! ఇప్పుడు నీమనసు చెదరియున్నది! ఇంకను గొన్నాళ్లు నిరీక్షించుట మంచిదికాదా?

లలి:— అట్లు చేయుటకు నాయభ్యంతరము లేదు. కాని యసత్యమును నన్యాయమును, నత్యాచారమును గ్రహముగా వర్ధిల్లుచుండు నదియే నానిశ్చయము! అందుచేత నే నెప్పుడైన మీకుఁగూడ మనఃకష్టముం గూర్చుపనిని జేసితినైతి నేమో యని నేను భయపడుచున్నాను. నే ననాలోచితముగఁ బనిచేయుచుంటినని మీ రెన్నఁడు ననుకొనవలదు. ఒకవిధమగు సంస్కారమును, నభ్యాసమును గల నేను బ్రహ్మసమాజమును విడిచినచో ననేకకష్టముల ననుభవింపవలసి యుండునని బాగుగ నాలోచించి తెలిసికొనియే యున్నాను. కాని నేనందుకొఱ కెంతమాత్రమును జంకుట లేదు. మీఁదుమిక్కిలి నాలో నొకవిధమగు ధైర్యమును నానందమునుగూడ వర్ధిల్లుచుండెను. ఏపనిచేసి యెప్పుడు మీకెట్టికష్టముం గూర్తునో యనిమాత్రమే నేను భయపడుచున్నాను.

అని లలిత మెల్లగా జనకునిపాదముల నొత్తుచుండెను. పరేశుఁడు చిఱునగవుతో ‘అమ్మా! నేను నాయొక్కని బుద్ధియందుమాత్రమే యాధారపడి యున్నచో నాయిష్టమునకును, మతమునకును విరుద్ధమగు నెట్టికార్యము నైనను సహింపఁజాలక యుండుదును. ఇప్పటి నీహృదయావేగము కేవల మమంగళకరమైనదని నేను రూఢిగా నిశ్చయించుట లేదు. నేను నొకప్పుడు మంచిచెడ్డల నాలోచింపక విరుద్ధభావముతో నిల్లువిడిచి వచ్చినవాఁడనే!— సమాజవిషయమున నిప్పుడు జరుగుచున్న ఘాతప్రతిఘాతములలో నయ్యీశ్వరుని దివ్యశక్తియే పనిచేయుచున్నట్లు బోధ యగుచున్నది. అతఁడు నలుదెసలనుండి గూర్చి, మార్చి శోధించి యేవస్తువు నెట్లు చేయదలంచెనో యెవ్వరెఱుంగఁగలరు? ఆతనికి బ్రహ్మసమాజమన నేమి, హిందూసమాజ మన నేమి! ఆతని కందఱు నొక్క మానవజాతియే!’’ అని చెప్పి పరేశుఁ డొక్కింతసేపు ముకుళితనయనుఁడై తన నిగూఢాంతఃకరణ మధ్యమునఁ దన్ను నిలుపుకొని స్తబ్ధభావముతో నుండి యనంతరము ‘‘వినయబాబూ! మనదేశమునఁ బ్రతిసమాజమును సంపూర్ణముగ మతాచారములతో మిళితమై యున్నది. మతాచారములకు భిన్నులగువారి నేసమాజమును దనలోనికిఁ జేర్చుకొనఁజాలదు. ఇట్టిచో సమాజమును విడిచి మీ రెట్లుందురో నాకు బోధపడుట లేదు!’ అనియెను.

లలిత కీమాట బాగుగ బోధపడలేదు. ఆమె యితరసమాజమునకును దన సమాజమునకును గలభేదము నెన్నఁడును బ్రత్యక్షముగఁ జూచియుండలేదు. హిందూసంఘమునకును దమకును నొక్క యాచారవిషయముననే తప్ప మఱి యెట్టి భేదమును లేదని యామె యుద్దేశము. అందుచే హిందూవివాహము జేసికొనుట కామె కెట్టి యాక్షేపణమును దోఁచుట లేదు.

విన:— మావివాహము సాలగ్రామ సాక్షికముగా జరుగవలసియుండు నని యేనా మీయుద్దేశ్యము?

పరే:— ఔను. లలిత యిందుల కంగీకరించునా?

వినయుఁడు లలిత మొగమువంకఁ జూచెను: ఆమె సర్వాంతఃకరణమును సంకు చితమైపోయినట్లుండెను. లలిత హృదయావేగముచేఁ దన కపరిచితంబును, కష్టాయ కంబునగు స్థానమునకు వచ్చిపడియెను. అందువలన వినయుని హృదయము కరుణా పూర్ణమయ్యెను. ఈకష్టమంతయును నేనే భరించెదను. ఇంతటి మహత్తర తేజము పరాభూతమై వెనుకకు మరలుట యెంతదుస్సహమో, దుర్గమ విరోధోత్సాహముచే మృత్యుబాణమునకు వక్షమొగ్గుట కూడ నంతటిదారుణమే. నేనీమెకు విజయమును రక్షణమునుగూడఁ గల్పించెదను!" అని వినయుఁడు నిశ్చయించుకొనియెను.

లలిత తలవంచుకొని కొంతసేపూరకుండి పిమ్మట వినయుని వంకఁజూచి "మీరు నిజముగా సాలగ్రామమును విశ్వసింతురా?" అనియెను. వినయుఁడు పరే శునివంకఁజూచి "విశ్వసింపను! నాయుద్దేశముచే సాలగ్రామము దేవుఁడు కాఁడు అదియొక సామాజిక చిహ్నము!" అనియెను.

లలి — మనసులోఁ జిహ్నమనియెఱింగి యుండియుఁ బైకి దేవతగా నంగీక రింపవలయునా?

వినయుఁడు పరేశు నుద్దేశించి "నేను సాలగ్రామము నుపయోగింపను!" అని యెను. పరేశుఁడు చటాలున లేచి వినయబాబూ! నీవే సంగతియును బాగుగ నాలో చించి చూచుటలేదు. ఇది నీయుద్దేశమును బట్టిగాని, మఱికొందఱి యుద్దేశమును బట్టిగాని జరుగుపనికాదు. వివాహము కేవలము వ్యక్తిగతమే కాదు. ఇది యొక సామాజిక కార్యము! ఈమాట మఱచినచో నెట్లు! మీరింకను గొంతకాల మాలో చించుకొని చూడుఁడు! ఇప్పుడే స్థిరపఱచుకొనవలదు!" అని చెప్పి గూఁడిల్లు విడిచి యుద్యానవనమునకుఁబోయి యొంటిగాఁ బజారుచేయుచుండెను.

లలితయును వెడలుట కుద్యమించి యింకనుగూఁగి వినయునివంకఁ జూచి మన కోరిక యన్యాయము కానప్పుడు—అది యేసమాజ నియమమునకును సంబంధించి యుండలేదను కారణముచేఁ దలవంచుకొని సిగ్గుపడవలసిన యావశ్యకము నాకెంత మాత్రము నగపడుటలేదు. సమాజమున మిథ్యావ్యవహారమునకేగాని, న్యాయాచరణ మునకుఁ దావులేదాయేమి?' అనియెను. వినయుఁడు మెల్లమెల్లగా లలితచెంతకు వచ్చి 'నే నేసమాజమునకును భయపడుటలేదు. మనమిరువురమును గలసి సత్యము నాశ్రయించినచో మనతో సమానమగు గొప్పసమాజ మింక నెక్కడనైన నుండునా!' అనియెను.

ఇంతలో వరదాసుందరి తుపానువలె నటకువచ్చి 'వినయా! నీవు దీక్షను గ్రహింపవా?'' అనియెను.

విన:— ఏసమాజము వలనను గాక నేను తగినగురువువలన దీక్ష గైకొందును.

వర:— (క్రోధముతో) ఈ తంత్రము—ఈ మోసము—ఇంతయేల? దీక్షను గ్రహించునట్లు నటించుచు రెండుదినములనుండి నన్నును, సమాజమువారినిగూడ భ్రమ పెట్టుట నీకు మంచిపనియా? లలితసర్వనాశనమునకు నేనే కారణుఁడ నైయుంటినను సంగతి నీవాలోచించుకొనుట లేదా?

లలి:— ఈతని దీక్ష మీసమాజమువా రందఱకు నిష్టములేనట్లు పత్రికలోఁ జదివితిని. ఇట్టిదీక్ష యేలగైకొనవలయును?

వర:— దీక్ష గైకొనకున్నచోఁ బెండ్లియగుటయెట్లు?

లలి:— ఏల కాఁగూడదు?

వర:— అయినచో నది హిందూవివాహ మైపోదా?

విన:— అట్లే కావచ్చును. స్వల్పవిరుద్ధ పద్ధతులున్నచో నేను వానిని లేకుండఁ జేసెదను.

వరదాసుందరికిఁ గొంతసేపటివఱకును నోట మాటలేకుండెను. పిమ్మట నామె రుద్ధకంఠముతో 'వినయా! నీవు లేచిపొమ్ము! ఇఁక నెన్నఁడును మాయింటికి రావలదు!" అనియెను.

౭౧

గోరా నేఁడు వచ్చునని తెల్లవారినప్పటినుండియు సుచరిత హృదయము కంపించి పోవుచుండెను. ఆమె హృదయమున నానందముతోఁగూడ భయమిళితమై యుండెను. చిన్నతనమునుండియు నామె జీవిత మెచ్చట వేరునాటుకొని బలపడి శాఖోపశాఖలచే వ్యాపించుచుండెనో యాస్థానమునుండి సుచరిత నిప్పుడు గోరా తనస్థానమున నాకర్షించుచుండెనని యామె యస్థిరయై యుండెను. అందుచేతనే నిన్న దొడ్డమ్మయింట గోరా గోపాలమూర్తికి నమస్కరించుట సుచరితకుఁ గత్తితోఁ బొడిచినట్లుండెను "ఊరకయే నమస్కరించెనా? నిజముగనే విశ్వాసమున్నదా?" అను నాలోచనతో నామెకు శాంతిలేకుండెను. గోరాచేసిన పని సుచరిత ధర్మవిశ్వాసమునకు విరుద్ధముగఁ దోఁచుటచే నామె హృదయము కంపించిపోవుచుండెను. ఈశ్వరుఁ డామె నిట్టి రణరంగ మధ్యమునం ద్రోసివైచెను.

గోరా వచ్చెను. నవ్యమతాభిమానిని యగు సుచరితకు దృష్టాంతము చూపుటకై హరిమోహిని గోరాను దన పూజామందిరమునకుఁ గొనిపోయెను; ఎప్పటివలె గోరా దేవునకుఁ బ్రణామము చేసెను. గోరా తనగదిలోనికి వచ్చినతరువాత సుచరిత యాతనిం గాంచి మీ రీదేవునిఁ గొల్చెదరా?" అని ప్రశ్నించెను. గోరా యించుక యస్వాభావిక సాహసముతో "ఔను కొల్చెదను!" అనియెను.

సుచరిత విని తలవంచుకొని యూరకుండెను. ఆ వినమ్రనీరవవేదన గోరా హృదయమున కాఘాతమువలె నుండెను. అతఁడు తొట్రుపాటుతో 'సుచరితా చూడుము! నేను నీకు సత్యము చెప్పుచున్నాను నేనీశ్వరమూర్తిని సేవించుచుంటినో లేదో చెప్పఁజాలను గాని నా దేశభక్తిని భజించుచుంటినని చెప్పఁగలను. సమస్తారాధనములును దేనికిఁ జెందుచున్నవో అదియే నాకుఁ బూజనీయమైనది. క్రైస్తవమత బోధకులవలె నేను దానివంక విషదృష్టిని బరగింపఁజాలను!" అనియెను.

సుచరిత యేమేమో యాలోచించుకొనుచు గోరా మొగమువంకఁ జూచుచుండెను. అప్పుడు గోరా "నామాటలు నీకు సరిగా బోధపడవని నే నెఱుంగుదును. ఒక్క సంప్రదాయమునుండియే పెరిగియున్న నీకు సర్వవిషయములను సహజముగా గ్రహించు శక్తియుండదు. నీ దొడ్డమ్మయింట నున్న గోపాలమూర్తియందు నీకుఁ గేవలమును శిలాస్వరూపమే యగపడును! నాకో! భక్తిపూర్ణంబును గరుణార్ద్రంబు నగు నామె హృదయమగపడును! ఆదృష్టియందు నాకుఁ గోపముగాని తిరస్కారముగాని యెట్లుకలుగును? ఆమె హృదయమునందలి దేవత కేవలము శిలామూర్తియనియేనా నీయుద్దేశము?

సుచ:— ఏదోయొకటి చేసినంత మాత్రమున భక్తి కలుగునా? దేనిని భజింపవలయునో యాలోచింపవక్కఱలేదా?

గోరా యించుక యుత్తేజిత హృదయముతో సీమాబద్ధమగు నొక వస్తువు నీశ్వరునిగాఁ దలంచి పూజించుట భ్రాంతియని నీవనుకొనుచున్నావు. కాని కేవలమును దేశకాలములను బట్టియే పరిమితిని నిర్ణయింపవలసినదా? ఈశ్వర సంబంధమగు నేదోనొక శాస్త్రవాక్యము స్మృతికి వచ్చినంతనే నీకు విశేషభక్తి కలుగుచున్నది. ఆ వాక్యము వ్రాయఁబడిన పత్రమును బట్టిగాని యందలి యక్షరములను బట్టిగాని, నీవా వాక్యమహత్త్వమును నిర్ణయింతువా? బాహ్యనిస్సీమతకంటె భావనిస్సీమత యధికమైనది గాదా? చంద్రసూర్యతారాఖచితమగు ననంతాకాశముకంటెను మీ దొడ్డమ్మ కా చిన్నగోపాలమూర్తి నిజముగ నసీమతరార్థమై యుండెను. పరిమాణగతమగు నిస్సీమమునే నిస్సీమముగ నెంచి నీవు కన్నులు మూసికొని దానిని భావించుచున్నావు. ఇందువలన లాభమున్నదో లేదో నేను చెప్పఁజాలను. కాని హృదయమునందలి యపారతను జిన్న వస్తువునందుఁగూడఁ గన్నులఁ దెఱచియే చూడవచ్చును. అట్లే కాకున్నచో సంసారసుఖములన్నియును నశించిపోయినను మీ దొడ్డమ్మ యిప్పుడుగూడ నీగోపాలమూర్తి కొఱ కింత కష్ట మెట్లు పడఁగలిగి యుండును?— ఒక్క చిన్న రాతిబొమ్మతో నాడుకొన్నంతమాత్రమున నామె హృదయమునందలి యంతటి శూన్యభావము వదలిపోవుట

కవకాశ మెట్లు కలుగును? భావమున కనంతప్రకాశము లేకున్నచో నంధకారమయ మగు మానవహృదయము తేజఃపూర్ణము కాఁజాలదు!' అనియెను.

ఇట్టి సూక్ష్మతర్కములకు సుచరిత ప్రత్యుత్తర మీయఁజాలదు. అయినను వానిని సత్యములుగా విశ్వసించుట యామె కసంభవముగా నుండెను. అందుచేతనే కేవల భాషాహీనంబును, ప్రతీకారహీనంబును నగు నొకవేదన యామె హృదయమును బాధించుచుండెను. ప్రతిపక్షులతో వాదించునప్పుడు గోరాహృదయమునం దెన్నఁడును దయ గలుగుటలేదు! క్రౌర్యమే విశేషించియుండెను. కాని నిరుత్తరయగు సుచరిత పరాభవమిప్పు డాతనికి విచారకరముగఁ దోఁచెను. అతఁడు కోమలకంఠస్వరముతో "నేను మీమతమునకు విరుద్ధముగ మాటాడఁదలచుకొనలేదు. నీవు దేవుఁడు కాఁడని నిందించిన యాగోపాల విగ్రహము కేవల బాహ్యదృష్టిచేమాత్రమే గ్రహింపఁబడునది కాదు! దానియం దెవ్వరిమనసు స్థిరమగునో, యెవ్వరిహృదయము తృప్తిఁజెందునో యెవ్వరిజీవిత మాశ్రయముం గాంచునో వారికొక్కరికిమాత్రమే దానిసంగతి తెలియును. అది మృణ్మయమో, చిన్మయమో, ససీమమో వారికే తెలియును. మన దేశమునం దేభక్తుఁడును సీమాబద్ధమగు పదార్థమును భజించుటలేదు. పరిమిత వస్తువునందలి పరిమాణభావన లేకుండుటయే భక్త్యానందము!" అనియెను.

సుచ:— కాని, యందఱును భక్తులు కారు.

గోరా:— భక్తిలేకుండఁ బూజించుటవలన నేమిలాభము; భక్తిహీనుఁడగువాఁడు బ్రహ్మసమాజమునమాత్ర మేమి చేయఁగలఁడు! ఆతని పూజయంతయును శూన్యమధ్యమునఁ బడిపోవుచున్నది ఆతనికిఁ బక్షపాతమే దేవత; అహంకారమే పురోహితుఁడు! రక్తపాయియగు నిట్టి దేవతను బూజించుట మీసమాజమునం దెన్నఁడును జూడలేదా?

సుచరిత యామాటకు బదులుచెప్పక "ఈధర్మబోధ యంతయును మీ యనుభవమును బట్టి చెప్పినదేనా?" అనియెను. గోరానవ్వుచు "నే నెన్నఁడైన దేవుని ధ్యానించితినో లేదో నీవెఱుంగఁదలఁచితివి కాఁబోలును! లేదు! నామన సెప్పుడు నాతని వంకకుఁ బోలేదు!" అనియెను. సుచరిత కామాట సంతోషజనకము కాకపోయినను నామెహృదయమునకు మాత్రము విశ్రాంతిని గల్పించెను. ఈవిషయమున నింతసాహసముతో మాటాడుటకు గోరా కధికారము లేదని యామె యొకవిధముగా నిశ్చయించుకొనియెను.

గోరా:— ఎవ్వరికైనను ధర్మమును బోధింపవలసిన బాధ్యత నాకులేదు. కాని నాదేశీయుల భక్తిని నిందించినచో నేను సహింపఁజాలను. నీవు నీదేశీయులను మూర్ఖులుగను, ప్రతిమామాత్రులుగను భావింతువు. నేను వారినందఱను జ్ఞానులుగను భక్తులు

గను భావింతును! మాధర్మతత్త్వమునం దెట్టి మహత్త్వమున్నదో భక్తితత్త్వమునం దెట్టి గంభీరత్వమున్నదో యచ్చటనే నాదేశహృదయమును శ్రద్ధతో నిలుపవలయునని నేను కోరుచుందును. నాదేశసంపత్తిగలచోటనే నాదేశాభిమానమును వెల్లడింపవలయు నని నేను తలంచుచుందును. నేను నాదేశమునకుఁ దలవంపు కలుగనీయను—నాదేశము తన్నుఁదాను నిందించుకొనుటకుఁగాని తన సత్యమును గ్రహింపలేకుండుటకుఁగాని నేను సహింపఁజాలను. ఇదియే నాప్రతిజ్ఞ! నీయొద్దకుఁగూడ నేనిప్పుడందుకొఱకే వచ్చితిని. నిన్నుఁజూచినది మొదలు నాహృదయమునం దొకనూత్న భావము తోఁచుచున్నది. ఇంతవఱకు నేనాసంగతి తెలిసికొననేలేదు. కేవల పురుషదృష్టియందే భారతవర్షము సంపూర్ణముగఁ బ్రత్యక్షమగుట లేదనియు స్త్రీదృష్టికూడఁ గలసినప్పుడే దానికి సంపూర్ణత్వ మగపడుననియు నాకిప్పుడు తోఁచుచున్నది. అందుచేతనే నీ చూపులోఁ జూపుఁగలిపి నాదేశమును సంపూర్ణముగఁ బ్రత్యక్షముగఁ జేసికొనవలయు నను కోరిక నన్నిప్పుడు బాధించుచున్నది. నాభారతవర్షముం గాంచుటకై కేవల పురుషుఁడనగు నేను పరితపించుచుంటిని. కాని నీవు లేకున్నచో దీపమును వెలిగించి దానిని వెదకి కనుఁగొనుటయెట్లు? నీవు దూరమునందే యున్నచో నాభారతవర్షసేవ సర్వాంగసుందరము కాఁజాలదు.

ఆహా! ఎక్కడభారతవర్షము! ఎక్కడిసుచరిత!—ఈభారతవర్ష సాధకుఁడు—ఈయాత్మవిస్మృతతపోధనుఁడు—ఎక్కడనుండి వచ్చెను? అందఱనుత్యజించి యాతఁ డామె పార్శ్వముననే నిలువఁబడియెను! అందఱను మఱచి యాతఁ డామెనే పిలిపించెను. ఎట్టి సంశయమును లేదు! ఎట్టి యడ్డమును లేదు! నీవు లేకున్నచో గతిలేదు—నిన్నుఁ గైకొనుటకే వచ్చితిని! నీవు పూనుకొనకున్నచో నీయజ్ఞము సంపూర్ణము కానేరదు! ఇదియే గోరాప్రార్థన!'—సుచరితకన్నుదమ్ములవిరళాశ్రుధారా సంసిక్తములైపోయెను. ఎందుచేతనో యామెకే బోధపడుట లేదు!

గోరా సుచరిత మొగమువంకఁ జూచెను. ఆదృష్టియెదుట నామె యశ్రుసిక్త నయనద్వయము వినతము కాలేదు. విచారహీనంబులగు శిశిరమండిత కుసుమములం బోలి యాకన్నులాత్మవిస్మృతభావముతో గోరా మొగమువంకనే వికసితములై యుండెను నిస్సంకోచములును, నిస్సంశయంబులును. నశ్రుధారాప్లావితంబులు నగు సుచరిత యాకన్నులయెదుట భూకంపముచేఁ జంద్రశిలామయ రాజప్రాసాదము వలె గోరా సమస్తశరీరమును జలించిపోయెను. గోరా యతికష్టముతో నాత్మసంవరణముం గావించుకొనుటకై మొగము మరల్చుకొని కిటికీవంకఁ జూచెను. అప్పటికి సంధ్యా సమయమయ్యెను. దూరమునందలి విశాలాకాశమున నీలశిలాసన్నిభంబగు నంధకారమునఁ జుక్కలు దోఁచుచుండెను. ఆయాకాశఖండమును, నందందుఁదోఁచుచున్న

చుక్కలును గోరా నప్పు డాతని సంసారబాధ్యతలకును, చిరాభ్యస్తదైనందిన నిర్దిష్ట కర్మములకును గూడఁజాలదూరమునకును గొనిపోయెను. ఆనీలాకాశమండలమునందలి యాచుక్కలు బహుదూరమునందుండి యనేక రాజసామ్రాజ్యముల యుత్థానపతనములను, ననేక యుగయుగాంత కష్టసుఖములను, ననేక ప్రార్థనములను నిర్లిప్త భావముతో నిరీక్షించుచుండెను. మఱియు నతలస్పర్శంబగు గభీరతామధ్యమునుండి యొక హృదయము మఱియొక హృదయమును బిలుచుచున్న పిలుపునందలి వాగ్విహీనం బగు నిగూఢజగద్వ్యాకులత్వ మనంతదూరాకాశమునందలి దూరతారకలను గూడఁ గంపింపజేయుచుండెను. కర్మతరంబులగు కలకత్తా వీథులయందలి బండ్లును, గుఱ్ఱములును, బథికులును గోరా కానిమిషమున ఛాయాచిత్రములందోలె వస్తువిహీనములై పోయెను. నగర కోలాహలమాతని చెవికడకు వచ్చుటయే లేదు. అతఁడప్పుడు తన హృదయముననే పరిశీలించుకొనుచుండెను. అదియు నభ్యాకసముంబోలి నిస్తబ్ధమును, నిభృతమును, నంధకారమయంబును నైయుండెను. అందుఁ బుసిక్తములగు నానారశీకరుణాక్షి పదార్థములు మాత్రము నిర్నిమేషములై యనాదికాలము మొదలనంతకాలమువఱకును బరిశీలించుచుండెను.

ఇంతలో హరిమోహిని వచ్చి "బాబా! కొంచెము తేనీరు త్రాగవా?" అనియెను. ఆకంఠస్వరము విని గోరా యదరిపడి ఇప్పుడు వలదు! క్షమింపుము! నేను పోవలయును." అనిచెప్పి ప్రత్యుత్తరమును నపేక్షింపకుండఁగనే యతివేగముగ వెడలిపోయెను. హరిమోహిని విస్మితయై సుచరితవంకఁ జూచెను. సుచరితయు నాగదినుండి లేచిపోయెను. హరిమోహిని తలయూఁచుచు మరల నిదియేమి?" అని యాలోచింపఁదొడంగెను.

మఱికొంత సేపటికిఁ బరేశుఁడు వచ్చి 'రాధారాణియెచ్చట నున్నది?" అని ప్రశ్నించెను. హరిమోహిని విరక్తకంఠస్వరముతో ఏమో! ఇంతవఱకును గౌరమోహనునితో మాటాడుచునేయున్నది ఇప్పుడు డాబామీఁద నొంటిగాఁ బచారుచేయుచున్నది కాఁబోలును!' అనియెను. పరేశుఁడాశ్చర్యముతో 'ఈచలిలో నంధకారములో డాబామీఁదనా?' అనియెను. హరిమోహిని యాక్షేపముగా ఇప్పటి యాఁడువాండ్రకు శీతబాధ యంతగాలేదు!' అనియెను. హరిమోహిని మనసు చెడిపోయినది. క్రోధముచే నామె సుచరితను భోజనమునకుఁ బిలువలేదు. పాపము సుచరిత వేళ తెలియుటలేదు!

ఆకస్మికముగఁ బరేశుఁడు డాబామీఁదికి వచ్చుటంగాంచి సుచరిత లజ్జితయై "బాబా! క్రిందికిఁ బోవుదము! మీకుఁ జలిగానుండును!' అనియెను. పిదప నిరువురును గదిలోనికి వచ్చిరి. దీపపు వెలుఁగునఁ బరేశుని యుద్విగ్నవదనముం గాంచి సుచ

రిత తల్లడపడిపోయెను. ఇంతకాలమువఱకును పితృవిహీనయగు తనకుఁ దండ్రియు, గురుండును నైయున్న యాతనిచెంతనుండి యాశైశవ సమస్త బంధములను ద్రెంచుకొని సుచరిత యిప్పుడు దూరమై పోవనైయున్నది! ఆమె యెంతమాత్రమును దన్నుఁదాను క్షమించుకొనఁజాలకుండెను. పరేశుఁడు క్లాంతుడై కుర్చీపైఁ గూర్చున్న తరువాత సుచరిత తనయశ్రుగోపనముం గావించుకొనుటకై యాతనివెనుక నిలిచి మెల్లమెల్లగా నాతనిపలిత కుంతలములను గోమలకరాంగుళులచే సవరించుచుండెను.

అప్పుడు పరేశుఁడు 'వినయుఁడు దీక్షకు సమ్మతింపలేదు' అనియెను. సుచరిత మాటాడలేదు. పరేశుఁడు మరల 'ఆవిషయమున నాకిదివఱకే సంశయముగా నున్నది. అందుచే నాకిప్పుడది యంతకష్టముగాఁ దోఁపలేదు. కాని దీక్ష గైకొనకున్నను వినయునిఁ బెండ్లియాడుట లలితకేమియును కష్టముగఁ దోఁచుటలేదు" అనియెను! సుచరిత తత్క్షణమే యతి తీవ్రస్వరముతో "బాబా! అదియెట్లు జరుగును? ఎంతమాత్రమును జరుగదు!' అనియెను. సుచరిత యెన్నఁడు నింత తొట్రుపాటుతో మాటాడి యుండలేదు. ఆమెకంఠస్వరమునందలి యాకస్మికావేదనాప్రాబల్యమునకుఁ బరేశుఁడాశ్చర్యపడి 'అమ్మా! ఎందుచేత జరుగఁగూడదు?" అని ప్రశ్నించెను.

సుచ: — ఏమతానుసారముగా జరుగును?

పరే: — హిందూమతానుసారముగనే —

సుచరిత సవేగముగఁ దలత్రిప్పుచు 'కాదు! కాదు! ఇదియేమి? ఇట్టిమాట మనసునందైనఁ దలంచుట యుచితముకాదు. తుదకు దేవతాపూజతో లలితకుఁ బెండ్లియా? ఇదియెంతమాత్రము నాచరణీయము కాదు!" అనియెను. గోరా సుచరిత హృదయము నిప్పుడు బలవంతముగ నాకర్షించుచుండుటచేతనే యామె హిందూ వివాహముంగూర్చి యిట్టి యస్వాభావికాక్షేపముం గావించియుండెను. ఆ యాక్షేపమధ్యమునందు 'నేను నిన్ను విడువను. ఎప్పటికిని నీసమాజమునందే నీమతమునందే యుండెదను. ఎంతమాత్రమును నీశిక్షానియమముల నతిక్రమించుదానను గాను!" అను సుచరిత సుస్థిరోద్దేశము గర్భీకృతమై యుండెను.

పరే: — ఈవివాహమున సాలగ్రామపూజ లేకుండఁజేయుటకై వినయుఁడంగీకరించినాఁడు!

సుచరిత పరేశున కెదురుగఁ వచ్చి కుర్చీపైగూర్చుండెను. పరేశుఁడామెం గాంచి "ఈసందర్భమున నీవేమిచెప్పెదవు?" అనిప్రశ్నించెను. సుచరిత యించుకసేపూరకుండి 'అట్లయినచో మన సమాజమునుండి సుచరితను దొలఁగింపవలసివచ్చును!'' అనియెను. పరేశుఁడు మృదుస్వరముతో 'ఈవిషయమై నేను చాలవఱకాలోచించితిని. ఒకవ్యక్తికి సంఘముతో భిన్నాభిప్రాయము కలిగినప్పుడు "ఏపక్షమున న్యాయము

న్నది! ఏపక్షమున బలమున్నది?" అని రెండుసంగతుల నాలోచించుకొనవలయును. సంఘము బలవంతమైన దనుట నిశ్చయమేకదా! అందుచే దానికి విరుద్ధముగఁ జరించు వ్యక్తికి కష్టములపాలు గావలసియుండును కాని నేనీమూలమున దుఃఖము ననుభవించుటకే సిద్ధపడుట లేదనియు, నాకిందానందమే బోధ యగుచున్నదనియు లలిత మాటి మాటికిని జెప్పుచున్నది! ఇదియే సత్యమై, యిందెట్టియన్యాయమును లేనప్పుడు నేను లలితను నిషేధించుట యెట్లు?' అనియెను.

సుచ:— కాని బాబా! ఇది యెంతకష్టము!

పరే:— దీనివలన నొకకష్టము కలుగునని నేనెఱుంగుదును కాని లలితను వినయుని పెండ్లియాడు టెంతమాత్రమును దోషముకానప్పుడు—అది యుచితమే యైనప్పుడు కేవలసమాజనిర్బంధమునకు లోఁబడుట కర్తవ్యముకాదని నాయంతరాత్మ బోధించుచున్నది. మానవుఁడే సమాజాధికారమునకు లొంగియుండవలయుననుటయెన్నటికిని న్యాయము కాదు—సమాజమే మానవాధికారమునకుఁ లోఁబడి తన్నుఁదాను సుప్రశస్తముగాఁ జేసికొనవలయును. ఈవిషయమునఁ గష్టములకోర్చి పనిచేయువారిని నేను నిందింపఁజాలను!

సుచ:— బాబా! ఇందువలన నందఱికంటె మీకే యెక్కువకష్టము కలుగును!

పరే:— అది విచారణీయాంశము కాదు.

సుచ:— బాబా! మీరంగీకరించితిరా?

పరే:— ఇంకను లేదు. కాని యంగీకరింపవలసినదే! ఇట్టిస్థితిలో లలిత నాశ్రయించువారు నాకంటె నొరులెవ్వరున్నారు? దేవునికంటె నామెకు సాయపడు వారెవ్వరున్నారు?

అని చెప్పి పరేశుఁడు వెడలిపోయెను. సుచరిత స్తంభితయైపోయెను. పరేశుఁడు లలిత నెంతగా ప్రేమించుచుండెనో, యామె యెఱుంగును. లలిత నియమబద్ధమగు మార్గమును వదలి యనిర్దేశ్య పథమునఁ బ్రవేశించుచున్నదని యాతని కెంతకష్టముగా నుండెనో యామె గ్రహించుకొనియెను. ఇట్టిస్థితిలో నీవయసునందీవిప్లవమున సాయముసేయఁ బూనుట యెంతకష్టము! పరేశుఁడు మాటలలోఁ దనదీప్రశక్తి నెంతమాత్రమును బ్రకటింపక పోయినను నది యాతనిలో ననాయాసముగ నాత్మగోపనముం గావించుకొని యున్నట్లు గోచరించుచునే యుండెను.

పరేశుని ప్రకృతియందలి వైచిత్ర్యముం గాంచుటకు సుచరిత కిదివఱకు నవకాశము లేదు. చిన్నతనమునుండియు నామె యాతనిం జూచుచునే యుండెను. కాని కొలఁది దినములకుఁ బూర్వము గోరా యభిఘాతములకు సహించియున్న యామె హృదయ మిప్పు డాయిరువురి స్వభావభేదములను స్పష్టముగా ననుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనుచుండె

నుండజాలకపోయెను. గోరా కాంక్ష ప్రచండమైనది! అతఁడు తన విశ్వాసమును దీప్తముగ నుపయోగించి యితరులను బరాజితులనుగాఁ జేయును. అతనిసంబంధమును గోరువారందఱు నాతనిమాటకుఁ దల యొగ్గవలసినదే. సుచరితయు నిప్పు డట్లే యయ్యెను. అదియామె కానందమునే కలిగించెను. ఆత్మసమర్పణముం గావించుకొని యొక మహద్వస్తువుం బడసినట్లుగా నామె కనుభవమయ్యెను. కాని, యిప్పు డామె తనగదియందలి దీపపువెలుఁగునుండి చింతావనతవదనముతో వెలుపలి యంధకారమునం బడిపోవుచున్న పరేశుని, యావత్తేజోదీప్తుఁడగు గోరాతోఁ బోల్చుకొనియును దనయంతరంగమునందలి భక్తిపుష్పాంజలిని విశేషించి పరేశుని పాదకమలములందే సమర్పించెను ఆమె యట్లే ముకుళితకరకమలముల నొడియందుంచుకొని చాలసేపటి వఱకును శాంతభావముతోఁ జిత్రప్రతిమవలెఁ గూర్చుండియుండెను—

౬౨

గోరాయింట నేఁటియుదయము నుండియు నాందోళనముగా నుండెను. ముందుగా మహిముఁడు హుక్కా త్రాగుచు వచ్చి గోరానుజూచి 'ఇన్నాళ్లకు మీపని యీని పంకెలలు వదలిన వనుకొందును!' అనియెను. ఆమాట కర్థము బోధపడక గోరా యూరక చూచుచుండుటయు మహిముఁడు మరల నాయొద్దఁగూడ రహస్యమా? మీ మిత్రునిసంగతి దాఁగునది కాదు! దేశమంతటను మ్రోగిపోవుచున్నది. ఇదిగో! చూడుము'' అని యొక వార్తాపత్రిక నాతనికిచ్చెను. అందు వినయుని బ్రహ్మసమాజదీక్షుంగూర్చి వ్రాయబడి యుండెను! "బ్రహ్మసమాజమునందలి యాఁడుబిడ్డల భారముగల కొందఱు పెద్దమనుష్యులు గోరా జైలులోనున్న సమయమును జూచి చంచలహృదయుఁడును దరుణవయస్కుఁడునగు వినయునాకర్షించి హిందూమతము నుండి తప్పించియున్నారు'' అను విషయము నెవ్వరో యనేక కటుభాషణములతో వ్రాసియుండిరి. గోరా కీసంగతి తెలియదనుట మొదట మహిముఁడు నమ్మలేదు. తర్వాత నింతరహస్యముగా వ్యవహరించిన వినయునిగూర్చి యాశ్చర్యపడి వినయుఁడు మన శశిని బెండ్లియాడెదనని స్పష్టముగాఁ జెప్పియుండియు నామాట తప్పిపోవుటను బట్టియే యాతని సర్వనాశమునకు సూత్రపాత మైనట్లు మనము గ్రహింపవలసినది!'' అనియెను.

ఇంతలో నవినాశుఁడు వగర్చుకొనుచువచ్చి 'బాబూ! ఏమని చెప్పుదును? ఇట్లగునని కలలోనైన భావింపలేదు. వినయబాబుకూడను' అని యామాట ముగింపలేకపోయెను వినయునకుఁ గలిగిన యీయపఖ్యాతిమూలమున! దన మనసునందోఁచు నానందము నాతఁడు ప్రకటింపఁ జాలకపోయెను—క్రమక్రమముగా గోరా సమాజము నందలి ముఖ్యులగువారందరును వచ్చి వినయునిలోపముల ననేకవిధముల నుగ్గడించు

చు 'ఈవిషయమున వింతపడనక్కఱలేదు. వినయుని హృదయమునకు సంశయమును, చాంచల్యమును గ్రొత్తగాఁ గలుగలేదు. అతఁడు మనసమాజమునం దెన్నఁడును త్రికరణశుద్ధిగా నాత్మసమర్పణము చేసికొని యుండలేదు అతఁడు మొదటినుండియు గౌరమోహనునితో సమానముగ నుండఁదలఁచుట మాకందఱకు నసహ్యముగనే యుండెను! ఏమైననేమి? తుద కీవిధముగాఁ బరిణమించినది!' అని నిందింపఁ దొడంగిరి. తుదకు వారందఱును బాబూ! మేము వినయునివలె విద్వాంసులము కాము. మాకంతటి బుద్ధియును లేదు; మేమొక్క పద్ధతి ననుసరించి పోవుదుము. మాకు మనసులో నొకటియు, మాటలో నింకొకటియు లేదు. మేము నేఁడెట్లుందుమో రేపుగూడ నట్లే యుందుము. ఇందుకొఱకు మీరు మమ్ములను మూర్ఖులనినను, నజ్ఞానులనినను మఱియేమనినను సరియే!' అని చెప్పఁదొడంగిరి. గోరా వారిమాటల కెట్టియుత్తరమును జెప్పక సుస్థిరుఁడై కూర్చుండెను!

వేళ యతిక్రమించుటచే నొక్కొక్కఁడు వెడలిపోవుచుండిరి. అప్పుడు వినయుఁడు వచ్చి మేడమీఁది కెక్కుచుండుటం గాంచి గోరా చటాలున లేచి వెలుపలికి వచ్చి 'వినయా! అని పిలిచెను. వినయుఁడు గదిలోనికివచ్చెను. అప్పుడు గోరా 'వినయా!' నేను నీకెట్టి యపకారము చేసితిని! నీవు నన్నేల విడువఁదలఁచితివి?' అని ప్రశ్నించెను. గోరాతో నేఁడు పోరాటమగునని యెంచి వినయుఁడు ముందుగనే మనసును గఠినముగఁ జేసికొని వచ్చియుండెను. కానియిప్పుడు గోరా మొగమున విచారచిహ్నమును, కంఠస్వరమున విషాదవేదనయు గోచరించుటచే వినయుని మన స్థైర్యమంతయు విచ్ఛిన్నమైపోయెను అప్పుడు వినయుఁడు 'సోదరా! గోరా! నీవు నన్నుఁ బొరపాటుగ భావింపవలదు. జీవితమునం దనేక పరివర్తనములు ఘటిల్లును. అనేకవస్తువులను ద్యజింపవలసివచ్చును! అంతమాత్రమున మిత్రత్వము నేల త్యజింపవలయును?" అనియెను. గోరా యొక్కింతసే పూరకుండి 'వినయా! నీవు బ్రాహ్మమతదీక్షను గ్రహించితివా?' అనియెను.

విన:— లేదు గోరా! గ్రహింపలేదు! గ్రహింపను. కాని నేను దానిపై నెట్టి భారము నుంచఁదలంచుకొనలేదు.

గోరా:— అనగా నీయభిప్రాయ మేమి?

విన:— బ్రాహ్మదీక్షను గ్రహించుటయా, గ్రహింపకుండుటయా యను నీవిషయమును విశేషముగఁ జర్చింపవలయు నను సద్దేశము నాకిప్పుడు లేదు.

గోరా:— ఈభావము నీకుఁ బూర్వమందే యున్నదా, యిప్పుడు కలిగినదా యని యడుగుచున్నాను.

వివ:— పూర్వమెవ్వరైన హిందువులు బ్రహ్మసమాజమునఁ గలసినచో వారి కెట్లయినఁ దగినశాస్తి చేయవలయునని నాకుఁ గోపము కలుగుచుండెడిది. కాని యిప్పుడట్లులేదు. మతమును మతముచేతను, యుక్తిని యుక్తిచేతనే, యెదుర్కొనవలయును గాని బుద్ధివిషయమును క్రోధముచే దండించుట కేవలము నైచ్యమని నాకిప్పుడు తోఁచుచున్నది!

గోరా:— హిందువు బ్రహ్మసమాజమునఁ జేరినచో నీకుఁగోపము కలుగదు గాని బ్రహ్మసామాజికుఁడు ప్రాయశ్చిత్తముచేసుకొని హిందువైనచో నీకిప్పుడు గోపముగా నుండవచ్చును.

వివ:— ఇదినీవు నాపైఁ గోపముచేఁ జెప్పినదిగాని, యాలోచించి చెప్పినమాట కాదు.

గోరా — ఇట్లుండుట యుచితమని నేను నీయందలి గౌరవముచేతనే చెప్పితిని! నేనైనచో నిట్లేయుందును. మతగ్రహణమును, మతత్యాగమును రంగులతో రూపమును మార్చినట్లే బహిరంగవిషయమైనచో నేఁకేఁ జెప్పవలసినదేలేదు. కాని మతమనునది యాంతరంగిక విషయమగుటచే దానిని జులకనగాఁ జూడఁజాలము! ఎట్టి యాతంకమును లేక, యెట్టి శిక్షయును లేకయే యున్నచో గురుతర మగు మతగ్రహణమునందును, మతపరివర్తనము నందును మానవుఁడంతగా దనబుద్ధినంతను వినియోగించి యేల యోచింపవలయును? సత్యమును సత్యముగా గ్రహించెనో లేదో మానవుఁడు పరీక్షింపఁబడవలయును. అందుకై ఆకు శిక్ష నంగీకరింపవలయును! మూల్యము లేకుండ సత్యరత్నము లభింపబోదు!

వాదించునోటికి విశ్రాంతి యనుమాటలేదు. మాటలపై మాటలు బాణములపై బాణములవలె వచ్చిపడి పరస్పర సంఘాతముచే నగ్నిస్ఫులింగములు వర్షించుచునే యుండును. చాలసేపు వాగ్యుద్ధము జరిగినతరువాత వినయుఁడులేచి "గోరా! నీప్రకృతికిని నాప్రకృతికిని మూలగతప్రభేదమున్నది. అదియింతవఱకు నెట్లో యడఁగియున్నది దానిని నేనే తలయెత్తకుండఁ జేసివైచితిని. ఏమనిన భిన్నాభిప్రాయలగువారితో సంధిచేసికొనుట నీవెఱుంగవు. ఒక్కసారిగా ఖడ్గహస్తుడవై లేచెదవు. అందుచేతనే నీమిత్రత్వమును రక్షించుకొనుటకై నేనింతవఱకును నాస్వభావము నడఁగించుకొంటిని అందువలన నెట్టిలాభమును లేదని నేనిప్పుడు తెలిసికొంటిని" అనియెను.

గోరా:— ఇప్పుడు నీయభిప్రాయమేమో స్పష్టముగాఁ జెప్పుము!

వివ:— ఇప్పుడు నేనొంటిగనే యుండెదను సమాజమను రాక్షసుని శాంతింపఁ జేయుటకు మానవుఁడు ప్రతిదినమును బలియగుచుండవలయును; ఎంతటి ప్రాణసంకట

మైనను నాతని శాసనపాశమును గళబంధముగాఁ జేసికొని చరింపవలయును. ఇది నే నెంతమాత్రము నంగీకరింపఁజాలను.

గోరా: – మహాభారతమునందలి విప్రకుమారునివలె గద్గదపాచతో నీవా బకాసురుని జంపఁదలఁచితివా యేమి?

విన:— నేనాతని జంపఁగలనో లేనో యెఱుంగను గాని నన్నుఁ జంపుకొని తిను నధికార మాతనికున్నట్లు నేనంగీకరింపను.

గోరా:— నీవు సమస్తమును రూపకాలంకారముతోనే మాటాడుచున్నావు. గ్రహించుట కష్టము గానున్నది

విన:— నీవు గ్రహించుట కష్టము కాదు. సమ్మతించుట కష్టము! స్వభావము చేతను, ధర్మముచేతను స్వతంత్రుఁడగు మానవుని, మనసమాజము తినుట, నిద్రించుట వసించుట మొదలగువానియందుఁగూడ నిర్ధక బంధములచే బంధించుచున్న సంగతి నీకుమాత్రము తెలియనిది కాదు. కాని యిట్టి నిర్బంధమును నిర్బంధముచేతనే నీవు గౌరవింపఁజూచుచున్నావు నేనిప్పుడెవ్వరినిర్బంధమును లక్ష్యము సేయఁదలఁచు కొనలేదు. నాకుచితమగు బాధ్యతను గర్హించునంతవఱకు నేను సమాజమును మన్నింతును అది నన్ను మానవునిగాఁ దలంపక యంత్రప్రతిమగాఁ జేయదలఁచినచో నేను దానిని బుష్పచందనములతోఁ బూజింతునా?–లోహ యంత్రముగాఁ బరిగణింతును!

గోరా:— అనగా నీవు బ్రాహ్మదీక్ష గ్రహింతువా?

విన:— గ్రహింపను!

గోరా:— లలితను బెండ్లియాడెదవా?

విన:— పెండ్లియాడెదను.

గోరా:— హిందూవివాహమేనా?

విన:— ఔను.

గోరా:— పరేశునకిది యిష్టమేనా?

విన:— ఇదిగో! ఆతని యుత్తరము!

గోరా యాయుత్తరమును జదివెను. అందలివిశేషాంశమిట్లున్నది:—

'నాయిష్టానిష్టపద్ధతులంగూర్చి గాని, మీయనుకూల ప్రతికూలగతులంగూర్చి గాని నేనేమియుఁ జెప్పఁదలంచుకొనలేదు. నామతమును, నాసమాజము మీకెఱింగి నదే. ఏశిక్షాసంస్కారముల మధ్యనుండి లలిత పుట్టి పెరిగినదో యాసంగతియు మీకెఱుంగనిది కాదు. అంతయు నెఱింగియుండియే మీరు మీమార్గమును నిర్ణయించు కొంటిరి. నేను చెప్పవలసినదేమియును లేదు. నేను బాగుగ నాలోచింపకుండ

గనే నాబాధ్యత వదలుకొంటినని మీరనుకొనవలదు నాశక్తియంతయు నుపయోగించియే నేనాలోచించితిని. మీ సమ్మేళనమును నిషేధించుటకు ధర్మసంకట మగు కారణమేమియు నగపడలేదు మీయందు నాకుఁ బూర్ణగౌరవమున్నది. ఇప్పట్టున మీరు సమాజనిగ్రహమునకు లోఁబడవక్కఱలేదు. నేనొక్కటేమాట చెప్పుచున్నాను. సమాజము నుల్లంఘింపదలఁచి నప్పుడు మీరు దానికంటె గొప్పవారు కావలయును. మీ ప్రేమయు, మీ సమ్మిళిత జీవనమును కేవల ప్రళయ శక్తిసూచన మాత్రములే కాక సృష్టిస్థితి తత్త్వబోధకములై యుండవలయును. కేవల మీ యొక కార్యమునందే యాకస్మిక దుస్సాహసమును జూపుటవలన లాభము లేదు. ఇఁకముందు మీ జీవితక్రియలన్నియును వీరనూతన గ్రథితములై యుండవలయును. అట్లు కాకున్నచో మీ కత్యంతము నవనతి కలుఁగును. సమాజము మిమ్ములను సర్వసాధారణులతో సమానస్థానమున నిలుపనీయదు! నీ యాత్మశక్తిచే మీరీ సాధారణులను మించకున్నచో వీరికి మీరు లోఁబడవలసివచ్చును. మీ భవిష్యత్సుఖదుఃఖముల గూర్చి నాకనేక సంశయములున్నవి. కాని యాకారణముచే మిమ్ముల నడ్డగించుటకు నాకెట్టి యధికారమును లేదు ఈప్రపంచమునఁ దమ జీవితములను సాహసముతో నర్పించి నూతన విషయములను సిద్ధాంతముచేయుటకు సంసిద్ధులగువారి మూలముననే సమాజమునకు గౌరవము కలుగుచున్నది! కేవల నిబంధనములను పాటించువారు సమాజమును భరించువారు మాత్రమే యగుదురుగాని దానిని ముందటికి నడపించువారు కానేరరు. కావున నా పిరికితనమును, సందేహమును గారణముగా నేను మీమార్గమును నిరోధింపఁజాలను. మీకు న్యాయమని తోఁచినదానిని నెట్టి కష్టమధ్యమునందైనను బరిపాలింపుఁడు! ఈశ్వరుఁడు మీకుఁ దోడగుఁగాక! ఈశ్వరుఁడొక్క యవస్థామధ్యమునందే తన సృష్టినంతను సంకెలలతో బంధించి యుంచలేదు; నవనవపరిణామ మధ్యమునం దాతఁడు దానిని జిరనవీనముగఁ జేసి ప్రదర్శించుచున్నాఁడు! మీరా యుద్బోధనమునకు దూతలంబోలి మీ జీవితములను కాఁగడలను వెలిగించుకొని దుర్గమపథంబునం దగ్రగాములగుచున్నారు—విశ్వపథప్రవర్తకుఁడగు నీశ్వరుఁడే మీకుఁ ద్రోవ జూపించును! నా త్రోవనే నడువవలయునని నేను మిమ్ములను శాసింపఁజాలను. నేనును మీ వయసునందే యొకప్పుడు నాయోడను గాలివాన కెదురుగా నడిపించితిని; ఎవ్వరి నిషేధమును బాటింపలేదు. ఇప్పటికిని నా కావిషయమునఁ బశ్చాత్తాపము లేదు. అందుఁ బశ్చాత్తాపపడుటకుఁ గారణమేమున్నది? మానవుఁడు తప్పులను జేసి కష్టముల ననుభవించుచుండియు, నూరకుండక తనకుచితమని తోఁచిన పనియం దాత్మసమర్పణము చేసికొనుచునే యుండును. ఈవిధముగఁ బవిత్రసలిలయగు సంసారవాహిని చిరకాలమునుండి ప్రవహించుచుండెను. దీనిమూలమున నెప్పుడైనఁ గూలములకు శైథిల

ము కలుగునను శంకచే నీప్రవాహము నడ్డగించినచో మృత్యుదేవత నాహ్వానించినట్లగు నని నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను. అందుచేతనే మిమ్ముల ననివార్యవేగముతో సమాజమునుండి స్వచ్ఛందసుఖస్థానముల కాకర్షించుచున్న దివ్యశక్తికి నేను భక్తితో బ్రణమిల్లి మీయిరువురినిఁగూడ నాతనిచేతులలో సమర్పించివైచితిని. అతఁడే మీ యపవాదకళంకమును, మీబంధువిచ్ఛేదమును మఱపించి మీజీవితములను సార్థకములు గాఁజేయును! ఇంతటి దుర్గమపథమునకు మిమ్ముల నాహ్వానించిన యాతఁడే మిమ్ములను గమ్యస్థానమునకుఁ గొనిపోవును!'

గోరా యంతయును జెప్పి యూరకుండుటయు వినయుఁడు 'గోరా! నీవును బరేశబాబువలెనే నీసిద్ధాంతానుసార మీవివాహము నంగీకరింపవలయును!' అనియెను. గోరా యాలోచించి 'వినయా! కూలములను భంగించు ప్రవాహమునందే యాతఁడుండెను. కావునఁ బరేశుఁడిందుల కంగీకరించెను. నాప్రవాహము కూలములను రక్షించునది కావున నే నట్లంగీకరింపజాలను. మాప్రవాహకూలములం దభ్రభేదియగు కీర్తి శతసహస్ర వత్సరములనుండి ప్రతిష్ఠింపఁబడి యున్నది. అచ్చట ప్రకృతినియమమే పనిచేయుచున్నదని నేనిప్పటికినిఁ జెప్పఁజాలను. మాకూలములను మేము శిలాస్థగితములుగఁ జేసి కాపాడుకొందుము. అందుకొఱకు మమ్ము నిందించినను మఱియేమిచేసినను సరియే! ఆప్రదేశము మాకుఁ బురాతనపుణ్యక్షేత్రము. అందుఁ బ్రతివత్సరమును గ్రొత్తమట్టి పడవలయునని గాని, వ్యవసాయకులు దున్ని కృషిచేయవలయునని గాని మాయుద్దేశము కాదు. అది మాకునష్టమైనను సరియే. అది మావాసస్థానము గాని వ్యవసాయక్షేత్రము కాదు. అందుచేతనే మీవ్యవసాయశాఖవారు మాఱాతికట్టడములను కఠినములని నిందించినను మాకవమానముగఁ దోఁచుటలేదు!" అనియెను.

వినః— అనఁగా, నీవీ వివాహమునకు సమ్మతింపవన్న మాటయే నా!

గోరాః — ఔను! నిశ్చయముగా!

విన. — తరువాత?

గోరాః— తరువాత నిన్నుఁగూడఁ ద్యజించుటయే!

వినః— నేను ముసల్మానుఁడనైనను నీకుమిత్రుఁడను గాఁగూడదా?

గోరాః — ఆమాట వేఱు. చెట్టునుండి కొమ్మవిరిగి వేఱైపోయిన తరువాత [illegible] యైనను చెట్టుదానిని మరల నెప్పటివలెఁ గైకొనఁగలదా? కాని వెలుపలనుండి తీఁగ యెడిగి వచ్చినచోఁ జెట్టుదాని కాశ్రయమీయఁగలదు. అదియొకవేళ గాలివానకుఁ జెదరిపోయినను మరల నల్లుకొనుటకవకాశముండును. తనవాఁడు వెలివాఁడైనచో సంపూర్ణముగ నాతనిఁ ద్యజింపవలసినదే గాని గత్యంతరములేదు. అందుచేతనే యిన్ని విధినిషేధములు నిన్ని ప్రాణసంకటములును!

విన:— అందుచేతనే త్యాగకారణమును, త్యాగవిధానమును నింతచులకనగా నుండుట యుచితముగాదు. చేయవిరిగినచో మరల నదుకుకొనదుగావుననే యది మాటిమాటికిని విరుగుటలేక దానియెముక చాలగట్టిదై యుండును. ఇంచుక వ్యత్యాసము తోఁచినంతనే విరవిచ్ఛేదముంగల్పించు సమాజము మానవుని స్వచ్ఛందకర్మములను, రాకపోకలనుగూడ నియమించుట యెంత కష్టముగనుండునో యాలోచించిచూచితివా?

గోరా:— ఆభారమును నామీఁదలేదు. సమాజమే యీసకల విషయములను సంపూర్ణముగ నాలోచించుచున్నది. అందుకొఱకు నేనుసాఖ్యమును వాంఛించుటలేదు. వేలకొలఁది యేండ్లనుండి యదియే బాగుగ నాలోచించుచు నాత్మరక్షణము చేసికొనుచు దెవని నావిశ్వాసము. ఈభూమండలము సూర్యునిచుట్టు ననుకూలముగనే తిరుగుచున్నదో, ప్రతికూలముగనే తిరుగుచున్నదో యాలోచింపకుండఁగనే నేనిందు నిర్భయముగా నున్నాను. అట్లే సమాజమునందుఁగూడ నున్నాను.

విన:— గోరా! ఇన్నాళ్లవఱకు నేనుగూడ నిట్టిమాటలు చెప్పినవాఁడనే. నేను మరల నీమాటలచేతనే బాధింపఁబడు దినము వచ్చునని యెవ్వరెఱుంగుదురు! ఊరక వాగినందులకు నాకిప్పుడు తగినశాస్తియైనదని తెలిసికొంటిని. కాని వాదముతోఁ బనిలేదు. నాకిప్పుడొక సంగతి స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. అది నాకిదివఱకుఁ దెలియదు. మానవజీవితప్రవాహవేగ మవేద్యరూపముతోఁ దానెన్నఁడును బ్రవహింపని నూతన మార్గముల ననుసరించి పోవుచుండుననియు, దానిగతి వైచిత్ర్యమును, దాని యభావనీయపరిణామమునుగూడ భగవదుద్దేశములే యనియు, దానిని నిర్బంధింపఁ జూచుట యసంగతమనియు, నాకిప్పుడు బోధపడినది. నాకీ సంగతి ప్రత్యక్షముగా ననుభవమైనప్పుడిఁక వాదముతోఁ బనియేమున్నది?

గోరా:— పతంగ మగ్నిముఖమునఁ బడఁబోవునప్పుడు సరిగ నిట్లే నీవలెనే వితర్కించుకొనును. కావున, నేనిఁక నీకు బోధించుటకు వృధాశ్రమ పడఁదలఁచుకొనలేదు!

వినయుఁడు చటాలునలేచి "మంచిది. ఇఁక నేను పోయెదను. ఒకసారి యమ్మను జూచివచ్చెదను!" అని వెడలిపోయెను. అప్పుడు మహిముఁడు మెల్లగా నాగదిలో బ్రవేశించి తాంబూలమును నములుచు "నే ననుకూలపడినదా? పడదు! వ్యతిరేకలక్షణములు తోఁచుచున్నవని నేనిదివఱకే వచిత్తినిగదా? నీవు వినిపించుకొనలేదు. అప్పుడెట్లో శశిముఖి నాతనికిఁ బెండ్లిచేసినచో నింతగొడవలేకపోవును. కాని యాయాలోచన యెవ్వరికున్నది? ఇప్పుడు వినయుఁడు మీసమాజమునుండి విడిపోవుట సామాన్యలోపమా?" అనియెను. గోరా యేమియు మాటాడకుండుటంగాంచి మహిముఁడు మరలఁ "వినయుని నిఁక మరలించుట కుపాయము లేదుగద! అతనితో శశి

ముఖి వివాహముంగూర్చి చాలగొడవయైపోయినది. ఏమైననేమి? ఇఁక శశిపెండ్లి కాలవ్యయముచేయఁగూడదు. మనసమాజమునకు దయలేదు. ఏమాత్రము తప్పుచేసినను మనలనది గంగలోనో, కన్నీటిలోనో ముంచివేయును. కావున నిప్పుడొక వరుని— నీవు భయపడనక్కఱలేదు. పెండ్లికూర్పు భారము నీపైఁ బెట్టలేదు! నేనే స్థిరపరచుకొన్నాను!" అనియెను.

గోరా:— వరుఁడెవ్వరు?

మహి:— మీయవినాశుఁడే

గోరా:— అతఁ డంగీకరించెనా?

మహి:— ఇంకను లేదు— కాని యాతఁడు వినయునివంటివాఁడు కాఁడు. సంఘమునందు నిజముగా భక్తుఁడైన వాఁడవినాశుఁడొక్కఁడే. స్వకుటుంబముతో సంబంధమనుమాట విన్నంతనే యాతఁడది తనకెంతో గౌరవముగను; భాగ్యముగను దలంచి పొంగిపోయినాఁడు! కట్నముమాట యడుగఁగా నాతఁడు కర్ణములను మూసికొని యీమాట నాయొద్దఁ జెప్పవలదన్నాఁడు. నీతండ్రితో నాలోచించెద ననిచెప్పి నేనాతని యొద్దకుఁగూడఁ బోయి యడిగితిని. ఆతండ్రికిని బిడ్డకు నెంతయో భేదమున్నది. కట్నముమాట నాతఁడు చెవులు మూసికొనలేదు. కాని యాతనిమాటలకు నేనే యట్లు చేయవలసి వచ్చినది! ఎట్లయినను పిల్లవాఁడు పితృభక్తుఁడు ఆతనికిఁ దండ్రియే దేవుఁడు! అట్టివానిని మధ్యస్థునిగా నుంచుటమంచిది కాదు. ఈసారి కంపెనీ కాగితములను మార్చుకొనక తప్పదు. ఏమైనను నీవుకూడ నవినాశున కొకటిరెండు మాటలు చెప్పుము! నీ వుత్సాహపెట్టినచో—

గోరా:— అంతమాత్రమునఁ గట్నము తగ్గదు.

మహి:— ఆతఁడు తండ్రిమాట కడుగుదాఁటఁడని నే నెఱుంగుదును!

గోరా:— సంబంధము స్థిరపడినదా?

మహి:— ఆ!

గోరా:— ప్రధానముహూర్తమెప్పుడు?

మహి:— మాఘపూర్ణిమనాఁడే! ఎన్నాళ్లో లేదు. వరునితండ్రి రత్నభూషణములు వలదనియు, బంగారునగలే కావలయుననియుఁ గోరినాఁడు. తక్కువ మూల్యముతో నెక్కువతూనిక వచ్చునట్లుగా వస్తువులను జేయుటకై నేనిదివఱకే కంసాలితో నాలోచించి సిద్ధముచేసి యుంచితిని.

గోరా:— కాని యింతతొందరపడుటేల? ఈలోపుగా నవినాశుఁడు కూడ బ్రహ్మసమాజమునఁ జేరునేమో యని భయమా?

మహిం:— లేదు! లేదు! కాని యిప్పుడు తండ్రిగారి ఆరోగ్యము చెడిపోయినది మీరు కనిపెట్టుటలేదు. వైద్యులు వలదన్న కొలఁదియు నాయన నియమములు వర్ధిల్లి పోవుచున్నవి. ఇప్పుడు ఓంకారానందస్వామి యాతనిని మూఁడువేళల స్నానము చేయించి హఠయోగము నభ్యసింపఁజేయుచున్నాఁడు! అందుచేతఁ దండ్రిగారి శరీర స్థితి యంతయు మారిపోయినది. ఆయన బ్రతికియుండఁగనే యీ పెండ్లి చేయుట మంచిదని నాయుద్దేశము! తండ్రిగారి పెన్షను సొమ్మంతయు నాసన్యాసి చేతిలోఁ బడక ముందే యీ పెండ్లి జరిగినచో నిఁక విచారము లేదు. నేను తండ్రిగారి నడిగితిని. ఆయన సామాన్యముగ సొమ్మిచ్చునా? ఆసన్యాసికిఁ గొన్నాళ్లు గంజాయినిచ్చి వశపఱచుకొని యాతనిచేత నెట్లయిన నీపని చేయించుకొనఁ దలఁచితిని. ధనముతో నావశ్యకమున్న గృహస్థుల మగు మనకుఁ దండ్రిగారి ధనము ననుభవించు నదృష్టము లేకుండఁ బోయినది. ఎవరి తండ్రిసొమ్మో యడుగుచున్నట్లుగా సొమ్ముమాట విన్నంతనే నా తండ్రి ప్రాణాయామమునకుఁ గూర్చుండుట నాకుఁ గష్టముగానున్నది. నేనీ పదునొకండేండ్ల బిడ్డను మెడకుఁ గట్టుకొని గంగలోఁ బడి చావవలసినదే నా?

౬౩

హరి:— రాధారాణీ! రాత్రి నీవు భోజనము చేయలేదేమి?

సుచ:— (విస్మయముతో) చేయకుండ నెట్లుంటిని!

హరి:— ఎక్కడ భుజించితివి? ఇక్కడ నేపడి యుంటివి.

సుచరిత రాత్రిభోజనము మాటయే తోఁచలేదు! హరిమోహిని రూక్షస్వరూపముతో 'ఇది యేమియు బాగుగ లేదు. మీ పరేశబాబున కీగొడవ యంతయు నిష్టమే యని నేననుకొనను. ఆతని జూచినంత మాత్రమున నెట్టి వానికైనను శాంతి కలుగును. ఇప్పటి నీ ప్రవర్తన మంతయుఁ దెలిసినచో నాతఁ డేమనునో నీవే చెప్పుము!' అనియెను. హరిమోహిని భావము సుచరితకుఁ దెలిసిపోయెను. గోరాకునుఁ దనకునుగల సంబంధము సాధారణ స్త్రీపురుష సంబంధముతో సమానముగా నపవాదదృష్టికి లోఁబడునని సుచరిత యెన్నఁడును భావించియైన నుండలేదు. అందుచేతనే హరిమోహిని కటుభాషణముల కామె కుంఠితయైపోయెను. తోడనే యామె తనపని మానివైచి స్థిరముగఁ గూర్చుండి హరిమోహినివంకఁ దిలకించుచుండెను. గోరానుగూర్చి తా నెవ్వరియొద్దను సిగ్గుపడఁగూడదని యంతలో నిశ్చయించుకొని సుచరిత 'దొడ్డమ్మా! రాత్రి గోరాబాబు వచ్చినట్లు నీవుఁగూడ నెఱుఁగుదువు. ఆతనితో సంభాషించిన విషయమింకను నామనసునందే యున్నది. అందుచే నాకు రాత్రిభోజనము మాట తోఁచలేదు. నీవుకూడ నప్పుడున్నచో నెన్నియో సంగతులు వినియుందువు.' అనియెను.

గోరామాటలలో హరిమోహిని కిష్టము కువిషయము లేవియు లేకుండెను. ఆమెకు భక్తినిగూర్చినమాటలే కావలయును, గోరామాటలలో భక్తిభావమంత సరళముగను సరసముగను గాన్పింపదు. ఎదుటనున్న ప్రతిపక్షిపక్షమును ఖండించుచున్నట్లుగా నాతఁడెప్పుడును మాటాడును. తెలియనివారికిఁ దెలుపుటయే యాతనికోరిక. గోరా ఉద్రేకము కలుగువిషయమునందు హరిమోహిని కంత యిష్టములేదు. బ్రహ్మసమాజమువారు హిందూసమాజమునకు వేఱుపడియుండుటచే నామెకట్టి క్షోభమును లేదు. తన ప్రియజనముతోఁ దనకు విచ్ఛేదము లేకుండుటయే చాలునని యామె నిశ్చింతయై యుండెను. అందుచే గోరామాటలామెకు రసవంతములుగాఁ దోఁచుటలేదు. గోరా సుచరిత హృదయము నాకర్షించుచుండెనని సంశయము తోఁచినప్పటినుండియు నామె కాతనియందు మఱింత యసహ్యముగా నుండెను. సుచరిత యార్థికవిషయమునను, మత విశ్వాసమునను స్వతంత్రయై యుండుటచే హరిమోహిని యామెను వశపఱచుకొనఁజాలకుండెను. ఈశేషకాలమునందామెకు సుచరితయే యేకమాత్రావలంబనమైయుండెను. అందుచే సుచరిత పరేశునకుఁ దక్క మఱియెవ్వరి యధికారములకైనను లోఁబడియుండుట హరిమోహినికిఁ గష్టముగాఁ దోఁచుచుండెను. గోరా కృత్రిమస్వభావుఁడనియు సుచరితహృదయము నెట్లయిన నాకర్షించుటయే యాతని ప్రధానోద్దేశమనియు నామె యనుకొనెను. సుచరిత యైశ్వర్యమునందుఁగూడ నాతఁడు లుబ్ధుఁడైయుండెనని హరిమోహిని యనుమానించెను. గోరాతనకుఁ బ్రధానశత్రుఁడని స్థిరపఱచుకొని యామె యాతని నెదిరింపవలయునని సంసిద్ధయై యుండెను.

నేఁడు గోరావచ్చెదనని చెప్పియుండలేదు. గోరా స్వభావమున సంశయమనునది చాలతక్కువ. ఆతఁడు పనిచేయుటయే కాని యూరక యాలోచింపఁడు! హరిమోహిని పూజ చేసికొనుచుండఁగా గోరావచ్చెను. అప్పటికి సుచరిత గదిలోని బల్లపైనున్న పుస్తకములను సవరించుచుండఁగా సతీశుఁడు వచ్చి గౌరమోహనబాబు వచ్చెనని చెప్పెను. ఇంతలో గోరాయును వచ్చెను. ఆతఁడు వచ్చునని స్థిరపఱచుకొన్నదానివలెనే సుచరిత యప్పుడెట్టి యాశ్చర్యమునుఁ బ్రకటింపలేదు. గోరా కుర్చీపైఁ గూర్చుండి ‘తుదకు వినయుఁడు మమ్ములను విడిచిపోయినాఁడు!” అనియెను. సుచరిత మృదుస్వరముతో “విడుచుటయేమి? ఆతఁడు బ్రాహ్మదీక్షను గ్రహింపలేదే!’ అనియెను. గోరా తీవ్రముగా ‘ఆతఁడు బ్రహ్మసమాజమునుండి వేఱుపడినచో మాకింతకంటె దగ్గఱనే యుండును. కాని యాతఁడింకను హిందూసమాజమును జంకఁబెట్టుకొనుట యన్నిటికంటెను కష్టముగా నున్నది. ఆతఁడు హిందూసమాజమును సంపూర్ణముగఁ ద్యజించినచోఁ జాలబాగుగ నుండును!” అనియెను. సుచరిత కామాటలు కష్టముగఁ దోఁచుటయు “సమాజమునే మీరంతప్రధానముగఁ జూ

చెదరేమి? దానియందింతటి విశ్వాసమును స్థాపించుట మీ స్వభావమేనా? కాక మీ మనసునం దుత్సాహము కల్పించుకొనుటకై యిట్లు చేయుచున్నారా?' అనియెను.

గోరా:— ఇట్టి యవస్థలో నదియును స్వభావమే. కాలిక్రిందిమట్టి జారుచున్నప్పు డడుగులను గట్టిగా నానుకొని నడువవలయును. అందుచేతనే నలువంకలం బ్రతికూలముగ నున్న యీసమయమున మాటలయందును, గ్రియలయందునుం దీవ్రత్వము చూపవలసి వచ్చుచున్నది. ఇది యస్వభావము కాదు.

సుచ:— ఈవిరుద్ధభావ మంతయు నన్యాయమే యనియు, ననావశ్యకమే యనియు మీ రేల భావింపవలయును? సమాజము కాలగతిని విరోధించినచోం దానే బాధ పడవలసివచ్చును

గోరా — జలతరంగములవంటి కాలతరంగములవలన సమాజకూలములకు భంగము కలుగవచ్చును. కాని యాభంగము నంగీకరించుటయే కూలములకుం గర్తవ్యమని మాత్రము నే నొప్పుకొనను. నేను సమాజ శుభాశుభముల నెంతమాత్రమును యోచించుట లేదని నీవనుకొనవలదు అది యిక్కాలపు బాలురకుగూడ సులభమైన పనియే! కాని ప్రతి విషయమును శ్రద్ధతో సమగ్రముగ గ్రహించుటమాత్రము చాలంగష్టము.

సుచ:— శ్రద్ధవలన మనము కేవలమును సత్యమునే గ్రహింతుమా! దానివలన నవిచారముచే నసత్యమునుగూడ గ్రహింపవచ్చును. ఒక్కమాట నడుగుచున్నాను. మనము విగ్రహమును సత్యమని విశ్వసింపవచ్చునా? మీరట్లు విశ్వసింతురా?

గోరా:— యించుకసే పూరకుండి నేను నీకు నిజము చెప్పుచున్నాను. నేనెంతటినుండియు హిందూసంస్కారములు సత్యములనియే విశ్వసించియున్నాను. వీనికి విరుద్ధముగ నైరోపియ సంస్కారముల ననుసరించి వాదించువాదములకు నేను జదులు చెప్పదలంచుకొనలేదు. నాకు మతవిషయములం దంతగా ననుభవము లేకపోయినను, సాకారపూజయు విగ్రహారాధనము నొక్కటే యనియు, మూర్తిపూజవలన భక్తిభావమునకుం జరమపరిణామము కలుగదనియుం జెప్పుమాటల నవాలోచితముగ ననుకరింపంజాలను. శిల్పసాహిత్య విజ్ఞానేతిహాసములయందు మానవుని కల్పనావృత్తికి స్థానమున్నప్పు డొక్క మతమునందుమాత్రము లేదనుట నాకు సమ్మతము కాదు. ధర్మమధ్యమునందే మానవుని సమస్తభావములును సంపూర్ణముగం బ్రకాశించుచున్నవి. మూర్తిపూజామూలమున భక్తిజ్ఞానములతో భావము నైక్యముగం జేయం బ్రయత్నించుట చేతనే మనదేశమునందలి మతము పరదేశమతములకంటె సంపూర్ణముగ సత్యమైనదని బోధపడుట లేదా?" అనియెను.

సుచ:— రోమునందును గ్రీసునందునుగూడ మూర్తిపూజయున్నది!

గోరా:— ఉన్నది. కాని యచ్చటిమూర్తిపూజయందు మానవభావము సౌందర్యబోధము నాశ్రయించినట్లు భక్తిజ్ఞానముల నాశ్రయించుటలేదు; మనదేశమునందో, భక్తిజ్ఞానములతో గభీరతమముగ మిశ్రితమై యుండును. మన రాధాకృష్ణులైనను, గౌరీశంకరులైనను, కేవల మైతిహాసికపూజావస్తువులే కాదు! ఆమూర్తులయందు మానవసంబంధమగు సనాతనతత్త్వజ్ఞానము నిబిడీకృతమైయున్నది. అందుచేతనే రామప్రసాదుని భక్తియుఁ జైతన్యునిభక్తియు నిట్టిమూర్తుల నవలంబనముగఁ జేసికొనియే సంపూర్ణముగఁ బ్రకాశించెను. భక్తిసంబంధమగు నింతటి సంపూర్ణప్రకాశము గ్రీసు రోము చరిత్రములం దెచ్చటనున్నది?

సుచ:— కాలగతిని బట్టి మతమును సమాజమునుగూడఁ బరివర్తనముం గాంచవలయునని మీ రంగీకరింపరా?

గోరా:— అంగీకరింపకేమి? కాని యట్టి పరివర్తనము పిచ్చితనముగా నుండఁ గూడదు. మానవపరివర్తనము మానవపద్ధతి ననుసరించియే ఘటిల్లవలయును. పిల్లవాఁడు పెద్దవాఁడై క్రమముగ ముసలివాఁడు కావచ్చునుగాని, యాకస్మికముగఁ బిల్లియుఁ గుక్కయుఁ గాఁగూడదు! భారతపరిణామము భారతపద్ధతినే యగుట నాయుద్దేశము. అంతేకాని యాకస్మికముగ నాంగ్లేయపద్ధతి ననుసరించినచో నంతయు నిరర్థకమై పోవును. ఏదేశమునందలి శక్తిసంపద లాదేశమధ్యమునందే యుండునని నీకుబోధించుటకే నేను నాజీవితము నంతయు వినియోగించుచున్నాను. నామాట బోధపడినదా?

సుచ:— బోధపడినది. కాని యీసంగతులన్నియు నేనిదివఱ కెన్నఁడును విని యుండలేదు; భావింపనులేదు. క్రొత్తచోటఁ బడినప్పుడు తెలిసిన వస్తువునుగూడ గ్రహించుటకించుక యాలస్యము పట్టును! ఇప్పుడు నాయవస్థ యట్లున్నది. నేనాఁడుదానఁ గావున నాకంతటి సూక్ష్మగ్రహణశక్తి లేదనుకొనియెదను

గోరా:— ఎన్నఁటికి నట్లుకాదు. నేనుజాలమంది పురుషులతో నీవిషయములను బ్రస్తావించితిని. తెలిసినట్లుగా నూరకుండుటయే కాని నీవలె ననుభవముచే గ్రహించినవా రందొక్కరును నాకగపడలేదు. అంతటి గభీరగ్రహణశక్తి నీలో నున్నదని నిన్నుఁ జూచినప్పుడే నేను గ్రహించితిని. అందుచేతనే నేను నా చిరకాలోద్దేశములన్నిటితోడను నీచెంతకు వచ్చితిని. నీయెదుట నాజీవితమును బ్రత్యక్షముగఁ జేయుటకు నాకట్టి సంశయమును లేదు.

సుచ:— మీరిట్లు చెప్పుటచే నామనసు వ్యాకులపడుచున్నది. నేను మీరనుకొన్నంత దాన నగుదునో కాదో, నాకట్టిశక్తియున్నదో, నాభావేగమునం దెట్టి ప్రకాశమున్నదో నేనించుకంతయు నెఱుంగను. మీకు నాయందుఁగల గౌరవవిశ్వాస

ములు కేవలము భ్రాంతిమంతము లని మీరు గ్రహింపఁగల దిన మెప్పుడైన వచ్చునేమో యని నేను భయపడుచున్నాను

గోరా:— ఇఁ దెన్నటికి భ్రాంతి కాదు! నీలో నెట్టి శక్తియున్నదో నేనే నీకుఁ జూపించెదను. నీ వెంతమాత్రమును దొందరపడవలదు. నీయోగ్యతనుఁ బ్రకటించు భారము నాపైనున్నది. నాయందే నీవాధారపడి యుండుము!

సుచరిత యేమియు మాటాడలేదు. కాని యాధారపడుట కెట్టి సంశయమును లేదని నిశ్శబ్దతచేతనే తెలిసిపోయెను. గోరాకూడ నూరకుండెను. ఆయింటఁ జాలసేపటివఱకు నిశ్శబ్దముగా నుండెను. వెలుపలవీధిలో జలతారుగిన్నె లమ్ముకొనువాఁడు కేకలు వైచుచు ద్వారము చెంతనుండి పోవుచుండెను. హరిమోహిని పూజ ముగించుకొని వంటయింటికిఁ బోవుచు సుచరితగది నిశ్శబ్దముగా నుండుటచే నందెవ్వరును లేరనుకొనెను. కాని యాకస్మికముగ నింటివంకఁ జూచినంతనే గోరాసుచరితలు మౌనముతోఁ గూర్చుండి యున్నట్లామె కగపడియెను. తోడనే యామె క్రోధానలము బ్రహ్మరంధ్ర పర్యంతమును విద్యుద్వేగముతో జ్వలించిపోయెను. ఆమె యెట్లో దాని నడంచుకొని ద్వారముకడ నిలిచి "రాధారాణీ!" అనిపిలిచెను.

సుచరిత లేచి తల్లి చెంతకు వచ్చెను. అప్పుడు హరిమోహిని మృదుస్వరముతో "నేఁడే కాదశి; నాయొడలు బాగుగ లేదు. నీవుపోయి వంటచేయుము. అంతవఱకును నేను గోరాబాబుచెంత నుండెదను!'' అనియెను. సుచరిత యామె భావమును గ్రహించి యనుద్విగ్నయై వంటయింటికిఁ బోయెను. హరిమోహిని గదిలోనికి వచ్చినంతనే గోరా యామెకు నమస్కరించెను. ఆమె కొంతసేపటివఱకు నేమియు మాటాడక కూర్చుండి పిమ్మట 'బాబా! నీవు బ్రాహ్మసామాజికుఁడవు కావుగదా!' అనియెను.

గోరా:— కాను!

హరి:— మాహిందూమతమును నీవు విశ్వసింతువా?

గోరా:— విశ్వసింపకేమి?

హరి:— అట్లయినచో నీవ్యాపారమంతయు నేమి?

హరిమోహిని యభియోగమును గోరా యించుకంతయు గ్రహింపఁజాలక యామె మొగమువంక నూరక చూచుచుఁ గూర్చుండెను. అప్పుడు హరిమోహిని 'రాధారాణి వయోవతి; నీవామె కాత్మీయుఁడవుకావు. ఆమెతో నీకింతగాఢత యేల? యామె యాఁడుది; ఇంటిపనులను జేసికొనవలసినది. ఆమె కీమాటలతోఁ బ్రయోజన మేమున్నది? ఇవి యామెకుఁ బరధ్యానము కలిగించును. నీవు జ్ఞానవంతుఁడవు; లోకు లందఱును నిన్నుఁ బ్రశంసించుచున్నారు! ఇట్టి వ్యాపారము లెన్నఁ

డైన మనదేశమునందున్నవా? ఏశాస్త్రమందైన వ్రాయఁబడి యున్నవా?" అని యెను.

గోరా కదియొక యాఘాతమువలె నుండెను. సుచరిత సంబంధముంగూర్చి యే పక్షము వారివలననైన నిట్టిమాట పుట్టునని యాతఁ డనుమానించియైన నుండలేదు. ఆతఁ డించుకసే పూరకుండి "ఈమె బ్రాహ్మకన్యక. ఈమె యందఱితోడను గలసిమెలసి యుండుటను జూచితిని. అందుచే నాకట్టి సంశయమును లేకపోయినది?" అనియెను.

హరి:— మంచిది. ఆమె యట్టిదే యనుకొందము. కాని నీకిట్టినడవడి యిష్టము లేదు గాదా? నీయుపదేశములచే నిక్కాలపువా రెందఱో విజ్ఞానులై యున్నారు. అట్టివారు నీయీప్రవర్తనముఁ గాంచి యేమనుకొందురు? నిన్నరాత్రివఱకు నామెతో మాటలాడితివి. అయినను నీసంభాషణ ముగియలేదు. మరల నేఁడు తెల్లవారకుండ వచ్చితివి. ఇంతవఱకు నామె వంటయింటికిఁ బోలేదు; వంటచేయలేదు; ఈయేకాదశినాఁడు నాకుఁ దోడ్పడవలయునని యామెకుఁ దోఁచనేలేదు. ఇదియేనా నీవామె కుపదేశించునది! మీయింటఁగూడ నాఁడు బిడ్డలుందురు. వారిపనులన్నియును గట్టిపెట్టించి వారికి నీవిట్లే బోధింతువా? అట్లెవ్వరైన బోధించినచో నీవు సహింతువా?

గోరాపక్షమున నీమాటలకుఁ బ్రత్యుత్తరమే లేదు! కాని యాతఁడు సాహసముగా "ఆమె యిట్టి యభ్యాసములతోఁ బెరిగినది కావున నేనీవిషయమున నంతగా నాలోచింపలేదు!' అనియెను. అప్పుడు హరిమోహిని ఈమె కిట్టి యభ్యాసము లున్నను నాయొద్ద నున్నంతవఱకు, నేను బ్రతికియున్నంతవఱకు నాపద్ధతులు సాగవు. నేనీమెనుఁ జాలవఱకు మగళించితిని. పరేశునింట నాయొద్దనున్నప్పుడే యీమె హిందువైపోయినదని వాదు పుట్టినది. ఇచ్చటికి వచ్చినతరువాత వినయునిమాటలవలన మరల నీమె మనసు తిరిగిపోయినది. వినయుఁ డిప్పుడు బ్రాహ్మవివాహముకూడఁ జేసికొనఁ దలఁచినాఁడు. నే నెట్లో కష్టపడి యాతనిని వదల్చుకొంటిని. ఇక నొక హారానుఁ డున్నాఁడు. ఆతఁడు వచ్చినంతనే నేనామెను దీసికొనిపోయి మేడమీఁది గదిలోఁ గూరుచుందును. ఈవిధముగా నేను సుచరితకొఱకుఁ గష్టపడుచున్నాను. బాబూ! నీయెదుటఁ జేతులు జోడించి వేఁడుకొనుచున్నాను. ఈప్రపంచమున నాకీబిడ్డలకంటె నింకెవ్వరును లేరు. వీరికిని నాకంటె నాత్మీయు లెవ్వరును లేరు! నాయనా! ఈమెను నీవు విడిచిపెట్టుము! పరేశునింట నెందఱో కన్యలున్నారు. లావణ్యయున్నది; లీల యున్నది! వారును బాగుగఁ జదివినబుద్ధిమతులు! నీవేమైనఁ జెప్పవలసి యున్నచో వారికిఁ జెప్పుము! నిన్నెవ్వరు వద్దింపరు!' అనియెను.

గోరా స్తంభితుఁడై యూరకుండెను. హరిమోహిని మరల 'బాబూ! ఈమెకు వయసు వచ్చినది. పెండ్లికావలయును. ఎల్లకాలము నిట్లే కన్యయై యుండునా? ఆఁడు

దానికి గృహధర్మమే యావశ్యకమైనది!' అనియెను—సాధారణముగా గోరా యుద్దేశము లిట్టివే కాని యాతఁడెన్నడును దనయుద్దేశములను సుచరితయొద్దఁ బ్రకటింపలేదు. సుచరిత గృహిణియై యంతఃపురమునందుండి గృహకార్యములను నిర్వర్తించునను భావనయే యాతనికిఁ గలుగలేదు! ఆమె యెప్పుడు నిట్లేయుండునని యాతని యుద్దేశము.

గోరా:— ఈమె పెండ్లిగూర్చి మీరేమైన నాలోచించుచున్నారా?

హరి:— నేనాలోచింపకున్నచో నీమె కింకెవ్వ రున్నారు?

గోరా:— ఈపెండ్లి హిందూసమాజమునందే జరుగునా?

హరి:— అందే ప్రయత్నము! ఏమియు గొడవపుట్టక సరిగా నున్నచో నీమె కన్నియను స్థిరపఱచెదను నేనంతయును నిశ్చయించుకొనియే యున్నాను. ఇంతవఱకు నీమె పడవడినిఁబట్టి యేమిచేయుటకును సాహసించుటలేదు. రెండుదినములనుండి యీమె మనసు స్థిరముగానుండుటంగాంచి నేను ధైర్యముతో నున్నాను!

ఈవిషయమున నింకఁ బ్రశ్నించుట మంచిదికాదని యనుకొనియును గోరా యూరకుండఁజాలక 'వరుఁడెవ్వరైన నాలోచనయందున్నాఁడా?' అని ప్రశ్నించెను. హరిమోహిని 'ఆ! వరుఁడు చాలమంచివాఁడు! నాచిన్నమఱఁది కైలాసుఁడు, ఆతని ప్రథమభార్య మరణించినది. తగిన పెద్దపిల్ల దొరకక యింతవఱకునున్నాఁడు. కాకున్నచో నట్టివరుఁడు దొరకునా? ఆతఁడు రాధారాణికిఁ దగినవాఁడు!' అనిచెప్పెను.

మనసులో బాధ కలుగుచున్నకొలఁదియు గోరా కైలాసుఁగూర్చి ప్రశ్నించుచుండెను—హరిమోహిని మఱఁదులలోఁ గైలాసుఁడొక్కఁడే బాగుగఁ జదివినవాఁడు ఎంతవఱకుఁ జదివెనో యామెయే చెప్పలేకపోయెను. కుటుంబములో నాతఁడే చదివినవాఁడని ప్రఖ్యాతియున్నది. ఆతఁడా గ్రామమునందలి పోస్టుమాస్టరుపై రిపోర్టు చేసెను దానిపై నెవ్వఁడో గొప్పయధికారి స్వయముగా వచ్చి విచారించి పోయెను. ఇందువలన గ్రామస్థులందఱును గైలాసుని ప్రజ్ఞను మెచ్చుకొనిరి. ఇంతవాఁడైనను నాతఁడు హిందూమతాచారములందు నిష్ఠకలిగి యుండెను కైలాసుని చరిత్ర మిది—గోరా యంతయును విని హరిమోహినికి నమస్కరించి మఱేమియు మాటాడకుండ బయలుదేఱెను. ఆతఁడు మేడమెట్లును దిగి వచ్చుచుండగా వంటయింటిలోఁ బని చేసికొనుచున్న సుచరిత యాతనిపదశబ్దమును విని ద్వారముచెంతకువచ్చి నిలువఁబడియెను. గోరా యేవంకను జూడక వెడలిపోయెను సుచరిత యొక్కనిట్టూర్పు విడిచి మరలఁ దనపనిలోఁ బ్రవేశించెను.

గోరా సందుచివరకుఁ బోవునప్పటికి హారానుఁడాతని కగపడి నవ్వుచు 'ఉదయముననే బయలుదేఱితిరే!'' అనియెను. గోరా మాటాడలేదు. హారానుఁడు మరల నవ్వుచు "మీరక్కడికే పోయితిరనుకొందును! సుచరిత యింట నున్నదా?"

అని యడిగెను. 'ఉన్నది' అనిచెప్పి గోరా శీఘ్రముగ వెడలిపోయెను. హారానుఁడు సుచరితయింటికిఁ బోయి వంటయింటిలోనున్న సుచరితం గాంచెను. ఆమెకిఁక దప్పించుకొనుట కవకాశము లేకపోయెను; సమీపమున హరిమోహినియైనను లేదు!

హారా.— గోరాబాబు నాకిప్పుడే యగపడినాఁడు. అతఁడింతవఱకు నిచ్చటనే యుండెననుకొందును!

సుచరిత బదులుచెప్పక పనిలోఁ బ్రవేశించి యూపిరి తిరుగనంత పనియున్నట్లు నటించెను. కాని, హారానుఁడు విడువలేదు. అతఁడు వంటయింటికెదుట నున్న నడవలో నిలువఁబడి మాటలాడుట కారంభించెను హరిమోహిని మెట్లపై నిలువఁబడి యొకటి రెండు సారులు దగ్గెను. ఏమియును లాభములేకపోయెను. హరిమోహిని హారానుని యెదుటికే వచ్చియుండును. కాని యొకసారియాతని యెదుటఁబడినచో నాతని దుర్దమోత్సాహ కృత్యములనుండి తానుగాని సుచరితగాని యాత్మరక్షణము చేసికొనుట కవకాశము లేకుండఁబోయెను. అందుచేతనే హరిమోహిని హారానునినీడ చూచినంత మాత్రముననే మేలిముసుఁగు సవరించుకొని తప్పించుకొని పోవుచుండును. అట్లామె వధూవయసునందుఁగూడఁ జేసి యుండదు!

హారా:— సుచరితా! మీ రేతోవఁబట్టితిరో, యెక్కడకుఁ జేరితిరో చెప్పఁగలవా? లలిత వినయునితో హిందూవివాహము చేసికొనునని నీవు వింటివనుకొందును! దీనికి బాధ్యులెవ్వరో నీవెఱుఁగుదువా?

సుచరిత మాటాడలేదు. హారానుఁడు నతస్వరముతో గంభీరముగా 'నీవే బాధ్యురాలవు!' అనియెను—ఇంతటి ఘననిందారోపణమును సుచరిత సహింపఁజాలదని యాతఁడనుకొనియెను. కాని నిర్లక్ష్యముగనుండి మాటాడకుండఁ దనపనిచేసికొనుచుండుటయు నాతఁడు తీక్ష్ణతతో నామెను బెదరించుచు 'సుచరితా! నీవే బాధ్యురాలవని నేను మరలఁ జెప్పుచున్నాను. ఈవిషయమున నాయపరాధమేమియు లేదని నీవు గుండెలపైఁ జేయుంచి చెప్పఁగలవా?' అనియెను. సుచరిత నిశ్శబ్దముగనే కూరగిన్నెలోఁ దైలమును బోసెను. అది చిటచిట ధ్వనించుచుండెను. హారానుఁడు మరల 'నీవే గోరావినయులను నీయింటికిఁ దెచ్చి నీసమాజమిత్రులకంటె నధికముగ గౌరవించితివి. దాని ఫలమేమైనదో చూచితివా? నేను మొదటినుండియుఁ జెప్పుట లేదా? తుదకేమైనది? ఇప్పుడు లలిత నెవ్వరు దిద్దఁగలరు? యీయాపదయంతయు లలితతోఁ గొట్టుకొనిపోయినదని నీవూహించుకొనుచున్నావు. అట్లు కాదు. నేననిన్ను హెచ్చరించుటకే వచ్చితిని. ఇప్పుడిఁక నీవంతువచ్చినది. నీవిప్పుడు లలిత దుర్ఘటనమునుగూర్చి విచారించుచుంటివి గాని నీయధఃపతనమునకు సమయము సమీపించుచున్నదని యెంతమాత్రమును బరితపించుటలేదు. కాని సుచరితా! ఇప్పుడైననుఁ

దప్పించుకొనుట కవకాశమున్నది. మన మెుకప్పు డెంతటియాశలలో మనలను పెంపొందించుకొంటిమో, మన జీవితముల నెంతటి యుజ్జ్వలములుగాఁ జేసికొనఁ దలంచితిమో మనయెదుట భవిష్యద్బ్రహ్మసమాజ మెంతయుదారభావముతో వగపడియెనో, మన కెన్నెన్ని సంకల్పములు కలిగెనో, మన మెంతటిపాథేయమును బ్రతిదినమును సంగ్రహించితిమో యొక్కసారి భావించుకొనుము! అవియన్నియు నశించిపోయె ననుకొంటివా? లేదు. మనయాశాక్షేత్ర మింకను సిద్ధముగనే యున్నది ఒకసారి తిరిగి చూడుము! ఒకసారి వెనుకకు రమ్ము!' అనియెను.

అప్పుడు సుచరిత తిప్పతైలమునఁ గూరముక్కలను వైచి గణగణ గరిటెతోఁ ద్రిప్పుచుండెను. హారానుఁడు ప్రత్యుత్తరమునకై నిశ్శబ్దముగ వేచియున్నప్పుడు సుచరిత పొయిమీఁదినుండి కూరగిన్నెను దింపి మొగముత్రిప్పి దృఢస్వరముతో 'నేను హైందవిని!' అనియెను. హారానుఁ డాకస్మికముగ హతబుద్ధియై 'నీవు హైందవివా?' అనియెను. సుచరిత యౌనని చెప్పి మరల వంటపని చూచుకొనుచుండెను. హారానుఁడు కొంతసేపటికిఁ గుదురుపడి తీవ్రస్వరముతో అట్లయినచో 'గౌరమోహన బాబు నీకుఁ బ్రాతస్సాయంకాలములందు మతబోధ చేయుచున్నాఁడనుకొందును!' అనియెను. సుచరిత మొగము త్రిప్పకుండగనే 'ఔను. నేనాతనియొద్ద దీక్ష గైకొంటిని. ఆతఁడు నాగురువు!' అనియెను. ఇన్నాళ్లవఱకును హారానుఁడు తానే సుచరిత గురువనుకొనుచుండెను. ఇప్పుడు సుచరిత గోరాను బ్రేమించుట యాతని కంతకష్టముగా లేదు! కాని తన గురుత్వాధికారము గోరాకిచ్చినట్లు సుచరిత చెప్పిన మాట యాతనికి శూలపుఁ బోటువలె నాటెను.

హారా:— మీగురువెంతో గొప్పవాఁడు కావచ్చునుగాని నిన్ను హిందూసమాజమునఁ జేర్పఁగలఁడా?

సుచ:— నాకు సమాజవిషయ మేమియుఁ దెలియదు. నాకుఁ దెలిసినది నేను హిందువు నని మాత్రమే!

హారా:— ఇంతకాలము వఱకును పెండ్లి లేకుండుటచే హిందూసమాజమునందు జాతిభ్రష్టత కలుగునని కూడ నీకుఁ దెలియును!

సుచ: — మీ రావిషయమున వృథావిచారము నందవలదు. ఎట్లయినను నేను హైందవినే!

హారా:— నీపూర్వగురుఁడగు పరేశుని యుపదేశము లన్నియును నీ నూతన గురుఁడగు గోరాపాదములచెంత విసర్జించితివా?

సుచ:— నాధర్మ మొక్క దేవుఁడే యెఱుంగును. నేనావిషయమున నెవ్వరితోడను నాలోచింపఁ దలఁచుకొనలేదు. కాని నేను హైందవినని మీరు తెలిసికొనుఁడు.

హారా:— నీ వెంతటి హైందవివైనను నీకెట్టిలాభమును లేదని చెప్పుచున్నాను. మీగోరాబాబు వినయునివంటివాఁడే యని తలఁపకుము! నేను హైందవివని నీ వెంత గొంతుచించుకొనినను వాఁడు నిన్ను గ్రహించునని యాశ పెట్టుకొనవలదు! అతఁడు గురుత్వము చూపవచ్చును గాని నిన్నింటికిఁ గొనిపోయి గృహకృత్యములను జేయించు ననిమాత్రము నీవు కలనైన ననుకొనవలదు!

సుచరిత వంటపని మానివైచి విద్యుద్వేగముతోఁ దిరిగి నిలువఁబడి 'ఈగొడవ యంతయు మీకేల?' అనియెను. అప్పుడు హారానుఁడు 'గోరా నిన్నెన్నటికిని బెండ్లి గూడఁడని చెప్పుచున్నాను!'' అనియెను. సుచరిత కన్నులెఱ్ఱజేసి 'పెండ్లియా? అతఁడు గురువని నేనుమీతోఁ జెప్పలేదా?' అనియెను. హారానుఁడు 'ఔను! చెప్పితివి! నీవు చెప్పని మాటనుగూడ నేను గ్రహించితిని" అనియెను

సుచ:— మీరు నన్నవమానింపక యిటనుండి వెడలిపొండు! నేనిప్పుడే చెప్పుచున్నాను! ఇఁక మీరు నాయెదుటఁ బడవలదు!

హారా:— ఎదుటఁబడుట యెట్లు? ఇప్పుడు నీ వవరోధకన్యవు! హైందవరమణివి! అసూర్యంపశ్యవు పరేశబాబు పాపమిప్పటికిఁ బండినది! ఈముప్పుగాలము నం దాతఁడు కర్మఫలము ననుభవించుఁగాక! సెలవు!—

సుచరిత గుభాలున వంటయింటితలుపు మూసివైచి క్రిందఁగూర్చుండి పైట చెఱఁగు మొగమున కడ్డము చేసికొని పొంగిపొరలుచున్న దుఃఖావేగము నతికష్టముతో నడంచుకొనుచుండెను. హారానుఁడు మ్లానవదనముతో వెడలిపోయెను. హరిమోహిని వారిమాటల నన్నిటిని వినియే యుండెను. సుచరిత యిట్లు చెప్పునని యామె యనుకొనలేదు. ఆమె యానందస్ఫీతవక్షురై 'కాదామఱి! నాగోపీవల్లభుని పూజాఫల మూరకపోవునా?' అని భావించుకొని తత్క్షణమే పూజాగృహమునకుఁ బోయి గోపాలమూర్తికిఁ బ్రణామముచేసి నేటినుండిభోగము విశేషముగఁ జేసి నివేదించెదనని మ్రొక్కుకొనియెను. ఇంతకాలమువఱకు శోకసాంత్వన స్వరూపముతో నామె యారాధనము శాంతమై యుండెను. ఇప్పుడో స్వార్థసాధనరూపముఁదాల్చి యత్యుగ్రమును, నుత్తప్తమును క్షుధాతురమునై పరిణమించెను.

౬౪

సుచరితతో మాటాడినవిధముగా గోరా యెవ్వరితోడను మాటాడి యుండ లేదు. అతఁడింతవఱకు నితరులచెంతఁ దనలోనున్న వాక్యములను, మతమును, నుప దేశములను మాత్రమే వెలువరించుచుండెను. ఇప్పుడు సుచరితవద్ద నాతఁడు తనలో నుండి తన్నే బయటఁ బెట్టుకొనియెను. ఈయాత్మప్రకాశసంబంధమగు నానందమున నాతని మతసంకల్పములు కేవలశక్తిమంతము లగుటయే కాక రసపూర్ణములై పోయెను.

ఆతని జీవితము నొక సౌందర్య శ్రీ యావరించినట్లు, నాతని తపస్సున దేవత లౌకస్మికముగ నమృతవర్షమును గురియించినట్లు నుండెను.

ఈ యానందోద్వేగము చేతనే గోరా గొన్నాళ్లనుండి ప్రతిదినము ననాలోచితముగా సుచరిత యింటికి వచ్చుచుండెను. కాని హరిమోహిని మాటలవలనఁ దా నొకప్పుడు వినయుని యనురూపముగ్ధత్వమునకై నిందించి పరిహసించిన సంగతి యాకస్మికముగ గోరాకు స్మృతికివచ్చెను. ఇప్పుడు తెలియకుండఁ దనకే యట్టి యవస్థ కలుగుటం గాంచి యాతఁడదరిపడియెను. ఈప్రపంచమునందలి యెన్నియో గొప్ప జాతులు నశించిపోయెనవియు, భారతజాతిమాత్రము కేవల సంయమముచే దృఢభావముతో నియమపాలనము చేసికొనుచు వేలకొలఁదియేండ్లనుండి ప్రతికూలాఘాతముల కెన్నిటికో సహించి యింతవఱకును దన్ను రక్షించుకొనుచున్నదనియు గోరా మాటిమాటికిని జెప్పుచుండును! ఆ నియమము శిథిలము కాఁగూడదని గోరాయుద్దేశము! భారతవర్షము నందలి సమస్తమును దారుమారై పోయినను నందలికఠిన నియమ సంయమాంతరమునఁ బ్రచ్ఛన్నముగా నున్న ప్రాణపురుషుని శరీరమునమాత్రము మేయత్యాచారియు నేరాజపురుషుఁడును గూడ హస్తక్షేపము చేయఁజాలఁడని యాతఁడు చాటుచుండును. మనము పరజాతికి లొంగియున్నంత కాలము మననియమములను దృఢముగఁ గాపాడుకొనవలయు ననియు, దాని మంచిచెడ్డలను విమర్శించు సమయమిది కాదనియు నాతని యుద్దేశము! అట్టిగోరాకు హరిమోహిని తిరస్కారవచనము గజరాజున కంకుశపుఁ బోటువలె నుండెను.

గోరా యింటికిఁ బోవునప్పటికి మహిముఁడు వీధిగుమ్మము వెలుపల నొక బల్లపైఁ గూర్చుండి తంబాకు సేవించుచు; లోనికిఁ బోవుచున్న గోరానుబిలిచి గదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి "గోరా! కోపపడవలదని ముందే చెప్పుచున్నాను! నీకుఁగూడ వినయుని వెఱ్ఱియే పుట్టినదా? ఆవైపునకుఁ దఱచుగ బోవుచున్నావు!" అనియెను. గోరా తెల్లబోయి "భయములేదు' అనియెను.

మహి:— ఈపద్ధతి బాగుగలేదు. ఇదియూరక తిని ద్రాగి తిరిగివచ్చుట మాత్రమే యని నీవనుకొనుచున్నావు. దీనిలోపల నొకసంకెల యున్నట్లు నీమిత్రుని యవస్థంబట్టి తెలియుట లేదా?—పోయెద వేమి? ముఖ్యవిషయము చెప్పనే లేదు! వినయునకు బ్రహ్మసమాజముతో సంబంధము స్థిరపడినట్లు వినియుంటిని. ఇఁక మన కాతనితో నెట్టి సంబంధము నుండఁగూడదని ముందుగనే చెప్పుచున్నాను.

గోరా.— అట్లే కావచ్చును.

మహి:— కాని, అమ్మ దీనికి సమ్మతింపనిచో గందరగోళముగా నుండును. మనము గృహస్థులము; ఆఁడు బిడ్డకుఁ బెండ్లిచేయవలసి యున్నది. ఇంటిలో బ్రహ్మసమాజ మున్నచో నేనీయిల్లు విడిచిపోవలసి వచ్చును.

గోరా:— అక్కఱలేదు. అట్లు జరుగదు.

మహి: - శశిపెండ్లి చాలవఱకు స్థిరపడినది. మా క్రొత్తవియ్యంకునకుఁ గోదలి కంటె బంగారమునందే యాశయెక్కువ! మానవుఁడు నశ్వరపదార్థమనియు, బంగార మంతకంటె శాశ్వతవస్తువనియు నాతనియుద్దేశము! ఔషధముకంటె ననుపానమునే యాతఁడధికముగ వాంఛించును. నేనాతనివలనఁ జాలసంగతులను నేర్చుకొంటిని. వానిని నాకుమారుని వివాహసమయమున వినియోగింపవలయును. నేను మరల నొక సారి యీదినములలోఁ బురుషజన్మమెత్తి యీవిధముగాఁ బెండ్లి చేసికొనవలయు నని వాఛించుచున్నాను. ఈజన్మము కొంచెమైనను సార్థకము కాలేదు. ఇదియా పౌరుషము! కన్యాదాతను గట్టెలపైఁ బెట్టింపవలెనా? బాబూ! నేనునీతోఁగలసి రేయింబవలు గొంతుచించుకొని హిందూసమాజమునకు జయధ్వనులు చేయఁజాలను. నాకుమారున కిప్పుడు పదునాలుగు మాసములవయసు! ఆతని పెండ్లి యగువఱకును నీవు నీమిత్రుల తోఁగలసి హిందూసమాజము నిట్లే నిలిపియుంచుము! తరువాత వీరందఱును, గిరస్తానీ లైనను సరియేఁ ముసల్మానులైననుసరియే! నాకేమియును విచారములేదు. అందుచేతనే శశిపెండ్లికి వినయుని బిలువవలదని చెప్పితిని. అప్పుడాలోచించుట మంచిదికాదు. ఇప్పటినుండియు నీమాట యమ్మతోఁ జెప్పవలయును!

గోరా యటనుండి తల్లికడకుఁబోయెను. ఆనందమయి యాతనింగాంచి 'బాబూ; కూర్చుండుము! ఒకసంగతి యాలోచింపవలయును! వినయునిపెండ్లిమాట విన్నావా? అనిప్రశ్నించెనుఁ గోరా మాటాడలేదు. ఆనందమయి మరల వినయుని పినతండ్రికిఁ గోపమువచ్చినది. వారెవ్వరునురారు. ఈపెండ్లి పరేశునింట జరగుటకూడ సంశయమే. అన్ని పనులును వినయుఁడే చేసికొనవలసివచ్చినది. మనయింటి యుత్తరభాగమున నున్న మేడ రెండవయంతస్తుపై వినయుని పెండ్లి జరిగించిన బాగుగనుండును' అనియెను

గోరా:— అదియెట్లు?

ఆనం:— నేను లేకున్నచో వివాహము జరిగించువారెవ్వరు? ఇక్కడనే పెండ్లి యైనచో నే నన్నిపనులను జూచుకొనుట కవకాశముండును. వినయున కెంతకష్టము కలుగదు.

గోరా:— అట్లు జరుగదమ్మా!

ఆనం: — జరుగకేమి? మీతండ్రిని నేనొప్పింతును!

గోరా:— వలదమ్మా! ఈపెండ్లియిక్కడఁ జేయవలదు. నామాటవినుము!

ఆనం: — ఏమి! వినయుఁడు వారిమతము ననుసరించి పెండ్లియాడుటలేదే!

గోరా:— ఈవాదమంతయు నేల? వినయుని కిష్టమగుఁగాక! ఈపెండ్లి మా కిష్టములేదు. కలకత్తాలో నిండ్లే దొరకవా? ఆతనికిఁగూడ నొకయిల్లున్నదికాదా?

చాలయిండ్లున్నవని యానందమయికిఁ దెలియకపోలేదు. కాని వినయుఁడు బంధువులచేఁ ద్యజింపఁబడి నిర్భాగ్యునివలె నేయింటనో పెండ్లిచేసికొనుట యామెకుఁ గష్టముగా నుండెను. అందుచేతనే యాస్త్రీ తనయింట నీవివాహము జరిగింప నిశ్చయించుకొని యుండెను. గోరా యంగీకరింపకుండుటం గాంచి యామె నిట్టూర్పువిడిచి 'మీరొప్పుకొనకున్నచో మఱియొక యిల్లద్దెకుఁ దీసికొనవలసివచ్చును. కాని యందువలన నాకు శ్రమకలుగును! కానిమ్ము! మీకిష్టము లేనప్పుడు నేనేమి చేయఁగలను! అనియెను.

గోరా:— అమ్మా! నీవీపెండ్లిలోఁ జేరవలదు!

ఆనం:— అదేమిమాట గోరా? నావినయుని పెండ్లి నేనుగాక మఱి యెవ్వరు చేయుదురు?

గోరా:— అట్లు చేయఁగూడదమ్మా!

ఆనం:— గోరా! వినయునితో నీమతము కలియకపోవచ్చును గాని నీకాతనిపై శత్రుత్వమేల?

గోరా యించుక యుత్తేజితుఁడై "అమ్మా! నీవన్యాయముగ మాటాడుచున్నావు! వినయుని పెండ్లితో సంబంధము లేకుండఁ జేసికొనుట నాకుమాత్రము సుఖముగా నుండెననుకొంటివా? నాకు వినయునియం దెంత ప్రేమ యున్నదో నీకంటెను దెలిసినవా రెవ్వరున్నారు? కానియిది ప్రేమవిషయము కాదు. దీనియందు శత్రుమిత్రత్వము లెంత మాత్రమును లేవు. వినయుఁడు మంచిచెడ్డల నన్నిటి నెఱింగియుండియే యిక్కార్యమున ప్రవేశించెను. మేమాతనిఁ ద్యజింపలేదు. ఆతఁడే మమ్ములను ద్యజించెను. ఈ విచ్ఛేదమువలన నాతఁడనుకొన్న దానికంటె నెక్కువకష్టము ననుభవించుటలేదు!" అనియెను.

ఆనం:— గోరా! ఈపెండ్లిలో నీసహాయ ముండదని వినయుఁడు గ్రహించి యుండును. ఈమాటనిజమే కాని యీశుభకార్యమునందు నేనాతని నెంతమాత్రమును ద్యజింపననికూడ నాతఁడు నిశ్చయించుకొనియుండును. వినయుని వధువును నే నాశీర్వదింపనని యాతనికి సంశయమే కలిగినచోఁ బ్రాణముపోయినను నాతఁడీపెండ్లి చేసికొనఁజాలఁడు! బాబూ! నేను మాత్రము వినయునిమనసు నెఱుంగనిదాననా?

అనుచుండఁగనే యానందమయి నయనాంచలమ్మునుండి యొకటిరెం డశ్రుబిందువులు జాఱెను. గోరామనోమధ్యమున వినయునింగూర్చిన గభీరవేదన యాలోడితము కాఁజొచ్చెను. అయినను నాతఁడు "అమ్మా! నీవు సమాజమునం దుంటివి. దానికి ఋణపడి యుంటివి! ఈమాట యాలోచించుకొనుము!" అనియెను.

ఆనం:— సమాజముతోడి సంబంధము నాకుఁ జాలదినములనుండి దూరమైయున్నట్లు నీకుఁ బలుమాఱు చెప్పియేయున్నాను. అందుచేతనే సమాజము నన్ను నిందించుచున్నది; నేనును దానికి దూరమైయున్నాను.

గోరా:— అమ్మా! నీయీమాట నాకన్నిటికంటెను బాధకరముగా నున్నది!

ఆనందమయి యశ్రుపూర్ణ స్నిగ్ధావలోకములతో గోరా సర్వాంగములను స్పృశించుచు "బాబూ! నిన్నీ బాధనుండి తప్పించుట నాకసాధ్యము. నాసంగతి యీశ్వరునకు మాత్రమే తెలియును!' అనియెను. గోరా చటాలున లేచి 'అమ్మా! నేనిప్పుడే వినయునిచెంతకుఁ బోయి నీవు సమాజమును వదలుకొంటివి గాన నీ పెండ్లిపనులను స్వయముగనే చేసికొనుమనియు, మా సహాయమును గోరుట యధర్మమును, స్వార్థపరత్వము నగుననియు నాతనితోఁ జెప్పెదను!'' అనియెను. ఆనందమయి నవ్వుచు నీయిష్టము వచ్చినట్లు చేయుము! తరువాత నాసంగతి చూచుకొనియెదను.' అనియెను.

గోరా వెడలిపోయినతరువాత నానందమయి చాలసేపటివఱకు నాలోచించి మెల్లమెల్లగా సాధునిమహాలునకుఁ బోయెను. నేఁడేకాదశి కావునఁ గృష్ణదయాళుఁడు స్వయంపాక ప్రయత్నములో లేఁడు, అతఁడు కృష్ణాజినముపైఁ గూర్చుండి మతగ్రంథమును జదువుకొనుచు నానందమయింగాంచి యించుక వ్యస్తహృదయుఁ డయ్యెను. ఆనందమయి నాతనికించుక దూరముగ నొకచోఁ గూర్చుండి "చాల నన్యాయముగాఁ దోఁచుచున్నది." అనియెను. సాంసారిక న్యాయాన్యాయములకు దూరమైయున్న కృష్ణదయాళుఁ డుదాసీనభావముతో 'అన్యాయమేమి?' అనియెను. ఆనందమయి మృదుస్వరముతో 'ఇఁక గోరాసంగతి రహస్యముగ నుంచుట కవకాశము లేదు. స్థితిగతులు చాల చిక్కుగానున్నవి!" అనిచెప్పెను. గోరా ప్రాయశ్చిత్త ప్రస్తావ సమయమునందే కృష్ణదయాళున కీయూహ తోఁచెను. కాని యోగసాధన ప్రక్రియలలో నాతఁడీసంగతి మఱచిపోయెను.

ఆనం:— మనశశిపెండ్లి యీనెలలో జరుగును. నేనిదివఱ కిట్టికార్యములు వచ్చినప్పుడేదో వంకపెట్టుకొని గోరాతో నెక్కడకో పోవుచుంటిని. ఇంతపెద్ద శుభకార్యము లీనడుమ మనయింట జరుగుటలేదు కాని శశి పెండ్లిలో గోరాను మనతో నుంచుకొనుట యెట్లో చెప్పుఁడు! వారు శాంతి యొసంగుమనియు, నాయపచారమును క్షమింపుమనియు నేనీశ్వరుని బ్రార్థించుచునే యున్నాను. ఇంకను దాఁచియుంచినచో గోరావలనఁ జాలగొడవలు పుట్టును. అతనికి సర్వమును వెల్లడించుటకు మీరనుమతింపవలయును!

కృష్ణదయాళుని తపస్సున కిందుచేఁ దంతరాయముం గూర్చినట్లుండెను. అతఁడు వాయుసాధనము చేయుచుండెను; క్రమముగా నాహారము తగ్గించెను. పొట్ట వెన్ను

నందుకొనుటకింక నెంతయో కాలము విలంబము లేదు. ఇట్టి సమయములో నీయుత్పాతమా?— అతఁ డానందమయింగాంచి నీకు మతిపోయినది! ఇప్పుడాసంగతి వెల్లడించినచోఁ గొంప మునుఁగదా? జరుగవలసిన దేదో జరిగిపోవును. సాధ్యమైనంత వఱకు నీవు జాగ్రత్తగా నుండుము! ఊండకున్నను దోషము లేదు!" అనియెను. తాను జీవించియున్నంతవఱ కేమియు వెల్లడి కాఁగూడదనియుఁ దరువాత నేమైనను మంచిదే యనియుఁ గృష్ణదయాళుఁ డనుకొనియెను. ఆనందమయి యేమి చేయుటకుం దోఁచక లేచి యించుకసేపు నిలిచి 'మీశరీరస్థితి యెట్లున్నదో చూచుకొనుచున్నారా' అని ప్రశ్నించెను ఆనందమయి యీమూర్ఖత్వమునకుఁ గృష్ణదయాళుఁడు పకాలున నవ్వి 'శరీరమా-?' అనియెను.

ఈవిషయమై యాలోచించు టంతముఖ్యము గాదనియెంచి యాతఁడు మరలఁ దనపుస్తకమును జదువుకొనఁదొడఁగెను! ప్రక్కగదిలో సన్యాసిచెంత మహిముఁడు కూర్చుండి గృహస్థులకు ముక్తియున్నదా లేదా యను విషయమును బ్రశ్నించి యాయతీంద్రుని ప్రత్యుత్తరమునకు భక్తిభావముతో నెదురుచూచుచున్న వానివలె వినతుఁడై కూర్చుండియుండెను. గృహస్థునకు ముక్తిలేదనియు వారికి స్వర్గ ముండుననియుఁ జెప్పి యెట్లో మహిముని శాంతింపఁజేయవలెనని సన్యాసి ప్రయత్నించెనుగాని మహిముఁ డంతమాత్రమున నూరకుండక 'మహాత్మా! నాకు ముక్తియే కావలయును. స్వర్గముతోఁ బ్రయోజనము లేదు. ఏదోవిధముగా బిడ్డపెండ్లిచేసికొని మీపాదసన్నిధిని ముక్తిసాధనము చేసికొనఁదలంచియున్నాను. కాని కన్యావివాహము సులభసాధ్యమా? దానికి మీదయ కావలయును!' అని విన్నవించుకొనఁదొడఁగెను!

౬౨

నడుమ నడుమ నాత్మవిస్మృతి కలుగుచుండెనని తెలిసికొని గోరా మునుపటికంటెను సాహసముతో మెలగుచుండెను. సమాజమును మఱచి మోహాభిభూతుఁడగుట చేతనే నియమశైథిల్యము కలుగుచున్నదని యాతఁడు స్థిరపఱచుకొనియెను. ఆతఁడు సంధ్యాకృత్యములను దీర్చుకొని గదిలోనికిఁ బోవునప్పటికిఁ బరేశుఁ డటఁ గూర్చుండి యుండుటచే గోరా గుండె గుభిల్లుమనియెను. పరేశునితోఁ దనజీవిత మేకసూత్రగ్రథితమగు నిగూఢాత్మీయతాసంబంధము కలిగియున్నట్లు గోరా సర్వాంతఃకరణములను విశ్వసించి యుండెను. ఆతఁడు పరేశునకు నమస్కరించుటయుఁ బరేశుఁ డాతనింగాంచి "వినయుని పెండ్లిమాట నీవు వినియే యుందువు! ఆతఁడు బ్రాహ్మమతానుసారము పెండ్లిచేసికొనఁ దలఁపలేదు!' అనియెను. గోరాతత్క్షణమే "అయినచో నాతఁడీపెండ్లి మానుకొనుటయే మంచిది!" అనియెను. పరేశుఁడీవిషయమున వాదింపదలఁపక నవ్వుచు 'సమాజమువా రెవ్వరు నీపెండ్లికి రారు! వినయుని యాత్మీయు

లను రారఁటు! కన్యాదానము చేయుటకు నేనొక్కఁడనే యున్నాను. ఇఁక వినయుని పక్షమున నీకంటె నెవ్వరున్నారు? ఈవిషయమై నీతో నాలోచించుటకే వచ్చితిని." అనియెను. గోరాతలత్రిప్పుచు 'ఈప్రయత్నమున నేను లేనప్పుడు మీకు నాయాలోచనయేల?' అనియెను.

పరేశుఁడు విస్మితుఁడై గోరావంక నించుకసేపు చూచి 'నీవు లేవా?' అనియెను. పరేశుని విస్మయమునకు గోరా యొకింతసేపు సంకుచితుఁడై యంతలోనే ద్విగుణధైర్యమును వహించి "ఇందు నాసంబంధ మెట్లుండును?" అనియెను. పరేశుఁడు శాంతముగా నీ వాతని మిత్రుఁడవు! మిత్రప్రయోజన మన్నిటికంటె నధికమైనది గాదా?" అనియెను.

గోరా:— నే నాతని మిత్రుఁడనే కాని యీప్రపంచమునం దీసంబంధ మొక్కటియే యన్నిటికంటెను నాకు ఘనబంధము కాదు.

పరే:— నీకు వినయుని ప్రవర్తనమునం దేమైన నధర్మము గనపడినదా?

గోరా:— నిత్యమనియు, లౌకిక మనియు ధర్మమిఱుదెఱంగులై యుండును. అందు సమాజనియమములచేఁ బ్రకాశమానమగు ధర్మమును దిరస్కరించినచో సంసారము విధ్వస్తమైపోవును.

పరే:— నియమము లసంఖ్యములై యుండును. సకలనియమములందును ధర్మము ప్రకాశించుచుండు నని నిశ్చయింపవచ్చునా?

ఈ విషయమునందే గోరాహృదయ మింతవఱకును మథింపఁబడి యొకసిద్ధాంతమును గ్రహించెను. అందుచేతనే గోరా యిప్పు డెంతమాత్రమును జలింపక తీవ్రభావముతో 'నియమపూర్వకముగ మనము సమాజమునకు లోఁబడకున్నచో సమాజాంతరము నందలి గభీరతమోద్దేశమునకు భంగము కలుగును. ఆయుద్దేశము నిగూఢమైనది, దానిని స్పష్టముగా గ్రహించుట ప్రత్యేకవ్యక్తికి సాధ్యము కాదు. అందుచేతనే యాలోచన చేయకుండ సమాజమును విశ్వసించుటకుఁ దగినశక్తిని మనము సంపాదింపవలయును!' అనియెను.

పరేశుఁడు గోరామాటలను తుదివఱకును విని యాతఁడు తన ప్రాగల్భ్యమున కించుక సిగ్గుపడినట్లు గ్రహించినతరువాత 'గోరాబాబూ! నేను నీ ప్రధానోద్దేశమును విశ్వసించెదను. ప్రతిసమాజమధ్యమునను బరమేశ్వరుని విశేషాభిప్రాయ మున్నదనుట సత్యమే! అదియెల్లరకును స్పష్టము కాదనుటయు నిజమే. కాని, దానిని స్పష్టముగ దెలిసికొనఁ బ్రయత్నించుటయే మానవకర్తవ్యము! చెట్లవలె నచేతనభావముతో నియమపాలనము సేయుటమాత్రమే సార్థకత్వము కాదు!" అనియెను.

గోరా:— సమాజనియమములను సంపూర్ణముగ నవలంబించినచో సమాజోద్దేశము స్పష్టముగా బోధపడునని నా యుద్దేశము! దానితో నిరోధించినచో దాని నాతంకపఱచుటయే కాక పొరపాటునకు గుఱిచేసినట్లుకూడ నగును.

పరే:— ఆతంకములును, నిరోధములును లేకుండ సత్యపరీక్ష కావలెను. అసత్యమేదో ప్రాచీనకాలమున నెవ్వరో కొందఱు జ్ఞానులచే గ్రహింపఁబడి యెప్పటికిని నొక్కతీరుననే యుండుటలేదు ప్రత్యేక కాలమునందు వివిధనిరోధాఘాత మధ్యమునందుండి లోకులయెదుట నాసత్యము నూత్ననూత్నముగాఁ బ్రత్యక్షమగుచుండును. ఎప్పుడైనను నేనీవిషయమున వాదింపఁ దలఁచుకొనలేదు. నేను మానవుని వ్యక్తిగత స్వాతంత్ర్యమును విశ్వసింతును. ఏది నిత్యసత్యమో, యేది యనిత్యకల్పనమో తెలిసికొనఁ గలిగిన జ్ఞానమునందే సమాజోన్నతి యాధారపడి యుండును.

అని పరేశుఁడు లేచెను! గోరాయును లేచెను. అప్పుడు పరేశుఁడు "వినయుఁడను మిత్రుఁడవగు నీవికార్యమును జరిగింతువని యెంచి సమాజనిరోధమువలన నేను తప్పుకొనఁ దలంచితిని. ఇట్టిచో నాత్మీయులకంటె మిత్రులధికులుగదా! కాని వినయుని త్యజించుటయే నీకుఁ గర్తవ్యమని తోఁచినప్పుడీభారమంతయు నామీఁదనే పడినది కావున నికార్యము నేనొక్కఁడనే నిర్వహింపవలసివచ్చినది!" అనియెను. ఒక్కఁడనే యను పరేశునిమాటలో నెంతయర్థమున్నదో గోరా యప్పుడూహింపలేదు. వరదాసుందరి యాతనికి విరుద్ధముగా నుండెను! ఇంటిలోనిబిడ్డల కిష్టములేకుండెను! హరిమోహిని యొప్పుకొనదని పరేశుఁడు సుచరితను పెండ్లికిఁ బిలువలేదు. ఒకవంక సమాజమువారందఱును ఖడ్గహస్తులైయుండిరి. వినయుని పినతండ్రియు, నాత్మీయులు నాతని ననేకవిధములఁ దిట్టుచు నుత్తరములను వ్రాసిరి!—

పరేశుఁడు వెడలిపోయినంతనే యవినాశుఁడును మఱికొందఱు సామాజికులును వచ్చి పరేశునుద్దేశించి యాక్షేపింప నారంభించుటయు గోరా 'వలదు. ఆతఁడు పూజ్యుఁడు. ఆతనిని మీరు గౌరవింపఁజాలకున్నచో నాతని నిందింపవలయునను మీ నీచోద్దేశము నైనను మార్చుకొనుఁడు' అనియెను. గోరాకుమరలఁ దనసంఘము వారితో నెప్పటివలె సమావేశము కలిగెను కాని యభిరుచిలేదు! ఇదియేమియును గాదు. ఇదియొక పనియని చెప్పుటకవకాశములేదు దీనియందు జీవములేదు. ఇట్లే కేవలము వ్రాయుట, యుపన్యసించుట, గుంపుచేయుట మొదలగువానివలన లాభములేదు! నష్టమే!' అను నుద్దేశ మాతనిహృదయము నిదివఱకెన్నఁడును బాధింపలేదు. నూతనశక్తిచే విజృంభించు నాతనిజీవితము పూర్ణభావముతోఁ బ్రవహించుటకు సత్యపథమును పరీక్షించుచుండెను. ఇవి యేమియు నాతనికి బాగుగఁ దోఁచుటలేదు.

ఒకవంకఁ బ్రాయశ్చిత్తసభకుఁ బ్రయత్నము జరుగుచుండెను. ఇది గోరా యుత్సాహమే. ఇది కేవల మశుచి ప్రాయశ్చిత్తమే కాదనియు, దీనివలన నొక్కసారిగా సంపూర్ణ నూతన నిర్మలదేహముతోఁ గర్మక్షేత్రమున నవజన్మలాభముం గాంచవలయునని గోరాయుద్దేశము! దీనికి దినన్నిర్ణయమయ్యెను! పూర్వ పశ్చిమరంగ పండితుల కందఱకు నాహ్వానము లంపఁబడుచుండెను. ధనము సమకూర్పఁబడియెను. ఇది దేశోపయోగకరమగు కార్యమని సంఘమువారందఱు ననుకొనుచుండిరి. అవినాశుఁ డందఱితోడను రహస్యముగ నాలోచించి పండిత సభలో గోరాకు "హిందూధర్మప్రదీపకుఁ" డను బిరుదమునిచ్చుట కేర్పఱచుకొనియెను. ఈవిషయమున సంస్కృతశ్లోకములతో స్వర్ణాక్షరములతో ముద్రించిన సన్మానపత్రమును గూడ నర్పింపఁదలచెను. మాక్సుముల్లరు దొరవారి ఋగ్వేదాంగ్లేయ భాష్యగ్రంథమునుగూడ విలువగల మొరాకోబైండు చేయించి యాతనికి బహుమాన మిచ్చుట కేర్పఱచుకొనియెను. ఈవిధముగా సంఘములో ననేకవిధము లగు నాలోచనలు జరుగుచుండెను.

౮౮

హరిమోహినికి మఱిఁది యొద్దనుండి యుత్తరము వచ్చెను. అందు క్షేమసమాచారములను, దరువాత నిట్లు వ్రాయఁబడి యుండెను. "అమ్మా! మీరు వ్రాసిన సంగతులన్నియును బాగుగఁ దెలిసికొంటిని. 12, 13 ఏండ్ల కన్య యున్నదనియు, నెదిగిన పిల్లవలెనగపడునని యు నైనను బాధకము లేదనియు వ్రాసితిరి. ఆమెకుఁ గలసంపత్తి జీవితస్వత్వమో చిరస్వత్వమో తెలిసికొని వ్రాసినచో నన్నగారితో మాటాడి యాయనయుద్దేశము తెలిసికొందును. ఆయనయును సమ్మతించుననుకొందును. కన్యకు హిందూమతనిష్ఠ యున్నదని వ్రాయుటచే సంతోషముగా నున్నది. కాని యామె బ్రహ్మసమాజమునఁ బెరిగిన సంగతిమాత్ర మెచ్చటను వెల్లడి కాకుండఁ జేయవలయును. రాఁబోవు చంద్రగ్రహణమునకు గంగాస్నానమునకు వచ్చెదను. వీలైనచో వచ్చి కన్యను జూచెదను.'

మరల నెప్పటికైన నత్తవారిల్లు చూచుభాగ్యము కలుగునను నాశ హరిమోహిని కింతవఱకును లేకయేయుండెను. శ్వశురగృహత్యాగ దినమప్పుడామెకు మృతదినము వలెనుండెను. ఇప్పుడెట్లయిన సుచరిత మూలమునఁ దన కాభాగ్యము లభించునని యామె యాశపడుచుండెను. అయినను దొందరపడుట కామెకు సాహసము లేకుండెను. ఎంతసమీపమునం దున్నను సుచరిత హృదయోద్దేశమును హరిమోహిని గ్రహింపఁ జాలకుండెను. ఆమె సమయమును నిరీక్షించుచు సుచరితను బాగుగఁ బరీక్షించుచుండెను. హరిమోహిని క్రమముగాఁ దనపూజను స్వల్పకాలములోనే ముగించుకొనుచు నెప్పుడును సుచరితను దనకంటియెదుటనే యుంచుకొనుచుండెను.

గోరా రాక యాకస్మికముగ నాఁగిపోవుటచే దొడ్డమ్మ యాతని కేమైన నన్నదేమో యని సుచరిత యనుకొని "మంచిది అతఁడు రాకపోయినను, వాతఁడే నాయకుఁడు! నాయకుఁడు!' అని నిశ్చయించుకొనియెను. ప్రత్యక్షపురుషునికంటె నప్రత్యక్షపురుషుని యాకర్షణమే తీవ్రమైనది. ఏమైనను — అప్పుడు గురుసందర్శనాభావము నెట్లయినఁ దీర్చుకొనవలయునని హృదయము ప్రయత్నించుచుండును. సుచరిత యిదివఱకు గోరాతోఁ దర్కించు విషయముల నిప్పుడాతని గ్రంథములనుండి చదువుకొని ప్రతివాదము లేకుండఁగనే బోధపఱచుకొనుచుండెను. ఏదైనఁ దెలియనప్పు డాతఁడుండిన బోధించును గదా యని యనుకొనుచుండెను. కాని యాతని తేజోమూర్తిం గాంచవలయుననియు, నాతని గంభీరభాషణముల నాలకింపవలయుననియు నామెయందుఁగల కోరిక యెట్లు తీరుటలేదు. ఇట్టి యతృప్తితో నామె యాంతరిక ఔత్సుక్యము నిరంతరమును వర్ధిల్లుచు నామె శరీరమును శుష్కింపఁజేయుచుండెను. గోరా దర్శన మనేకుల కనాయాసముగ లభించుచున్నదనియు, వారికి దాని మూల్యమే తెలియదనియుఁ దలఁచుకొని, తలఁచుకొని సుచరిత బాధపడుచుండెను. ఒకనాఁటి యపరాహ్ణ సమయమున లలిత వచ్చి యామెను గౌఁగిలించుకొని 'అక్కా! సుచరితా!" అనియెను.

సుచ: — ఏమే సోదరీ! లలితా!

లలి: — అంతయు స్థిరమైనది.

సుచ: — వివాహ మెప్పుడు?

లలి: — సోమవారము.

సుచ: — ఎక్కడ?

లలి: — తండ్రిగారికే కాని నాకుఁ దెలియదు.

సుచరిత తన బాహువులతో నామెను బరివేష్టించి "సోదరీ! ఆనందముగా నున్నదా?" అనియెను. లలిత నవ్వుచు "ఆనందము కాకేమి?" అనియెను. సుచరిత నవ్వుచు 'నీకోరిక తీరినది. నీకిఁక నెవ్వరితోడను జగడమాడుట కవకాశము లేదు. అందుచే నీయుత్సాహ మెక్కడఁ దగ్గిపోవునో యని నాకు భయముగా నున్నది" అనియెను. లలిత నవ్వుచు జగడమాడు మనుష్యుల కభావమేమున్నది. ఇప్పుడిఁక నట్టివారికొఱకు వెలుపల వెదకికొన నక్కఱలేదు!" అనియెను సుచరిత తర్జనితో లలితబుగ్గపైఁ బొడుచుచు 'అలాగా! ఇంతటితో నీవడి తగ్గుననుకొంటిని. అట్లయినచో నమాయకుఁడగు వినయునితో జాగ్రత్తగా నుండుమని చెప్పెదను!' అనియెను.

లలి: — మీ యమాయకునకు కిఁక జాగ్రత్తపడుట కవకాశము లేదు! అతనికిఁక రక్షణము లేదు అతని జాతకఫలము సిద్ధించినది. ఇఁక నెంత విచారించినను లాభము లేదు.

సుచ: — సోదరీ! నే నెంత యానందపడుచుంటినో చెప్పఁజాలకున్నాను. వినయునివంటి స్వామికి నీవు తగినదానవు కావలయుననియే నా ప్రార్థనము!

లలి:— సరే. కాని నావంటిభార్యకుఁ దగినా రెవ్వరును గానక్కఱ లేనా? నీవిషయముంగూర్చి యాతనినొకసారి యడిగి యాతనియుద్దేశము వినుము! అట్లయినచో నట్టి విచిత్రపురుషుని యాదరము నింతకాలము వఱకును గ్రహింపఁజాలనందులకు నీవు విచారపడకమానవు!

సుచ:— ఎట్లయిన నేమిఁ ఇంతకాలమునకుఁ గొక రత్నవర్తకుడు లభించెను. రత్నమునకు నీకుఁ దగినమూల్యము నిచ్చుచున్నప్పుడింక విచారములేదు, ఇఁక నీకు మావంటి సామాన్యుల యాదరమును యాచింపవలసినపని లేదు.

లలి:— అట్లుకాదు! తప్పక కావలయును; నీయాదర మంతయు నాయందే చూపవలయును! నాకన్నఁగప్పి దానిని మఱియొచ్చటను వినియోగింపఁగూడదు

సుచరిత లలితకపోలమునఁ గపోలము నుంచి సోదరీ! నాయాదరము నిఁక నెవ్వరికి నొసంగను!" అనియెను.

లలి:— ఎవ్వరికి నీయవా? నిజముగా నెవ్వరికి నీయవా?

సుచరిత యూరక తలయూఁచెను. లలిత యించుక వెనుకకు జరిగి 'అక్కా! నీ వెవ్వరినైన నాదరించుట నేనెన్నఁడు సహింపఁజాలనని నీవే యెఱుంగుదువు! నేనిన్నాళ్లవఱకును జెప్పలేదు. ఇప్పుడు చెప్పుచున్నాను! గోరాబాబింకను మన యింటికి వచ్చుచుండుట బాగుగలేదు. ఏమాటయు నీయొద్ద దాఁపఁజాలని నేనేమో కాని యీసంగతి యింతవఱకును జెప్పలేక పోయితిని. అతఁడు క్రొత్తగా వచ్చినప్పుడే నాకుఁగోపము కలిగినది. నాకుఁ దెలియదనుకొంటివా? నీవు నాయొద్ద నాతని పేరైన నెత్తకుండుట నాకు మఱింతకోపముగా నుండెను. నీవు నాకంటెను నాతనినధికముగఁ బ్రేమించుట నాకసహ్యముగా నుండెను. అందుచే నే నెంతకష్టపడుచుంటినో నీకెట్లు చెప్పఁగలను? ఇప్పుడుగూడ నాయొద్ద నీవాతనిపే రెత్తుట లేదని నేననుకొనుచున్నాను. నీయుద్దేశమదికాదని చెప్పినచో నాకిఁక గోపములేదు. ఎంతో సంతోషముగా నుండును. కాని సోదరీ! నీవొకవేళ—" అనుచుండఁగనే సుచరిత తత్తరముతో నామె నోటినిమూసి "సోదరీ! నీపాదములపైఁ బడియెదను! ఆమాటమాత్రమనవలదు! ఆమాట విన్నచో నాకు భూగర్భమున మునిఁగిపోవలయునని తోఁచును!" అనియెను.

లలి: - ఏమి సోదరీ! అతఁడు—

సుచరిత వ్యాకులస్వరముతో 'వలదు! వలదు. పిచ్చిమాటలాడకుము. లలితా! తలఁచుకొనుటకైనఁ గూడనిమాట నోటితోఁ బలుకవచ్చునా?" అనియెను. సుచరిత యీసంకోచమునకు లలిత విరక్తయై 'సోదరీ! ఇదియంతయు నీనటనయే గాని నేనంతి

యును గ్రహించియేయున్నాను. నేను నీకంతయు నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను—' అనుచుండఁగా సుచరిత లలితచేయి వదలించుకొని గదినుండి యవ్వలకుఁ బోయెను. లలితయు వెనుకనే పోయి యామెను బట్టుకొని "సరే! మంచిది! అక్కా! ఇఁక నే నేమియు మాటాడను" అనియెను

సుచ:— ఎన్నఁడు నీమాట యెత్తవుగద?

లలి:— అంతగొప్ప ప్రతిజ్ఞ చేయఁజాలను! అవశ్యకమైన సమయమైనచో నీమాట యెత్తెదను; లేనిచో లేదు! ఇట్లుప్రమాణము చేయఁగలను.

కొన్నాళ్లనుండి హరిమోహిని సుచరితను విడువక యామె వెనువెంటనే మసలుచుండెను. ఆమె యిట్లు సంశయముతోఁ బరిశీలించుచుండుట సుచరిత హృదయమునకు భారముగానుండెను. కానిలోపల నెంతబాధగానున్నను నామె పైకేమియు ననఁజాలకుండెను. మఱియు నిప్పుడు లలిత వెడలిపోవుటచే నతిక్లాంతహృదయ యగు సుచరిత బల్లపై రెండుచేతులనడుమఁ దల నుంచుకొని యేడువఁదొడఁగెను; దీపము వెలిగింపవచ్చిన సేవకుని వలదని వారించెను. అప్పుడు హరిమోహినికిఁ బూజాసమయమైనను సుచరిత క్రిందికి దిగిపోవుటం గాంచి యామె సుచరిత గదిలోనికిఁ బోయి 'రాధారాణీ' అనిపిలిచెను. సుచరిత తెలియకుండఁ గన్నీరుతుడుచుకొని చటాలున లేచి నిలువఁబడియెను. హరిమోహిని 'అదియేమి?' అని ప్రశ్నించెను. సుచరితమాటాడలేదు. మరల హరిమోహిని కఠోరస్వరముతో "ఇది యంతయు నేమో బోధపడుట లేదు!' అనియెను.

సుచ:— దొడ్డమ్మా! నీవు రేయుంబవలు నన్నిట్లు పరీక్షించుచుంటి వేమి?

హరి:— కారణము నీకు బోధపడుటలేదా? నీవు నిద్రాహారములు లేక విచారించుచుంటివి. ఈలక్షణము లన్నియు నేమి? నేను చంటిబిడ్డనా? ఈమాత్రము నాకుఁ దెలియదా!

సుచ:— అమ్మా! నీకేమియును దెలియదు. నాకుఁ బ్రతినిమిషమును నసహ్యమగు నంతటి యన్యాయమగు దారుణసంశయము నీలోఁ బుట్టినది!

హరి:— నేను పొరపాటు పడినచో నీవు నాకు నిజముచెప్పరాదా?

సుచరిత ధైర్యముతో సంకోచమంతయును విడిచి 'అమ్మా! నేను నాగురుని చెంత నొకనూతన విషయమును గ్రహించితిని. దానిని సంపూర్ణముగ గ్రహించు శక్తి లేకుండుటచే నేను దానికొఱకుఁ బ్రయత్నించుచుంటిని గాని కేవలము నీతో దగవు పెట్టుకొనఁదలఁచుట లేదు. కాని నీవు మాసంబంధమును వికృతముగఁ జూచియాతని నవమానించి పంపివైచితివి! నీవాతనితోఁ జెప్పినదంతయుఁ బొరపాటే! నీవు నా యందుఁగల సంశయమును మిథ్యయే! నీపని బాగుగలేదు. నీవాతని నగౌరవింపఁ

జాలవు! నాయెడల నింతక్రూరముగ మెలఁగుటకు నేను నీకేమి చేసితిని?" అనిచెప్పుచు స్వరము రుద్ధమైపోవుచుండుటచే నామె మరియొకగదిలోనికిఁ బోయెను. హరిమోహిని హతబుద్ధియై "అయ్యో బాబూ! ఇట్టివింతలు నేనెన్నఁడును వినలేదు!' అని యనుకొనెను.

సుచరిత యించుక శాంతించినసమయము చూచి హరిమోహిని యామె నన్నమునకుఁ గూర్చుండఁబెట్టి 'అమ్మా! నేను చిన్నదానను గాను బాల్యమునుండియు హిందూధర్మములను జాలవఱకు వినియుంటిని నీకేమియుఁ దెలియదుగావుననే గోరా నీకుగురువై నిన్ను భ్రమపెట్టుచున్నాఁడు! నేనాతనిమాటలు వింటిని. అందు విశేషమేమియు లేదు. అతని శాస్త్రమంతయు నాతఁడు కల్పించుకొన్నదే. ఈసంగతియంతయు నాకుఁ దెలిసిపోయినది. నేనును గురూపదేశముం గాంచితిని. నాగురువట్టివాఁడుకాఁడు! సమయము వచ్చినప్పుడు నీకాతనిచే మంత్రోపదేశము చేయించెదను. నీకేమియు భయము లేదు. నేను నిన్ను హిందూసమాజమునఁ జేర్చెదను. నీవు బ్రాహ్మగృహమున నున్నను లేవట్టే! ఈసంగతి యెవ్వరికిఁ దెలియును? నీవు పెద్దదానివలె నగపడెదవనుమాట నిజమే. కాని నీజాతకమును జూచినవారెవ్వరు! డబ్బున్నచో నం తేచాలును. అన్నియును దొరికిపోవును! అదియున్నచోఁ గైవర్తకన్య కాయస్థకన్యయైపోవును. ఇట్టివెన్నియో నేను నాకన్నులతోఁ జూచితిని హిందూసమాజమున నిషేధమునుకల్పించుట సమాజకర్తలగు సద్బ్రాహ్మణులయింటనే నేను నీకు సంబంధముం గూర్చెదను. గురువుకొఱకింతగాఁ బరితపించుటయు నింతగా దుఃఖపడుటయు నీకక్కఱలేదు!' అని యీవిధముగా బోధించుచున్న కొలఁదియు సుచరిత కాహారమునం దరుచి కలుగుచుండెను. ఆమె కొకముద్దయైనను బోవుటలేదు కాని యామె మౌనముతో బలవంతముగా భోజనము చేయుచుండెను. అన్నము తినకున్నచో హరిమోహిని కింకను నెట్టియనుమానము కలుగునో యని యామెకు భయము!

సుచరిత యేమియు మాటాడకుండుటం గాంచి హరిమోహిని తనలో హిందువును గావలెనని యేస్ఫుటరయే కాని చెప్పినమాట వినిపించుకొనదు. ప్రాయశ్చిత్తమక్కఱలేదు. పరిదేవన మక్కఱలేదు. కొంచెముసొమ్ము ఖర్చుచేసి యనాయాసముగ సమాజమునఁ జేరవలయునను నుత్సాహమైన లేకుండ నేను హిందువును గావలయును నను కొన్నంతమాత్రమున నేమిలాభము!" అని భావించుకొనుచుండెను. గోరా కపటి యనియు, నాతఁడిట్లు కపటనటనము చేయుటకు సుచరిత ధనరూప యౌవనములే కారణములనియు నామె నిశ్చయించుకొనియెను. అతిశీఘ్రముగాఁ గంపెనీకాగితములతోఁగూడ సుచరితను దన యత్తవారింట బంధించుట మంచిదని యామె యుద్దేశము. సుచరిత మనసు మెత్తఁబడినఁగాని యీపని సాగదు. అందుచేతనే యామెతనయత్తిం

టి గౌరవముంగూర్చి సుచరితకు రేయింబవలు బోధించుచుండెను; వారిసామర్థ్యముం గూర్చియు, సమాజమునందలి వారి పలుకుబడింగూర్చియు, వారికిఁ బ్రతికూలురైన చో నిష్కళంకులైనను నిషేధింపఁబడుటం గూర్చియు బతితులైనను వారి కనుకూలు రైనచో సమాజమున గౌరవింపబడుటంగూర్చియు నుదాహరణపూర్వకముగా నామెకు బోధించుచుండెను.

సుచరిత తనయింటికి రాకుండవలయునని వరదాసుందరి యుద్దేశము రహస్యమై యుండలేదు. తనవ్యవహారమంతయు స్పష్టముగ నుండవలయుననియే యామె యభిమానము. ఆమె యితరులను గఠినముగ మందలించునప్పుడు తనకిది స్వభావమని ముందుగనే చెప్పుచుండును. అందుచే సుచరిత వరదాసుందరియింటి కెట్టి యాదరమును లేకుండఁబోయినను తాను తఱచుగ నటకుఁ బోవుచున్నచోఁ పరేశునకుఁ గూడ నశాంతికలుగునని సుచరిత భావించుకొనియెను. ఇందుచేతనే యెంతోపని యున్నప్పుడు గాని సుచరిత యటకుఁ బోవుటలేదు. ఇందుచేతనే పరేశుఁడు దినమునకొకటిరెండు సారులు సుచరిత యింటికేవచ్చి మాటాడి పోవుచుండెను.

కొన్నాళ్లనుండి యాలోచనలచేతను బనులచేతను పరేశుఁడు సుచరితయింటికి వచ్చుటలేదు. ప్రతిదినము నాతనిరాకకు నిరీక్షించుచుండుటచే సుచరితహృదయమున సంకోచమును గష్టమును దోఁచుచుండెను. పరేశునితోఁ దనకుఁగల గభీరత మశుభ సంబంధమెన్నటికిని విచ్ఛిన్నము కాఁజాలదని సుచరిత యెఱుంగును. గాని, యొకటి రెండు బహిస్సూత్రము లామెను బలవంతముగ నాకర్షించుచుండుటచే నామె బాధకు విశ్రాంతిలేకుండెను. ఒకవంక హరిమోహిని తనజీవనము నసహ్యముగఁ జేసివైచు చుండెను అందుచే సుచరిత వరదాసుందరిచేయు నగౌరవమునకైన నంగీకరించి పరేశునింటికిఁ బోయెను.

అపరాహ్ణశేషసూర్యుఁడు పశ్చిమాకాశమునఁ గ్రిందికిదిగిపోయి యారెండంతస్తుల మేడనీడ నతిదీర్ఘముగ విస్తరింపఁజేయుచుండెను. ఆమందిరోద్యానమునం దా నీడను బరేశుఁడు తలవంచుకొని యొంటిగా బచారు చేయుచుండెను. సుచరిత యాతని చెంతకుఁ బోయి ‘బాబా! క్షేమముగ నున్నారా?” అని ప్రశ్నించెను. పరేశుఁ డాకస్మికముగఁ దనయాలోచనను విడిచి సుచరితవంకఁ దిలకించి “అమ్మా! సుఖముగ నే యున్నాను!’ అని ‘సోమవారమునాఁడే లలిత వివాహము!” అనియెను.

తన్నుఁ బిలువకుండుటకును, దనతో నాలోచింపకుండుటకును గారణ మేమని సుచరిత యడుగఁదలఁచెను గాని తనయందుగూడ నొకలోప మగపడుచుండుటచేఁ గుంఠితయైపోయెను. మునుపటివలె నన్నచో నామెకుఁ బిలువలేదను విచారమే లేక యుండును. ఆమె మనసులోని విచారమునకు సరిగాఁ బరేశుఁడప్పుడు ‘రాధా! నిన్నీ

సారి పిలువఁజాలకపోయితిని' అనియెను. సుచరిత తెల్లపోయి "ఏమిబాబా?" అనియెను. ఆమాటకు బదులుచెప్పక పరేశుఁడామెవంక నిరీక్షించుచుండెను. సుచరిత యిఁక సహింపఁజాలక తలవంచుకొని "నామనసులో నొకవిధమగు పరివర్తనము కలిగినదని మీరు భావించియుందురు!'' అనియెను. పరేశుఁడు మృదులముగా "ఔను! అందుచేతనే నిన్ను నిరోధింపరాదని యనుకొంటిని!" అనియెను.

సుచ:— బాబా! నేను మీకంతయుఁ జెప్పదలఁచితిని. కాని మీదర్శనము లభింపలేదు. అందుచేతనే నేనిట్లువచ్చితిని. నామనోభావము మీకు స్పష్టముగాఁ దెలుపఁదగిన సామర్థ్యము నాకులేదు. సరిగాఁ జెప్పలేనేమో యని భయపడుచున్నాను!

పరే:— ఇది స్పష్టముగాఁ దెల్పుటకు సులభమైన విషయము కాదని నేనెఱుఁగుదును. నీవు నీభావమధ్యమునం దొకవస్తువును గ్రహించి యనుభవించుచుంటివి. కాని దాని యాకారప్రకారములు నీకుఁ బరిచితములగుట లేదు.

సుచరిత యించుక విశ్రాంతికొంది 'ఔను అది నిజమే కాని నాయనుభవమెంత ప్రబలమైనదో యెట్లుచెప్పఁగలను? నూతన చైతన్యముతో నూతన జీవనముం గాంచినట్లుంటిని. నన్ను నే నిట్లెన్నఁడును భావించుకొనలేదు. నాకిదివఱకు నాదేశసంబంధమగు నట్టి భూతభవిష్యత్సంబంధము లేకయుండెను; కానియిప్పు డాఘనసంబంధము ప్రబలసత్యమైనదను జ్ఞానము నాహృదయాంతరమునం దద్భుతముగాఁ దోఁచుచున్నది. నేనిఁక దానినెట్లును మఱవఁజాలకున్నాను బాబా! నేను సత్యము చెప్పుచున్నాను. నేను హైందవినని యిదివఱకెట్లును నానోటితోఁ జెప్పఁజాలకుంటిని. కాని యిప్పుడు నాహృదయ ముత్సాహముతో నిస్సంశయముగా నట్లుచెప్పఁజూచుచున్నది! ఇందువలన నాకానందమే బోధయగుచున్నది!" అనియెను.

పరేశుఁడు మెల్లగ 'అమ్మా! ఇందలి ప్రతిభాగమును, ప్రత్యంశమును నీవు బాగుగ భావించి గ్రహించితివా? అనియెను. సుచరిత వినీతభావముతో 'నాకంతగా భావించుటకు శక్తియున్నదా? కాని యెన్నిటినో గ్రహించితిని. ఎంతయో యాలోచించితిని! ఇది యింతటిదని నేను గ్రహింపఁజాలనప్పుడు హిందువనినంతనే వారి యంకలి స్వల్పలోపములను మాత్రమే గొప్పగాఁ జేసి చూచుచు వారియెడఁ దిరస్కారభావము కలిగియుంటిని!'' అనియెను. పరేశుఁ డామాటలనువిని విస్మితుఁడై సుచరిత హృదయమునం దొక ప్రబోధము కలిగెననియు, నామెయొక సత్యపదార్థమును గ్రహించి నిస్సంశయముగ ననుభవించుచున్నదనియు, ముగ్ధవలె నేమియుఁ దెలియకుండఁ గేవల మస్పష్టావేగముచేఁ దూలిపోవుట లేదనియు భావించుకొనెను.

సుచ:— బాబా! నేను నాదేశమును, జాతినిత్యజించినయొక నీచురాలనని యేల చెప్పుకొనవలయును? నేను హైందవినే యని యేలచెప్పుకొనఁగూడదు?

పరేశుఁడు నవ్వుచు "అమ్మా! అనగా — నేనట్లుల చెప్పుకొనుటలేదని నీవునన్ను బ్రశ్నించుటకాదా? బాగుగ నాలోచింపఁగా నట్లు చెప్పుకొనకుండుటకు విశేష కారణ మేమియును లేదు. దీనికి హిందువులు నన్ను హైందవునిగాఁ నంగీకరింపకుండు టొక కారణము. నాసమాజమువారు నన్ను హైందవునిగాఁ బరిచితుని జేయకుండుట రెండవకారణము! ఇవి యంతటి ప్రధాన కారణములు కావు; బాహ్యకారణములుమాత్ర మే! వీనిని బాటింపకున్నను నష్టములేదు. కాని లోలోపల నొక గభీర కారణ మున్నది. హిందూసమాజమునఁ బ్రవేశించుట కెట్టి ద్వారమునులేదు. విశేషించి ప్రధానద్వారము లేకున్నను గిటికీగుమ్మములైన నుండవచ్చును! మఱియు నిది సకలమానవులకును సమాజముకాదు. ఇదికేవలమును దైవవశమున హిందువులై పుట్టినవారి సమాజము మాత్రమే!' అనిచెప్పెను.

సుచ:— అన్ని సమాజములు నట్టివే కావా?

పరే:— కావు ముసల్మాను సమాజద్వార మెల్లమానవులకును దెఱవఁబడియుండును. క్రైస్తవ సమాజ మెల్లవారి నాహ్వానించుచుండును. క్రైస్తవసమాజాంతర్భాగము లన్నియు నట్టివే. నేనాంగ్లేయుఁడను గాఁదలంచినచో నది యసంభవముకాదు. ఇంగ్లాండున నివసించి, యానియమముల ననుసరించినఁ జాలును. అందుకొఱకు నేను క్రైస్తవుఁడను గూడఁ గానక్కఱలేదు. అభిమన్యుఁడు వ్యూహమునఁ బ్రవేశింపఁ గలఁడు గాని, వెలుపలకు రాఁజాలఁడు. హిందూసమాజ మాపద్ధతికి వ్యతిరేకము!

సుచ:— బాబా! అట్లయినచో నిన్నాళ్లయినను హిందువులు నశింపలేదే!

పరే:— సమాజక్షయమునకుఁ జాలకాలము పట్టును. హిందూసమాజ గవాక్ష ద్వారము లిదివఱకుఁ దెఱవఁబడి యుండెడివి. అప్పుడీ దేశమునందలి యనార్యు లందు బ్రవేశించి యొకగౌరవమును బడసిరి. మొగలాయి ప్రభుత్వమున దేశమునందలి హిందూరాజులును, జమీందారులును దమ ప్రభావముచే సమాజమునుండి యెవ్వరును జెదరకుండునట్లు శాసనములఁ జేసి యుండిరి. ఇప్పు డాంగ్లేయ ప్రభువు లెల్లర నేక శాసనమునఁ బాలించుటచే మునుపటివలెఁ గృత్రిమోపాయముతో సమాజద్వారమును రక్షించుకొనుట కవకాశము లేకున్నది. అందుచేతనే భారతవర్షమునఁ గొన్నాళ్లనుండి హిందూజనసంఖ్య తగ్గి ముసల్మానుల సంఖ్య హెచ్చుచున్నది. ఈవిధముగ జరిగినచో నీదేశమున ముసల్మానులే ప్రధానులైపోవుదురు! అప్పుడు దీనిని హింస్తానమని చెప్పుటయే యన్యాయమగును!

సుచరిత వ్యథితహృదయముతో 'బాబా! దీనిని నివారించుట మన కందఱకును గర్తవ్యము కాదా? మనముకూడ హిందువులను బరిత్యజించి వారి వినాశనమును వర్ధిల్లఁజేయుట న్యాయమా? ఇది హిందూసమాజమును బ్రాణములనైన నర్పించినిలుప

కలసిన సమయము కాదా?' అనియెను. పరేశుఁడు సస్మితముగ సుచరిత వెన్నుపైని చేయుంచి దువ్వుచు "మనము తలఁచుకొన్నచో నెవ్వరినైనను రక్షింపఁగలము కాని రక్షింపఁబడుటకొక జగన్నియమమున్నది! ఆస్వభావ నియమమును త్యజించువా రాత్మరక్షణమునుగూడఁ త్యజింపవలసినదే. హిందూసమాజము మానవు నవమానించి, వర్జించుచుండుటచే నీదినములలో దాని కాత్మరక్షణము దుస్సాధ్య మగుచున్నది. ఇప్పుడది యేకాంతముగ నుండఁజాలకున్నది. నలుదెసలను వివృతమార్గములనుండి యానేకులువచ్చి దానిపైఁ బడుచున్నారు. శాస్త్రసంహితలను ప్రాకారములను బదిల బఱచుకొని యెట్టి సంపర్కమును లేకుండఁ జేసికొనుటకు దానికిప్పు డవకాశము లేదు. తనలోఁ దానిమిడి యుండుటకు శక్తిచాలక యిప్పుడది క్షయరోగమును నాశ్రయించుటచే మానవుల యవిలంఘ్య సంపర్కము దానికి సాంఘాతికాఘాతముగాఁ బరిణమించుచున్నది!" అనియెను.

సుచరిత వేదనా ప్రపూర్ణహృదయముతో 'నేనీ సంగతులేమియు నెఱుఁగను. కాని యిదియే సత్యమై దీనినందఱుఁ త్యజింపఁదలఁచియున్నచో నీదినములలో నేను దీనిని విడువఁజాలను. మనమందఱమును దీని దుర్దిన సంతానులమని చెప్పుకొనుచు నిప్పుడు దీని తలాఁపిదిక్కున నిలువఁబడవలయును'' అనియెను. పరేశుఁడు మెల్లగా 'అమ్మా! నేను నీభావమును నిరోధింపఁజాలను. నీవుపాసనచేసి స్థిరచిత్తమున నీలోని సత్యముతో, నభాదర్శముతో నేకీభవించి సమస్తము నాలోచించుకొనుము. క్రమముగా నీకంతయు విస్పష్టమైపోవును. సర్వశ్రేష్ఠమగువస్తువు నేదేశముకంటెను, నేమానవునికంటెను దక్కువగాఁ జూడవలదు! అదినీకుఁగాని, దేశమునకుఁగాని శ్రేయముకాదు. నేనీయుద్దేశముచే నేకాగ్రచిత్తముతో నాపరమ పదార్థమున కాత్మసమర్పణము చేసికొనఁదలఁచినచో నప్పుడువాడు దేశమునందును దేశీయులందును గల సంబంధము సత్యమైనది కాఁగలదు'' అనియెను.

ఇంతలో నెవ్వడోవచ్చి పరేశున కొకయుత్తరము నిచ్చుటయు ''అమ్మా! సులోచనములులేవు. వెలుతురు తగ్గినది. దీనిని జదువుము!" అని సుచరిత కాచీటి నిచ్చెను. సుచరిత చదివి వినిపించెను. అది బ్రాహ్మసమాజమునుండి వచ్చినది దాని క్రింద ననేక నామములతో సంతకములున్నవి. అందలి విషయములివి — 'పరేశుఁడబ్రాహ్మ మతానుసారముగాఁ గన్యాదానము చేయుటకు సిద్ధపడియున్నాఁడు. సమాజమువా రాతని నింక సభ్యునిగా నెంచఁజాలరు. ఆతఁడేమైనఁ జెప్పుకొనవలసియున్నచో నాదివారమునకు ముందే కమిటీవారి కందునట్లు విన్నప మంపుకొనవలయును. ఆదినమున నాలోచించి బహుజనాభిప్రాయమునుబట్టి తీర్పు చేయఁబడును!'

పరేశుఁడా చీటిని గైకొని జేబులో నుంచుకొనియెను. సుచరిత తన కోమల కరముతో నాతని దక్షిణహస్తముం బట్టుకొని యాతనితోఁబచారు చేయుచుండెను.

క్రమముగా సంధ్యాంధకారము ఘనీభూత మగుచుండెను. ఉద్యానదక్షిణభాగము నందలి సందులో నొకవీధిదీపము వెల్గింపఁబడియెను. అప్పుడు సుచరిత మృదుస్వరముతో "బాబా! మీయుపాసనాసమయ మైనది! నేను నేఁడు మీతోఁగలసి యుపాసించెదను." అని యాతని నుపాసనావాగ్ప్రహమునకుఁ దీసికొనిపోయెను. పరేశుఁడు నేఁడు చాలసేపటివఱకును నిశ్శబ్దముగా నుపాసించెను. తుట్టతుదనొక ప్రార్థనముం గావించి యాతఁడు లేచి ద్వారము వెలుపల లలితావినయులు నిశ్శబ్దముగాఁ గూర్చుండి యుండుటం గాంచెను. అతనిం గాంచి వారిరువురును నమస్కరించి పాదధూళిం గైకొనిరి. అతఁడును వారి మస్తకములందు హస్తముంచి మనసులోనే యాశీర్వదించి సుచరితం గాంచి "అమ్మా! నేను రేపు మీయింటికివచ్చెదను. నేఁడు నా కార్యమును నిశ్చయించుకొందును" అనిచెప్పి తనగదిలోనికిఁ బోయెను.

అప్పుడు సుచరితకన్నుల నీరునిండిపోయెను. ఆమె చిత్రప్రతిమవలె నిస్తబ్ధమై యంధకారమున వరండాలో నిలువఁబడిపోయెను. లలితావినయులు చాలసేపటివఱకు నేమియు మాటాడలేదు. సుచరిత వెడలిపోఁజూచుటయు వినయుఁ డామె చెంతకుఁ బోయి మృదుస్వరముతో 'అక్కా! నీవు మమ్మాశీర్వదింపవా?' అని లలితతోఁ గలసి యామెకుఁ బ్రణామము చేసెను. అప్పుడు సుచరిత యశ్రురుద్ధకంఠముతో నేమని యాశీర్వదించెనో యంతర్యామియొక్కఁడే వినఁగలిగెను.

పరేశుఁడు తనగదిలోనికివచ్చి బ్రహ్మసమాజమున కిట్లుత్తరము వ్రాసెను:— లలితకుఁ బెండ్లి నేనే చేయవలసియుండెను. ఇందుకొఱకు నన్నుఁ ద్యజించినచో నది మీ కన్యాయము కాదు. నన్ను సమస్త సమాజాశ్రయమునుండియు వెలువరించి తన చరణ సాన్నిధ్యమునందే యాశ్రయ మొసంగవలయునని నేనిప్పు డీశ్వరునింగూర్చి యొక్కటే ప్రార్థనముం గావించుచున్నాను!—'

౬౭

సుచరిత పరేశునియొద్ద విన్నమాటలను గోరాకుఁ జెప్పవలయునని యత్యంతమును వ్యాకులపడుచుండెను. తనయెదుట నిలచి తనదృష్టిని హృదయమును గూడఁ బ్రేమచే నాకర్షించుచున్న భారతవర్షమిన్నాళ్లకుఁ గాలవశమున క్షయోన్ముఖమై పోవుచున్న దనుసంగతి గోరా యూహించుటయే లేదా? అది యింతవఱకును దన యాంతరిక వ్యవస్థాబలముచే నాత్మరక్షణము చేసికొనియుండెను. అందుచే దేశీయులకు శ్రమపడ నక్కర లేకపోయెను. ఇంకను వట్టి నిశ్చింతతో రక్షించుకొనుట కవకాశమున్నదా? ఇప్పు డెప్పటివలె! కేవల పూర్వవ్యవస్థలనే యాశ్రయించి గృహమధ్యమునఁ గూర్చుండుట కుపాయమున్నదా?— సుచరిత తనలో "దీనిలో నాకును నొక పని యున్నది. ఆపని యెట్టిది? గోరా యిప్పుడు నాయొద్దకు వచ్చి బోధించి నాకు

మార్గమును జూపించుట యావశ్యకమై యున్నది. అతఁడు నన్ను సమస్తాతంకముల నుండియు, నపవాదములనుండియు నుద్ధరించి యుచితస్థానమున నిలిపినంతమాత్రమున లాభ మేమున్నది?" అని భావించుకొని యాత్మగౌరవ ప్రపూర్ణహృదయముతో 'అతఁడు నన్నేల పరీక్షించుటలేదు? అసాధ్యసాధనమునకు నన్నేల నియోగించుటలేదు? అతఁడు తనసంఘమునందలి పురుషులందరికంటెను నేనే తగినదానని తన సమస్తమును నా యందే సమర్పించునా? ఈయాత్మత్యాగాకాంక్షవలన నేమైనఁ బ్రయోజనముండు ననియే యాతని యుద్దేశమా?— నన్ను లోకావమాన మధ్యమునఁ, గర్మహీనతా మధ్యమునఁ ద్రోసివైచి పోయినచో దేశమున కేమియగును నష్టము లేదా?— ఇట్లు నన్నాతఁడు త్యజించుట యెన్నఁటిని జరుగదు! అతఁడు వెదకుకొనుచు నాయొద్దకు వచ్చితీరును! అతఁడెంత శక్తిసంపన్నుఁడగు మహాపురుషుఁడైనను నావలన నాతనికి బ్రయోజనమున్నది. ఈమాట యాతఁడే యొకప్పుడు చెప్పియున్నాఁడు. తుచ్ఛమగు దొడ్డమ్మ తిరస్కారముచే నాతఁడీమాట నెట్లు మఱవఁగలఁడు!" అని యనుకొను చుండెను. ఇంతలో సతీశుఁడు పరుగెత్తుకొనివచ్చి 'అక్కా!' అని పిలిచెను. సుచరిత యాతనిఁ గౌఁగిలించుకొని 'ఏమిబాబా!' అనియెను.

సతీ:— అక్క లలితకు సోమవారమునఁ బెండ్లి! అంతవఱకును నేను వినయ బాబుయింట నుండెదను. అతఁడు నన్నుఁబిలిచినాఁడు.

సుచ:— దొడ్డమ్మ నడిగితివా?

సతీ:— అడిగితిని. నాకుఁదెలియదు; మీయక్కనడిగి యామె చెప్పినట్లు చేయుమన్నది. అక్కా! నీవడ్డు పెట్టకుము! నాచదువున కక్కడ లోపముజరుగదు. ప్రతిదినమును వినయబాబు నొద్దఁజదువుకొందును.

సుచ:— అక్కడఁ బెండ్లిపనులు గావలసియుండెను. నీవటనుండి యల్లరిచేయు చున్నచోఁ బనులుసాగవు.

సతీ:— అక్కా! నేనేమి నల్లరిచేయను!

సుచ:— నీకుక్కనుగూడఁ దీసికొనిపోయెదవా?

సతీ:— ఆ. వినయబాబు దానినిఁగూడ దీసికొని రమ్మన్నాడు. సపరివారముగ రావలయునని దానిపేరుతో నొక యాహ్వానపత్రమునుగూడఁ బంపినాఁడు!

సుచ:— దానికిఁ బరిజను లెవ్వరు?

సతీ:— ఏమి! నేనే యని వినయబాబుచెప్పినాఁడు. సంగీతపుఁ బెట్టెనుగూడ తెమ్మనిచెప్పినాఁడు. అక్కా! నాకదియొకసారియిమ్ము! దానిని బగులఁగొట్టనులే!

సుచ:— పగులగొట్టినచో నేను బ్రతికిపోవుదును. నాకింకను తెలియనేలేదు! పెండ్లిలో సంగీతము పాడుటకా వినయబాబు నిన్నుఁబిలిచినది?

సతీ:— కాదు! కాదు! వినయబాబు నన్నుఁ దోడుపెండ్లికొడుకుఁ జేసెద నన్నాఁడు! అక్కా! తోడుపెండ్లికొడు కేమిచేయవలయును?

సుచ:— దినమంతయు నుపవాసము చేయవలయును.

సతీశుఁడామాటను సంపూర్ణముగా విశ్వసించెను; సుచరిత యాతని నొడిం జేర్చుకొని "మంచిది! బాబూ! నీవు పెద్దవాఁడవైనచో నేమిచేసెదవో చెప్పుము!" అనియెను. సతీశునకుఁ బ్రత్యుత్తరము సిద్ధముగాలేదు. అతనియుపాధ్యాయుని యసాధారణపాండిత్య సామర్థ్యములే సతీశున కాదర్శములై యుండెను. అందుచే నాతఁడు మొదటినుంటియు పెద్దవాఁడనై యుపాధ్యాయుఁడను గావలయునని కోరుకొనుచుండెను. సుచరిత తమ్మునింగాంచి "బాబూ! చేయవలసిన పనులెన్నియో యున్నవి. మనయిరువురి పనులను మనము కలసిచేసికొందము. ఏమనియెదవు? ప్రాణముల నర్పించియైన మనదేశమును గొప్పదానిగాఁ జేయుదము. చేయుటయేమి? దీనికంటె నుత్కృష్టమైనది మఱియేమున్నది? దేశసేవవలన మనజీవితములను సార్థకములుగఁ జేసికొనవలయును. తెలిసినదా?'' అనియెను. సతీశుఁడు తెలియకుండ సమ్మతించువాఁడు కాఁడు. అతఁడుత్సాహముతో సరే!'' అనియెను.

సుచ:— మనదేశమును, జాతియు నెంతగొప్పదియో యెఱుఁగుదువా? ఏమని చెప్పుదును! ఇదియొక యద్భుతదేశము! వేలకొలఁది యేండ్లనుండి యీశ్వరుఁ డీదేశమును సర్వశ్రేష్ఠముగఁ జేయుటకై ప్రయత్నించుచున్నాఁడు. దేశవిదేశములనుండి యనేకులీపనికి సాయపడుచున్నారు. ఈదేశమందెందఱో మహాపురుషులు జన్మించిరి. ఎన్నియో మహారణములు జరిగినవి; ఎన్నియో మహావాక్యములు వెలువడినవి; ఎందఱివో తపస్సులు ఫలించినవి; ఎన్నియోరీతుల ధర్మము పరిశీలింపఁబడియెను; ఎన్నియో విధముల జీవితవిషయము సిద్ధాంతీకరింపఁబడియెను. మన భారతవర్షమన నిట్టిది సోదరా! ఇది మహాత్తమమైనదని యెఱుంగుము! ఎన్నటికిని దీనిని మఱువవలదు! నిందింపవలదు. నేనిప్పుడు చెప్పినమాట క్రమముగా నెప్పటికైన నీకే తెలియును. ఇప్పుడైనను నీకుఁ దెలియలేదని నేననుకొనుటలేదు. నేను గొప్పదేశమున జనించితినని యీదేశమును మనఃపూర్వకముగఁ బ్రేమింపవలయుననియు, దేశారాధనమునకై సమస్తజీవితము నర్పింపవలయు ననియు నిశ్చయించుకొనవలయును.

సతీశుఁడించుక సేపూరకుండి "అక్కా! నీవేమిచేయుదువు?"

సుచ:— నేనుకూడ నీపనియేచేసెదను. నీవు నాకు సాయపడెదవా?

సతీశుఁ డానందోత్సాహముతో 'సాయపడెదను" అనియెను. సుచరితహృదయమునుండి మాటలుపొంగిపోవుచుండెను. చెప్పికొనుటకింక నెవ్వరును లేరు అందుచేత నే చిన్నతమ్మునియెదుటఁ దనహృదయావేగమంతయు నొక్కసారిగా వెలువరించి

వైచెను. ఈమాటలు బాలునిచేతఁ జెప్పవలసినవి కావు. కాని సుచరిత కట్టిసంశయ ముగలుగ నీలేదు. మనసునందలి యుత్సాహముచేఁ దోఁచిన సంగతులన్నియును సంపూర్ణముగ బోధించినచోఁ జిన్నవారును, పెద్దవారును దమతమ శక్త్యనుసారముగా గ్రహింపఁగలరనియు నెవరివారిబుద్ధి శక్తులననుసరించి యావిషయములను బోధించినచో సత్యము వికృతమైపోవుననియు నామె యనుకొనియెను—సతీశుఁడు భావోద్రేకముచే 'అక్కా! నేను పెద్దవాఁడనై చాలధనము సంపాదించినతరువాత—' అనుచుండగనే సుచరిత 'వలదు. వలదు. డబ్బుమాట యెత్తవలదు. తమ్ముడా! మనయిరువురకును ధనముతో నిమిత్తము లేదు. మన పనిలో భక్తికావలయును. ప్రాణము కావలయును.' అనియెను.

ఇంతలో గదిలోని కానందమయి వచ్చుటయు సుచరిత హృదయరక్తము పొంగిపోవఁదొడఁగెను. ఆమె యట్లే యానందమయికిఁ బ్రణామముచేసెను. ప్రణామము చేయుట సతీశునకుఁ జేఁతకాదు. అయినను నట్లో యాతఁడును జేసివైచెను. ఆనందమయి సతీశు నొడిం జేర్చుకొని శిరంబున ముద్దిడుకొని సుచరితంగాంచి 'నీతో నొక సంగతి యాలోచింపవలసి యున్నది. నీకంటె నాకెవ్వరు నగపడలేదు. వినయుఁడీ పెండ్లి తనయింట జరుగవలయునని చెప్పెను. నబాబు వలెనీవు మాబిడ్డను నీయింటికిఁ గొనిపోయి పెండ్లి యాడెదవాయని నేనాతని వారించి నేనొక యిల్లద్దెకుఁ దీసికొంటిని. అది మీయింటికెంతయో దూరము లేదు. నేనిప్పుడటనుండియే వచ్చితిని. నీవు పరేశునితోఁ జెప్పి యొప్పింపవలయును'' అనియెను.

సుచ:— తండ్రిగా రంగీకరించెదరు

ఆనం:— తరువాత అమ్మా! నీవును రావలయును. సోమవారమే పెండ్లి. ఈలోపుగా నచ్చటనుండి యన్నిపనులను తీర్చుకొనవలయును. వ్యవధిలేదు. నేనొక్కతెనే యన్నిపనులను నిర్వహింపఁగలనుగాని నీవురాకున్నచో వినయునకుఁ గష్టముగా నుండును. మొగమోటముచే నాతఁడు నిన్ను బలవంతపెట్టఁజాలకున్నాఁడు. ఆతఁడు నావద్దఁగూడ నీపేరెత్తుటలేదు. అందుచేతనే యాతనికిఁ గష్టముగానున్నట్లు నేను గ్రహించితిని. నీవు తప్పించుకొనుటకు వీలులేదు. లలితకుఁగూడఁ గష్టముగానుండును.

సుచ:— (విస్మితయై) అమ్మా! నీవీపెండ్లిలో జేరుదువా?

ఆనం:— అదేమి సుచరితా! నేనుచేరకుండుటెట్లు? నేను పరాయిదాననా! ఇది నావినయుని పెండ్లికదా! అంతయు నేనే నిర్వహింపవలయును. నేను నీపక్షము కాదు; కన్యపక్షమునం దుందునని వినయునితో నప్పుడే చెప్పితిని! ఆతఁడు మాలలితను పెండ్లాడుటకై మాయింటికి వచ్చును.

తల్లియుండియు నిట్టి శుభసమయమున లలితను త్యజించుటచే నానందమయికి జాలికలిగెను. అందుచేత నే యీ పెండ్లిలో నిట్టిలోపమును లేకుండఁ జేయవలెనని యామె పూనుకొనెను. తానే లలితకుఁ దల్లివలెనుండి యామె నలంకరించుటకును వరవరణ వ్యవస్థకుఁ దోడ్పడుటకును, పెండ్లికి వచ్చిన బంధుమిత్రులను సత్కరించుటకును లలితకుఁ గొరతయిల్లుగాఁ దోఁచకుండునట్లద్దియింటి నన్ని విధముల నలంకరించుటకును బూనుకొని యుండెను.

సుచ:— అమ్మా! నీవిందుఁ జేరినచో నీయింట గందరగోళము పుట్టదా?

ఆనం:— పుట్టవచ్చును. అంతమాత్రమున భయమేమి? మాటాడకూరకున్నచో గొన్నాళ్లకంతయును బోవును.

గోరా కీపెండ్లితో సంబంధముండదని సుచరిత యెఱుంగును. అతఁ డానందమయిని వారించెనో లేదో తెలిసికొనవలయునని కుతూహలపడుచుండెను. గాని, స్పష్టముగా గ్రహింపజాలకపోయెను. ఆనందమయి గోరా పేరైననెత్తలేదు. ఇంతలో హరిమోహిని మెల్లగా గదిలోనికి వచ్చి యానందమయింగాంచి 'సోదరీ! క్షేమమా? దర్శనమేలేదు. కబురైనను లేదు' అనియెను. ఆనందమయి యీ యభియోగమున కుత్తరము చెప్పక 'నేనిప్పుడు నీకుమార్తెను వెంటఁబెట్టుకొనిపోవుటకై వచ్చితిని' అనియెను.

హరిమోహిని యప్రసన్నయై కొంతసే పూరకుండి "తరువాతఁ జెప్పెదను. నేనీ విషయమునఁ గలుగఁ జేసికొనఁజాలను" అనియెను.

ఆనం:— అట్లు కాదు సోదరీ! నేను నిన్ను రమ్మని కోరలేదు! సుచరితకొఱకు నీవు బెంగపెట్టుకొన నక్కఱలేదు. నేనీమెను నాయొద్దనే యుంచుకొందును.

హరి:— మంచిదేకాని యీ మె యందఱియెదుటను హిందువునని చెప్పుకొనుచున్నది. ఈమె మతిగతులిప్పుడు హిందూత్వము ననుసరించుచున్నవి. ఇట్టిస్థితిలో జాగ్రత్తగనుండుట మంచిది. నేనీమెను గొన్నాళ్ళు నాయెదుట నుంచుకొనఁదలఁచితిని. ఈమెను జూచినంతనే యింకను పెండ్లి కానిదేమని లోకు లనుకొనక మానరు. అవాదు లేకుండ జేసికొన్నఁగాని మంచివరుఁడు లభించుటకష్టము. ఇంతేకాదు ఈమె వేయితోవల బోవుచున్నచో నేనెన్నిటిని చూచుకొనఁగలను? నీవుమాత్రము హిందూస్త్రీవి కావా? అన్నియును, దెలిసియుండియు నేమొగము పెట్టుకొని యిట్లడిగితివి? నీకన్నబిడ్డను నీవీపెండ్లికిఁ బంపఁగలవా? ఇట్లున్నచో సుచరితకుఁ బెండ్లియగుట కష్టమని నీవు భావింపవలదా?

ఆనందమయి విస్మితయై సుచరితవంకఁ దిలకించెను. సుచరిత మొగము మెఱ్ఱనై పోయెను. అప్పుడానందమయి "నేను బలవంతము సేయఁదలఁచుకొనలేదు. సుచరిత

రావన్నచో—" అనునంతనే హరిమోహిని నీయుద్దేశమేమో నాకు బోధపడుట లేదు. నీకొడుకీమెకు హిందూమతమును బోధించుచుండెను. నీవేమో క్రొత్తగా నాకాశమునుండి యూడిపడినట్లుగా మాటాడెదవేమి?' అనియెను.

పరేశునింట నపగాఢభీరురాలైయుండి యితరుల గుణలేశములను మాత్రమే గ్రహించి యాదరించుచుండు నాహరిమోహినియేనా?— తన యధికారమును నిలుపుకొనుటకై యామె యిప్పుడు పెద్దపులివలె నిలిచియుండెను. నలుదెసలనుండియు సుచరితను దనయధీనమునుండి తొలగించుటకు బలవత్ప్రయత్నములు జరుగుచుండెనను సంశయమామెను బాధించుచుండెను. హితులెవ్వరో, యహితులెవ్వరో తెలిసికొనఁజాలక యామె కొట్టుకొని పోవుచుండెను. ఇదివఱ కామె యెట్టి యాశయును లేక వ్యాకులహృదయముతో దేవు నాశ్రయించియుండెను. ఇప్పుడామె కా దేవపూజయందును స్థిరబుద్ధి లేకుండెను. ఆమె యొకప్పుడు సంసారిణియై యుండెను. దారుణ శోకముచే వైరాగ్యము కలిగినప్పుడు మరల నెప్పటికైన సంసారాసక్తి తన్ను బాధించునని యామె యూహించుకొనియైన నుండలేదు. కాని యిప్పుడామె మనసులోని గాయము మానుటచే మరల సంసార మామెకు బ్రత్యక్షమై యాకర్షించుచుండెను. మరల నాశాకాంక్షలు చిరపిపాసపూర్ణములై విజృంభించుచుండెను. ఆమెకుఁ బూర్వముకూడ నింత సంసారావేగము లేదు. కొలఁది కాలములోనే యామెముఖమున భావభంగు లభావనీయ పరిణామము నందుటం గాంచి యానందమయి యాశ్చర్యపడియెను. మఱియు సుచరితంగూర్చి యామె ప్రేమ కోమలహృదయము పరితపించి పోవుచుండెను. ఇంతగాడవయున్నదని యెఱింగినచో నామె సుచరితను బిలిచియే యుండదు. సుచరిత కెట్టికష్టమును గలిగింపకుండవలయు ననియే యానందమయి యుద్దేశము.

హరిమోహిని గోరాప్రశంస యెత్తినతోడనే సుచరిత లేచిపోయెను. అప్పుడానందమయి 'అక్కా! నీకుభయములేదు. నాకీసంగతి తెలియదు నేనీమెను బలవంతపెట్టను లెమ్మ! నీవును నేమియు ననవలదు. ఈమెకుఁ మొదటినుండియుఁ గల పద్ధతి నిప్పుడొక్కసారిగా మార్చుటకువీలులేదు." అనియెను. హరిమోహిని తత్క్షణమే 'ఆసంగతి నాకుఁ దెలియదా? నేనామె నెప్పుడైనఁ గష్టపెట్టితి నేమో నీయెదుటనే చెప్పుమనుము! ఆమె యిష్టమునకు నేనెన్నడు నడ్డము చెప్పుటలేదు. ఈశ్వరు డామెను జిరంజీవినిం జేయవలయునని మాత్రమే నాకోరిక! నాబ్రతుకింకను నెట్లగునో యనియే భయముచే నాకునిద్రయైనఁ బట్టుటలేదు!" అనియెను.

ఆనందమయి పోవుచుండఁగా సుచరితవచ్చి యామెకుఁ బ్రణామముచేసెను. ఆనందమయి యామెను బ్రేమతో స్పృశించుచు 'తల్లీ! నేను మరల వచ్చి నీకన్ని

సంగతులను దెలిపెదను. ఏవిఘ్నములును లేకుండ నీశ్వరానుగ్రహమున శుభకార్యము సంపన్నము కావలయును.' అనియెను. సుచరిత యేమియు మాటాడలేదు.

మఱునాఁటి యుదయమున నానందమయి లక్ష్మి దానిచేఁ బెండ్లియిల్లు బాగు చేయించుచుండఁగా సుచరిత వచ్చెను. ఆనందమయి పరమానందముతో నామెను కౌఁగిలించుకొనియెను. పరేశుఁడు ఖర్చులకొఱకు కొంతసొమ్ము సుచరితకిచ్చి పంపించెను. ఆనందమయియు సుచరిత లాలోచించి యాసొమ్ముతోఁ గావలసినవస్తువులను గొనుట కేర్పాటు చేసికొనిరి. ఇంతలోఁ బరేశుఁడుకూడ లలితను వెంటఁబెట్టుకొని యటకు వచ్చెను. తన యిల్లంతయు లలితకు శూన్యముగా నుండెను. ఎవ్వరు నామెతో మాటాడుటకు సాహసింపకుండిరి కాని యానిశ్శబ్దమే యామెకుఁ గష్టముగానుండెను. వరదాసుందరికి సహానుభూతిం దెలుపుటకై బంధుమిత్రుల సేవకులు ప్రతిదినమును వచ్చుచుఁ బోవుచుండిరి. ఇఁక లలిత నిటనుంచుట యుచితము కాదని పరేశుఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. లలితవచ్చినప్పుడు తల్లికిఁ బ్రణామము చేసెనుగాని యామె కొడమొగము పెట్టుకొని, లలిత వెడలిపోయిన తరువాత నేడువఁదొడంగెను. లీలాలావణ్యలకు లలిత పెండ్లికూర్చి సంతోష మేయుండెను. ఏమాత్ర మవకాశమున్నను వారికిఁ బెండ్లికి గావలయుననియే యున్నది. కాని, లలితబయలుదేఱునప్పుడు బ్రాహ్మ సమాజకఠోరకర్తవ్యమును స్మరించుకొని వారు గంభీరముగా నూరకుండిరి. ద్వారము నొద్దకు వచ్చినప్పటికి లలితకు సుధీరుఁ డగపడియెను. కొంతమంది సామాజికులతోఁ గలసియుండుటచే లలిత యాతనితో మాటాడలేదు. లలిత బండి యెక్కెను. బండిలో నొక కాగితపుబంగి యామె కగపడియెను. దానిని విప్పిచూడఁగా నందొక జర్మనీవెండి పూలదా నుండెను. దానిలో "ఈదంపతుల నీశ్వరు డాశీర్వదించుఁ గాక!" అను నక్షరములతో నొక కార్డుండెను. అందు సుధీరుని నామమును సూచించు నక్షర మొకటి కూడనుండెను. పితృగృహమునుండి వెడలునప్పుడు కన్నీరు పెట్టుకొనరాదని లలిత గుండె రాయిచేసుకొనియుండెను. కాని యప్పుడు తనబాల్యమిత్రుని ప్రేమోపహారమం గాంచినంతనే యామె కన్నీరు మున్నీరై పోయెను. పరేశబాబు ముద్రితనయనములతో సుస్థిరుఁడై కూర్చుండెను.

ఆనందమయి "తల్లీ! రమ్మ!" అనిచెప్పుచు రెండుచేతులతో నామెను బట్టుకొని యామెకొఱకు నిరీక్షించుచున్న దానివలెనే లోనికిఁ దీసికొనిపోయెను. పరేశుఁడు సుచరితను "పిలిపించి తల్లీ లలిత యొక్కసారిగా మాయిల్లువిడిచి వచ్చినది" అని కంపిత కంఠముతోఁ దెలిపెను. సుచరిత యాతనిచేయి పట్టుకొని ఇక్కడనైనను నామె స్నేహపాలనము కెట్టిలోపములేదు, బాబా!' అనియెను.

పరేశుఁడు పోవఁజూచుచుండఁగా నానందమయి మేలిముసుఁగు సవరించుకొని వచ్చి యాతనికి నమస్కరించెను. పరేశుఁడు తొట్రుపడుచుఁ బ్రతినమస్కారముం గావించెను. అప్పుడానందమయి 'మీరు లలితకొఱ కెట్టి విచారము నుంచుకొనవలదు. మీరీమె నెవ్వరిచేతుల సమర్పింతురో యాతనివలన నీమె కెట్టికష్టమును కలుగదు. నాకాడుబిడ్డలు లేరు. ఈశ్వరుఁడు నాకింతకాలమున కట్టియభావమును దూరముగఁ జేసినాఁడు. వినయుని సహధర్మిణిమూలమున నాకుఁ బుత్రికలేని దుఃఖము తీరునని నేనాశపడుచుండగా కరుణామయుఁడగు నీశ్వరుఁడు నాకోరికను ఫలింపఁ జేసినాఁడు! నాకింతటి యదృష్టము పట్టునని నేననుకొనలేదు.

లలిత వివాహాందోళన మారంభమైన తరువాతఁ బరేశుని హృదయము సంసారమునం దొకచోఁగూలముం గాంచి యథార్థసాంత్వనముం గావించుట కిదియే ప్రథమ సమయము.

౯౨

కారాగారగృహమునుండి వచ్చినప్పటినుండియు గోరాయొద్ద కనేకులు వచ్చి ప్రతిదినమును స్తుతిపాఠములు చేయుచు నాలోచించుచు నూపిరితిరగకుండ మాటలాడుచు, విసిగించుచుండుటచే గోరా కింటియందుండుట యసహ్యముగాఁ దోఁచుచుండెను. అందుచే గోరా మునుపటివలె జనపదసంచారము నారంభించెను. ప్రాతఃకాలమున భుజించి బయలుదేఱి రాత్రి కింటికి వచ్చుచుండెను. ఆతఁడు దినమున కొకపల్లెకుఁ బోయి యందలి కమ్మరి, తెలుకులి, జాలరి మొదలగువారి యిండ్లకుఁగూడఁ బోయి వారి యాదరముం గైకొనుచుండెను. అట్టియుత్తమబ్రాహ్మణుఁడు తమయిండ్లకు వచ్చి తమకష్టసుఖములం గనుఁగొనుచుండుటకుఁ గారణ మెఱుఁగఁజాలక వారందఱు నిదియేమని సంశయించుచుండిరి కాని గోరా యెట్టిసంశయమును లేకుండ వారితోఁగలసిమెలసి తిరుగుచుండెను.

ఇట్లు జరుగుచున్న కొలఁదియు నాతనిహృదయమునం దొకయుద్వేగము బలపడుచుండెను. సమాజబంధము చదువుకొన్న వారిలోకంటెఁ బల్లెటూరివారియందే యెక్కువగా నగపడుచుండెను. ప్రతిగృహమునను రేయుంబవలు జరగు ప్రతికార్యమును ఱెప్పవాల్పని సమాజదృష్టులలోనే జరగిపోవుచుండెను. అందఱకును లోకాచారములం దొక్కటే విశ్వాసము. ఆవిషయమున నెవ్వరికి నెట్టి సంశయమైనను లేదు. కాని, ఈనియమములును, నాచారనిష్ఠలును వారికిఁ గర్మక్షేత్రమునం దెట్టిబలమును గలిగించుట లేను. ఇంతటి భీరువులును, నిస్సహాయులును, నాత్మహిత విచారాక్షరములును మఱియొకచో నుండరనుట సందేహమే. ఆచారము నుబాలించుటకంటె వీరికట్టియుత్తమ కర్మమును లేదు. దండముకంటెను, దగవులాటకంటెను, నిషేధమే బలవంతమైనదని

వారికిఁ దెలిసిన విషయము! ఈ నిషేధ శాసనమూలమున వారి ప్రకృతి యాపాదమస్త
కము నొక జాలముచే బంధింపఁబడిపోయెను. ఈజాలము ఋణజాలము; ఈబంధము
మహాజనబంధము; అంతేకాని రాజశాసనము కాదు. కష్టసుఖములయందు గలయికం
గూర్చునట్టి ఘనతరైక్యభావమును దీనియందు లేదు. ఈ యాచారాస్త్రముచే మాన
వుఁడు మానవుని రక్తశోషణముం గావించి నిష్ఠురభారముతో నిస్సత్త్వముం గూర్చు
చుండెనని గోరా యోచింపకుండ నుండఁజాలకపోయెను. సమాజకర్మములం దొకరి
యెడల నొకరట్టి దయయును జూపకుండుట యాతఁ డెన్నియోసారులు చూచెను.
ఒకని తండ్రి దీర్ఘరోగియయ్యెను. ఆతని చికిత్సలకై తనయుఁడు సర్వస్వమును
వ్యయించివైచెను. ఊరువా రాతనికి సాయపడుటయే లేదు. మీఁదుమిక్కిలి యజ్ఞాతపాప
మునకై మీతండ్రికిఁ బ్రాయశ్చిత్తము చేయింపవలెనని నిర్బంధించిరి ఆతని దారిద్ర్య
మందఱకును దెలిసినదే. కాని యెవ్వరికిని దయలేదు! బందిపోటుకంటెను, పోలీసు
విచారణ పల్లెటూళ్లకెట్లు భయంకరమో యట్లే తల్లిదండ్రుల చావుకంటెను శ్రాద్ధము
పెట్టుట బిడ్డలకంత దుస్సహముగా నుండెను. శక్త్యనుసారముననఁ దప్పదు నిర్దయ
మగు సమాజవిధిని సంపూర్ణముగ నెఱవేర్పవలసినదే. ఈసమాజము మానవుని కవశ్య
సమయముల సాయపడుట లేదనియు, విపత్సమయముల ధైర్యము నొసంగుట లేదని
యుఁ గేవలమును శాసనమూలమున లోఁబఱచుకొని విపన్నునిం జేయుచున్నదనియును
గోరా గ్రహించుకొనియెను.

శిక్షితసమాజమధ్యమున గోరా యీలోపమును గనుపెట్టలేదు. ఏలనిన— అందు
సాధారణ జనక్షేమము కొఱకై యైక్యముం గూర్చు శక్తి బహిరంగముగఁ బనిచేయుచుం
డును. అందట్టి యేకీభావ ప్రయత్నములే కానవచ్చుచుండును. కాని పల్లెలయందట్టి
బహిశ్శక్తి యంతగాఁ బనిచేయుటలేదు. అచ్చట నిశ్చేష్టతామధ్యమున భారతవర్ష
గభీరతమ దుర్బలస్వరూపమును, గోరా స్పష్టముగా గనుంగొనియెను. ఏధర్మము
సేవారూపమునను, కరుణారూపమునను త్యాగరూపమునను, శ్రద్ధారూపమునను నెల్ల
వారికిని బలమును, ప్రాణమును, గల్యాణమును గూర్చుచుండునో యాధర్మ మచ్చట
నాతని కగపడలేదు. కేవలము విస్తరించుచు విభాగములై పీడించుచు, బుద్ధికి
దౌర్బల్యమును, బ్రీతికి వికారమును గల్పించుచుండు నాచారములు మాత్రమే
యందెల్ల విషయములందును బాధాకరములై యుండెను. పల్లెలయం దట్టి మూఢ
నియమానుష్ఠానము వలనం గలుగుచున్న యనర్థకము లనేకవిధముల నాతని కగపడు
చుండెను. అవి మానవ స్వాస్థ్యమును జ్ఞానమును, ధర్మబుద్ధిని, సకలకర్మములను
గూడ సంపూర్ణముగ నాక్రమించుకొనియుండెను.

పల్లెలయందలి నీచజాతులలో స్త్రీసంఖ్య తక్కువయగుటచేతనో, మఱియే కార
ణముననో గాని కన్యాశుల్కము విశేషించి యుండుట గోరా మొట్టమొదటనే తెలిసి

కొనియెను. పురుషులు చాలమంది చిరకాలమువఱకుఁ నవివాహితులై యుండిరి. ఇట్టిచో విధవావివాహముకూడ నిషిద్ధమై యుండెను. ఇందువలన గలుగు కష్టములను బ్రత్యేకముగ నందఱు ననుభవించుచునే యుండిరి. ఈకష్టము ననుభవించుటే కాని దీనికిఁ బ్రతీకారము చేయవలయునను నూహ యెవ్వరికిని దోఁచుటలేదు. శిక్షితసమాజమున నెంతమాత్రము నాచారము నగౌరవింపని గోరా యిప్పుడాచార భంజనముఁ జేయఁదలంచి యొకపురోహితుని వశపఱచుకొని పనిచేసెను. కాని లోకులెవ్వరునంగీకరింపలేదు. బ్రాహ్మణులు విధవావివాహము చేసికొన్నచో మేమును జేసికొందుమని వారు క్రోధముతో నెదిరించిరి. ఈతఁడు మమ్ములను హీనజాతిగా భావించి మాకు హీనాచారమును బోధించుచుండెననియే వారికోపమునకుఁ బ్రధాన కారణము.

పల్లీసంచారమువలన గోరా యింకొక విషయమును గ్రహించెను. మసల్మానులలో సర్వైక్యముంగూర్చి నొకవస్తువున్నదనియు, నాపత్సమయములందు వారందఱు నొక్కటిగాఁ జేరుకొందురనియు, హిందువులలో నట్టియైక్యము లేదనియు గోరా తెలిసికొనియెను. ఒక్కచోటనే యున్న యీరెండుజాతులలోను నింతటి ప్రభేదమేలకలిగెనని యాతఁడు బాగుగ నాలోచించెను. ప్రత్యుత్తరము తోఁచినదిగాని దానిని విశ్వసించుట కాతని కెంతమాత్రము నిష్టములేదు. వారుమతముచేతనే యైక్యమై యుండిరిగాని యాచారముచేఁ గాదను విషయ మంగీకరించుట కాతని హృదయము పరితపించుచుండెను. ఆచారములువారి సమస్తకర్మలను నిరర్థకముగ బంధించుటలేదు. ధర్మబంధమే వారియెడల ఘనిష్ఠమై యున్నది. ఏదియసత్యము కాక, సత్యమై యుండెనో యేది ఋణాత్మకము కాక ధనాత్మకమై యుండెనో దేనికొఱకు మానవులందఱు నొక్క కేకవైచినంతమాత్రమున నొక్క నిమిషములో నొక్కటిగాఁ జేరి యనాయాసముగఁ బ్రాణములనైన నర్పించివైతురో యట్టి ధర్మమునే వారందఱు నేకమై యేకభావముతో విశ్వసించియుండిరి.

శిక్షిత సమాజమధ్యమున గోరా యన్యులకు బోధించుటకును వారినిఁ దనవంకకు ద్రిప్పుకొనుటకును దనభావములను మనోహర సువర్ణ రంజితములుగఁ జేసి వాదములను నుపన్యాసములను గావించియుండెను. స్థూలవిషయములను సూక్ష్మవ్యాఖ్యానములచే విపులీకరించెను; అనావశ్యక భగ్నావశేషములకు భావచంద్రాలోకముచే లోకమోహనాకృతులం గల్పించెను. దేశమునందలికొందఱు దేశాభిమానము లేక దేశమును ఘృణీకరించుచుండిరని యెంచి దేశానురాగియగుగోరా స్వదేశము నీయవమానమునుండి రక్షించి యత్యుజ్జ్వలభావావరణమధ్యమున నిలిపియుంచుటకై యహోరాత్రములు పాటుపడుచుండెను. ఇది యాతని కభ్యాసమైపోయెను. అన్నియును మంచివే; చెడ్డవానిలోఁ గూడ నెచ్చటనో మంచియుండును; అని యీవిధముగా వకీలువలె గోరా పరిశీలించు

చుండుటే కాక మనఃపూర్వకముగ విశ్వసించుచుండెను. అసంభవ విషయములందుఁ గూడ నాతఁ డిట్టి విశ్వాసమును స్పర్థతో జయపతాకంబోలె వహించి పరిహాస పరాయణులగు ప్రతిపక్షులయెదుట సుస్థిరుఁడై నిలిచియుండెను. స్వదేశమునందు స్వదేశీయులకు విశ్వాసమును మరలఁ గలిగింపవలయు ననియే యాతని యేకమాత్రోద్దేశము దానితరువాతనే తక్కిన పనులన్నియును!

కాని పల్లెలలో నాతని యుపన్యాసములను వినువారెవ్వరును లేకుండిరి. ఆతని యుక్తుల కుపయోగము లేకపోయెను; అసమానద్వేషముల నడగించుటకై తన శక్తి నంతను జూపవలసిన ప్రయోజనమును లేకపోయెను. ఇందుచే సత్యమాతని కస్పష్టముగా లేకపోయెను. ఆతని ప్రబల దేశానురాగమే యాతనిసత్యదృష్టిని ప్రదీప్తముగా జేసివైచెను.

౬౮

ఒకపట్టుకోటు తొడిగి మొలకొక కాలువఁజుట్టుకొని, రైలుసంచి చేతఁబట్టుకొని కైలాసుఁడు వచ్చి హరిమోహినికిఁ బ్రణామముచేసెను. ఆతనివయసు ముప్పదియైదేండ్లకు దగ్గఱగా నుండెను. క్షౌరకర్మాభావముచేఁ గుశాంకురమువలె నొత్తుగఁ బెరిగియున్న పెండ్రికలతో నాతనిమొగము దుబ్బులబీటిం బోలియుండెను. చాల కాలమున కత్తయింటి యాత్మీయునింగాంచి హరిమోహిని యాతని నాదరముతో నొకచాపపైఁ గూర్చుండఁజేసి "కాలుచేతులు కడిగికొనుము!" అనియెను. కైలాసుఁడక్కఱలేదని చెప్పి 'మీశరీరమునం దారోగ్యముగా నున్నదా?" అని ప్రశ్నించెను. హరిమోహిని శరీరమునుగూర్చి వినుఁగును సూచించుచు 'ఆరోగ్యమెట్లుండును?' అని అనేక వ్యాధులనామము లేకరువుపెట్టి 'నేనీపాటికి మరణించిననే బాగుగనుండును. కాని నాకుఁ జావురాకున్నది!" అనియెను.

కైలాసుఁడామాటకు నొచ్చుకొనుచు 'వదినే! అన్నగారు లేక పోయినను మీరుండుటంబట్టియే నేనీకలకత్తాకు వచ్చి యిచ్చట నాశ్రయముంగాంచితిని. లేకున్నచో నెట్లువత్తును?" అనియెను. తరువాత గ్రామస్థులంగూర్చి యనేక పరామర్శలు జరిగెను. కైలాసుఁడు సంభ్రమముతో నలువంకలఁ దిలకించి ఈయిల్లా మీదే నా?' అని ప్రశ్నించెను.

హరి:— ఔను.

కైలా:— చాలమంచియిల్లే.

హరిమోహిని యాతనియుత్సాహమును వర్ధిల్లఁజేయుచు 'కాకేమి? చాలగట్టియిల్లు!" అనియెను.

కైలాసుఁ డాయింటి పనితనము నంతను బాగుగఁ బరిశీలించెను. తలుపులు ద్వారములు గోడలు మొదలగువాని దిట్టతనమును సున్నితమును జూచి యానందించెను. మేడమీఁదను గ్రిందను నెన్నెన్ని గదులున్నవో యడిగి తెలిసికొనియెను. ఆయిల్లు గట్టుట కెంతసొమ్మగునో గ్రహించుట కాతనికి శక్తిచాలదు. ఆతఁడు బాగుగ నాలోచించుకొని పది పండ్రెండువే లగునని నిశ్చయించుకొని కొంచెము తక్కువగ నే చెప్పవలయునని యెంచి 'వదినే! ఈయిల్లు కట్టుట కేడెనిమిదివే లగునను కొందును!" అనియెను. హరిమోహిని కైలాసుని పల్లెటూరి తనమునకు వింతపడుచున్నట్లు ప్రకటించి "ఇరువదివేల రూపాయలకుఁ దక్కువ కాదు!' అనియెను.

కైలాసుఁడు జాగ్రత్తగా నాయిల్లంతయును బరీక్షించి యంగీకార సూచకముగాఁ దలయూచుచు నీసుందరభవన 'మేకేశ్వరప్రభు నిర్మితమై యుండవలయును. గాని యితరులిట్లు నిర్మింపఁజాలరని యపరిమితానంద భరితుఁ డయ్యెను. తరువాత నాతఁడు 'వదినే! అంతయు బాగుగనే యున్నది! కాని కన్యక యేదీ?" అని ప్రశ్నించెను.

హరిమోహిని తొట్రుపాటుతో 'మేనత్తగారి యింటికి వెళ్లినది. రెండుమూడు దినములలో వచ్చును!'' అని చెప్పెను.

కైలా:— అట్లయినచో నేనాఁగు టెందులకు? నాకుఁ గొప్పపని యున్నది. రేపు మరల వచ్చెదను.

హరి:— వ్యవహారముమాట యటుంచుము. ఇచ్చటుపని తీరువఱకును నీవు పోవలదు.

కైలాసుఁడు బాగుగ నాలోచించి 'నేనుపోకున్నచో వ్యాజ్యము డిక్రీయగును అయిన నేమి? ఆలాభమిక్కడ లేదా?' అని నిశ్చయించుకొని యిల్లంతయుఁ బరీక్షించుచు హరిమోహిని పూజామందిరమున నీరు నిలచి యుండుటం గాంచి "వదినే! ఈ యిల్లు 'బాగుగ లేదు. ఇచ్చట నీరు నిలచుచున్నది. ఇట్లుచేసినచోఁ జెమ్మచే గోడలకు భంగముకలుగదా' అనియెను.

హరి:— ఏమిచేయుదును బాబూ!

కైలా:— ఏమైనను సరియే. ఈయింటిలో నింతగా నీటిని వాడఁగూడదు!

హరిమోహిని యూరకుండెను. తరువాతఁ గైలాసుఁడు కన్యారూపముం గూర్చి ప్రస్తావించుటయు, హరిమోహిని యాతని ప్రథమభార్యకంటెను జాల నందమైనదని చెప్పెను! ఆకన్య సౌందర్యమును దనపెద్దభార్య సౌందర్యముతోఁ బోల్చి చెప్పుట కైలాసున కుత్సాహముగ లేకపోయెను. అప్పు డాతఁడొక యదృష్టపూర్వం బగు మూర్తిని మనసులో భావించుకొని దిగ్భ్రాంతుఁడై పోల్చుకొనుచుండెను.

ఒకపక్షము స్థిరపడినదని హారిమోహిని నిశ్చయించుకొనియెను. ఇంక కన్యా పక్షమున నించుక సామాజికలోప మున్నను నదియొక యసాధ్యవిషయము కాదని కూడ నామె సమాధానపడియెను.

గోరా ప్రాతఃకాలమునందే యిల్లువిడిచి పోవుచుండెనను సంగతి తెలిసికొని వినయుఁడింకను చీఁకటియుండఁగనే సోమవారమునాఁ డుదయమువచ్చి మేడమీఁది గదిలోనికిఁ బోయి చూచెను. గోరా యగపడులేదు. సేవకు నడుగఁగా గోరా పూజా గృహమునందున్నట్లు చెప్పెను. వినయుఁ డాశ్చర్యముతోఁ బూజామందిరమునకుఁ బోయి చూచెను. గోరామడిబట్టలు కట్టుకొని పూజచేసికొనుచుండెను. అతనిఁజోళ్ళ చప్పుడువిని వెనుకకుఁ దిరిగి వినయునింగాంచి తత్తరముతో "లోనికి రావలదు!" అనియెను. వినయుడు "భయములేదు! నేను లోనికిరాను. నీతో మాటాడవలసి వచ్చితిని' అని చెప్పెను. గోరా బయటకివచ్చి మూడవయంతస్తు గదిలోనికి వినయుని దీసికొని పోయెను.

విన:— సోదరా! గోరా! నేఁడు సోమవారము.

గోరా:— ఔను సోమవారమే. పంచాంగము పొరఁబడినను నీవు మాత్ర మీ విషయమును మఱచిపోవు! ఎట్లయినను నిది మంగళవారమునూత్రము కాదు. ఈమాట యథార్థము.

విన:— నీవు రావని యెఱుఁగుదును గాని, నీతో నొకసారి చెప్పకుండ నే నీ కార్యమునఁ బ్రవేశింపఁ జాలకున్నాను. అందుచేతనే తెల్లవారకుండ నీయొద్దకుఁ వచ్చితిని! గోరా యేమియు మాటాడలేదు. వినయుఁడును మాటాడలేదు. అప్పుడు గోరా తనహృదయవేదనను సంపూర్ణముగ గోపనముచేసికొని నవ్వుచు "నేమర దున్న నేమి? నీవే జయించితివి! నీవమ్మను దీసికొనిపోయితివి. ఎంతకష్టపడినను నేనామె నాఁపఁజాలకపోయితిని! తుట్టతుదకు మాయమ్మమూలమున నే నేను నీకోడిపోయితిని. వినయా! ఒక్కొక్కరే కలసిపోయినారు. నేనొక్కఁడను మాత్రమే మిగిలియున్నాను! అనియెను. వినయుఁడు వినయముతో "సోదరా! నీవు నాపైఁ దప్పు పెట్టవలదు. నా పెండ్లికి రావలదని నే నమ్మకెన్నియో సారులు జెప్పితిని. అమ్మ నాతో 'వినయా నీ పెండ్లికిరానివారు నీవు పిలిచినను రారు; వచ్చువారు నీవు వలదన్నను మానరు. కావున నీ వెవ్వరిని బిలువను వలదు! నిషేధింపనువలదు! మాటాడకూరకుండుము" అని చెప్పినది. గోరా! నీవు నాకు లొంగితివా? అమ్మకు లొంగితివి! సహస్రపర్యాయములు లొంగితివి. అట్టితల్లి యింక నెవ్వరికున్నది?" అనియెను.

గోరా యెంత వలదనినను వినక యాతనికోధమును లక్ష్యము చేయక యానంద మయి వినయుని పెండ్లికిఁ బోయెనని గోరా విచారించుటలేదు. విశేషించి యానం

ఢించుచునే యుండెను. వినయునకుఁ దల్లిగారి యపరిమేయ ప్రేమశేశము లభించెనని యు, వారితనికిఁ దనతో నెంతటివిచ్ఛేదము కలిగినను, మాతృప్రేమ సుధారసమునుండి యాతఁడు వంచితుఁడు కాలేదనియు గ్రహించుటచే గోరాహృదయమునం దొకవిధమగు సంతుష్టియు, శాంతియు నుదయించెను. అన్నివిషయముల యందును గోరా వినయు నకు దూరమైపోవుచున్నను నతఁడయమగు మాతృస్నేహబంధను నిగూఢరూపముతోఁ జిరబంధమై చిరకాలమువఱకు నయ్యిరువుర నతిసమీపవర్తులుగనే చేసివైచుచుండును.

విన:— సోదరా! నేఁటకిఁ బోయెదను. ఇష్టముగ లేకున్నచో నీవు రావలదు. కాని మనములో మాత్రము మఱియొకలా గెంచుకొనవలదు. ఈసమ్మేళనము నాజీవి తము నెంతటిసార్థకముగాఁ జేసెనో నీవించుక భావింపఁగలిగినచో నీకెంతమాత్రము నావివాహమునకు విముఖుఁడవు కాఁజాలవని సాహసించి చెప్పఁగలను.

అని చెప్పి వినయుఁడు లేచుటయు గోరా "కూర్చుండుము. నీ పెండ్లి రాత్రి కదా. ఇప్పటినుండియుఁ దొందరయేల?" అనియెను. వినయుఁడు తలఁచుకొనినట్లైన నుండదని గోరాయాదరమునకు విగళితహృదయుఁడై కూర్చుండెను. క్రమముగా వారిప్ప టివలె మాటాడుకొనఁదొడంగిరి. ఈదినములలో వినయునిహృదయవీణ పంచమస్వరము నెంతహెచ్చుగా మొరయించుచుండెనో యంతహెచ్చుగనే గోరా దానడ్డగించు చుండెను. వినయుఁడు విడువకుండ మాటాడుచుండెను. వినయునిముఖమునుండి యకించి త్కరములును, బరిహాసపాత్రములునగు చిన్నచిన్న విషయములుగూడమధురగాన ములం బోలి మధుర రసోచ్ఛ్వసితములై వెలువడుచుండెను ఇప్పుడాతని హృదయ మధ్యమునం దోచుచున్న యాశ్చర్యలీలను రసవంతముగఁ జేసి వినయుఁడు నిపుణభావ ణములతోఁ సూక్ష్మముగను, గభీరముగను, హృదయంగమముగను వర్ణింప నారంభిం చెను. ఇంతటి 'యపూర్వవిజ్ఞానము! ఇంతటి యనిర్వచనీయ పదార్థమును హృదయ పూర్వకముగఁ జేసికొనుట యెల్లరకును సాధ్యమగునా? లోకమునందలి సాధారణ స్త్రీపురుష సమ్మేళనమునం దిట్టి మధుర సంగీతము వినఁబడదనియు, నన్నితరులతోఁ బోల్పవలదనియు వినయుఁడు చెప్పెను. ఇట్టిసంఘటన మెన్నఁడు నెచ్చటను ఘటిల్లి యుండదనియే యాతని యుద్దేశము. ఎల్లయెడల నిట్టి సంఘటనమే కలిగినచో వసంత పవనాంకురమున నవపల్లవపులకితమగు వనముంబోలి జగమంతయు నవజీవనకళావిలసిత ము కాదా? మానవులయం దున్న సమస్తసౌందర్యమును, సమస్తశక్తులును సహజము గనే వివిధవర్ణములతో వివిధాకృతులతో విజృంభింపవా? ఈస్వర్ణకిరణస్పర్శము నెవ్వ రుపేక్షింపగలరు? దీనిమూలమున సామాన్యు లసామాన్యులగుదురు! అట్టి యసామా న్యత్వమును జీవితమునం దొక సారియైన రుచిచూచినవారే ధన్యులు!

వినః— గోరా! నిజము చెప్పుచున్నాను. మానవస్వభావమును నిమిషములో మేల్కొల్పునది ప్రేమయొక్కటియే. ఏకారణముచేతనో యది మనలో దుర్బలమై యున్నది. అందుచేతనే మనకు బరస్పరగ్రహణశక్తి లేకుండ బోవుచున్నది. మనలో నేమున్నదో మనకుదెలియుటలేదు. మనలోనిరహస్యమును మనము ప్రకటింపజాలకున్నాము. మనసంచితమును మనము వ్యయింపజాలకున్నాము. అందుచేతనే నలుదెసలను మనకీ నిరానందము! అందుచేతనే మనలోని మహాత్మ్యము కేవలము నీవంటివారొకరిద్దఱికే తప్ప సాధారణుల కందఱకును దెలియకుండ బోవుచున్నది.

ఇంతలో మహిముడు పడకనుండి లేచినశబ్దము వినవచ్చుటయు వినయుని కుత్సాహభంగమయ్యెను. అతడు గోరాయొద్ద సెలవుగైకొని పోయెను. గోరా డాబామీద నిలువబడి పూర్వసంధ్యాకాశమువంక జూచి యొక్కనిట్టూర్పు విడిచెను. అతడు చాలసేపటివఱకు నచ్చటనే పచారుచేయుచుండెను. గోరా యెంత ప్రయత్నించినను దనమనోరథమును సఫలముగ జేసికొనజాలకుండెను. గోరాయొక్కడే కాక యాతని సమస్తజీవితక్రియలును నాకసమువంక జేతులెత్తి సముజ్జ్వలమును, సుందరము నగునొక తేజమును వాంఛించుచుండెను. సమస్తోపకరణములును సంసిద్ధములై యుండెను. సమస్తసంపత్తియు సమకూర్పబడి యుండెను. కాని కేవలము నాశాసాంత్వనోద్భాసితమును, స్నిగ్ధసుందరారుణరాగరంజితంబును నగు నాతేజ మెచ్చటనున్నది? ఉన్నదానిని వర్ధిల్ల జేయుటకై ప్రయత్నించుటవలన నుపయోగములేదు. కాని దానిని సముజ్జ్వలముగను, సౌందర్యమయముగను బ్రకాశింపజేయువలయునని యాతనివాంఛ! ఒకసుముహూర్తమున స్త్రీ పురుషులు ప్రేమ నాశ్రయించి యనిర్వచనీయంబగు నున్నతింగాంతురని వినయుడు చెప్పినప్పుడు గోరా మునుపటివలె నామాటను ద్రోసివైవజాలకపోయెను. ఆసమ్మేళన మసామాన్యమైనదనియు, బూర్ణమైనదనియు నట్టిసంపర్కమమూల్యమైనదనియు, నది భావములకు రూపమును; రూపమునకు బ్రాణమును బ్రసాదించుననియు, దానిమూలమున బ్రాణమధ్యమున గదలికయు, మనోమధ్యమున మననమును ద్విగుణీకృతము లగుటయే గాక యవి నూతన రససంసిక్తములుకూడ నగుననియు గోరా మనఃపూర్వకముగ నంగీకరించెను.

ఈసామాజిక విచ్ఛేదదినమున వినయుని హృదయము గోరా హృదయముపై నఖండమగు నేకతానమున నొకసంగీతమును మ్రోగించి పోయెను. వినయుడుపోయినను వేళమించిపోయినను నాసంగీతము మాత్రము మ్రోగుచునే యుండెను. సముద్రాభిముఖమగు నదీద్వయము మిళితమంబోలి వినయుని ప్రేమప్రవాహ మిప్పుడుగోరా ప్రేమప్రవాహమున బ్రవేశించి తరంగములచే దరంగములను ఘోషితములుగా

జేసివైచుచుండెను. గోరా యిన్నాళ్లవఱకును బంధించి క్షీణింపఁజేసి, యగపడకుండఁ జేయవలయునని ప్రయత్నించిన యావాహినియే యిప్పుడు కూలముల నొరసి సుస్పష్టాకృతితోఁ బ్రబలవేగమునఁ బ్రవహించుచుండెను. దానినిప్పుడు నిందించుటకుఁగాని నిషేధించుటకుఁగాని యాతనికి శక్తి లేకుండెను— దినమంతయు నీవిధముగాఁ గడచెను. తుదకపరాహ్ణము సాయాహ్నమున విలీనమగునప్పుడు గోరా యిల్లు విడచిపోవుచు 'ఏది నాదియో దానిని నేను గైకొనవలయును. రాకున్నచో బ్రపంచమున నేనసంపూర్ణుడను వ్యర్థుడనునై పోవుదును!' అనిభావించుకొనియెను. ఈప్రపంచ మధ్యమున సుచరిత యాతనిపిలుపునకే వేచియున్నదను విషయమున గోరా కెట్టి సంశయమును లేదు. నేఁటిసాయంకాలమే యీకోరిక నాతఁడు సఫలముగ జేయవలయును.

ఆతఁడు జనాకీర్ణమగు వీధినిఁబడి యాతని నెవ్వరు ననుసరింపఁజాలనంతటి వేగముతోఁ బోవుచుండెను. ఆతనిహృదయ మాతఃశరీరము నతిక్రమించి యేకాగ్రమై యెక్కడికో పోయియుండెను. ఆతఁడు సుచరిత యింటియొద్దకుఁ బోవునప్పటికి ద్వారము మూయఁబడియుండెను. కొంతసే పాలోచించి పిమ్మట నాతఁడు తలుపు గొట్టి పిలిచెను. సేవకుఁడు తలుపుతీసి గోరానుజూచి 'అక్కయ్యగారింటిలో లేరు" అని యడుగకుండఁగనే చెప్పివైచెను.

గోరా:— ఎక్కడికిఁ బోయెను?

సేవ:— ఆమె కొన్నాళ్లనుండి లలితాసోదర వివాహ ప్రయత్నములలో నున్నది.

ఆమె వినయుని పెండ్లికిఁ బోయియుండునని గోరా నిమిషములో గ్రహించెను. ఇంతలో లోపలనుండి కైలాసుఁడు వచ్చి "అయ్యా! ఏమి కావలయును?" అని ప్రశ్నించెను. గోరా యాతని యాపాదమస్తకమును జూచి ఏమియునక్కఱ లేదు! అనియెను. కైలాసుఁడొంటిగ నుండుటచే నేమియుఁదోఁచక యించుకసేపు కూర్చుండుఁడని బలవంతముచేసెను. గోరా నాకుఁ బనియున్నదని చెప్పి యతివేగముగ వెడలి పోయెను. తన జీవితమునందలి సంఘటనములు చాలవఱకుఁ గేవలమును దనయిచ్ఛచేతనే సాధింపఁబడునవి మాత్రము కావనియు, నందేదో భగవదుద్దేశ ముండుననియు స్వదేశ విధాతయగు నీశ్వరుని యేయుద్దేశమునో నిర్వహించుటకై తాను జన్మించితిననియు గోరాకు దృఢవిశ్వాసము కలదు.

అందుచే గోరా తనజీవిత సంఘటనములను బాగుగఁ బరిశీలించుకొనుచుండును. తానత్యంతోత్సాహముతో వచ్చినప్పుడు సుచరిత యింటితలుపు మూసి యుండుటయు, నామె లేదని తెలియుటయు నాతనికి భావపూర్ణ సంఘటనముగ దోఁచెను. ఈజీవితమున సుచరిత తలంపిట్లే మూయఁబడి యుండుననియు, నామె నీకు లభింప

దనియుఁ దనజీవిత విధాయకుఁ డీవిధముగాఁ సూచించెనని గోరా యనుకొనియెను. గోరావంటివానికి వాంఛాముగ్ధుఁడై యుండుట కవకాశములేదు. ఆతనికి స్వకీయము లగు సుఖదుఃఖములు లేవు. ఆతఁడు భారతవర్ష బ్రాహ్మణుఁడు. భారతదేవతారాధనమే యాతనికర్తవ్యము; భారత తపస్సే యాతనిపని; ఆసక్తియు, ననురక్తియు నాతనికి లేవు. ఆతఁడు తనలో జగద్విధాత శాయెదుట వాశక్తిస్వరూపమును బ్రదర్శించెను. అది శుభ్రశాంతస్వరూపము కాదు. మద్యముంబోలి రక్త తీవ్రస్వరూపమైనది. అది బుద్ధికిఁ జాంచల్యముంగూర్చుటయే కాక రూపమునే మార్చివేయును. నేను సన్యాసిని నాసాధనమధ్యమున దానికిఁ దావులేదు' అని భావించుకొనియెను.

౭౧

చాలకాలమున కీదినములలోనే సుచరిత కానందమయి చెంత నెన్నఁడు ననుభవింపనంతటి విశ్రాంతి లభించెను. అపరిచిత వనిగాని, పరాయిదానవని గాని సుచరితకెప్పుడు నెంతమాత్రమును దోఁచకుండునంతటి వాత్సల్యముతో నానందమయి యామె నాదరించెను. ఆనందమయి సుచరిత మనసంతయు నెట్లు గ్రహించెనో యట్టే యట్టి మాటయుఁ జెప్పకుండఁగనే యామె కూరటుం గల్పించెను. 'అమ్మా! అను శబ్దమును సుచరిత యిదివఱ కెన్నఁడు నింత హృదయపూర్వకముగా నుచ్చరింపలేదు. ప్రయోజనము లేకున్నను నానందమయి నమ్మా యనిఁ పిలుచుటకై సుచరిత యనేకావకాశములను గల్పించుకొనుచుండెను. లలితవివాహము సంపన్నమయ్యెను సుచరిత యాయాసముతో శయనించి 'అమ్మను విడిచి నేనెట్లు పోఁగలను!" అని భావించుకొనుచుదన్నఁదానే "అమ్మా! అమ్మా!" అని పిలుచుకొనుచుండెను. అప్పుడామె హృదయము వికసించి కన్నులనుండి యశ్రుధారలు వెలువడుచుండెను. అప్పుడాకస్మికముగా నానందమయి వచ్చి దోమతెరను సడల్చి పరుపుపైఁ గూర్చుండి సుచరిత నెమ్మేను నిమురుచు "అమ్మా! నన్నెందులకు బిలుచుచున్నావు?" అనియెను.

అప్పుడు సుచరితకుఁ దెలివివచ్చుటచేఁ దానమ్మాయని పిలుచుచున్నట్లు బోధపడియెను. అప్పుడు సుచరిత ప్రత్యుత్తర మీయజాలక యానందమయి యొడిలోఁ బోరగిలఁబడి యేడువఁదొడఁగెను. ఆనందమయియును మఱియేమియు మాటాడక యారాత్రి యామె చెంతనే శయనించెను.

వినయుని పెండ్లి యైపోయినను నానందమయి యింటికిఁ బోక 'వీరింకను గృహకృత్యములను జక్కఁజేసికొనఁజాలరు. కొన్నాళ్లుండి వీరికిఁ దగినయేర్పాటు చేయకుండ నేనెట్లుపోఁగలను?" అనియెను. అప్పుడు సుచరిత 'అమ్మా! ఈకొన్నాళ్ళును నేనుగూడ నీతో నుండెదను' అనియెను. లలితయు నుత్సాహముతో "ఔనమ్మా! అక్కకూడ మాతోఁ గొన్నాళ్ళుండవలయును అనియెను. అంతలో సతీశుఁడు

గంతులు వైచుచు వచ్చి 'అక్కా! నేనుకూడ నీతోనుండెదను.' అనుటయు సుచరిత "నీచదువో బాబూ?" అని ప్రశ్నించెను. నేను వినయబాబునొద్దఁ జదువుకొందునని సతీశుఁడు చెప్పెను. సుచరిత నవ్వుచు 'వినయబాబు నీకుఁజదువు చెప్పలేఁడు!" అనియెను. ప్రక్కగదిలోనే యున్న వినయుఁడు తత్క్షణమే "చెప్పగలను. యెన్నిరో రాత్రులు నిద్రలేకుండఁ జదివిన చదువంతయు నొక్కనాఁటికే మఱచిపోవుదు ననుకొంటివా?" అనియెను.

ఆనం: — మీదొడ్డమ్మ కిష్టముండునా?

సుచ: — నేనామె కుత్తరము వ్రాసెదను.

ఆనందమయి 'నీవు వలదు! నేను వ్రాసెదను.' అనియెను. అట్లు సుచరిత వ్రాసినచో హరిమోహిని కామెపైఁ గోపము కలుగునవియు దనపైఁ గోపముకలిగినను నష్టము లేదనియు నానందమయి యూహించుకొని "లలిత కింటిపనులు నేర్చుటకై కొన్నాళ్లు నేనిటనుండెదను. సుచరితయుఁగూడ నుండుకొనుటకు నీవనుమతించినచో లలితకు విశేషోత్సాహముగా నుండును" అని హరిమోహిని కుత్తరము వ్రాసెను.

ఆయుత్తరమువలన హరిమోహినికిఁ గోపమే కాక యొకవిధమగు సంశయము గూడఁ గలిగెను. ఈవిషయమునఁ దల్లిబిడ్డలు బాగుగ నాలోచించుకొని యెట్లయిన సుచరితను దమవలలోఁ జిక్కించుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండిరని యామె యనుమానించెను. హరిమోహిని కెట్లయిన నతిశీఘ్రముగ సుచరితను విఖ్యాతరాయలకుటుంబమునఁ జేర్చవలయునని యుండెను. కైలాసుఁడుకూడఁ గొన్నాళ్లనుండి వేచియున్నాఁడు— ఉత్తరము చేరిన మఱునాఁటి యుదయముననే హరిమోహిని పల్లకి నెక్కి వినయుని యింటికివచ్చెను. అప్పుడు క్రిందగదిలో లలితాసుచరితలు, నానందమయియును వంటప్రయత్నములను జేయుచుండిరి. పైగదిలో సతీశుఁ డింగ్లీషుపాఠమును వల్లించుకొనుచుండెను. ఇంటిలో నంతగట్టిగాఁ జదువవక్కఱలేదు. కాని తాను చదువుచున్నట్లందఱకును దెలియుటకై యాతఁడు బిగ్గఱగాఁ జదువుచుండెను.

ఆనందమయి హరిమోహిని నత్యాదరముతో నభ్యర్థించెను. హరిమోహిని యా గౌరవము బాటింపక "నేను రాధారాణిని దీసికొనిపోవుటకై వచ్చితిని' అనియెను. 'అట్లే తీసికొనిపోవచ్చును కొంచెమునే పాఁగుము!' అని యానందమయి చెప్పుటయు హరిమోహిని 'నాకుఁ బూజవేళ దాఁటిపోవును. ఇక్కడఁగూర్చుండుటకు నాకవకాశములేదు.' అనియెను. సుచరిత యేమియు మాటాడక సొరకాయను దఱుగుచుండెను. హరిమోహిని యామెంగాంచి 'వినఁబడినదా? వేళ మించిపోవుచున్నది.' అనియెను. లలితయు, నానందమయియును మాటాడక కూర్చుండిరి. సుచరిత చటాలున లేచి 'దొడ్డమ్మా! రమ్ము' అనియెను. హరిమోహిని పల్లకివైపునకుఁ బోవుచుం

డఁగా సుచరిత యామెచేయి పట్టుకొని గదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి "దొడ్డమ్మా! నాకొరకు వచ్చిన నిన్నింతవరియొదుట నూరక తిరిగి పంపింతునా? నేను నీతో నే వచ్చెదను. కాని రెండుజాములైనతరువాత మరల నేనిక్కడకు రావలయును!" అని చెప్పెను.

హరిమోహిని కటుస్వరముతో 'అదేమిమాట!! ఎప్పుడు నిక్కడనే యుండుమని చెప్పరాదా?'' అనియెను. సుచరిత మెల్లగా 'అట్టిభాగ్యము లేకుండచేతనే యవకాశమున్నంతవఱకు నామెచెంత నుండఁదలంచి యామెను విడువఁజాలకున్నాను!' అనియెను. ఆమాటకు హరిమోహినియొడలు మండిపోయెను గాని యప్పుడేమనుటకు నామె కుచితముగాఁ దోఁచలేదు. సుచరిత యానందమయి చెంతకువచ్చి నవ్వుచు 'అమ్మా! నేనొక సారి యింటికిఁ బోయి వచ్చెదను అనియెను. ఆనందమయి యేమియుఁ బ్రశ్నింపక 'వెళ్లుము తల్లీ!' అనియెను.

నేను రెండుజాములకు మరల వచ్చెదనని సుచరిత లలితచెవిలోఁ జెప్పి పల్లకి యొద్దకుఁ బోయి నిలువఁబడి 'సతీశా!' అని పిలిచెను. సతీశుఁడుకూడ నున్నచోఁ దనబనుల కాతంకముగా నుండునని యెంచి హరిమోహిని యాతని నిచ్చటనే యుంచుమనియెను. ఇరువురును బల్లకి నెక్కి పోవుచున్నసమయమున హరిమోహిని తన భావి ప్రబంధమునకు భూమికగా "అమ్మా! లలితకుఁ బెండ్లియైనది. పరేశున కొకయాఁడుబిడ్డవిచారము వదలిపోయినది. ఇంటిలో నీడువచ్చినకన్య యుండుట గృహస్థునకెంత కష్ట మనుకొన్నావు! ఏమని చెప్పుదును. నాకితర చింతయే లేదు! భగవన్నామము చేసికొనుచుండఁగా నాకీవిచారమే తోఁచుచుండును. నాకు మునుపటివలె దేవపూజ జరుగుటయే లేదు. గోపీవల్లభుఁడు నాకు మరల నూతనబంధమును గల్పించినాఁడు.'' అని యేమేమో చెప్పదొడంగెను.

హరిమోహినికిది కేవలము సాంసారికోత్కంఠయే కాదు. ఇది యామెముక్తిపదమునకుఁగూడ నంతరాయమైయుండెను. ఆమెకుఁగల యింతటి దుస్సహవిచారమును వినియును, సుచరిత యూరకుండెను. హరిమోహినికి సుచరితయుద్దేశము బోధపడుటలేదు. మౌనమే సమ్మతిసూచికమనియు, సుచరితహృదయమించుక మెత్తబడియె ననియు హరిమోహిని తనకనుకూలముగా భావించుకొనియెను.

పల్లకి యింటియొద్దకుఁ వచ్చెను. ఇరువురును దిగి లోపలఁ బ్రవేశించుచుండఁగాఁ బ్రక్కగదిలో నెవ్వడో యొకయపరిచిత పురుషుఁడు తల యంటుకొనుచున్నట్లు కనంగొని సుచరిత నిస్సంశయముగా నాతనివంక దృష్టిప్రసారముంగావించి మేడమీఁదికిఁ బోయెను. అక్కడ హరిమోహిని తన మఱదివచ్చిన సంగతి సుచరితకుఁ దెలియఁజేసెను. హరిమోహిని పూర్వభూమికంబట్టి సుచరిత యీసంఘటనమున కర్థమును గ్రహించుకొనియెను. అప్పుడు హరిమోహిని 'అమ్మా! మనయింట నతిథి యుండఁగా

నీవు మధ్యాహ్నమిల్లు విడచి పోవుట మర్యాదగా నుండునా?' అనియెను. సుచరిత దృఢస్వరముతో "కాదు దొడ్డమ్మా! నేనుపోయి తీరవలయును.' అనియెను. హరిమోహిని మెల్లగా 'అట్లే పోదువుగాని — నేఁటిదినముండి రేపు పోవచ్చును" అనియెను సుచరిత యంగీకరింపక 'నేనిచ్చట స్నానముచేసి తండ్రిగారియింట భుజించి యటనుండి లలితయింటికిఁ బోయెదను' అనిచెప్పెను. అప్పుడు హరిమోహిని స్పష్టముగా 'అతఁడు నిన్నుఁ జూచుటకే వచ్చినాఁడు!" అనియెను.

సుచ: — నన్నుఁజూచుటకుఁ బ్రయోజన మేమున్నది?

హరి — ఈదినములలో నిదియొక పద్ధతి ఇదిపూర్వము లేదు. నా పెండ్లికిఁబూర్వము మీ పెదవాయన నన్ను జూడనేలేదు! ఇప్పుడిది యందఱకును సాధారణమైపోయినది. అయినను నింకంత యుత్పాత మేమున్నది? అయిదునిమిషములు! ఒకసారి చూచి చక్కఁబోవును.

సుచ:— వలదు.

వలదను నీ తీవ్రస్పష్టవచనము హరిమోహినిని వెనుకకు గెంటివైచెను. అప్పుడు హరిమోహిని 'అమ్మా! ఇదియంత యావశ్యకమే కాదు. అయినను కైలాసుఁడీకాలపు వాఁడును, జదివినవాఁడును, మీవలెనే పూర్వపద్ధతులను విశ్వసింపనివాఁడు గావునఁ గన్యను స్వయముగాఁ జూడఁదలంచెను. నీవైనను నెవ్వరికంటను బడకుండ నింటనుండుదానవు కావుగనుక నిన్నుఁ జూపింతు నని నేనాతనితోఁ జెప్పియుంటిని. ఇందు నీవు సిగ్గుపడవలసినపని యేమున్నది?'' అనిచెప్పి కైలాసుని గుణగణంబులను దృష్టాంతపూర్వకముగా నామెకుఁ దెలుప నారంభించెను. అతనికి హిందూసమాజము నంగల వంశగౌరవమునుగూడ విశేషించి చెప్పెను — అట్టి యాతని గౌరవమును భంగించుటకు సుచరిత యెంతమాత్రము నంగీకరింపదయ్యెను. ఆమె స్వలాభమునుగాని, స్వగౌరవమునుగాని చూచుకొనక హిందూసమాజమునఁ దనకుఁ దావు దొరకకున్నను విచారము లేనిదానివలె నుండెను. హరిమోహిని శ్రమపడి కైలాసుని సమ్మతింపఁ జేయుట సుచరిత తనకెట్టి యుపకారముగను భావించుట లేదనుసంగతి మూఢురాలగు హరిమోహిని గ్రహించుకొనలేకపోయెను. సుచరిత యదియంతయుఁ దనకవమానముగనే భావించుకొనియెను. ఆధునిక విపరీత వ్యాపారములందు హరిమోహిని హతబుద్ధియై యుండెను. అప్పుడామె గోరానుద్దేశించి నిందింపఁ దొడఁగెను —గోరాతానెంత హిందువని చెప్పుకొనుచున్నను సమాజమునందాతని కెట్టి గౌరవమున్నది? అతఁడు లోభించి యేబ్రాహ్మణకన్యకనైనను బెండ్లియాడి మరలఁ దనసమాజములోనే యుండు నంతటి సామర్థ్యమాతనికున్నదా?'' ఇట్లే—

సుచ:— దొడ్డమ్మా! నీకీమాటలన్నియు నేల? వీనికేమైన మూలమున్నదా?

హరి:— నేను మాటలచే మఱపించునంతటి పసిబాలను గాను. నాకును గన్నులున్నవి; చెవులున్నవి. అన్నియును జూచుచు వినుచు నూరక కూర్చుండి యున్నాను. గోరా నిన్నెట్లయినఁ బెండ్లియాడవలయు ననునుద్దేశముతో నున్నాఁడు. ఈవిషయమున వాఁడు తల్లితోఁ గూడ నాలోచించియుండును. నీవు మా రాయవంశముతో సంబంధముం గూర్పవలయు నని నేను శ్రమపడుచున్నాను.

సుచ:— నీ వేవంశముం గూర్చి చెప్పితివో వారియందు నాకు గౌరవమున్నది. అది యసామాన్య సంబంధమని నీవే చెప్పితివి. కావున వారితోడి సంబంధమునకు నాకెట్టి యవకాశమును లేదు. నేనిప్పుడిటనుండి పోయెదను. నీమనసు శాంతించినప్పుడు మరలవచ్చి నీతోఁ గలసి యుండెదను.

హరి:— గోరాను నీవు పెండ్లియాడఁదలంచకున్నచో నీ కైలాసునితోడి సంబంధమునుగూడ నేల త్యజించెదవు? నీ వెప్పుడు కన్యకగనే యుండవుగదా!

సుచ:— ఉండకేమి? నేను పెండ్లిచేసుకొనను

హరి:— వృద్ధవయఃపర్యంతము నిట్లే యుందువా?

సుచ:— ఆ. మృత్యుపర్యంతమును—

౭౨

ఈ దెబ్బతో గోరా మనసునకుఁ బరివర్తనము కలిగెను. సుచరిత తనమనసు నాకర్షించుటకుఁ గారణము నాతఁ డిప్పుడు తెలిసికొనియెను!— అతఁ డామెతో సహవాసము చేసెను; తనకుఁ దెలియకుండఁ దన్నామెతోఁ గలిసికొనియెను. నియమసీమను దంభభావముతోఁ నుల్లంఘించెను— ప్రతిమానవుఁడును ప్రత్యేకముగఁ నియమపాలనము చేసికొనకున్నచోఁ దెలిసియో, తెలియకో, స్వయముగ ననిష్టముల బొలగుటయే కాక పరహితముం గూర్పఁజాలు విశుద్ధశక్తినిగూడ గోల్పోవును. సంసర్గముచే వివిధములగు వ్యామోహవృత్తులు ప్రబలి జ్ఞాననిష్ఠాశక్తులను బలవంతముగ నావరించుకొనెను.

గోరాకీ సత్యజ్ఞానము కేవల బ్రాహ్మకన్యా సహవాసముచే మాత్రమే కలుగ లేదు! అత డీనడుమ గావించిన పల్లీసంచారమునగూడ నొక సుడిగుండమునం బడి యాత్మవిస్మృతుఁడగుట కారంభించెను. ఆతనికి మాటిమాటికిని దయ కలుగుచుండెడిది. అందుచేతనే "ఇది పాపము; ఇది యన్యాయము; దీనిని సవరింపవలయును" అని తోఁచుచుండెను. కాని యిట్టి దయావృత్తియే మంచిచెడ్డలను నిర్ణయించు శక్తికి వికారముం గల్పించుటలేదా? దయచూపవలయు ననునుద్దేశము వర్ధిల్లుచున్నకొలఁదియు మనకు సత్యమును గ్రహించుశక్తి సన్నమైపోవుచుండును అందుచేతనే సకలహిత భారమును వహించువారు నిర్లిప్తులై యుండవలయునని పెద్దలు విధించియున్నారు.

ప్రజలతో నిరంతర సమ్మేళనముండినచో కాని రాజునకు ప్రజాపాలన మసంభవమను మాట కేవల మమూలకమైనది. రాజునకు ప్రజాసంబంధమున నుపయోగించుజ్ఞానము నిరంతర ప్రజాసంపర్కముచేఁ గలుషితమై పోవును. అందుచేతనే ప్రజలు రాజును దవుదూరముగాఁ జేసికొని యుందురు. రాజుకూడఁ బ్రజలకు సహచరుఁడైయున్నచో రాజప్రయోజనము లేకుండఁబోవును. బ్రాహ్మణుఁడుకూడ నట్లే దూరస్థుడైనచో నిర్లిప్తుఁడగును. పరహితాచరణమే బ్రాహ్మణధర్మము. కావుననే యాతఁ డెవ్వరి సంపర్కమును లేకుండ నుండవలయును.

గోరా యిట్లనుకొనియెను. 'నేను భారతవర్షమునం దట్టి బ్రాహ్మణుఁడను. పదిమందితోఁ గలసి ప్రబల వ్యవసాయ పంకమునం బొరలుచుఁ బాపపు ధనలోభముచే బగమలుబ్ధులై శూద్రత్వపాశమును మెడకుఁ దగిలించుకొని యుద్బంధనముచే నుక్కిరి బిక్కిరియై పోవుచుండువారీ భారతవర్షమున సజీవపదార్థములుగాఁ బరిగణింపఁబడరు. వారు శూద్రులకంటెను నధమాధములు—శూద్రుఁడు శూద్రత్వముచేతనే తిన్న రక్షించుకొనుచున్నాఁడు. కాని బ్రాహ్మణులు బ్రాహ్మణత్వాభావముచే జచ్చుచు నపవిత్రు లగుచున్నారు. అట్టి యపవిత్రాశౌచముచేతనే భారతవర్షమిప్పుడు దీన భావముతో దినయాపనము చేయుచున్నది. నేనిప్పుడు నాలోనున్న బ్రాహ్మణ సంజీవన మంత్రమును సాధించెదను. నేను నిరతిశయశుచిమంతుడనై యుండవలయును నే నందఱితోడను సమానక్షేత్రమున లేను. బంధుత్వము నాకుఁ బ్రయోజనీయవస్తువు కాదు. నేను స్త్రీసాహాయ్యము నపేక్షించు మానవశ్రేణిలోనివాఁడను గాను. సాధారణ జనసంసర్గము నాకు వర్జనీయమైనది! భూదేవి వర్షముకొఱకు దూరాకాశమువంక జూచుచున్నట్లే శ్రేయముకొఱకు బ్రాహ్మణునివంక నిరీక్షించుచున్నది. నేను సామాన్యులతోఁ గలసినచో వారిని రక్షించువారెవ్వరు?"

గోరా యిదివఱకు దేవపూజయందు మనసు బెట్టలేదు. హృదయము సంక్షుభితమై యవశమై, కర్మముశూన్యమై జీవనము పగమై, బాధాకరమై తోఁచుచుండుటచే నిప్పు డాతఁడు పూజయందు మనసు నిల్పుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ప్రతిమయెదుట సుస్థిరుఁడై కూర్చుండి మూర్తియందుఁ జిత్తమును నేకాగ్రతం గూర్చుట కభ్యసించుచుండెను. కాని యేయుపాయముచేతను నాతఁడు తద్భక్తి నిశ్చలముగఁ జేసికోన లేకపోయెను. ఆతఁ డీశ్వరునిగూర్చి బుద్ధిచేఁ దర్కించుకొనియెను; ఒకమూర్తిగాఁ జేసికొన్నఁగాని గ్రహించుట యసాధ్యముగా నుండెను. కాని మూర్తియందు హృదయ సంబంధమగు భక్తినిలుచుటలేదు. ఆధ్యాత్మిక ప్రబోధమును బూజించుట కుపాయ మగపడుటలేదు. పూజలేకుండ నింటఁగూర్చుండి తనలోఁదాను గాని, మఱియొకరితోఁగాని తర్కించుచు భావప్రవాహమున మనోవాక్యలను దేలించివైచు

నప్పుడే యాతని కొకవిధమగు నానందమును, భక్తిరస సంచారము నగుచుండెను. అయినను గోరా విడువక యది యొకనియమముగాఁ బ్రతిదినమును బూజచేయుచుండెను. భావమాత్రముచే సర్వసమ్మేళనముం గావించుశక్తి చాలనప్పుడు నియమమాత్రము నే గ్రహింపవలయునని యాతని యుద్దేశము. గోరా పల్లెలయందలి దేవాలయములకుఁ బోయి, యివియే మాకు విశేషస్థానములనియు, భగవంతునకును, భక్తునకును నడుమ బ్రాహ్మణుఁడు సేతువువలె నిలిచి యుభయసంయోగమును రక్షించు ననియుఁ జెప్పుచుండును. క్రమముగా నాతనికి భక్తియనునది సామాన్యులకే గాని బ్రాహ్మణునకు దానితో నిమిత్తము లేదని తోఁచెను. భక్తునకును భక్తికిని నడుమ జ్ఞానసేతువున్నదనియు, నదియే వానిపరస్పర సంబంధమును, నభయసీమలను రక్షించు ననియు, నీశ్వరునకును భక్తికిని నడుమ జ్ఞానమను వ్యవధానము లేకున్నచో సమస్తమును వికృతమై పోవుననియు, నిందుచేతనే భక్తివిహ్వలత్వము బ్రాహ్మణున కనావశ్యకమనియు బ్రాహ్మణుఁడు జ్ఞానశిఖరమునం దుండి సామాన్య జనోపయోగమునకై భక్తిరసమును వినిర్మలముగఁ జేయుటకుఁ దపోనిరతుఁడై యుండవలయుననియు, బ్రాహ్మణునకు సంసారమున సుఖభోగము లేనట్లే దేవార్చనమున భక్తిభోగమును లేదనియు, నిదియే బ్రాహ్మణగౌరవమనియు, సంసారమున బ్రాహ్మణునకు నియమసంయమములును, ధర్మసాధనమున జ్ఞానము మాత్రమే యావశ్యకములనియు నాతని యభిప్రాయము.

హృదయము గోరా నుల్లంఘించుటచే నాతఁడు దానికిఁ బ్రవాసశిక్ష విధించెను. కాని యాశాసనము నమలుజరుపుట కాతనికిఁ దగిన సేనాబల మెచ్చటనున్నది?

౨౩

ప్రాయశ్చిత్తసభకుఁ బ్రయత్నములు జరుగుచుండెను. ఇది సామాన్యులకు ధర్మజ్ఞానముం గల్పించుటకుఁగాని కేవలము గోరా శుద్ధికొఱకే కాదనియుఁ గోరా యెప్పుడును బరిశుద్ధుఁడే యనియు, నీపని దూరమున గంగాతీరమున జరుగుటకంటె నగర మధ్యమున జరుగుటయే యుచితముగా నుండుననియు నవినాశుఁడు తలంచెను. వేదమంత్రములతోడను, హోమములతోడను నీపని జరుపవలయును గావున దీనికిఁ దపోవనమే యుచితస్థానమని గోరా చెప్పెను. స్వాధ్యాయముఖరితమును, హోమానల ప్రదీప్తము నగు పవిత్రగంగాతీరమునఁ బ్రాచీన భారతవర్ష జగద్గురు నావాహనించి స్నానముచేసి పవిత్రుఁడై యాతనియెదుట నవజీవనదీక్షం గైకొనవలయునని గోరా వాదించుచుండెను.

అందుచే నవినాశుఁడు పత్రికల నాశ్రయింపవలసి వచ్చెను. ఆతఁడీ విషయములను బత్రికలలో విపులముగఁ బ్రకటించుటయే కాక సంపాదక వ్యాసములలో

గోరా యపరిమిత ప్రభావముం గూర్చి వ్రాయించుచు నిది భారతవర్ష పాపప్రాయశ్చిత్తముగాని; గోరాకు ప్రాయశ్చిత్తము కాదను సంగతిని స్పష్టముగాఁ బ్రకటింపఁ జేయుచుండెను. మనదేశము దురదృష్టవశమున విదేశీయుల కారాగారమున దుఃఖపడుచుండుటచే గోరాకూడ నట్టి దుఃఖమునే స్వీకరించెననియు, దేశాభిమాని యగువాఁడు దేశమునందలి యనాచారముల కీవిధముగా నిప్పుడు ప్రాయశ్చిత్తముంగాఁ గావింపఁదలఁచె ననియు నవినాశుఁడుకూడ స్వయముగ బత్రికలకు వ్రాయుచుండెను. ఈవ్రాతలకు గోరా విరక్తుఁడగుచునే యుండెను గాని, యవినాశుని మాన్పించుట కెట్టి యవకాశమును లేకుండెను. ఆతఁ డెంత తిట్టినను లెక్కించుటలేదు.

అవినాశుని చేష్టలచే నీప్రాయశ్చిత్త సమాచార మంతటను వ్యాపించిపోయెను. గోరాను దర్శించుటకును నాతనితో సంభాషించుటకును జనులు గుంపులు గుంపులుగా వచ్చుచుండిరి. ఆతనికిఁ బ్రతిదినమును లెక్కలేకుండ వచ్చుచుండు నుత్తరములను జదువుటకుఁ దెరపియే లేకుండెను. ఇది యంతయుఁ గాంచి గోరా యీవ్యాపారము తన సాత్త్వికత్వమునకు భంగము కలిగించి రాజకీయవ్యాపారముగాఁ బరిణమించుచున్న దనియు, నిది కాలసంబంధమగు దోషమనియు భావించుచుండెను. కృష్ణదయాళుఁ డిప్పుడు పత్రికలను జదువుటలేదు. అయినను జనశ్రుతి యాతని సాధనాశ్రమమున గూడ వ్యాపించెను. సుపుత్రుఁడగు గోరా పవిత్రమగు తండ్రి మార్గమునే యనుసరించి యేకకాలమునందే సిద్ధపురుషుఁడయ్యెనని కృష్ణదయాళుని యన్నమును దినుచున్న యాశ్రితులందఱును జెప్పుకొనఁ దొడంగిరి.

కృష్ణదయాళుఁడు పట్టుబట్టలను విడిచి నూలుబట్టలను గట్టుకొని గోరాయింటికిఁ బోయి చూచెను. గోరా లేఁడు. పూజామందిరమున దేవపూజ చేయుచున్నాఁడని సేవకుఁడు చెప్పెను. కృష్ణదయాళుఁడు వ్యస్తహృదయముతో నచ్చటికిఁ బోయి పూజ చేయుచున్న గోరానుజూచి బిగ్గఱగాఁ బిలిచెను. గోరా తండ్రిరాక కాశ్చర్యపడి చటాలున లేచి నిలువఁబడియెను. కృష్ణదయాళుఁడు తన సాధనాశ్రమమున నొక దేవతా ప్రతిష్ఠంగావించి వైష్ణవులచేఁ బూజ చేయుచుండెను. ఆతఁడిప్పుడు శాక్తేయ మతము నవలంబించుటచే నాదేవాలయమునకుఁ బోవుటలేదు. ఆతఁడు గోరానుజూచి ‘రమ్ము! ఈవలకు రమ్ము!’ అని పిలిచి గోరా వెలుపలికి వచ్చిన తరువాత “ఇదేమిపని! ఇక్కడ నేమి చేయుచున్నావు?’ అని ప్రశ్నించెను. గోరా మాటాడలేదు. అప్పుడు కృష్ణదయాళుఁడు ‘పూజకుఁ బ్రాహ్మణుఁడున్నాఁడు. ఆతఁడు పూజచేసినచో నింటివారందఱును జేసినట్లే! ఈపనిలో నీవేల ప్రవేశించితివి?” అని ప్రశ్నించెను. ‘ఇంత మాత్రమున దోషమేమున్నది?” అని గోరా బదులు చెప్పెను.

కృష్ణ:— దోషము లేదా? కావలసినంత దోషమున్నది. లేని యధికారమును గల్పించుకొనుట దోషముకాదా? అది నీయొక్కనిదేనా? ఇంటివారందఱిని గూడ బాధించును.

గోరా:— భక్తిభావమును బట్టి చూచినచో నెట్టి యల్పునకైనను దేవునియెదుట గూర్చుండుట కధికార మున్నదని చెప్పవచ్చును. కాని మీయభిప్రాయ మేమి? రామహరి వాకాయనకే గాని పూజాధికారము నాకు లేదనియా?

దానికట్టి యుత్తర మీయవలయునో కృష్ణదయాళుఁ డాకస్మికముగ భావించు కొనఁజాలక కొంతసే పాఁగి "పూజచేయుట యాతనికి జాతిధర్మము. అతనిపూజయం దపచార మైనను దేవుఁడు సహించును. కాని నీకట్టి యధికారము లేదు. అట్టిచో నీవీ పనియందేల బ్రవేశించితివి?' అనియెను. గోరావంటి యాచారవంతుఁడుకూడ దేవపూజకుఁ దగఁడని కృష్ణదయాళునివంటివాఁడు చెప్పుట యసంగతముగా నుండెను. అయినను గోరా సహించి యేమియుమాటాడక యూరకుండెను. కృష్ణదయాళుఁడు మరల 'గోరా! నేనొకమాట విన్నాను. నీవుప్రాయశ్చిత్తము చేయించుకొనవలయునని పండితుల నాహ్వానించితివా?' అని ప్రశ్నించెను. 'ఔ' నని గోరా చెప్పెను. కృష్ణదయాళుఁడు తీవ్రస్వరముతో "నేను బ్రతికి యుండగా నిట్టిపని జరుగఁగూడదు" అనియెను. గోరా ప్రతికూలభావముతో 'ఏమి!" అని ప్రశ్నించెను.

కృష్ణ:— ఏమా! ప్రాయశ్చిత్త మక్కఱలేదని నేనొకప్పుడు నీతోఁ జెప్ప లేదా?

గోరా:— చెప్పితిరిగాని కారణము చెప్పలేదు.

కృష్ణ:— కారణము తెలుపవలసిన పనిలేదు. గురుజనానుమతికంటె నెట్టి శాస్త్రవిధులును బ్రధానములు కావు. నేను నీకు గురువును; మాన్యుఁడను. ఈప్రాయశ్చిత్తమునఁ బైతృకకర్మకూడ నుండునని యెఱుఁగుదువా?

గోరా:— ఉన్నంతమాత్రమున బాధయేమి?

కృష్ణ:— కావలసినంతబాధ యున్నది. అది జరుగుటకు నేనంగీకరింపను.

గోరాకది హృదయాఘాతమువలె నుండెను. అతఁడు దృఢస్వరముతో "తండ్రీ! నాపవిత్రతకొఱకు నేను చేసికొనుచున్న పనిలో మీకింతకష్టమేల' అనుటయుఁ గృష్ణదయాళుఁడు 'గోరా! నీవూరక యెల్లవిషయములను గూర్చియు వాదించుచుందువు. ఇది వాదవిషయముకాదు. ఇందునీకు బోధపడని సూక్ష్మవిషయమున్నది. నీవు హిందూధర్మమునఁ బ్రవేశింపఁ గోరుట కేవలమును బొరపాటు. అదినీకు సాధ్యము కాదు. నీపాదములు మొదలు తలవఱకును గల ప్రతిరక్తకణమునకు నది ప్రతికూలమై

నది. ఎంతకొట్టుకొన్నను నాకస్మికముగ హిందువునగుట కవకాశములేదు. దానికి జన్మజన్మాంతర సుకృతము కావలయును.' అనియెను.

గోరా వివర్ణవదనముతో 'తండ్రీ! జన్మాంతరములమాట కేమికాని, ప్రస్తుతము మీవంశర క్తమునం దేయధికారము ప్రవహించుచున్నదో దానియందు నాకెట్టి స్వత్వ మును లేదా? అనియెను. కృష్ణదయాళుఁడు వినుఁగుతో 'మరల దర్క మా? నాతో వాదించుటకు నీకు సంశయము లేదా? నేను హిందువునని చెప్పుకొన్నంత మాత్రమున విదేశోన్మాద మెక్కడకుఁ బోవును? నామాటవిని యిదియంతయును గట్టిపెట్టుము!' అనియెను. గోరాతలవంచుకొని యించుకసే పూరకుండి ప్రాయశ్చిత్తము కాకున్నచో శశిపెండ్లిలో నాకందటితోడను గలసి భుజించుట కవకాశముండదు!' అనియెను. కృష్ణదయాళుఁ డుత్సాహితుఁడై అంతమాత్రమునఁ దప్పేమి? నీపీట వేఱుగా వేయు దురు" అనియెను గోరా సంశయముతో అట్లయినచో సమాజము నన్నుఁ బ్రత్యేకించి నట్లు కాదా?" అని ప్రశ్నించెను. కృష్ణదయాళుఁడు గోరాకు సమాధానముగా 'అయి ననేమి? నాతో నిప్పుడెవ్వరు కలసి భుజించుచున్నారు? వన్నెవ్వరు పిలుచుచున్నా రు? నాకేమైన సమాజముతో సంబంధ మున్నదా? శాంతముగఁ గాలము గడుపు కొనుటకై కోరుకొనుచున్న నీకీమార్గము నవలంబించుటే శ్రేయము' అని చెప్పెను.

ఆ మధ్యాహ్నమునఁ గృష్ణదయాళుఁ డవినాశుని బిలిపించి మీరందఱును గలసి మాగోరా నాడించుచున్నారా?" అనికోపపడుటయు నవినాశుఁడు 'అతఁడే మమ్మంద ఱ నాడించుచున్నాఁడు. కాని యాతఁ డాడుటయేలేదు." అనియెను. కృష్ణదయా ళుఁడు మెల్లగాఁ 'బాబూ! ఈప్రాయశ్చిత్తము నాకిష్టముగలేదు. ఎలాగో మాని వైచిన బాగుగనుండును." అనియెను. అవినాశుఁడు తనలో చాలమంది తండ్రులు తనుబిడ్డలశక్తిని దెలిసికొనఁజాలకయున్నట్లుచరిత్రలవలనఁదెలియుచున్నది. ఈతఁడుకూడ నట్టివాఁడుగనే తోఁచుచున్నాఁడు. ఈతఁడూరక సన్యాసివలె గాలక్షేపము చేయుట కంటెఁ గుమారుని బోధనలను వినుచున్నచో బాగుగనుండును!' అనిభావించుకొనియెను. అవినాశుఁడు వాదమువలన ఫలములేనిచోట వృథావాగ్వ్యయము చేయువాఁడు కాఁడు. అతఁడు మృదుస్వరముతో 'అయ్యా! ప్రయత్నమంతయు జరిగిపోయిన తరువాత మీకిష్టము లేనంతమాత్రమున మానుటకు వీలులేదు. ఇఁక వ్యవధికూడ లేదు. ఇకా ర్యమ్ము తప్పక జరుగవలసియే యుండెను. గోరామాట యటుండనిమ్ము. ఆ నాఁడు మేమందఱమును ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొందుము. దేశజనులలోఁ బాపమున కభావము లేదు.' అనియెను. ఈ యాశ్వాసవాక్యమునకుఁ గృష్ణదయాళుఁడు నిశ్చింతుఁడయ్యెను.

గోరా యెన్నఁడును కృష్ణదయాళుని మాటను లక్ష్యముచేయలేదు. నేఁడు కూడ నాతఁడని శాసనము పాలింపవలయునని గోరా యనుకొనలేదు. సాంసారిక జీవితముకంటె నధిక ప్రధానమగు జీవితవిషయమునఁ దల్లిదండ్రుల నిషేధమును పాటించుట గోరా కంగీకారము కాదు. కాని నేఁటి దినమంతయు గోరామనను పరితపించుచునే యుండెను. కృష్ణదయాళుని మాటలలో నేదియో యొకసత్యము గూఢముగా దాఁగియున్నట్లాతనికిఁ దోఁచుచుండెను. తన్ను బాధించుచున్న యానిరాకార దుస్స్వప్నము నాతఁడు వదల్చుకొనఁ జాలకుండెను. నలుదెసలనుండియు నెవ్వరో వచ్చి తన్నెత్తి దూరముగ విసరివైవఁజూచుచున్నట్లుగా నాతనికి బోధయగుచుండెను. తన యేకాకిత్వము చిరకాలమునకును సుస్థిరమై యున్నట్లిప్పు డాతనికిఁ దోఁచుచుండెను. ఆతనియెదుటఁ గర్మక్షేత్ర మతివిశాలమై యుండెను. కార్యములును విశేషించి యుండెను. కాని యాతని పార్శ్వమునం దెవ్వఁడును నిలుచఁబడి యుండలేదు.

౭౪

రేపు ప్రాయశ్చిత్తము కావున నేఁటిరాత్రియే గోరా గంగాతీరోద్యానమునకు బోవలసియుండెను. అతఁడు బయలుదేఱుచున్న వేళకు సరిగా హరిమోహిని యటకు వచ్చుటయు గోరా యప్రసన్నుఁడై "నేనొక పనికై పోవఁదలంచుచుండగా మీరు వచ్చితిరి. అమ్మ కొన్నాళ్లనుండి యింటలేదు. మీ రామెతో మాటాడఁదలఁచి—" అనుచుండగనే హరిమోహిని 'అక్కఱలేదు బాబూ! నేను నీకొఱకే వచ్చితిని. ఇంచుక నీ వాఁగుము. ఆలస్యముచేయను" అనియెను. గోరా కూర్చుండెను. హరిమోహిని సుచరితమాట యెత్తి "బాబూ! నీమూలమున నామె కుపకారమైనది. ఆమె యిప్పుడు నాయాచార పాలనము చేయుచున్నది! బాబూ! నాకొక చిన్నకోరికయున్నది నీవామెను మంచి మార్గమునకు మరలించితివి. ఇట్టియుపకారముం గావించిన నిన్ను బరమేశ్వరుఁ డనుగ్రహించుగాక! సుచరితకు వయసు వచ్చినది. ఇంకఁ బెండ్లి చేయకుండుట యుచితము కాదు. హిందూగృహమునందే యున్నచో నీపాటి కామె బిడ్డలతల్లి కావలసినది! నేనెంతో శ్రమపడి యసాధ్యసాధనముం గావించి నామఱఁదియగు కైలాసుని సమ్మతింపఁజేసి తీసికొని వచ్చితిని. అంతయు స్థిరపఱచితిని. ఎట్టి కట్నమును లేకుండ నెట్టి సంశయమును బడకుండ నేనాతని నొప్పించితిని. ఇట్టి స్థితిలో సుచరిత యెంత చెప్పినను సమ్మతింపకున్నది. ఆమె యుద్దేశమేమో, యామెకెవ్వరు బోధించిరో యామె హృదయ మెవ్వరిపై లగ్నమైనదో యా యీశ్వరునికే యెఱుక—కాని బాబూ! నేను నీకు స్పష్టముగాఁ జెప్పుచున్నాను. అదినీకుఁ దగినది కాదు. పల్లెటూరి సంబంధమైనచో నామె సంగతి యెవ్వరికిని దెలియకుండఁ బోవును. ఈనగరమునందుండి నీవామెను బెండ్లియాడినచో నీకుఁ దలయెత్తుకొనుట కవకాశముండునా?' అనియెను.

ఆమాటకు గోరా క్రోధోద్దీప్తుఁడై 'ఈమాట లన్నియు నేల? నేనామెను బెండ్లి యాడెదనని మీతో నెవ్వరు చెప్పినారు?' అనియెను. హరిమోహిని మృదుస్వరముతో "నాకేట్లు తెలియును బాబూ! ఈసంగతి పత్రికలలోఁ బడినట్లు విని నేను సిగ్గుచేఁ జచ్చిపోవుచున్నాను' అనియెను. హారానుఁడో యాతని మిత్రులో యిట్లు ప్రకటించి యుందురని గోరా యూహించుకొని బద్ధముష్టియై 'అసత్యము! అంతయు నసత్యము!' అనియెను. హరిమోహిని యాతని గర్జాస్వరమునకు బెదరిపడి 'నా యూహ కూడ నదియే. బాబూ! నీవు నామాటవిని యిప్పుడొకసారి మాయాధారాణి చెంతకు రావలయును!" అనియెను.

గోరా:— పనియేమి?

హరి:— నీవొకసారివచ్చి యామెకు బోధింపవలయును.

ఈయవకాశమునుబట్టి యొకసారి సుచరితను జూచి రావలయునను నుద్రేకముతో గోరా హృదయమిప్పుడు "ఒకసారి కడపటి దర్శనము చేయవలయును. రేపే నీ ప్రాయశ్చిత్తము. తరువాత నీవు తపస్వి వయ్యెదవు. ఈయొక్క రాత్రిమాత్రమే నీకవకాశమున్నది. ఇందువలన నేపాపమును లేదు. ఉన్నచో రేపటి ప్రాయశ్చిత్తముతో నంతయు భస్మమైపోవును!' అని బోధించుచుండెను— గోరా యించుక నాలోచించి 'ఆమెకు నేనేమని బోధింపవలయును?" అని ప్రశ్నించెను. హరిమోహిని చల్లగా ఏమియు నక్కఱలేదు. హిందూధర్మానుసారముగ నీవు వెంటనే పెండ్లి చేసికొనవలెననియు, హిందూసమాజమునఁ గైలాసునివంటి వరుఁడు నీవంటి దానికి లభించుట సౌభాగ్యమనియు సుచరితకు బోధింపవలయును!' అనియెను. ఆమాట గోరా హృదయమున బల్లెపుఁబోటువలె నుండెను. తోడనే యాతని కావాఁడు సుచరిత ద్వారమునొద్దఁ గాన్పించిన పురుషుఁడు స్మృతికివచ్చెను. ఆతనికి సుచరిత లభించునని భావించుటకూడ గోరాకు దుస్సహముగా నుండెను. ఆతనికప్పుడు సహస్ర వృశ్చిక దంశనమైనట్లుండెను. 'వలదు! ఎన్నఁటికి నట్లుకాఁగూడదు." అని యాతని హృదయము వజ్రనాదము చేయుచుండెను.

ఇఁక నెవ్వరితోడను సుచరిత సమ్మేళన మసంభవము. ఈప్రపంచమున గోరా యెదుటఁ దప్ప మఱియెవ్వరి యెదుటను గభీరభావ ప్రపూర్ణంబగు సుచరిత నిస్తబ్ధ గభీరహృదయము విస్పష్టముకాఁ బ్రకటితముకాలేదు. ఎన్నటికి నట్లు ప్రకటితము కాఁజాలదు. ఆహా! అది యెంతటి దుర్లభమైనది. రహస్య నికేతనమునందలి యంతర్మందిరమునందున్న యనిర్వచనీయశక్తి కన్నులఁ బడియెను! మానవజీవితము నందిట్టి దుర్లభ సందర్శన మెన్నిసారులు లభించును? సుచరిత నంతటి ప్రగాఢ సత్యస్వరూ

పముగఁ జూచి సమస్తాంతఃకరణములచేతను ననుభవించినవాఁడు మాత్రమే యామెను బడయఁగలఁడు. ఇతరులకట్టి యవకాశ మెక్కడ నున్నది?

హరి:— ఆమె యెప్పుడును కన్యగనే యుండునఁట! ఇది యెన్నఁడైన నెక్కడనైన నున్నదా?

అదియును నిజమే. రేపు గోరా ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొని సంపూర్ణముగ శుచియై బ్రాహ్మణుఁ డగుచున్నాఁడు. కాని సుచరిత చిరకాలమువఱకు నవివాహితయై యుండఁగలదా? చిరజీవన వ్యాప్తమగునంతటి భారము నామెపై నెవ్వరు పెట్టఁగలరు? స్త్రీలోకమున కింతకంటెను ఘనభారము మఱియేమున్నది?

హరిమోహినిమాట లేవియును గోరాచెవులఁ బడుటలేదు. గోరా తనలో 'తండ్రిగారు నా ప్రాయశ్చిత్తమును నిషేధించుటలో నర్థమేమియును లేదా? నేను వాంఛించుచుండు నాభవిష్యజ్జీవనము కల్పనామాత్రమేనా? స్వాభావికము కాదా? ఆ కపటభారమువహించి నేను కుంటువడిపోవుచున్నాను ఆభారముచే నేను సమాజమునం దెట్టికార్యమును దీర్పఁజాలకున్నాను. నా హృదయము మాకోరికలతో నిండిపోయినది! ఈబరువు నెచ్చట దించుకొనవలెను? నేను బ్రాహ్మణుడను గాని, తపస్విని గాని కాఁజాలననియే తండ్రిగారెట్లో గ్రహించియుందురు. కాకున్నచో నింత సాహసించి యేల నిషేధింతురు? నేనిప్పుడే పోయి నాలోని లోపమేమో యాయన నడిగి తెలిసికొనవలయును. ఆయన యంతయును స్పష్టముగ నెఱింగినచో నిఁక నేనా మార్గమును వదలుకొందును!' అని నిశ్చయించుకొని హరిమోహినింగాంచి "మీరించుక సేపాఁగుడు. నేనిప్పుడే వచ్చెదను" అని చెప్పి తత్తరముతోఁ దండ్రియొద్దకుఁ బోయెను.

సాధనాశ్రమద్వారము బద్ధమై యుండెను. గోరా యొకటి రెండుసారులు తలుపుగొట్టెను. ఎవ్వరును దలుపు తెఱవలేదు; పలుకలేదు. లోనుండి ధూపగంధము వీతెంచుచుండెను! నేఁడు హరదయాళుఁడు సన్యాసితోఁ గలసి నిగూఢంబును, దురూహ్యంబునగు నొకయోగము నేకాంతముగ నభ్యసించుచుండెను. ఈరాత్రి యచ్చటకుఁ బోవుట కెవ్వరికి నధికారము లేదు.

౭౫

'ప్రాయశ్చిత్తము రేపు కాదు. నేఁడే యారంభమైనది? రేపటికంటె నధికముగ నగ్నిజ్వాల యిప్పుడే విజృంభించినది. నానవజీవనారంభమునందొక గొప్ప నాహుతి నీయవలయు ననియే విధాత నాహృదయమునం దింతటి ప్రబలవాంఛితముం గల్పించియున్నాఁడు. కాకున్నచో నీయద్భుతి సంఘటన మేల? నాకు వీరితోఁ గలియుట

కెట్టి లౌకికసంభావనయును లేదు. ఇట్టి విరుద్ధ సమ్మేళన మీ ప్రపంచమునం దెచ్చటను లేదు. ఈ సమ్మేళనము నావంటి యుదాసీనుని హృదయమునంగూడ దుర్జయా కాంక్షను కల్పించునని యెవ్వరును భావించియైన నుండరు! ఆకాంక్షయే నాకిప్పు డుపకరించినది. నాసర్వస్వమును నేను దేశమునకు సులభముగ నే సమర్పించి వైచితిని. నా కేత్యాగమును గష్టముం దోఁచలేదు. దేశీయులందఱు నట్లేల చేయఁజాలకుండిరో నాకెంకను బోధ పడకున్నది! కాని యీమహాయజ్ఞ మింతటి సులభదానములను వాంఛించుట లేదు. దుఃఖము నే వాంఛించుచున్నది! నాడీచ్ఛేదముం గావించుకొని నేను నవజీవన లాభముం గాంచవలయును. రేపు సభలో నాకు లౌకిక ప్రాయశ్చిత్తమగును! అంతకు ముందీరాత్రియే నాజీవన విధాతవచ్చి నాతలుపు గొట్టుచున్నాఁడు! అంతరంగ మధ్యమున నంతస్తమ ప్రాయశ్చిత్తము కాకున్నచో నేను రేపు విశుద్ధుఁడ నగుటయెట్లు? నాకుఁద్యజించుటకు గష్టముగఁ దోఁచు వస్తువును నేను దేవునకు సంపూర్ణముగ సమర్పించినచో నేను పవిత్రుండనై నిస్స్వార్థుఁడను కాఁగలను. అప్పుడే నేను నిజముగా బ్రాహ్మణుఁడ నగుదును' అని గోరా భావించుకొనుచు హరిమోహిని చెంతకువచ్చెను.

హరి:— బాబా! నీవొకసారి నాతోరమ్ము. నీవువచ్చి యొకమాట చెప్పినచో నంతయుఁ బరిష్కారమగును.

గోరా:— నేనేల రావలయును? నాకామెతో నేమిపని?

హరి:— నిన్నామె దేవునివలెఁ బూజించుచున్నది: గురువువలె గౌరవించుచున్నది.

విద్యుత్తప్తంబగు వజ్రసూచిక గోరాహృత్పిండమునం దీవలనుండి యావలకుఁగ నీర్ఘ్మన గ్రుచ్చుకొన్నట్లగుటయు నాతఁడు "నేను రావలసిన ప్రయోజన మగపడుట లేదు. ఆమెను జూడవలయునని నాకెట్టి యుద్దేశమును లేదు" అనియెను. హరిమోహిని సంతోషముతో 'ఆమాటనిజమే! ఈడువచ్చిన యాడుబిడ్డను దఱచుగఁ జూడఁ బోవుచుండుటయును మంచిదికాదు. కాని యీచిక్కు మాత్రము నీవు తప్ప మఱియెవ్వరును దీర్పఁ జాలరు. ఈపని దీర్చినచో నిఁకనిన్ను నే నెన్నఁడును బిలువను' అనియెను. గోరా తల త్రిప్పుచు ఇఁక నేనురాను. అంతయు ముగిసిపోయినది. నన్ను నేనీశ్వరునకర్పించుకొంటిని. ఇఁక నానిర్మల జీవితమునం దెట్టిమచ్చయు నుండఁగూడదు. నేను రాఁజాలను" అనియెను. హరిమోహిని గోరానిశ్చయముం గ్రహించి నీవు రాకున్నచో నొక్కపనిచేయుము. నీవామెకొక చీటినివ్రాసియిమ్ము' అనియెను. గోరా తలఁద్రిప్పుచు నేనట్టిపని నెంతమాత్రమును జేయను' అనియెను. హరిమోహిని మృదుస్వరముతో 'మంచిది, నాకొక్క రెండు పంక్తులను వ్రాసియిమ్ము. నీవు సకలశాస్త్రవేత్తవు నేనునీయొద్ద ధర్మసూత్రమును గ్రహింపవచ్చితిని" అనియెను.

గోరా:— ఏవిషయమున?

హరి:— హైందవకన్య యుక్తవయస్కను బెండ్లియాడి గృహధర్మముం దీర్చుట యన్నిటికంటె నుత్తమధర్మము కాదా?

గోరా కొంతసే పాలోచించి నీవూరక నాకిట్టిగొడవ తెచ్చిపెట్టవలదు. ధర్మనిర్ణయమునకు నేను పండితుఁడనుగాను" అనియెను. హరిమోహిని తీవ్రభావముతో "నీయుద్దేశమేమో స్పష్టముగాఁ జెప్పఁగూడదా?" మొట్టమొదట నీచిక్కు పెట్టినవాఁడవు నీవే. ఇప్పుడు నేను గాననుచున్నావు. దీనియర్థమేమి? ఆమె స్వేచ్ఛగా నుండుట నీకిష్టము లేదు. ఇంతేనా?" అని ధిక్కరించెను.

ఈమాటలకు మఱియొకప్పుడైనచో గోరా మండిపడవలసినదే. ఇట్టి సత్యాపవాదమునుగూడ నాతఁడు సహించియుండఁడు. కాని నేఁడాతనికిఁ బ్రాయశ్చిత్తమారంభమయ్యెను. కోపమంతయును బోయెను. అతఁడు విమర్శించుకొని హరిమోహిని చెప్పినమాట నిజమే యనుకొనియెను. అతఁడు సుచరితతోడి బంధమును వదల్చుకొనుటకు సముద్యుక్తుఁడుగనే యుండెను. కాని యవేద్యమగు నొక సూక్ష్మసూత్రమును మాత్ర మాతఁడు త్రెంపదలచుకొనలేదు. ఇంకను నాతఁ డాత్యాగమును జేయఁజాలకుండెను — కాని కృపణత్వమును ద్యజింపవలయును. ఒకచేతితో దానముచేసి రెండవచేతితోఁ గట్టిగఁ బట్టుకొన్నచో నేమిలాభము? — అప్పుడాతఁడొక కాగితమును దీసి సాహసించి పెద్దయక్షరములతో వివాహమే నారీజీవనమునకు సాధనపథము. గృహధర్మమే యామెకు బ్రధానధర్మము. వివాహము కళ్యాణ సాధనముకొఱకుఁ గాని, వాంఛాపూర్తికొఱకుఁగాదు. సుఖమైనను దుఃఖమైనను, సంసారము నేకాగ్రచిత్తముతో భావించుచు రమణీమణి సాధ్వియుఁ బవిత్రయు నై మూర్తీభవించిన ధర్మదేవతలవలె నుండుటయే యామె వ్రతము." అని వ్రాసెను. దానిం గాంచి హరిమోహిని 'కైలాసుని గూర్చి కూడ నించుక వ్రాసిన బాగుగనుండును' అనియెను. గోరా విరక్తుఁడై "నేనాతని నెఱుంగను. అతనిగూర్చి వ్రాయుటయెట్లు?" అనియెను.

హరిమోహిని యా కాగితమును మడచి చెంగునఁ గట్టుకొని యింటికిఁ బోయెను. సుచరిత యింకను నానందమయితో లలితయింటనే యుండెను. అక్కడకుఁ బోయి మాటాడుట మంచిది కాదని యెంచి హరిమోహిని రేపు మధ్యాహ్నమున కింటికి రావలవని సుచరితకుఁ గబురంపెను. సుచరిత మఱునాఁ డింటికిఁ బోయెను. ఆమె హృదయ మంతయు వికలముగా నుండెను. మరల నీ వివాహపుమాటలే వచ్చునని యనుకొనియెను. ఇఁక నెన్నఁడు నట్టిప్రశ్న కలుగకుండఁ దగిన సమాధానము చెప్పవలయునని సుచరిత నిశ్చయించుకొనియెను. భోజనమైన తరువాత హరిమోహిని సుచరితం గాంచి నిన్న సాయంకాలము నేను నీగురునియొద్దకుఁ బోయితిని!" అని చెప్పెను.

సుచరిత కుంఠితయై "దొడ్డమ్మా! మరల నామాట యెత్తి నన్నవమానింపదలంచితివా?" అనియెను.

హరిమోహిని మృదుస్వరముతో 'అమ్మా! భయములేదు. నేనాతనితో జగడమునకుం బోలేదు. అతనియొద్ద నొకటిరెండు మంచిమాటలు విని రావలయునని నేనాలోచించుకొని పోయితిని. ఆప్రసంగములో నీమాటకూడ వచ్చినది' ఆడుబిడ్డ చాలకాలము వఱకుం గన్యయైయుండుట మంచిది కాదనియు నది యధర్మమనియు, దొరలలో నే గాని మనలో నది లేదనియు నాతండు చెప్పినాండు. నేను కైలాసుని గూర్చి చెప్పినాను. బాగుగ నే యుండునని యాతండన్నాండు!" అని చెప్పెను. సుచరితహృదయము నవమానదుఃఖముచే నుడికిపోవుచుండెను. అప్పుడు హరిమోహిని నీవాతని గురునిగా గౌరవించుచుంటివి గాన నాతనియాజ్ఞను పాలింపవలయును!" అనియెను. సుచరిత మాటాడలేదు. హరిమోహిని మరల 'ఆమె నామాట నమ్మదు గావున నీవొకసారి వచ్చి యామెకు బోధింపుమని యడిగితిని నేనింక నామెను జూచుట మంచిదికాదని యాతండు చెప్పెను దీనికుపాయ మేమన నేనడుగుటయు నాతండీచీటిని వ్రాసి యిచ్చెను." అని యామె మెల్లగా నాచీటిని సుచరిత కిచ్చెను. సుచరిత చదివెను. ఆమె నిశ్వాసము రుద్ధమైపోవుచున్నట్లుండెను. అట్లే యామె కొయ్యబొమ్మవలెం గూర్చుండిపోయెను.

ఆచీటిలో నూతనమును, నసంగతమును నగు విషయ మేదియును లేదు. ఆమాటలలో సుచరిత కభిప్రాయభేద మేమియును లేదు. కాని యది హరిమోహినిచేం దనకు బంపుటనుగూర్చి సుచరితహృదయ మనేకవిధముల బాధనొందుచుండెను. 'గోరా యిప్పు డిట్లాదేశించు టేల? నాపెండ్లియాడునుగూర్చి గాని పెండ్లినిగూర్చి గాని గోరా కింతటియావేగ మేల? నాసంబంధమున గోరా చేయందగినపని యంతయు ముగిసి పోయినదా? నేనాతని కర్తవ్యమునకుంగాని, జీవితపథమునకుంగాని యాతంకము గల్పించితినా? ఆత్మసమర్పణము చేసికొని యాతనిచెంత వాంఛింపవలసినది నాకేవియును లేనేలేదా?' అనియీవిధముగా సుచరిత భావించుకొనుచు నెట్లయిన నీహృదయ వ్యథను దూరము చేసికొనవలయునని ప్రయత్నించుచుండెను. కాని యామెకెంత మాత్రము నూఱటకలుగుటలేదు.

హరిమోహిని సుచరిత కాలోచించుకొనుటకు సమయమిచ్చి యలవాటు ప్రకారము నిద్రింపంబోయెను. ఆమె నిద్రలేచి వచ్చి చూచునప్పటికిం గూడ సుచరిత మునుపటివలెనే కూర్చుండి యుండుటయు 'అమ్మా! ఇంతయాలోచన మెందులకో చెప్పుము! ఇందాలోచింప వలసిన దంతగా నేమున్నది? గోరాబాబే మైన నధర్మముగ వ్రాసెనా?" అనియెను. సుచరిత శాంతస్వరముతో "లేదు. ఆతం డుచితము

గనే వ్రాసెను!" అనియెను. హరిమోహిని మెల్లగా 'హిందూసమాజమున నీవు పెండ్లియాడుట మీ పరేశబాబున కిష్టముండదు కాని మీ గురువు—' అనియెను. సుచరిత యసహ్యభావముతో "దొడ్డమా! మాటిమాటికి నీవిట్లే యనుచుంటివేల? నా పెండ్లిని గూర్చి యాలోచించుటకే నేనాతనియొద్దకుఁ బోవుచుండుట లేదు. ఇప్పుడు నేనొకసారి యాతనియొద్దకుఁ బోయెదను' అనియెను.

పరేశుని సాన్నిధ్యమే సుచరితకు సాంత్వనస్థానమై యుండెను! సుచరిత వెంటనే పరేశునియింటికిఁ బోయెను. ఆతఁడప్పుడు పెట్టెలో బట్టలు మొదలగునవి సరుదుకొనుచుండెను. సుచరిత యంతయుం గాంచి 'బాబా! ఇదియేమి?'' అని ప్రశ్నించెను. పరేశుఁడు నవ్వుచు 'నేను కొంతకాలము సిమ్లాయందుండ దలఁచితిని. రేపటి బండిమీఁదఁ బోయెదను:' అని చెప్పెను. పరేశుని యీనవ్వులోఁ బ్రచ్ఛన్నమై యున్న దారుణవిప్లవేతిహాసము సుచరిత కగోచరమై యుండలేదు. ఇంటిలో భార్యాపుత్రికలును, వెలుపల బంధుమిత్రులును నాతని శాంతిని నిలువనిచ్చుట లేదు. కొన్నాళ్ళతఁడు దూరమైపోవకున్నచో నాతని కింటియందలి సుడిగుండములలోఁ బడి కొట్టుకొన వలసివచ్చును. రేపాతని ప్రయాణము. ఆతనిబట్టలనైన సర్ది యిచ్చువారా యింట నెవ్వరును లేకుండిరి. ఆతఁడే స్వయముగఁ జూచుకొనుచుండెను. ఇది యంతయు సుచరిత హృదయమునకుఁ జాల బాధాకరముగా నుండెను. అప్పుడు సుచరిత యాపనినుండి పరేశుని మరలించి స్వయముగా నాతనిబట్టలను బుస్తకములను నితరవస్తువులను యథోచితముగఁ బెట్టెలో సవరించెను; ఆపని ముగిసినతరువాత సుచరిత 'బాబా! మీ రొక్కరే పోయెదరా?' అని ప్రశ్నించెను.

వేదనాసూచకమగు నీసుచరిత ప్రశ్నయందలి భావమును గ్రహించి పరేశుఁడు 'అమ్మా! నాకిందు కష్టమేమున్నది?' అనియెను. సుచరిత మెల్లగా 'బాబా! నేను గూడ నీతో వచ్చెదను.' అనుటయుఁ బరేశుఁడు సుచరిత మొగమువంకఁ జూచెను. అప్పుడు సుచత 'బాబా! నేను నీకెట్టికష్టమును గలిగింపను నన్నుఁగూడఁ దీసికొని పొమ్ము!' అనియెను

పరే:— అదేమిమాట తల్లీ! నాకు నీ విప్పుడైనఁ గష్టమును గల్పించితివా?

సుచ:— నీయొద్ద లేకున్నచో నాకుఁ దోఁచదు బాబా! నాకేమియును దెలియదు. నీవు బోధింపకున్నచో నేనేమియు నిశ్చయించుకొనఁజాలను. స్వబుద్ధియందే నిబ్బరముతో నుండవలయునని నీవు నాకు బోధింతువు. కాని నాకంతటి బుద్ధిలేదు. నామనసునందంతటి దార్ఢ్యమును లేదు. నన్నుఁగూడ నీవెంటఁ దీసికొనిపొమ్ము బాబా!

అని యామె పరేశునకుఁ బ్రణామము గావించెను. ఆమె కన్నులనుండి యారక యశ్రుధారలు ప్రవహించుచుండెను.

౭౬

గోరా చీటివ్రాసి హరిమోహిని కిచ్చినప్పుడు సుచరితంగూర్చి త్యాగపత్రమును వ్రాసి యిచ్చినట్లుగా నాతని మనమునకుఁదోఁచెను. కాని పత్రము వ్రాసియిచ్చినంత మాత్రమునఁ బని ముగియలేదు. ఆతనిహృదయము నాపత్రము నంగీకరించుటలేదు. ఆ పత్రమునందాతఁడు వ్రాసినవి సాహసముతోడి హస్తాక్షరములే కాని విశ్వాసముతోడి హృదయాక్షరములు కావు. అందుచేతనే యాతనిహృదయ మబాధ్యమై యుండెను. అట్టి దుస్సాహసము నబాధ్యత యారాత్రియే గోరాను సుచరితయింటికిఁ బరుత్తింప వలసినదే! కాని యప్పుడే గంటుస్తంభమునఁ బదిగంటలుకొట్టెను. తోడనే గోరాకుఁ జైతన్యము కలిగి యిది యెవ్వరియింటికిని బోయి చూడఁదగిన సమయముకాదని తోఁచెను. తరువాత గంటలన్నిటిని గోరా వరుసగా వినుచు నేయుండెను.

మఱునాఁటి యుదయమున నాతఁడు గంగాతీరోద్యానమునకుఁ బోయెను. ఆతఁడు నిర్మలదృఢహృదయముతోఁ బ్రాయశ్చిత్తము చేసికొనఁగలంచి యుండెను. కాని యట్టి హృదయావస్థ యిప్పుడెక్కడిది? — పండితు లనేకులు వచ్చియుండిరి. ఇంకను వచ్చునట్లు తోఁచుచుండెను. గోరా యందఱను సన్మానసంభావనలతో గౌరవించుచుండెను. ఆతని సనాతనధర్మనిష్ఠకై యందఱును సాధువాదములఁ జేయుచుండిరి. క్రమముగాఁ దోఁటయంతయుఁ గోలాహల పరిపూర్ణమైపోయెను. గోరా జాగరూకుఁడై నలుదెసలఁ దిరుగుచుండెను. ఆకోలాహలమధ్యమున గోరా నిగూఢహృదయాంతరమున “అన్యాయముచేసితివి! అధర్మముచేసితివి!” అనుమాట లనుభవగోచరము లగుచుండెను. ఆ యన్యాయమేమో స్పష్టముగా నాలోచించి తెలిసికొనుట కాతని కవకాశము లేకుండెను. కాని యాతఁడా గభీరహృదయాంతర్ముఖము నెంతమాత్రమును బంధింపఁజాలకుండెను. ఆ యనుష్ఠాన విపులాయోజనమధ్యమున నాతని హృదయవాసియగు నంతశ్శత్రు వాతనికి విరుద్ధముగా ‘అన్యాయము జరిగిపోవుచున్నది!’ అని సాక్ష్యమిచ్చుచుండెను. ఆ యన్యాయము నియమలోపము కాదు. మంత్రలోపమును గాదు. శాస్త్రలోపమును గాదు — అది ప్రకృతిలోననే సంఘటిల్లినది. అందుచేతనే గోరా సర్వాంతఃకరణములును ననుష్ఠానోద్యోగమునకు విముఖములై పోవుచుండెను.

సమయముసమీపించెను. సభాస్థలము సంసిద్ధము చేయఁబడియెను. గోరా గంగాస్నానముచేసి యార్ద్రవస్త్రములను విడుచుచుండఁగా జనసమాజమును త్రోసికొనుచు నవినాశుఁడు దీనవదనముతోఁ వచ్చి “కృష్ణదయాళుబాబు రక్తము గ్రక్కుకొనుచున్నాఁడఁట! నిన్ను శీఘ్రముగ నింటికిఁ దీసికొనిపోవుటకై బండివచ్చినది!” అని చెప్పెను. గోరా తత్తరముతో వెడలిపోయెను. అవినాశుఁడుకూడ నాతని వెంబడిం

చుటయుగోరా 'నీవు రావలదు. నీవిటులేకున్నచో నీవచ్చినవారి నభ్యర్థించుట జరుగదు!'' అనిచెప్పి గోరా యతివేగముగ నింటికిఁబోయెను.

కృష్ణదయాళుఁడు శయ్యపైఁ బరుండియుండెను. ఆనందమయి పాదముల నొత్తుచు నాతనిచెంతఁ గూర్చుండియుండెను. గోరా యుద్విగ్నుఁడై యాయిరువురి మొగములవంకను జూచెను. కృష్ణదయాళుఁడు తనప్రక్కనున్న కుర్చీపైఁ గూర్చుండు నట్లాతనికి సంజ్ఞచేసెను. గోరా కూర్చుండి తల్లింగాంచి 'అమ్మా! ఎట్లున్నది?' అని యడిగెను. ఆనందమయి మెల్లగా 'కొంచెము నెమ్మదిగనే యున్నది. డాక్టరు దొరగారికిఁ గబురువెళ్ళినది.'' అనియెను. ఆయింట శశిముఖియు నింకొక సేవకుఁడును గూడ నుండిరి. కృష్ణదయాళుఁడు వారినిబొమ్మని సంజ్ఞచేసెను. వారుపోయిరి. అప్పుడు కృష్ణదయాళుఁ డానందమయి మొగమువంక నించుకసేపు చూచి గోర నుద్దేశించి మెల్లగా నాకుఁగాలము సమీపించినది. నేనింతకాలమువఱకు నీసంబంధమున దాఁచియుంచిన విషయము నిప్పుడు నీకుఁదెలుపకున్నచో నాకు ముక్తిలేదు' అనియెను!

గోరా ముఖము వివర్ణమైపోయెను. అతఁడు నుస్థిరుఁడై కూర్చుండెను. కొంతసేపటివఱ కెవరును మాటాడలేదు. అప్పుడు కృష్ణదయాళుఁడు "గోరా! అప్పుడు నాకుఁ దెలియలేదు. అందుచేతనే యింతగొప్పపొరపాటుపని చేసితిని. తరువాత దానిని సవరించుకొనుటకు మార్గము లేకపోయినది' అనిచెప్పి మరల నూరకుండెను. గోరాకూడ నేమియుఁ బ్రశ్నింపక నిశ్చలుఁడై యుండెను. కృష్ణదయాళుఁడు మరల ఇట్లే జరిగిపోవలయుననియు, నీసంగతి నీకెప్పటికిని జెప్పవలసిన యావశ్యకమే లేదనియు నేననుకొంటిని. కానియది యుక్తముకాదని నాకిప్పుడుతోఁచినది బాబూ! నా మరణానంతరమున నీవు శ్రాద్ధముంగావించుటయెట్లు?" యీప్రమాదభావనా మాత్రముచేతనే కృష్ణదయాళుఁడు వడఁకిపోయెను ప్రధానవిషయము తెలిసికొనవలయునని గోరా తొందరపడిపోవుచుండెను. అతఁ డానందమయి వంకఁజూచి 'అమ్మా! ఆసంగతి యేమో నీవుచెప్పుము! శ్రాద్ధముచేయుటకు నాకధికారమే లేదా?'' అని యడిగెను.

ఇంతవఱకును నిశ్చేష్టయై తలవంచుకొని కూరుచున్న యానందమయి గోరా ప్రశ్న కించుక తలయెత్తి యాతనివంకఁజూచి 'లేదుబాబూ! నీకధికారములేదు' అనియెను. గోరా యదరిపడి 'నేనీతని తనయుఁడను గానా? '' అనిప్రశ్నించెను. ఆనందమయి భగ్నకంఠముతో 'కావుబాబూ!' అనియెను. అప్పు డగ్నిపర్వతము నందలి యనలోచ్ఛ్వాసముంబోలి గోరావదనమునుండి 'అమ్మా! నీవు నాతల్లివి కావా?" అను సంతాపప్రశ్నము వెలువడియెను. ఆనందమయిగుండె పగిలిపోయెను. ఆమె యశ్రుహీనవేదనామయ కంఠస్వరముతో 'బాబూ! గోరా! నీవు పుత్రవిహీన నగు

నాకు బుత్రుఁడవు. నీవు నాకుఁ గన్నబిడ్డకంటెను నధికుఁడవే బాబూ!' అనియెను. అప్పుడు గోరా కృష్ణదయాళునింగాంచి 'నేను మీకెట్లు లభించితిని?' అని ప్రశ్నించెను. కృష్ణదయాళుఁడు హీనస్వరముతో 'అప్పుడు మ్యూటినీ సమయము. ఎటావా యందు మేమున్నప్పుడు మీయమ్మ సిపాయిల భయముచేఁ బరుగెత్తుకొని మాయింటికి వచ్చి యొకరాత్రి మాయింటనుండెను. అంతకుముందే మీతండ్రి యుద్ధములో మరణించెను — అతని పేరు —"

అనినంతనే గోరా గర్జాస్వరముతో "అక్కఱలేదు. అతని నామముతో నాకు నిమిత్తములేదు.' అనియెను. కృష్ణదయాళుఁడు గోరా యుద్రేకమునకు విస్మితుఁడై యూఁగిపోయెను. తరువాత మరల మెల్లగా 'ఆతఁడైర్లండు దేశీయుఁడు ఆరాత్రియే మీయమ్మ నిన్నుఁ బ్రసవించి తోడనే మరణించినది అప్పటినుండియు నీవు మా యింటనే పెరిగి పెద్దవాఁడవైతివి.'' అనిచెప్పెను. ఒక్క నిమిషములోఁ దన జీవితమంతయు నద్భుతస్వప్నముగా మారిపోయినట్లు గోరా కగపడియెను. చిన్నతనమునుండియు నిర్మించుకొనుచున్న యాతని జీవితభిత్తియంతయు నొక్కసారిగా విలీనమై పోయినది. ఆతని స్థానమేదియో బోధపడకుండెను. అతని వెనుకభాగమున నతీత కాలమను నెట్టివస్తువును లేదు. ఎట్టయెదుట నింతకాలమువఱకు నాతని యేకాగ్రలక్ష్యము నందుండి సుస్పష్టంబగుచున్న భవిష్యముకూడ నాకస్మికముగ లోపించిపోయెను. ఆతఁడు కేవలమును క్షణకాలికంబగు పద్మపత్రాంతర్గల బిందువుం బోలియుండెను. ఆతనికిఁ దల్లిలేదు; తండ్రిలేఁడు; దేశములేదు; జాతిలేదు; పేరులేదు. గోత్రము లేదు; దేవుఁడులేఁడు! అతనికిఁ గేవలమును లేదనుమాటయే యున్నది! అతని కాశ్రయ మేమున్నది? పనియేమున్నది? మరల నెక్కడనారంభింపవలయును? దేని యందు లక్ష్యముంపవలయును? ప్రతిదినమును గ్రమక్రమముగాఁ గార్యోపకరణముల నెక్కడనుండి సంగ్రహింపవలయును? దిగ్భ్రాంతింగూర్చు నీయద్భుత శూన్యమధ్యమున గోరా వాగ్విహీనుఁడై కూర్చుండియుండెను. అతని మొగముచూచి యెవ్వరును మఱి మాటాడుటకు సాహసింపలేదు.

ఇంతలోఁ గుటుంబవైద్యునితోఁ గలసి డాక్టరుదొరగారు వచ్చి రోగినిఁ జూచెను. అల్లే యాతఁడు గోరానుకూడఁ జూడకుండఁజాలకపోయెను. ఈతఁడెవ్వఁడని డాక్టరనుకొనియెను. అప్పుడు గోరా మొగమున గంగామృత్తికాతిలక ముండెను. అతఁడు పట్టుబట్టలను గట్టియుండెను. కంచుకము లేకుండుటచే నుత్తరీయాంతరమునం దాతని ప్రకాండశరీరము స్పష్టముగఁ గనపడుచుండెను. పూర్వమైనచో నింగ్లీషుడాక్టరనిన గోరాకుఁ గోపముగానుండును! ఇప్పుడా డాక్టరు రోగిని బరీక్షించుట గోరా

కుతూహలముతోనే చూచుచుండఁ దనలోఁ "ఇక్కడివా రందఱికంటెను నీ కతఁడేనా నాత్మీయుఁడు?" అని ప్రశ్నించుకొనియెను.

డాక్టరు రోగిని పరీక్షించి 'విరుద్ధలక్షణము లంతగాఁ గోఁచుటలేదు. నాడి యందును దోషములేదు. శరీరస్థితియందు వికృతియేమియును లేదు. కొంచెము జాగ్రత్తగా నున్నచో నికనట్టి జబ్బు చేయదు' అని చెప్పి వెడలిపోయెను. గోరాకూడా నేమియు మాటాడకుండ లేచుట కుపక్రమించెను! డాక్టరు వచ్చుటచే లోనికిఁబోయిన యానందమయి చటాలునవచ్చి గోరాచేయి పట్టుకొని 'బాబూ! గోరా! నాపైఁ గోపపడ వలదు. అట్లయినచో నేను బ్రతుకఁజాలను" అనియెను గోరా మనస్తాపముతో 'ఇన్నాళ్లవఱ కేలచెప్పలేదు? చెప్పినచో నీకెట్టి నష్టమును లేదే!" అనియెను.

ఆనందమయి తప్పంతయును దనమీఁదనే పెట్టుకొని 'బాబూ! నిన్నుఁ బోగొట్టుకొందునేమో యనుభయముచే నేనింతపాపము చేసితిని! తుదకుఁ జెప్పక తీఱినది కాదు. ఇది యెవ్వరితప్పును గాదు. నాదే. గోరా! ఇదినాకు మరణశిక్ష యైనది బాబూ!' అనియెను. గోరా యేమియు మాటాడక 'అమ్మా!' అనియెను. ఆపిలుపుతో నింతవఱకును శుష్కములై యున్న యానందమయి కన్నులనుండి యశ్రుధారలు పొంగిపొరల నారంభించెను. అప్పుడు గోరా 'అమ్మా! ఇప్పుడు నేనొకసారి పరేశ బాబునింటికిఁ బోయెదను!' అనియెను.

ఆనందమయి గుండెలలోని బరువు దిగిపోవుటయు నామె 'వెళ్లుము బాబూ!" అనియెను. కృష్ణదయాళుఁడు తనకు శీఘ్రమరణసంశయము లేకుండుటయు, గోరా రహస్యమంతయు వెల్లడియైపోయినదని భయపడి 'గోరా! ఈసంగతు లెవ్వరియొద్దను వెల్లడింపవలసిన పనిలేదు. నీవుకొంచెము జాగ్రత్తగా నున్నచో నీసంగతి యెవ్వరికిని తెలియఁబోదు!. అనియెను. గోరా యెట్టిప్రత్యుత్తరమును జెప్పక వెడలిపోయెను. కృష్ణదయాళునితోఁ దన కెట్టి సంబంధమును లేదనుమాట తలంచుకొని యాతఁడు విశ్రాంతుఁడయ్యెను. గోరా బయలుదేరి పోవుచుండఁగా మహిముఁ డగపడి 'గోరా! ఎక్కడకుఁ బోయెదవు?'' అని ప్రశ్నించెను.

గోరా:— శుభవార్త! డాక్టరువచ్చినాఁడు. భయములేదని చెప్పినాఁడు.

మహిముఁ డానందముతో 'బ్రతికితిమి. ఎల్లుండి శశివివాహము. నీవు కొంచెము పాటుపడవలయును. వినయుఁ డాదినమున మనయింటికి రాఁగూడదు. తవపెండ్లికట్టివారు రాఁగూడదని యవినాశుఁడు కూడఁ జెప్పియున్నాఁడు. సోదరా! ఒక్క మాట చెప్పుచున్నాను. ఆదినమున మాకచేరి పెద్దదొరలను బిలువఁదలఁచితిని. నీవుమాత్రము గందరగోళము చేయకుముసుమా! ఏమంతకష్టమున్నది? ఒకసారి తలవంచి 'గుడ్ ఈవినింగ్ సార్' అన్నంతమాత్రమున హిందూధర్మము చెడిపోవునాయేమి? చూడు

వారు రాజవంశజులు! వారికించుక లోంగినట్లున్నచో నది మనకొక యవమానము కాదు' అనిచెప్పెను. మహిముని మాటకు బదులుచెప్పకుండఁగనే గోరా వెడలి పోయెను.

౭౭

తన కన్నీరు పరేశున కగపడకుండ సుచరిత బట్టలుసరుచున్నట్లు పెట్టెపైనొరగి యున్న సమయమునందే గౌరమోహనబాబు వచ్చెనను కబురువచ్చెను. సుచరిత పని ముగించి చటాలున లేచెను. అంతలో గోరాయును వచ్చెను. గోరా మొగమునం దిలక మింకను నట్లేయున్నది. ఆతఁడు పట్టుబట్టలతోడనే వచ్చెను. అప్పుడు సుచరితకుఁ బ్రప్రథమమున గోరానుజూచినదినము స్మృతికివచ్చెను. అప్పుడాతఁడు యుద్ధసన్నద్ధుఁడై వచ్చెనని సుచరితయెఱుఁగును-ఇప్పుడుగూడ నదియే వేషము!

గోరా వచ్చినతోడనే తల నేలపైఁ బొరలించుచుఁ బరేశునకు సాష్టాంగప్రణామముచేసి యాతని పాదధూళిని గైకొనియెను. పరేశుఁడు వ్యస్తభావముతో నాతని లేవనెత్తి 'కూర్చుండుము! బాబూ! కూర్చుండుము!" అనియెను. గోరా చటాలున 'పరేశబాబూ! ఇప్పుడు నాకెట్టిబంధమును లేదు!!' అనియెను.

పరేశుఁడాశ్చర్యముతో 'ఎట్టిబంధము' అనియెను.

గోరా:— నేను హిందువును గాను.

పరే:— హైందవుఁడవే కావా?

గోరా:— కాను. మ్యూటినీసమయమున దొరికినబిడ్డనని నాకిప్పుడు తెలిసినది. నాతండ్రి యైర్లండు దొరయఁట! భారతవర్షమున నుత్తరమునుండి దక్షిణమువఱకును గల దేశమందిర ద్వారములన్నియు నిప్పుడు నాయెదుట బద్ధములై పోయినవి. ఇప్పుడీ దేశమధ్యమునం దెట్టి పంక్తియందును నాభోజనమునకుఁ దావులేదు.

సుచరితా పరేశులు స్తంభితులైపోయిరి. పరేశున కేమిచెప్పుటకును దోఁచుట లేదు. అప్పుడు గోరా 'పరేశబాబూ! నేనిప్పుడు ముక్తుఁడనైతిని. పతితత్వమునకుఁ గాని, భ్రష్టత్వమునకుఁగాని నేనిఁక భయపడవలసినపని లేదు. నాకిఁక నడుగడుగునకు నేలచూపులు చూచుచు శుచిత్వమును రక్షించుకొనవలసిన నిమిత్తము లేదు' అనియెను. సుచరిత యేకాగ్రదృష్టితో గోరా ప్రదీప్తవదనమును గాంచుచుండెను. అప్పుడు గోరా మఱల 'పరేశబాబూ! నేనింతకాలమునుండియు భారతవర్షమును బడయుటకై ప్రాణముల నర్పించి ప్రయత్నముచేయుచుంటిని—ఎక్కడనో యొకతావునఁ బంధితుఁడనై యుంటిని. ఆబంధముతో నాశ్రద్ధను సమ్మేళనము చేయుటకై రేయుంబవలు నాజీవితముల నర్పించి పాటుపడితిని. ఆశ్రద్ధాభక్తులను విస్తరింపఁజేయుటయందే మగ్నుఁడనై నేనిఁక నెట్టికార్యమును జేయఁజాలనైతిని. అదియే నాప్రధానకార్యమయ్యెను. అందుచేతనే వాస్తవభారతవర్షమును సత్యదృష్టితో గాంచి సేవింపఁబోయి యనేకపర్యా

యాపములు భయముచే వెనుకకు మరలితిని. నిష్కంటకమును, నిర్వికారంబునగు భారతవర్షమును మనమున భావించుకొని యాయభేద్యదుర్గమధ్యమున నాభక్తిని నిరపాయముగ రక్షించుకొనుటకై నాచుట్టుప్రక్కల నంతటను మహారణము గావించితిని ఇప్పుడొక్క నిమిషములో నాభావదుర్గము స్వప్నరాజ్యమువలె మాయమైపోయినది. నేనాకస్మికముగఁ ద్రోసివేయఁబడి యనంత సత్యమధ్యమునకు వచ్చిపడితిని. సమస్త భారతవర్షమునందలి మంచిచెడ్డలును, సుఖదుఃఖములును, జ్ఞానాజ్ఞానములును నొక్కసారిగా నాహృదయమధ్యమునకు వచ్చిపడినవి ఇప్పుడు నేను సత్యమును సేవించుట కధికారినైతిని. సత్యసంబంధ మగు కర్మక్షేత్రము నాయెదుటికి వచ్చిపడినది. అది నామనోమధ్యమునందలి క్షేత్రము కాదు — అది వెలుపలనున్న త్రింశత్కోటి ప్రజలకును సంబంధించిన యథార్థ కళ్యాణ క్షేత్రము!

నూతనలబ్ధంబగు గోరా యనుభవోత్సాహవేగము పరేశునిగూడ నాందోళితునిం గావింపఁదొడఁగెను. అతఁడికఁ గూర్చుండఁజాలపోయెను. కుర్చీనుండి చటాలున లేచి నిలువఁబడియెను.

గోరా — నామాటలు మీకు బాగుగఁ దెలిసినవా? నేనెట్టివాఁడను గావలయునని రేయుంబవలు గోరుకొనుచుఁ గాలేకపోయితినో, యట్టివాఁడ నిప్పటికిఁ గాఁగలిగితిని. నేనిప్పుడు భారతవర్షీయుఁడను. నాహృదయములో నిప్పుడు హైందవ, మహమ్మదీయ, క్రైస్తవాది సమాజములయం దెట్టి విరుద్ధభావమును లేదు. ఇప్పుడీ భారతవర్షమునందలి యన్ని జాతులును నాజాతియే. అందఱియన్నమును నాయన్నమే. నేనీ బంగాళమునందలి యన్ని జిల్లాలను దిరిగితిని. చిన్నపల్లెలయందుఁగూడ నాతిథ్యమును గ్రహించితిని. నేను కేవలమును బట్టణసభలయందే యుపన్యసించువాఁడనని మీరనుకొనవలదు. కాని సామాన్య జనులందఱితోడను సమానముగఁ గలసియుండఁజాలక పోయితిని. ఇంతకాలమువఱకును నేనస్పష్టముగా నొకవిధమగు ప్రత్యేకత్వమును గల్పించుకొనియే తిరుగుచుంటిని. ఆభావమును మరల్చుకొనఁజాలక పోయితిని. అందుచేత నే నాహృదయాంతరమునం దత్యంతమును శూన్యభావముండెను. అదియున్న ట్లంగీకరింపకుండుటకై నేననేకవిధములఁ బ్రయత్నించుచుంటిని. ఆ శూన్యత్వము ననేక చిత్రాలంకారములతో నలంకరించి సుందరముఁ జేయఁ బ్రయత్నించుచుంటిని. ఏమనిన — నేను భారతవర్షమును బ్రాణముకంటె నధికముగఁ బ్రేమించితిని. నేను దానియం దేభాగమున కెట్టిలోపము కలదనుటను సహింపజాలకుంటిని ఇప్పటికి నే నాయలంకార రచనమునందలి వృథా ప్రయత్నమునుండి నిష్కృతిం గాంచి బ్రదుకఁ గలిగితిని పరేశబాబూ!

పరే:— మనము సత్యమును గ్రహింపఁగలిగినప్పుడు మనసమస్తాభావములును సంపన్నములు కాకపోయినను నాత్మసంతృప్తి కలుగును—దానిని మిథ్యోపకరణములచే నలంకరింపవలయునను నిచ్ఛామాత్రమైనను మనకుఁగలుగదు.

గోరా:— పరేశబాబూ! చూడుము! నాకు రేపు ప్రాతఃకాలమునకు నవజీవన లాభముం బ్రసాదింపుమని నిన్నటిరాత్రి నేను దేవుని బ్రార్థించితిని. నేను చిన్నతనము నుండియు నిన్నాళ్లవఱకు నజ్ఞానా శౌచలముచే నావృతుండనై యుంటిని. ఇప్పుడా యావరణము నిశ్శేషముగ నశించుటచే నాకు నవజన్మలాభము కలిగినది. నేనే భావముతోఁ బ్రార్థించితినో యాభావము నీశ్వరుఁడాలింపలేదు—అతఁ డాకస్మికముగాఁ దనసత్యమును నాచేతులలోఁ బెట్టి నన్నొక్కసారిగా నానంద పులకితునిం గావించినాఁడు. అతఁ డిట్లు నాయపవిత్రతను సమూలముగ నశింపఁజేయునని నేను స్వప్నమందైనను ననుకొనలేదు. నేనిప్పుడు చండాలగృహమునందైనను నపవిత్రతా భయము లేనంతటి శుచిమంతుడనైతిని. పరేశబాబూ! నేను నేఁటి ప్రాతఃకాలమున సంపూర్ణముగ నావరణనిర్విశిష్టంబగు చిత్తముతో నొక్కసారిగా భారత వర్షోత్సంగము నాశ్రయింపఁగలిగితిని. ఇంతకాలమువఱకు నేను మాతృక్రోడనివాససుఖ మన నేమో సంపూర్ణముగ గ్రహింపఁగలిగితిని.

పరే:— గౌరబాబూ! నీమాతృక్రోడనివాస సౌఖ్యాధికార మధ్యమునకు మమ్ములనుగూడ నాహ్వానించి తీసికొనిపొమ్ము!

గోరా:— నేనిప్పుడు ముక్తిలాభముం గాంచి ప్రప్రథమమున మిమ్మేల దర్శింప వచ్చితినో యెఱుఁగుదురా?

పరే:— ఎందుకొఱకు?

గోరా:— ఆముక్తిమంత్రము మీయొద్దనే యున్నది—అందుచేతనే మీ కేసమాజమునందును స్థానము దొరకలేదు. నన్నుమీరు మీశిష్యునిగా నంగ్రహింపుఁడు! ఎవ్వఁడు హిందువులకును, ముసల్మానులకును, క్రైస్తవులకును, బ్రాహ్మసామాజికులకును గూడ సముఁడైయుండెనో యెవ్వని మందిరద్వార మన్నిజాతులకును నందఱు వ్యక్తులకును గూడ నేదినమునందైనను మూయఁబడియుండదో, యెవ్వఁడు కేవలమును హిందువులకుమాత్రమే దేవుఁడు కాక భారతవర్షమున కంతకును దేవుఁడైయుండెనో యాదేవుని దివ్యమంత్రమును మీరు నాకిప్పు డుపదేశింప వలయును.

పరేశుని వదనకమలమున గంభీర భక్తిరసపరిప్లుతము లగు సుస్నిగ్ధ మధురచ్ఛాయలు మిలమిల మెఱసిపోవుచుండెను—అతఁడు నిమీలిత నయనుఁడై నిశ్శబ్దముగ [illegible] యుండెను.

ఇంతసేపటికి గోరా సుచరితవంకఁ దిలకించెను. సుచరిత తనకుర్చీపై నిశ్చేష్టయై కూర్చుండి యుండెను.

గోరా నవ్వుచు ‘సుచరితా! నేనిఁక నీగురువును గాను. నేను నిన్నొక్కటి ప్రార్థించుచున్నాను—’’ ‘నీవు నాచేయి పట్టుకొని నీయాగురువకు నన్ను సమర్పింపుము!” అనికోరుచు గోరా తన దక్షిణహస్తమును సుచరితవైపునకుఁ జాచెను. సుచరిత చటాలునఁ గుర్చీనుండి లేచి తన కోమలకరపల్లవము నాతని కరకమలమునఁ గీలించెను. అప్పుడు గోరా సుచరితతోఁ గలసి పరేశునకు సాష్టాంగప్రణామముం గావించెను.

పరిశిష్టము

గోరా సంధ్యాంతరమున నింటికివచ్చి చూచెను. ఆనందమయి యింటియెదుట వరండాలో నిశ్శబ్దముగఁ గూర్చుండియుండెను.

గోరా చటాలునవచ్చి యామెపాదములచెంతఁ బ్రణమిల్లెను. ఆనందమయి హస్తద్వయముతో నాతని యుత్తమాంగము నెత్తి ముద్దిడుకొనియెను.

గోరా:— అమ్మా! నీవే మాయమ్మవు. నే నేయమ్మను వెదకికొనుచుఁ దిరుగుచుంటినో ఆయమ్మ నాగృహమధ్యమునందే కూర్చుండియున్నది! అమ్మా! నీకు జాతి లేదు; విచారము లేదు; అసహ్యభావము లేదు! నీవు కేవలమును కల్యాణమూర్తివి! నీవే నాభారతవర్షమవు!

అమ్మా! ఈసారి మీలక్ష్మీదాసిని బిలువుము! నాకుఁ బానీయజలముం దెమ్మని యామెతోఁ జెప్పుము!

అప్పుడానందమయి యశ్రువ్యాకుల మృదుకంఠస్వరముతో గోరా చెవి చెంతఁ దన వదనకమలము నుంచి గోరా! ఈసారి యొకసారి వినయునిఁ బిలిపించెదను” అనియెను.

సమాప్తము

ఆంధ్రప్రచారిణీలిమిటెడ్.,

రామచంద్రపురం (తూర్పు గోదావరిజిల్లా)

-: మావద్ద లభించు గ్రంథములు :-

1. ఆ గ ణ్యి క 1—0—0

చక్కని సాంఘికనవల. ఇందలి యితివృత్తము కోమల హృదయము. పవిత్రభావ ప్రపూరితయునగు యాటవిక కన్యయొక్క ప్రేమగాథ. నవభావ బంధురముగను హృదయ రంజకముగను చిత్రింపబడినది.

రచయితలు:- శ్రీ వేంకటపార్వతీశ్వరకవులు.

2. అ శో కు డు 1—0—0

లోకశోక నివారకుడగు నశోకచక్రవర్తి చరిత్రమంతయు నతి మనోహరముగ వర్ణింపబడినది.

రచయితలు:- శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వరకవులు.

3. భా ర త వీ రు డు 1—0—0

పాండవమధ్యముడైన అర్జునుని కథ.

రచయిత:- శ్రీ శొంఠి గంగాధరరామశాస్త్రిగారు.

4. పు ణ్యా వి జ య ము 1—4—0

సగరచక్రవర్తి పట్టాభిషేకమునుగూర్చిన మనోజ్ఞకల్పనా విలసితమగు చిన్ననవల.

5. భా వ సం కీ ర్త న ము 1—0—0

ఇందలి భక్తిప్రపూరితములగు సీసపద్యమాలికలు గద్యరచనలంబోలి సరళములై మృదుమధురములై పఠనీయములై విలసిల్లు చున్నవి.

రచయితలు:- శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వరకవులు.

6. కా వ్య కు సు మా వ ళి— 6 భాగములు

(విడిభాగము 1కి సుమారు 200 పేజీలు) వెల 1–8–0

శ్రీ వేంకటపార్వతీశ్వర కవులచే నేటివఱకును రచియింపబడిన ఖండకావ్యములన్నియు ఆరుభాగములుగ ప్రచురింపబడినవి ఈ కవిద్వయము నవయుగకర్తలై ఆంధ్రలోకము నలంకరింపజేసిన మృదుమధుర వాగ్ఝరీతరంగము లన్నియు నిందు పొందుపరుపఁబడినవి. భాషాభిమానులగు ప్రతియాంధ్రునకు, ప్రతి పుస్తకభాండాగారమునకు నీమహాకవుల కావ్యసంపుటము లన్నియు నమూల్యాలంకారములు. (కొలదిప్రతులుకలవు)

7. ఏ కాం కి క లు 1–4–0

శ్రీ శివశంకరశాస్త్రి సంకలిత సంపాదితమగు నీ ఏకాంకికలు 12 నాటికల సంపుటి. నవ్యసాహిత్యలోకమున వన్నెకెక్కిన ఆధునిక రచయితల నాటకరచన నూతనమయిన పోకడలు, నైపుణ్యము సంస్కృతి నిందు కాననగును. నవకవితా చాతురిని చవిచూడవలయునని నివి చదువవలసినవే!

8. సి ద్ధా ర్థు డు

ఈచిన్నిపొత్తమున బుద్ధదేవుని జీవిత చారిత్రమంతయు మధుర శైలిని వ్రాయబడెను.

చుటయుగోరా 'నీవు రానలదు. నీవిటులేకున్నచో నీవచ్చినవారి నభ్యర్థించుట జరుగదు!'' అనిచెప్పి గోరా యతివేగముగ నింటికిఁబోయెను.

కృష్ణదయాళుఁడు శయ్యపైఁ బరుండియుండెను. ఆనందమయి పాదముల నొత్తుచు నాతనిచెంతఁ గూర్చుండియుండెను. గోరా యుద్విగ్నుఁడై యాయిరువురి మొగములవంకను జూచెను. కృష్ణదయాళుఁడు తనపక్కనున్న కుర్చీపైఁ గూర్చుండు నట్లాతనికి సంజ్ఞచేసెను. గోరా కూర్చుండి తల్లింగాంచి 'అమ్మా! ఎట్లున్నది?' అని యడిగెను. ఆనందమయి మెల్లగా 'కొంచెము నెమ్మదిగనే యున్నది. డాక్టరు దొరగారికిఁ గబురుపెట్టినది.'' అనియెను. ఆయింట శశిముఖియు నింకొక సేవకుఁడును గూడ నుండిరి. కృష్ణదయాళుఁడు వారిని బొమ్మని సంజ్ఞచేసెను. వారుపోయిరి. అప్పుడు కృష్ణదయాళుఁ డానందమయి మొగమువంక నించుకసేపు చూచి గోర నుద్దేశించి మెల్లగా నాకుఁగాలము సమీపించినది. నేనింతకాలమువఱకు నీసంబంధమున దాఁచియుంచిన విషయము నిప్పుడు నీకుఁదెలుపకున్నచో నాకు ముక్తిలేదు' అనియెను!

గోరా ముఖము వివర్ణమైపోయెను. అతఁడు నుస్థిరుఁడై కూర్చుండెను. కొంతసేపటివఱకెవరును మాటాడలేదు. అప్పుడు కృష్ణదయాళుఁడు "గోరా! అప్పుడు నాకుఁ దెలియలేదు. అందుచేతనే యింతగొప్పపొరపాటుపని చేసితిని. తరువాత దానిని సవరించుకొనుటకు మార్గము లేకపోయినది' అనిచెప్పి మరల నూరకుండెను. గోరాకూడ నేమియుఁ బ్రశ్నింపక నిశ్చలుఁడై యుండెను. కృష్ణదయాళుఁడు మరల ఇట్లే జరిగిపోవలయుననియు, నీసంగతి నీకెప్పటికిని జెప్పవలసిన యావశ్యకమే లేదనియు నేననుకొంటిని. కానియది యుక్తముకాదని నాకిప్పుడుతోఁచినది బాబూ! నా మరణానంతరమున నీవు శ్రాద్ధముంగావించుటయెట్లు?" యీప్రమాదభావనా మాత్రముచేతనే కృష్ణదయాళుఁడు వడఁకిపోయెను ప్రధానవిషయము తెలిసికొనవలయునని గోరా తొందరపడిపోవుచుండెను. ఆతఁ డానందమయి వంకఁజూచి 'అమ్మా! ఆసంగతి యేమో నీవుచెప్పుము! శ్రాద్ధముచేయుటకు నాకధికారమే లేదా?'' అని యడిగెను.

ఇంతవఱకును నిశ్చేష్టయై తలవంచుకొని కూరుచున్న యానందమయి గోరా ప్రశ్న కించుక తలయెత్తి యాతనివంకఁజూచి 'లేదుబాబూ! నీకధికారములేదు' అనియెను. గోరా యదరిపడి 'నేనీతని తనయుఁడను గానా?'' అనిప్రశ్నించెను. ఆనందమయి భగ్నకంఠముతో 'కావుబాబూ!' అనియెను. అప్పు డగ్నిపర్వతము నందలి యనలోచ్ఛ్వాసముంబోలి గోరావదనమునుండి 'అమ్మా! నీవు నాతల్లివి కావా?" అను సంతాపప్రశ్నము వెలువడియెను. ఆనందమయిగుండె పగిలిపోయెను. ఆమె యశ్రుహీనవేదనామయ కంఠస్వరముతో 'బాబూ! గోరా! నీవు పుత్రవిహీన నగు

నాకు బుత్రుఁడవు. నీవు నాకుఁ గన్నబిడ్డకంటెను నధికుఁడవే బాబూ!' అనియెను. అప్పుడు గోరా కృష్ణదయాళునింగాంచి 'నేను మీ కెట్లు లభించితిని?' అని ప్రశ్నించెను. కృష్ణదయాళుఁడు హీనస్వరముతో 'అప్పుడు మ్యూటినీ సమయము. ఎటావా యందు మేమున్నప్పుడు మీయమ్మ సిపాయిల భయముచేఁ బరుగెత్తుకొని మాయింటికి వచ్చి యొకరాత్రి మాయింటనుండెను. అంతకుముందే మీతండ్రి యుద్ధములో మరణించెను — అతని పేరు —"

అనినంతనే గోరా గర్జాస్వరముతో "అక్కఱలేదు. అతని నామముతో నాకు నిమిత్తములేదు.' అనియెను. కృష్ణదయాళుఁడు గోరా యుద్రేకమునకు విస్మితుఁడై యూఁగిపోయెను. తరువాత మరల మెల్లగా 'ఆ ఐర్లండు దేశీయుఁడు ఆరాత్రియే మీయమ్మ నిన్నుఁ బ్రసవించి తోడనే మరణించినది. అప్పటినుండియు నీవు మా యింటనే పెరిగి పెద్దవాడవైతివి." అని చెప్పెను. ఒక్క నిమిషములోఁ దన జీవితమంతయు నద్భుతస్వప్నముగా మారిపోయినట్లు గోరా కగపడియెను. చిన్నతనము నుండియు నిర్మించుకొనుచున్న యాతని జీవితభిత్తియంతయు నొక్కసారిగా విలీనమై పోయినది. అతని స్థానమేదియో బోధపడకుండెను. అతని వెనుకభాగమున నతీత కాలమను నెట్టివస్తువును లేదు. ఎట్టయెదుట నింతకాలమువఱకు నాతని యేకాగ్రలక్ష్యము నందుండి సుస్పష్టంబగుచున్న భవిష్యముకూడ నాకస్మికముగ లోపించిపోయెను. ఆతఁడు కేవలమును క్షణకాలికంబగు పద్మపత్రాంతర్గత బిందువుంబోలియుండెను. ఆతనికిఁ దల్లిలేదు; తండ్రిలేఁడు; దేశము లేదు; జాతిలేదు; పేరులేదు. గోత్రము లేదు; దేవుడు లేఁడు! అతనికిఁ గేవలమును లేదనుమాటయే యున్నది! అతని కాశ్రయ మేమున్నది? పనియేమున్నది? మరల నెక్కడ నారంభింప వలయును? దేని యందు లక్ష్యముంపవలయును? ప్రతిదినమును గ్రమక్రమముగాఁ గార్యోపకరణముల నెక్కడనుండి సంగ్రహింపవలయును? దిగ్భ్రాంతింగూర్చు నీయద్భుత శూన్యమధ్యమున గోరా వాగ్విహీనుఁడై కూర్చుండి యుండెను. అతని మొగముచూచి యెవ్వరును మరి మాటాడుటకు సాహసింపలేదు.

ఇంతలోఁ గుటుంబవైద్యునితోఁ గలసి డాక్టరుదొరగారు వచ్చి రోగినిఁ జూచెను. ఆంగ్లేయుఁడు గోరానుకూడఁ జూడకుండఁజాలకపోయెను. ఈతఁడెవ్వఁడని డాక్టరనుకొనియెను. అప్పుడు గోరా మొగమున గంగామృత్తికాతిలక ముండెను. ఆతఁడు పట్టుబట్టలను గట్టియుండెను. కంచుకము లేకుండుటచే నుత్తరీయాంతరమునం దాతని ప్రకాండశరీరము స్పష్టముగఁ గనపడుచుండెను. పూర్వమైనచో నింగ్లీషు డాక్టరనిన గోరాకుఁ గోపముగానుండును! ఇప్పుడా డాక్టరు రోగిని బరీక్షించుట గోరా

కుతూహలముతోనే చూచుచుఁ దనలోఁ "ఇక్కడివారందఱికంటెను నీతఁడేనా నా శాత్రియుఁడు?" అని ప్రశ్నించుకొనియెను.

డాక్టరు రోగిని పరీక్షించి 'విరుద్ధలక్షణము లంతగాఁ దోఁచుటలేదు. నాడియందును దోషములేదు. శరీరస్థితి యందు వికృతి యేమియును లేదు. కొంచెము జాగ్రత్తగా నున్నచో నికనట్టి జబ్బుచేయదు' అని చెప్పి వెడలిపోయెను. గోరాకూడా నేమియు మాటాడకుండ లేచుట కుపక్రమించెను! డాక్టరు వచ్చుటచే లోనికిఁబోయిన యానందమయి చటాలునవచ్చి గోరాచేయి పట్టుకొని 'బాబూ! గోరా! నాపైఁ గోపపడవలదు. అట్లయినచో నేను బ్రతుకజాలను" అనియెను గోరా మనస్తాపముతో 'ఇన్నాళ్లవఱకేల చెప్పలేదు? చెప్పినచో నీకెట్టి నష్టమును లేదే!" అనియెను.

ఆనందమయి తప్పంతయును దనమీఁదనే పెట్టుకొని 'బాబూ! నిన్నుఁ బోఁగొట్టుకొందునేమో యనుభయముచే నేనింతపాపము చేసితిని! తుదకుఁ జెప్పక తీరినది కాదు. ఇది యెవ్వరితప్పును గాదు. నాదే. గోరా! ఇది నాకు మరణశిక్ష యైనది బాబూ!' అనియెను. గోరా యేమియు మారాడక 'అమ్మా!' అనియెను. ఆపిలుపుతో నింతవఱకును శుష్కమ్మై యున్న యానందమయి కన్నులనుండి యశ్రుధారలు పొంగిపొరల నారంభించెను. అప్పుడు గోరా 'అమ్మా! ఇప్పుడు నేనొకసారి పరేశబాబునింటికిఁ బోయెదను!' అనియెను.

ఆనందమయి గుండెలలోని బరువు దిగిపోవుటయు నామె 'వెళ్లుము బాబూ!" అనియెను. కృష్ణదయాళుఁడు తనకు శీఘ్రమరణసంశయము లేకుండుటయు, గోరా రహస్యమంతయు వెల్లడియైపోయినదని భయపడి 'గోరా! ఈసంగతు లెవ్వరియొద్దను వెల్లడింపవలసిన పనిలేదు. నీవు కొంచెము జాగ్రత్తగా నున్నచో నీసంగతి యెవ్వరికిని తెలియఁబోదు!. అనియెను. గోరా యెట్టిప్రత్యుత్తరమును జెప్పక వెడలిపోయెను. కృష్ణదయాళునితోఁ దన కెట్టి సంబంధమును లేదనుమాట తలంచుకొని యాతఁడు విశ్రాంతుఁడయ్యెను. గోరా బయలుదేరి పోవుచుండఁగా మహిముఁ డగపడి 'గోరా! ఎక్కడకుఁ బోయెదవు?'' అని ప్రశ్నించెను.

గోరా:— శుభవార్త! డాక్టరువచ్చినాఁడు. భయము లేదని చెప్పినాఁడు.

మహిముఁ డానందముతో 'బ్రతికితిమి. ఎల్లుండి శశివివాహము. నీవు కొంచెము పాటుపడవలయును. వినయుఁ డాదినమున మనయింటికి రాఁగూడదు. తన పెండ్లికిట్టివారు రాఁగూడదని యవినాశుఁడు కూడఁ జెప్పియున్నాఁడు. సోదరా! ఒక్కమాట చెప్పుచున్నాను. ఆదినమున మాకచేరి పెద్దదొరలను బిలువఁదలఁచితిని. నీవుమాత్రము గందరగోళము చేయకుముసుమా! ఏమంతకష్టమున్నది? ఒకసారి తలవంచి 'గుడ్ ఈవినింగ్ సార్' అన్నంతమాత్రమున హిందూధర్మము చెడిపోవునా యేమి? చూడు

వారు రాజవంశజులు! వారికించుక లొంగినట్లున్నచో నది తనకొక యవమానము కాదు' అనిచెప్పెను. ఋషిముని మాటకు బదులుచెప్పకుండఁగనే గోరా వెడలి పోయెను.

౭౬

తన కన్నీరు పరేశున కగపడకుండ సుచరిత బట్టలుసదురుచున్నట్లు పెట్టెపైనొరిగి యున్న సమయమునందే గౌరమోహనబాబు వచ్చెనను కబురువచ్చెను. సుచరిత పని ముగించి చటాలునలేచెను. అంతలో గోరాయును వచ్చెను. గోరా మొగమునం దిలక మింకను నట్లేయున్నది. ఆతఁడు పట్టుబట్టలతోడనే వచ్చెను. అప్పుడు సుచరితకుఁ బ్రథమమున గోరానుజూచినదినము స్మృతికివచ్చెను. అప్పుడాతఁడు యుద్ధసన్నద్ధుఁడై వచ్చెనని సుచరితయెఱుఁగును-ఇప్పుడుగూడ నదియే వేషము!

గోరా వచ్చినతోడనే తల నేలపైఁ బొరలించుచుఁ బరేశునకు సాష్టాంగప్రణామముచేసి యాతని పాదధూళిని గైకొనియెను. పరేశుఁడు వ్యస్తభావముతో నాతని లేవనెత్తి "కూర్చుండుము! బాబూ! కూర్చుండుము!" అనియెను. గోరా చటాలున 'పరేశబాబూ! ఇప్పుడు నాకెట్టిబంధమును లేదు!!' అనియెను.

పరేశుఁడాశ్చర్యముతో 'ఎట్టిబంధము' అనియెను.

గోరా:— నేను హిందువును గాను.

పరే: — హైందవుఁడవే కావా?

గోరా:— కాను. మ్యూటినీసమయమున దొరికినబిడ్డనని నాకిప్పుడు తెలిసినది. నాతండ్రి యైర్లండు దొరయఁట! భారతవర్షమున నుత్తరము మొదలు దక్షిణముదనుకను గల దేశమందిర ద్వారములన్నియు నిప్పుడు నాయెదుట రుద్ధములై పోయినవి. ఇప్పుడీ దేశమధ్యమునం దెట్టి పంక్తియందును నాభోజనమునకుఁ దావులేదు.

సుచరితా పరేశులు స్తంభితులైపోయిరి. పరేశున కేమిచెప్పుటకును దోఁచుట లేదు. అప్పుడు గోరా 'పరేశబాబూ! నేనిప్పుడు ముక్తుఁడనైతిని. పతితత్వమునకుఁ గాని, భ్రష్టత్వమునకుఁగాని నేనిఁక భయపడవలసినపని లేదు. నాకిఁక నడుగడుగునకు నేలచూపులు చూచుచు శుచిత్వమును రక్షించుకొనవలసిన నిమిత్తము లేదు' అనియెను. సుచరిత యేకాగ్రదృష్టితో గోరా ప్రదీప్తవదనమును గాంచుచుండెను. అప్పుడు గోరా మరల 'పరేశబాబూ! నేనింతకాలమునుండియు భారతవర్షమును బడయుటకై ప్రాణములనర్పించి ప్రయత్నముచేయుచుంటిని—ఎక్కడనో యొకతావున బంధితుఁడనై యుంటిని. ఆబంధముతో నాశ్రద్ధను సమ్మేళనము చేయుటకై రేయుంబవలు నాజీవితము లర్పించి పాటుపడితిని. ఆశ్రద్ధాభిత్తులను విస్తరింపఁజేయుటయందే మగ్నుఁడనై నేనిఁక నెట్టికార్యమును జేయఁజాలనైతిని. అదియే నాకుఁబ్రధానకార్యమయ్యెను. అందుచేతనే వాస్తవభారతవర్షమును సత్యదృష్టిం గాంచి సేవింపబోయి యనేకపర్యా

యాపలు భయముచే వెనుకకు మరలితిని. నిష్కంటకమును, నిర్వికారంబునగు భారతవర్షమును మనమున భావించుకొని యాయభేద్యదుర్గమధ్యమున నా భక్తిని నిరపాయముగ రక్షించుకొనుటకై నాచుట్టుప్రక్కల నంతటను మహారణము గావించితిని. ఇప్పుడొక్క నిమిషములో నా భావదుర్గము స్వప్నరాజ్యమువలె మాయమైపోయినది. నేనాకస్మికముగఁ ద్రోసివేయఁబడి యనంత సత్యమధ్యమునకు వచ్చిపడితిని. సమస్త భారతవర్షమునందలి మంచిచెడ్డలును, సుఖదుఃఖములును, జ్ఞానాజ్ఞానములును నొక్కసారిగా నాహృదయమధ్యమునకు వచ్చిపడినవి. ఇప్పుడు నేను సత్యమును సేవించుటకధికారినైతిని. సత్యసంబంధమగు కర్మక్షేత్రము నాయెదుటికి వచ్చిపడినది. అది నామనోమధ్యమునందలి క్షేత్రము కాదు — అది వెలుపలనున్న త్రింశత్కోటి ప్రజలకును సంబంధించిన యథార్థ కళ్యాణక్షేత్రము!

నూతనలబ్ధంబగు గోరా యనుభవోత్సాహవేగము పరేశునిగూడ నాందోళితుని గావింపఁదొడఁగెను. అతఁడిఁక కూర్చుండఁజాలపోయెను. కుర్చీనుండి చటాలున లేచి నిలువఁబడియెను.

గోరా — నామాటలు మీకు బాగుగ దెలిసినవా? నేనెట్టివాఁడను గావలయునని రేయుంబవలు గోరుకొనుచుఁ గాలేకపోయితినో, యట్టివాఁడ నిప్పటికిఁ గాఁగలిగితిని. నేనిప్పుడు భారతవర్షీయుఁడను. నాహృదయములో నిప్పుడు హైందవ, మహమ్మదీయ, క్రైస్తవాది సమాజములయం దెట్టి విరుద్ధభావమును లేదు. ఇప్పుడీ భారతవర్షమునందలి యన్ని జాతులును నాజాతియే. అందఱియన్నమును నాయన్నమే. నేనీ బంగాళమునందలి యన్ని జిల్లాలను దిరిగితిని. చిన్నపల్లెలయందుఁగూడ నాతిథ్యమును గ్రహించితిని. నేను కేవలమును బట్టణసభలయందే యుపన్యసించువాఁడనని మీరనుకొనవలదు. కాని సామాన్య జనులందఱితోడను సమానముగఁ గలసియుండఁజాలక పోయితిని. ఇంతకాలమువఱకును నేనస్పష్టముగా నొకవిధమగు ప్రత్యేకత్వమును గల్పించుకొనియే తిరుగుచుంటిని. ఆ భావమును మరలించుకొనఁజాలక పోయితిని. అందుచేత నే నాహృదయాంతరమునం దత్యంతమును శూన్యభావముండెను. అదియున్నట్లంగీకరింపకుండుటకై నే ననేకవిధములఁ బ్రయత్నించుచుంటిని. ఆ శూన్యత్వము ననేకచిత్రాలంకారములతో నలంకరించి సుందరముగఁ జేయఁ బ్రయత్నించుచుంటిని. ఏమనిన — నేను భారతవర్షమును బ్రాణముకంటె నధికముగఁ బ్రేమించితిని. నేను దానియం దేభాగమున కట్టిలోపము కలదనుటకు సహింపజాలకుంటిని. ఇప్పటికి నే నాయలంకార రచనమునందలి వృథా ప్రయత్నమునుండి నివృత్తిం గాంచి బ్రదుకఁగలిగితిని పరేశబాబూ!

పరే:— మనము సత్యమును గ్రహింపఁగలిగినప్పుడు మనసమస్తాభావములును సంపన్నములు కాకపోయినను నాత్మసంతృప్తి కలుగును—దానిని మిథ్యోపకరణములచే నలంకరింపవలయునను నిచ్ఛామాత్రమైనను మనకుఁగలుగదు.

గోరా:— పరేశబాబూ! చూడుము! నాకు రేపు ప్రాతఃకాలమునకు నవజీవన లాభముం బ్రసాదింపుమని నిన్నటిరాత్రి నేను దేవుని బ్రార్థించితిని. నేను చిన్నతనము నుండియు నిన్నాళ్లవఱకు నజ్ఞానాశౌచములచే నావృతుండనై యుంటిని. ఇప్పుడా యావరణము నిశ్శేషముగ నశించుటచే నాకు నవజన్మలాభము కలిగినది. నే నేభావముతోఁ బ్రార్థించితినో యాభావము నీశ్వరుఁడాలింపలేదు—అతఁ డాకస్మికముగాఁ దనసత్యమును నాచేతులలోఁ బెట్టి నన్నొక్కసారిగా నానంద పులకితునిం గావించి నాఁడు. అతఁ డిట్లు నాయపవిత్రతను సమూలముగ నశింపఁజేయునని నేను స్వప్నమందైనను ననుకొనలేదు. నేనిప్పుడు చండాలగృహమునందైనను నపవిత్రతా భయము లేనంతటి శుచిమంతుడనైతిని. పరేశబాబూ! నేను నేఁటి ప్రాతఃకాలమున సంపూర్ణముగ నావరణనిర్విశిష్టంబగు చిత్తములో నొక్కసారిగా భారత వర్షోత్సంగము నాశ్రయింపఁగలిగితిని. ఇంతకాలమునకు నేను మాతృక్రోడనివాససుఖ మన నేమో సంపూర్ణముగ గ్రహింపఁగలిగితిని.

పరే:— గౌరబాబూ! నీమాతృక్రోడనివాస సౌఖ్యాధికార మధ్యమునకు మమ్ములనుగూడ నాహ్వానించి తీసికొనిపొమ్ము!

గోరా:— నేనిప్పుడు ముక్తిలాభముం గాంచి ప్రప్రథమమున మిమ్మేలదర్శింప వచ్చితినో యెఱుఁగుదురా?

పరే:— ఎందుకొఱకు?

గోరా:— ఆముక్తిమంత్రము మీయొద్దనే యున్నది—అందుచేతనే మీ రేసమాజమునందును స్థానమును గైకొనలేదు. నన్నుమీరు మీశిష్యునిగా ననుగ్రహింపుఁడు! ఎవ్వఁడు హిందువులకును, ముసల్మానులకును, క్రైస్తవులకును, బ్రాహ్మసామాజికులకును గూడ సముఁడైయుండెనో యెవ్వని మందిరద్వార మన్నిజాతులకును నందఱు వ్యక్తులకును గూడ నేదినమునందైనను మూయఁబడియుండదో, యెవ్వఁడు కేవలమును హిందువులకుమాత్రమే దేవుఁడు కాక భారతవర్షమున కంతకును దేవుఁడైయుండెనో యాదేవుని దివ్యమంత్రమును మీరు నాకిప్పు డుపదేశింప వలయును.

పరేశుని వదనకమలమున గంభీర భక్తిరసపరిప్లుతము లగు సుస్నిగ్ధ మధురచ్ఛాయలు మిలమిల మెఱసిపోవుచుండెను—అతఁడు నిమీలిత నయనుఁడై నిశ్శబ్దముగ నాలుకఁ జక్కి యుండెను.

ఇంతసేపటికి గోరా సుచరితవంకఁ దిలకించెను. సుచరిత తనకుర్చీపై నిశ్చేష్టయై కూర్చుండి యుండెను.

గోరా నవ్వుచు "సుచరితా! నేనిఁక నీగురువును గాను. నేను నిన్నొక్కటి ప్రార్థించుచున్నాను—" "నీవు నాచేయి పట్టుకొని నీయాగురువకు నన్ను సమర్పింపుము!" అనికోరుచు గోరా తన దక్షిణహస్తమును సుచరితవైపునకుఁ జాచెను. సుచరిత చటాలునఁ గుర్చీనుండి లేచి తన కోమలకరపల్లవము నాతని కరకమలమునఁ గీలించెను. అప్పుడు గోరా సుచరితతోఁ గలసి పరేశునకు సాష్టాంగప్రణామముం గావించెను.

పరిశిష్టము

గోరా సంధ్యాంతరమున నింటికివచ్చి చూచెను. ఆనందమయి యింటియెదుట వరండాలో నిశ్శబ్దముగఁ గూర్చుండియుండెను.

గోరా చటాలునవచ్చి యామెపాదములచెంతఁ బ్రణమిల్లెను. ఆనందమయి హస్తద్వయముతో నాతని యుత్తమాంగము నెత్తి ముద్దిడుకొనియెను.

గోరా:— అమ్మా! నీవే మాయమ్మవు. నే నేయమ్మను వెదకికొనుచుఁ దిరుగుచుంటినో ఆయమ్మ నాగృహమధ్యమునందే కూర్చుండియున్నది! అమ్మా! నీకు జాతి లేదు; విచారము లేదు; అసహ్యభావము లేదు! నీవు కేవలమును కల్యాణమూర్తివి! నీవే నాభారతవర్షమవు!

అమ్మా! ఈసారి మీలక్ష్మిదాసిని బిలువుము! నాకుఁ బానీయజలముం దెమ్మని యామెతోఁ జెప్పుము!

అప్పుడానందమయి యాశ్రువ్యాకుల మృదుకంఠస్వరముతో గోరా చెవి చెంత దన వదనకమలము నుంచి గోరా! ఈసారి యొకసారి వినయునిఁ బిలిపించెదను" అనియెను.

సమాప్తము

ఆంధ్రప్రచారిణీలిమిటెడ్.,

రామచంద్రపురం (తూర్పు గోదావరిజిల్లా)

-: మావద్ద లభించు గ్రంథములు :-

1. ఆగన్యక 1—0—0

చక్కని సాంఘికనవల. ఇందలి యితివృత్తము కోమల హృదయము. పవిత్రభావ ప్రపూరితయునగు యాటవిక కన్యయొక్క ప్రేమగాథ. నవభావ బంధురముగను హృదయ రంజకముగను చిత్రింపబడినది.

రచయితలు:- శ్రీ వేంకటపార్వతీశ్వరకవులు.

2. అశోకుడు 1—0—0

లోకశోక నివారకుడగు నశోకచక్రవర్తి చరిత్రమంతయు నతి మనోహరముగ వర్ణింపబడినది.

రచయితలు:- శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వరకవులు.

3. భారతవీరుడు 1—0—0

పాండవమధ్యముడైన అర్జునుని కథ.

రచయిత:- శ్రీ శొంఠి గంగాధరరామశాస్త్రిగారు.

4. పుణ్యవిజయము 1—4—0

సగరచక్రవర్తి పట్టాభిషేకమునుగూర్చిన మనోజ్ఞకల్పనా విలసితమగు చిన్నవవల.

5. భావసంకీర్తనము 1—0—0

ఇందలి భక్తిప్రపూరితములగు సీసపద్యమాలికలు గద్యరచన లంబోలి సరళములై మృదుమధురములై పఠనీయములై విలసిల్లుచున్నవి.

రచయితలు:- శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వరకవులు.

6. కా వ్య కు సు మా వ ళి— 6 భాగములు

(విడిభాగము 1కి సుమారు 200 పేజీలు) వెల 1—8—0

శ్రీ వేంకటపార్వతీశ్వర కవులచే నేటివఱకును రచియింపబడిన ఖండకావ్యములన్నియు ఆరుభాగములుగ ప్రచురింపబడినవి ఈ కవిద్వయము నవయుగకర్తలై ఆంధ్రలోకము నలంకరింప జేసిన మృదుమధుర వాగ్ఝరీతరంగము లన్నియు నిందు పొందుపరుపఁబడినవి. భాషాభిమానులగు ప్రతియాంధ్రునకు, ప్రతి పుస్తకభాండాగారమునకు నీమహాకవుల కావ్యసంపుటము లన్నియు నమూల్యాలంకారములు. (కొలదిప్రతులుకలవు)

7. ఏ కాం కి క లు 1—4—0

శ్రీ శివశంకరశాస్త్రి సంకలిత సంపాదితమగు నీ ఏకాంకికలు 12 నాటికల సంపుటి. నవ్యసాహిత్యలోకమున వన్నెకెక్కిన ఆధునిక రచయితల నాటకరచన నూతనమయిన పోకడలు, నైపుణ్యము సంస్కృతి నిందు గాననగును. నవకవితా చాతురిని చవిచూడవలయుననిన నివి చదువవలసినవే!

8. సి ద్ధా ర్థు డు

ఈచిన్నిపొత్తమున బుద్ధదేవుని జీవిత చారిత్రమంతయు మధుర శైలిని వ్రాయబడెను.

